

శ్రీరస్తు.

వైద్యనాథదీక్షితవిరచితే

స్మృతిముక్తాఫలే

శ్రాద్ధకాణ్డో నామ

ధర్మశాస్త్రమ్

కోంబూరు, వజ్జిపురమ్, శ్రీనివాసరాఘవాచార్య

ఫణిపురమ్, కేశవభట్టార్యసహాయేన

మణ్డయమ్, దామోదరమ్, అళశిఙ్గరాచార్యేణ

పరిశోధ్య

మద్రాస్ తిరువల్లికేణి శ్రీ సరస్వతీభణ్డారాధ్యక్షైః

స్థాపితాయామ్

మైసూరు సద్విద్యామన్దిరముద్రాశాలాయామ్

ముద్రాపితస్సర్వవిజయతేతరామ్

౧౮౮౭-౧-౧

ప్రకటనా.

యద్యభిలషితాని గృహ్యరత్నాది పుస్తకాని, మైసూరు హిందూ లైఫ్ ఇన్షూర్యేన్స్ కంపెని మ్యానేజర్ ఆజీ, ఐయ్యవైయ్యజ్ఞార్యతోఽధిగన్తవ్యాని, తేహి ప్రదానే ప్రేషణేచ సముద్యుక్తాః.

పుస్తకనామాని	మూల్యమ్	టపాల్
గృహ్యరత్నకణ్ఠభూషణమ్	౧ - ౧౨ - ౦	౦ - ౩ - ౦
స్మృతిరత్నాకరః	౩ - ౮ - ౦	౦ - ౫ - ౦
ఆశౌచశతకవ్యాఖ్యానమ్	౧ - ౩ - ౦	౦ - ౨ - ౦
దశనిర్ణయః	౧ - ౬ - ౦	౦ - ౨ - ౦
సుధీవిలోచనమ్	౩ - ౪ - ౦	౦ - ౫ - ౦
వైద్యనాథీయశ్రాద్ధకాణ్డః	౪ - ౦ - ౦	౦ - ౫ - ౦
వైద్యనాథీయాశౌచకాణ్డః	౧ - ౨ - ౦	౦ - ౨ - ౦
ప్రయోగచన్ద్రికా	౦ - ౭ - ౦	౦ - ౧ - ౦
ప్రయోగదర్పణః	౦ - ౮ - ౦	౦ - ౧ - ౦
చణ్డకౌశికనాటకమ్	౦ - ౯ - ౦	౦ - ౨ - ౬
ధనఞ్జయవిజయవ్యాయోగః	౦ - ౨ - ౦	౦ - ౦ - ౬
దివ్యసూరిచరితమ్	౦ - ౧౨ - ౦	౦ - ౨ - ౦
ఆర్త్తిప్రబన్ధః	౦ - ౭ - ౦	౦ - ౧ - ౦
ఉన్మత్తరాఘవమ్	౦ - ౨ - ౬	౦ - ౦ - ౬

గృహ్యరత్నాదిపుస్తకగళు ఆపేక్షితగళాదరే అవుగళన్ను, మైసూరల్లిరువ హిన్దూ లైఫ్ ఇన్షూర్యేన్స్ కంపెని మ్యానేజర్ ఆజీ, ఐయ్యవైయ్యజ్ఞార్యరింద పడయబహుదు. అవరు కొడువదక్కాగలి కళుహిసువదక్కాగలి ఉద్యుక్తరాగిరుత్తారే.

మూల్యవన్ను లేబిల్ రూపదింద కళుహిసువవరు రూపాయి ౧ క్కె ఒందాణెప్రకార అధికవాగి కొడబేకు.

వైద్యనాథీయశ్రాద్ధకాణ్డస్థ విషయానుక్రమణికా.

పుటే	విషయాః

వైద్యనాథీయశ్రాద్ధకాణ్డస్థశుద్ధాశుద్ధపత్రికా.

పుటే	పఙ్క్తౌ	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
౧౭	౧౮	మాతులస్యసుతస్య	మాతులస్యాసుతస్య
,,	౧౯	పితామాచానపత్యో	పితామాతాచానపత్యో
౩౯	౨౪	గ్నిరోమతీ	గిరోమత
౫౦	౧౪	గ్రాహ్యోహ్యమ్	గ్రాహ్యమ్
౭౬	౩	మధ్యేపిఽపు	మధ్యేప్యపు
,,	౨౦	మస్యైవ	మస్త్యైవ
౬౦	౧౩	మాతులస్యసుతస్య	మాతులస్యాసుతస్య
౬౧	౧౩	ద్వితయే	ద్వితీయే
౮౨	౮	సమాహితాః	సుసమాహితాః
,,	౧౦	పాషాణాంతత్ర	పాషాణంతత్ర
౮౩	౧౬	ఏపందశమ	ఏవందశమ
,,	౨౨	యాతత్పిణ్డ	యావత్పిణ్డ
,,	౨౩	సప్తనవమే	సప్తమనవమే
౮౬	౪	ర్వ్యాపినమ	ర్వ్యాపిసమ
,,	౧౮	ప్రేత	ప్రేతే
౧౦౩	౧౨	కాశ్యోనద్వాః	క్రాదశ్యోనద్వాః

పుట	పఙ్క్తిః	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
౧౦౪	౨౪	వనాధికృతా్వ	వనాదికృత్వా
౧౧౧	౧౯	తో యపిణ్డం	తో యంపిణ్డం
౧౧౭	౨౮	హ్యనిర్దిశమ్	హ్యనిర్దశమ్
౧౩౬	౧౬	బహుతిథౌ	బహుతిథే
౧౩౭	౧౬	సంస్మృతిమ్	సంస్కృతిమ్
౧౩౮	౧౯	ర్ధ్వ దేహికం	ర్ధ్వదైహితం
,,	౨౧	దూర్ధం	దూర్ధ్వం
౧౪౯	౨	యాతాం	తాయాం
,,	౧౫	సపిణ్డా న్తం	సపిణ్డ్యన్తం
౧౫౦	౭	నిమిత్తమరణ	నిమత్తవరణ
,,	౨౦	ప్రత్యాసక్తి	ప్రత్యాసత్తి
౧౫౪	౧౭	హంతచతాం	హంతిచితాం
౧౫౯	౨	బాహ్మిష్మాణైరిశై	బాహ్మిష్మణైరితశై
౧౬౧	౧౫	గ్భిణ్ణీమ్	గర్భిణీమ్
,,	౧౭	మృతస్యాచ్చ	మృతస్యాచ్ఛ
౧౬౪	౨౧	ఆథస్తు	అధస్తు
౧౬౫	౪	మాన్రతాద్యం	మాన్వృత్తాద్యం
౧౬౮	౨	ఏకోద్దిష్టో	ఏకోద్దిష్టే
౧౭౧	౧౭	సపిణ్డ్యా	సాపిణ్డ్యా
౧౭౬	౧౨	కాన్తరం	కానన్తరం
౧౭౭	౬	కర్షస్యాత్షు	కర్షస్సాత్షు
౧౭౮	౭	మాసంసంవత్స	మాససంవత్స
,,	౮	సావత్సరమ్	సంవత్సరమ్
౧౮౦	౧	ఉభయతా	ఉభయథా
,,	౧౧	విరోధాచ్ఛిష్టా	విరోధాచ్ఛిష్టా
౧౮౧	౮	కుర్యాద్విస్త్రి	కుర్యాద్విస్త్రి
౧౮౨	౧౬	అపకృష్యాపకు	అపకృష్యాపకు
౧౮౩	౫	థానవస్థా	థానవ్యవస్థా
౧౮౪	౨౩	మేకోద్దిమేకాదశే	మేకోద్దిష్టమేకాదశే
౧౯౨	౮	విశ్వేదెవవిషమే	విశ్వేదెవవిషయే
౧౯౬	౧౬	విప్రాణాంమా	విప్రాణామా
౨౦౧	౧౫	దాహాద్వైకాదశా	దాహాద్యేకాదశా

పుటా	పఙ్క్తి	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
౪౨.౨	౧౩	పితుస్స్వనామ	పితుస్సనామ
,,	౧౫	పితుఃస్వనామ	పితుస్వనామ
,,	౧౬	జివపిత్రుక	జీవపిత్రుక
౨౦౬	౧౧	పత్నుకమ్	పత్నీకమ్
౨౦౯	౧౦	శిష్టోదకేప్రేత	శిష్టోదకేనప్రేత
౨౧౨	౧౫	ధూపధీపం	ధూపదీపం
౨౨౧	౭	కాలాదరే	కాలాదర్శే
౨౨౨	౧౨	హోమాన్పాత్యత్విణ్ణ	హోమాన్పాన్యత్విణ్ణ
౨౨౮	౧౬	పిశ్వేదేవ	విశ్వేదేవ
,,	౧౭	భోజనేష్వేవ	భోజనపాత్రేష్వేవ
౨౨౯	౧౯	ధానేనాపానా	ధానేనాపాసనా
౨౩౪	౨౦	విశ్వేదెవ	పిశ్వేదెవ
౨౩౬	౧	శక్తిఃపయే	శక్తివిషయే
౨౩౭	౧	పా్రదీనామప్య	పాత్రాదినాప్య
,,	౧౨	ర్యవస్థతః	ర్యవస్థితే
౨౩౮	౨౫	యదన్న్సాధ్యం	యదన్యసాధ్యం
౨౩౯	౮	ఉపకర్మైత్యేన్యై	ఉపాకర్మేత్యన్యై
,,	౨౩	ద్వయోనోక్త	ద్వయేనోక్త
౨౪౮	౧౯	మిష్టేపూర్తా	మిష్టాపూర్తా
౨౫౧	౯	ఇత్రైత్యతద్దక్షిణా	ఇత్యేతద్దక్షిణా
౨౫౪	౨౨	నాపిజాతే	నాపిజాతః
౨౫౬	౧౭	పత్నౌమ	పత్న్యామా
౨౪౭	౧౨	వస్త్రైర్న్య	వస్త్రైర్ధాన్య
౨౫౮	౧౮	యతే,త్వముచ్య	యత్త్వముచ్యతే
౨౬౫	౧౮	త్వస్స్వధాహవన	త్వస్స్వధాభవన
౨౭౬	౨౦	ప్రార్థవిఘ్నా	ప్రార్థవిఘ్నే
౨౭౭	౧౧	హోమానశ్రాద్ధం	హోమశ్రాద్ధం
౨౮౫	౨౪	జాతయే	జాయతే
౨౯౨	౧౯	ఇత్యేత్రింశ	ఇత్యేతత్త్రింశ
౩౦౧	౧౨	షడ్భర్ద్వివసైః	షష్టిభిర్ద్వివసైః
౩౦౭	౧౧	హికకాలా	హితకాలా
,,	౨౪	లోకాహిన్నస్తి	లోకాహీనస్తి

పుటె	పజ్క్తి	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
౩౧౦	౪	ద్విరాషాఢాసం	ద్విగాషాఢసం
౩౧౨	౪	ద్విజశాి్రద్ధేన	ద్విజశ్రాద్ధేన
,,	౨౪	సపతీకత్వా	సపత్నీకత్వా
౩౨౧	౭	ఏవంచాహాగ్నే	ఏవంచాహితాగ్నే
,,	౧౯	పితుస్స్వనామ	పితుస్సనామ
౩౩౦	౨	యద్వైతాన	యద్వైతాన
౩౩౧	౮	తస్మపి	తస్మిన్నపి
౩౪౦	౨౭	నచాన్యల్లఘు	నచాన్యల్లఘు
౩౭౨	౨	వైశ్వవేవంతు	వైశ్వదేవంతు
౩౫౩	౪	స్మృతాహ్యేతా	స్మృతాహ్యేతే
౩౬౫	౨౪	రుభ్ఙ్జీతా	రుభ్ఙ్జీత
౩౬౬	౨౫	షడ్భస్తు	షడ్భ్యస్తు
౩౬౮	౧౮	స్యేవాధితే	స్యేవాధిత
,,	౨౨	కులషామానం	కులనామానం
౩౭౨	౧౧	లౌకికపఫల	లౌకికఫల
౩౮౨	౧	దుశ్చవరేద్యశ్చ	దుశ్చపరేద్యశ్చ
౩౮౮	౭	తైలైర్విహ	తైలైర్విహ
౩౯౬	౨	ఇతితనిషిద్ధ	ఇతితన్నిషిద్ధ
౩౯౮	౨౪	త్వాదితిబావః	త్వాదితిభావః
౪౦౦	౨౨	ప్రశ్యతే	ప్రశస్యతే
౪౦౮	౮	వైశ్వవేవే	వైశ్వదేవే
౪౧౨	౨౧	హ్వయొత్	హ్వయేత్
౪౧౪	౩	పొహాద్ధ్రివమ్	పొహాధ్రివమ్
,,	౧౮	కుర్యాశాప్రిత్రాణి	కుర్యాశాపత్రాణి
౪౨౭	౯	శార్ద్ధభూమిం	శార్ద్ధభూమిం
,,	౧౨	ప్రయోగశ్చద్రి	ప్రయోగశ్చద్రి
౪౩౭	౧౭	తృప్తింబుద్ధ్వా	తృప్తింబుధ్వా
౪౩౯	౭	విశ్వేదెవార్థ	విశ్వదెవార్థ
౪౪౦	౧౯	విశ్వేదేవనిష్ఠ	విశ్వదేవనిష్ఠ
౪౪౮	౨౦	మప్స్యేవ	మప్స్వేవ
౪౪౯	౫	తగ్గృహాన్తరమ్భవ	తద్గృహాన్తరసమ్భవ
౪౫౭	౧౪	కర్వాంశ్చ	కర్త్రాంశ్చ

శ్రీ

శ్రీరస్తు

శ్రీరామచన్ద్రపరబ్రహ్మణేనమః

వన్దామహే మహేశానచణ్డకోదణ్డఖణ్డనమ్ ।
జానకీహృదయానన్దచన్దనం రఘునన్దనమ్ ॥
విశుద్ధవిజ్ఞానఘనస్వరూపం విజ్ఞానవిశ్రాణనబద్ధదీక్షమ్ ।
దయానిధిం దేహభృతాంశరణ్యం దేవంహయగ్రీవమహంప్రపద్యే ॥

స్మృతిముక్తాఫలే శ్రాద్ధకాణ్డప్రారమ్భః

శ్రితరామపదాబ్జేన వైద్యనాథవిపశ్చితా ।
స్మృతీనాంసారమాలోచ్య శ్రాద్ధకాణ్డోవితన్యతే ॥

సర్వప్రాయశ్చిత్తప్రకరణే

ముమూర్షోః స్నానవిధిః

"స్నాత్వాకర్మాణికుర్వీత" ఇతిస్మరణాత్, స్నాతస్యైవప్రాయశ్చిత్తాదికర్మణ్యధికారాత్, వారుణస్నానే అశక్తోముమూర్షుర్బ్రాహ్మ్యాదిస్నానమాచరేత్ । తదాహ యోగయాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ అసామర్థ్యాచ్ఛరీరస్య వైషమ్యాద్దేశకాలయోః । స్నానాన్యేతాని తుల్యాని మాన్త్రాదీనియథాబలమ్ ॥ * ॥ ఇతి । సఏవ ॥ శ్లో ॥ మాన్త్రంభౌమంతథాఽఽగ్నేయం వాయవ్యం దివ్యమేవచ । మానసం యౌగికంచేతిసప్తస్నానాన్యనుక్రమాత్ ॥ ఆపోహిష్ఠాదిభిర్మాన్త్రం మృదాలమ్భస్తు పార్థివమ్ । ఆగ్నేయం భస్మ నాస్నానం వాయవ్యం గోరజఃస్మృతమ్ ॥ యత్తుసాతపవర్షేణ దివ్యం తత్స్నానముచ్యతే । మానసం హ్యాత్మ చిన్తాస్యాద్యౌగికం విష్ణుచిన్తనమ్ ॥ * ॥ ఇతి .

ఊర్ధ్వపుణ్డ్రవిధిః

తత ఊర్ధ్వపుణ్డ్రం త్రిపుణ్డ్రంవా ఉభయమపి యథాస్వాచారం బిభృయాత్ । యథాహామరీచిః — ॥ శ్లో ॥ సర్పం దృష్ట్వా యథాలోకే దర్దురాభయవిహ్వలాః । ఊర్ధ్వపుణ్డ్రాఙ్కితం తద్వత్కృష్ణైర్యమకిఙ్కరాః ॥ * ॥ విష్ణురపి — ॥ శ్లో ॥ ఊర్ధ్వపుణ్డ్రధరో మర్త్యో మ్రియతే యత్రకుత్రచిత్ । శ్వపాకోఽపి విమానస్థో మమలోకే మహీయతే ॥ * ॥ తథా పాద్మే బ్రహ్మగరుడసంవాదే — ॥ శ్లో ॥ యస్యాన్తకాలే ఖగగోపిచన్దనం బాహ్వోర్లలాటే హృది మస్తకే వా । ప్రయాతి లోకం కమలాసనస్య గోబాలఘాతీ యది బ్రహ్మహా భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్కాన్దే — ॥ శ్లో ॥ భస్మరుద్రాక్షధారీ తు యశ్చాపి మ్రియతే యది । సోఽపి రుద్రత్వమాప్నోతి కిం పునర్మానుషాదయః ॥ తులసీధారణాన్మర్త్యో విష్ణులోకే మహీయతే ॥ * ॥ ఇతి ।

భగవత్తీర్థనిషేవణమ్

తులసీదళసంమిశ్రతీర్థపానంచ కుర్యాత్ । తథాచ స్మృతిచన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ అన్త్యకాలేఽపి యస్యాస్యే దీయతే పాదయోర్జలమ్ । సోఽపి సద్గతిమాప్నోతి యశ్చాచారబహిష్కృతః ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుపాదయోరిత్యర్థః । నారదీయే — ॥ శ్లో ॥ హరిపాదోదకం యస్మాన్మయి త్వం సిక్తవాన్మునే । ప్రాపితోఽస్మి త్వయా తస్మాత్తద్విష్ణోః పరమం పదమ్ ॥ తులసీదళసంమిశ్రమపి సర్షపమాత్రకమ్ । గఙ్గాజలం పునాత్యేవ కులానామేకవింశతిమ్ ॥ * ॥ ఇతి । సిక్తవానితివచనాచ్ఛరీరే తీర్థసేచనమపి పావనమిత్యవగమ్యతే ,

సర్వప్రాయశ్చిత్తమ్

తతః పరిషదనుజ్ఞాపూర్వకం ద్వాదశాబ్దకృచ్ఛ్రరూపం షడబ్దకృచ్ఛ్రరూపం త్ర్యబ్దైకాబ్దకృచ్ఛ్రరూపం వా సర్వప్రాయశ్చిత్తం యథాశక్తి స్వపాపానుసారేణ కుర్యాత్ । తథాచ స్మర్యతే ॥ శ్లో ॥ సర్వజన్మార్జితానీహ భ్రూణహత్యాదికాన్యపి । సర్వపాపాని నశ్యన్తి కృచ్ఛ్రైర్ద్వాదశవార్షికైః ॥ జన్మప్రభృతియత్కిఞ్చిత్పాతకం చోపపాతకమ్ ।

అరావృత్తభ్రూణహత్యాయాష్షడబ్దాన్నశ్యతి ధ్రువమ్ ॥ అద్యాప్యసకృద
భ్యస్తం బుద్ధిపూర్వమఘంమహత్ । తచ్ఛుద్ధ్యత్యబ్దకృచ్ఛ్రేణ మహాతః
పాతకాదృతే ॥ * ॥ ఇతి । త్రింశత్కృచ్ఛ్రా అబ్దసంజ్ఞకాః .

కృచ్ఛ్రతత్ప్రతినిధిస్వరూపమ్

కృచ్ఛ్రోఽత్ర ప్రాజాపత్యమ్ । తత్స్వరూపముక్తం వసునా —
॥ శ్లో ॥ త్ర్యహం ప్రాతస్త్ర్యహం సాయం త్ర్యహమద్యాదయాచితమ్ ।
త్ర్యహం న కించిదశ్నీయాత్ప్రాజాపత్యం చరన్ద్విజః ॥ * ॥ ఇతి । త
స్యస్వరూపతోఽనుష్ఠానాశక్తైః ప్రతినిధిరేవానుష్ఠేయః ॥ శ్లో ॥ కృచ్ఛ్ర
ప్రతినిధిం కుర్యాద్గోభిరేవ సవత్సకైః । గవామభావే నిష్కం స్యాత్తద
ర్ధం పాదమేవవా ॥ పాదహీనం నకర్తవ్యమితి శాతాతపోఽబ్రవీత్ ॥ * ॥
ఇతిస్మరణాత్ । విజ్ఞానేశ్వరేఽపి —— ॥ శ్లో ॥ ప్రాజాపత్యక్రియాశక్తౌ
ధేనుం దద్యాద్విచక్షణః । ధేనోరభావే దాతవ్యం తన్మూల్యం నాత్రసం
శయః । ధేనోరభావే నిష్కం స్యాత్తదర్ధం పాదమేవవా ॥ పాదహీనం
నకర్తవ్యమితి వేదవిదో విదుః ॥ * ॥ ఇతి । ప్రతినిధ్యన్తరముక్తం హేమా
ద్రౌ — ॥ శ్లో ॥ కృచ్ఛ్రోఽయుతం తు గాయత్ర్యా విప్రద్వాదశభో
జనమ్ । తిలహోమసహస్రం వా సమమేతచ్చతుష్టయమ్ ॥ * ॥ ఇతి ।
స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ కృచ్ఛ్రో దేవ్యయుతం చైవ ప్రాణాయామశ
తద్వయమ్ । తిలహోమసహస్రంచ వేదపారాయణం తథా ॥ షష్టిశ్చ
తుర్వింశతిర్వా భోజ్యా ద్వాదశ వా ద్విజాః । తావద్భోజనపర్యాప్తం
ధాన్యం తన్మూల్యమేవ వా ॥ తత్సమృద్ధ్యసమృద్ధిభ్యాం సఙ్ఖ్యావైషమ్య
భాషణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తథా విజ్ఞానేశ్వరీయే — ॥ శ్లో ॥ కృచ్ఛ్రేప
ఞ్చాతికృచ్ఛ్రే త్రిగుణమహరహస్త్రింశదేవ తృతీయే చత్వారింశచ్చత
స్తే త్రిగుణనగుణితా వింశతిస్స్యాత్పరాకే । కృచ్ఛ్రే సాన్తాపనాఖ్యే భ
వతి షడధికా వింశతిస్సైవహీనా ద్వాభ్యాం చాన్ద్రాయణే స్యాత్తపసికృశబ
లో భోజయేద్విప్రముఖ్యాన్ ॥ * ॥ ఇతి । అహరహరితి సర్వత్ర సంబ
ధ్యతే । తృతీయః - కృచ్ఛ్రాతికృచ్ఛ్రః, అత్ర ప్రాజాపత్యాదివసకల

నయావిప్రాణాం షష్టిభోజనాని భవన్తి । ఏవమతికృచ్ఛ్రాదావూహనీయమ్ । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ కృచ్ఛ్రాదికరణాశక్తౌ ప్రత్యామ్నాయాన్ సమాచరేత్ । ప్రాజాపత్యేతుగామేకాందద్యాత్సాన్తపనేద్వయమ్ ॥ కృచ్ఛ్రేఽయుతంతు గాయత్ర్యా ఉదవాసస్తథైవచ । సముద్రగనదీస్నానం సమమేతచ్చతుష్టయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । నదీస్నానమ్ - మృత్తికాస్నానమ్ । పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ పుణ్యతీర్థేనార్ద్రశిరఃస్నానంద్వాదశసఙ్ఖ్యయా । ద్వియోజనంతీర్థయాత్రా ప్రాజాపత్యసమంస్మృతమ్ ॥*॥ ఇతి.

ఆపది కర్త్రన్తరవరణాది

ఆపత్కాలే స్వయంవ్రతంకర్తుమశక్తశ్చేత్తదా బ్రాహ్మణైః కారయేదిత్యాహ పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ వ్యాధివ్యసనినిశ్రాన్తే దుర్భిక్షే డామరే తథా । ఉపవాసో వ్రతం హోమో ద్విజైస్సంపాదితానివా ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాధివ్యసనీ - రోగగ్రస్తః । డామరః - పరరాజాద్యుపద్రవః । అత్యన్తాపదమభిప్రేత్య పక్షాన్తరమాహసఏవ ॥ శ్లో ॥ అథవా బ్రాహ్మణాస్తుష్టా స్సర్వంకుర్వన్త్యనుగ్రహమ్ । సర్వాన్ కామానవాప్నోతి ద్విజసంపాదితైరిహ ॥ * ॥ ఇతి । మహాపురుషవచనమాత్రసంపాదితైరాశీర్విశేషైరశేషకామప్రాప్తిర్భవతి । తత్ర పాపక్షయోభవతీతి కో విస్మయః । మహాపురుషసఙ్కల్పమాత్రాద్దేవకామప్రాప్తిరథర్వణేశ్రూయతే । శ్రుతిః — యంయంలోకంమనసావిశుద్ధసత్వఃకామయతే యాన్ కామాంస్తంలోకం జయతే తాంశ్చ కామాంస్తస్మాదాత్మజ్ఞానర్చయేత్తమభ్యుచ్చరేద్భూతికామః ॥ * ॥ ఇతి । మహదనుగ్రహవిషయందర్శయతి । దేవలః — ॥ శ్లో ॥ ప్రాయశ్చిత్తం యథోద్దిష్టమశక్యం దుర్బలాదిషు । ఇష్యతేఽనుగ్రహస్తేషాం లోకసఙ్గ్రహకారణాత్ ॥ * ॥ ఇతి । పరాశరోఽపి — ॥ శ్లో ॥ దుర్బలేఽనుగ్రహః ప్రోక్తస్తథా వై బాలవృద్ధయోః । తతోఽన్యథా భవేద్దోషస్తస్మాన్నానుగ్రహః స్మృతః ॥ * ॥ తతోఽన్యథా - ప్రబలానుగ్రహ ఇత్యర్థః । దుర్బలస్య మహదనుగ్రహాచ్ఛుద్ధింవిశదయతి సఏవ ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణాజఙ్గమంతీర్థం తీర్థభూతాహిసాధవః । తేషాంవాక్యోదకేనైవ శుధ్య

న్తి మలినాజనాః ॥ బ్రాహ్మణాయాని భాషన్తే మన్యన్తే తాని దైవతాః । సర్వవేదమయో విప్రో నతద్వచనమన్యథా ॥ * ॥ ఇతి । అనుగ్రహయోగ్యస్య దుర్బలస్య నియమవిధానేఽపి ప్రత్యవాయ ఇత్యాహ స ఏవ ॥ శ్లో ॥ శరీరస్యాత్యయే ప్రాప్తే వదన్తి నియమాంస్తుయే । మహత్కార్యోపరోధేన తత్పాపం తేషు గచ్ఛతి ॥ నస్వస్థస్య కదాచన ॥ * ॥ ఇతి । శరీరస్యాత్యయః - ముమూర్షోర్భూమ్యాంశయనమ్ , తస్మిన్ ప్రాప్తేసతి , తేనకర్తుమశక్యం ప్రాజాపత్యాదినియమం కర్తవ్యత్వేన యే వదన్తి తేషు తత్పాపం గచ్ఛతి । తత్ర హేతుః మహత్కార్యోపరోధేనేతి । మహతాం దేవతోపాసకానాం కార్యం మహత్కార్యమ్ - అన్త్యకాలే దేవతాస్మరణకీర్తనాది , తస్యోపరోధః - ప్రతిబన్ధః । ముమూర్షుర్హి పరిసరవర్తిభిరాప్తైర్బోధితో దేవానాం స్మర్తుముద్యుక్తః , తదానీమేతద్విహితకర్తవ్యతాం శ్రుత్వా కర్తుమశక్తస్సన్ వ్యాకులచిత్తః పూర్వముద్యుక్తాం దేవతాస్తుతిమపి పరిత్యజతి , సోయంపురుషార్థప్రతిబన్ధః । స్వస్థశరీరస్యతుపూర్వోక్తః కార్యోపరోధః కదాచిదపి నాస్తి ॥ శ్లో ॥ స్వస్థస్యమూఢాః కుర్వన్తి వదన్త్యనియమంతుయే । తేతస్యవిఘ్నకర్తారః పతన్తినరకేఽశుచౌ ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్

అన్త్యకాలే భగవన్నామకీర్తనమ్

అన్త్యకాలే హరిహరనామకీర్తనాది ఫలంస్మర్యతే ॥ శ్లో ॥ యథాకథంచిద్గోవిన్దే కీర్తితే వా శ్రుతేఽపివా । పాపినోఽపివిశుద్ధాస్స్యుః శుద్ధా మోక్షమవాప్నుయుః ॥ శివశివశివ చేతి వ్యాహరన్ వైత్రివారం త్యజతి నిజతనుంయస్త్వాయుషోఽన్త్యక్షణేఽస్మిన్ । భవతిభవభయానాం ఛేదకః పూర్వశబ్దో నభవత ఇతరౌ తౌ కల్పితాత్మోపకారౌ ॥ యంయంభావంస్మరన్ యోగీ త్యజత్యన్తే కళేబరమ్ । తంతమేవేతి కౌన్తేయ సదా తద్భావ భావితః ॥ * ॥ ఇతి । మహాదవలోకనంచ కార్యమ్ ॥ శ్లో ॥ మహాపాతకయుక్తో వా యుక్తోవా సర్వపాతకైః । పరం పదం ప్రయాత్యేవ మహద్భిరవలోకితః ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ . ...

ముమూర్షోర్దానవిధిః

ముమూర్షుః పరలోకార్థం యథాశక్తి దానం కుర్యాత్ । “ ఇతః ప్రదానాత్యముష్మిన్ లోకే ప్రజా ఉపజీవన్తి ” ఇతి శ్రుతేః । తథా మహాభారతే — ॥ శ్లో ॥ విద్యా ప్రవసతో మిత్రం భార్యా మిత్రం గృహే సతః । ఆతురస్య భిషఙ్మిత్రం దానం మిత్రం మరిష్యతః ॥ షడశీతిసహస్రాణి యోజనానాం యుధిష్ఠిర । మానుషస్య చ లోకస్య ధర్మలోకస్య చాన్తరమ్ । న తత్ర వృక్షచ్ఛాయా వా న వాప్యో న చ దీర్ఘికాః ॥ న గ్రామో నాశ్రమో వాపి నోద్యానం కాననాని చ । న కిఞ్చిద్విశ్రమస్థానం పథి తస్మిన్ యుధిష్ఠిర ॥ కణ్టకాకీర్ణమార్గేణ తప్తవాలుకపాంసునా ॥ దహ్యమానాస్తు గచ్ఛన్తి నరా దానవివర్జితాః । తస్మాద్దానం తు కర్తవ్యం స్మృతికాలే కథఞ్చన ॥ * ॥ ఇతి । దానవిశేషమాహ శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ అన్నపానాశ్వగోవస్త్రభూశయ్యాశ్చాసనాని చ । ప్రేతలోకే ప్రశస్తాని దానాన్యష్టౌ విశేషతః ॥ తిలాః పాపహరా నిత్యం తద్దానం తు ప్రశస్యతే । యో హిరణ్యం దదాత్యస్మై హ్యమృతత్వం భజేత సః ॥ * ॥ ఇతి । ముముక్షూణాం బ్రహ్మవిదామపి గృహస్థానామీశ్వరప్రీత్యర్థం దేయమేవ ॥ శ్లో ॥ దానక్రియాశ్చ వివిధాః క్రియన్తే మోక్షకాఙ్క్షిభిః ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । సంజ్ఞాహీనా మరణేఽపి తాహితైషీ పుత్రాదిర్దద్యాత్ ॥ శ్లో ॥ ఆతురో వాఽథ పుత్రో వా దద్యురాసన్నబాన్ధవాః ॥ * ॥ ఇతి వ్యాసస్మరణాత్ । స్మృతిరత్నేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఉత్క్రాన్తివైతరణ్యౌ చ దశదానాని చైవ హి । ప్రేతేఽపి కృత్వా తం ప్రేతం శవధర్మేణ యోజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ గోభూతిలహిరణ్యాజ్యవస్త్రధాన్యగుడాని చ । రౌప్యం లవణమిత్యాహుర్దశదానాని పణ్డితాః । ఏతాని దశదానాని నరాణాం మృత్యుజన్మనోః । కుర్యాదభ్యుదయార్థం చ ప్రేతేఽపి హి పరత్ర చ ॥ భూమిర్గోభజనపర్యాప్తా ద్రోణద్వయమితాస్తిలాః । నిష్కత్రయం సువర్ణం స్యాదాజ్యం ప్రస్థచతుష్టయమ్ ॥ సూక్ష్మవస్త్రద్వయం ధాన్యం సార్ధఖారీకముచ్యతే । గుడం షష్టిపలం చైవ రౌప్యం నిష్కచతుష్టయమ్ ॥ లవణం సార్ధఖారీకం దశదానప్రమాణతః ॥ * ॥ ఇతి । మహాభారతే — ॥ శ్లో ॥ యో మృత్యు

కాలేసంప్రాప్తే గాం దదాతిపయస్వినీమ్ । గవాదర్శితమార్గస్తు బ్రహ్మలోకేమహీయతే ॥ చతుస్సాగరపర్యన్తాం సశైలవనకాననామ్ । దత్వాయత్ఫలమాప్నోతి సాఽగ్రా మాత్తదశ్నుతే ॥ బ్రహ్మాణ్డకోటిదానేనయత్ఫలం భవతిప్రభో । తత్ఫలం సమవాప్నోతి శివలిఙ్గప్రదానతః ॥ హిరణ్యం భూమిదానంచ తిలాంశ్చశక్త్యాచ దాపయేత్ । కుటుమ్బినే దరిద్రాయశ్రోత్రియాయతపస్వినే ॥ యద్దానం దీయతేతస్మై తద్దానం స్వర్గసాధనమ్ । గృహీతదానపాథేయాః ప్రయాన్తి త్రిదివంనరాః ॥ భ్రాతరోవాఽథపుత్రోవా దద్యురాసన్నబాన్ధవాః ॥ * ॥ ఇతి । దశదానమన్త్రాదానప్రకరణేఽభిహితాః । ఉత్క్రాన్తి గోదానేతు మన్త్రః ॥ శ్లో ॥ అత్యుత్క్రాన్తిప్రవృత్తస్య సుఖోత్క్రమణసిద్ధయే । తుభ్యం సంప్రదదే ధేనుమిమాముత్క్రాన్తి సంజ్ఞికామ్ ॥ * ॥ ఇతి ।

అన్తకాలేజప్యమన్త్రాః

అన్తకాలేజప్యమన్త్రానాహ శౌనకః — ॥ శ్లో ॥ నాతానమితిసూక్తంతు హ్యన్తకాలేజపేస్సకృత్ । జప్త్వాచైవపరంస్థానమమృతత్వంతు గచ్ఛతి ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుః — ॥ శ్లో ॥ శ్రావయేత్పుణ్యసూక్తాని పుణ్యమన్త్రాక్షరాణిచ । ద్విజస్యదక్షిణేకర్ణేపుత్రాదిః ప్రాణసంశయే ॥*॥ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ కర్ణేజపేదీశవాక్యం శాస్త్రాదిభిరుదీరితమ్॥*॥ ఇతి । శుద్ధినిర్ణయే ఏతద్వ్యాఖ్యాతమ్, ఈశవాక్యమ్ - పఞ్చాక్షరీ, రామషడక్షరీ, ప్రణవః, ఉపనిషద్వాక్యానిచేతి । ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ "బ్రహ్మవిదాప్నోతిపరమ్; భృగుర్వైవారుణిః" ఇత్యేతావనువాకౌ బ్రహ్మవిదో దక్షిణేకర్ణేజపతి ఆయుషఃప్రాణాగ్ంసన్తన్వితిచ ॥ * ॥ ఇతి । మరణసమీపకాలే శుద్ధభూమౌదక్షిణాగ్రేషు దర్భేషు దక్షిణాశిరసం సంవేశ్య ముమూర్షోర్బ్రహ్మవిదోదక్షిణేకర్ణే "బ్రహ్మవిదాప్నోతి, భృగుర్వై" ఇత్యనువాకద్వయమ్, ఇతరస్యకర్ణే "ఆయుషఃప్రాణాగ్ం" ఇత్యనువాకంసన్నిహితఃపుత్రాదిర్జపేదిత్యర్థః । తథాబోధాయనీయే — ॥ శ్లో ॥ భూమావర్భాస్తృతాయాంతం శాయయేన్మృతిసంశయే । జపేత్తు దక్షిణేకర్ణే ఆయుషః ప్రాణమిత్యపి ॥ * ॥ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ దుర్బలంస్నాపయిత్వాచ శుద్ధచై

లాభిసంప్లుతమ్ । దక్షిణాశిరసంభూమౌ బర్హిష్మత్యాం నివేశయేత్ ॥ మూర్ధ్నోర్దక్షిణేకర్ణే పుణ్యమన్త్రాన్జపేత్సుతః ॥ * ॥ ఇతి । వసిష్ఠో విశేషమాహ — ॥ శ్లో ॥ పితుర్మరణకాలేతు పుత్రస్తు ఋణమోచనాత్ । మస్తకంతుసమాధాయదక్షిణేఽస్యతుజానుని ॥ శ్రావయేత్పుణ్యసూక్తాని పుణ్యమన్త్రాక్షరాణిచ । తతస్తునిర్గతేవాయౌకుశాగ్రేషువినిక్షిపేత్ ॥*॥ ఇతి।

మరణదినగుణదోషాః

గౌతమః — ॥ శ్లో ॥ దివోత్తరాయణేశుక్లేపక్షేచమరణంశుభమ్। భద్రేత్రిపదనక్షత్రే భృగ్వఙ్గారబృహస్పతౌ ॥ దహనేమరణేనైవతత్కర్మత్రిగుణంభవేత్ । భద్రేతుభూమిదానంస్యాత్త్రిపదర్క్షేహిరణ్యకమ్ ॥ వారేవారాధిదేవానాం పూజనం మృత్యునాశనమ్ । తిలైఃప్రతికృతింకృత్వా దహేద్దోషాపశాన్తయే ॥ * ॥ ఇతి । మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ ఉత్తరాయణగే సూర్య ఉత్తమా గతిరుచ్యతే । శుక్లపక్షే మృతిస్తత్రశ్రేష్ఠావహ్నిమృతిశ్శుభా ॥ శ్రేష్ఠాతత్రాపి మధ్యాహ్నే ఉభయోః పక్షయోరపి । ఏకాదశ్యాం మృతిశ్శ్రేష్ఠా మోక్షదా సర్వకామదా ॥ * ॥ వహ్నిమృతిః - తృతీయాయాంమరణమ్ । మహాభారతేఽపి — ॥ శ్లో ॥ స్యాదుత్తరాయణే యస్య మృతిస్తస్యోత్తమా గతిః । శుక్లపక్షేహిమధ్యాహ్నేకృష్ణేఽప్యేకాదశీదినే ॥ * ॥ గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ భద్రేభూమిప్రదానంస్యాత్త్రిపదేతుహిరణ్యకమ్ । అఙ్గారకేత్వనడ్వాంతాన్స్యాద్గురౌ వస్త్రంతుదక్షిణా ॥ శుక్రేరజతదానంస్యాత్తత్తద్ద్రవ్యప్రదస్సుఖీ । వారే వారాధిదైవత్యం ద్రవ్యందత్వా నదోషభాక్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంస్మృతిషూక్తోవారాధినిషేధః కాలాతిక్రమవిషయః .

ప్రత్యక్షమరణేతిథ్యాదిదోషాభావః

ప్రత్యక్షమరణేతు నదోషఇత్యాహలోకాక్షిః — ॥ వా ॥ ప్రత్యక్షేనకించిత్పరోక్షేతుసూక్ష్మతః పశ్యేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యక్షమరణేపిత్రోర్నపశ్యేత్తిథివారభమ్ । నైవదోషావహం ప్రోక్తమన్యేషామపిసర్వదా ॥ పరోక్షేసూక్ష్మతఃపశ్యేన్మృతౌతు తిథివారభమ్ ॥ ఇతి । బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోర్మృతిప్రాప్తౌ పు

త్రైగ్దాహాదికర్మ చ । ప్రాప్తకాలేతుకర్తవ్యం తిథ్యాదినతుదోషకృత్॥ సద్యఃక్షౌరం ప్రకుర్వీత సద్యః శ్రాద్ధాదికర్మ చ ॥ * ॥ ఇతి। ఏవంచ ప్రత్యక్షమరణే యద్యపి వారాదిదోషో నాస్తి; తథాపి శఙ్కాకాలే దోషాపనుత్తయే మనఃప్రీతయే చ బ్రాహ్మణేభ్యః శక్తితః కించిద్దత్వా అనుజ్ఞాప్య శఙ్కితదోషం నాశయేత్ । తదాహ హారీతః — ॥ శ్లో ॥ కుర్వీతసర్వకర్మాణి బ్రాహ్మణానామనుజ్ఞయా । బ్రాహ్మణైరభ్యనుజ్ఞానాద్దోషో నశ్యత్యసంశయమ్ ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణానాం వినా వాక్యైః క్రియాస్స్యుర్నిష్ఫలాస్తతః । కర్తవ్యా బ్రాహ్మణానుజ్ఞా కర్మణాం పరిపూర్తయే ॥ * ॥ ఇతి । మహదనుగ్రహశ్చ యథాశక్తిద్రవ్యదానేనైవ కారయితవ్యః । "దానేసర్వం ప్రతిష్ఠితమ్" ఇతిశ్రుతేః, "దానేన నిర్దోషాభవన్తి" ఇత్యాపస్తమ్బస్మరణాత్, ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణాన్సమ్యగభ్యర్చ్య పృచ్ఛేత్కనకభూషణైః ॥ * ॥ ఇతిభరద్వాజస్మరణాచ్చ । ఏతచ్చ స్నాత్వాఆర్ద్రవస్త్రఃకుర్యాత్ । స్నాత్వా స్వశక్త్యాద్రవిణందత్వాసభ్యాన్ ప్రదక్షిణమ్। పరీత్యతైరనుజ్ఞాతఃకుర్యాత్సఙ్కల్పమాదితః ॥ * ॥ ఇతి।

కర్తుస్సంస్కారయోగ్యతాసిద్ధయే ప్రాయశ్చిత్తమ్

కర్తుస్సంస్కారయోగ్యతాసిద్ధ్యర్థం ప్రాయశ్చిత్తముక్తంచన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ కర్తాఽధికారసిద్ధ్యర్థంత్రీన్కృచ్ఛ్రాన్పఞ్చసప్తవా । చరేద్యద్వాతుదానాద్యైః పైతృమేధికమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రకృచ్ఛ్రప్రతినిధిర్గవాదిదానమ్ । తథాచస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ గవామభావేనిష్కంస్యాత్తదర్ధంపాదమేవవా। పాదహీనంనకర్తవ్యం బ్రహ్మదణ్డం మనీషిభిః ॥ * ॥ ఇతి। మృతాహదానేవైశిష్ట్యముక్తంచన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ ఉపరాగసహస్రాణి వ్యతీపాతాయుతానిచ । అమాలక్షంతుద్వాదశ్యాః కలాంనార్హన్తిషోడశీమ్ ॥ ఏవంవిధాయాద్వాదశ్యాస్తిసృకోట్యర్ధకోటయః । మాతాపిత్రోర్మృతాహస్యకలాంనార్హన్తి షోడశీమ్॥ * ॥ఇతి।

ఊర్ధ్వోచ్ఛిష్టాది ప్రాయశ్చిత్తమ్

మరణకాలోపహతేఃప్రాయశ్చిత్తమాహ పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ ఊర్ధ్వోచ్ఛిష్టమధోచ్ఛిష్టమన్తరిక్షమృతౌ తథా । కృచ్ఛ్రత్రయం ప్రకు

రీవ్రత ఆశౌచమరణేతథా ॥ * ॥ ఇతి । మరణకాలే వాన్తాదికమూర్ధ్వోచ్ఛి ష్టమ్, మూత్రాదికమధస్తనోచ్ఛిష్టమ్, తయోరన్యతరదన్యదా సంపద్యతే తదాసంస్కర్తా పుత్రాదిర్ధనాదినా ప్రత్యామ్నాయేన ప్రాజాపత్యత్ర యం కుర్యాత్ । మఞ్చకాదౌ మరణమన్తరిక్షమృతిః । రజస్వలాసూతికా ది మరణమాశౌచమరణమ్ । గౌతమః — ॥ శ్లో ॥ సూతౌ నారీమృతా పశ్చాద్దశాహాభ్యన్తరేయది । నతస్యాయమలోకాద్వై నిష్కృతిర్బహువ త్సరే ॥ తద్దోషపరిహారార్థం చత్వారోఋత్విజఃపృథక్ । ఏకఏవద్విజోవా పి వారుణాః కలశాః క్షిపేత్ ॥ పూర్వాదిదిక్షుసర్వత్ర జలేనాపూర్య యత్నతః । వరుణం పూజయేత్తత్ర ఋత్విగేకంచతుర్ష్వపి ॥ కలశాః పా ణిభిఃస్పృష్ట్వా మన్త్రానేతానుదీరయేత్ । నమకం చమకంచైవ పురుషసూ క్తంచవైష్ణవమ్ ॥ పవమానానువాకంచ హిరణ్యశృఙ్గమితిక్రమాత్ । శా న్తిభిర్దశభిశ్చైవ కలశానభిమన్త్రయేత్ ॥ అన్యేనవాససాఽఽచ్ఛాద్యసూతి కాం కృతశౌచికామ్ । మార్జయేదృత్విజస్తోయైః కలశస్థైఃపవిత్రజైః ॥ అ పోహిష్ఠాదిభిర్మన్త్రైర్దేవస్యత్వేతిమార్జయేత్ । తతశ్శవంబహిర్దేశేస్థా పయిత్వాఽథదేశికః ॥ శాతకుమ్భజకైఃప్రోక్ష్య నూతనేనైవ వాససా । ఆచ్ఛాద్యకుణపంపశ్చాద్దహేదౌపాసనాగ్నినా ॥ * ॥ రజస్వలామరణే ప్యేవమితి హేమాద్రౌ — ॥ శ్లో ॥ యదాపుష్పవతీనారీ దైవాద్యదివిప ద్యతే । తస్యాస్తునిష్కృతిర్నాస్తి రక్తకుణ్డాద్భయఙ్కరాత్ ॥ * ॥ ఇతి । తథాచత్రికాణ్డీ — ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యక్షైచాప్రతిహతౌ సంస్కారేణచ శోధనమ్ । కుర్యాత్తత్రాధరోచ్ఛిష్టే ప్రాజాపత్యత్రయంచరేత్ ॥ ఊ ర్ధ్వోచ్ఛిష్టేఽపిచ తథా ప్రాజాపత్యత్రయం చరేత్ ॥ * ॥ చన్ద్రికా యామ్ — ॥ శ్లో ॥ అస్పృశ్యస్పృష్టమరణే కృచ్ఛ్రాన్ షడ్గౌతమోఽ బ్రవీత్ । పరాశరస్తుత్రీన్ప్రాహ భృగుః పఞ్చషడఙ్గిరాః ॥ * ॥ అస్పృ శ్యాః - చణ్డాళసూతికోదక్యాదయః, తైఃస్పృష్టస్యఅస్నాతస్యమరణేశక్త్య నుసారేణ షట్కృచ్ఛ్రాదికమిత్యర్థః । ఖట్వాదిమరణే ప్రాయశ్చిత్తమా హ విష్ణుః — ॥ శ్లో ॥ మణ్డపే గోపురే ఖట్వాప్రాసాదే హర్మ్యభిత్తి షు । అకామతోమృతానాంతు దాపయేద్వైన్దవద్వయమ్ ॥ ప్రాజాపత్యంచ

రేతత్కృచ్ఛ్రం పరాకేణవిశుధ్యతి ॥ * ॥ ఖట్వాదావకామమరణే చాన్ద్రాయణద్వయం కామతస్తు ప్రాజాపత్యం పరాకంచ కుర్యాదిత్యర్థః । తత్ప్రతినిధిశ్చతుర్వింశతిమతే దర్శితః — ॥ శ్లో ॥ ప్రాజాపత్యే తు గామేకాం దద్యాత్సాన్తపనే ద్వయమ్ । పరాకతప్తకృచ్ఛ్రాతికృచ్ఛ్రేషు తిస్రస్తు గాః స్మృతాః ॥ అష్టౌ చాన్ద్రాయణే దేయా స్తిస్రో వా శక్త్యపేక్షయా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ చాన్ద్రాయణం త్రయః కృచ్ఛ్రాః గాయత్ర్యా అయుతత్రయమ్ । ఆప్లావనం మహానద్యాం తుల్యమేతచ్చతుష్టయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । చతుర్వింశతిమతే — ॥ వా ॥ యస్య ధాన్యసమృద్ధిస్స కృచ్ఛ్రాదివ్రతాని విప్రభోజనేన సంపాదయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । బ్రాహ్మణభోజనసఙ్ఖ్యా చోక్తా । "కృచ్ఛ్రే పఞ్చాతికృచ్ఛ్రే త్రిగుణమహరహః" ఇతి । శుద్ధినిర్ణయే — ॥ వా ॥ ఊర్ధ్వోచ్ఛిష్టాధోచ్ఛిష్టఖట్వాదిమరణాశుచిస్పర్శనియమలోపాఖ్యపఞ్చనిమిత్తప్రాయశ్చిత్తాన్యేకైకనిమిత్తస్య త్రీణి కృచ్ఛ్రాణ్యేకైకం వా కృత్వా సంస్కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి ।

పర్యుషితశవప్రాయశ్చిత్తమ్

పర్యుషితశవప్రాయశ్చిత్తమాహ గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ పఞ్చవింశఘటీపూర్వం దివా ప్రేతస్య సంస్కృతిః । దివా వా యది వా రాత్రౌ శవస్తిష్ఠతి కస్యచిత్ ॥ తత్పర్యుషితమిత్యాహుర్దహనే తస్య కా గతిః । బ్రాహ్మణేభ్యో విధిం లబ్ధ్వా కృచ్ఛ్రత్రయమథాచరేత్ ॥ పఞ్చగవ్యేన సంస్నాప్య పావమాన్యాఽభిమన్త్ర్య చ । జలేన స్నాపయిత్వా చ విధివద్దహనం చరేత్ ॥ అన్యథా దహనే తస్య సర్వం తన్నిష్ఫలం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనస్తు — ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యక్షశవసంస్కారే దినం నైవ విశోధయేత్ । నిర్దిష్టకాలవీక్షాయాం శవః పర్యుషితో భవేత్ ॥ దగ్ధః పర్యుషితో యైస్తు పుత్రమిత్రైశ్చ బన్ధుభిః । మహాభయప్రదస్తేషాం తిథ్యాదీన్నైవ శోధయేత్ ॥ పఞ్చగవ్యేన సంస్నాప్య ప్రాజాపత్యం సమాచరేత్ । పూతిగన్ధే తథా క్లిన్నే స్నాప్య గోమయవారిణా ॥ బ్రాహ్మణైరభ్యనుజ్ఞాతస్తప్తకృచ్ఛ్రం సమాచరేత్ । క్రిమిరుత్పద్యతే యస్య శ్వకాకైశ్చాపి దూషితే ।

కృత్వాతు పూర్వవత్ స్నానం సర్పిషామధునాతతః ॥ పుణ్యాద్భిరభిషిచ్యాథ సేచయేద్గన్ధవారిణా ॥ గాందత్వాద్విజముఖ్యాయతప్తకృచ్ఛ్రం సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తప్తకృచ్ఛ్రప్రతినిధిస్తిస్రోగావః ॥ శ్లో ॥ పరాకతప్తకృచ్ఛ్రాతికృచ్ఛ్రేతిస్రస్తగాఃస్మృతాః ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ । వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ నాసాగ్రవర్తినాదోష్ణైర్వాయునామృతవత్స్థితః । అజ్ఞానాద్యదివాజ్ఞానాత్పితృమేధముపక్రమేత్ ॥ గృహకర్మావసానేతు జీవన్నాయుష్మతీంయజేత్ । పథికర్మావసానాద్వా శ్మశానే యది జీవతి ॥ ఘృతకుమ్భేనిమజ్జ్యైనం జాతకర్మాదికారయేత్ । యామం యామమద్వయంతస్య మృతిం నిశ్చిత్య నాన్యథా ॥ బ్రహ్మహత్యామవాప్నోతి కర్తాభవతినిన్దితః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణస్యాహితాగ్నేర్యఃపూర్వం మృతఃపర్యుషితోభవేత్ । వైఖానసోదితంకార్యం ప్రాయశ్చిత్తంవిశుద్ధయే ॥ యామ్యపైతృకమన్త్రాభ్యాం వైశ్వదేవేన వైతిలాగ్నే । వ్యస్తాభిశ్చసమస్తాభిర్హుత్వావ్యాహృతిభిర్దహేత్ ॥ * ॥ ఇతివైఖానసోదితమన్త్రైః ॥ శ్రుతిః ॥ యమోదాధారపృథివీమ్ , ఉశన్తస్త్వానిధీమహి , విశ్వేదేవస్యనేతుర్మర్తోవృణీత ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసస్తు — ॥ శ్లో ॥ రవేరస్తమయాత్ప్రాక్తుయోగ్యకాలేతుదుర్లభే । శ్వఃప్రాతరిష్టం దాహాదినహావిస్తేనముష్యతి ॥ * ॥ అత్రవ్యవస్థామాహబోధాయనః — ॥ శ్లో ॥ రాత్రౌయదిమృతఃకశ్చిత్ ప్రమాదాత్కాలపర్యయాత్ । నవనాడీష్వధస్తాచ్చేద్వహ్నౌతు జుహుయాచ్ఛవమ్ ॥ ఊర్ధ్వంశ్వఃప్రాతరేవస్యాన్నరాత్రౌతుకదాచన ॥ * ॥ ఇతి । శవస్యోపహతౌప్రాయశ్చిత్తముక్తం వైఖానససూత్రే — ॥ వా ॥ శవేఽన్యాశౌచయుక్తేచకుక్కుటసూతికారజస్వలాద్యస్పృశ్యస్పర్శనేచ మృతకంపఞ్చగవ్యైః కుశతోయైశ్చ స్నాపయిత్వాప్రోక్షణైఃప్రోక్ష్యవిధివద్దహనంకరోతి ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేతు — శ్వసూకరసృగాలాద్యైర్గ్రామ్యసూకరకుక్కుటైః । శవాస్థిభస్మదేహానాం స్పర్శనంచేత్ప్రమాదతః ॥ గవ్యైఃప్రక్షాళ్యకృచ్ఛ్రాణాం త్రితయంచసమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి .

* నిశాదిమరణప్రాయశ్చిత్తమ్ *

నిశాదిమరణే ప్రాయశ్చిత్తం బోధాయనీయే — ॥ శ్లో ॥ నిశికృష్ణే చ పక్షే చ మరణే దక్షిణాయనే । తాసూర్యా ఇతి వైషడ్భిర్హుత్వా స్యాత్సంస్క్రియా తతః ॥ జలేమృతస్య జుహుయాదిమం మేవరుణేత్యృచా । సర్పేణ చేన్నమో అస్తు త్రిభిర్హుత్వాఽథసంస్క్రియా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ నిశాయాంకృష్ణపక్షే వా దక్షిణే చాయనే మృతః । తాసూర్యేత్యాదిషణ్మన్త్రైర్జుహుయాత్తుపృథక్పృథక్ ॥ చతుర్గృహీతేనాజ్యేన దాహకస్తుసమాహితః । పితృమేధవిధానేన దహ్యేతేయస్సతాదిభిః ॥ తాసూర్యేత్యాదితస్యైవ ప్రాయశ్చిత్తముదీరితమ్ । ఏకర్చవిధినాదాహే ప్రాయశ్చిత్తంతు నేష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । సర్పహతస్య విజ్ఞానేశ్వరీయే విశేషః — ॥ శ్లో ॥ సువర్ణభారనిష్పన్నంనాగంకృత్వా తథైవగామ్ । వ్యాసాయదత్త్వావిధివత్పితురానృణ్యమాప్తవాన్ ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసాయ - వేదవిదఇతియావత్ । అశన్యాదిదుర్మరణే ప్రాయశ్చిత్తమాహాపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ యద్యాహితాగ్నిరశనిహతో మ్రియేత తస్య ప్రాయశ్చిత్తమ్ “ మూర్ధానందివో అరతిం పృథివ్యా ” ఇతి చతుర్గృహీతేనాజ్యేన జుహుయాదేతదేవాస్య ప్రాయశ్చిత్తంభవతీతివిజ్ఞాయతే । యద్యాహితాగ్నిర్విషహతో మ్రియేత తస్య ప్రాయశ్చిత్తమ్ । “ నమో అస్తు సర్పేభ్యః ” ఇతి తిసృభిశ్చతుర్గృహీతా ఆజ్యాహుతీర్జుహుయాత్ । యద్యాహితాగ్నిరప్సు మ్రియేత తస్య ప్రాయశ్చిత్తమ్ । “ ఇమం మే వరుణ , తత్త్వాయామి ” ఇతి ద్వే చతుర్గృహీతే జుహుయాత్ । యద్యాహితాగ్నిర్దంష్ట్రిభ్యో మ్రియేత తస్య ప్రాయశ్చిత్తమ్ । “దంష్ట్రాభ్యాం మలిమ్లూన్ ” ఇతి ద్వే చతుర్గృహీతే జుహుయాత్ , ఏతదేవాస్య ప్రాయశ్చిత్తం భవతీతివిజ్ఞాయతే । యద్యాహితాగ్నిః పశుభ్యో మ్రియేత తస్య ప్రాయశ్చిత్తమ్ । “ ఆగావో అగ్మన్ ” ఇతి ద్వే చతుర్గృహీతే జుహుయాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర నిమిత్తస్య తుల్యత్వాదేకాగ్నేరపి తదుక్తప్రాయశ్చిత్తంభవత్యేవ । ... ...

కర్తృక్రమః

దాహాదిప్రేతకార్యకర్తారమాహ సుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ మాతుః పితుశ్చ కుర్వీత మృతయోరౌరసస్సుతః । పైతృమేధికసంస్కారం మన్త్రపూర్వకమాదృతః ॥ * ॥ ఇతి । పుత్రస్య ప్రేతకార్యకరణాశక్తౌ తత్ప్రకారమాహ జమదగ్నిః — ॥ శ్లో ॥ పితుః పుత్రేణ కర్తవ్యా పిణ్డదానోదకక్రియా । అశక్తోఽప్యగ్నిదః పుత్రః శేషమన్యైస్సమాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఔరసపుత్రాణాం సమవాయే జ్యేష్ఠ ఏవ పితురౌర్ధ్వదైహికం కుర్యాత్, ॥ శ్లో ॥ సర్వైరనుమతిం కృత్వా జ్యేష్ఠేనైవ తు యత్కృతమ్ । ద్రవ్యేణ చావిభక్తేన సర్వైరేవ కృతం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి వచనాత్ । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ నవశ్రాద్ధం సపిణ్డత్వం శ్రాద్ధాన్యపి చ షోడశ । ఏకేనైవ తు కార్యాణి సంవిభక్తధనేష్వపి ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతస్య పుత్రో దాహాది దద్యాదేవౌరసస్సుతః । బహుత్వే తు గుణీ దద్యాత్సమే తు జ్యేష్ఠ ఏవ తు ॥ * ॥ ఋశ్యశృఙ్గస్తు — ॥ శ్లో ॥ పుత్రాణాం మధ్యమో వాపి కనిష్ఠో జ్యేష్ఠ ఏవ వా । పితుర్యస్తు ప్రియతమస్సర్వం తేనైవ కారయేత్ ॥ పుత్రాస్సర్వేఽపి తుర్ద్విష్టాః పత్నీభ్రాతా సఖాఽపి వా । అగ్నిదాహాది కర్మాణి కుర్యుః పుత్రాదయః పితుః ॥ * ॥ ఇతి । జమదగ్నిః — ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠపుత్రేణ కర్తవ్యా దాహపిణ్డోదకక్రియాః । యది కర్తుమశక్తస్స్యాత్సర్వమన్యేన కారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సర్వజ్యేష్ఠస్యాశక్తావసన్నిధానే వాఽవస్థితేషు పుత్రేషు మధ్యే జన్మజ్యేష్ఠేనైవ కారయేత్, “ జన్మజ్యేష్ఠః పితుః కుర్యాత్ ” ఇతి స్మరణాత్ । జన్మజ్యేష్ఠ ఇత్యర్థాన్తరమప్యాహుః । “ భిన్నమాతృకాణాం పుత్రాణాం సమవాయే యో జన్మతో జ్యేష్ఠస్స ఏవ పితుః కుర్యాన్న మాతృతో జ్యేష్ఠస్సర్వత్ర జన్మజ్యేష్ఠస్యైవ గ్రహణాత్ ” ఇతి । తథా చ మనుః — ॥ శ్లో ॥ సదృశస్త్రీషు జాతానాం పుత్రాణాం చ విశేషతః । న మాతృతో జ్యైష్ఠ్యమస్తి జన్మతో జ్యైష్ఠ్యముచ్యతే ॥ జన్మజ్యైష్ఠ్యేన చాహ్వానం సుబ్రహ్మణ్యాస్వపి స్మృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠో వాపి కనిష్ఠో వా జ్యేష్ఠభార్యాసుతో దహేత్ । అగ్నికార్యప్రధానత్వాజ్జ్యేష్ఠభార్యాసుతోఽగ్రజః ॥ * ॥ ఇతి । అన్యచ్చ ॥ శ్లో ॥ ఏకక

తాణ్ద్విభార్యశ్చేదుభయోః పుత్రసంభవే । పితుర్మరణకాలేతు జ్యేష్ఠపత్నీసుతోఽగ్రజః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రజ్యేష్ఠపత్నీసుతఇతి శ్రేష్ఠభార్యాసుతఇత్యర్థః, సవర్ణస్త్రీజాతఇతియావత్ , అన్యథాసదృశస్త్రీషుజాతానామితి మనువచనవిరోధాపత్తేః । తథాచసవర్ణభార్యోత్పన్నస్యైవ పితృఋణమోచనహేతుత్వముక్తం బోధాయనేన — ॥ శ్లో ॥ ప్రజాముత్పాదయేద్యుక్తస్స్వేస్వేవర్ణేజితేన్ద్రియః । స్వాధ్యాయేన ఋషీన్పూజ్యసోమేనచపురన్దరమ్ ॥ ప్రజయాచపితౄన్సర్వానన్నృణోదివిమోదతే ॥ * ॥ ఇతి । జ్యేష్ఠఃపత్న్యన్తరపుత్రఃపితురేవకుర్యాదౌరసత్వాత్ , నసపత్నీమాతుర్భిన్నోదరోత్పన్నత్వాత్ , కనిష్ఠోఽపి స్వమాతుః స్వయమేవకుర్యాత్ ॥ శ్లో ॥ విదధ్యాదౌరసఃశ్రేష్ఠో జనన్యాఔర్ధ్వదైహికమ్ । తదభావేసపత్నీజః । ఇతిస్మరణాత్ .

యమళయోర్జ్యేష్ఠత్వకనిష్ఠత్వనిర్ణయః

యమళవిషయేఽపి మనుః — ॥ శ్లో ॥ యమయోశ్చైకగర్భేతు జన్మతోజ్యేష్ఠతాస్మృతా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ యమయోర్జాతయోర్జ్యేష్ఠ్యం జన్మ నాప్రోచ్యతేబుధైః । గర్భస్యైకస్యచిల్లోకే చిరాజ్జననదర్శనాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాపి ॥ శ్లో ॥ యమయోర్జననాజ్జైష్ఠ్యమాధానం చేష్యతేబుధైః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతత్సమభాగస్థగర్భవిషయమ్ ॥ శ్లో ॥ పార్శ్వయోస్సంస్థితౌగర్భౌ తయోర్యఃపూర్వజస్సతు । జ్యేష్ఠఇత్యుచ్యతేసద్భిర్జాతకాదిషుకర్మసు ॥ * ॥ ఇతి బాదరాయణస్మరణాత్ । అతఏవోపర్యధోభాగస్థగర్భవిషయే స్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ యమళౌచైకగర్భేతు స్త్రీవాపురుషఏవవా । కనిష్ఠఆద్యజాతస్స్యాత్పశ్చాజ్జాతోఽగ్రజఃస్మృతః ॥ * ॥ ఇతి । స్థలవిశేషాపరిజ్ఞానేతు శిష్టాచారాత్ కనిష్ఠఆద్యజాతస్స్యాదితి వచనార్థోగ్రాహ్యః । తథాచ భాగవతే — ॥ శ్లో ॥ ప్రజాపతిర్నామతయోరకార్షీద్యఃప్రాక్స్వదేహాద్యమయోరజాయత । తంవైహిరణ్యకశిపుం విదుఃప్రజా యంతంహిరణ్యాక్షమసూతసాగ్రతః ॥*॥ ఇతి । శ్రీధరీయే వ్యాఖ్యాతమిదమ్ - " యదాగర్భాదానసమయే యోనిపుష్పం విశద్వీర్యం ద్వేధావిభక్తంసదాదిపశ్చాద్భావేన ప్రవిశతి, తదాయ

మళౌ భవతః । తయోశ్చపితృతః ప్రవేశక్రమ విపర్యయేణ మాతృతః ప్రసూతిః ॥ శ్లో ॥ యదావిశద్ద్విధాభూతం వీర్యం పుష్పం పరిక్షరత్ । ద్వౌతదాభవతోగర్భౌ సూతిర్వేశవిపర్యయాత్ ॥ * ॥ ఇతి పిణ్డసిద్ధిస్మరణాత్ । అతస్స్వదేహాత్పూర్వంయోజాతస్తస్య హిరణ్యకశిపురితి, దితేః ప్రథమం ప్రసూతస్యహిరణ్యాక్ష ఇతినామకృతవాన్ ॥ * ॥ ఇతి । పుత్రప్రతిగ్రహానన్తరమౌరసజననే కనిష్ఠోప్యౌరస ఏవ పితుర్దాహాది సర్వం కుర్యాత్ ॥ శ్లో ॥ ఔరసేతుసముత్పన్నేపుత్రస్యగ్రహణాదను । ఔరసస్తుపితుఃకుర్యాత్తదాదత్తోవిసర్జయేత్ । ఔరసేతు సముత్పన్నేదత్తోజ్యేష్ఠోనచేష్యతే ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । జనయితుః, పుత్ర పౌత్ర ప్రపౌత్రాభావే దత్తఏవకుర్యాత్, ॥ శ్లో ॥ పూర్వభ్రాతుః పితుశ్చార్తౌ కృత్యం స్వత్వంచ దత్తకే । ఆబ్దికాద్యఖిలంశ్రాద్ధం కృత్వారిక్థమవాప్నుయాత్ ॥ దత్తస్య జనకాపత్యేష్వసత్సు తేఽథజనకేఽపివా । సంస్కారాద్యఖిలం కృత్వా దత్తో రిక్థమవాప్నుయాత్ ॥ * ॥ ఇత్యాదిస్మరణాత్ । ఋశ్యశృఙ్గః — ॥ శ్లో ॥ పుత్రేషు విద్యమానేషు నాన్యంవైకారయేత్స్వధామ్ । పితరోహింసితాస్తేన యస్త్వేవం కురుతేనరః ॥ * ॥ ఇతి । స్వధామ్ - ప్రేతకర్మ । గర్భవానపి పిత్రాదీన్ సంస్కుర్యాత్ అన్యత్ర నకుర్యాత్ । తథాచవృద్ధమనుః — ॥ శ్లో ॥ వపనం దహనంవాఽపి ప్రేతస్యాన్యస్యగర్భవాన్ । నకుర్యాదుభయంతత్ర కుర్యాదేవ పితుస్సదా ॥ జ్యేష్ఠస్యచానపత్యస్య మాతులస్యసుతస్యచ ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధవసిష్ఠశ్చ — ॥ వా ॥ గర్భవతా జ్యేష్ఠేనదాహ్యాః పితామాచానపత్యోమాతులశ్చ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రమాతులగ్రహణం మాతామహాదేరప్యుపలక్షణమ్ , అతఏవ మాతామహాదిసంస్కారే గర్భవతోవపనంవిహితమ్ ॥ శ్లో ॥ మాతామహపితృవ్యాణాం మాతులాగ్రజయోర్మృతౌ । శ్వశురాచార్యయోరేషాం పత్నీనాంచ పితృష్వసుః ॥ మాతృష్వసుర్భగిన్యాశ్చ గర్భవానపివాపయేత్ । సపిణ్డో వాఽసపిణ్డో వా సంస్కర్తా వాపయేద్ద్విజః ॥ * ॥ ఇతి । గౌతమోఽపి — ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠస్య చానపత్యస్య మాతులస్యాసుతస్యచ । అగ్నిదానంతు యః కుర్యాత్స కేశాన్వాపయేద్బుధః ॥ * ॥ ఇతి । స ఏవ ॥ శ్లో ॥ అపుత్రస్యపితృవ్యస్య జ్యేష్ఠస్యాప్య

సుతస్యచ । అన్తర్వాదహనం కుర్యాత్కేశశ్మశ్రూణి వాపయేత్ ॥*॥ ఇతి ।

బ్రహ్మచారిణః సంస్కారాధికారః

బ్రహ్మచార్యపి పిత్రాదీన్ సంస్కుర్యాత్ । యదాహ సుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ మాతుః పితుః ప్రకుర్వీత సంస్థితస్యౌరసస్సుతః । వ్రతస్థో వాఽవ్రతస్థో వా ఏక ఏవ భవేద్యది ॥ * ॥ వ్రతస్థః - ఉపనీతః । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోశ్చైవం పితుః పిత్రోరౌరసస్యాగ్రజన్మనః । సంస్కారాదిక్రియాం కుర్యాద్బ్రహ్మచారీ గురోరపి ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాపి ॥ శ్లో ॥ దహనాదిసపిణ్డ్యాన్తం బ్రహ్మచారీ కరోతి చేత్ । అన్యత్ర మాతాపిత్రోస్స్యాదుపనీయ పునర్వ్రతీ ॥ * ॥ ఇతి । అతః ప్రేతకృత్యైకదేశకరణే న బ్రహ్మచర్యహానిః , కృచ్ఛ్రాచరణమేవ । సపిణ్డీకరణమాత్రకరణే న పునరుపనయనమ్ , దాహాదిసాపిణ్డ్యాన్తకరణే పునరుపనయనమిత్యర్థః । అత్ర మాతాపితృగ్రహణమాచార్యాదేరుపలక్షణమ్ । తథా చ వసిష్ఠబోధాయనౌ — ॥ వా ॥ బ్రహ్మచారిణశ్శవకర్మిణో వ్రతాన్నివృత్తిరన్యత్ర మాతాపిత్రోరాచార్యాచ్చ ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యశ్చ — ॥ శ్లో ॥ ఆచార్యపిత్రుపాధ్యాయాన్నిర్హృత్యాపి వ్రతీ వ్రతీ । సఙ్కటాన్నం చ నాశ్నీయాన్న చ తైస్సహ సంవసేత్ ॥ * ॥ సఙ్కటాన్నమ్ - ఆశౌచాన్నమ్ । తైః - ఆశౌచిభిః మనురపి — ॥ శ్లో ॥ ఆచార్యం స్వముపాధ్యాయం పితరం మాతరం గురుమ్ । నిర్హృత్య తు వ్రతీ ప్రేతం న వ్రతేన వియుజ్యతే ॥ * ॥ భృగుః — ॥ శ్లో ॥ మాతామహం మాతులం చ తత్పత్నీం చానపత్యకే । వ్రతీ సంస్కురుతే యస్తు వ్రతలోపో న తస్య హి ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోర్వ్రతీ కుర్యాత్ పితృమేధం స దైవ హి । జ్యేష్ఠభ్రాతుస్తథైవ స్యాదన్యేషాం న కదాచన ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాపి ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోరుపాధ్యాయాచార్యయోరౌర్ధ్వదైహికమ్ । కుర్వన్మాతామహస్యాపి వ్రతీ భ్రశ్యేన్న హి వ్రతాత్ ॥ * ॥ ఇతి । పురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ యథా వ్రతస్థోఽపి సుతః పితుః కుర్యాత్క్రియాం నృప । ఉదకాద్యం మహాబాహో దౌహిత్రోఽపి తథాఽర్హతి ॥ * ॥ ఇతి । ఉదాహృతేషు వచనేషు పితృవ్యాదేః కణ్ఠోక్త్యభావేఽపి గురుత్వాత్తత్సంస్కారే చ న వ్రతినో వ్రతహానిరిత్యాహుః ।

అనుపనీతస్యాపి పితృసంస్కారాధికారః

అనుపనీతోఽపి పుత్రః పిత్రోః సంస్కారాది మన్త్రవదేవకుర్యాత్ । తథాచ మనుః — ॥ శ్లో ॥ నహ్యస్మిన్విద్యతేకర్మ కిఞ్చిదామౌఞ్జిబన్ధనాత్ । నాభివ్యాహారయేద్బ్రహ్మ స్వధానినయనాదృతే ॥ * ॥ స్వధానినయనశబ్దేన దాహాది సపిణ్డీకరణాన్తం ప్రేతకర్మ లక్ష్యతే । బ్రహ్మ - వేదః । అన్యత్ర నవాచయేత్, పితృకృత్యేతు ఉచ్చారయేత్ । నతత్ర దోష ఇతి వ్యాఖ్యాతమ్ । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పుత్రస్త్వనుపనీతోఽపి పిత్రోస్సంస్కారమర్హతి । అన్యోఽప్యుచ్చారయేన్మన్త్రం తేనకర్మాణి కారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యః - ఉపాధ్యాయాదిః । అనుపనీతం వాచయన్తే నైవకర్మాణి కారయేన్నస్వయం కుర్యాదిత్యర్థః । సుమన్తురపి — ॥ శ్లో ॥ నాభివ్యాహారయేద్బ్రహ్మ యావన్మౌఞ్జీ నిబధ్యతే । మన్త్రాననుపనీతోఽపి ప్రేతకృత్యేవదేత్సుతః ॥ * ॥ ఇతి । (వదేదైవైకపవహి) ఇతిపాఠాన్తరమ్ తత్రపితృప్రేతకృత్యే ఇత్యధ్యాహర్తవ్యమ్ । వృద్ధమనురపి — ॥ శ్లో ॥ కుర్యాదనుపనీతోఽపి శ్రాద్ధమేకోహియస్సుతః । పితృయజ్ఞాహుతింపాణౌ జుహుయాన్మన్త్రపూర్వకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । శ్రాద్ధమ్ - సపిణ్డీకరణాది । విశ్వామిత్రః — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోరనుపనీతోఽపి విదధ్యాన్మన్త్రవత్సుతః । ఔర్ధ్వదైహికమన్యేతు సంస్కృతాశ్శ్రాద్ధకారిణః ॥ * ॥ ఇతి । అన్యే - భ్రాత్రాదయః, ఉపనీతాః శ్రాద్ధకారిణస్స్యుః, ॥ శ్లో ॥ కర్మశూద్రఃస్మృతోవిప్రో యావన్మౌఞ్జీనిబధ్యతే । తదూర్ధ్వంమన్త్రపూతేషు కర్మస్వప్యధికార్యసౌ ॥ * ॥ ఇతి సుమన్తుస్మరణాత్ । యత్తు ॥ శ్లో ॥ అసంస్కృతేనపత్న్యాచ హ్యగ్నిదానం సమన్త్రకమ్ । కర్తవ్యమితరత్సర్వం కారయేదన్యమేవతు ॥ * ॥ ఇతి కాత్యాయనవచనమ్, తత్ మన్త్రోచ్చారణాశక్తవిషయమ్ । ఏతదేవాభిప్రేత్య వ్యాఘ్రపాదః — ॥ శ్లో ॥ నవశ్రాద్ధమాసికేచ సపిణ్డీకరణేతథా । ఋత్విక్ఛిష్యాదిభిః కార్యం బ్రాహ్మణం వా నియోజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శక్తస్సర్వం ప్రేతకర్మ మన్త్రవదేవకుర్యాత్ । అశక్తస్తు దాహమాత్రం మన్త్రవదేవకుర్యాత్ । అన్యత్సర్వం ప్రత్యాసన్నేన కర్త్రన్తరేణ దర్భప్రదానానుజ్ఞయా కారయేత్ । అయంచ

మన్త్రోచ్చారణాధికారస్త్రివర్షకృతచూడస్య త్రివర్షస్య వా । తథా చ సుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ అనుపేతోఽపి కుర్వీత మన్త్రవత్పైతృమేధికమ్ । యద్యసౌ కృతచౌళః స్యాద్యది వా స్యాత్త్రివత్సరః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ పుత్రస్త్వకృతచౌళోఽపి పిత్రోస్సంస్కారమర్హతి । చౌళం హ్యవిధినా కుర్యాత్ పశ్చాచ్చౌళం యథావిధి ॥ * ॥ ఇతి । పశ్చాత్ - సపిణ్డీకరణానన్తరమ్ । యత్తు వ్యాఘ్రవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ కృతచౌళస్తు కుర్వీత ఉదకం పిణ్డమేవ చ । స్వధాకారం ప్రయుఞ్జీత వేదోచ్చారం న కారయేత్ ॥*॥ ఇతి, యదపి స్మృత్యన్తరవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ కృతచూడోఽనుపేతస్తు పిత్రోః శ్రాద్ధం సమాచరేత్ । ఉదాహరేత్స్వధాకారం న తు వేదాక్షరాణ్యసౌ ॥ * ॥ ఇతి, ఏతయోః పూర్వోక్తమన్వాదివచనానాం చ వికల్ప ఇతి చన్ద్రికాయాముక్తమ్ । ఏతద్వచనద్వయం ప్రథమవర్షకృతచూడవిషయమితి కాలాదర్శటీకాదౌ । అత్రివర్షస్యాకృతచౌళస్య వపననిషేధోఽపి స్మర్యతే । ॥ శ్లో ॥ పుత్రస్త్వకృతచౌళోఽపి పిత్రోస్సంస్కారమర్హతి । న తస్య వపనం కుర్యాత్తేన కర్మాణి కారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రథమవత్సరే తు సంస్కారాధికారీ న భవతీత్యాహ సుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ పుత్రస్స్వోత్పత్తిమాత్రేణ సంస్కుర్యాదృణమోచనాత్ । పితరావాబ్దికాచ్చౌళాత్పైతృమేధేన కర్మణా ॥ చౌళం యద్యాబ్దికాదర్వాఙ్న కుర్యాత్పైతృమేధికమ్ । తృతీయవత్సరాదూర్ధ్వం మన్త్రవత్తత్సమాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రథమవత్సరాత్ప్రథమవర్షచౌళాద్వా పరమృణమోచనాద్ధేతోః పితరౌ సంస్కుర్యాత్ । అబ్దపరిసమాప్తేః ప్రథమవర్షే చౌళాద్వా పూర్వం పైతృమేధికం న కుర్యాత్ । దర్భదానేనాన్యవకుర్యాత్ । తృతీయవత్సరాద్వా చౌళాద్వా పరం మన్త్రవదేవ పైతృమేధికం సమాపయేదిత్యర్థః.

దీక్షామధ్యే మాతాపితృసంస్కారాధికారః

దీక్షితస్య దీక్షామధ్యే మాతాపితృమరణవిషయే । కాణ్డిన్యః — ॥ శ్లో ॥ దీక్షితోఽప్యేకపుత్రశ్చేన్మాతాపిత్రోర్మృతిర్యది । సంస్కృత్య శాలామాగత్య యజ్ఞశేషం సమాపయేత్ ॥ * ॥ శాణ్డిల్యోఽపి — ॥ శ్లో ॥ దీక్షితోఽప్యేకపుత్రశ్చేన్మాతాపిత్రోర్మృతిర్యది । దీక్షారూపం నిధాయా

త్ర సంస్కార్యా నోదకప్లవః ॥ పావయేద్దర్భపుఞ్జీలై ర్దీక్షారూపం యథావిధి ॥ * ॥ ఇతి । ఏకపుత్ర ఇతి విశేషోపాదానాత్పుత్రాన్తరసద్భావే స ఏవ కుర్యాత్ । నోదకప్లవః - ఉదకదానమపి నాస్తి, స్నానమాత్రమస్తి, సద్యశ్శౌచస్యోక్తత్వాత్ । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠస్య తు క్రతోర్మధ్యే మాతాపిత్రోర్మృతిర్యది । సంస్కృత్య శాలామాగత్య యజ్ఞశేషం సమాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యథా దీక్షితోఽప్యేకపుత్రశ్చేదితి వచనవిరోధాపత్తేః । వివాహాదికర్మమధ్యే పిత్రోర్మృతౌ విశేషః స్మర్యతే — ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోర్మృతిప్రాప్తౌ వివాహాదిషు కర్మసు । తిలపిణ్డం తు కర్తవ్యమన్యశ్రాద్ధం తు వర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । దహనం తిలమిశ్రపిణ్డదానం చ కర్తవ్యమ్ । అన్యశ్రాద్ధమ్ - నవశ్రాద్ధాదికమ్, వర్జయేదిత్యర్థః । క్రమేణ ప్రేతకార్యకర్తౄనాహ మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ పుత్రః పౌత్రశ్చ తజ్జశ్చ పుత్రికాపుత్ర ఏవ చ । పత్నీ భ్రాతా చ తజ్జశ్చ పితా మాతా స్నుషా తథా ॥ భగినీ భాగినేయశ్చ సపిణ్డో ధనహార్యపి । పూర్వపూర్వవినాశే స్యురుత్తరోత్తరపిణ్డదాః ॥ * ॥ ఇతి । పరాశరోఽపి — ॥ శ్లో ॥ పుత్రః పౌత్రః ప్రపౌత్రో వా తద్వద్వా భ్రాతృసన్తతిః ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ దాహాదిమన్త్రవత్పిత్రోర్విదధ్యాదౌరసస్సుతః । తదభావే తు పౌత్రశ్చ ప్రపౌత్రః పుత్రికాసుతః ॥ క్షేత్రజో దత్తిమః క్రీతః కృత్రిమోదత్త ఏవ చ । అపవిద్ధశ్చ పత్నీ చ గూఢజః కన్యకాసుతః ॥ పౌనర్భవః సహోఢోత్థో నష్టనశ్చ సుతీకృతః । దౌహిత్రో ధనహారీ చ భ్రాతా తత్పుత్ర ఏవ చ ॥ పితా మాతా స్నుషా చైవ స్వసా తత్పుత్ర ఏవ చ । సపిణ్డస్సోదకో మాతుః సపిణ్డశ్చ సహోదరః ॥ స్త్రీ చ శిష్యర్త్విగాచార్యా జామాతా చ సఖాఽపి వా । ఉత్పన్నబన్ధో రిక్థేన కారయేదవనీపతిః ॥ * ॥ ఇతి । గర్భిణ్యాం పరిణీతాయాం తతో జాతస్సహోఢోత్థః । సుతీకృతః - మాతామహేన పుత్రత్వేన స్వీకృతః ।

ఔరసాదిలక్షణమ్

ఔరసాదీనాం లక్షణమనుక్రమం చాహ । యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ ఔరసో ధర్మపత్నీజస్తత్సమః పుత్రికాసుతః । క్షేత్రజః క్షేత్రజాతస్తు సగోత్రేణేతరేణ వా ॥ గృహే ప్రచ్ఛన్న ఉత్పన్నో గూఢజస్తు సుతః స్మృతః ।

కానీనఃకన్యకాజాతోమాతామహసుతోమతః ॥ అక్షతాయాంక్షతాయాం వా జాతఃపౌనర్భవస్సుతః । దద్యాన్మాతాపితావాయం సపుత్రో దత్తకో భవేత్ ॥ క్రీతస్తు తాభ్యాం విక్రీతః కృత్రిమః స్యాత్స్వయంకృతః । దత్తాత్మాతుస్వయం దత్తో గర్భేవిన్నస్సహోఢజః ॥ ఉత్సృష్టో గృహ్యతేయస్తు సోఽపవిద్ధో భవేత్సుతః । పిణ్డదోఽంశహరశ్చైషాం పూర్వాభావే పరఃపరః ॥ * ॥ ఇతి । బృహస్పతిరపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రమీతస్యపితుఃపుత్రైః శ్రాద్ధందేయంప్రయత్నతః । జ్ఞాతిబన్ధుసుహృచ్ఛిష్యైరృత్విగ్భృత్యపురోహితైః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రపుత్రైరితి బహువచనాదుక్తా ఔరసాదిద్వాదశవిధపుత్రా గృహ్యన్తే । తదాహమనుః — ॥ శ్లో ॥ క్షేత్రజాదిసుతానేతానేకాదశయథోదితాన్ । పుత్రప్రతినిధీనాహుః క్రియాలోపాన్మనీషిణః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతద్గౌణపుత్రపరిగ్రహవచనం యుగాన్తరవిషయమ్ । చన్ద్రికాస్మృత్యర్థసారాదౌ "దత్తౌరసేతరేషాంచ పుత్రత్వేనపరిగ్రహః" ఇతికలియుగవర్జ్యధర్మమధ్యే పరిగణనాత్ । "పుత్రికాపుత్రస్తు ననిషిధ్యతే, ॥ శ్లో ॥ పుత్రికాయాం కృతాయాంతు యదిపుత్రోఽనుజాయతే । సమస్తత్రవిభాగస్స్యాజ్జ్యైష్ఠ్యం తత్రనవిద్యతే ॥ రిక్థేచపిణ్డదానేన సమానౌ పరికీర్తితౌ । ఔరసో ధర్మపత్నీజస్తత్సమఃపుత్రికాసుతః ॥ పుత్రాస్తు ద్వాదశప్రోక్తా మనునాయేనపూర్వశః । సన్తానకారణం తేషామౌరసఃపుత్రికాసుతః ॥ ఆజ్యంవినాయథాతైలం సద్భిః ప్రతినిధిఃస్మృతమ్ । తథైకాదశపుత్రాస్తు పుత్రికౌరసయోర్వినా ॥ * ॥ ఇతి మనుయాజ్ఞవల్క్యాదిభిరౌరససామ్యస్మరణాత్ " ఇత్యాహుః । ఏవంచ పుత్ర పౌత్ర ప్రపౌత్రాభావే పుత్రికాపుత్రస్యసత్త్వే సఏవ సంస్కారాధికారీభవతి, "యశ్చార్థహరస్సపిణ్డదాయీ" ఇతి విష్ణుస్మరణాత్ । పౌత్రాదేఃసత్త్వేతుతస్యైవ ప్రాథమ్యం నపుత్రికాపుత్రాదేః, "పుత్రేషుసత్సు పౌత్రేషు నాన్యం వైకారయేత్స్వధామ్" ఇతి నిషేధాత్ । తథాచ క్రమం దర్శయతి మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ పుత్రఃపౌత్రశ్చతజ్జశ్చ పుత్రికాపుత్రఏవచ ॥ * ॥ ఇతి । తథైవస్మృతిరత్నకలాదర్శాదౌ నిర్ణీతమ్ । అతఏవపుత్రికాపుత్రస్య పౌత్రసామ్యముక్తం బృహస్పతినా — ॥ శ్లో ॥ పౌత్రశ్చపుత్రికాపుత్రః

స్వర్గప్రాప్తికరావుభౌ । రిక్థేచపిణ్డదానేచ సమానౌపరికీర్తితౌ ॥ * ॥ ఇతి “ తత్సమఃపుత్రికాసుతః ” ఇత్యౌరససామ్యవచనమౌరససన్తత్యభావే పుత్రికాసుతస్య సమనన్తరాధికారిత్వప్రతిపాదనపరమ్ “ నైతత్పౌత్రేణకర్తవ్యం పుత్రవాంశ్చేత్పితామహః ” ఇతివచనంముఖ్యసన్తానవిషయమ్ । అతఃపుత్రికాపుత్రదత్తాపేక్షయా పౌత్రఏవముఖ్యః । పుత్రికాపుత్రస్య ఉభయసంబన్ధోఽపి స్మర్యతే దేవలేన — ॥ శ్లో ॥ ద్వ్యాముష్యాయణకాదన్యద్వాభ్యాం పిణ్డోదకేపృథక్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ యస్మాదుభయసంబన్ధఃపుత్రికాయాస్సుతోహ్యసౌ । పూర్వంమాతామహశ్రాద్ధం పశ్చాత్పైతృకమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । “ ॥ శ్లో ॥ అభ్రాతృకాం ప్రదాస్యామి తుభ్యంకన్యామలఙ్కృతామ్ । అస్యాంయోజాయతేపుత్రస్సనౌపుత్రోభవేదితి ॥ ” ప్రదానసమయేఽభిధానేమాతామహస్య జనకస్యచసంస్కారేఽధికారీ । సమేపుత్రఇత్యుక్త్వాదానేతుమాతామహే నైవసంబన్ధః । తథాచన్ద్రికాయామ్ — ॥ వా ॥ ద్వివిధోహిపుత్రికాపుత్రః, ఏకోమాతామహేనసంబద్ధః, అపరః పితృమాతామహాభ్యామ్ । తత్ర ప్రథమోమాతామహస్యకుర్యాత్పితురిచ్ఛయా । యఉభయసంబద్ధః సఉభయోరపి ॥ * ॥ ఇతి । పుత్రికాపుత్రాభావేదత్తఃకర్తా । “ కస్మింశ్చిత్ప్రతిగృహీతే యద్యౌరసఉత్పద్యేత సచతుర్థాంశభాక్ ” ఇతివసిష్ఠస్మరణేన ఔరసచతుర్థాంశభాజోదత్తస్య వ్యవహితత్వేన సమాంశభాజః పుత్రికాపుత్రస్యైవప్రాథమ్యమ్ । దత్తాభావే ధనహారీదౌహిత్రఃకర్తా । తత్ర విష్ణుః — ॥ శ్లో ॥ అపుత్రపౌత్రసన్తానే దౌహిత్రా ధనమాప్నుయుః । పూర్వేషాంతుస్వధాకారే పౌత్రదౌహిత్రకామతాః ॥ * ॥ ఇతి । అపుత్రపౌత్రసన్తానే - గౌణముఖ్యరూపోభయవిధపుత్రపౌత్ర తత్సన్తత్యభావే ఇత్యర్థః । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పుత్రశ్చదుహితాచైవ తుల్యసన్తానకారకౌ ॥ * ॥ ఇతి । మనురపి — ॥ శ్లో ॥ పౌత్రదౌహిత్రయోర్లోకే విశేషోనాస్తిధర్మతః । దౌహిత్రోహ్యఖిలంరిక్థమపుత్రస్య పితుర్హరేత్ । సఏవదద్యాద్ద్వౌపిణ్డౌ పిత్రేమాతామహాయచ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధం మాతామహానాంచ అవశ్యంధనహారిణా ।

దౌహిత్రేణవిధిజ్ఞేన కర్తవ్యం పూర్వముత్తరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ధనగ్రహణా
భావేఽపి దౌహిత్రోఽధికారీ । తథాభవిష్యత్పురాణే — ॥ శ్లో ॥ యథా
వ్రతస్థోఽపిసుతః కుర్యాత్పైతృక్రియాంనృప । దాహాద్యాంమాతామహ
స్య దౌహిత్రోఽపితథాఽర్హతి ॥ * ॥ ఇతి । గృహ్యపరిశిష్టే — ॥ శ్లో ॥
పితామహస్యతత్పత్న్యా మాతామహ్యాస్తథైవచ । పిణ్డదానాదికంస
ర్వం మాతాపిత్రోస్సమంవిదుః ॥ * ॥ ఇతి । పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ పూ
ర్వాఃక్రియామధ్యమాశ్చ తథాచైవోత్తరాఃక్రియాః । ఆదాహాద్ద్వా
దశాహాచ్చ మధ్యేయాస్స్యుఃక్రియామతాః ॥ తాఃపూర్వామధ్యమామా
సిమాస్యేకోద్దిష్టసంజ్ఞితాః । ప్రేతేపితృత్వమాపన్నే సపిణ్డీకరణాదను ॥
క్రియన్తేయాఃక్రియాఃపిత్ర్యాః ప్రోచ్యన్తేతాస్తథోత్తరాః । పితృమాతృ
సపిణ్డైస్తు సమానసలిలైస్తథా ॥ తత్సఙ్ఘాతగతైశ్చాపిరాజ్ఞా వాధనహారిణా ॥
ఆద్యామధ్యాఃక్రియాఃకార్యాః పుత్రాద్యైరపిచోత్తరాః । దౌహిత్రై
ర్వాతథాకార్యాస్సర్వాస్తత్తనయైస్తథా ॥ * ॥ ఇతి । ఏకోద్దిష్టాన్తాస్సపి
ణ్డ్యాన్తాస్తదుత్తరాశ్చ త్రివిధాఇత్యర్థః । "అహ్నాందశానాంమధ్యేయాఃక్రి
యాదాహాదికాఃస్మృతాః । తాఃపూర్వామధ్యమామాసి" ఇతిపాఠమా
శ్రిత్యకాలాదర్శకారేణ సంగృహీతమ్ — ॥ శ్లో ॥ దాహాద్దశాహపర్యన్తాస్స
పిణ్డ్యన్తాఅధఃక్రియాః । తదూర్ధ్వాశ్చక్రమాత్పూర్వామధ్యమాశ్చోత్తరాః
స్మృతాః ॥ పుత్రైశ్చభ్రాతృతత్పుత్రైఃపత్న్యాశిష్యేణవాఽఖిలాః । క్రి
యాఃకార్యాస్సమాదిష్టాః శేషైఃపూర్వాశ్చమధ్యమాః ॥ * ॥ ఇతి । అపు
త్రస్యమాతామహస్యమరణేధనహారిణా దౌహిత్రేణ త్రివిధాఅపిక్రియాః
కార్యాః — ॥ శ్లో ॥ మలమేతన్మనుష్యాణాంద్రవిణం యత్ప్రకీర్తితమ్ । త
ద్గృహ్ణన్మలమాదత్తే దుర్ధరం జ్ఞానినామపి ॥ ఋషిభిస్తస్యనిర్దిష్టా నిష్కృతిః
పావనీపరా । ఆదేహపతనాత్తస్య కుర్యాత్పిణ్డోదకక్రియామ్ ॥ * ॥ ఇతి
స్మరణాత్ । ధనగ్రహణాభావేఽపి కర్త్రన్తరాభావే త్రివిధాఅపిక్రియాః
కార్యాః, — ॥ శ్లో ॥ అప్యదాయహరోపుత్రీకృతోఽపిదుహితుస్సుతః । మా
తామహస్యవిధివత్కుర్యాదేవోత్తరాఃక్రియాః ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । పూర్వ
మధ్యక్రియాకరణాభావే అవశ్యకర్తవ్యాయాఉత్తరక్రియాయాః కర్తుమ

యుక్తత్వాత్ । కర్త్రన్తరసద్భావేతుధనహరణయోగ్యతారహితేన దౌహిత్రేణాద్యాది క్రియానకార్యాః । తత్రాబ్దికవ్యతిరిక్తమహాలయాదయస్తుకర్తవ్యాః — ॥ శ్లో ॥ పితౄన్మాతామహాంశ్చైవద్విజశ్శ్రాద్ధేన తర్పయేత్ । అనృణీస్యాత్పితౄణాంతు బ్రహ్మలోకంచ గచ్ఛతి ॥ పార్వణం కురుతేయస్తు కేవలం పితృహేతుతః । మాతామహే నకురుతేపితృహాస్సప్రజాయతే ॥ * ॥ ఇతి వ్యాసస్మరణాత్ , ॥ శ్లో ॥ కర్షూసమన్వితం ముక్త్వాతథాఽఽద్యశ్రాద్ధషోడశమ్ । ప్రత్యాబ్దికంచ శేషేషుపిణ్డాస్స్యుష్షడితిస్థితిః ॥ * ॥ ఇతి కాత్యాయనస్మరణాచ్చ । కర్షూసమన్వితమ్ - కుణ్డాన్వితమ్, సపిణ్డీకరణమితి యావత్ । శేషేషు - మహాలయమన్వాద్యాదిషు , వర్గద్వయపితౄనుద్దిశ్యభోజనంషట్పిణ్డాశ్చభవన్తీత్యర్థః । మాతామహస్యభ్రాత్రాదిసద్భావే సంసృష్టస్య తస్యధనగ్రహణరహితోదౌహిత్రోఽనధికారీ " యోఽంశహరస్సపిణ్డదాయీ " ఇతిస్మరణాత్ । అవిభక్తభ్రాత్రాదిరేవాధికారీతి కేచిదాహుః — ॥ శ్లో ॥ యథా వ్రతస్థోఽపిసుతః కుర్యాత్పైతక్రియాం నృప । దాహాద్యాం మాతామహస్యదౌహిత్రోఽపితథాఽర్హతి ॥ * ॥ ఇతి భవిష్యత్పురాణాదివచనాత్ । పుత్రసమత్వేనావిభక్తభ్రాత్రాదేస్సత్త్వేధనగ్రహణరహితోఽపిదౌహిత్రఏవప్రేతక్రియాయామధికారీత్యన్యే । యథోచితమత్రగ్రాహ్యమ్ । దౌహిత్రాభావేపత్న్యధికారః । అత్రవృద్ధమనుః — ॥ శ్లో ॥ అపుత్రాశయనంభర్తుఃపాలయన్తీవ్రతేస్థితా । పత్న్యేవదద్యాత్తత్పిణ్డం కృత్స్నమంశం లభేతచ ॥ * ॥ ఇతి । సుమన్తురపి — ॥ శ్లో ॥ అపుత్రేసంస్థితేకర్తాఽనభవేచ్ఛ్రాద్ధకర్మణి । తత్రపత్న్యపికుర్వీతసాపిణ్డ్యంపార్వణంతథా ॥ * ॥ ఇతి । కర్తానభవేత్ - పౌత్రాదిదౌహిత్రాన్తః కర్తాయదినభవేదిత్యర్థః । దౌహిత్రాపేక్షయా పత్న్యాః ప్రాథమ్యమాహసంగ్రహకారః ॥ శ్లో ॥ పుత్రః కుర్యాత్పితుశ్శ్రాద్ధం పత్నీచతదసన్నిధౌ । ధనహార్యథదౌహిత్రస్తతోభ్రాతాచ తత్సుతః ॥ * ॥ ఇతి । తథాచశఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ పితుః పుత్రేణకర్తవ్యాపిణ్డదానోదకక్రియా । పుత్రాభావేతుపత్నీస్యాత్పత్న్యభావేతుసోదరః ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామిదం వ్యాఖ్యాతమ్ । పుత్రగ్రహణేనా

త్రగౌణాముఖ్యాశ్చగృహ్యన్తే । తదపి పౌత్రాభావవిషయమ్ । తదపి దా
యహరత్వాభావవిషయమ్ । అన్యథాతుయోదాయహరస్సఏవదద్యాత్ ।
అతఏవవిష్ణ్వాపస్తమ్బౌ — ॥ వా ॥ యశ్చార్థహరస్సపిణ్డదాయీపుత్రః
పితృవిత్తాభావేఽపి పిణ్డందద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అతఏవ యాజ్ఞవల్క్యేనా
పి — ॥ శ్లో ॥ పిణ్డదోఽంశహరశ్చైషాం పూర్వాభావే పరః పరః ॥ * ॥
ఇతి పిణ్డదత్వాంశహరత్వయోరైకాధికరణ్యముక్తమ్ । ఏవంసోదరేఽపిద్ర
ష్టవ్యమితి । అనేనైవాభిప్రాయేణ గౌతమోఽపి — ॥ వా ॥ పుత్రా
భావేఅస్యబాన్ధవాః సపిణ్డాః పిణ్డం మాతృసపిణ్డాశ్శిష్యాశ్చదద్యుస్తదభా
వేఋత్విగాచార్యౌ ॥ * ॥ ఇతి । అంశహరత్వేభ్రాత్రాదిసపిణ్డానాం ప
త్న్యాద్యపేక్షయాఽభ్యర్హితత్వమాహమార్కణ్డేయోఽపి — ॥ శ్లో ॥ పు
త్రాభావేసపిణ్డాస్తుతదభావేతు సోదకాః । మాతుస్సపిణ్డాయేవాస్యయే
వామాతుశ్చసోదకాః ॥ * ॥ ఇతి । మాతుస్సపిణ్డాః - మాతులాదయః ।
మార్కణ్డేయపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పుత్రోభ్రాతాచతత్పుత్రః పత్నీ
మాతాపితాతథా । విత్తాభావేఽపిశిష్యశ్చకుర్వీరన్నౌర్ధ్వదైహికమ్ ॥ * ॥ ఇ
తి । అంశహరత్వేతుపత్న్యాః ప్రాథమ్యమాహ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥
అపుత్రస్యాథకులజాపత్నీదుహితరోఽపివా । తదభావే పితామాతాభ్రా
తాతత్పుత్రఏవచ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చబ్రాహ్మాదివివాహోఢావిషయ
మ్ । తస్యాయజ్ఞాన్వితత్వేనతత్రైవపత్నీశబ్దప్రయోగాత్ । ఇతరత్ర
తు ॥ శ్లో ॥ క్రయక్రీతాతుయానారీనసాపత్న్యభిధీయతే । నసాదైవేనసాపి
త్ర్యేదాసీం తాం కవయోవిదుః ॥ * ॥ ఇతి పత్నీత్వాభావాత్ । అతఏవా
సురాదివివాహోఢావిషయే విష్ణుపురాణే పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ పుత్రః
పౌత్రః ప్రపౌత్రోవాతద్వద్వాభ్రాతృసన్తతిః । సపిణ్డసన్తతిర్వాఽపిక్రి
యార్హోనృపజాయతే ॥ తేషామభావేసర్వేషాం సమానోదకసన్తతిః ।
మాతృపక్షస్య పిణ్డేనసంబద్ధాయేజలేనవా । కులద్వయేఽపిచోత్సన్నేస్త్రీభిః
కార్యాక్రియానృప । ఉత్సన్నబన్ధోరిక్థేన కారయేదవనీపతిః ॥ * ॥ ఇతి ।
మార్కణ్డేయోఽపి — ॥ శ్లో ॥ సర్వాభావేస్త్రియఃకుర్యుఃస్వభర్తౄ
ణామమన్త్రకమ్ । తదభావేచనృపతిః కారయేత్స్వకుటుమ్బినామ్ ॥ తజ్జా

తీమైర్నరైస్సమ్యగ్దాహాద్యాస్సకలాః క్రియాః । సర్వేషామేవ వర్ణా
నాం బాన్ధవో నృపతిర్యథా ॥ * ॥ ఇతి । స్వభర్తృణామమన్త్రకమితి
చాధర్మవివాహోఢావిషయమ్ । బ్రాహ్మ్యాదివివాహోఢాతు మన్త్ర
వదేవకుర్యాత్ ॥ శ్లో ॥ యజ్ఞేషుమన్త్రవత్కర్మ పత్నీకుర్యాద్యథావిధి । త
థౌర్ధ్వదైహికే సాహిమన్త్రాగ్నా ధర్మసంస్కృతా ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ .

రజోమధ్యే పతిమరణే

రజోమధ్యే పతిమరణే సఙ్గ్రహకారః — ॥ శ్లో ॥ రజోమధ్యేతు భా
ర్యాయా దైవాద్భర్తుర్మృతిర్యది । పుత్రహీనస్య కర్తవ్యం నతయా దహనా
దికమ్ ॥ అన్యైస్తదనుమత్యా చ న కార్యం ప్రేతకర్మ హి । తూష్ణీం దగ్ధ్వా
చతుర్థేఽహ్ని పునస్స్నానం విధాయ చ ॥ ప్రేతకర్మ తయా కార్యమథవా పఞ్చ
మేఽహని । రజోమధ్యేతు యః కశ్చిద్ద్రవ్యాశాపరిమోహితః ॥ కుర్యాచ్చే
త్పైత్రకృత్యం తు కర్తా చైవ ప్రమీయతే । అధోగతిం ప్రయాత్యేవ కులహా
నిర్భవేద్ధ్రువమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మరణదినే తూష్ణీం దాహయిత్వా చతుర్థే ప
ఞ్చమే వా తథా పునర్దహనం కార్యమిత్యర్థః । సఙ్గ్రహాన్తరే — ॥ శ్లో ॥
ప్రాజాపత్యం తీర్థకృచ్ఛ్రం వారుణం చ సమాచరేత్ । బ్రాహ్మణానాం
చ వాక్యేన గృహీత్వా తత్కరాఙ్కుశమ్ ॥ విధివద్దహనం కుర్యాత్ పితా
భ్రాతాఽథవాఽపరః ॥ * ॥ ఇతి । రజస్వలాస్నానప్రకారేణోద్ధృతతోయేన
స్నాపయిత్వా తద్ధస్తాఙ్కుశమాదాయ కుర్యాదిత్యర్థః । పుత్రాదిదౌహిత్రా
న్తాభావే పత్న్యాః పతిః కుర్యాత్ । తథా చ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ తే
షామభావే తు పతిస్తదభావే సపిణ్డకాః । అపుత్రాయాః పతిర్దద్యాత్సపుత్రా
యా న తు క్వచిత్ ॥ * ॥ సఙ్గ్రహే — ॥ శ్లో ॥ భార్యాపిణ్డం పతిర్దద్యా
ద్భర్తృ భార్యే పరస్పరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తథా స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥
అప్రజాయామతీతాయాం భర్తురేవ తదిష్యతే । పతిరేవ క్రియాం కుర్యాద
పుత్రాయా మృతస్త్రియాః ॥ * ॥ ఇతి । తత్ - పత్నీధనమ్ । సపత్నీపుత్ర
సద్భావేఽపి భర్త్రైవ దాహాదికం కార్యమిత్యుక్తం తత్రైవ ॥ శ్లో ॥
ఏకభర్తృకపత్నీనామపుత్రా నిధనం గతా । అన్యస్యాః పుత్రవత్త్వేఽపి క
ర్తా భర్తైవ తత్ర తు ॥ పత్న్యభావే తు సాపత్న్యః పుత్ర ఏవ నియుజ్యతే ।

తదభావే తు తత్పుత్రా ఆసన్నోఽన్యస్తతః పరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చ సపత్నీపుత్రాపేక్షయా భర్తురభ్యర్హితత్వవచనం స్త్రీధనగ్రహణవిషయమ్ । అన్యథా సపత్నీపుత్ర ఏవ కర్తేత్యాహుః । ధనగ్రహణవిషయే మనురాహ — ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మదైవార్షగాన్ధర్వప్రాజాపత్యేషు యద్ధనమ్ । అప్రజాయామతీతాయాం భర్తురేవ తదిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యోఽపి — ॥ శ్లో ॥ అప్రజస్త్రీధనం భర్తుర్బ్రాహ్మాదిషు చతుర్ష్వపి । దుహితౄణాం ప్రసూతా చేచ్ఛేషేషు పితృగామి తత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆసురాదిషు ధనగ్రహణాభావే తు సపత్నీపుత్రస్య ప్రాథమ్యమాహ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ విదధ్యాదౌరసక్షేత్ర్యౌ జనన్యా ఔర్ధ్వదైహికమ్ । తదభావే సపత్నీజః క్షేత్రజాద్యాస్తథా మతాః ॥ తేషామభావే తు పతిస్తదభావే సపిణ్డకాః ॥ * ॥ ఇతి । ఔరసక్షేత్ర్యౌ - స్వీయసన్తానః । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అపుత్రాయాస్సపత్నీజక్షేత్రజాద్యాః పతిస్తథా । పూర్వాభావే పరః కుర్యాద్విధివత్పైతృమేధికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మనురపి — ॥ శ్లో ॥ బహ్వీనామేకపత్నీనామేకా చేత్పుత్రిణీ భవేత్ । సర్వాస్తాస్తేన పుత్రేణ ప్రాహ పుత్రవతీర్మనుః ॥ * ॥ ఇతి । బృహస్పతిశ్చ — ॥ శ్లో ॥ బహ్వీనామేకపత్నీనామేష ఏవ విధిః స్మృతః । ఏకా చేత్పుత్రిణీ తాసాం సర్వాసాం పిణ్డదస్తు సః ॥ * ॥ ఇతి । గౌతమోఽపి — ॥ వా ॥ పితృపత్న్యస్సర్వా మాతరః ॥ * ॥ ఇతి । కేచిదాహుః 'అన్యస్యాః పుత్రవత్త్వేఽపి కర్తా భర్తైవ తత్ర తు' ఇత్యాదివచనమసవర్ణస్త్రీవిషయమ్ । 'విదధ్యాదౌరసక్షేత్ర్యౌ' ఇత్యాదివచనం సపత్నీపుత్రస్య ప్రాథమ్యప్రతిపాదకం సవర్ణస్త్రీవిషయమ్" ఇతి । అన్యే తు, అత్ర ప్రమాణాభావాద్యోఽంశహర ఇతి వచనేనాంశగ్రహణాగ్రహణప్రయుక్తా వ్యవస్థా యుక్తేత్యాహుః । అత్ర కేచిత్పౌత్రదౌహిత్రాద్యపేక్షయా సపత్నీపుత్రస్య ప్రాథమ్యమాహుః । "అపరే తు అపుత్రాయాస్సపత్నీజః" ఇత్యాదేః స్వసన్తానాభావవిషయత్వాత్ "యోఽంశహరస్స పిణ్డదాయీ" ఇతి స్మరణాదంశహరేషు పౌత్రాదిషు సత్సు కథం తస్య ప్రాథమ్యమితి వదన్తస్తన్న క్షమన్తే । తదుక్తం స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ సపత్న్యాః పుత్రవత్త్వేఽపి హ్యపుత్రాయాః క్రియాం పతిః । దౌహిత్రపత్యభావే తు సపత్నీపుత్ర ఇష్య

తే ॥ * ॥ ఇతి । ధనగ్రాహిణోః పతిదౌహిత్రయోరభావే సపత్నీపుత్రః కర్తే
త్యర్థః । ఏతచ్చ విభక్తవిషయమ్ । అవిభాగే తు దౌహిత్రాపేక్షయా సపత్నీ
పుత్ర ఏవ ప్రథమః , పుత్రాదేః పత్న్యన్తస్యాభావే దుహితా కర్త్రీ । అ
త్ర శ్లోకః — ॥ శ్లో ॥ పుత్రాభావే తు కుర్యాత్తాం భర్తృభార్యే పరస్పరమ్ ।
అపుత్రస్య తు యా పుత్రీ సైవ పిణ్డప్రదా భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । భర్తృభా
వే దుహితా మాతుః కుర్యాత్ , పత్న్యభావే పితుశ్చేత్యర్థః । పితృధనభాక్త్వం
చ తస్యాః స్మర్యతే దేవలేన ॥ శ్లో ॥ అపుత్రకస్య స్వం కన్యా ధర్మజా పుత్ర
వద్ధరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । కన్యా ఊఢా అనూఢా చ । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥
యథైవాత్మా తథా పుత్రః పుత్రేణ దుహితా సమా । తస్యామాత్మని తిష్ఠ
న్త్యాం కథమన్యో ధనం హరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర కేచిత్ , ॥ శ్లో ॥ పుత్రః
కుర్యాత్పితుశ్శ్రాద్ధం పత్నీ చ తదసన్నిధౌ । ధనహార్యథ దౌహిత్రస్తతో
భ్రాతా చ తత్సుతః ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ , ॥ శ్లో ॥ పత్నీ దుహితరశ్చైవ
పితరౌ భ్రాతరస్తథా ॥ * ॥ ఇతి ధనగ్రహణే క్రమస్మరణాచ్చ , పత్న్యా
దుహితుశ్చ దౌహిత్రాత్పూర్వభావిత్వమాహుః । " పౌత్రదౌహిత్ర
కామతాః " ఇతి విష్ణుస్మరణాత్ , శిష్టాచారాచ్చ పత్నీదౌహిత్రాపేక్షయా
దౌహిత్రస్యైవ ప్రాథమ్యముపరే వదన్తి । దుహితురభావే భ్రాత్రాదిః క
ర్తా ॥ శ్లో ॥ భ్రాతుస్సహోదరో భ్రాతా కుర్యాద్దాహాదితత్సుతాః ।
తతస్త్వసోదరో భ్రాతా తదభావే తు తత్సుతః ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । స్మృ
త్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పత్నీ భ్రాతా చ తజ్జశ్చ పితా మాతా స్నుషా తథా ।
భగినీ భాగినేయశ్చ సపిణ్డస్సోదకస్తథా ॥ అసన్నిధానే పూర్వేషాముత్తరే
పిణ్డదాః స్మృతాః ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పుత్రో భ్రా
తా చ తత్పుత్రః పత్నీ మాతా తథా పితా । విత్తాభావేఽపి శిష్యశ్చ కుర్వీర
న్నౌర్ధ్వదైహికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు మనువచనమ్ ॥ శ్లో ॥ భ్రాతౄణా
మేకజాతానామేకశ్చేత్పుత్రవాన్భవేత్ । సర్వే తే తేన పుత్రేణ పుత్రి
ణో మనురబ్రవీత్ ॥ * ॥ ఇతి , తద్భ్రాత్రపేక్షయా భ్రాతృపుత్రస్య
నాభ్యర్హితత్వప్రతిపాదనపరమ్ , కిం తు భ్రాతృపుత్రసంభవే అన్యం న
పరిగృహ్ణీయాదిత్యేవంపరమితి విజ్ఞానేశ్వరాదిభిర్వ్యాఖ్యాతమ్ । అత్ర

కేచిదాహుః ॥ శ్లో ॥ అపుత్రస్యాథకులజా పత్నీదుహితరోఽపివా । తద
భావే పితామాతా భ్రాతాపుత్రాశ్చ కీర్తితాః ॥ * ॥ ఇతి కాత్యాయన
స్మరణాత్ , ॥ శ్లో ॥ పత్నీదుహితరశ్చైవ పితరౌ భ్రాతరస్తథా ॥ * ॥ ఇ
తి ధనగ్రహణక్రమస్మరణాచ్చ పిత్రోః ప్రాథమ్యం భ్రాత్రాదేస్తతోఽపి
ప్రకర్ష ఇతి । అన్యేతు ॥ శ్లో ॥ పత్నీభ్రాతా చ తత్పుత్రః పితా మాతా ॥ * ॥
ఇతి పూర్వోక్తవచననిచయబలాద్భ్రాత్రాదేః ప్రాథమ్యమితి వదన్తి ।
యత్తు బోధాయనవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ నచ మాతా నచ పితా కుర్యాత్పు
త్రస్య పైతృకమ్ । నాగ్రజశ్చ తథా భ్రాతా భ్రాతౄణాంచ కనీయసా
మ్ ॥ * ॥ ఇతి । యదపి కాత్యాయనవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ పిత్రా శ్రాద్ధం
న కర్తవ్యం పుత్రాణాంచ కథంచన । భ్రాత్రాఽగ్రజేన కర్తవ్యం న భ్రాతౄ
ణాం యవీయసామ్ ॥ * ॥ ఇతి । యదపి స్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ నపు
త్రస్య పితా కుర్యాన్నానుజస్య తథాఽగ్రజః ॥ * ॥ ఇతి, తత్సర్వం ముఖ్యా
ధికారిపుత్రకనిష్ఠభ్రాత్రాది సద్భావవిషయమ్ । స్నేహవిహీనవిషయం
వా । తథా దేవలబోధాయనౌ — ॥ శ్లో ॥ సంస్కార్యశ్చ పితా పుత్రై
ర్భ్రాతరశ్చ కనీయసా । మాతులస్యాప్యపుత్రస్య స్వస్రీయా అపి వా సు
తాః ॥ నపుత్రస్య పితా కుర్యాన్నానుజస్య తథాఽగ్రజః । యది స్నేహేన
కుర్యాతాం సపిణ్డీకరణం వినా ॥ * ॥ ఇతి । కర్త్రన్తరాభావే తదపి కార్య
మిత్యాహ సంగ్రహకారః — ॥ శ్లో ॥ అన్యాభావే పితా మాతా జ్యేష్ఠో
వాఽపి సపిణ్డనమ్ । కుర్యాజ్జీవన్తమాక్రమ్య పిణ్డభాగం నియోజయేత్ ॥ * ॥
ఇతి । ఆక్రమ్య - అతిక్రమ్యేత్యర్థః । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ సర్వా
భావే పితా వాఽపి కుర్యాద్భ్రాతాఽథవాఽగ్రజః । గయాయాం చ విశేషే
ణ జ్యాయానపి సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అకరణే ప్రత్యవాయశ్చ స్మృతిసా
రసముచ్చయే దర్శితః ॥ శ్లో ॥ ఉత్పన్నబాన్ధవం ప్రేతం తథా భ్రాతా పితాఽ
గ్రజః । జననీ వాఽపి సంస్కుర్యాన్మహాదేనోఽన్యథా భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పి
త్రగ్రజయోస్సమవాయే ప్రత్యాసన్నత్వాత్పితైవ కుర్యాత్ , తదభావే
జ్యేష్ఠ ఇతి క్రమోఽపి లక్ష్యతే । కనిష్ఠభ్రాతృసమవాయే అనన్తరభవకనిష్ఠో
జ్యేష్ఠస్య కుర్యాత్ న వ్యవహితోఽనుజః ॥ శ్లో ॥ అనన్తరస్సపిణ్డో యః క్రమే

ణతనయస్తయోః ॥ * ॥ ఇతి మన్వాదిస్మరణాత్ । జీవతి పితరి భ్రాత్రాదే
రన్యేన కారయితవ్యమిత్యుక్తం స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతశ్రాద్ధం స
పిణ్డ్యన్తం ప్రత్యబ్దం శ్రాద్ధమేవచ । భ్రాత్రాదేః కార్యమన్యేన స్వపితా
యదిజీవతి ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం భ్రాతృతత్పుత్రయోరభావే పితామాతా,
మాతాపిత్రోరభావే స్నుషా, తదభావే స్వసా అనుజాఽగ్రజా వా, తద
భావే తత్సుతః, సోదరస్వస్రభావే అసోదరస్వసా, తతస్తత్సుతః, తత
స్సపిణ్డః, తతస్సమానోదకః, తతో మాతృసపిణ్డః, మాతృసమానోదకః, త
దభావే సగోత్రః, తతశ్శిష్యః, తదభావే ఋత్విక్, తత ఆచార్యః, తదభా
వే జామాతా, తదభావే సఖేతి క్రమః । తథా చ స్మృతిసారే — ॥ శ్లో ॥
పత్నీ భ్రాతా చ తజ్జశ్చ పితా మాతా స్నుషా తథా । భగినీ భాగినేయ
శ్చ సపిణ్డస్సోదకస్తథా । అసన్నిధానే పూర్వేషాముత్తరే పిణ్డదాః స్మృ
తాః ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ అనుజా వాఽగ్రజా
వాఽపి భ్రాతుః కుర్యాచ్చ సంస్క్రియామ్ । తతస్త్వసోదరా తద్వత్
క్రమేణ తనయస్తయోః ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ పు
త్రాభావే సపిణ్డాస్తు తదభావే తు సోదకాః । మాతుస్సపిణ్డా యే వా స్యుర్యే
వా మాతుశ్చ సోదకాః ॥ కుర్యురేనం విధిం సమ్యగపుత్రస్య సుతాః స్మృ
తాః ॥ * ॥ ఇతి । మాతుస్సపిణ్డాః - మాతామహతత్సుతాది పఞ్చపురుష
పర్యన్తాః । పఞ్చపురుషాదూర్ధ్వం త్రిపురుషపర్యన్తా మాతృసమానోద
కాః । పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ అభావే తు సపిణ్డానాం సమానోదకసన్తతిః ।
మాతృపక్షసపిణ్డేన సమ్బద్ధా యే జలేన వా ॥ * ॥ ఇతి । బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥
ప్రమీతస్య పితుః పుత్రైః శ్రాద్ధం దేయం ప్రయత్నతః । జ్ఞాతిబన్ధుసుహృ
చ్ఛిష్యైర్ఋత్విగ్భృత్యపురోహితైః ॥ * ॥ కాత్యాయనోఽపి — ॥ శ్లో ॥
పుత్రశ్శిష్యోఽథవా పత్నీ పితా మాతాఽథవా గురుః । స్త్రీహారీ ధనహారీ చ కు
ర్యుః పిణ్డోదకక్రియామ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్త్రీహారీ - రాగతః కళత్రహారీ । ధ
నహారిణస్తు మనునా దర్శితాః — ॥ శ్లో ॥ అనన్తరస్సపిణ్డో యస్తస్య తస్య
ధనం హరేత్ । అత ఊర్ధ్వం సకుల్యస్స్యాదాచార్యశ్శిష్య ఏవ వా ॥ సర్వేషా
మప్యభావే తు బ్రాహ్మణా రిక్థభాగినః । త్రైవిద్యాశ్శుచయో దాన్తాస్త

దాధర్మో నహీయతే । అహార్యంబ్రాహ్మణద్రవ్యంరాజ్ఞానిత్యమితిస్థితిః ॥ * ॥
మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ సఖ్యురుత్పన్నబన్ధోశ్చసఖాఽపిశ్వశురస్యచ ।
జామాతాస్నేహతః కుర్యాదఖిలంపైతృమేధికమ్ । సర్వాభావేతునృప
తిః కారయేత్తస్యరిక్థతః । తజ్జాతీయైర్నరైస్సమ్యగ్దాహాద్యాస్సకలాః క్రి
యాః ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధశాతాతపోఽపి — ॥ శ్లో ॥ మాతులోభాగినేయస్య
స్వస్రీయోమాతులస్యచ । శ్వశురస్యగురోశ్చైవసఖ్యుర్మాతామహస్య
చ । ఏతేషాం చైవభార్యాయాస్స్వసుర్మాతుః పితృష్వసుః । మృతౌదా
హాదికం కార్యమితి వేదవిదాంస్థితిః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి —
॥ శ్లో ॥ మాతుః పిత్రోర్మాతులస్యమాతులాన్యామృతావపి । దౌహిత్రః
ప్రథమం కర్తాజ్ఞాతిఃస్యాత్తదనన్తరమ్ ॥ * ॥ విష్ణురపి — ॥ శ్లో ॥ శ్వ
శ్రావాదీనాం తథాపిణ్డం పత్నీదద్యాత్సుసంయతా ॥ * ॥ ఇతి । ధనహారి
త్వాదినిమిత్తాభావేఽపిదాహాదికేకృతేఽభ్యుదయఇత్యాహ వృద్ధశాతాత
పః — ॥ శ్లో ॥ ప్రీత్యాశ్రాద్ధంతుకర్తవ్యంసర్వేషాంవర్ణలిఙ్గినామ్ । ఏ
వం కుర్వన్నరస్సమ్యఙ్మహతీం శ్రియమాప్నుయాత్ ॥ * ॥ ఇతి । లిఙ్గినః - ఆ
శ్రమిణః । బ్రాహ్మేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అనాథంబ్రాహ్మణందగ్ధ్వాక్షత్రి
యం వైశ్యమేవవా । పితృమేధమహాయజ్ఞఫలంప్రాప్నోతిమానవః ॥ * ॥
ఇతి । ఏతచ్చసవర్ణాభిప్రాయమ్ , అన్యథాదోషశ్రవణాత్ । తథాచమ
రీచిః — ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణోహ్యసవర్ణస్యయః కుర్యాదౌర్ధ్వదైహిక
మ్ । తద్వర్ణత్వమసౌయాతిఇహలోకేపరత్రచ ॥ * ॥ ఇతి । పారస్క
రోఽపి — ॥ శ్లో ॥ నబ్రాహ్మణేనకర్తవ్యం శూద్రస్యత్వౌర్ధ్వదైహిక
మ్ । శూద్రేణవాబ్రాహ్మణస్యవినాపారశవాత్క్వచిత్ ॥ * ॥ ఇతి ।
బ్రాహ్మణేనశూద్రాయాముత్పాదితః పారశవః । కాలాదర్శేఽపి —
॥ శ్లో ॥ స్నేహాద్విప్రాదికైస్సర్వైర్వర్ణలిఙ్గౌర్ధ్వదైహికమ్ । కర్తవ్యం
నైవవిప్రేణశూద్రస్యాన్యేనతస్యచ ॥ * ॥ ఇతి । విప్రాదీనాంశూద్రాదే
రిత్యర్థః । సపిణ్డానాం మధ్యే కేషాంచిద్దాహాద్యధికారనిషేధమాహ వృ
ద్ధమనుః — ॥ శ్లో ॥ క్లీబాద్యానోదకం దద్యుః స్తేనవ్రాత్యవిధర్మిణః । గ
ర్భభర్తృద్రుహశ్చైవసురాప్యశ్చైవయోషితః । నబ్రహ్మచారిణః కుర్యు

రుదకం పతితానచ ॥ * ॥ ఇతి । క్లీబః - మోఘవీర్యః , ఆదిశబ్దాత్కుణ్డగోళకాదయః, స్తేనాః - పరస్వాపహారిణః , వ్రాత్యాః - సంస్కారహీనాః, విధర్మిణః - ప్రచ్యుతస్వధర్మాః , గర్భద్రుహః - గర్భఘాతిన్యః , భర్తృద్రుహః - భర్తృవినాశిన్యః, ఉదకగ్రహణమన్యేన దాహేకృతేఽప్యుదకదాననిషేధార్థమ్ । అతోదాహనిషేధః కైముత్యసిద్ధః । స్వసపిణ్డమరణేక్లీబాద్యాదాహాదికం నకుర్యురిత్యర్థః । బ్రహ్మచారిణస్తుదాహాదినిషేధః పిత్రాదివ్యతిరిక్తవిషయః । తథా ప్రతిపాదితమధస్తాత్ । అత్రాయం క్రమః — ఔరసపుత్రః, పౌత్రః, తత్పుంసన్తతిః, పుత్రికాపుత్రః, తత్సన్తతిః, దత్తః, తత్సన్తానః, ధనహారిదౌహిత్రః, దౌహిత్రః, పత్నీ, పతిః, సపత్నీపుత్రః, దుహితా, భ్రాతా, తత్పుత్రః, అసోదరభ్రాతా, తత్పుత్రః , పితా , మాతా, స్నుషా, పౌత్రీ, దౌహిత్రీ, పౌత్రస్యపత్నీ, తత్పుత్రీ, దత్తస్యపత్నీ , భగినీ , భాగినేయః , సపిణ్డః , సోదకః , మాతృసపిణ్డః, తత్సమానోదకః , సగోత్రః , శిష్యః, ఋత్విక్ , భృత్యః , గురుః , ఆచార్యః , సహాధ్యాయీ , జామాతా , సఖా , స్త్రీహారీరాజా , ఇతి.

ఇతి సంస్కర్తృ నిరూపణమ్

అగ్నినిర్ణయః

అథాగ్నినిర్ణయః । తత్ర మనువృద్ధయాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ ఆహితాగ్నిర్యథాన్యాయం దగ్ధవ్యస్త్రిభిరగ్నిభిః । అనాహితాగ్నిరేకేన లౌకికేనేతరే జనాః ॥ * ॥ ఇతి । ఏకేనౌపాసనేన । తథాత్రికాణ్డీ — ॥ శ్లో ॥ అనాహితాగ్నిస్త్వేకేన యః పూర్వం పతిభార్యయోః ॥ * ॥ ఇతి । వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ అనాహితాగ్నిర్యః పూర్వం పత్నీభ్యః ప్రమితిం గతః । ఔపాసనాగ్నినాతస్య సంస్కారః పైతృమేధికః ॥ పశ్చాన్మృతస్య కుర్వన్తి కేచిమత్తపనాగ్నినా । పశ్చాన్మృతానాం పత్నీనాం పతివద్వహ్నిసఙ్గ్రహః ॥ * ॥ ఇతి । యమః — ॥ శ్లో ॥ అస్థిసఞ్చయనాదర్వాగ్భర్తుః పత్నీమృతా యది । తస్మిన్నేవానలే దాహ్య యది చాగ్నిర్నశామ్యతి ॥ శాన్తేఽగ్నౌ పునరేవాస్యాః పృథక్చిత్యాది కారయేత్ ॥ * ॥ స్మృత్య

న్తరే — ॥ శ్లో ॥ పూర్వమేవమృతామాతా ఘటికానన్తరంపితా । గృహ్యాగ్నిఃపూర్వతోగచ్ఛేదపరోవిధురానలః ॥ * ॥ ఇతి । మాతృదహనానన్తరం పితృమరణఇత్యర్థః । జమదగ్నిరపి — ॥ శ్లో ॥ దీక్షితస్యాహితాగ్నేశ్చ దాహస్సైవస్త్రిభిరగ్నిభిః । అనాహితాగ్నేస్సంస్కారస్తేనాపాసనవహ్నినా ॥ ఇతరేషాం లౌకికేన దాహఉత్తపనాగ్నినా । చణ్డాళాగ్నిరమేధ్యాగ్నిసూతికాగ్నిశ్చకర్హిచిత్ ॥ పతితాగ్నిశ్చితాగ్నిశ్చ నశిష్టగ్రహణోచితః । శూద్రవిట్క్షత్రవిప్రాగ్నిశ్శ్రోత్రియస్యగృహానలః ॥ పర్వతాగ్నిరరణ్యాగ్నిర్దారునిర్మథనానలః । ఉపర్యుపరిజశ్శ్రేష్ఠో లౌకికాగ్నిపరిగ్రహే ॥ ప్రతియత్యోఃకపాలాగ్నిస్తుషాగ్నిర్బాలకన్యయోః । విధురంవిధవాంచైవ దహేదుత్తపనాగ్నినా ॥ * ॥ ఇతి । యతిః - పరమహంసవ్యతిరిక్తః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ కన్యామనుపనీతంచ అస్మాత్త్వమితిమన్త్రితః । లౌకికేనదహేదేతావుత్తపేనాథవాఽగ్నినా ॥ * ॥ వృద్ధవసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ తుషాగ్నినా దహేత్కన్యాం వ్రీహిభిర్వా యవేనవా । అథవోత్తపనీయేన కాపాలేనానలేనవా ॥ యతించ వర్ణినం చైవ దహేత్కాపాలవహ్నినా ॥ అథవోత్తపనీయేన తుషైర్వాపరేవిదుః । దర్భేష్వగ్నిం సమారోప్య పునర్దర్భేషు సంస్థితః ॥ పునర్దర్భతృతీయేషు వహ్నిరుత్తపనఃస్మృతః । కపాలమగ్నౌవిక్షిప్య తప్తంచైవతువిక్షిపేత్ । కరీషంవాసముద్భూతస్తుషేతు తుషపావకః ॥ యావత్తప్తకపాలేన కేవలేనాగ్నిసమ్భవః । తావత్కపాలసమ్భూతః పావకఃపరికీర్తితః ॥ * ॥ ఇతి । జమదగ్నిరపి — ॥ శ్లో ॥ దర్భముష్టిం ప్రదీప్యాగ్నౌ లౌకికే తత్ర చాపరమ్ । తత్రాప్యగ్నిస్తృతీయస్థో వహ్నిరుత్తపనఃస్మృతః । కపాలమగ్నౌనిక్షిప్య తమాదాయ తుషేక్షిపేత్ । తుషేణదర్భసంభూతఃకపాలజఇతిస్మృతః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేచ — ॥ శ్లో ॥ కపాలోత్థఃకపాలాగ్నిస్తుషాగ్నిస్తుతుషోద్భవః । దర్భముష్టితృతీయోత్థోభవేదుత్తపనాహ్వయః ॥ * ॥ ఇతి । బౌధాయనః — ॥ వా ॥ ఆహితాగ్నిమగ్నిభిర్దహతి యజ్ఞపాత్రైశ్చ, గృహస్థమౌపాసనాగ్నినా, బ్రహ్మచారిణం కపాలాగ్నినా, అన్యానుత్తపనాగ్నినా ॥ * ॥ ఇతి । ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ ఔపాసనేనాహితా

గ్నిం దహతి నిర్మన్థ్యేన పత్నీముత్తపనేనేతరాన్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర యథా స్వగృహ్యం యథాచారం వా వ్యవస్థా । కృతసమావర్తనస్య కృతవివాహస్య బ్రహ్మచారిత్వాభావాద్గృహస్థత్వాభావాచ్చ, కపాలాగ్న్యౌపాసనాగ్న్యోః ప్రసక్త్యభావాత్ "అన్యానుత్తపనేన" ఇతి బోధాయనవచనాత్ "ఉత్తపనేనేతరాన్" ఇత్యాపస్తమ్బవచనాచ్చ, ఉత్తపనాగ్నిరేవ । కృతవివాహస్యౌపాసనోపక్రమాత్పూర్వం మరణే తదానీమేవ శేషహోమాన్తం కర్మ సమాప్యౌపాసనేన దహేత్ ॥ శ్లో ॥ వివాహశేషమధ్యే తు దమ్పత్యోర్మరణం యది । కర్మశేషం సమాప్యైవ దహేదౌపాసనాగ్నినా ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । అనాహితాగ్నేర్భార్యాద్వయసమ్బన్ధే అగ్నిద్వయసంసర్గాత్పూర్వం మరణే తదైవాగ్నిద్వయస్య సంసర్గం కృత్వా తేనైవ దహేత్ । సంసర్గాదనన్తరం మరణే సంసృష్టాగ్నినైవ దహేత్ । "యతేః పూర్వాశ్రమభార్యామరణేఽప్యుత్తపనాగ్నినైవ, అన్యానుత్తపనేనేతి బోధాయనస్మరణాత్" ఇతి కేచిత్ । అన్యే తు । "ప్రేతాగ్నిసన్ధానం కృత్వా తేనైవ దాహః ॥ శ్లో ॥ ప్రమీతాయాం తు భార్యాయాం సాగ్నౌ దూరంగతే ధవే । సన్ధాయాగ్నిం దహేదేనాం పుత్రో వాయదివేతరః ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాద్యతిరూపస్య భర్తుస్సమారోపితాగ్నేర్దూరతోఽవస్థానాత్" ఇత్యాహుః । తథా చ పారిజాతే — ॥ శ్లో ॥ పరివ్రాజకపత్నీ చేన్మృతా తస్మాత్తు పూర్వతః । ఔపాసనాగ్నిం సన్ధాయ దహేత్తు విధివత్సుతః ॥ * ॥ ఇతి । తస్మాత్పూర్వతః - పరివ్రాజకమరణాత్పూర్వమిత్యర్థః । ఉత్తపనాగ్నేస్సంస్కారమాహ శౌనకః — ॥ శ్లో ॥ అగ్నిముత్తపనం కృత్వా పార్శ్వే ప్రేతస్య దక్షిణే । సమూహ్య సంపరిస్తీర్య పర్యుక్ష్య చ యథాక్రమమ్ । ఆజ్యం సంస్కృత్య మన్త్రేణ స్రువేణ జుహుయాత్తతః । అయాశ్చేత్యేకయాఽఽహుత్యా వ్యాహృతీభిస్తతః పరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనస్తు — ॥ శ్లో ॥ విధురస్య నిధాయాగ్నిం స్మరన్ పురుషసూక్తకమ్ । జుహుయాద్ద్వాదశాక్తేన విధవాయాస్త్వయం క్రమః ॥ * ॥ ఇతి । అయముత్తపనాగ్నిసంస్కారస్తు మథితకపాలాగ్నీనామపి సమానః । పూర్వమృతాం పత్నీమాహితాగ్నిరగ్నిహోత్రేణ దహేత్ । అనాహి

తాగ్నిస్మార్తాగ్న్యర్థేనదహేదిత్యాహాశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥ స్మార్తా
ర్థేనాగ్నిభిర్దగ్ధ్వామృతాం పత్నీంచ తాం త్రిభిః । శిష్టార్థేనోద్వహేదన్యాం
పునశ్చైవాగ్నిమాన్యజేత్ । ప్రాగుద్వాహాచ్చశిష్టార్థం స్మార్తస్యాగ్నే
ర్యథావిధి । శుశ్రూషేదప్యపత్నీక ఇష్టం కుర్యాచ్చ వా న వా । సాయంప్రా
తర్హోమధర్మముగ్ధాగ్నావపిసం చరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర త్రిభిరగ్నిభిరగ్ని
మాన్యజేదిత్యాహితాగ్నివిషయమ్ । అనాహితాగ్నిరౌపాసనార్థేనదగ్ధ్వా
శిష్టార్థే సాయం ప్రాతర్జుహ్వాన్ స్థాలీపాకంచ కుర్వన్నుద్వహేత్ । అశ
క్తోఽపి యావజ్జీవం హోమం కుర్యాదిత్యర్థః । యాజ్ఞవల్క్యః —
॥ శ్లో ॥ దాహయిత్వాఽగ్నిహోత్రేణ స్త్రియం వృత్తవతీం పతిః । ఆహరే
ద్విధివద్దారానగ్నీంశ్చైవావిళమ్బయన్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్ఛక్యవివాహ
విషయమ్ । అశక్యవివాహస్తు నిర్మన్థ్యేనదాహయిత్వా యావజ్జీవమగ్ని
హోత్రంజుహుయాత్ । అత్రకపర్దీ — ॥ శ్లో ॥ ఆహితాగ్నిః పూ
ర్వమృతాంస్వాగ్నిభిర్దాహయేత్ స్త్రియమ్ । శక్త్యైవివాహేఽథాశక్త్యాని
ర్మన్థ్యేనైవదాహయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తథాచాపస్తమ్బభరద్వాజౌ — ॥ వా ॥ ని
ర్మన్థ్యేన పత్నీముత్తపనే నేతరాన్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥
దారకర్మణ్యశక్తశ్చేత్పత్నీ చనిధనంగతా । శ్రౌతస్మార్తాగ్నినాదాహః
పత్న్యానైవతదాభవేత్ । నిర్మన్థ్యేనైవతాం దగ్ధ్వా నిదధ్యాదగ్నిమాత్మని ।
అగ్నిహోత్రం పూర్ణమాసం దర్శంచాగ్రయణంతథా । అపత్నీకోఽ
పికుర్వీతతస్మిన్నాన్యత్కథంచన । విచ్ఛిన్నవహ్నిః సన్ధానంపునరేవవిధీయ
తే । దారకర్మణి శక్తశ్చేద్దహేదౌపాసనాగ్నినా ॥ * ॥ ఇతి । పూర్వంప
త్నీమరణే దారకర్మణి శక్తోఽనాహితాగ్నిరౌపాసనేనదహేత్ , ఆహితా
గ్నిరగ్నిహోత్రేణేత్యర్థః । సర్వాథా నేపూర్వంయజమానస్యమరణే అ
గ్నిహోత్రే త్రేతాయాం పితృమేధః , పత్న్యాస్తుపశ్చాన్మరణే ప్రేతా
ధానమితి చన్ద్రికాయామ్ । అత్ర కాత్యాయనోఽపి — ॥ శ్లో ॥ పూ
ర్వం మృతస్యదమ్పత్యోః ప్రేతాధానం పరస్యతు ॥ * ॥ పూర్వం మృత
స్యాగ్నిసంస్కారః పశ్చాన్మృతస్యదమ్పత్యోరన్యతరస్య ప్రేతాధానమి
త్యర్థః । కల్పపరిశిష్టేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మృతాహితాగ్నేర్భార్యాయాః

ప్రేతాయా విధిరుచ్యతే । సంస్కరిష్య ఇమాం పత్నీం నిర్మన్థ్యేన కుశాగ్ని
నా । ఇతి సఙ్కల్ప్య సమ్పాద్య నిర్మన్థ్యాగ్నిమముం త్రిధా । విభజ్య దక్షిణా
గ్నౌ తు చరుపాకోఽపరానలే। ఆమిక్షా స్రుక్స్రువావత్ర వారుణౌ భవతస్తతః।
వపనం పాత్రచయనం వినాఽన్యత్సర్వమాదిశేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పునర్దార
గ్రహణాసమర్థస్య పత్నీదాహవినియుక్తాగ్నిహోత్రస్య విధురస్యో
త్సృష్టాగ్నేర్విచ్ఛిన్నాగ్నేర్వా మరణే ప్రేతాధానమేవ । తథా చాపస్త
మ్బః — ॥ వా ॥ యద్యాహితాగ్నిరుత్సృష్టాగ్నిర్విధురాగ్నిర్విచ్ఛి
న్నాగ్నిః ప్రమీయేత నతమన్యేన ప్రేతాగ్నిభ్యో దహన్తీతి విజ్ఞాయతే
చాధానప్రభృతి యజమానఏవాగ్నయో భవన్తి । అథాపి బ్రాహ్మణమ్, త
మసో వా ఏష తమః ప్రవిశతి సహ తేన య ఆహితాగ్నిమన్యేన త్రేతాగ్నిభ్యో
దహతి ॥ * ॥ ఇతి । భాష్యకారః — యద్యాహితాగ్నిరుత్సృష్టాగ్నిర్విధు
రాగ్నిర్విచ్ఛిన్నాగ్నిర్వా ప్రమీయేత నతమన్యేన త్రేతాగ్నిభ్యో దహన్తి,
ఇతి, తస్య ప్రాచీనావీత్యగ్న్యాయతనముద్ధృత్యావోక్ష్య యజమానా
యతనే ప్రేతం నిధాయ గార్హపత్యాయతనే అరణీ నిధాయ మన్థతి
యేఽస్యాగ్నయో జుహ్వతో మాంసకామాస్సఙ్కల్పయన్తే యజమానమాం
సంజానన్తు తే హవిషే సాదితాయ స్వర్గమిమం లోకమిమం ప్రేతం నయన్త్వి
తి తూష్ణీం విహృత్య ద్వాదశగృహీతేన స్రుచం పూరయిత్వా తూష్ణీం
హుత్వా ప్రేతే మాత్యా ఇత్యాది కర్మ ప్రతిపాద్యతే ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్య
న్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అథానుగతవహ్నిస్తు యజమానో మృతో యది । ప్రే
తాధానం తథా కుర్యాదిత్యాపస్తమ్బభాషితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం చాహితా
గ్నేర్విధురస్యాగ్నిత్రయముత్పాద్య విధివద్దాహః కార్యః । అనాహితాగ్నేస్తు
ఉత్తపనేనేతి భేదః । ప్రేతేమాత్యా ఇత్యాది సమానముభయోః । నన్వాహి
తాగ్నేరగ్నిత్రయోత్పాదనవదనాహితాగ్నేరపి విధురస్యాపాసనాగ్నిము
త్పాద్య తేనైవ దాహః కార్య ఇతి చేన్న, ఆధానప్రభృతియజమానఏవాగ్న
యో భవన్తీత్యాపస్తమ్బేన హేతూపన్యాసాత్, న తమన్యేన త్రేతాగ్నిభ్యో
దహన్తీతి ఇతరాగ్నినా దాహనిషేధాచ్చ ॥ వా ॥ యథా యోగినస్స్వ
దేహాన్పరిత్యజ్య పరకాయమనుప్రవిశ్య పునస్స్వదేహం ప్రవిశన్తి న చ తే

నముష్యన్త్యేవమగ్నయోఽపిపత్నీం సంస్కృత్యయజమానమేవాభ్యావర్తన్తే, ఇతిభారద్వాజవచనాచ్చతస్య ప్రేతాధానంయుక్తమ్ । విధురస్యానాహితాగ్నేస్తథావిధ్యభావాత్, ఉత్తపనాగ్నివిధానాచ్చన ప్రేతోపాసనసన్ధానమ్ । తథావిధవాయాఽనాహితాగ్నేర్భార్యాయామృతావుత్తపనాగ్నినైవదాహః । ఆహితాగ్నిపత్న్యాస్తుపశ్చాన్మరణే ప్రాగుక్తకాత్యాయనాదివచనానుసారేణ ప్రేతాధానం నిర్మన్థ్యేనేతిభాష్యకారః । పూర్వం మరణేవృత్తవత్యాస్తస్యాదారకర్మణిశక్తశ్చేదగ్నిత్రయేణదాహంకుర్యాత్ । తస్యాస్సద్వృత్త్యభావేస్వస్యదారగ్రహణశక్త్యభావేచనిర్మన్థ్యేనైవతాందహేత్ । అత్రైవవిషయేవిష్ణుః — ॥ శ్లో ॥ మృతాయామపిభార్యాయాం వైదికాగ్నిం నతుత్యజేత్ । ఉపాధినాపితత్కర్మ యావజ్జీవం సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఉపాధిః - ప్రతికృతిః । ఏతదేవాభిప్రేత్యభారద్వాజః — ॥ వా ॥ యజమానస్యైవాగ్నిత్రయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మైత్రాయణీశ్రుతిరపి — ॥ శ్లో ॥ యస్తుస్వైరగ్నిభిర్భార్యాంసంస్కరోతికథంచన । అసౌమృతః స్త్రీభవతిస్త్రీచైవాస్యపుమాన్భవేత్ ॥ * ॥ స్వైరితిశ్రవణాత్పత్న్యఙ్గతాపక్షేఽయం నిషేధః, నసహాధికారపక్షే ఇతికేచిత్ । విచ్ఛిన్నాగ్నేరుత్సృష్టాగ్నేర్వాయజమానస్యమృతేః పూర్వం పత్నీమరణేపునర్దారగ్రహణశక్తావశక్తౌచ నిర్మన్థ్యాగ్నినైవదాహః, నతు ప్రేతాధానాహితత్రేతాగ్నిభిః । తథాచకపర్దీ — ॥ శ్లో ॥ నష్టోత్సృష్టానలసహచరీదాహకృత్యేనకుర్యాత్ప్రేతాధానం మథితదహనస్తత్క్రియాయాం ప్రకల్ప్యః । అన్యాపేతానుపనయనకస్లోషణేలౌకికోవాకాపాలోవాభవతిదహనశ్చాథసన్తాపనోవా ॥ * ॥ ఇతి । విదేశస్థానగ్నేఃపత్నీమరణే ప్రేతాధానముక్తంస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ దూరేపితాఽనగ్నిరితస్స్వమాతామృతాయదిస్యాత్సుతఔరసశ్చేత్ । ఆధాయవహ్నిం విదధీతసర్వమన్త్యేష్టిమాత్మాస ఇతి శ్రుతిర్హి ॥ * ॥ ఇతి । అనగ్నిః - అనాహితాగ్నిః । ఏవంచవిచ్ఛిన్నౌపాసనస్యపత్నీమరణే ప్రేతాగ్నిసన్ధానమ్ । పూర్వోక్తకపర్దివచనేనన్యాయసామ్యాన్మథితాగ్నిరిత్యేకే.

బహుపత్నీకస్యపత్నీమరణేఽగ్నినిర్ణయః

బహుపత్నీకస్యపత్నీమరణేవృద్ధమనుః — ॥ శ్లో ॥ బహుపత్నీకపక్షే తు జ్యేష్ఠా చేత్పూర్వమారిణీ । తాందహేదగ్నిహోత్రేణ పునరాధానమన్యథా ॥ * ॥ ఇతి (నిర్మన్థ్యేనతథేతరా ఇతిపాఠాన్తరమ్) అయంన్యాయోద్విపత్నీకవిషయేఽపి సమానః । తథాస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠాభార్యామృతాపూర్వం పుత్రస్త్రేతాగ్నినాదహేత్ । ఆధానంచపునః కుర్యాత్సహపత్న్యాద్వితీయయా । ద్వితీయాయదిచేద్భార్యాపూర్వం మరణమాప్నుయాత్ । జీవన్త్యాం ప్రథమాయాంతు దహేన్నిర్మథితాగ్నినా ॥ * ॥ ఇతి । ద్వితీయాయాఅగ్నిహోత్రదాహనిషేధమాహ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ ద్వితీయాంవైతుయోభార్యాం దహేద్వైతానికాగ్నిభిః । తిష్ఠన్త్యాం ప్రథమాయాంతు సురాపానసమంహితత్ ॥ * ॥ ఇతి । తిష్ఠన్త్యాం ప్రథమాయామితివిశేషణాత్తన్మరణాదూర్ధ్వం విద్యమానాసుజ్యేష్ఠాయామరణేఽపిఅగ్నిదానమనుమతమేవ । ఏతదేవాభిప్రేత్యస్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ మృతాయాంతుద్వితీయాయాం యోఽగ్నిహోత్రంసముత్సృజేత్ । బ్రహ్మోజ్ఝంతంవిజానీయాద్యశ్చకామాత్సముత్సృజేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతదాధానానధికృతస్త్రీవిషయమితివిజ్ఞానేశ్వరేణోక్తమ్ । తద్విషయతాప్రతీతేస్తదుక్తమయుక్తమిత్యన్యే । ద్విభార్యానాహితాగ్నివిషయేస్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ పత్న్యోరేకాయదిమృతా తాం దహేత్ స్మార్తవహ్నినా । ఆదధీతాన్యయాసార్ధమాధానవిధినాగృహీ ॥ * ॥ ఇతి । పత్న్యోర్మధ్యే ఏకా - ముఖ్యా, జ్యేష్ఠేతియావత్, సామృతాయది తాంసంసృష్టస్మార్తవహ్నినాదాహయిత్వాపునరన్యయా-కనిష్ఠయాసహ పునస్సన్ధానవిధినా సందధీతేత్యర్థః । తథా శౌనకః — ॥ శ్లో ॥ అథాగ్న్యోర్గృహ్యయోర్యోగమహం వక్ష్యామి శౌనకః । సహాధికారసిద్ధ్యర్థం సపత్నీభేదజాతయోః ॥ * ॥ ఇత్యాదినాఽగ్నిద్వయసంసర్గముక్త్వా జ్యేష్ఠాయాస్సంసృష్టవహ్నినాదాహమాహ — ॥ శ్లో ॥ తయోరేకాయదిమృతా తాందగ్ధ్వా తేనవహ్నినా । ఆదధీతాన్యయాసార్ధమాధానవిధినాగృహీ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తుభాష్యకారవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥

యదిత్వనేకభార్యస్య కాచిత్పత్నీమృతాతదా । నిర్మథ్యైవసాదాహ్యా తదగ్నిం ధారయేత్పతిః ॥ * ॥ ఇతి, తచ్ఛౌనకాదివచనవిరుద్ధత్వాదుపేక్షణీయమ్, పత్న్యా అజ్ఞత్వపక్షేవా సమర్థనీయమ్। కనిష్ఠావిషయేతు స్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ కనిష్ఠాయాంమృతాయాంతు విభజ్యాగ్నింప్రదాహయేత్ । శమయిత్వాఽన్యభాగంతుసమాదధ్యాత్పునశ్శుచిః ॥ * ॥ ఇతి। అత్రవిశేషస్సంగ్రహేనిరూపితః — ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠావివాహవహ్నౌచేత్కనీయస్యాఃకరగ్రహే । హోమస్తయోర్మృతైకాచేత్సర్వేణౌపాసనాగ్నినా ॥ దగ్ధ్వాతామన్యయాసాకంపునస్సన్ధానమాచరేత్ । కనీయస్యావివాహేతు హోమశ్చేల్లౌకికానలే ॥ మృతాందహేత్తదంశేనశిష్టైర్హోమంసమాచరేత్। తత్తదంశేనదాహస్స్యాద్యుగపన్మరణేతయోః ॥ * ॥ ఇతి। స్మృతిరత్నకల్పకారికయోరుక్తమ్— ॥ శ్లో ॥ లోకాగ్నావితరోద్వాహంకృత్వాసంసృష్టవహ్నిమాన్। తస్యైకస్యాంమృతాయాంతువిభాగోఽగ్నేర్మనీరితః ॥ విభజ్యవహ్నింప్రత్యేకంభాగయోస్తుపృథక్పృథక్ ॥ పూర్ణాహుత్యావివిచ్యాగ్నిమిష్ట్వాభాగౌవినిర్దిశేత్। పూర్వస్యాం దక్షిణంభాగమితరస్యాం తథేతరమ్ ॥ యాతుతస్యమృతాభార్యా తద్భాగం వినియోజయేత్ । పూర్వౌపాసనవహ్నౌతు యస్యోద్వాహఃపురాకృతః ॥ తస్యైకపత్నీమరణే కృత్స్నోఽగ్నిర్వినియుజ్యతే । తతస్తస్యాఃక్రియాన్తేతు స్థితయాసహభార్యయా ॥ ప్రధానోద్వాహహోమంతు కృత్వా పూర్వవదాచరేత్ । ఏవంవిజ్ఞాయయఃకుర్యాత్తత్రతీహానుసంసృతిమ్ ॥ అన్యథాత్వగ్నిసాఙ్కర్యాత్పతత్యేవేతినిశ్చయః ॥ * ॥ ఇతి। పత్నీనాం యుగపన్మరణే సంసృష్టస్యగృహ్యాగ్నేర్ద్విభాగమాహసంగ్రహకారః — ॥ శ్లో ॥ ఔపాసనాగ్నౌసంసృష్టేసమిధౌద్వౌప్రదాపయేత్ । అయంతేయోనిఋత్వియ ఇత్యేవ యుగపత్తతః ॥ సప్తతేఅగ్న ఇతితు హుత్వా పూర్ణాహుతిం తతః । అచ్ఛాగ్నిరోమతీయఇతి విభజ్యాగ్నిం తతఃపునః ॥ ఆజుహ్వానేతి సమిధం ప్రతిష్ఠాప్యతతోహునేత్ । అయాశ్చవ్యాహృతీశ్చైవఘృతంహుత్వాతతఃపునః। ఏవంవిభజ్యచైకేన స్మార్తకర్మసమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి। అగ్న్యాధానేతు ఏకభార్యస్యయజమానస్యపూర్వం మరణే తస్యాగ్నిత్రేతాయాం పితృమే

ధః । పత్న్యాస్త్వౌపాసనేనదాహః । ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ తయోర్యః
పూర్వో మ్రియేత తస్యాగ్నిత్రేతాయాం పితృమేధస్సంపద్యతే, యఃప
శ్చాత్తస్యౌపాసనే ॥ * ॥ ఇతి । స్త్రీష్వైవం భర్తరి ప్రేతఇతి భారద్వాజవ
చనానుసారేణ భర్తృమరణాదూర్ధ్వమప్యౌపాసనాగ్నిపరిచర్యాయాం స
త్యామౌపాసనేనదాహః, అన్యథా ప్రేతాగ్నిసన్ధానమ్, నిర్మన్థ్యోఽగ్నిరితి
కేచిత్ । ఏకభార్యస్య పూర్వం పత్నీమరణే అగ్నిహోత్రేణౌపాసనేన
చదగ్ధ్వా పునః పరిణీయ తయా సహాధానమ్, అథైనముపోషతీత్యారభ్య
పురస్తాత్ సఖ్యావసథ్యాఖ్యామౌపాసనేన చేత్యాపస్తమ్బేనౌపాసనస్య
ప్రతిపత్తివిధానాత్ । వివాహసామర్థ్యనిశ్చయే పత్న్యాస్త్రేతాయాం
పితృమేధః । “యజమానస్యత్ర్యౌపాసనేన, యఃపశ్చాత్తస్యౌపాసనే”
ఇతిస్మరణాత్ । అగ్న్యాధానేత్వనేకభార్యస్యయజమానస్యపూర్వంమరణే
తస్యాగ్నిత్రేతాయాం పితృమేధః, పత్నీనాంతు స్వైస్వైరౌపాసనాం
శైః । ఉక్తంచభాష్యే — ॥ శ్లో ॥ అథచేద్బహుపత్నీకో హ్యగ్న్యాధానీవి
పద్యతే । త్రేతాగ్నిభిస్తదాహస్స్యాత్ పత్న్యస్త్వౌపాసనానలైః । ప్ర
త్యగ్ధాగ్నిం విభజ్యైవయథావదనుపూర్వశః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర కేచిత్ ।
పూర్వమృతపత్న్యాస్త్రేతాగ్నిభిర్దహనవిధానం పశ్చాన్మృతాయాఔపా
సనాగ్నినాదహనవిధానంచ సహాధికారపక్షే, నత్వఙ్గతాపక్షే, అత ఏవో
క్తం భాష్యకారేణ — ॥వా॥ సూత్రేహిపూర్వంమృతస్యయజమానస్యవై
తానికైరౌపాసనేనచదహనమనుక్రాన్తమ్, పత్న్యాస్తునిర్మన్థ్యేనదహనం
వక్ష్యతేనిర్మన్థ్యేనపత్నీమితి, తత్ర కథం పశ్చాన్మృతాయాః పత్న్యా ఔ
పాసనసద్భావః । తస్మాదౌపాసనవత ఆహితాగ్నేర్వైతానికైరౌపాస
నేనచదహనం పత్న్యాస్తునిర్మన్థ్యేన । తత్రాఙ్గతాపక్షే “సర్వాధానేఽర్ధా
ధానే వా పూర్వమ్మృతాం పత్నీం నిర్మన్థ్యేనదాహయిత్వా విధివదగ్నీనుత్సృ
జ్యదారసఙ్గ్రహణం కృత్వా బ్రహ్మౌదనపచనానన్తరమౌపాసనాగ్నిమర
ణ్యోస్సమారోప్యమథిత్వావిధివదగ్న్యాధానం కుర్యాత్” ఇత్యఙ్గత్వప
క్షానుసారిణఆహుః । యచ్చాత్రవక్తవ్యంతత్సర్వం యజమానప్రకర
ణేనిరూపితమ్ । దారసంగ్రహణానన్తరంఅగ్న్యాధానాత్పూర్వం యజ

మానమరణేసంగ్రహకారః — ॥ శ్లో ॥ యజ్వామృతస్త్రికఉదూహ్యభా
ర్యామగ్నీననాధాయమృతోయదిస్యాత్ । ఔపాసనేతస్తు మతీమయా
శ్చహుత్వాసమారోప్యహృతారణౌతమ్ । ప్రేతాధానంతుకర్తవ్యంతత్ప
శ్చాత్త్రైపితృమేధికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రారణ్యాహరణమాహత్రికాణ్డీ—
॥ శ్లో ॥ నష్టేష్వగ్నిష్వధారణ్యోర్నాశేస్వామీమ్రియేతచేత్ । ఆహ
రేదరణిద్వన్ద్వమాధానోక్తవిధానతః । తతోఽగ్నిమాన్యప్రేతోక్తమ
ఖానాదిప్రపద్యతే ॥ * ॥ ఇతి । ఆత్మారూఢానలమృతివిషయే ఆపస్త
మ్బః — ॥ వా ॥ ఆత్మారూఢేష్వగ్నిషుయజమానోమ్రియేతలౌకికాగ్ని
ముపసమాధాయప్రేతస్యదక్షిణంపాణిమభినిధాయతత్పుత్రోభ్రాతావాఽ
న్యోవాప్రత్యాసన్నబన్ధుః, “ ఉపావరోహ ” ఇత్యుపావరోహయేత్,
“ పునస్త్వాదిత్యా ” ఇత్యగ్నిమభిసమిన్ధ్యాదేవం సర్వేష్వగ్న్యుపఘాతే
షు ॥ * ॥ ఇతి । “ భూర్భువస్సువః ” ఇతి సర్వప్రాయశ్చిత్తానిచేతి ।
అనేనైవంన్యాయేనాత్మసమారూఢౌపాసనాగ్నేః కాలద్వయోపాసనాతిక్ర
మాత్ పూర్వం మృతస్యదక్షిణహస్తేఽగ్నిమవస్థాప్యోపావరోహ్యవ్యాహృ
త్యానాజ్ఞాతత్రయేణచతుర్గృహీతమాజ్యం జుహుయాత్ । ఏవంచౌపా
సనోత్పత్తిః కాలద్వయాతిక్రమేప్రేతాగ్నిసన్ధానేనైవ । అరణిసమారో
పితాగ్నిమృతివిషయేఽపిభరద్వాజః — ॥ వా ॥ యద్యాత్మన్యరణ్యోర్వా
సమారూఢేషు యజమానోమ్రియేతఆయతనాని కల్పయిత్వా యజమానా
యతనేప్రేతం నిధాయగార్హపత్యాయతనే లౌకికాగ్నిముపసమాధాయ
ప్రేతస్యదక్షిణపాణిమభిసంగృహ్యతత్పుత్రోభ్రాతావాఽన్యోవాప్రత్యా
సన్నబన్ధుః, “ ఉపావరోహజాతవేదఇమంతం స్వర్గాయలోకాయనయ
ప్రజానామాయుః । ప్రజాం రయిమస్మాసుధేహ్యజస్రోదీదిహినోదురో
ణే ” ఇతి లౌకికాగ్నావుపావరోహయత్యరణ్యోర్వాఉపావరోహ్యమన్థే
ద్యద్యరణ్యోస్సమారూఢస్స్యాన్నిర్వర్తమానేప్రేతమన్వారమ్భయిత్వా
ఇమం మన్త్రంజపేత్ , విహరణాదిసమానమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తత్రారణ్యో
ర్వోపావరోహ్యమన్థేదిత్యన్తమాత్మసమారోపణవిషయమ్ । శేషమరణిస
మారోపణవిషయమ్ । ఆదితస్తూక్తంప్రేతనిధానాన్తముభయత్రతుల్యమ్।

ఏవమనాహితాగ్నేస్సమిత్సమారోపణే సతి తన్మరణే మృతస్య దక్షిణం పాణిమన్వారభ్య లౌకికాగ్నావుపావరోహ్య ద్వాదశగృహీతేనాజ్యేన తూష్ణీం హుత్వా తత్కాలహోమం చ కృత్వా సంస్కుర్యాత్ । కాలద్రవ్యయోరనతిక్రమే న ద్వాదశగృహీతేన హోమః, కింతు వ్యాహృత్యాఽఽజ్ఞాతత్రమేణ చ పూర్వవజ్జుహుయాత్ । సమారూఢౌపాసనాగ్నేర్భార్యాయా మరణే లౌకికాగ్నావుపావరోహ్య దాహయేత్.

ఆహితాగ్నేర్దేశాన్తరమరణే

ఆహితాగ్నేర్దేశాన్తరమరణవిషయే చన్ద్రికాయాముక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ యస్మిన్దేశే స్థితో వహ్నిస్తతోఽన్యత్ర మృతో యది । ¶ వైతానే పాథికాకార్యా పూర్ణాహుతిరథాపి వా ॥ * ॥ ఇతి । అగ్నిహోత్రార్థమృత్విజం పరికల్ప్య కార్యవశాద్దేశాన్తరం గ్రామాన్తరం వా గతస్య తత్రైవ మృతస్య లౌకికాగ్నినా దగ్ధస్యాస్థీని త్రేతాగ్నిసమీపం నీత్వా § తస్మిన్వైతానికే పాథికృతీమిష్టిం పూర్ణాహుతిం వా కృత్వా ప్రేతాస్థిసంస్కారం కుర్యాదిత్యర్థః । కేచిదత్ర "చరుః పథికృతః కార్యః పూర్ణాహుతిరథాపి వా" ఇతి పఠిత్వా వ్యాచక్షతే - "ఔపాసనే గృహే విద్యమానే దేశాన్తరే లౌకికాగ్నినా దగ్ధస్యానాహితాగ్నేరస్థీన్యాదాయ ఔపాసనే శ్రపితేన చరుణా అగ్నయే పథికృతే స్వాహేతి జుహుయాత్ । పూర్ణాహుతిం వేతి పునస్సంస్కారపర్యన్తమగ్నిహోత్రం జుహుయాత్ । అథ యద్యాహితాగ్నిరన్యత్ర ప్రేయాత్, దీప్యమానైర్ధ్మాయమానైరగ్నిభిరాసీరన్యావదేవాస్యాగ్నిభిస్సమాగమయేరన్ ఆసంస్కారాదగ్నిం జుహుయాదగ్నిసంరక్షణార్థమ్" ఇతి బోధాయనాపస్తమ్బస్మరణాత్ । తత్ర హోమద్రవ్యముక్తం స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అన్యదీయేన వత్సేన యా గౌస్స్నుతపయోధరా । ఆశరీరాహుతేస్తస్యాః పయసా హోమ ఇష్యతే । అన్యస్యా అపి హోతవ్యం పయసా తదభావతః ॥ * ॥ ఇతి । పారిజాతే తు — ॥ శ్లో ॥ దూరే సాగ్నిః పతిః పత్నీ మృతా స్యాద్యుత సాగ్నికా । దూరే ప

¶ వైతానోపాధికాకార్యా. § తస్మిన్వైతానికోపాధికృతామిష్టిమితి చ ఖ ఘపుస్తకేషు దృశ్యతే.

తిర్మృతస్తత్రాప్యుత్కర్షస్సతిచాత్మజే ॥ * ॥ ఇతి । సాగ్నిరౌపాసనసహితః పితాదూరస్థః మాతామృతా,అథవా సాగ్నికామాతాస్థితా దూరేపితామృతః, తదా ఔరసపుత్రోఽగ్న్యానయనపర్యన్తంసంస్కారం నకుర్యాత్, తదసంభవేఽస్థ్యానయనపర్యన్తం నసంస్కుర్యాదిత్యర్థః । అస్థ్యాహరణాసమ్భవే గృహే విద్యమానేన అగ్నిహోత్రేణ ప్రతికృతిదాహ మాహబోధాయనః — ॥ శ్లో ॥ అస్థీనియద్యలబ్ధాని పర్ణైస్తత్పురుషాకృతిమ్। కృత్వా తద్గతదిద్భాగే దహేయుః పితృమేధతః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ దేశాన్తరే ప్రమీతస్య నరస్యాస్థి పునర్దహేత్ । అస్థ్యభావే పలాశోత్థైర్వృన్తైః ప్రతికృతిం దహేత్ ॥ తదభావే కుశైస్తేషాంషష్ట్యాచత్రిశతైరపి । చత్వారింశచ్ఛిరఃక్లప్తాదశకణ్ఠేఽథ వక్షసి ॥ వింశతిస్త్రింశముదరే శతార్ధం భుజయోః పృథక్ । ఊరుద్వయే సప్తతిశ్చ పృథక్పృథగుదీరితాః ॥ బాహ్వఙ్గులీషుచతథా దశపాదాఙ్గులీషుచ । మేఢ్రేద్వాదశ శిశ్నేఽష్టౌ ఊర్ణాసూత్రేణబన్ధనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ యద్యాహితాగ్నిః ప్రోషితః ప్రమీతో నజ్ఞాయేత యాం దిశమభిప్రస్థితస్స్యాత్తామస్యాగ్నిభిః కక్షం దహేయురపివా త్రీణి షష్టిశతాని పాలాశవృన్తానాం తైః కృష్ణాజినే పురుషాకృతిం కుర్వన్తి । పలాశవల్కైః కుశైర్వా సన్ధిషు సంవేష్ట్యచత్వారింశతా శిరః ప్రకల్పయతే దశభిర్గ్రీవాం వింశత్యోరస్త్రింశతోదరం పఞ్చాశతా పఞ్చాశతైకైకం బాహుం తాభ్యామేవ పఞ్చభిః పఞ్చభిరఙ్గులీరుపకల్పయతే । సప్తత్యాసప్తత్యైకైకం పాదం తాభ్యామేవ పఞ్చభిః పఞ్చభిరఙ్గులీరుపకల్పయతే । అష్టాభిశ్శిశ్నం ద్వాదశభిర్వృషణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । జయన్తకారికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ శరీరాణి నవిన్దేర్న దేశాన్తరమృతస్య చేత్ । దద్యాచ్ఛిరస్యశీత్యర్ధం గ్రీవాయాంతు దశైవతు ॥ ఉరసి త్రింశతం దద్యాద్వింశతిం జఠరే తథా । బాహ్వోర్ద్వయోశ్శతం దద్యాద్దశబాహ్వఙ్గులీషు చ ॥ ద్వాదశార్ధం వృషణయోరష్టార్ధం శిశ్న ఏవతు । ఊర్వోర్ద్వయోశ్శతం దద్యాత్ షష్ట్యర్ధం జానుజఙ్ఘయోః ॥ దశపాదాఙ్గులీషుస్యురూర్ణాసూత్రేణబన్ధయేత్ ॥ స్నాప్యాల్లజకృత్యతద్రూపం కుర్యాత్తస్యాభిమర్శనమ్ ॥ * ॥ ఇ

తి । శౌనకః — ॥ శ్లో ॥ కృష్ణాజినేతు పాలాశవృన్తైః కృత్వా నరాకృతిమ్ । చత్వారింశచ్ఛిరోగ్రీవా దశవింశత్యురస్యపి ॥ పఞ్చచత్వారింశద్బాహ్వాః పఞ్చపఞ్చభిరఙ్గులౌ । త్రింశత్సక్థ్యోదరేశిశ్నే బీజేఽష్టౌ ద్వాదశక్రమాత్ ॥ పఞ్చషష్టిర్ద్వే పదయోరఙ్గులౌ పఞ్చపఞ్చభిః । త్రిశతానిచ షష్టిశ్చ పాలాశం వృన్తమాహరేత్ ॥ అలాభేయజ్ఞవృక్షాణాం వృన్తాన్యపి సమాహరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ వా ॥ తావద్భిః పాలాశపర్ణైశ్శరీరాకృతిరిత్యేకే । కుశైరిత్యన్యే । పర్ణశరైరిత్యపరే ॥ * ॥ ఇతి । పరాశరోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఆహితాగ్నిర్ద్విజః కశ్చిత్ప్రవసన్కాలచోదితః । దేహనాశమనుప్రాప్తస్తస్యాగ్నిర్వసతేగృహే ॥ ప్రేతాగ్నిహోత్రసంస్కారః శ్రూయతామృషిపుఙ్గవాః । కృష్ణాజినం సమాస్తీర్య కుశైస్తు పురుషాకృతిమ్ ॥ షట్శతాని శతంచైవ పాలాశానాంచ వృన్తతః । చత్వారింశచ్ఛిరోదద్యాచ్ఛతం కణ్ఠేతు విన్యసేత్ ॥ బాహుభ్యాం శతకం దద్యాదఙ్గులీషు దశైవచ । శతంతు జఘనేదద్యాద్ద్వింశతింతూదరేతథా ॥ దద్యాదష్టౌ వృషణయోః పఞ్చ మేహేతువిన్యసేత్ । ఏకవింశతిమూరుభ్యాం ద్విశతం జానుజఙ్ఘయోః । పాదాఙ్గులీషుషడ్దద్యాద్యజ్ఞపాత్రం తతోన్యసేత్ ॥ శమ్యాం శిశ్నేవినిక్షిప్య అరణీముష్కయోరపి । జుహూంతుదక్షిణేహస్తే వామేతూపభృతంన్యసేత్ ॥ పృష్ఠేతూలూఖలం దద్యాత్ పృష్ఠేచముసలంన్యసేత్ । ఉరసిక్షిప్యదృషదం తణ్డులాజ్యతిలాన్ముఖే ॥ శ్రోత్రేచప్రోక్షణీందద్యాదాజ్యస్థాలీంచ చక్షుషోః । కర్ణేనేత్రేముఖేఘ్రాణే హిరణ్యశకలంన్యసేత్ ॥ అగ్నిహోత్రోపకరణమశేషం తత్రనిక్షిపేత్ । అసౌస్వర్గాయలోకాయ స్వాహేత్యేకాహుతింసకృత్ ॥ దద్యాత్పుత్రోఽథవాభ్రాతాఽప్యన్యోవాఽపిచ బాన్ధవః । యథాదహనసంస్కారం తథాకార్యం విచక్షణైః । ఈదృశంతు విధింకుర్యాద్బ్రహ్మలోకగతిర్ధ్రువా ॥ దహన్తియేద్విజాస్తంతు తేయాన్తి పరమాం గతిమ్ । అన్యథాకుర్వతేకర్మత్వాత్మబుద్ధ్యాప్రచోదితాః ॥ భవన్త్యల్పాయుషస్తేవైపతన్తినరకేఽశుచౌ ॥ * ॥ ఇతి । యదాప్రోషితఆహితాగ్నిర్దేశాన్తరేమ్రియతే అగ్నిశ్చ స్వగృహేవసతి తదానీమాస్తీర్ణే కృష్ణాజినే పాలాశవృన్తైర్దే

హోకృతిం కుశబన్ధాన్నిర్గామ్య తదవయవేషు యజ్ఞపాత్రాణి నిక్షిప్య "అసౌ స్వర్గాయ లోకాయస్వాహా" ఇత్యాహుతిం జుహుయాత్, తతః కల్పసూత్రోక్తప్రకారేణకృత్స్నంసంస్కారం సమాపయేత్, తత్రసంస్కారస్యాహితాగ్నేర్బ్రహ్మలోకప్రాప్తిః, సంస్కర్తుః పరమాగతిః, అయథోక్తకారిణః పణ్డితంమన్యస్యనరకప్రాప్తిరిత్యర్థః। ఆపస్తమ్బస్తు — ॥ వా ॥ ఆహితాగ్నింవిజనేప్రమీతంతైలద్రోణ్యామవధాయశకటేనాహరన్తి, తానిగ్రామమర్యాదాయాం ప్రతిష్ఠాప్యాగ్నిః పితృమేధభాణ్డంచనిర్హరన్తి ॥ * ॥ ఇతి। గృహేఽగ్న్యభావేదేశాన్తరేఆహితాగ్నిమరణేప్రేతాధానం కృత్వాదహేత్। ప్రేతాధానాసమ్భవే లౌకికాగ్నినాదగ్ధస్యాహితాగ్నేః ప్రేతాధానాహితాగ్నిత్రయేణపునర్దాహః, నతమన్యేనప్రేతాగ్నిభ్యోదహన్తీతి నియమాత్। ఏవంవిచ్ఛిన్నౌపాసనస్యానాహితాగ్నేర్మరణే ప్రేతాగ్నిసన్ధానమ్। దేశాన్తరేతస్యమరణేలౌకికాగ్నినావిధివద్దగ్ధస్యాపిప్రేతాగ్నిసన్ధానేనపునర్దాహః, ఔపాసనేనానాహితాగ్నిందహేదితినియమాత్, ఔపాసనేనవినాకృతస్యాకించిత్కరత్వాత్। గృహేసత్యసతివా ఔపాసనేప్రేతాగ్నిసన్ధానేనఔపాసనముత్పాద్యతేనదాహేకృతేసతి నపునర్దాహః ॥ శ్లో ॥ అగ్నేర్దేశాన్తరప్రాప్తిర్దూరస్థోఽపిచపుత్రకః। అగ్నిముత్పాద్యకర్తవ్యం దాహకర్మ స్వబన్ధుభిః ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్। గృహేఅగ్నావిద్యమానేసతి దేశాన్తరే మృతస్యతస్యలౌకికాగ్నినాదగ్ధస్యాస్థీన్యాహృత్యపునరౌపాసనాగ్నినాదాహః। అస్థ్యసమ్భవేప్రతికృతిదాహః। నికటదేశేమృతస్యగృహేవిద్యమానమౌపాసనం నీత్వాతేనదాహః కర్తవ్యః। ఔపాసనానయనాసమ్భవేలౌకికాగ్నినాదగ్ధావ్యౌపాసనేనపునర్దహేత్। అస్థిసంస్కారపర్యన్తమన్యదీయేనద్రవ్యేణౌపాసనం హావయేత్। విచ్ఛిన్నౌపాసనస్యదేశాన్తరమరణే పుత్రాసన్నిధానవిషయే లౌకికాగ్నిం కేచిదిచ్ఛన్తి। తథాచపారిజాతే — ॥ శ్లో ॥ పుత్రోదూరగతఃపిత్రోర్మృతిరత్రభవేద్యది। లౌకికాగ్నిర్భవేదత్ర కేచిదాహుర్మనీషిణః ॥ * ॥ ఇతి। పూర్వమౌపాసనాగ్నినాదాహేకేనాపి నిమిత్తేన పునర్దాహప్రాప్తౌ ప్రేతాగ్నిసన్ధా

నమ్ । పునర్దాహనిమిత్తముపవక్ష్యతే । యత్రాహ్యుచ్యతే ॥ శ్లో ॥ అగ్నౌసతిస్యాదథ దేహక్లృప్తిరస్థ్యస్తి చేదగ్నిరపేక్షణీయః । అనస్థికస్యాప్యశరీరకస్య వినష్టవహ్నేరుదకక్రియైవ ॥ * ॥ ఇతి, అస్యార్థం కేచిదాహుః - అగ్నౌ గృహే విద్యమానే సతి దేశాన్తరమృతస్య లౌకికాగ్నినా దగ్ధస్యాస్థిసమ్భవే గృహే విద్యమానేనౌపాసనేన పునరస్థిదాహః । అస్థ్యసమ్భవే ప్రతికృతికల్పనేన పునర్దాహః । వినష్టవహ్నేః - విచ్ఛిన్నాగ్నేస్తు, దేశాన్తరే మృతస్య ప్రేతాగ్నిసన్ధానాహితౌపాసనేన దగ్ధస్య అత ఏవానస్థికస్య - అస్థిసంస్కారరహితస్య, అశరీరకస్య - ప్రతికృతిశరీరసంస్కారరహితస్య, కేవలముదకక్రియైవేతి । అన్యే త్విమం శ్లోకమన్యథా వ్యాచక్షతే - ప్రోషితస్యానగ్నేరలబ్ధాస్థికస్య కేవలోదకదానమాత్రం న ప్రతికృతిదాహః, అగ్న్యస్థిశరీరాణామన్యతమస్య సద్భావ ఏవ దాహ ఇతి, తత్ ॥ శ్లో ॥ అస్థీని యద్యలబ్ధాని పర్ణైస్తత్పురుషాకృతిమ్ । కృత్వా తద్గతదిగ్భాగే దహేయుః పితృమేధతః ॥ * ॥ ఇతి పూర్వోక్తబోధాయనాది బహుస్మృతివిరోధాత్, అనాకర్ణితవార్తస్య పిత్రాదేః ప్రోషితస్య పఞ్చదశ ద్వాదశ వర్షానన్తరమగ్న్యస్థిశరీరాసంభవేఽపి "కృత్వా తత్ప్రతిరూపకమ్" ఇతి ప్రతికృతిదాహవిధానాత్, పురుషాహుతిర్హ్యస్య ప్రియతమా మృతసంస్కారేణాముం లోకమభిజయతీతి దహనస్యావశ్యకత్వస్మరణాచ్చ ఉపేక్ష్యమిత్యాహుః । యథోచితమత్ర గ్రాహ్యమ్ । అతో విచ్ఛిన్నత్రేతాగ్నేరస్థ్యలాభే ప్రేతాధానేన ప్రతికృతిదాహః । అనాహితాగ్నేః ప్రేతాగ్నిసన్ధానేన తద్దాహః.

ప్రేతాగ్నిసన్ధానవిధిః

తత్ర ప్రేతాధానస్వరూపమాహ గృహ్యసంగ్రహకారః — ॥ వా ॥ అథాతః ప్రేతాధానవిధిం వ్యాఖ్యాస్యామో విచ్ఛిన్నాగ్న్యాదిమరణే ప్రాచీనావీత్యగ్న్యాయతనానుద్ధృత్యావోక్ష్య విహారం కల్పయిత్వా ప్రేతస్య దక్షిణం హస్తమరణ్యోరన్వారమ్భయిత్వా "ఏషోఽస్యాగ్నయో జుహ్వతో మాంసకామాస్సఙ్కల్పయన్తే యజమానమాంసం జానన్తు తే హవిష్షే స్వదితాయ స్వర్గం లోకమిమం ప్రేతం నయన్తు" ఇతి మథిత్వా గార్హపత్యాయతనే నిధాయ తూష్ణీం విహృత్య దక్షిణాగ్నిం తత ఆహవనీయం ప్రణీయ

ద్వాదశగృహీతేన స్రుచం పూరయిత్వా ప్రజాపతిం మనసా ధ్యాయన్నా
హవనీయే జుహుయాత్ తతస్సంస్కారోపక్రమః । ఆత్మారూఢేష్వగ్నిషు
దక్షిణపాణిం లౌకికేఽగ్నౌ నిధాయాధ్వర్యుః "ఉపావరోహ" ఇత్యుపా
వరోహయేత్ , తం త్రేధా కృత్వా దాహయేత్ । అరణ్యోరూఢేష్వమృత
స్య దక్షిణేన పాణినాఽరణిం స్పర్శయిత్వా మథిత్వాఽవరోహయేత్ । ఆత్మ
సమారూఢేష్వగ్నిషు పత్నీమరణే స్వయమేవావరోహయేత్ , తం త్రేధా
కృత్వా దాహయేత్ । శరీరనాశే పలాశపర్ణైస్సమూలైః కృష్ణాజినే శరీరా
కృతిం కుశైర్వేష్టయిత్వా విధివద్దహేత్ । దేశాన్తరమరణ శ్రవణే ఆసం
స్కారాదగ్నిసంరక్షణార్థమగ్నిహోత్రం జుహుయాత్ । మృతిశ్రవణా
నన్తరం పాథికృతీమిష్టిం పూర్ణాహుతిం వా జుహుయాత్ । తదర్థం విహృత్యా
జస్రం కుర్యాత్ । యాగార్థమ్మృతవత్సా వత్సాన్తరేణ దుహ్యతే । తాం
దోహయిత్వా ప్రాచీనావీతీ పరిస్తరణదర్భాన్ ప్రాగగ్రాన్ దక్షిణాగ్రాన్
స్తృణుయాత్ । గార్హపత్యస్య దక్షిణార్ధే శీతే భస్మన్యధిశృత్య దక్షిణత ఉ
ద్వాస్య సకృదేవ సర్వం పరిషేచనాదివర్జం తూష్ణీం జుహుయాత్ । ప్రే
తం తైలద్రోణ్యామవధాయ శకటేన గ్రామమర్యాదామానయేన్నిర్మన్థ్యే
నవా దగ్ధ్వాఽస్థీని కృష్ణాజినే సన్నహ్య బ్రహ్మచారీ నియతభోజ్యధశ్శాయ్యా
నయేత్తత్రాగ్నీన్నీత్వా దహేదితి । ప్రేతాగ్నిసన్ధానమాహాపస్తమ్బః —
॥ వా ॥ ద్వాదశగృహీతేన స్రుచం పూరయిత్వా తూష్ణీం హుత్వా ప్రేతే
మాత్యా ఇత్యాదికర్మ ప్రతిపాద్యతే ॥ * ॥ ఇతి । తద్వ్యాఖ్యానే తు , ద్వా
దశగృహీతేనాజ్యేన వ్యాహృతిభిరయాశ్చేతి మన్త్రేణానాజ్ఞాతత్రయేణ
చాగ్నిసిద్ధిః , భూర్భువస్సువరితి సర్వప్రాయశ్చిత్తమ్ , తదిదం సర్వప్రా
యశ్చిత్తం సర్వత్ర క్రియత ఇత్యాశ్మరథ్య ఇతి చ , అనుగతేఽప్యేవోత్తరయా
జుహుయాదితి చ, అనాజ్ఞాతమితి తిస్రోఽనాజ్ఞాతేతి జుహుయాదితి చాపస్త
మ్బేనోక్తత్వాదితి । "అగ్నౌనష్టే త్రయః కృచ్ఛ్రాః కర్తవ్యా వత్సరం ప్రతి"
ఇత్యుక్తకృచ్ఛ్రాచరణం చ తత్తదతీతకాలానుగుణం కార్యమ్ । బోధాయన
స్తు — ॥ వా ॥ అథ యది గృహస్థస్యౌపాసనం విచ్ఛిద్యేత ప్రాణేషూత్క్రా
న్తేషు శ్రోత్రియవచనాదుద్ధరేత్ । శ్రోత్రియాగారాదగ్నిమాహృత్యాగ్ని

ముపసమాధాయసంపరిస్తీర్యాజ్యం విలాప్య ఉత్పూయ స్రుక్స్రువానిష్టప్య సంమృజ్య స్రుచిచతుర్గృహీతంగృహీత్వా, సప్తతేఅగ్నే - ఇతిసప్తవ్యాహృతిభిశ్చహుత్వా, పూర్వం దేవాఅపరేణ - ప్రాణాపానా - ఇతిద్వాభ్యామ్, మాత్వావృక్షాసంబాధిష్ఠామ్ - మాత్వావృక్షా సంబాధేథామ్ - ఇతిచ ద్వాభ్యామ్, అగ్నేభ్యావర్తిన్ - అగ్నేఅఙ్గిరః - పునరూర్జా - సహారయ్యా - ఇతిచ తస్రోఽభ్యావర్తినీశ్చహుత్వా, తత ఊర్ధ్వం పైతృమేధికకర్మప్రతిపద్యతే ॥*॥ ఇతి। ఆశ్వలాయనానాంతుశౌనకోక్తప్రకారేణఅయాశ్చాదిపఞ్చభిర్మన్త్రైరగ్నిసిద్ధిః। ఆశ్వలాయనీయకారికాయాంతు అనాహితాగ్నేః ప్రేతస్యసంస్కారవిధిరుచ్యతే — ॥ శ్లో ॥ స్నాతః పవిత్రపాణిస్సన్నుపవిశ్యయథావిధి। ప్రాణానాయమ్యసంస్కర్తాప్రాచీనావీత్యనన్తరమ్। ప్రేతనామతుషష్ఠ్యోక్త్వావిచ్ఛిన్నౌపాసనస్యతు ॥ కరోమిసన్ధానమితిచోయామద్రవ్యం ప్రదాయచ । ఆగూర్యోల్లిఖ్యయామ్యాన్తముపోక్ష్యాగ్నిం నిధాయచ । విపరీతం పరిస్తీర్యదక్షిణేపాత్రసాదనమ్ । దర్భేషుదక్షిణాగ్రేషుసాదయేదేకశః క్రమాత్ । ప్రోక్షణీం స్రుక్స్రువౌచైవమాజ్యస్థాలీం యథాక్రమమ్ । ఉత్పూయప్రోక్షణీం ప్రోక్ష్యపాత్రాణిచతతః పరమ్ । సంస్కృత్యతూష్ణీమాజ్యంచ సంమృజ్యస్రుక్స్రువౌతతః । ప్రసవ్యం పరిషిచ్యాథజుహుయాజ్జాతవేదసి । చతుర్గృహీతేనాజ్యేన హ్యయాశ్చేత్యనయాఋచా ॥ అతోదేవా ఇతి ద్వాభ్యాం మనోజ్యోతిఋచాతతః । స్రువేణాథవ్యాహృతిభిర్జుహుయాచ్చపృథక్పృథక్ । తతోఽపసవ్యం పర్యుక్ష్యనమస్కృత్యాహుతాశనమ్ । ఔపాసనాహుతీస్సాయం ప్రాతశ్చజుహుయాద్ఘృతైః । ప్రేతస్యనామగోత్రాదిద్వితీయాన్తముదీర్యతు । పితృమేధేనవిధినాతత్తైరౌపాసనాగ్నినా । సఙ్కల్ప్యసంస్కరిష్యామీత్యథతం స్నాపయేచ్ఛవమ్ । కేవలం విద్యమానాగౌస్నాత్వాసఙ్కల్పయేద్బుధః । అస్తేధేదహుతః కాలేతంహుత్వైవగురుంవదేత్ ॥ * ॥ ఇతి। అత్రపత్న్యసన్నిధానేప్రతినిధిమాహ త్రికాణ్డీ — ॥ శ్లో ॥ యస్యభార్యావిదూరగస్థాపతితావాప్యధితాఽపివా । అనిచ్ఛుః ప్రతికూలావాతస్యాః ప్రతినిధౌక్రియాః ॥ * ॥ ఇతి। దర్భాదినాభార్యాప్రతినిధిం కృత్వాపూర్వోక్తక్ర

మేణాగ్నిం సన్ధాయ ప్రేతేమాత్యా ఇత్యాదికుర్యాత్ । అసన్నిధానేపి శేష
ఉక్తః పితృమెధసారే — ॥ వా ॥ దూరభార్యే ప్రేతే ప్రోషితభర్తృకాయాం
వాఽతీతాయాం చతుర్గృహీతేనాజ్యేన సప్తతేఅగ్నే - సప్తవ్యాహృతయః,
పూర్వం దెవా అపరెణ - ప్రాణాపానౌ - మాత్వా వృక్షౌ సంబాధిష్టామ్ -
మాత్వావృక్షౌ సంబాధేథామ్ - అగ్నేఽభ్యావర్తిన్ - అగ్నే అఙ్గిరః - పున
రూర్జా - సహరయ్యా - ఇత్యేతైః షోడశాహుతీర్జుహుయాత్ ॥ * ॥ ఇతి.

రజస్వలాదిభర్తృమరణే

రజస్వలాద్యగ్నిసన్ధానమాహ బోధాయనః — ॥ శ్లో ॥ మ్రియ
మాణస్య చేద్భార్యా సూతికర్తుమతీతు వా । దుర్గాం మనస్వతీం హుత్వా
తతస్తన్తుమతీమృచమ్ । ఉద్బుధ్యస్వ త్రయస్త్రింశద్వ్యాహృత్యా చ
సమస్తయా । వ్యాహృత్యా త్రిరనాజ్ఞాతమహావ్యాహృతిభిస్తథా । హు
త్వా చతుర్గృహీతేన సర్పిషాథాస్య సంస్క్రియా ॥ * ॥ ఇతి । దుర్గా -
జాతవేదసే సునవామ సోమమిత్యృక్, మనస్వతీ - మనోజ్యోతిర్జుషతామి
త్యృక్, తన్తుమతీ - తన్తుం తన్వన్నితి, త్రయస్త్రింశత్తన్తవ ఇతి, మహా
వ్యాహృతయః - భూరగ్నయే చ పృథివ్యై చేత్యాద్యాశ్చతస్రః, అత్ర జు
హుయాత్ । తద్యమోద్వాభ్యాం వరం దత్త్వా సంస్క్రియేతి కేచిత్పఠ
న్తి । తత్పక్షే తద్యమో రాజా, భగవన్ యస్మిన్ యేనమితి ద్వాభ్యాం చ
హుత్వా వరం ధేనుం దత్త్వా సంస్క్రియా కార్యా । నను “॥ శ్లో ॥ బహ్వల్పం
వాపి యత్కర్మ స్వగృహ్యే ప్రతిపాదితమ్ । తావన్మాత్రే కృతే సర్వశా
స్త్రస్యార్థః కృతో భవేత్ ॥” ఇతి స్మరణాత్ స్వగృహ్యే యావదుక్తం తా
వదేవానుష్ఠేయమ్, అతో బోధాయనీయానామేవైతదనుష్ఠానం నాన్యేషా
మితి చేత్, స్వగృహ్యానుక్తా గృహ్యాన్తరోక్తమపేక్షితమవిరుద్ధమనుష్ఠేయ
మేవ, సర్వశాఖాప్రత్యయన్యాయేన సాకాఙ్క్షాణామాకాఙ్క్షాపూరణస్య కర్తు
ముచితత్వాత్ “॥ శ్లో ॥ సర్వశ్రుత్యుపసంహారాచ్ఛ్రౌతేషూక్తో యథా
విధిః । సర్వస్మృత్యుపసంహారాత్ స్మార్తేషూక్తస్తథా విధిః ॥” ఇతి తత్రైవ
స్మరణాత్ । అతో “ నజాతుపరశాఖోక్తం బుధః కర్మ సమాచరేత్ ।” ఇ
త్యాదినిషేధః స్వకల్పసూత్రోక్తాననుష్ఠానేన పరసూత్రోక్తానుష్ఠానవిషయః।

ఖదాహ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ స్వశాఖావిధిముత్సృజ్య పరశాఖాశ్రయంచ యత్ । కర్తుమిచ్ఛతి దుర్మేధా మోఘం తస్యతు తత్ఫలమ్ ॥ యన్నామ్నాతం స్వశాఖాయాం యథోక్తమవిరోధిచ । విద్వద్భిస్తదనుష్ఠేయమగ్నిహోత్రాదికర్మసు ॥ * ॥ ఇతి । అత ఏవోపనిషద్గ్రహణముపనీతానాముపవీతధారణముపాకర్మణి బ్రహ్మచారిణాంక్షౌరముపవీతధారణంసన్ధ్యావన్దనగాయత్రీజపాదీని ఆపస్తమ్బాద్యనుక్తాని బోధాయనాదిభిరుక్తాని సర్వే శిష్టా ఆచరన్తి । స్వసూత్రోక్తాపి దాహాద్యేకోద్దిష్టపర్యన్తా పూర్వా క్రియా, అనుష్ఠాపకస్వసూత్రవిదలాభే పరసూత్రేణాపి కర్తవ్యా । తదాహ భరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ అలబ్ధాత్మీయసూత్రస్య శ్రాద్ధాన్తం పరసూత్రతః । కుర్యాత్సపిణ్డీకరణం స్వసూత్రేణైవ నాన్యతః ॥ * ॥ ఇతి । అఙ్గిరా అపి — ॥ శ్లో ॥ సూత్రాన్తరేణ యద్దగ్ధం ప్రేతం తస్యోత్తరాః క్రియాః । స్వసూత్రేణైవకర్తవ్యాస్సపిణ్డీతు విశేషతః ॥ * ॥ ఇతి । ఉత్తరాః - దాహాద్యేకోద్దిష్టపర్యన్తాభ్యః క్రియాభ్యః పరా ఇత్యర్థః । యాజుషికాణాం స్వశాఖావిషయ బోధాయనసూత్రసమ్భవే తదేవ గ్రాహ్యమ్। తథాహాఙ్గిరాః — ॥ శ్లో ॥ స్వసూత్రే విద్యమానేతు పరసూత్రేణ వర్తతే । బోధాయనమతంకృత్వా స్వసూత్ర ఫలభాగ్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం స్వస్వశాఖావిషయసూత్రాన్తరసమ్భవే తదేవగ్రాహ్యమ్। అన్యథా, యః స్వశాఖాం పరిత్యజ్యేతి పూర్వోక్తదోషప్రసంగాత్ । స్వశాఖావిషయసూత్రాలాభే ధర్మిలోపాద్వరం ధర్మలోప ఇతి న్యాయాచ్ఛాఖాన్తరేణాపి దహనం కార్యమ్ । అత్ర విశేషమాహ భరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ యస్మిన్ సూత్రే వివాహః స్యాత్తేన ప్రేతస్యచ క్రియా । పిణ్డసంసర్జనాదర్వాక్సపిణ్డీతు స్వసూత్రతః ॥ * ॥ ఇతి । వివాహసమయే స్వసూత్రాలాభే యేన సూత్రేణ వివాహః కృతః, తేనైవసూత్రేణ స్వసూత్రాలాభేఽపి సపిణ్డీకరణాదర్వాక్ ప్రేతక్రియా కార్యేతి కైశ్చిద్వ్యాఖ్యాతమ్ । శ్వశురసూత్రేణ దాహాది శ్రాద్ధాన్తకర్మాణి కార్యాణీతి పితృమేధసారే వ్యాఖ్యాతమ్ । యథోచితమత్ర గ్రాహ్యమ్ । “ ॥ శ్లో ॥ ఉపాత్తేతు ప్రతినిధౌ ముఖ్యార్థో యదిలభ్యతే । తత్ర ముఖ్యమనాదృత్య గౌ

ణే నైవ సమాపయేత్ ॥ ” ఇతి స్మృత్యర్థసారవచనార్థస్యాత్రాపి తుల్యత్వే న అన్యసూత్రేణ దాహే కృతే సమర్థ్యే స్వసూత్రప్రక్రియావకాశః । యత్తు కాత్యాయనవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ అక్రియా త్రివిధా ప్రోక్తా విద్వద్భిః కార్యకారిభిః । అక్రియా చ పరోక్తా చ తృతీయా చాయథా క్రియా । ప్రధానస్యాక్రియా యాం తు సాఙ్గం తత్క్రియతే పునః । తదఙ్గాకరణే కుర్యాత్ప్రాయశ్చిత్తం న కర్మ తత్ ॥ * ॥ ఇతి, తత్ప్రతిపదవిహితవ్యతిరిక్తవిషయమ్ । యత్తు చన్ద్రికాయాం పరసూత్రేణ దాహే పునర్దహనముక్తమ్ “ ॥ శ్లో ॥ అనాత్మీయేన శాస్త్రేణ యో దగ్ధస్తం తు శాస్త్రతః । ” ఇతి, తత్ పూర్వోక్తానేకస్మృతివిరోధాచ్ఛిష్టాచారవిరోధాచ్చోపేక్ష్యమ్ । కర్తురన్యేషాం చ సన్ధ్యాకర్మణి దహనసఙ్కల్పాత్ప్రాక్ స్నానాచ్ఛుద్ధిః ॥ శ్లో ॥ ఆరమ్భాత్ప్రాగ్యది స్నాయాత్తస్య శుద్ధిర్భవిష్యతి । ఆరబ్ధే తు చ సంస్కారే శుద్ధిస్తద్దహనాత్పరమ్ ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । స్నానాచమన ప్రదక్షిణనమస్కార ప్రాణాయామానుపవీతీ కుర్యాత్, ॥ శ్లో ॥ ప్రాణాయామే నమస్కారే స్నానే నైవ ప్రదక్షిణే । పైతృకే ప్రేతకృత్యేఽపి ఉపవీతం విధీయతే ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । ప్రేతకర్మాదౌ శుద్ధ్యర్థమాచమన ప్రాణాయామావవశ్యకార్యౌ, ॥ శ్లో ॥ కర్మావసానే కర్మాదౌ మృతావాచమనం పునః । కుర్యాత్కర్మవిశుద్ధ్యర్థం సర్వదా సర్వకర్మసు । తతోఽభ్యన్తరశుద్ధ్యర్థం ప్రాణాయామాన్ సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి భరద్వాజస్మరణాత్ । సఙ్కల్పప్రభృతి దశాహహోమాన్తాత్ప్రాచీనేషు కర్తా ప్రాచీనావీతీ దక్షిణాముఖశ్చ భవేత్ । తథా శునః పుచ్ఛః — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతకృత్యేషు పిత్ర్యేషు ప్రాచీనావీతమిష్యతే । దక్షిణాగ్రాశ్చ దర్భాస్స్యుస్సచ వై దక్షిణాముఖః ॥ * ॥ మనురపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రాచీనావీతినా సర్వమపసవ్యమతన్ద్రిణా । పిత్ర్యమానిధనాత్కార్యం విధివద్దర్భపాణినా ॥ * ॥ ఆనిధనాత్ - మరణమారభ్యేత్యర్థః । తథా చ బోధాయనేన శ్రుత్యర్థోఽభిహితః ప్రాచీనావీతం పితృణామితి । మృతానామేవేదముక్తం భవతీతి బోధాయనీయే — ॥ శ్లో ॥ ప్రాచీనావీతినా కార్యం ప్రేతకర్మ చ పైతృకమ్ । నివీతినో వహేయుస్తే జ్ఞాతినోఽన్యే చ వాహకాః ॥ * ॥ ఇతి । సఙ్కల్పప్ర

భృతిప్రాచీనావీతికార్యమితి తద్వ్యాఖ్యానేఽభిహితమ్ । సఙ్కల్పాదానియమఃస్మృత్యర్థసారేఽభిహితః ॥ శ్లో ॥ ఆవాహనేఽర్ఘ్యేసఙ్కల్పేపిణ్డదానేతిలోదకే । అక్షతాసనయోః పాద్యేగోత్రం నామచకీర్తయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ స్నాత్వాస్వశక్త్యాద్రవిణం దత్వాసభ్యాన్ప్రదక్షిణమ్ । పరీత్య తైరనుజ్ఞాతః కర్మసఙ్కల్పయేత్తతః ॥ * ॥ ఇతి । పితృమేధసారే సఙ్కల్పప్రకారోఽభిహితః ॥ వా ॥ అముకగోత్రమముకశర్మాణం ప్రేతమముకగోత్రాం ప్రేతామితివా అముకాగ్నినాపైతృమేధికేనవిధినా సంస్కరిష్యామీతి , బ్రహ్మమేధేతు బ్రహ్మమేధవిధినా ॥ * ॥ ఇతి । బ్రహ్మమేధసంస్కారో మోక్షకాఙ్క్షిణాం శ్రోత్రియాణామేవ । తథాచాపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ ఉత్తరం పితృమేధం వ్యాఖ్యాస్యామోయం బ్రహ్మమేధ ఇత్యాచక్షతే । అథాప్యుదాహరన్తి — ॥ శ్లో ॥ ద్విజాతీనామపవర్గార్థోఽర్థతస్తత్త్వదర్శిభిః । ఋషిభిస్తపసోయోగాద్వేష్టితుం పురుషోత్తమమ్ ॥ హిత్వాత్యాంశ్చపితృమేధంచ సంసృజ్యవిధిరుత్తరః । విహితస్తుసమాసేన క్రతూనాముత్తమః క్రతుః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర కపర్దిభాష్యమ్ — ॥ వా ॥ బ్రహ్మవిద్భ్యః కర్తవ్యఇతి బ్రహ్మమేధఇత్యాచక్షతే । అథవా బ్రహ్మనిష్ఠానామితి కేచిత్ , బ్రహ్మవిద్భిర్విధీయతఇతి । అథాప్యుదాహరన్తిద్విజాతీనామిత్యారభ్య క్రతూనాముత్తమః క్రతురిత్యన్తాశ్రుతిరానీయతే ద్విజాతయో బ్రాహ్మణాఏవ, ఇహ తేషామపవర్గో మోక్షః । న పునర్జన్మ ఏతద్విధానం యేభ్యః ప్రయుజ్యతే । కేచిదపవర్గః స్వర్గఇతి వదన్తి, తదయుక్తమ్, పూర్వేణైవస్వర్గసిద్ధేః । కైర్దృష్టమితిసన్దిగ్ధేఉచ్యతే, అర్థతస్తత్త్వదర్శిభిరితి । కేనోపాయేనేతిచేత్, తపసోయోగాత్ । కిమర్థమేతద్విధానమితిచేత్ , వేష్టితుమ్ । వేష్టనమ్ - ప్రవేశనమ్, ప్రాప్తిస్సాయుజ్యమిత్యర్థాన్తరమ్ । కిం వేష్టితుమితిచేత్, పురుషోత్తమమ్ - పురుషాణాముత్తమం నారాయణమ్ , తత్ప్రాప్త్యర్థమ్ । తత్రపిణ్డితార్థఉచ్యతే - ద్విజాతీనాం మోక్షార్థం వేదశాస్త్రార్థతత్త్వజ్ఞైఋషిభిస్తపసః ప్రాధాన్యాదేతద్విధీయతఇతి । కింతదితిచేత్ , హిత్వాత్యాన్ పితృమేధంచసంసృజ్యవిధీయత ఇతి । భాష్యాన్తరేతు బ్రహ్మశబ్దేన చతుర్హోతార ఉచ్యన్తే ।

“ బ్రహ్మా వై చతుర్హోతారః , ఏతద్వై దేవానాం పరమం గుహ్యం బ్రహ్మ యచ్చతుర్హోతారః ” ఇత్యాదిశ్రుతేః । మేధో యజ్ఞః - బ్రహ్మసంయుక్తో మేధః - చతుర్హోతృసంయుక్తో దహనకల్ప ఇతి యావత్ । తత్ర ప్రాప్తౌ పూర్వమన్త్రే స్యాదితి న్యాయేన హోతృపితృమేధసమావేశే హోతృకాణ్డోఽన్తర్భవతి , సఏషవిధిః । క్రతూనాం మధ్యే ఉత్తమః - శ్రేష్ఠః , క్రతురితి గౌణనిర్దేశః । అశ్వమేధాదివద్విశిష్టపారలౌకికఫలసాధన ఇత్యర్థః । పితృమేధేనాపి ప్రేతస్య పారలౌకికసుఖావాప్తిమాహ ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ యత్తు శ్మశానముచ్యతే తేన కర్మణా మేషోఽన్తే పురుషసంస్కారో విధీయతే, తతః పరమనన్తఫలస్స్వర్గశబ్దశ్శ్రూయతే ॥ * ॥ ఇతి । శ్రుతిరపి — సఏషయజ్ఞాయుధీయజమానోఽఞ్జసా స్వర్గం లోకమేతి ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనోఽపి — ॥ వా ॥ మృతసంస్కారేణాముం లోకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ ఖననం దహనం త్యాగ ఇతి యా త్రివిధోచ్యతే । శరీరసంస్క్రియా సాస్య పరలోకజయావహా । విధిః శ్మశానసంయుక్తో యోఽన్యస్సంచయనాదికః । కర్మోపయుక్తదేహస్య ప్రతిపత్త్యర్థ ఏవ సః ॥ * ॥ ఇతి । మనురపి — ॥ శ్లో ॥ వైదికైః కర్మభిః పుణ్యైర్నిషేకాద్యైర్ద్విజన్మనామ్ । కార్యశ్శరీరసంస్కారః ఫలవాన్ ప్రేత్య చేహ చ ॥ * ॥ ఇతి । నిషేకాద్యైః శ్మశానపర్యన్తైరిత్యర్థః । హారీతోఽపి — ॥ వా ॥ ద్వివిధ ఏవ సంస్కారో భవతి బ్రాహ్మో దైవశ్చ - గర్భాధానాదిః స్మార్తో బ్రాహ్మః , పాకయజ్ఞాహవిర్యజ్ఞాస్సోమయజ్ఞాశ్చేతి దైవః । బ్రాహ్మసంస్కారసంస్కృతః ఋషీణాం సమానతాం సాయుజ్యం గచ్ఛతి । దైవేనోత్తరేణ సంస్కృతో దేవానాం సమానతాం సాయుజ్యం గచ్ఛతి ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం చ సంస్కారస్య మృతాతిశయాధాయకతయా సంస్కారఫలస్య సంస్కర్తృగామిత్వాభావాత్సంస్కరిష్యామీతి పరస్మైపదప్రయోగ ఏవాత్ర సాధురిత్యాహుః ।

ప్రేతాలఙ్కరణమ్

పుత్రాదయః ప్రేతం సంస్నాప్య వస్త్రగన్ధమాల్యాద్యైరలఙ్కుర్యుః । తథా చ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ ఘృతేనాభ్యక్తమాప్లుత్య సవస్త్రం చోపవీతినమ్ । చన్దనోక్షితసర్వాఙ్గం సుమనోభిశ్చ భూషయేత్ ॥ * ॥ ఇతి ।

ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ స్నానం ప్రేతస్య పుత్రాద్యైర్వస్త్రైర్దివ్యైః పూజనం తతః । ప్రేతం దహేచ్ఛుభైర్గన్ధైశ్చర్చితం స్రగ్విభూషితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పుణ్యైస్తుగన్ధమాల్యాద్యైర్గ్మాధవాఙ్షైస్సమర్చితైః । యది ప్రేతమలఙ్కుర్యాత్సయాతి పరమాం గతిమ్ ॥ * ॥ ఇతి । గౌతమః — ॥ వా ॥ స్నాపయిత్వాఽలఙ్కృత్య చ దక్షిణాగ్రాన్దర్భాన్ సంస్తీర్య తేషు యజ్ఞియైః కాష్ఠైర్దక్షిణాగ్రైర్దారుచితిం చిత్వా ప్రేతస్య కేశశ్మశ్రులోమనఖాని వాపయిత్వా స్నాపయిత్వా చ ॥ * ॥ ఇతి । ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ అథాస్య దక్షిణేన విహారం పరిశ్రితే కేశశ్మశ్రులోమనఖాని వాపయిత్వా స్నాపయిత్వాఽలఙ్కృత్య ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనేనాపి ప్రేతాహుత్యనన్తరం వపనముక్తమ్ । అత్ర కేచిదాహుః । "ఆహితాగ్నిసంస్కారస్యోపక్రమాదాహితాగ్నేరేవ వపనమ్ । ' ॥ శ్లో ॥ అనాహితాగ్నేః ప్రేతస్య వపనం నైవ విద్యతే । అస్వర్గ్యా హ్యాహుతిస్సా స్యాచ్ఛూద్రస్పర్శనదూషితా ॥ ' ఇతి, శూద్రస్పృష్టస్య శవహవిషో దుష్టత్వస్మరణాత్ " ఇతి । అపరే తు "సోఽయమేవంవిహితఫవానాహితాగ్నేః పాత్రచయనేష్టకావర్జమ్" ఇత్యాపస్తమ్బాదిభిరనాహితాగ్నేః ప్రేతస్య పాత్రచయనేష్టకావర్జితస్య సమ్భావితస్య కర్మజాతస్యాతిదేశాత్ శూద్రస్పృష్టశవహవిషో దుష్టత్వస్మరణస్య విహితవ్యతిరిక్తవిషయత్వాద్వపనానన్తరం స్నానేన తచ్ఛుద్ధేశ్చానాహితాగ్నేరపి వపనమావశ్యకమితి వదన్తి । తథా చ గోపాలభాష్యే — ॥ వా ॥ ఔపాసనస్య సర్వస్యానాహితాగ్నేర్గృహమేధినో భవతి, దక్షిణతోఽగ్నేః పరిశ్రితే దేశే శ్మశ్రువాపనాది సమానమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర శిష్టాచారానుసారేణ యథోచితం గ్రాహ్యమ్ ।

ప్రేతనిర్హరణప్రకారః

అహతేన వాససా ముఖాచ్ఛాదనమాహ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ ముఖే వస్త్రం పిధాయైనం నిర్హరేయుస్సుతాదయః ॥ * ॥ ఇతి । శాఖాభేదేన శవాచ్ఛాదనవస్త్రమాహ మనుః — ॥ శ్లో ॥ బహ్వృచశ్ఖణ్డవస్త్రేణ శవం ప్రచ్ఛాదయేన్నరః । అఖణ్డితేన వస్త్రేణ యజుశ్శాఖీ శవం తథా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే తు — ॥ శ్లో ॥ పాదమాత్రమవచ్ఛాద్య మూలతోఽహతవా

వసా । కర్తాతద్దైకదేశంతు కుర్యాద్వాసస్తథోత్తరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆపస్త
మ్బః —— ॥ వా ॥ ఔదుమ్బర్యామాసన్ద్యాంకృష్ణాజినం దక్షిణాగ్రీవము
త్తరలోమమాస్తీర్య తస్మిన్నేనముత్తానంనిపాత్య పత్తోదశేనాహతేన వాస
సాప్రోర్ణోతి ॥ * ॥ ఇతి । పత్తః - పాదప్రదేశే , దశా - అవసానమ్, సమా
ప్తిదేశోయస్యవాససస్తత్పత్తోదశమ్ , తేనేత్యర్థః । అత్ర కృష్ణాజినమాహి
తాగ్నివిషయమ్ । అన్యస్యాసన్దీమాత్రమేవ , “ఔదుమ్బర్యామాసన్ద్యాంద
క్షిణాశిరసముత్తానం సంవేశ్యోదగ్దశేనవాససాప్రచ్ఛాద్య” ఇతిస్మరణాత్ ,
ఆచారాచ్చ । ఆసన్ద్యలాభేబోధాయనః —— ॥ వా ॥ ఆసన్ద్యాయతల్వేనకటే
నవా సంవేష్ట్యదాసాః ప్రవయసోవావహేయురితి , తేచనివీతినోవహే
యుః ॥ * ॥ ఇతి । తథాచసఏవ —— ॥ వా ॥ అథనివీతికార్యాణివ్యా
యస్త్రీప్రజాసంస్కారః ప్రేతోద్వహనమన్యానిమనుష్యకార్యాణి ॥ * ॥ ఇతి
ఆశ్వలాయనోఽపి —— ॥ వా ॥ అన్వఞ్చోఽమాత్యాఅధోనివీతాః ప్రము
క్తశిఖాజ్యేష్ఠప్రథమాః కనిష్ఠజఘన్యాః ప్రాప్యైకం భూమిభాగం కర్తోద
కేనశమీశాఖయాత్రిః ప్రసవ్యమాయతనం పరిమృజ్య ప్రోక్షత్యపేతవీతే
తి ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే —— ॥ శ్లో ॥ నివీతినోవహేయుస్తేజ్ఞాతయోఽ
న్యేచవాహకాః ॥ * ॥ ఇతి । వసిష్ఠః —— ॥ శ్లో ॥ ఔదుమ్బర్యామథా
సన్ద్యాం వహేదూర్ధ్వముఖంశవమ్ । నగ్రామాభిముఖం నాధోనయేయు
ర్యామ్యశీర్షకమ్ । వృద్ధాః ప్రేతస్యపురతః స్త్రియోబాలాశ్చపృష్ఠతః ।
అధఃకృతోత్తరీయాస్స్యుః ప్రవిముక్తశిరోరుహాః । గచ్ఛేయుర్బాన్ధవాః ప
శ్చాన్నాగ్నేః ప్రేతస్యచాన్తరా ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనవిధౌతు ——
॥ వా ॥ క్షీరం దధీత్యుపక్రమ్యపురస్తాదగ్నింసంస్కర్తాముక్తశిఖోమధ్యతశ్శ
వమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అగ్నిశవయోర్మధ్యేకర్తాగచ్ఛేదిత్యర్థః । స్మృత్యన్తరే ——
॥ శ్లో ॥ ప్రేతస్యపార్శ్వయోరగ్రేనగచ్ఛేయుః కదాచన । యస్మాదగ్రే
తుగన్తౄణామాయుః క్షీణంపదేపదే ॥ * ॥ ఇతి । అగ్రేతుసమాఖ్యారా
నైతవ్యాః । తథాచాపస్తమ్బః —— ॥ వా ॥ అగ్నిమగ్నిభాణ్డమగ్ని
ఙాబాత్రాచ్ఛేషణంయేనచాన్యేనార్థీభవతి । నహీనమన్వాహరేయుర
థతమాదదతే ॥ * ॥ ఇతి । హీనమ్ - కర్మణ్యనుపయుక్తంనకించిదపవ్యావ

హరేయుః, కింతుయేనసాధనేనకర్మణ్యృద్ధిర్భవతితదేవాన్వాహరేయురిత్యర్థః।
బోధాయనీయేఽపి — ॥ వా ॥ అథాగ్నయోఽథపాత్రాణిదధ్యాజ్యం
దర్భారాజగవీయచాన్యదప్యేవంయుక్తమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనీ
యే — ॥ వా ॥ అథైతాం దిశమగ్నీన్ నయతి యజ్ఞపాత్రాణిచాన్వఞ్చం
ప్రేతమయుజోఽమిథునాః ప్రవయసః పీఠచక్రేణగోయుక్తేనేత్యేకే ॥ * ॥
ఇతి । పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ అగ్రేఽగ్నిమథసమ్భారాం స్తిలాం
స్తణ్డులాంశ్చరుం పలాశశాఖాంహిరణ్యశకలానాజ్యం పాత్రాణిదర్భా
శ్మసికతాశ్చప్రస్థాప్యాథప్రేతంహరేయుర్నగ్రామాభిముఖం ప్రేతంని
ర్హరేయుః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రహారీతః — ॥ శ్లో ॥ నగ్రామాభిముఖం
ప్రేతం నిర్హరేయుః కథంచన । నిర్హరేశవదృష్ట్వాతుగ్రామోనశ్యతివీక్షి
తః ॥ * ॥ ఇతి । మనుః — ॥ శ్లో ॥ దక్షిణేనమృతం శూద్రంపురద్వా
రేణనిర్హరేత్ । పశ్చిమోత్తరపూర్వైస్తుయథాసఙ్ఖ్యాద్విజాతయః ॥ * ॥
పురగ్రహణాన్నగ్రామేనియమః । నిర్హరణేశూద్రనిషేధఃస్మర్యతే —
॥ శ్లో ॥ నవిప్రంస్వేషుతిష్ఠత్సుమృతంశూద్రేణహారయేత్ । అస్వర్గ్యా
హ్యాహుతిస్సాస్యాచ్ఛూద్రసంస్పర్శదూషితా ॥ * ॥ ఇతి । విజ్ఞానేశ్వ
రీయే — ॥ శ్లో ॥ యస్యానయతిశూద్రోఽగ్నిం తృణం కాష్ఠం హవీంషిచ ।
ప్రేతత్వంహిసదాతస్యసచాధర్మేణలిప్యతే ॥ * ॥ ఇతి.

ఆతురవ్యఞ్జనమ్

ఆతురవ్యఞ్జనప్రకారమాహ బోధాయనః — ॥ వా ॥ అథాస్య
భార్యాఃకనిష్ఠప్రథమాః ప్రకీర్ణకేశ్యోవ్రజేయుఃపాంసూనావపమానాః ॥ * ॥
ఇతి । సఏవ — ॥ వా ॥ తస్మిన్ కాలేఽస్యామాత్యాస్తిసృభిరఙ్గులీభిరుప
హత్యపాంసూనంస్వేష్వావపన్తే ॥ * ॥ ఇతి । అమాత్యాః - జ్ఞాతయః ।
ఆపస్తమ్బశ్చ — ॥ వా ॥ యదిప్రైతి ప్రేతేఽమాత్యాః ప్రాచీనావీతి
నః కేశాన్ప్రకీర్యపాంసూనావపన్తే ॥ * ॥ ఇతి । పాంసూనామావపనస్థా
నముక్తంభాష్యకారేణ — ॥ వా ॥ స్వమూర్ధన్స్వంసేషువా ॥ * ॥ ఇతి ।

పథిబలివిధిః

అనన్తరంకర్తవ్యమాహ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ ఆమపాత్రేఽన్నమా

దాయ ప్రేతమగ్నిపురస్సరమ్ । ఏకోఽనుగచ్ఛంస్తస్యార్థమర్ధం పర్యుత్సృజే
ద్భువి ॥ అర్ధమాదహనం ప్రాప్త ఆసీనో దక్షిణాముఖః । సవ్యం జాన్వాచ్య శన
కైస్సతిలం పిణ్డదానవత్ ॥ * ॥ ఇతి । పిణ్డదానవిధినా ఆదహనమ్ - శ్మశా
నపర్యన్తమ్, స్వగృహ్యోక్తవిధినాఽన్నం ప్రక్షిపేదిత్యర్థః .

శవాగ్నిపతనప్రాయశ్చిత్తమ్

అత్ర శవాగ్నిపతనే ప్రాయశ్చిత్తముక్తం సంగ్రహే —
॥ శ్లో ॥ గ్రామశ్మశానయోర్మధ్యే పతితే తు శవానలే । పునః కర్మ ప్రకుర్వీ
త ప్రేతాహుతిపురస్సరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । (ప్రాయశ్చిత్తపురస్సరమితి పా
ఠాన్తరమ్) తదా ప్రాయశ్చిత్తమ్ - కృచ్ఛ్రద్రవ్యం దత్వా ప్రేతాహు
తిపూర్వకం కర్మ కుర్యాత్ । ఇదం చ కృత్స్నాగ్నిపతనే, ప్రణీతాభ్యుద్ధృత
సోమస్కన్నాదౌ దృష్టన్యాయస్యాత్రాపి తుల్యత్వాత్ । ఏకదేశపతనే
తు తముద్ధృత్య సంయోజయేత్ .

దహనదేశనిరూపణమ్

దహనదేశమాహ గౌతమః — ॥ శ్లో ॥ ఆగ్నేయ్యాం వాఽథ నైరృ
త్యాం దాహదేశం ప్రకల్పయేత్ । ఉద్వాస్య కణ్టకాన్వృక్షాన్ వానస్ప
త్యౌషధీరపి ॥ ఊర్ధ్వబాహుమితం యామ్యం ఖాతం ప్రాగ్దక్షిణాయతమ్ ।
పఞ్చారత్నిమితం కుర్యాదధస్తాద్ద్వాదశాఙ్గులమ్ ॥ దక్షిణాగ్రాన్ కుశాం
స్తీర్త్వా తిలాన్ క్షిప్త్వాఽథ యాజ్ఞికైః । కాష్ఠైరూర్ధ్వముఖం దహ్యేన్నగ్నం
తు యథావిధిః ॥ * ॥ ఇతి । ఆగ్నేయ్యాం నైరృత్యామితి గ్రామాపేక్ష
యాఽభిహితమ్ । ఆశ్వలాయనః — ॥ వా ॥ భూమిభాగం ఖనయేద్దక్షి
ణపూర్వస్యాం దిశి దక్షిణాపరస్యాం వా దక్షిణాప్రవణం దక్షిణాప్రాక్ప్ర
వణం వా, దక్షిణాప్రత్యక్ప్రవణమిత్యేకే । యావానుద్బాహుకః పురుషస్తా
వదాయామం వ్యామమాత్రం తిర్యగ్వితస్తిరవాగభిహిత ఆకాశం శ్మశా
నమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ దహనదేశం జోషయతే దక్షి
ణాప్రత్యక్ప్రవణమనిరిణమసుషిరమనూషరమభఙ్గురమనుపహతమ
విదరణమనుపచ్ఛిన్న ప్రవణం యస్మాద్దక్షిణా ప్రతీచ్య ఆపో నిస్సృ
త్యోదీచ్య ఏత్య మహానదీమవేత్య ప్రాచ్యస్సంపద్యన్తే సమం వా సుభూమిం

బహులౌషధిం యస్మాదారాత్ క్షీరిణోవృక్షాః కణ్టకినశ్చ ॥ * ॥ ఇతి। యత్ర తృణానినోత్పద్యన్తే తదిరిణమ్, తతోఽన్యదనిరిణమ్। యత్ర మూషికాదికృత సుషిరం నవిద్యతే తదసుషిరమ్। ఊషరాః - మృద్విశేషాః, తే యత్ర నవిద్యన్తే తదనూషరమ్। శైథిల్యరహితమభఙ్గురమ్। యత్పురుషాన్తరదహనచణ్డాళనివాసాదిభిరుపహతం నభవతి తదనుపహతమ్। యత్ర వివిధం దరణం ప్రదరాదికం నవిద్యతే తదవిదరణమ్। ఏవంలక్షణం దేశం దహనాయపరిగృహ్ణీయాత్। యస్మాద్దేశాదాపోదక్షిణాప్రతీచ్యోనిస్సరన్తి- దక్షిణాప్రత్యక్ప్రవణతాద్దేశస్య తాస్తథానిస్సృత్య ఉదగ్గత్వామహానదీమనుప్రవిశ్యతదుదకేనసహ ప్రాగ్గామిన్యో భవన్తి తథాభూతంవా దేశం గృహ్ణీయాత్। సమంవాదేశం జోషయతే। శోభనాభూమిర్యస్యససుభూమిః। సమం వేత్యత్రాపరం విశేషణం బహులౌషధిమితి। ఆరాదితి దూరార్థమవ్యయమ్, యతోదేశాద్దూరే, క్షీరిణః - వటోదుమ్బరాదయో వృక్షాః, కణ్టకినః - ఖదిరాదయః, క్షీరిణః కణ్టకినశ్చసమీపేయస్యనసన్తి తం దేశంపరిగృహ్ణీయాదిత్యర్థః। ఆశ్వలాయనస్తు తద్రహితదేశాలాభే తేషాం సమూలోద్ధారేణదేశక్లృప్తిమాహ "కణ్టకిక్షీరిణస్తు" ఇత్యాదినా। పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ ఉద్ధృత్యావోక్ష్యహిరణ్యశకలమవధాయదర్భాన్ సంస్తీర్య "దక్షిణాగ్రైరాజ్ఞికైః కాష్ఠైరేవం శకైరేతృణైర్యైచ" ఇతి జ్ఞాపనాత్తైర్వాబ్రాహ్మణనీతైస్తుళసీకాష్ఠయుక్తాం దక్షిణాప్రాచీం చితిం కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి। బౌధాయనః — ॥ వా ॥ దారుచితిం కుర్వన్తిదక్షిణాప్రాచీమేషాహిపితృణాం ప్రాచీదిగితివిజ్ఞాయతే, వాయవ్యమాఘాసనం పురస్తాద్వా ॥ * ॥ ఇతి,

తులసీకాష్ఠప్రశంసా

తుళసీకాష్ఠప్రశంసాకృతాప్రష్ఠోదసంహితాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ శరీరం దహ్యతేయేన తులసీకాష్ఠవహ్నినా। నరోయత్కుఱుతే పాపం తస్మాత్పాపాత్ప్రముచ్యతే। తీర్థంయదినసంప్రాప్తంస్మరణంకీర్తనం హరేః। తులసీకాష్ఠదగ్ధస్యనరస్యనపునర్జనిః। యదైతత్తులసీకాష్ఠంమధ్యేవాపిచితౌకృతమ్। దాహకాలేభవేన్ముక్తిః పాపకోటికృతస్తథా। తులసీకా

ష్ఠమిశ్రాతుయావత్ప్రజ్వలితా చితిః । దహ్యన్తేతస్యపాపానికల్పకోటి
కృతాన్యపి ॥ * ॥ ఇతి తన్త్రప్రోక్తత్వాదేతత్తాన్త్రికవిషయం నతువైదిక
విషయమ్, ॥ శ్లో ॥ నదహ్యేతుఋణపంవిప్రస్తులసీకాష్ఠవహ్నినా । యది
దహ్యేద్విమోహేనసవిష్ణోర్ద్రోహకో భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి విష్ణుధర్మోత్తరేనిషి
ద్ధత్వాదిత్యాహుః .

దహనప్రకారః

వ్యాఘ్రపాదః — ॥ శ్లో ॥ నాధోముఖం ననగ్నంచ దహేరన్మల
దూషితమ్ । అయాజ్ఞీయసమిద్భిశ్చ చణ్డాళపతితాహృతైః ॥ క్రిమికీటాది
దుష్టైశ్చ నదహేత్తు చిరన్తనైః । వస్త్రంపరిత్యజేదర్ధమర్ధంతు పరిధాపయే
త్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రచేతాశ్చ — ॥ శ్లో ॥ ననగ్నంతుదహేద్వస్త్రం కిం
చిద్దేయం పరిత్యజేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర చన్ద్రికాకారః — ॥ వా ॥ అ
ర్ధంతుశ్మశానవాసినో దేయం పరిత్యజేదిత్యర్థః ॥ * ॥ ఇతి । ఏవమేవ విజ్ఞా
నేశ్వరః । స్మృతిరత్నేతువ్యాఖ్యాతమ్, “ కించిద్దేయమ్ ” ఇతి । ప్రేతాచ్ఛా
దనవస్త్రాదుత్కృత్తం కించిద్వస్త్రఖణ్డం మ్లేచ్ఛ చణ్డాళాదిభ్యోదద్యాది
త్యర్థః । ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ అథైనం చితావుపర్యభ్యూహత్యథా
స్యప్రాణేషు హిరణ్యశకలాన్ ప్రత్యస్యత్యాజ్యబిన్దూన్వా ॥ * ॥ ఇతి ।
గౌతమోఽపి — ॥ వా ॥ ఆస్యేచక్షుషోర్నాసికయోశ్శ్రోత్రయో
శ్చ సప్తహిరణ్యశకలానాజ్యబిన్దూన్వా సప్తవ్యాహృతీర్మనసా ధ్యాయ
న్నిరస్యతి ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ దక్షిణాశిరసం చిత్యా
ముత్తానంతం నివేశయేత్ । హిరణ్యశకలాన్యస్యక్షిపేచ్ఛిద్రేషుసప్తసు ॥*॥
ఇతి । బౌధాయనీయే — ॥ వా ॥ దధ్యాజ్యతిలతణ్డులాన్ ప్రేతస్యాస్యే
తునిక్షిపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనీయేచ — ॥ శ్లో ॥ సతిలం తణ్డులం
చాస్యే వక్షస్యగ్నిం నిధాయచ ॥ * ॥ ఇతి । పితృమేధసారే — ॥ వా ॥
ఆదిత్యాభిముఖః స్థిత్వా జ్వలదుల్ముకేనోరసిదహేత్ ॥ * ॥ ఇతి । వైఖా
నససూత్రే — ॥ వా ॥ అగ్నిర్యజుర్భిస్సేనేన్ద్రస్యేతిద్వాభ్యాముజ్జ్వ
లితంప్రాఙ్ముఖస్తస్యవక్షసినిక్షిపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే —
॥ శ్లో ॥ పశ్చిమాభిముఖోభూత్వాగృహీత్వాత్వనలం బుధః । తత్తన్మ

న్త్రం సముచ్చార్య శవవక్షసివిన్యసేత్ ॥ * ॥ ఇతి । దివారాత్రమపిస
మానమ్ । ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ అథైనముపోషతి “ మైనమగ్నే విద
హః ” ఇతి పురస్తాదాహవనీయేన “ శృతంయదా ” ఇతి పశ్చాద్గార్హపత్యే
న , తూష్ణీం దక్షిణతోఽన్వాహార్యపచనేనపురస్తాత్సభ్యావసథ్యాభ్యామౌ
పాసనేనచ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రకపర్దిభాష్యమ్ — ॥ వా ॥ అథైనముపోషతిదహ
తిచితేఃపురస్తాదాహవనీయేన మైనమగ్నేవిదహఇతిపశ్చాద్గార్హపత్యేనశృతం
యదేతి, తూష్ణీం దక్షిణతోఽన్వాహార్యపచనేన ॥ * ॥ ఇతి । గోపాలభా
ష్యేఽపి — ॥ వా ॥ ఉపోషణమ్-దహనమ్, దారుచితేర్దేవాత్ర సాక్షాద
గ్నిసంయోగః కార్యః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిసారసుధానిధౌ — ॥ శ్లో ॥
అగ్నిభిర్వాఽగ్నినా వాపి శవవత్యాం చితౌ దహేత్ । శవే చేద్దహనం తస్య
గతిర్నేత్యబ్రవీన్మనుః ॥ * ॥ వసిష్ఠశ్చ — ॥ శ్లో ॥ అగ్నిక్షేపో నాధిశ
వం శ్రుత్వా వాహుతిదర్శనాత్ । ఆహుత్యుపరివిక్షేపాత్తత్కర్మాపిఫలం
భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ చితౌ దహనమేతేషాం
ద్విజానాం సర్వసూత్రిణామ్ । తద్వశాద్దహనం లబ్ధ్వా మృతా బ్రహ్మ
సమాప్నుయుః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర శిష్టాచారాద్వ్యవస్థా । ఆదిత్యా
భిముఖ ఏవ స్థిత్వా దహేత్ “ ॥ శ్లో ॥ సావిత్ర్యాదిక్రియాస్సర్వా ఆది
త్యాభిముఖశ్చరేత్ । ” ఇతి సర్వకర్మసాధారణ్యేనాదిత్యాభిముఖత్వస్మృ
తేః । స్థితిరాచారసిద్ధాఽర్థసిద్ధాచ । “ సూర్యన్తే చక్షుః ” ఇత్యుపస్థానం
ప్రేతాభిముఖం కుర్యాత్ । అపరేణ చితిం ప్రాఙ్ముఖః స్థిత్వా “ యపేత
స్యపథః ” ఇత్యాదిభిర్జుహుయాత్ , “ ప్రేతస్యాపరేస్థిత్వా ” ఇతి బో
ధాయనీయాదౌదర్శనాత్ । ఏవం మన్త్రవద్దగ్ధ్వానిరవశేషమగ్నించితౌ ప్రా
గాదిక్రమేణప్రక్షిపేత్ । తథాచబోధాయనః — ॥ వా ॥ సర్వత ఏవస
హసా ప్రజ్వలయేత్ , బ్రహ్మలోకమజైషీదిత్యేనంజానీయాత్ ॥ * ॥ ఇతి.

చితాగ్నినాశప్రాయశ్చిత్తమ్

వృష్ట్యాదినా చితాగ్నినాశే యమః — ॥ శ్లో ॥ యజమానేచి
తారూఢే పాత్రన్యాసే తథాకృతే । వర్షాద్యభిహతే చాగ్నౌ తతః పృ
చ్ఛన్తియాజ్ఞికాః । శేషం దగ్ధ్వార్ధదగ్ధేన నిర్మథ్యం తత్ర కారయేత్ । శేషా

లాభే తదా కుర్యాద్దగ్ధశేషస్య వా పునః । అప్సు ప్రాస్యతి శేషం తదాగ్నేయాస్తాః స్మృతా బుధైః ॥ * ॥ ఇతి । ఆగ్నేయత్వమపామ్ “ వాయోరగ్నిః ; అగ్నేరాపః ” ఇతి శ్రుత్యాఽవగమ్యతే । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ దహ్యమానే శవే వహ్నిర్నష్టో వర్షాద్భవేద్యది । చితికాష్ఠం తు నిర్మథ్య తేన ప్రేతం పునర్దహేత్ । అభావే చితికాష్ఠానాం శేషం వాఽప్సు వినిక్షిపేత్ ॥ * ॥ (ప్రాయశ్చిత్తే కృతేఽగ్నినేతి పాఠాన్తరమ్) ప్రాయశ్చిత్తమనుగతప్రాయశ్చిత్తం తచ్చ ద్వాదశగృహీతేన స్రుచం పూరయిత్వేత్యాపస్తమ్బోక్తమిత్యాహుః .

దహనానన్తరకృత్యనిరూపణమ్

దహనానన్తరకృత్యమాహ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ వస్త్రం సంశోధయేదాదౌ తతః స్నానం సమాచరేత్ । సచేలస్తు పునః స్నాత్వా శుచిః ప్రయతమానసః ॥ * ॥ ఇతి । జ్ఞాత్యాదివిషయేఽపి స ఏవ — ॥ శ్లో ॥ అథానవేక్షమేత్యాపస్సర్వ ఏవ శవస్పృశః । స్నాత్వా సచేలమాచమ్య దద్యురస్యోదకం స్థలే ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనః — ॥ వా ॥ అనవేక్షమాణా యత్రోదకమవహం భవతి తత్ప్రాప్య ॥ * ॥ ఇతి । అవహమ్ - ప్రవాహరహితమ్ , స్థిరమితి యావత్ । ఆపస్తమ్బోఽపి — ॥ వా ॥ అనవేక్షమాణా అపోఽవగాహన్తే “ ధాతా పునాతు సవితా పునాతు ” ఇతి కేశాన్ ప్రకీర్య పాంసూనోప్య ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర క్రమమాహ బోధాయనః — ॥ వా ॥ యవీయాంసో యవీయాంసః పూర్వం పూర్వం సఙ్గాహన్తే ॥ * ॥ ఇతి । ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ ధూన్వనే అనాన్వారమ్భణే సఙ్గాహనే సంసర్పణే ఉదకోపస్పర్శన ఇతి సర్వత్ర కనిష్ఠప్రథమా అనుపూర్వా ఇతరే స్త్రియోఽగ్రే ॥ * ॥ ఇతి । ధూన్వనమ్ - సిగ్భిరభిధవమ్ , అనాన్వారమ్భణం రాజగవ్యాః , సఙ్గాహనం కర్షూణామ్ , సంసర్పణం శాఖాద్వయమధ్యేన , ఉదకోపస్పర్శనమ్ - “ ధాతా పునాతు సవితా పునాతు ” ఇతి స్నానమ్ , ఏతేషు పఞ్చసు కర్మసు కనిష్ఠప్రథమాస్స్యుః , కనిష్ఠః - సర్వేభ్యోఽవరవయాః , స ప్రథమో యేషాం తే తథోక్తాః । ఇతరే - తస్మాదన్యే సకుల్యాః, అనుపూర్వాః - తదానుపూర్వ్యేవ వర్తన్తస్స్యుః । ప్రథమాపే[illegible]

యావృద్ధవృద్ధతరవృద్ధతమానుపూర్వ్యేణసుర్యరిత్యర్థః । స్త్రియోఽగ్ర
ఇతి - మృతస్యకులాన్యానాంచభార్యాగృహ్యన్తే , మృతస్యైవభార్యా ఇ
త్యపరే । తాసామపికనిష్ఠపాథమ్యం వేదితవ్యమ్, “ అథాస్యభార్యాః కని
ష్ఠప్రథమాః ” ఇతి బోధాయనస్మరణాత్ । పితృమేధసారేతు “ అనుపూ
ర్వ్యాయథావృద్ధమ్ ” ఇతిభాష్యానుసారేణవ్యాఖ్యాతమ్ “ ధూన్వనాది
షుసర్వత్రకనిష్ఠప్రథమంఇతరె కనిష్ఠవ్యతిరిక్తాయథావృద్ధం కర్తాపశ్చా
త్ ” ఇతి । అస్యార్థః - కనిష్ఠప్రథమమ్ - జ్యేష్ఠోవా కనిష్ఠోవాకర్తాసర్వే
షాం పశ్చాత్తయోర్మధ్యే జ్యేష్ఠానుక్రమేణ జ్ఞాతయః కల్ప్యా ఇతి । ఆ
శ్వలాయనస్తు — ॥ వా ॥ జ్యేష్ఠప్రథమాః కనిష్ఠజఘన్యాఇతి సర్వం
తురీయాధ్వగమనేతథాప్రవిశేయుః , కనిష్ఠప్రథమా జ్యేష్ఠజఘన్యా ఇతి
గ్రామప్రవేశే ॥ * ॥ ఇతి । బృహద్విష్ణుః — ॥ శ్లో ॥ సంస్పృశ్యవ
హ్నిపితరం దృష్ట్వాజ్యోతిస్తతోరవిమ్ । స్త్రీబాలాన్స్వపురఃకృత్వా
వృద్ధోఽగచ్ఛేజ్జలాశయమ్ ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరె — ॥ శ్లో ॥ శవం దగ్ధ్వా
యథాన్యాయం దృష్ట్వాజ్యోతిర్ద్విశః క్రమాత్ । బాలాన్దారాన్పురస్కృ
త్యగచ్ఛేత్ప్రేతమనీక్షకః ॥ * ॥ ఇతి । యథాస్వగృహ్యంయథాచార
మత్రవ్యవస్థా । పుత్రాస్సపిణ్డాశ్చవస్త్రసంశోధనపూర్వకం త్రయోద
శనిమజ్జనంకుర్యుః “ ॥ శ్లో ॥ అస్పృశ్యస్పర్శనేచైవత్రయోదశనిమజ్యచ ।
ఆచమ్యప్రయతః పశ్చాత్ స్నానం విధివదాచరేత్ ॥ ” ఇతి భరద్వాజస్మ
రణాత్ । ఉశనా — ॥ శ్లో ॥ అనుగమ్యమృతం ప్రేతం జ్ఞాతీనప్యనుసృ
త్యచ । స్నాత్వాఘృతంచ భక్షిత్వాపునఃస్నానం సమాచరేత్ ॥ * ॥
ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ శవానుగమనేష్టారేపునఃస్నానం విధీయ
తే । ఆర్ద్రవస్త్రం పరిత్యజ్యశుష్కవస్త్రేణమజ్జనమ్ । సప్తవాతాహతం
వస్త్రం శుష్కవత్ప్రతిపాదితమ్ । ఆర్ద్రంవాపిద్విజాతీనామాదృతంగౌ
తమాదిభిః । నిత్యంనైమిత్తికంకామ్యంత్రివిధం స్నానముచ్యతే । తర్ప
ణంత్రివిధస్యాపి హ్యఙ్గత్వేనప్రకీర్తితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రక్వచిదపవాద
శ్చన్ద్రికాయాముక్తః — ॥ శ్లో ॥ అజీర్ణేఽభ్యుదితేవాన్తేత్వశ్రుపాతేక్షు
రేభవేత్ । స్నానం నైమిత్తికం జ్ఞేయం దేవర్షిపితృవర్జితమ్ ॥ * ॥ ఇతి ।

పునఃస్నానేతుతర్పణముక్తం స్మృత్యర్థసారే — ॥ శ్లో ॥ అస్పృశ్యస్పర్శనస్నానేనాఘమర్షణతర్పణే । అజీర్ణేఽభ్యుదితేక్షౌరేపునఃస్నానేతుతేస్మృతే ॥ * ॥ ఇతి । పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ యోషిత్సుస్నాత్వాగ్రామం ప్రవిష్టాసు జ్ఞాతయోఽన్యేచత్రయోదశవారం నిమజ్జ్యాగ్నిం స్పృష్ట్వాఘృతంప్రాశ్య పునస్స్నాయుః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రకవషః — ॥ శ్లో ॥ ప్రవేశనాదికం కార్యందాహకేనైవ నక్వచిత్ । అనుగన్తారిచవోఢారి చ పునస్స్నాత్వాచయోషితామ్ ॥ అనుగమ్యశవంబుద్ధ్యాస్నాత్వాస్పృష్ట్వాహుతాశనమ్ । సర్పిఃప్రాశ్యపునస్స్నాత్వా ప్రాణాయామైర్విశుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । కథంచిద్ఘృతాద్యసంభవే — ॥ శ్లో ॥ అగ్న్యభావేఘృతాభావే సచేలం స్నానమాచరేత్ । అభిమన్త్ర్యతుగాయత్ర్యాదశకృత్వోయథావిధి । అర్ఘాఞ్జలిమపఃపీత్వా సర్వపాపైఃప్రముచ్యతే ॥ వర్జయేత్తదహోరాత్రం జపహోమార్చనాదికమ్ ॥ * ॥ ఇతిస్మృత్యన్తరోక్తం ద్రష్టవ్యమ్ । అస్నాత్వాగ్రామంనప్రవిశేయుః । — ॥ శ్లో ॥ అస్నాత్వాచేద్విశేద్గ్రామం శ్మశానాద్బుద్ధిపూర్వకమ్ । త్రిరాత్రేణైవశుద్ధిఃస్యాదమత్యాఽహ్నవిశుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ .

జ్ఞాతివపనవిధిః

శుద్ధ్యర్థం స్నానానన్తరం జ్ఞాతీనాం వపనం విదధాతి బోధాయనః — ॥ వా ॥ సచేలాదక్షిణాభిముఖాస్సమృత్తికా ఆప్లవన్తే , ఏతస్మిన్కాలే అస్యామాత్యాః కేశశ్మశ్రూణివాపయన్తే ॥ * ॥ ఇతి । అత్రస్నానానన్తరంవపనవిధానాత్, “ ॥ శ్లో ॥ అశుద్ధాన్స్వయమప్యేతానశుద్ధస్తు యదిస్పృశేత్ । విశుధ్యత్యుపవాసేన తథాకృచ్ఛ్రేణవాపునః ॥ ” ఇతి । అశుద్ధస్యశూద్రాదిస్పర్శే ప్రాయశ్చిత్తస్మరణాచ్చ నస్నానాత్పూర్వం వపనంకుర్యుః । ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ తేషుచోదకోపస్పర్శనం తావన్తం కాలమనుభావినాం పరివాపనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । కాశ్యపః — ॥ శ్లో ॥ సన్త్యజ్య విధివత్ప్రేతం యజ్ఞేషుతుహవిర్యథా । కేశశ్మశ్ర్వాదివపనం కుర్యురత్రానుభావినః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిరత్నమాధవీయాదౌ వ్యాఖ్యాతమ్ “ అనుపశ్చాద్భవన్తి జాయన్త ఇతిపుత్రాః కనిష్ఠభ్రాతరశ్చ । అథవా , అనుభావినఇతి పుత్రాప

వపనిర్దిశ్యన్తే, '' ॥ శ్లో ॥ గయాయాం భాస్కరక్షేత్రే మాతాపిత్రోర్గురోర్మృతౌ । ఆధానకాలే సోమే చ వపనం సప్తసు స్మృతమ్ ॥' ఇతి । స్మరణాత్'' ఇతి । గృహ్యపరిశిష్టేఽపి — ॥ వా ॥ ఏతద్వపనం సంస్కర్తృవ్యతిరిక్తజ్ఞాత్యాదీనామనిత్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । విజ్ఞానేశ్వరస్తు అనుభావిశబ్దార్థమాహ - '' అనుపశ్చాజ్జాయన్తే, శవదుఃఖమనుభవన్తీతి వా అనుభావినః - కనిష్ఠభ్రాతరః, సపిణ్డాశ్చ । '' ఇతి । తథాచ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠానాంతు సపిణ్డానాం శ్వశ్రూశ్వశురయోస్తథా । జ్యేష్ఠస్వసుశ్చ తద్భర్తుర్వపనం మరణే భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రథమగర్భజాతా స్వసా తచ్ఛబ్దేనోచ్యతే । తద్భర్తృమరణే వపనం ఇతరత్ర నేతి వ్యాఖ్యాతారః । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ కనిష్ఠో జ్ఞాతిరాద్యాహే కేశశ్మశ్రూణి వాపయేత్ । సనఖాని సరోమాణి దశమేఽహని వాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ భ్రాతరస్త్వనుజాః పుత్రా జ్ఞాతయశ్చ సపిణ్డకాః । విద్యయా సహ జాతాశ్చ వాపయేయుః పరస్పరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర కేచిదాహుః । వపనం ద్వివిధమ్, దహనాఙ్గం శుద్ధ్యర్థంచ, దహనాఙ్గం దాహకస్యైవ ప్రథమదినే భవతి । దాహదినే వపనవిధానంచ సంస్కర్తృజ్ఞాత్యాదివిషయమ్ । శుద్ధ్యర్థంతు సర్వసాధారణం దశమదిన ఏవ జ్ఞాతీనాం కర్తుశ్చ భవతి । తథాచ '' నాపితకర్మాణి చ కారయన్తి, ఏష ప్రథమోఽలఙ్కారః '' ఇతి దశమేఽహన్యేవాపస్తమ్బేన జ్ఞాతీనాం వపనముక్తమితి । అన్యేతు '' యావదాశౌచముదకమ్ '' ఇతి విష్ణుస్మరణాత్, క్షురకర్మపూర్వకత్వాచ్చోదకక్రియాయాః, '' ఏతస్మిన్కాలేఽస్యామాత్యాః కేశశ్మశ్రూణి వాపయన్తే '' ఇతి బోధాయనేన దహనకాలోత్తరస్నానానన్తరమేవ మృతజ్ఞాతీనాం వపనవిధానాత్ ప్రథమదినేఽపి సర్వజ్ఞాతీనాం క్షురకర్మేత్యాహుః । అత్ర యథాస్వగృహ్యం యథాదేశాచారం వ్యవస్థా । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ పౌత్రాభావే ప్రపౌత్రో వా తత్పుత్రః పుత్రికాసుతః । కేశానాం వపనం కృత్వా పైతృమేధికమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతదుదకక్రియాద్యౌర్ధ్వదైహికోపలక్షణమ్ ॥ శ్లో ॥ అకృత్వా వపనం మూఢః ప్రేతకర్మ ప్రవర్తతే । ఉదకం పిణ్డదానంచ శ్రాద్ధం చైవ హి నిష్ఫలమ్ ॥ వపనం దహనా

త్పూర్వం కుర్యాచ్చేత్పితృఘాతకః । తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన వపనం దహనాత్పరమ్ ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ । శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ రాత్రావపిచదాహాన్తం కృత్వాచైవోదకక్రియాః । శ్వోభూతేవపనం కార్యమేవ ధర్మస్సనాతనః ॥ * ॥ ఇతి । గార్గ్యోఽపి — ॥ శ్లో ॥ శౌక్రేవారేనిశాయాంచ ప్రేతక్షౌరంవివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥శ్లో॥ బీజానాంవాపనం క్షౌరం వాస్తుకర్మ కృషింతథా । రాత్రౌతునప్రకుర్వీత కుర్వన్క్షిప్రం వినశ్యతి ॥ వపనం నేష్యతే రాత్రౌ శ్వఃకార్యావపనక్రియా ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ దగ్ధ్వారాత్రౌతుపిణ్డాన్తం కుర్యాద్వపనవర్జితమ్ । అదాహకానామన్యేషాం శ్వోభూతే వపనం భవేత్ ॥ * ॥ సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ భ్రాతావాభ్రాతృపుత్రో వా సపిణ్డశ్శిష్యఏవవా । కనిష్ఠోదహనంకుర్వన్ కేశశ్మశ్రూణి వాపయేత్ ॥ రాత్రావపిచదగ్ధానాం కార్యాచైవోదకక్రియా । వపనం నేష్యతే రాత్రౌ శ్వస్తదావపనక్రియా ॥ * ॥ బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ శుక్రవర్గావివర్జ్యాఃస్యుస్తస్యలగ్నగ్రహేక్షణాః । కాలహోరాదిశుక్రస్యశావే వర్జ్యంవివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పద్ధతౌ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధేచశావక్షౌరేచశుభాః కాలాఅశోభనాః । వర్జయేచ్చోత్తరజన్మాని శ్రాద్ధేస్త్రీసుతయోరపి॥*॥ ఇతి । ఇత్యాదీని శుక్రవారేరాత్రౌచ వపననిషేధపరాణివచనాని పుత్రవ్యతిరిక్త సంస్కర్తృవిషయాణి, జ్ఞాతివిషయాణిచ ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోర్గురోశ్చైవ దాహకస్యపి శేషతః । తదైవ వపనంకార్యం రాత్రావపి విధేర్బలాత్ ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ .

పుత్రస్యరాత్రౌవపనవిధిః

స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ శుక్రవారేచరాత్రౌచ శావేచదశమే దినే । రాత్రిదాహేతదాకుర్యాత్ క్షౌరం పిణ్డోదకక్రియామ్ ॥ మాతాపిత్రోరథాన్యేషాం శ్వోభూతేవపనం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ రాత్రౌదగ్ధ్వాప్రమీతానాం వపనం నకదాచన । రాత్రావపిచకర్తవ్యం మాతాపిత్రోర్గురోస్స్మృతౌ ॥ * ॥ తథా । శుక్రవారేచ రాత్రౌచ తథాసంక్రమణేతథా । క్షౌరంకుర్వీతపుత్రస్తు జ్ఞాతీనామపరేఽ

హని ॥ * ॥ తథా । శుక్రేచవారే నిశివామృతిస్స్యాత్ క్షౌరం నకుర్యాత్తన
యస్తుకుర్యాత్ । కుర్యుస్సపిణ్డాశ్చతథా పరేద్యుర్యద్వాతృతీయే దివసేచ
సప్తమే ॥ * ॥ అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ శౌక్రేవా నిశివా దాహే పు
త్రస్యైవతు వాపనమ్ । సపిణ్డానాం పరేద్యుర్వా తృతీయే సప్తమేఽహ్ని
వా ॥ * ॥ ఇతి । తథా ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహనికర్తవ్యం క్షురకర్మ ప్రయత్న
తః । తృతీయేపఞ్చమేవాఽపి సప్తమేవాఽఽప్రదానతః ॥ * ॥ ఇతి । ఆప్ర
దానతః - ఏకోద్దిష్టాత్ప్రాగిత్యర్థః । గౌతమశ్చ — ॥ వా ॥ ప్రథమతృ
తీయ పఞ్చమసప్తమనవమేషూదకక్రియా ॥ * ॥ ఇతి । క్షురకర్మపూర్వక
త్వాదుదకక్రియాయా అయుగ్మేషు దినేషు వపనానన్తరముదకక్రియా కా
ర్యేత్యర్థః । అఖణ్డాదర్శేచ — ॥ శ్లో ॥ అనుప్తకేశో యః పూర్వం సద్వి
తీయతృతీయయోః । పఞ్చమేసప్తమేవాఽహ్ని దశాహేవాఽపివాపయే
త్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంచపుత్రస్య శుక్రవారేరాత్రావపి వపనమ్ , ఇతరే
షాంతు సంస్కర్తౄణాం పూర్వపూర్వదినస్య దుష్టత్వే తత్రాలస్యాది
నా అసంభవేవా ద్వితీయాద్యుక్తదినేషువపనపూర్వకముదకదానమ్ , సం
స్కర్తృవ్యతిరిక్తజ్ఞాతీనాం దశమదినాత్పూర్వం వపనముదకదానంచ వై
కల్పికమ్ , సర్వేషాం దశమదినే నిత్యమితివివేకః ,

రాత్రౌ యామద్వయానన్తరం పుత్రస్యాపి వపననిషేధః

పుత్రస్య రాత్రౌ వపనం యామద్వయమధ్యఏవ , నతు యామద్వ
యాత్పరమ్ । తదుక్తం శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ రాత్రౌ యామద్వయాద
ర్వాక్ కర్తురేవ వపనంభవేత్ । అన్యేషాంతు సపిణ్డానాం శ్వోభూతేవపన
క్రియా ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర “ కర్తృగ్రహణం పుత్రవ్యతిరిక్తస్యాపి దాహక
స్యవపనప్రాప్త్యర్థమ్ , నపుత్రాన్తరవ్యావృత్త్యర్థమ్ ” ఇతిపితృమేధసార
కృతావ్యాఖ్యాతమ్ । తదయుక్తమ్ , “ శౌక్రేచవారే నిశివా మృతః స్యాత్
క్షౌరం నకుర్యాత్తనయస్తుకుర్యాత్ । ” ఇత్యాదిపూర్వోక్తవచన నిచయేన
తనయవ్యతిరిక్తస్య సంస్కర్తుర్నిశివపనస్య కణ్ఠరవేణ నిషిద్ధత్వాత్ , రా
త్రావపి విధేర్బలాదితి నిశిపుత్రస్య వపనవిధానవదితరస్య తద్విధానాభా
వాచ్చ । యామద్వయమధ్యే సర్వపుత్రాణాం గర్భవతామపి వపనం స

మానమ్ । తదూర్ధ్వం నిషేధోఽపిస్మర్యతే ॥ శ్లో ॥ రాత్రౌ యామద్వ యామూర్ధ్వం పుత్రోపి నవపేత్తతః ॥ * ॥ ఇతి । శుక్రవారేనిశిమాతాపిత్రోరపి తపితృమృతిశ్రవణేయామద్వయమధ్యేపిఽపుత్రోఽపివపనమతిక్రాన్తప్రే తకృత్యంచనకుర్యాత్ । తథాచవృద్ధహారీతః — ॥ శ్లో ॥ శుక్రవారే వ్యతిక్రాన్తేమాతాపిత్రోస్తథైవచ । సన్ధ్యారాత్ర్యోస్తథాక్షౌరం ప్రేత కార్యంచ నాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యక్షమరణేపిత్రోర్నపశ్యేత్తిథివారభమ్ । పరోక్షేసూత్కతఃపశ్యేన్మృతౌతు తిథివారభమ్ ॥ * ॥ ఇతి.

జ్ఞాతీనాంసన్నిధానే వపనమితరత్రవికల్పః

సన్నిధానే సపిణ్డమరణే వపన మితరత్ర వికల్ప ఇత్యాహబోధాయనః — ॥ వా ॥ ఏతస్మిన్ కాలేఽస్యామాత్యాః కేశశ్మశ్రూణివాపయన్తే యే సన్నిధానేభవన్తి వికల్పఇతరేషు వాపయేరన్నివర్తయేరన్వా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ సన్నిధానేసపిణ్డానాంవపనంతు విధీయతే । వపనంస్యాద్గురోర్మృతౌ । మహాగురూణాం సర్వత్ర దాహకస్య గురోరపి ॥ * ॥ ఇతి । అసన్నిధానే నిషేధశ్చస్మర్యతే ॥ శ్లో ॥ సన్నిధానే సపిణ్డానాం వపనంతువిధీయతే । అసన్నిధానే సర్వత్ర వపనం నవిధీయతే ॥ * ॥ అసన్నిధానే యదాకదాచిద్దూరస్థజ్ఞాతిమృతిశ్రవణే వపనం న కుర్యాత్, కింతు తిలోదకమేవ కుర్యాదితి కేచిద్వ్యాచక్షతే । అన్యేతు, అసన్నిధానే నిషేధవచనం జ్ఞాతీనాం ప్రథమదినక్షౌరవిషయమ్, దశమదినేతు క్షౌరమస్త్యేవ, దశమదినాదూర్ధ్వం శ్రవణేఽపి వపనం తర్పణంచాస్త్యేవేతి । అపరేతు, సన్నిధానే దశమదినక్షౌరే వారాదిదోషోనాస్తి, అసన్నిధానే అనిషిద్ధ దినే పూర్వత్రకర్తవ్యమ్, నతుముఖ్యే దశమదినఇత్యాహుః । శిష్టాచారాదిహవ్యవస్థా । మాతాపితృవిషయేతు స్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ దేశాన్తరస్థితఃపుత్రశ్శ్రుత్వాపిత్రోర్విపర్యయమ్ । కృత్వాతువపనందత్వా దశాహాన్తం తిలోదకమ్ ॥ సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధం కుర్యాద్దేశాదశేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ దారకర్మణిమృతౌచ సూతకే యాగదీక్షితవిధౌన్ృపేక్షితః । కన్యకాకటకకుమ్భధన్వగే భాస్క-

రేఽపి వపనం విధీయతే ॥ వివాహదీక్షామధ్యేతు జ్ఞాతీనాం మరణే సతి । త్రిం
శత్తిలోదకం కార్యం క్షురకర్మ నవిద్యతే ॥ వా॥ వివాహదీక్షామధ్యే మాతాపి
తృమరణే తు వపనమస్తి । మాతుర్దశాహమధ్యే పితృమరణే సంస్కర్తుర్వప
నం న ॥*॥ ఇత్యుక్తమ్। స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ పితుర్దశాహమధ్యే తు మాతా
చ నిధనం గతా । తత్రైవ వపనం కార్యం విపరీతే న కారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి।
సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ పితుర్దీక్షాన్తరే సూనోర్మాతా యది విపద్యతే ।
వపనం చాపి కుర్వీత మాతుః కుర్యాత్క్రియాం తతః । మాతుర్దీక్షాన్తరే చై
వ పితా మరణమాప్నుయాత్ । దహనాదిక్రియాః కుర్యాద్వపనం నైవ కా
రయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర దీక్షాన్తర ఇత్యుక్తత్వాద్దశాహాన్తరమపి పితృమర
ణే సంస్కర్తుర్వపనం న, మాతృమరణే తు వపనమస్తీత్యుక్తం భవతి। అన్య
విషయేఽపి తత్రైవోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోర్మృతాబ్దే తు యద్య
న్యో హి విపద్యతే । వపనం నైవ కుర్వీత తస్య దాహాదికం చరేత్ ॥ * ॥ ఇతి।
స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ పితృదీక్షాన్తరాళే తు మాత్రర్థం వపనం భవేత్ । మాత్ర
న్తరా తు పిత్రర్థమన్యార్థమపి నాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి। పితృమేధసారే — ॥ వా॥
పిత్రోర్మృతాబ్దే పితృవ్యాదిమరణే న వపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు కైశ్చిదు
క్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ స్వపుత్రమరణే చైవ స్వభార్యామరణే తథా । స్వయం
యది దహేత్తత్ర కేశశ్మశ్రూణి వాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి , తద్బహుస్మృతివి
రుద్ధత్వాచ్ఛిష్టాచారవిరోధాచ్చోపేక్షణీయమ్। యదాహ వృద్ధమనుః —
॥ శ్లో ॥ భార్యాపుత్రకనిష్ఠానాం శిష్యాణాం చ యవీయసామ్ । సంస్క
ర్తుర్వపనం నైవ యది కుర్యాత్కులక్షయః ॥ * ॥ కాత్యాయనశ్చ —
॥ శ్లో ॥ మృతావనుపనీతానాం వపనం న కదాచన । మృతావపి కనిష్ఠానాం
వపనం న విధీయతే ॥ * ॥ ఇతి। అనుపనీతానాం పితృవ్యాదీనామితి శేషః। తథా
చోపనీతానాం తేషాం మృతౌ వపనం స్మర్యతే — ॥ శ్లో ॥ యవీయసాం పితృ
వ్యాణాం సంస్కర్తుర్వపనం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పితృవ్యగ్రహణం మా
తులశ్వశురతత్పత్నీనామప్యుపలక్షణమ్ । ఏతచ్చ పితృవ్యాదీనాం సం
స్కర్తురేవ వపనమ్, సంస్కారాభావే తు వయోధికపితృవ్యాదిమరణే వప
నమ్, తేషాం పత్నీనాం యవీయసీనామపి మరణే వపనమ్ । " వయోధికజ్ఞా

తీనాం యాః పత్న్యస్తాసాం కనీయసీనామపిమరణే వపనమ్ ‘ ॥ శ్లో ॥ పతివయసః స్త్రియఃస్యుః పతీనామివవాపనమ్ । పూర్వజాపరజావాపిత్రాతారం సాధారణం స్మృతమ్ ॥ * ॥ ఇతివచనాత్, ఆపస్తమ్బేనచపతివయసః స్త్రియఇతి నమస్కారాదావిధానాత్ ” ఇతి కేచిదాహుః । అన్యేతు, “ పితృవ్యాదిమరణేవయోధికానాం వపనంనాస్తి, న్యూనవయస్కతత్పత్నీమరణేఽపినాస్తి ” ఇత్యాహుః । తదుక్తం ప్రయోగసారే — ॥ శ్లో ॥ మాతులస్యపితృవ్యస్య శ్వశురస్యావరాయుషః । వపనంనైవకర్తవ్యమాశౌచంతువిధీయతే ॥ * ॥ ఇతి, బార్హస్పత్యేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మాతులానాం పితృవ్యాణాం శ్వశురాణాం పితృష్వసుః । మాతౄణామనుజాతానాం తథైవజ్యేష్ఠయోషితామ్ ॥ వపనంనైవకర్తవ్యమాహపారాశరోమునిః ॥*॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ యవీయసాంపితృవ్యాణాం శ్వశురాణాంచ తత్ స్త్రియామ్ । నకుర్యాత్ క్షురకర్మాణి కుర్యాచ్చేత్కులనాశనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతాని వపననిషేధవచనాని సంస్కర్తృవ్యతిరిక్తవిషయాణి, “ ॥ శ్లో ॥ జ్యాయానపి పితుఃపత్న్యా యదిసంస్కారమాచరేత్ । క్షురకర్మ తదాకుర్యాదన్యథాహ్యుదకక్రియా । యవీయసాం పితృవ్యాణాం సంస్కర్తుర్వపనం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి విశేషస్మరణాత్ । యథాశిష్టాచారమత్రవ్యవస్థా .

గర్భిణీపతివిషయే వపనవిధిః

అన్తర్వత్నీవిషయేయమః — ॥ శ్లో ॥ అన్తర్వత్నాఽపికర్తవ్యం పిత్రోర్మ వణఏవతు । నాన్యేషాం వపనంకార్యం భ్రూణహత్యాసమంభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పిత్రోర్మరణే సంస్కర్తృవ్యతిరిక్తేన పుత్రేణాన్తర్వత్నాఽపి వపనంకార్యమ్ । అన్యేషాంమరణేఽన్తర్వత్నావపనం నకార్యమిత్యర్థః । పిత్రోర్మరణ ఏవత్విత్యుపలక్షణమ్, “ ॥ శ్లో ॥ గఙ్గాయాంభాస్కరక్షేత్రే మాతాపిత్రోర్గురోర్మృతౌ । ఆధానేసోమయాగేచ గర్భవానపివాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఆధానేయజ్ఞదీక్షాయాం మాతాపిత్రోర్గురోర్మృతౌ । గర్భవాన్ వపనంకుర్యాన్నాన్యత్రేతివ్యవస్థితిః ॥ * ॥ ఇతి । గర్భవతోమాతామహాదీనాం సంస్కర్తృత్వే

వపనమాహాఽత్రిః — ॥ శ్లో ॥ మాతామహపితృవ్యాణాంమాతులాగ్ర
జయోస్మృతౌ । శ్వశురాచార్యయోరేషాం పత్నీనాంచ పితృష్వసుః ॥
మాతృష్వసుర్భగిన్యాశ్చ గర్భవానపి వాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । గౌత
మః — ॥ శ్లో ॥ మాతామహేచ తత్పత్న్యాం మాతులేపూర్వజేమృతే ।
గురుశ్వశురపత్నీషుగర్భవానపివాపయేత్ ॥ దాహకోవపనంకుర్యాన్నాన్య
స్త్రేతివ్యవస్థితిః ॥ * ॥ ఇతి । సఏవ — ॥ శ్లో ॥ అపుత్రస్యపితృవ్యస్య
జ్యేష్ఠస్యాప్యసుతస్యచ । అన్తర్వాన్ దహనంకుర్వన్ కేశశ్మశ్రూణివాప
యేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మాతామహస్యతత్ప
త్న్యామాతృణాం మరణేసతి । పితృష్వసుర్భగిన్యాశ్చ దహనే గర్భ
వాన్వపేత్ ॥ మాతరంపితరం జ్యేష్ఠమాచార్యంశ్వశురం వినా । నకుర్యా
ద్వపనంతత్ర గర్భవాన్ సంస్థితస్యతు ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధమనుః — ॥ శ్లో ॥
దహనంవపనంవాఽపి ప్రేతస్యాన్యస్య గర్భవాన్ । నకుర్యాదుభయంతత్ర
కుర్యాదేవపితుస్సదా ॥ జ్యేష్ఠస్యచానపత్యస్యమాతులస్యసుతస్యచ ॥ * ॥
ఇతి । మాతులగ్రహణం మాతామహాదేరప్యుపలక్షణమ్ । ఏవంచమాతా
పిత్రోర్మరణేఽన్తర్వతామనన్తర్వతామపి సంస్కర్తౄణామసంస్క
ర్తౄణాంచ వపనం సమానమ్ । మాతామహాదిదహనే గర్భవతోదౌహి
త్రాదేర్వపనమ్, సంస్కారాకరణేతు గర్భవతోవపనంనాస్తి, ఆశౌచమా
త్రమేవభవతి । అనన్తర్వతో దౌహిత్రాదేర్మాతామహాదిసంస్కారాకర
ణేఽపి వపనమస్తీతి నిర్ణయః । అత్రస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠస్వ
సౄణాం జనకస్వసౄణాం మాతృష్వసౄణామపి తత్పతీనామ్ । మాతా
మహస్యైవ పితామహస్య తదీయపత్న్యోర్వపనంచ వైధమ్ ॥ * ॥ ఇతి ।
అత్రతత్పతీనామిత్యేతత్ శిష్టసమాచారాభావాదుపేక్ష్యమిత్యాహుః । అ
న్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠానాంతు సపిణ్డానాం శ్వశ్రూశ్వశురయోస్త
థా । జ్యేష్ఠస్వసుశ్చతద్భర్తుర్మరణేవపనంభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శ్వశ్రూ
శ్వశురయోర్నాశే పూర్వం భార్యామృతాయది । ఆశౌచం దినమాత్రం
స్యాద్వపనం నైవవిద్యతే ॥ తత్సన్తతిస్స్యాత్త్రియహం వపనంచ విధీయ
తే ॥ * ॥ ఇతి । తథా ॥ శ్లో ॥ మాతామహపితుఃపిత్రోస్తత్పత్న్యోఋత్వి

జస్తథా । ఏతేషాం వపనం కుర్యాన్న చేత్స బ్రహ్మఘాతకః ॥ * ॥ ఇతి ।
స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ భ్రాతరః పితరః పుత్రా జ్ఞాతయశ్చ సపిణ్డకాః ।
విద్యయా సహజాతాశ్చ వాపయేయుః పరస్పరమ్ ॥ * ॥ ఇతి .

దశాహవపనవిధిః

ప్రసఙ్గాద్దశాహవపనముచ్యతే । తత్ర వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ జ్ఞాతయస్సప్తమాదర్వాక్తస్మిన్దశమేఽహని । వాపయేయుశ్చ తే సర్వే కర్త్రా తు సహ సర్వదా ॥ * ॥ ఇతి । సప్తమాదర్వాగిత్యుక్త్యా తదూర్ధ్వభావినాం సమానోదకానాం వపనాభావోఽర్థసిద్ధః । సమానోదకానాం సంస్కర్తృత్వే తు వపనమస్త్యేవ, ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డో వాఽసపిణ్డో వా సంస్కర్తా వాపయేద్ద్విజః ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । దేవలః — ॥ శ్లో ॥ దశమేఽహని సంప్రాప్తే స్నానం గ్రామాద్బహిర్భవేత్ । తత్ర త్యాజ్యాని వాసాంసి కేశశ్మశ్రునఖాని చ ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధశాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ శావే చ సూతకే చైవ ద్వితయే దశమేఽహని । క్షౌరం చేన్న ప్రకుర్వీత తతస్మాత్తేషు లీయతే ॥*॥ చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ జననే మరణే చైవ వపనం దశమేఽహని । అతస్మాన్నాధికారీ స్యాదాశౌచం సర్వదా భవేత్ ॥ * ॥ జననే దశమదినే వపనం పితురేవ నాన్యేషామ్, ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహని కర్తవ్యం వపనం మృతబన్ధుభిః । దశాహే వపనం కార్యం సూతకే చ తథా పితుః ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । అఖణ్డాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ దంపతీ శిశునా సార్ధం సూతకే దశమేఽహని । క్షౌరం కుర్యుస్తతః పూతాః స్నానదానాదికర్మసు ॥ * ॥ అత్ర లోకే సమాచారాభావాన్న మాతుర్వపనం నాపి శిశోః, కింతు పితురేవ వపనం కైముతికన్యాయేన ప్రతిపాదితమ్ । వ్యాఘ్రపాదః — ॥ శ్లో ॥ వపనం మౌనకురుతే సూతకే దశమేఽహని । మృతౌ వా పితరస్తస్య మజ్జన్తి నరకేఽశుచౌ ॥ * ॥ శ్రీపతిః — ॥ శ్లో ॥ ఆజ్ఞయా నరపతేర్ద్విజన్మనాం దారకర్మ మృతసూతకేషు చ । బన్ధమోక్షముఖదీక్షణేష్వపి క్షౌరమిష్టమఖిలేషు చోడుషు ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ కేశానాశ్రిత్య తిష్ఠన్తి మృతౌ సూతౌ చ కిల్బిషాః । తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన దశాహే వపనం స్మృతమ్ । సూతకే మృతకే చైవ వపనం దశమేఽహని । మౌనకారయతే మోహాదనర్హస్సర్వకర్మసు ।

కూలే చతుష్పథే వాఽపి మహావృక్షస్య సన్నిధౌ । కేశశ్మశ్ర్వాదివపనం కుర్యురత్రానుభావినః ॥ * ॥ ఇతి । దశమేఽహన్యనన్తహోమమభిధాయాహాపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ నాపితకర్మాణి చ కారయన్తే ప్రథమోఽలఙ్కారః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర శాన్తికర్మానన్తరం వపనవిధానేఽపి క్రమస్యావివక్షితత్వాత్పూర్వమేవ కర్తవ్యమిత్యుక్తం పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ వపనస్య శుద్ధ్యర్థత్వాచ్ఛుద్ధస్యైవ శాన్తికర్మణ్యధికారాచ్ఛాన్తికర్మానన్తరం భోజనఖట్వాశయనోపదేశాద్భుక్తస్య వపననిషేధాద్బోధాయనాశ్వలాయనాదిషు తథాదర్శనాచ్చ శాన్తికర్మణః ప్రాగేవ వపనం కర్తవ్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యే తు “అభిధానక్రమేణాపస్తమ్బినాం శాన్తిహోమకర్మానన్తరమేవ వపనమ్” ఇత్యాహుః । భాష్యకారేణ కపర్దినా వ్యాఖ్యాతమ్ “అధోభాగవపనమలఙ్కారః” ఇతి । తథా శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ మృతాహే కేశవపనం దశాహే శేషవాపనమ్ । అశోభనమనాయుష్యం మృతాహే శేషవాపనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర శుద్ధినిర్ణయకారః — ॥ వా ॥ ఇహ కేచిదనభిజ్ఞాః, దశాహే అశేషవాపనమితి పదచ్ఛేదం కృత్వా సర్వాఙ్గక్షౌరం దశమదినే వదన్తి । తదయుక్తమ్, భాష్యకారేణాధోభాగస్య వపనమలఙ్కార ఇత్యుక్తత్వాత్ ॥ * ॥ ఇతి । తథా చ స్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహని యః కుర్యాచ్ఛిరోవపనమేవ తు । అతీతే దశరాత్రే తు హ్యధోవపనమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । దశరాత్రే - దశరాత్రకర్మణ్యతీత ఇత్యర్థః । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ శావక్షౌరం సపిణ్డానాముదకప్లుతిపూర్వకమ్ । కర్తవ్యం కేశవపనం శేషం స్యాద్దశమేఽహని ॥ * ॥ ఇతి దశమేఽహన్యేవ శేషవపనస్య విధానాత్తతః పూర్వం విషమదినేషు కేశశ్మశ్రుమాత్రవపనం కర్తవ్యమ్ । యైస్తు జ్ఞాతిభిః ప్రథమాహాదిషు నవమదినపర్యన్తేషు ఆలస్యాదినా వపనం న కృతం తైర్దశాహే సర్వాఙ్గవపనం కర్తవ్యమితి కేచిత్ । అన్యే తు ప్రథమం కేశవపనం కృత్వా స్నాత్వా తిలోదకం దత్త్వా పశ్చాత్కర్త్రా సహ శేషవాపనం కర్తవ్యమితి వ్యాచక్షతే । వర్ణవిశేషే అఙ్గవిశేషవపనం స్మర్యతే — ॥ శ్లో ॥ ఆకణ్ఠాద్వాపయేద్విప్ర ఆనాభే రాజవైశ్యయోః । శ్మశ్రుమాత్రం హి శూద్రస్య వపనం ప్రథమేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే —

॥శ్లో॥కణ్ఠాదూర్ధ్వంవపేదాద్యే శేషంతుదశమెఽహని ॥ * ॥ ఇతి । తథా —
॥ శ్లో ॥ రాత్రౌదగ్ధ్వాతు పిణ్డాన్తం కుర్యాద్వపనవర్జితమ్ । శ్వస్తదా కేశ
వపనం శేషస్య దశమేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । సర్వాఙ్గవపనం దశమదిన ఉ
క్తం స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచాన్తేతుసర్వాఙ్గవపనం శ్రుతిచోదిత
మ్ । బ్రహ్మచారికుమారాణాం కణ్ఠాదూర్ధ్వేనశుధ్యతి । యస్య కేశాశ్శిరో
జాతాదశమెఽహన్యవాపితాః । ఆశౌచం తస్య కేశేషులీయతేనాత్రసంశ
యః । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ దశాహేశ్మానముత్థాప్యశాన్తిహోమా
మం సమాచరేత్ । సర్వాఙ్గవపనం చాత్రకర్తవ్యం స్నానతఃపరమ్ ॥ * ॥
ఇతి । అత్రపుత్రవిషయేవిశేషోఽపిస్మర్యతే ॥ శ్లో ॥ కారయేద్వపనం పిత్రో
ర్మృతౌ పుత్రస్స్వమస్తకమ్ । డశమేఽహని సర్వాఙ్గమథోవపనమేవ వా ॥
కనిష్ఠోజ్ఞాతిరాద్యాహే కేశశ్మశ్రూణివాపయేత్ । సనఖాని సరోమాణి దశ
మెఽహనివాపయేత్ ॥ * ॥ తథా — ॥ శ్లో ॥ కుర్యుఃపుత్రాస్సపిణ్డాశ్చ
సర్వాఙ్గం దశమేదినే । అశుచిత్వం న పూర్వేద్యుర్నాపరేద్యుః కథం
చన ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంచ ప్రథమదినే కేశశ్మశ్రుమాత్రవపనం దశమదినే
తు సర్వాఙ్గవపనమథోవపనంవావికల్పేనభవతి । దశమదినేవపనేకాలదో
షోనవిచారణీయః, ॥ శ్లో ॥ దశాహేవపనం కుర్యాచ్ఛుద్ధ్యర్థం మృతసూ
తకే । మాసర్క్షతిథివారాణాం దోషోనాస్తీతిశాకలః ॥ * ॥ ఇతిస్మరణా
త్ । వ్యాఘ్రపాదోఽపి — ॥ శ్లో ॥ శావేచసూతకేచైవదశాహేవప
నం స్మృతమ్ । తిథివారర్క్షదోషాణామనపేక్షేతిగౌతమః ॥ * ॥ ఇతి । వ
సిష్ఠోఽపి — ॥ శ్లో ॥ వైధేకర్మణిసంప్రాప్తేకాలదోషంనచిన్తయేత్ ।
సద్యః క్షౌరం ప్రకుర్వీతమాతాపిత్రోర్మృతౌతథా । జాతేసోమేతథా తీ
ర్థేవ్రతేచాగ్రాయణేషుచ ॥ * ॥ ఇతి । పితృమేధసారే — ॥ వా ॥
మృతజన్మనోర్దశాహేజ్ఞాతీనాం పుత్రస్యచ వపనేతత్కాలమాసర్క్షతిథి
వారాదినకించిచ్చిన్త్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రకేచిదాహుః । దశమదినక్షౌ
రేజ్ఞాతీనాంశుక్రవారమాత్రంవర్జ్యమ్, తదా నవమదినేకర్తవ్యమ్, —
॥ శ్లో ॥ శుక్రవారదినే క్షౌరం శావేచేద్దశమేదినే । కులక్షయకరం జ్ఞే
యం తతః పూర్వం సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ । పుత్రస్యశుక్ర

వారేఽప్యస్తి వపనమ్, ॥ శ్లో ॥ శుక్రవారే చ వపనం కర్తవ్యం దశమేఽహని। మాతాపిత్రోరథాన్యేషాం వపనం స్యాద్దినాన్తరే। శుక్రవారే చ రాత్రౌ చ దర్శే సఙ్క్రమణే తథా। క్షౌరం కుర్వీత పుత్రస్తు జ్ఞాతీనామపరేఽహని ॥*॥ ఇతి స్మరణాత్। అసన్నిధానే దశాహానన్తరశ్రవణే తు ॥ శ్లో ॥ అతిక్రాన్తే దశాహే తు విషమాహః ప్రశస్యతే ॥ * ॥ ఇత్యాద్యుక్తైరనిషిద్ధకాలే కర్తవ్యమ్, ॥ శ్లో ॥ పరోక్షే సూక్ష్మతః పశ్యేన్మృతౌ తు తిథివారభమ్ ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్। పుత్రజననే పిత్రా దశాహాత్ప్రాఙ్న కార్యమ్। తదూర్ధ్వం చ న ధార్యమ్, — ॥ శ్లో ॥ అశుచిత్వాన్న పూర్వేద్యుర్నాపరేద్యుః కదాచన। దశమేఽహని వై క్షౌరం కుర్యాదేవావిచారయన్ ॥ * ॥ ఇతి మాసతిథివారాద్యవిచారేణ దశాహవపనవిధానాత్। యత్తు ॥ శ్లో ॥ పితృమాసేషు చతుర్షు స్త్రీ ప్రసూతా భవేద్యది। వపనం నైవ కుర్వీత పుంసి జాతే తు వాపనమ్ ॥ * ॥ ఇతి, తత్ ॥ శ్లో ॥ జననే మరణే చైవ వపనం దశమేఽహని ॥ * ॥ ఇతి పూర్వోక్తవచనజాతే న జననమాత్రావలమ్బనేన దశాహే వపనవిధానాచ్ఛిష్టాచారాభావాచ్చోపేక్ష్యమిత్యాహుః.

గర్భిణ్యోర్భార్యయోరేకస్యాః ప్రసవే

గర్భిణ్యోః పత్న్యోర్యద్యేకా ప్రసవిష్ట భర్తా క్షౌరం న కుర్యాత్। జాతకర్మాది కుర్యాత్, ॥ శ్లో ॥ భార్యే యస్య తు గర్భిణ్యావేకా భార్యా ప్రసూయతే। వపనం నైవ కుర్వీత జాతకర్మాది కారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్। సవర్ణజ్యేష్ఠభార్యాప్రసవే తు వపనముక్తం షడ్ధర్మీయే — ॥ శ్లో ॥ గర్భిణీష్వసవర్ణాసు సవర్ణా చేత్ప్రసూయతే। తదా తు వపనం కార్యం న కుర్యాచ్చేత్పతత్యధః ॥ ద్వే యస్య భార్యే గర్భిణ్యౌ జ్యేష్ఠభార్యా ప్రసూయతే। తదా తు వపనం కార్యమన్యథా భ్రూణహా భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి। అపరార్కేఽపి — ॥ శ్లో ॥ గర్భిణ్యౌ యస్య భార్యే ద్వే ఏకా చేత్ సంప్రసూయతే। వపనం నైవ కుర్వీత కుర్యాచ్చేద్భ్రూణహా భవేత్। ఇత్యేతదసవర్ణస్త్రీప్రసూతౌ తు విధీయతే। సవర్ణవిషయే కుర్యాదన్తరా వాపి వాపనమ్ ॥*॥ ఇతి, ...

మాతాపితృదీక్షామధ్యే పత్నీప్రసవే

మాతాపితృదీక్షామధ్యే పత్న్యాః ప్రసవే వపనం తతో వత్సరశేషం కేశధారణంచ స్మర్యతే — ॥ శ్లో ॥ మధ్యేతుపితృదీక్షాయాం గర్భిణీ స్త్రీ ప్రసూయతే । క్షౌరకర్మ తదాకుర్యాత్తచ్ఛేషం కేశధారణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పద్ధతౌచ — ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోర్ద్విజః కుర్యాద్గర్భవానపి వాపనమ్ । పశ్చాత్ప్రసూతౌ పత్న్యాశ్చ తచ్ఛేషం కేశధారణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ స్వమాతృపితృదీక్షాయాం మధ్యే భార్యా ప్రసూతికా । దశాహే వపనం కృత్వా పునర్దీక్షాంచ కారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర కేచిదాహుః — "సపిణ్డీకరణానన్తరదీక్షామధ్యే పత్నీప్రసవే వపనమ్, తతః పూర్వం ప్రసవే వపనం నాస్తి ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం పిత్రోస్సంవత్సరాదధః । కర్తవ్యం వపనం పుత్రే జాతే సంవత్సరేఽపి చ ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్" ఇతి .

పితృమరణాబ్దే కేశధారణాది నియమః

పత్నీప్రసవాభావే ప్రథమాబ్దికపర్యన్తం పుత్రస్య కేశధారణం కర్తవ్యమ్ । యదాహ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ షణ్మాసాన్వర్జయేత్ క్షౌరం త్రైలతామ్బూలరోమాషితః । జ్యేష్ఠాదీనాం మృతిప్రాప్తౌ మాతాపిత్రోస్తువత్సరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర ఆదిశబ్దేన పితృవ్యమాతామహాదయో గురవో గృహ్యన్తే । అత్రిః — ॥ శ్లో ॥ షోడశోద్వాహగర్భాబ్దే పిత్రన్త్యాబ్దే క్షురం త్యజేత్ ॥ * ॥ శ్రీధరీయేఽపి — ॥ శ్లో ॥ షష్ఠాబ్దే షోడశాబ్దేచ వివాహాబ్దే తథైవచ । మాతాపిత్రోర్మృతాబ్దేచ వపనం నైవ కారయేత్ ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ చౌళాబ్దేచ వివాహాబ్దే హ్యుపనాయనకే తథా । మాతాపిత్రోర్మృతాబ్దేచ క్షౌరం నైవ సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోర్మృతిప్రాప్తౌ వత్సరం కేశధారణమ్ । వాపయేద్యది మూఢాత్మా రౌరవం నరకం వ్రజేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోర్మృతాబ్దేచ వివాహాబ్దే తథైవచ । న కేశవపనం కార్యం గర్భిణ్యాంచ కులస్త్రియామ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర కేచిదాహుః । "ఏతాని మాతాపిత్రోర్మృతాబ్దే వపననిషేధవచనాని సంవత్సరస

పిణ్డీకరణాభిప్రాయాణి, తచ్చ కేశధారణం బ్రహ్మచర్యాది నియమేనస
హకర్తవ్యమ్, ద్వాదశాహాదిసాపిణ్డ్యే తదూర్ధ్వం న కేశధారణనియమః,
అభ్యుదయేచ్ఛాయాంతునియమేనసహైవకర్తవ్యమ్"ఇతి। తథాచబృహస్ప
తిః — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోర్మృతౌ తదారభ్యసపిణ్డీకరణాత్పురా। యోషితం
తైలతామ్బూలం క్షౌరంచ లవణం మధు ॥ కాంస్యం పరాన్నమధ్వానం
వర్జయేద్దన్తధావనమ్ ॥ కాలభోజీచ దర్భేషు అధశ్శాయ్యప్రతిగ్రహః। గ
న్ధపుష్పాదిహీనశ్చ అల్పాశీచ వ్రతంచరేత్ ॥ ప్రాక్సపిణ్డీకృతేర్గచ్ఛేత్
స్త్రియంప్రేతస్యదాహకః। రేతసఃకర్దమాద్ఘ్రాతు పితౄన్ ప్రేతంచ మ
జ్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి। శుద్ధినిర్ణయేఽపి — ॥ వా ॥ మహాగురుమరణే వ
త్సరాన్తం నిత్యం తిలోదకం నియమేన మాసికంచ కృత్వా కేశధారణంచ
సంవత్సరాన్తే సపిణ్డీకరణం కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి। స్మృత్యన్తరేఽపి —
॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం న కేశం ధారయేద్ద్విజః। యదిధారయతేవి
ద్వాన్ బ్రహ్మచర్యేణ ధారయేత్ ॥ అన్యథాహృదయే తేషాం తత్కేశశ్మ
శ్రువద్భవేత్। రేతాంసి తస్య పిత్రాదీన్ పితౄన్ ప్రాశయతే య
మః ॥ * ॥ అత్ర బ్రహ్మచర్యమ్ - ఋతావప్యగమనమ్, ॥ శ్లో ॥ మాతా
పిత్రోర్మృతౌ సూనురర్వాక్సంవత్సరాద్యది। మైథునంతు సమాసాద్య
ప్రాజాపత్యం సమాచరేత్ ॥ యదిశుక్లాన్తసంయోగః కృచ్ఛ్రంచాన్ద్రా
యణంచరేత్। ఆహితోయదిగర్భఃస్యాద్బ్రహ్మహత్యావ్రతంచరేత్।
ఇతిస్మరణాత్ ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అవర్జయిత్వాతైలా
దీన్ కేశమాత్రంతుధారయేత్। తస్యవైవస్వతోరాజా కేశాన్ ప్రాశ
యతేపితౄన్ ॥ కేశధారణమధ్యేతు పత్నీగర్భం దధాతిచేత్। రేతసాత
త్పితౄణాంతుతృప్తిర్భవతిసర్వదా ॥ వ్రతాన్తేవిధివత్పిత్రోః కృత్వాఽఽబ్ది
కమథోద్విజః। క్షౌరంకుర్యాచ్ఛుభేతారే కృతఊనాబ్దికేఽపివా ॥ * ॥ అ
త్రిః — ॥ శ్లో ॥ యదికర్తావ్రతస్థస్స్యాదబ్దాన్తే చాబ్దికే కృతే। అనుకూలే
దినేక్షౌరం కృత్వావ్రతస్తువిసర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి। స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥
తతస్సమాప్తే వ్రతబన్ధకల్పే కృత్వాతుసాంవత్సరికం యథావత్। తతస్సు
పుణ్యేశుభదేమహూర్తే క్షౌరం యథావద్విదధీతవిద్వాన్ ॥ * ॥ ఇతి।

బ్రహ్మచర్యాదినియమేనసహ కేశధారణం కృత్వా వత్సరాన్తే సపిణ్డీకరణానన్తరమాబ్దికం కృత్వాఽనిషిద్ధకాలేవాపయేత్ । ద్వాదశాహాదిసాపిణ్డ్యేఽపి సత్యామభ్యుదయేచ్ఛాయాం నియమేనసహ కేశధారణం కుర్వన్ సాంవత్సరికమాబ్దికం యథావత్కృత్వా — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోర్మృత్యబ్దదీక్షాన్తేత్యాజ్యం మాసచతుష్టయమ్ । కన్యాకటకకుమ్భేషుచాపేమాసిచతుష్టయే ॥ కేశఖణ్డం గృహస్థస్యపిత్ర్యాఙ్ప్రాశయతేయమః ॥ * ॥ ఇత్యాద్యుక్తప్రత్యవాయరహితేశుభేకాలేక్షౌరం కుర్యాదితి వ్యాచక్షతే । అన్యేతు సంవత్సరసపిణ్డీకరణే బ్రహ్మచర్యాదినియమేన సహైవ కేశధారణమవశ్యం కర్తవ్యమ్ , తతః పూర్వం సాపిణ్డ్యేసపిణ్డీకరణానన్తరం న బ్రహ్మచర్యాదినియమఆవశ్యకః , సతితుబ్రహ్మచర్యాదావభ్యుదయః , కేశధారణమాత్రం తుఆబ్దికపర్యన్తం కర్తవ్యమిత్యాహుః । తథాచస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ వత్సరాన్తేఽథమధ్యేవాసపిణ్డీకరణంయదా । క్షౌరం కృత్వాతతః కుర్యాత్తచ్ఛేషం ధారయేద్బుధః ॥ * ॥ ఇతి । ద్వాదశాహవ్యతిరిక్తకాలేషు క్షౌరపూర్వకం సపిణ్డీకరణం కృత్వా తతోవత్సరశేషం కేశం ధారయేదిత్యర్థః । తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ కృతేసపిణ్డీకరణేతుపిత్రోర్న బ్రహ్మచర్యం పరిరక్షణీయమ్ । తద్రక్షణేచాపి మహత్ఫలంస్యాన్నివర్తనేచస్ఖలనేనదోషః ॥ * ॥ ఇతి బ్రహ్మచర్యాదినివర్తనేస్ఖలనేఽపినదోషః, "మాతాపిత్రోస్తువత్సరమ్" ఇత్యాదివచనానుసారేణ కేశధారణమాత్రం కర్తవ్యమితివ్యాఖ్యాతారః । అత్రపితృమేధసారకృత్ — ॥ వా ॥ మాతాపిత్రోరిత్యవిశేషేణస్మరణాత్పుత్రత్వావిశేషాత్సఙ్కోచకాభావాచ్చసర్వేషామపి పుత్రాణాం పిత్రోర్మరణేసంవత్సరం కేశధారణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అపరేతు , ॥ శ్లో ॥ సర్వైరనుమతింకృత్వాజ్యేష్ఠేనైవతుయత్కృతమ్ । ద్రవ్యేణవాఽవిభక్తేనసర్వైరేవకృతం భవేత్ । నవశ్రాద్ధం సపిణ్డత్వం శ్రాద్ధాన్యపిచషోడశ । ఏకేనైవతు కార్యాణి సంవిభక్తధనేష్వపి ॥ * ॥ ఇత్యాదివచనైర్నవశ్రాద్ధాదిసోదకుమ్భశ్రాద్ధప్రథమాబ్దికపూర్వాదినావసానకృత్యేషుజ్యేష్ఠస్యైవ కర్తృత్వవిధానాత్ , తన్న్యాయేనవత్సరాన్తకేశధారణాదినియమేష్వపితథైవోచితత్వాత్ , "కృత్వాబ్దికమథోద్విజః - యదికర్తావ్రతస్థః స్యాత్ -

కృత్వాతు సాంవత్సరికం యథావత్ " ఇత్యాదిభిర్ముఖ్యకర్తు రేవ వత్సరాన్తే వపనవిధానాచ్చ కేశధారణాదినియమోఽపి తస్యైవేత్యాహుః .

ఆహితాగ్నివిషయే

ఆహితాగ్నేర్విశేషమాహాపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ పర్వణి కేశశ్మశ్రూణి వాపయతేఽప్యల్పశో లోమాని వాపయత ఇతి వాజసనేయకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోర్మృతాబ్దే గర్భాబ్దే సదాపర్వణి పర్వణి । ఆహితాగ్నిర్వపేత్కేశాన్న వపేదితరస్తయోః ॥ * ॥ ఆహితాగ్నిః పర్వణి పర్వణి వపేత్ । ఇతరః - అనాహితాగ్నిః , తయోః - పితృమృతాబ్దగర్భాబ్దయోః , న వపేదిత్యర్థః । శ్రీధరీయేఽపి — ॥ శ్లో ॥ కేశాన్మాసత్రయాదూర్ధ్వం గర్భవాన్ధారయేద్ద్విజః । యజ్వాతు పర్వణి క్షౌరం కారయేదాహితాదృతే ॥ * ॥ ఇతి । ఆహితాదృతే - ఆధానాదృతే, ఆధానేతు పర్వవ్యతిరిక్తకాలేఽపి గర్భవాన్ క్షౌరం కారయేదిత్యర్థః । కేచిత్తు " కారయేద్విహితాదృతే " ఇతి పఠిత్వా వ్యాచక్షతే । విహితమ్ - గర్భనిమిత్తకేశధారణమ్ , మాతాపితృమృతినిమిత్తకేశధారణంచ , తన్నిమిత్తద్వయం వినా యజ్వా పర్వణి క్షౌరం కారయేదితి । ఏవం వ్యాఖ్యానే పూర్వోక్తవచనవిరోధః స్యాత్ । యథోచితం గ్రాహ్యమ్ .

సపిణ్డీకరణనిమిత్తక్షౌరమ్

సపిణ్డీకరణనిమిత్తక్షౌరముక్తం స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశాహే యదా పిత్రోస్సపిణ్డీకరణం భవేత్ । తత్ర క్షౌరం న కర్తవ్యం త్రిపక్షాదిషు కారయేత్ ॥ * ॥ త్రికాణ్డ్యపి — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణార్థంచ క్షురకర్మ విధీయతే । క్షురకర్మ న కర్తవ్యం ద్వాదశాహసపిణ్డనే । ద్వాదశాహాత్పరం క్షౌరం శుభకాలే సమాచరేత్ । వత్సరాన్తేఽథమధ్యే వా సపిణ్డీకరణం యది । క్షౌరం కృత్వా తు తత్కుర్యాత్తచ్ఛేషం ధారయేద్ద్విజః ॥ * ॥ ఇతి । పితామహశ్చ — ॥ శ్లో ॥ అకృత్వా వపనం యస్తు వత్సరాన్తే సపిణ్డనమ్ । కుర్యాద్యది పునః కార్యమిత్యువాచ పితామహః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర గర్భవతో వపననిషేధః స్మర్యతే ॥ శ్లో ॥ పిత్రోః సంవత్సరాదర్వాక్ సపిణ్డీకరణం యది । గర్భిణ్యాం న తు భార్యాయాం తచ్ఛేషం ధారయేద్ద్వి

జః ॥ * ॥ ఇతి । భార్యాయాం గర్భిణ్యాం సాపిణ్డ్యనిమిత్తక్షౌరం న కుర్యాత్, కింతు సాపిణ్డ్యం కృత్వా వత్సరశేషం ధారయేదిత్యర్థః । ప్రసఙ్గాత్క్షౌరవిషయేఽన్యదప్యుచ్యతే । పద్ధతౌ — ॥ శ్లో ॥ షష్ఠ్యష్టమీప్రతిపదస్తిథయశ్చ రిక్తాః పఙ్క్త్యాశ్చ శౌరిగురుసోమజభార్గవాణామ్ । వారాంశకోదయవిలోకనమిష్టమాహుః క్షౌరే తు కర్మణి న శౌక్రముశన్తి శావే ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధే చ భానువరసుతారవారే మాసాధికే శుక్రగురోశ్చ మౌఢ్యే । చన్ద్రక్షయే విష్టివిషోర్దినాన్తే క్షౌరం యది స్యాత్కులనాశహేతుః ॥ * ॥ ఇతి । — ॥ శ్లో ॥ ప్రాతర్ముహూర్తాదర్వాగ్యః క్షురకర్మ సమాచరేత్ । స పిత్ౄన్పాతయత్యాశు నరకే రోమదణ్డకే । ఆద్యన్తయోరాశ్రమిణోర్వపనే సర్వదా విధిః । మధ్యమాశ్రమిణో హేతోర్వినాఽకర్తనముచ్యతే । యన్మాసే వాబ్దికశ్రాద్ధం యది పిత్రోర్భవేదిహ । ప్రాక్పిణ్డదానాత్తన్మాసి వపనం న సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇత్యాశ్వలాయనః । సఙ్గ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మాసేషు కన్యాకటకకుమ్భచాపేషు వర్జయేత్ । అశుభర్క్షే కృతే క్షౌరే క్షిప్రం కుర్యాత్పునః శుభే । దగ్ధాన్ కేశాన్ పఞ్చగవ్యక్షాళితేనాథ వాపయేత్ । తథైవ వపనం మూర్ధ్ని కృకలాసః పతేద్యది । యస్మిన్మాసి మృతాహః స్యాత్తన్మాసం పక్షమేవ వా । క్షురకర్మ న కుర్వీత పరాన్నం చ రతిం త్యజేత్ । వాపయేన్న కృతోద్వాహో వర్షం వర్షార్ధమేవ వా । భుఞ్జీత పార్వణం నైవ దర్శశ్రాద్ధం చ వర్జయేత్ । న వివాహాదినె క్షౌరం ప్రశస్తం నిశి కామ్యయా । అన్తర్వతా న కర్తవ్యం పూర్వం వా పఞ్చమేఽహ్ని వా । ఏకోదరాణాం పుత్రాణాం పితుశ్చైకదినే తథా । క్షురకర్మ న కర్తవ్యం సహైవ శ్రాద్ధభోజనమ్ । క్షురకర్మ న కుర్వీత చౌళాదూర్ధ్వం మృతుత్రయమ్ । తథైవోపనయాదూర్ధ్వముపాకర్మ వినా క్వచిత్ । కేశాన్మాసత్రయాదూర్ధ్వం గర్భవాన్వాపయేద్యది । గర్భఘ్నం సేన తత్తుల్యం బ్రహ్మహత్యాసమం భవేత్ । ఆహితాగ్నేర్ద్వయం పర్వద్వాదశీ చ ప్రశస్యతే । భ్రూప్రకోష్ఠౌ వినా సర్వం కేశలోమాని వాపయేత్ । ద్విముణ్డనే తు సంప్రాప్తే కథం క్షౌరం విధీయతే । మన్త్రేణ విధివత్కుర్యాత్పశ్చాత్క్షౌరం సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి . ...

నగ్నప్రచ్ఛాదనశ్రాద్ధమ్

మృతదినే వపనస్నానానన్తరం గ్రామం ప్రవిశ్య గృహద్వారే స జ్వాల్య నగ్నప్రచ్ఛాదనశ్రాద్ధం దద్యాత్. । తథా చ స్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ జ్ఞాతిభిశ్చార్ద్రవాసోభిస్సహ బాలపురస్సరైః । నగ్నప్రచ్ఛాదనం కృత్వా సప్రదీపం విశేద్గృహమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అఖణ్డాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ సోదకవాససో గ్రామం ప్రవిశ్య నగ్నప్రచ్ఛాదనార్థం కాంస్యపాత్రం వస్త్రం ఘృతం తణ్డులం పూర్ణపాత్రం బ్రాహ్మణాయ దేయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ నగ్నప్రచ్ఛాదనశ్రాద్ధం స్నానాన్తే తు మృతేఽహని । ఘృతతణ్డులసంపూర్ణే వాససా పరివేష్టితే ॥ పిధాయ కాంస్యపాత్రేణ తస్మిన్నాజ్యం వినిక్షిపేత్ । హిరణ్యం తత్ర నిక్షిప్య యథావిభవసారతః ॥ కులీనాయ దరిద్రాయ విష్ణుం చ మనసా స్మరన్ ॥ ప్రేతముద్దిశ్య సంపూజ్య బ్రాహ్మణం తు విసర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ వాసస్తణ్డులమప్పాత్రం ప్రదీపం కాంస్యభాజనమ్ । దహనానన్తరం దద్యాన్నగ్నప్రచ్ఛాదనం హి తత్ ॥ * ॥ ఇతి । శుద్ధినిర్ణయే — ॥ వా ॥ దశదినపర్యాప్త తణ్డులపూరితకుమ్భం కాంస్యపాత్రేణ పిధాయ తణ్డులార్ధపరిమాణతిల మాష ముద్గ లవణ ఘృతవ్యఞ్జనసహితం సదీపపాత్రం హిరణ్య నవవస్త్ర సహితం ప్రేతముద్దిశ్య నగ్నశ్రాద్ధవిధినా సోదకుమ్భశ్రాద్ధం కార్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యర్థసారే చ — ॥ శ్లో ॥ వాసస్తణ్డులమప్పాత్రం కాంస్యముద్దీపనం ఘృతమ్ । దహనానన్తరం దద్యాత్ స తు నగ్నపరిచ్ఛదః ॥ * ॥ ఇతి । దహనానన్తరమేవ నగ్నప్రచ్ఛాదనవిధానాత్ తదనన్తరముదకదానమితి గమ్యతే । తథా చ స్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ నగ్నప్రచ్ఛాదనం కర్మ కృత్త్వైవ మథ వేశ్మనః । ప్రవేశనాదికం కుర్యాత్తతో గర్తం గృహాద్బహిః ॥ * ॥ ఇతి । గర్తమ్ - జలాశయం ఉదకదానార్థం గచ్ఛేదిత్యర్థః । నారదేన క్రమేణ వైపరీత్యముక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ స్నాత్వా దగ్ధ్వా పునస్స్నాత్వా తోయం దద్యాద్యథోచితమ్ । నగ్నప్రచ్ఛాదనం దద్యాద్భోజనేన సహ ద్విజః ॥ * ॥ ఇతి । న తథేహ శిష్టాచారోఽస్తి, దేశవిశేషే తత్తథైవాచరన్తి । శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ నగ్నప్రచ్ఛాదనం దద్యాద్భో

జనేనసహద్విజః । ససువర్ణం సోదకుమ్భం సవస్త్రం వేదపారగే ॥ తద్దైవ దేయంతద్విప్రే నద్వితీయేఽహ్ని కారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । భోజనేనసహ - తణ్డులేనసహేత్యర్థః । రాత్రిదాహేవిశేషమాహ జాతుకర్ణిః — ॥ శ్లో ॥ తిలోదకం తథాపిణ్డం నగ్నప్రచ్ఛాదనం నవమ్ । రాత్రౌ నకుర్యాత్తస ధాత్ర్యాం యదికుర్యాన్నిరర్థకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । నవమ్ - నవశ్రాద్ధమ్ , రాత్రౌ దహనానన్తరం నగ్నప్రచ్ఛాదనాదికం నకార్యమ్, కింతుపరేఽహ్ని కర్తవ్యమిత్యర్థః । యత్తు కాత్యాయనవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ రాత్రౌ దగ్ధ్వాతు పిణ్డాన్తం కుర్యాద్వపనవర్జితమ్ । శ్వోభూతే వపనంతత్ర కేశమాత్రం విధీయతే ॥ * ॥ ఇతి, ఏతచ్చదివాఽరబ్ధసంస్క్రియావిషయమ్, "యదివా స్యాద్దివాఽరమ్భశ్శేషం సంపాదయేన్నిశి । " ఇతిస్మరణాత్ । పుత్రాణాంతు రాత్ర్యారబ్ధసంస్కారేఽపి తద్దైవకర్తవ్యమ్ , — ॥ శ్లో ॥ రాత్రిదాహే తదాకుర్యాత్ క్షౌరంపిణ్డోదకక్రియామ్ । మాతాపిత్రోరథాన్యేషాం శ్వోభూతే వపనంభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్.

ఉదకదానవిధిః

నగ్నప్రచ్ఛాదనానన్తరకృత్యముక్తం పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ నవంవాసస్తిలాన్ దర్భాన్ కుమ్భమితిసంభృత్యతీర్థంగత్వా స్నాత్వాతీరకృతే కుణ్డేకర్తా సఙ్కల్ప్య ప్రేతమావాహ్య " ఆయాహి ప్రేత " ఇతిశిలాం స్థాపయేత్ । అథజ్ఞాతయోదక్షిణాముఖాః స్నాత్వోక్తక్రమేణసఙ్కల్ప్య సవ్యం జాన్వాచ్యాముకగోత్రాయాముకశర్మణే ప్రేతాయ ఏతద్వాసోదకం దదామీతి త్రిగుణభుగ్నం నవంవాసస్సదశంసకృత్పీడయేయుః । ఏవం స్నాత్వా స్నాత్వా ద్విః పీడయేయుః , అశక్తౌ త్రిర్నిమజ్జ్య త్రిర్వా సఉదకం తిలోదకాఞ్జలీంశ్చ దద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రాపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ కేశాన్ ప్రకీర్య పాంసూనోప్యైకవాససో దక్షిణాముఖాస్సకృదుపమజ్జ్యోత్తీర్య సవ్యం జాన్వాచ్యవాసః పీడయిత్వా ఉపవిశన్త్యేవం త్రిస్తత్ప్రీత్యయం తిలమిశ్రముదకముత్సృజ్యతూష్ణీమేత్యాఽఽకాలమభోజనంకర్తుః ॥ * ॥ ఇతి । ఉపవిశన్తి - ఉపవిశ్యపీడయేయుః, నప్రహ్వాభూయస్థిత్వా వా । తత్ప్రీత్యయమ్ - గోత్రనామగ్రహణపూర్వకమిత్యర్థః ।

ఆశ్వలాయనః — ॥ వా ॥ సకృన్నిమజ్జ్య త్రిరుదకాఞ్జలీన్ దద్యాత్ ॥*॥
ఇతి । బోధాయనః — ॥ శ్లో ॥ కేశానోప్య తతః స్నాత్వా త్రిర్దద్యురుదకా
ఞ్జలిమ్ । దర్భేషు తిలసంమిశ్రమేతత్తదుదకం త్వితి ॥*॥ వ్యాసోఽపి —
॥ శ్లో ॥ శవం దగ్ధ్వా యథాన్యాయం దృష్ట్వా జ్యోతిర్దిశస్తథా । బాలాన్
దారాన్ పురస్కృత్య గచ్ఛేత్ప్రేతమనీక్షకః । శుద్ధమస్ఫుటితం శ్లక్ష్ణం శ్యా
మం లోహితమేవ వా । పాషాణం తత ఆదాయ గత్వా తత్ర మహాజలమ్ । స
చేలం దణ్డవత్ స్నాత్వా మలం ప్రక్షాళ్య వష్మాన్జమ్ । పునస్సచేలం స్నా
త్వాఽథ వాగ్యతాః సమాహితాః । వృద్ధపూర్వాస్సగోత్రాశ్చ బాన్ధవా
శ్చ సహోదకాః । సపిణ్డాశ్చ క్రమాత్పుత్రాః ప్రాచీనావీతినస్తథా ।
దక్షిణాభిముఖా భూత్వా దక్షిణాగ్రకుశేషు హి । పాషాణం తత్ర నిక్షిప్య
కృత్వా తు పురతోఽవటమ్ । నామగోత్రే సముచ్చార్య ప్రేత తృప్యత్వితి
బ్రువన్ । గర్తే సకృత్ప్రసిఞ్చేయుస్తిలపూర్ణజలాఞ్జలిమ్ । పిత్రోస్తు యా
వదాశౌచం తావత్కుర్యాజ్జలాఞ్జలిమ్ ॥*॥ ఇతి । కాత్యాయనోఽపి —
॥ శ్లో ॥ తథాఽనవేక్షమేత్యాపస్సర్వ ఏవ శవస్పృశః । స్నాత్వా సచేలమా
చమ్య దద్యురస్యోదకం స్థలే । గోత్రనామపదాన్తే చ తర్పయామీత్యనన్త
రమ్ । దక్షిణాగ్రాన్ కుశాన్ కృత్వా సలిలం తు పృథక్ సకృత్ ॥*॥ ఇతి ।
పైఠీనసిరపి — ॥ వా ॥ ప్రేతం మనసా ధ్యాయన్ దక్షిణాముఖస్త్రీనఞ్జ
లీన్నినయేత్ ॥*॥ ఇతి । ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ నదీకూలం తతో గ
త్వా శౌచం కృత్వా యథార్థవత్ । వస్త్రం సంశోధయేదాదౌ తతః స్నా
నం సమాచరేత్ । సచేలస్తు తతః స్నాత్వా శుచిః ప్రయతమానసః । పా
షాణం తత ఆధాయ విప్రో దద్యాద్దశాఞ్జలీన్ । ద్వాదశ క్షత్రియో దద్యా
ద్వైశ్యః పఞ్చదశ స్మృతాః । త్రింశచ్ఛూద్రాయ దాతవ్యాస్తతస్సంప్ర
విశేద్గృహమ్ । తతః స్నానం పునః కార్యం గృహశౌచం చ కారయేత్ ॥*॥
ఇతి । స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ అపసవ్యే తతః కృత్వా వస్త్రయజ్ఞోపవీతకే ।
దక్షిణాభిముఖైర్విప్రైర్దేయం తోయాఞ్జలిత్రయమ్ ॥*॥ ఇతి । వస్త్రం ని
ష్పీడనవస్త్రమితి వ్యాచక్షతే । వసిష్ఠః — ॥ వా ॥ సవ్యోత్తరాభ్యాం పాణి
భ్యాముదకక్రియాం కుర్వీరన్ ॥*॥ ఇతి । ప్రచేతాశ్చ — ॥ వా ॥ ప్రేత

స్యబాన్ధవా యథావృద్ధముదకమవతీర్య నోత్కర్షేయురుదకాన్తే ప్రసిఞ్చే యురపసవ్య యజ్ఞోపవీత వాససో దక్షిణాముఖా బ్రాహ్మణస్య ఉదఙ్ముఖాః ప్రాఙ్ముఖాశ్చ రాజన్యవైశ్యయోః ॥ * ॥ ఇతి । జ్ఞాతిభిర్వపనపూర్వకమేవ ఉదకం దేయమ్, “ ॥ శ్లో ॥ ప్రదద్యుర్జ్ఞాతయస్సర్వే క్షౌరం కృత్వా తిలోదకమ్ ॥ ” ఇతి స్మరణాత్ । ప్రచేతాశ్చ — ॥ వా ॥ వపనం కృత్వా స్నాత్వైకవస్త్రాః ప్రాచీనావీతినో దక్షిణాముఖా అవటే సదర్భే జలాఞ్జలిం దద్యుః ॥ * ॥ ఇతి । అఙ్గిరాః — ॥ వా ॥ సతిలం దర్భేష్వసావేతత్త ఇతి జలాఞ్జలీన్ దద్యుర్బాలపురస్సరాస్సపిణ్డాః ॥ * ॥ ఇతి । యథావృద్ధం బాలపురస్సరా ఇత్యేతయోర్యథాస్వగృహ్యం యథాశిష్టాచారం వ్యవస్థా । ఏతచ్చోదకదానం యావదాశౌచం కార్యమ్ । తథా చ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ ప్రాచీనావీతినో నామ గోత్రాభ్యాం దక్షిణాముఖాః । జలం ప్రేతాయ మధ్యాహ్నే దద్యుర్యావదశుద్ధతా ॥ * ॥ యావదశుద్ధతా - యావదాశౌచమిత్యర్థః । విష్ణురపి — ॥ వా ॥ యావదాశౌచం తావత్ప్రేతస్య ఉదకం పిణ్డం చ దద్యుః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర విశేషమాహాపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ ఏవమహరహరఞ్జలినైకోత్తరవృద్ధిరైకాదశాహాత్ ॥ * ॥ ఇతి । కర్తాజ్ఞాతయశ్చ ప్రథమదినే త్రీనఞ్జలీన్ దద్యుః, ద్వితీయే చతురః, తృతీయే పఞ్చ ఏవం దశమదినపర్యన్తమేకోత్తరవృద్ధ్యా దద్యుః, సంభూయ పఞ్చసప్తత్యఞ్జలయో భవన్తి । “ అఞ్జలినైకోత్తరవృద్ధిః ” ఇత్యభిధానాద్వాసోదకే నాస్త్యేకోత్తరవృద్ధిః । తత్తు ప్రత్యహమా దశాహాత్త్రిరేవ దద్యుః । ప్రచేతాశ్చ — ॥ శ్లో ॥ దినేదినేఽఞ్జలీన్ పూర్ణాన్ ప్రదద్యాత్ ప్రేతకారణాత్ । తావద్వృద్ధిశ్చ కర్తవ్యా యావత్పిణ్డస్సమాప్యతే ॥ * ॥ ఇతి । యావద్దశమపిణ్డస్సమాప్యతే తావదఞ్జలివృద్ధిః కార్యేత్యర్థః । యత్తు “ ప్రథమతృతీయపఞ్చమసప్తనవమేషూదకక్రియా ” ఇతి గౌతమస్మరణమ్, తదాపద్విషయమిత్యుక్తం పితృమేధసారే — “ సఙ్కటేష్వయుగ్మాహేషు దశాహే వా దద్యుః ” ఇతి । స్మృతిరత్న మాధవీయాదిషు వ్యవస్థాన్తరం దర్శితమ్, ‘ అయుగ్మదినేషు త్రీంస్త్రీనఞ్జలీన్ దద్యాత్, ‘ ప్రథమతృతీయ పఞ్చమసప్తమ నవమేషూదకక్రి

యా' ఇతిగౌతమస్మరణాత్, ' ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహ్నితృతీయేచపఞ్చమే
సప్తమేతథా । నవమేచామ్బునిస్నానం కృత్వాదద్యాత్తిలోదకమ్ ॥ * ॥'
ఇతి విష్ణుపురాణవచనాచ్చ, ప్రేతస్య తాపోపశాన్తివిశేషాపేక్షయాతు
ప్రతిదినమేకోత్తరవృద్ధ్యా ఉదకదానం కార్యమ్, ' దినేదినేఽఞ్జలీన్పూ
ర్ణాన్' ఇతి ప్రచేతస్స్మరణాత్ " ఇతి । ఏకోత్తరవృద్ధ్యాశ్రాద్ధమపి కర్త
వ్యమిత్యుక్తం శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధమేకోత్తరం వృద్ధ్యా కర్త
వ్యంతు దినేదినే । ఆవసానాద్బలీనాంతు ద్విగుణం ప్రత్యహం పరే ॥ * ॥
ఇతి । ఏకోత్తరంయథాభవతి తథావృద్ధ్యాబలీనామవసానపర్యన్తం శ్రాద్ధం
కర్తవ్యమ్ । పరే - అన్యే, ప్రత్యహంజలాఞ్జలిభ్యోద్విగుణం దేయమ్,
ఇత్యాహురితి శేషః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఏకోత్తరం యథాశక్తిభు
క్తిం దద్యాద్దినేదినే । దశకంవా శతంవాఽపి సహస్రంవా సహేమకమ్॥
దేయం విప్రస్య తత్పుత్రైర్యథాలాభం యథావిధి ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర పు
త్రైరితి సంస్కర్తౄణాముపలక్షణమ్ । యస్తు సంస్కర్తా సఏవైకోత్తర
వృద్ధిశ్రాద్ధం కుర్యాత్ । శక్త్యాసత్యాం పక్షాన్తరం ద్రష్టవ్యమ్ । ఏతచ్చై
కోత్తరవృద్ధిశ్రాద్ధం పిణ్డబలిప్రదానానన్తరం కర్తవ్యమ్ । యావదాశౌచం
ప్రత్యహమేకమేవ తిలాఞ్జలిందద్యాదిత్యాహ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥
సప్తమాద్దశమాద్వాపిజ్ఞాతయోఽభ్యుపయన్త్యపః । అపనశ్శోశుచదఘమనే
నపిత్ర్యదిఙ్ముఖాః ॥ సకృత్ప్రసిఞ్చన్త్యుదకంనామగోత్రేణవాగ్యతాః ॥ * ॥
ఇతి । బ్రాహ్మపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ నామగోత్రె సముచ్చార్య ప్రేత
స్తృప్యత్వితిబ్రువన్ । గర్తేసకృత్ప్రసిఞ్చేయుస్తిలపూర్ణంజలాఞ్జలిమ్ ॥ * ॥
ఇతి । పక్షాన్తరమప్యుక్తంతత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ యద్వాశతాఞ్జలిందద్యా
త్ప్రథమేఽహ్న్యేకమఞ్జలిమ్ । ద్వితీయేత్రీనఞ్జలీంశ్చతృతీయేపఞ్చసప్తచ॥
చతుర్థేపఞ్చమదినే నవదద్యాచ్చషష్ఠకే ॥ సప్తమే చాష్టమేచాఽపిదద్యా
దేకాదశాఞ్జలీన్ । త్రయోదశాఞ్జలీన్దద్యాత్ నవమేతుతథాదినే ॥ ద
ద్యాచ్చసప్తదశకాన్ దశమేఽహ్న్యేకవింశకాన్ । సప్తత్యఞ్జలయః కేచి
త్త్రీణిసప్తతు పఞ్చచ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనః — ॥ వా ॥ సకృ
దున్మజ్జ్యైకాఞ్జలిముత్సృజ్య తస్య గోత్రనామగృహీత్వోత్తీర్య ॥ * ॥

ఇతి । సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డాజ్ఞాతయస్త్రి(స్త్రి)రేకైకోత్తరమ
గ్నిదః । సమానోదాస్తర్పయన్తి నిత్యమేకైకమఞ్జలిమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పైఠీ
నసిః — ॥ వా ॥ దక్షిణాముఖస్త్రీనుదకాఞ్జలీన్నినయేచ్ఛవదాహప్ర
భృత్యేకాదశేఽహ్ని విరమేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర తిలోదకసఙ్ఖ్యా యథా
స్వగృహ్యం యథాకులాచారం వ్యవస్థాపనీయా । సపిణ్డానాం త్ర్యహా
త్తిలోదకసమాపనే, ప్రథమదినాద్యష్టమదినపర్యన్తోదకమష్టమదినే దత్వా
నవమదినే దశమదినే చ తత్తద్దినోదకం దద్యాత్, తథైవాష్టమదినపర్యన్తం
వాసోదకపిణ్డం చాష్టమదినే కృత్వా నవమదశమయోస్తత్తద్దిన వాసోదకం
పిణ్డం చ దద్యాత్ । పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ దశాహాన్తస్త్ర్యహత
ర్పణే, అష్టమే ద్విపఞ్చాశత్ నవమేఽహ్యేకాదశ దశమే ద్వాదశాఞ్జలీనష్టమేఽ
ష్టౌ పిణ్డాన్నవమదశమయోరేకైకం దద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అతిక్రాన్తే దశా
హే జ్ఞాతీనాం త్ర్యహముదకదానే వ్యవస్థా దర్శితా తత్రైవ — ॥ వా ॥
ద్వాదశాద్యదివసే, ద్వితీయే త్రింశత్ , తృతీయే త్రయస్త్రింశదుదకా
ఞ్జలీన్ దద్యాత్, ఆద్యేఽహ్ని కర్తా త్రీన్ పిణ్డాన్ ద్వితీయే చతురః తృతీయే
త్రీన్ ద్వయోర్ద్వే ద్వే నవశ్రాద్ధే తృతీయేఽహ్న్యేకోద్దిష్టాహే చైకైకం నవ
శ్రాద్ధం దద్యాత్ ॥ * ॥ శ్రీధరీయేఽపి — ॥ శ్లో ॥ దశాహాన్తసపిణ్డా
నాం త్ర్యహోత్తు తిలతర్పణే । అష్టమాది ద్విపఞ్చాశదేకాదశ ద్వాదశాఞ్జ
లీన్ ॥ ద్వాదశ ప్రథమేఽహ్న్యేవ ద్వితీయే త్రింశదుచ్యతే । త్రయస్త్రిం
శత్తృతీయేఽహ్ని నిర్గతే దశమేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥
అగ్నివేదాస్త్రయః పిణ్డాస్తథా వాసోదకం దశ । ఆదిత్యస్త్రింశదిత్యేవం
త్రయస్త్రింశత్తిలోదకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పారస్కరః — ॥ శ్లో ॥ ప్రథమే
దివసే దేయాస్త్రయః పిణ్డాస్సమాహితైః । ద్వితీయే చతురో దద్యాదస్థిసఞ్చ
యనం తతః ॥ త్రీంస్తు దద్యాత్తృతీయేఽహ్ని వస్త్రాది క్షాళనం తతః । ఏ
కోద్దిష్టం చతుర్థేఽహ్ని సాపిణ్డ్యం చ తతః పరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అఖణ్డాద
ర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అసపిణ్డో యది దహేద్ద్వితీయే త్వస్థిసఞ్చయః । తృతీయే
తూదకం దత్వా చతుర్థే శ్రాద్ధమాచరేత్ ॥ ఏకోద్దిష్టం చతుర్థేఽహ్ని మ
రణాత్తు విధీయతే । సపిణ్డీకరణం యత్తు ద్వాదశేఽహ్ని విధీయతే । తత్పఞ్చ

మేదినైకుర్యాదసపిణ్డఇతి స్థితిః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చపక్షిణ్యాశౌచకర్తృ
కదాహే వేదితవ్యమ్, ॥ శ్లో ॥ త్ర్యహంతు యోనిబన్ధూనామాశౌచంద
హనాదిషు ॥ * ॥ ఇతి తేషాం సంస్కర్తృత్వే త్రిరాత్రాశౌచస్మరణాత్,
యావదాశౌచం ప్రేతస్యోదకం పిణ్డంచదద్యాదితి విష్ణుస్మరణాచ్చ । అత్ర
చ ఉదకసంఖ్యా “ ఆదిత్యస్త్రింశదిత్యేవ త్రయస్త్రింశత్తిలోదకమ్। ”
ఇత్యుక్తప్రకారైవకర్తవ్యా। యత్తు ॥ శ్లో ॥ అసపిణ్డోయదిదహేద్ద్వితీయేత్వ
స్థిసఞ్చయః। ఏకోద్దిష్టంతృతీయేఽహ్నిమరణాత్తువిధీయతే ॥*॥ ఇతి, ఏతద్బ
న్ధుకర్తృకసంస్కారవిషయమ్। సఞ్చయనముదకస్యాప్యుపలక్షణమ్ । తచ్చ
ద్వితీయేదినేపఞ్చసప్తత్యాత్మకమ్ । మాతామహాదిసంస్కారేదౌహిత్రా
దీనాం దశాహమాశౌచం క్రియాచ “ పౌత్రదౌహిత్రయోర్లోకే విశేషో
నాస్తిధర్మతః।” ఇత్యాదిస్మరణాత్। అసంస్కర్తౄణాంసమానోదకానాం
త్రిరాత్రాశౌచినాంత్ర్యహాదేవఉదకసమాపనమ్, తచ్చస్వాశౌచకాలఏవ
కర్తవ్యమ్ । స్వాశౌచకాలేఽకృతోదకస్యతుసమానోదకస్యపశ్చాదుదక
దానేఽప్యాశౌచమనుష్ఠేయమిత్యాహుః । ఉదకసఙ్ఖ్యాచ “ ఆదిత్యస్త్రిం
శత్” ఇత్యుక్తప్రకారేణసపిణ్డవదేవేతి కేచిత్। స్మృత్యన్తరేతు— ॥ శ్లో ॥
సకృత్ప్రసిఞ్చన్త్యుదకం సప్తత్యఞ్జలయః క్వచిత్ । యద్వాశతాఞ్జలీన్
దద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి పక్షత్రయమాశ్రిత్యసోదకానాముదకదానముక్త
మ్ — ॥ శ్లో ॥ త్రిరాత్రాశౌచినోదద్యుః ప్రథమేఽహ్న్యఞ్జలిత్రయమ్।
ద్వితీయేచతురోదద్యాత్ తృతీయేత్ర్యఞ్జలీంస్తథా ॥ సప్తత్యఞ్జలిపక్షేతు
ప్రథమేచద్వితీయకే । ఏకైకవింశతిం దద్యాత్తృతీయే శేషతశ్శుచిః ॥ త్రిరా
త్రాశౌచినఃకుర్యుఃప్రథమేత్రింశదఞ్జలీన్ । చత్వారింశద్ద్వితీయేఽహ్నిత్రిం
శద్దద్యుస్తతశ్శుచిః ॥ * ॥ ఇతి । సమానోదకానాం ప్రేతనిర్హారేవిశేషఉ
క్తోభృగుణా ॥ శ్లో ॥ శావేచసూతకేశుద్ధిస్త్ర్యహాదుదకదాయినామ్ । శ
వవాహంతుకుర్యుశ్చేద్దశాహాన్తాభవేత్క్రియా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్త
రేఽపి — ॥ శ్లో ॥ సమానోదకాః కుర్వీరన్సంస్కారందశరాత్రతః ।
దశాహాన్తేనశుద్ధిఃస్యాదిత్యాహభగవాన్ భృగుః ॥ * ॥ ఇతి । మాణ్డవ్యః —
॥ శ్లో ॥ సపిణ్డోవాఽసపిణ్డోవాకర్తాచేద్వపనంస్మృతమ్ । ఆశౌచం దశ

రాత్రంసాత్యైత్వెఇచ్ఛన్త్వతి తర్పణమ్ । ఆశౌచంతు త్రిరాత్రంసాత్యైదన్య థావపసం నహి । త్రింశత్తిలోదకం కుర్యాత్సమానోదకసంస్థితౌ ॥ * ॥ ఇతి । అసపిణ్డః - సమానోదకః । అన్యథా - సంస్కారాకరణఇత్యర్థః । తిలపరిమాణముక్తం విష్ణుపురాణే — ॥ శ్లో ॥ తిలైస్సప్తాష్టభిర్వాపిస ము వేతంజలాఞ్జలిమ్ । భక్తినమ్రస్సముద్దిశ్యభువ్యస్మాకం ప్రదాస్యతి ॥ * ॥ ఇతి । అజ్ఞాతిభిరపిక్వచిదుదకదానం కర్తవ్యమ్ । తదాహయాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ ఏవం మాతామహాచార్యప్రేతానాం చోదకక్రియా । కామోద్య దకం సఖిప్రత్తాస్వస్రీయశ్వశురర్త్విజామ్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రత్తా - పరిణీతా, మహితృభగిన్యాదిః, అపుత్రాణాంమాతామహాదీనాం సపిణ్డవదుద కదానం నిత్యంకార్యమ్ । సఖ్యాదీనాంతు కామతః, ననిత్యతయా, అకరణేప్రత్యవాయాభావాత్ । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ పతితస్యోదకంకార్యం సపిణ్డైర్బాన్ధవైర్బహిః ॥ * ॥ ఇతి । గ్రామాద్బహిరేకదినేకార్యమ్.

పిణ్డదానవిధిః

తీరకుణ్డతర్పణానన్తరకృత్యముక్తం పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ అథోదకుమ్భమాహృత్య కర్తాగృహద్వారే కుణ్డేఽశ్మానం నిధాయ ప్రేతమావాహ్య సఙ్కల్ప్యసవ్యంజాన్వాచ్యదక్షిణాముఖస్త్రిర్వాసోదకందత్వా దీపంప్రజ్వాల్య సఙ్కల్ప్య కుణ్డసన్నిధౌ దర్భేషు మార్జయతాం మమ ప్రేత, ప్రేత, ఇతివా సకృదపోమార్జయిత్వా, కుక్కుటాణ్డప్రమాణం ముష్టిప్రమాణంవా ఫలమూలశాకయుక్తం తిలమిశ్రం పిణ్డమముకగోత్ర ముకశర్మన్ ప్రేత ఇమంపిణ్డముపతిష్ఠేతి ప్రేతాయపిణ్డం బలించ దత్వా, పూర్వవన్మార్జయిత్వా, పాత్రసం క్షాళన తోయేన త్రిఃప్రసవ్యం పరిషిచ్య తమప్సు విసర్జయేత్ । అపివా సఙ్కల్పేషు తీరకుణ్డ తర్పణాన్తే పిణ్డం దద్యాత్, ఏవమన్వహం పిణ్డమేకైకం దద్యాదా శ్రాద్ధాత్తీరకుణ్డపాషాణేవా పిణ్డం దద్యాదితి కేచిత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రసాఙ్ఖ్యాయనః — ॥ వా ॥ గృహద్వారే వామపార్శ్వే కుణ్డం తదుపర్యశ్మానంచనిధాయకనిష్ఠపూర్వాస్త్రిః ప్రథమావాసఉదకం పీడయేయుః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర త్రిర్వాసోదకం దేయంనతిలోదకం విధ్యభావాత్, తథాశిష్టాచారాచ్చ । యద్యపి —

॥ శ్లో ॥ నిత్యంమృతస్యపుత్రైస్తు భార్యయాచ యథావిధి । దశాహాన్తంద్వి
రావృత్త్యా కర్తవ్యాచోదకక్రియా ॥ * ॥ ఇత్యాశ్వలాయనస్మృతిరస్తి,
తథాఽపి శిష్టాచారాభావాదుపేక్ష్యమ్ । అఖణ్డాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ త
తోగృహం సమాగమ్య చరుం కుర్యాత్స్వయం తతః । ద్విఃప్రత్యాశ్యతుత
ద్ద్రవ్యం కర్తవ్యంశ్రపణంతతః ॥ ఆదాయదక్షిణాగ్రాంస్తు దర్భాన్ సం
స్తీర్యవిన్యసేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖః — ॥ వా ॥ దూర్వాంప్రవాళమ
గ్నిం వృషభంచాలభ్యగృహద్వారే ప్రేతాయపిణ్డందత్వా పశ్చాత్ప్రవి
శేయుః ॥ * ॥ ఇతి । శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ వామపార్శ్వే గృహద్వా
రే శిలాస్తిస్రోనిధాయచ । తాసువస్త్రాణిసంపీడ్య సాయంప్రాతర్బలిం
హరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । వామపార్శ్వే గృహస్యాభిముఖం గతస్యేతి కైశ్చి
ద్వ్యాఖ్యాతమ్ । తథాచస్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ ద్వారస్యదక్షిణేపా
ర్శ్వే బహిఃకుర్యాద్యథావటమ్ । ఏకమశ్మానమాదధ్యాదిష్టకాంవాఽగ్ర
జన్మనామ్ ॥ * ॥ ఇతి । బహిః - గృహాద్బహిః, అఙ్గణఇతియావత్ । గృ
హద్వారవామపార్శ్వదక్షిణపార్శ్వయోర్వికల్పఇత్యన్యే । శిలాత్ర
యస్థాపనం బోధాయనీయానాం నియతమ్ , తేషాం శిలాత్రయస్థాపన
స్య సాయంప్రాతర్బలి దానస్యచవిధానాత్ । ఇతరేషామ్ “ ఏకమశ్మా
నమాదధ్యాత్ , శిలాస్తిస్రోనిధాయచ ” ఇత్యనయోర్వికల్పః । అఙ్గి
రాః — ॥ శ్లో ॥ బహిఃపిణ్డప్రదానంస్యాత్ కర్షూంఖాత్వా వి
ధానతః । గన్ధమాల్యోదకేనార్చ్య దద్యాద్దర్భేష్వవాఙ్ముఖః ॥ * ॥
బ్రహ్మపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ గృహాద్బహిశ్శుచౌదేశే గోమయేనోపలే
పితే । లౌకికాగ్నింప్రతిష్ఠాప్యస్నాత్వాపాత్రేణతేజసా ॥ మృణ్మయేనా
పికర్తవ్యంశ్రపణంపితృయజ్ఞవత్ । అభిఘార్యతముద్వాస్యపునరప్యభిఘార్య
చ । పాషాణంపురతఃస్థాప్యవాగ్యతోదక్షిణాముఖః । దక్షిణాగ్రాన్కుశాం
స్తీర్యదద్యాత్తేషూదకం సకృత్ ॥ నామగోత్రేసముచ్చార్యపిణ్డందద్యాద
మన్త్రకమ్ । పునస్తత్రోదకం దద్యాద్గన్ధపుష్పైరథార్చయేత్ । ధూపదీ
పౌతథాదద్యాద్దేవందశదినేషుతు । అశక్తఃప్రథమేఽహ్నిస్యాత్పఞ్చమేద
శమేఽపివా । త్రిరాత్రాశౌచఉత్పన్నే త్రయఃపిణ్డాదశైవవా ॥ ఉదకం

పిణ్డదానంచ పునరప్యుదకం నయేత్ ॥ వాయసేభ్యోబలిం దద్యాద్వైవ స్వతవరంస్మరన్ । అగ్నౌజలేవానిక్షిప్య స్నాత్వా శశ్వద్గృహంవ్రజేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రేతపిణ్డవ్యతిరిక్తం బలిం వాయసేభ్యోదత్త్వా తం ప్రేతపిణ్డం చరుపాకాగ్నౌ జలేవానిక్షిప్య స్నాయాదిత్యర్థః । వైవస్వతవరశ్చ ఉత్తరరామాయణే భారతేచ ఉక్తః — ॥ శ్లో ॥ యేవమద్విషయానామ మానవాఃక్రియుశితాభృశమ్ । త్వయిభుక్తేతు తృప్తాస్తే భవిష్యన్తి సబాన్ధవాః ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుః — ॥ వా ॥ ప్రేతస్యోదక నిర్వాపణం కృత్వా ఏకం పిణ్డం కుశేషు దద్యుర్యావదాశౌచం తావత్ప్రేతస్యోదకం పిణ్డంచ దద్యుః ॥ * ॥ ఇతి । విజ్ఞానేశ్వరీయే — ॥ శ్లో ॥ నవభిర్దివసైర్దద్యాన్నవ పిణ్డాంస్సమాహితః । దశమం పిణ్డముత్సృజ్యరాత్రిశేషే శుచిర్భవేత్ ॥*॥ ఇతి । ప్రత్యహమేకైకపిణ్డాభిప్రాయేణ పారస్కరోఽపి — ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణేదశపిణ్డాస్తు క్షత్రియేద్వాదశస్మృతాః । వైశ్యేపఞ్చదశప్రోక్తాశ్శూద్రేత్రింశత్ప్రకీర్తితాః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతేభ్యస్తు సవర్ణేభ్యః పిణ్డాన్దద్యుర్దశైవతు ॥ * ॥ ఇతి దశపిణ్డస్మరణాత్, ప్రత్యహమేకపిణ్డవిధానాచ్చ, ఏకస్మిన్నేవకాలేపిణ్డదానమ్, "సాయంప్రాతర్బలింహరేత్" ఇతివచనేన సాయం బల్యర్థం ద్వితీయమపిపిణ్డం శిష్టా ఆచరన్తి । ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ దక్షిణాగ్రాశ్చ దర్భాస్స్యుస్సచవై దక్షిణాముఖః । ద్వారదేశే ప్రదాతవ్యో నదేహాయతనే క్వచిత్ ॥ వాగ్యతః ప్రయతశ్చైవ సన్తిష్ఠేత్పిణ్డసన్నిధౌ । తతోఽవశిష్టం పిణ్డస్యనద్యాంతు ప్రక్షిపేచ్చతత్ ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖః — ॥ వా ॥ భూమౌమాల్యం పిణ్డం పానీయముపలేవా దద్యుః ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు ॥ శ్లో ॥ ప్రేతపిణ్డం బహిర్దద్యాద్దర్భమన్త్రవివర్జితమ్ ॥ * ॥ ఇతి తదనుపనీతవిషయమ్ " ॥ వా ॥ అసంస్కృతానాంభూమౌపిణ్డందద్యాత్సంస్కృతానాంకుశేషు ॥ * ॥ " ఇతి ప్రచేతఃస్మరణాత్ । స్మృత్యర్థసారే — ॥ శ్లో ॥ కుక్కుటాణ్డప్రమాణస్తు పిణ్డ ఇత్యభిధీయతే । అఙ్గుష్ఠపర్వమాత్రంస్యాదవదానమితిస్థితిః ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥ యత్రస్యుర్బహవః పిణ్డాస్తత్రబిల్వఫలోపమాః । యత్రచైకోభవేత్పిణ్డస్తత్రాశ్వఖురసంమితః ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే —

॥ శ్లో ॥ ప్రాయః పిత్ర్యేషు పిణ్డాస్స్యుర్మానేన బదరోపమాః । సర్వత్ర సుదృఢాహిస్స్యుర్వర్తులాః శ్రాద్ధకర్మసు ॥ ప్రేతపిణ్డస్తుదైర్ఘ్యేణ ద్వాదశాఙ్గులఉచ్యతే । స్థౌల్యేనచైకపిణ్డస్య సదృశస్స్యాద్దృఢశ్శుభః ॥ * ॥ ఇతి । ఏకపిణ్డస్యసదృశః - అశ్వఖురసదృశ ఇత్యర్థః । స్మృత్యన్తరే తు — ॥ శ్లో ॥ కపిత్థబిల్వవచ్చాబ్దే పిణ్డం దద్యాచ్చ పార్వణే । ధాత్రీఫలప్రమాణేన గయాశ్రాద్ధే మహాలయే ॥ నాళికేరప్రమాణేన ఏకోద్దిష్టే సపిణ్డనే । అన్యశ్రాద్ధేషు సర్వేషు కుక్కుటాణ్డప్రమాణతః ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ ద్విహాయనస్య వత్సస్య విశత్యాస్యే యథా సుఖమ్ । తథా కుర్యాత్ప్రమాణంతు పిణ్డానాం వ్యాసభాషితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ పిణ్డం ప్రదీయతే సాగ్రదర్భేషు తు గుడేన వా । పయసా ఫలమూలైశ్చ మిశ్రితం దక్షిణాముఖః ॥ ప్రేతాయ నామగోత్రాభ్యాం ప్రదద్యాన్ముష్టిసంమితమ్ । తూష్ణీం ప్రసేకం పుష్పంచ ధూపం దీపం తథైవ చ ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనశ్చ — ॥ వా ॥ ముష్టిప్రమాణం కుక్కుటాణ్డప్రమాణం వా తిలమిశ్రం పిణ్డం ప్రదాయ గన్ధపుష్ప ధూపదీపాన్ దత్వా సక్షాళనేనాపసవ్యం పరిషిచ్య ప్రేతపిణ్డమప్సు విసర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । విసర్జనప్రకారమాహాపస్తమ్బః — ॥ శ్లో ॥ ఆకాశం గమయేత్పిణ్డం జలస్థో దక్షిణాముఖః । పితౄణాం స్థానమాకాశం దక్షిణాదిక్తథైవ చ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశౌచప్రాప్తేఽపి దశపిణ్డానాహ శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచస్యాపి చ ప్రాప్తే పిణ్డాన్ దద్యాద్దశైవ తు । ప్రథమే త్రీన్ ద్వితీయేఽహ్ని చతురస్త్రీన్ తృతీయకే ॥ * ॥ ఇతి ఉదకదానవత్పిణ్డదానం న సర్వైః కార్యమ్, అపి తు సంస్కర్త్రైవ । తథాఽఽహ సంవర్తః — ॥ శ్లో ॥ పూర్వాహ్ణే వాఽపరాహ్ణే వా తోయమాశౌచగామిభిః । సంస్కర్త్రైవ బలిర్దేయా సహ ప్రేతస్య బాన్ధవైః ॥ * ॥ ఇతి ।

పిణ్డద్రవ్యాదినియమః

పిణ్డద్రవ్యనియమమాహ శునఃపుచ్ఛః — ॥ శ్లో ॥ శాలినా సక్తుభిర్వాఽపి శాకేనాప్యథ నిర్వపేత్ । ప్రథమేఽహని యద్ద్రవ్యం తదేవ స్యాద్దశాహికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । కర్తృనియమో గృహ్యపరిశిష్టేఽభిహితః — ॥ శ్లో ॥ అస

గోత్రస్సగోత్రో వా యది స్త్రీ యది వా పుమాన్ । ప్రథమేఽహని యః కుర్యాత్స దశాహం సమాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్థాననియమ ఉక్తః స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఏకత్ర నిక్షిపేత్కర్తా దశపిణ్డాంత్సమాహితః । స్థానభేదే మహాన్ దోషః పిణ్డభుఙ్నరకం వ్రజేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పిణ్డభుక్ - ప్రేతః । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ ద్రవ్యభేదే మహాహానిః కర్తృభేదే త్వనర్థతా । స్థానభేదే మహాన్ దోషస్తద్భేదం తు న కారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి.

శిలాదివిపర్యాసే

స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ వస్త్రపాషాణకుమ్భానాం స్థాల్యాః కర్తుర్విపర్యయే । పూర్వదత్తోదకం కుర్యాత్పునరిత్యాహ దేవలః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యర్థసారే — ॥ శ్లో ॥ ఉత్తరీయశిలాపాత్రద్రవ్యకర్తృవిపర్యయే । పూర్వదత్తాఞ్జలీన్ పిణ్డాన్ పునరిత్యాహ గౌతమః ॥ * ॥ ఉత్తరీయమ్ - వాసఉదకార్థం నవవస్త్రమ్, పాత్రమ్ - వాసఉదకాదిదానాయ జలాహరణార్థం నవఘటః, చరుస్థాలీ వా । తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ ఆద్యదేశాదన్యదేశే ప్రేతపిణ్డం క్షిపేద్యది । పూర్వదత్తాన్ ప్రేతపిణ్డాన్ పునరిత్యాహ శాకలః ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచమధ్యే పాషాణం యది నశ్యేచ్ఛిలాన్తరే । పూర్వదత్తాఞ్జలీన్ పిణ్డాన్ పునరిత్యాహ కుణ్డినః ॥ * ॥ అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ స్థాపితం ప్రేతపాషాణమాదశాహాన్న చాలయేత్ । దేశక్షోభే మహాపత్తౌ స్థాపితం చోద్ధరేద్యది ॥ ప్రాణాయామత్రయం కృత్వా సంస్పృశ్య వ్యాహృతీర్జపేత్ । యది నష్టం హృతం వాఽపి పాషాణం ప్రథమాహ్నికమ్ ॥ పాషాణమన్యదాదాయ పూర్వదత్తామ్బు నిక్షిపేత్ ॥*॥ ఇతి । సఙ్గ్రహే తు — ॥ శ్లో ॥ శిలావినాశే సతి వా తతోఽన్యామాయాతు మన్త్రేణ నిధాయ కుణ్డే । యమాయ సోమం సునుతేతి మన్త్రాదాజ్యాహుతిం లౌకిక ఏవ వహ్నౌ ॥ * ॥ శిలావినాశేఽన్యాం శిలామ్ " ఆయాతు దేవస్సుమనాభిః " ఇతి వాక్యద్వయాత్మకేన మన్త్రేణ స్థాపయిత్వా " యమాయ సోమమ్ " ఇతి లౌకికాగ్నౌ జుహుయాదిత్యర్థః । తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ శిలాన్తరే స్థాపితే తు దృష్టా నష్టశిలా యది । యమేన వేతి మన్త్రేణ తాం చ నస్యే ప్యైథ తర్పయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అగస్త్యః — ॥ శ్లో ॥ రాజకార్యనియు

క్తానాం వైశ్యానాం చాతిపత్తిషు । పాషాణముద్ధరేన్మధ్యే బలికర్మసమాప
యేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పారస్కరః — ॥ శ్లో ॥ గృహీత్వా ప్రేతపాషా
ణం గచ్ఛేద్దేశవిపర్యయే । అపకృష్యాపి కుర్వీత నత్వేతదవశేషయేత్ ॥ ఉ
దకం పిణ్డదానం చ దశాహాభ్యన్తరం తు యత్ । సమాపయేద్దశాహే తత్సర్వం
ప్యూర్వవదాచరేత్ ॥ అస్థిసంచయనాదూర్ధ్వం విచ్ఛిన్నే తర్పణాదికే ।
త్ర్యబ్దే యది తు పిత్రోశ్చ పునస్సంక్షిప్యతే త్ర్యహాత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్య
న్తరే — ॥ శ్లో ॥ యది నష్టో మృతో వాపి కర్తా హ్యన్యం సమాశ్రయేత్ ।
తేనైవ కారయేత్సర్వముదకాద్యం సపిణ్డనమ్ ॥ ప్రథమేఽహని యః కర్తా నారీ
వా పురుషోఽథవా । ఆదశాహం ప్రకుర్వీత పిణ్డదానోదకక్రియాః ॥ * ॥ ఇతి ।
స్మృత్యర్థసారే — ॥ శ్లో ॥ వాయసేస్థాపితే పిణ్డే శునా శూద్రేణ దూషి
తే । పునః కర్మ ప్రకుర్వీత హ్యావృత్తిశ్చ విపర్యయే ॥ * ॥ ఇతి । విపర్యయే -
ఉత్తరీయాదివిపర్యయే । అఙ్గిరాస్తు — ॥ శ్లో ॥ పిణ్డం కాకాదిపక్షిభ్యో జ
న్తురన్యస్స్పృశేద్యది । కృచ్ఛ్రత్రయం చరిత్వా చ పునః పిణ్డం చ నిక్షిపే
త్ ॥ * ॥ ఇతి । జన్తుః - శ్వాదిః , కాకాదిస్పర్శనే కృచ్ఛ్రాభావః , పు
నః పిణ్డనిర్వాపణమేవేత్యర్థః । స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ శ్వచణ్డాలాదిభి
స్స్పృష్టః పిణ్డో యద్యుపహన్యతే । ప్రాజాపత్యత్రయం కృత్వా పునః పి
ణ్డం సమాచరేత్ ॥ మార్జారమూషకస్పర్శే పిణ్డే చ విదళీకృతే । పునః పిణ్డః
ప్రదాతవ్యస్తేన పాకేన తత్క్షణాత్ ॥ * ॥ ఇతి । గృహద్వారపార్శ్వే కుణ్డం
విదళాదిభిః ప్రావృత్య ప్రత్యగ్ద్వారాం దక్షిణద్వారాం వా కుటికాం కృ
త్వా మాల్యాద్యైరలఙ్కృత్య పృథక్పృథక్ మృణ్మయే పాత్రే ప్రేతాత్ర స్నా
హీతి జలమ్ , పిబేదమితి క్షీరమ్ , కుణ్డోపరి శిక్యే స్థాపయేత్ । తథా చాశ్వ
లాయనకారికా — ॥ శ్లో ॥ అథాయాశ్మానమేకం తు భూషయేదథ వేష్ట
యేత్ । తస్యోపరి నిధాతవ్యం క్షీరం నీరం చ పాత్రయోః ॥ యావద్దశాహ
మాకాశే పథి శ్రమనివృత్తయే ॥ * ॥ ఇతి । పారస్కరశ్చ — ॥ వా ॥ ప్రే
తాత్ర స్నాహీత్యుదకం పిబేదమితి క్షీరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యోఽపి —
॥ శ్లో ॥ జలమేకాహమాకాశే స్థాప్యం క్షీరం చ మృణ్మయే ॥ * ॥ ఇతి । అ
త్ర విజ్ఞానేశ్వరః — ॥ వా ॥ జలం క్షీరం చ పాత్రద్వయే పృథక్పృథక్ ,

ఆకాశే - శిక్యాదౌ, ఏకాహం స్థాపనీయమ్, విశేషానుపాదానాత్ ప్రథమేఽహని కార్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మాధవీయేఽపి — ॥ వా ॥ ప్రథమేఽహని ప్రేతముద్దిశ్య జలం క్షీరం చాకాశే శిక్యాదౌ పాత్రద్వయే స్థాపనీయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యేతు ప్రథమదినమారభ్య క్షీరం జలం చైకైకాహమేవావస్థితం యథా భవతి తథా ప్రత్యహం నవం నవం జలం క్షీరం చ స్థాపనీయమ్, శిష్టాచారశ్చైవమితి వ్యాచక్షతే । ఏవమేతస్మిన్ కాణ్డే ఆదశాహం వాస ఉదకమేతత్సమీపే దర్భాస్తృతే పిణ్డబలిప్రదానం చ కార్యమ్ .

ప్రేతశరీరోత్పత్తిక్రమః

దశాహపిణ్డదానేన ప్రేతస్య శరీరోత్పత్తిర్భవతి । యదాహ ఋశ్యశృఙ్గః — ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహని యత్పిణ్డం తేన మూర్ధాఽభిజాయతే । చక్షుః శ్రోత్రే నాసికా చ ద్వితీయేఽహని జాయతే ॥ భుజౌ పక్షస్తథా గ్రీవా తృతీయేఽహని జాయతే । నాభిస్థానం గుదం లిఙ్గం చతుర్థేఽహని జాయతే ॥ ఊరూ తు పఞ్చమే జ్ఞేయౌ షష్ఠే చర్మ ప్రజాయతే । సప్తమే తు సిరాః సర్వా జాయతే నాత్ర సంశయః ॥ అష్టమే తు కృతే పిణ్డే సర్వరోమాణ్యనన్తరమ్ । నవమే వీర్యసంపత్తిర్దశమే క్షుత్పరిక్షయః ॥ దశమేన తు పిణ్డేన తృప్తిః ప్రేతస్య జాయతే । ఆశౌచాన్తే తతస్సమ్యక్పిణ్డదానం సమాప్యతే ॥ తతశ్శ్రాద్ధం ప్రదాతవ్యం సర్వవర్ణేష్వయం విధిః । ఏకోద్దిష్టాత్పిశాచత్వం పితృత్వం పిణ్డయోగతః ॥ * ॥ ఇతి.

ఆతురాశ్వాసనవిధిః

పిణ్డోదకదానానన్తరం బాన్ధవైరాశ్వాసనం కార్యమ్ । తథా చ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ కృతోదకాన్ సముత్తీర్ణాన్ మృదుశాద్వలసంస్థితాన్ । స్నాతానపవదేయుస్తానితిహాసైః పురాతనైః ॥ * ॥ ఇతి । ఇతిహాసస్తు తేనైవ దర్శితః — ॥ శ్లో ॥ మానుష్యే కదలీస్తమ్భనిస్సారే సారమార్గణమ్ । కరోతి యస్స మూఢో వై జలబుద్బుదసన్నిభే ॥ పఞ్చధా సమ్భృతః కాయో యది పఞ్చత్వమాగతః । కర్మభిః స్వశరీరోత్థైస్తత్ర కా పరిదేవనా ॥ గన్త్రీ వసుమతీ నాశముదధిర్దైవతాని చ । ఫేనప్రఖ్యః కథం నాశం మర్త్యలోకో న యాస్యతి ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఏవం కృతో

దర్భాన్ సమ్యక్ స్తరాన్ వా శాద్వలసంస్థితాన్ । ఆప్లుతాన్ పునరాచాన్తాన్ వదేయుస్తేఽనుశాయినః ॥ మాశోకం కురుతానిత్యే సర్వస్మిన్ ప్రాణధర్మిణి । ధర్మం కురుత యత్నేన యో వస్సహ కరిష్యతి ॥ * ॥ ఇతి । రామాయణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ సర్వే క్షయాన్తా నిచయాః పతనాన్తాస్సముచ్ఛ్రియాః । సంయోగా విప్రయోగాన్తా మరణాన్తం చ జీవితమ్ ॥ యథా ఫలానాం పక్వానాం నాన్యత్ర పతనాద్భయమ్ । ఏవం నరస్య జాతస్య నాన్యత్ర మరణాద్భయమ్ ॥ యథాఽగారం దృఢస్థూణం జీర్ణం భూత్వాఽవసీదతి । తథాఽవసీదన్తి నరా జరామృత్యువశంగతాః ॥ అహోరాత్రాణి గచ్ఛన్తి సర్వేషాం ప్రాణినామిహ । ఆయూంషి క్షపయన్త్యాశు గ్రీష్మే జలమివాంశవః ॥ యథా కాష్ఠం చ కాష్ఠం చ సమేయాతాం మహార్ణవే । సమేత్య చ వ్యపేయాతాం కాలమాసాద్య కంచన ॥ ఏవం భార్యాశ్చ పుత్రాశ్చ జ్ఞాతయశ్చ వసూని చ । సమేత్య వ్యవధావన్తి ధ్రువో హ్యేషాం వినాభవః ॥ * ॥ ఇతి । భారతేఽపి — ॥ శ్లో ॥ జాతస్య హి ధ్రువో మృత్యుర్ధ్రువం జన్మ మృతస్య చ । తస్మాదపరిహార్యేఽర్థే న త్వం శోచితుమర్హసి ॥ * ॥ ఇతి । శోకే శోషోఽపి యాజ్ఞవల్క్యేన దర్శితః — ॥ శ్లో ॥ శ్లేష్మాశ్రు బాన్ధవైర్ముక్తం ప్రేతో భుఙ్క్తే యతోఽవశః । అతో న రోదితవ్యం హి క్రియాః కార్యాః ప్రయత్నతః ॥ * ॥ ఇతి,

ఆతురాశ్వాసనానన్తరకృత్యమ్

ఆతురాశ్వాసనానన్తరకృత్యం తేనైవోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ ఇతి సంశ్రుత్య గచ్ఛేయుర్గృహం బాలపురస్సరాః । విదశ్య నిమ్బపత్రాణి నియతా ద్వారి వేశ్మనః ॥ ఆచమ్యాగ్న్యాది సలిలం గోమయం గౌరసర్షపాన్ । ప్రవిశేయుస్సమాలభ్య కృత్వాఽశ్మని పదం శనైః ॥ * ॥ ఇతి । అపరో విశేషశ్శఙ్ఖేన దర్శితః — ॥ వా ॥ దూర్వాం ప్రవాళమగ్నిం వృషభం చాలభ్య గృహద్వారే ప్రేతాయ పిణ్డం దత్వా పశ్చాత్ప్రవిశేయుః ॥ * ॥ ఇతి । శాఙ్ఖాయనః — ॥ వా ॥ యస్మిన్ దేశే ప్రాణోత్క్రాన్తస్తం గోమయేనోపలిప్య దూర్వాం తణ్డులానుదకమిశ్రాన్ ప్రకీర్య స్వస్త్యస్తు చ గృహాణాం శేషే శివం చాస్త్వితి ఫలం సమభిమృశతి ॥ * ॥ ఇతి । హారీతః —

॥ శ్లో ॥ గృహం గత్వాస్థితో ద్వారి సర్వే రగ్న్యశ్మగోమయాన్ । ప్రవిశేయు గృహం స్పృష్ట్వా సంవిశేయుః కటోపరి ॥ * ॥ ఇతి .

ఏకోత్తరవృద్ధిశ్రాద్ధనవశ్రాద్ధాని

అథైకోత్తరవృద్ధిశ్రాద్ధం పూర్వోక్తం దద్యాత్ । యస్మిన్ దినే యావన్త్యుదకాఞ్జలిదానాని తావన్తి శ్రాద్ధాన్యామరూపేణ ప్రత్యహం దేయాని। అథ సజలాన్యామరూపేణ సదక్షిణం నవశ్రాద్ధమేకం దద్యాత్ । ఏవమేకాదశాహాద్విషమేషు షణ్ణవశ్రాద్ధాని దద్యాత్ । తదాహాఙ్గిరాః — ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహ్ని తృతీయేఽహ్ని పఞ్చమే సప్తమే తథా । నవమైకాదశే చైవ తన్నవశ్రాద్ధముచ్యతే ॥ * ॥ ఇతి । వసిష్ఠోఽపి — ॥ శ్లో ॥ సప్తమేఽహ్ని తృతీయే చ ప్రథమే నవమే తథా । ఏకాదశే పఞ్చమే చ నవశ్రాద్ధాని షడ్దిశేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యస్తు దేవలవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ తృతీయే పఞ్చమే వాఽపి సప్తమే నవమే తథా । అహన్యేకాదశే చైవ నవశ్రాద్ధాని పఞ్చ వై ॥ * ॥ ఇతి, తదాశ్వలాయనవిషయమ్ । తథా చ శివస్వామీ — ॥ శ్లో ॥ నవశ్రాద్ధాని పఞ్చాహురాశ్వలాయనశాఖినః । ఆపస్తమ్బాః షడిత్యాహుర్విభాషా మైతరేయిణః ॥ * ॥ విభాషామ్ - పఞ్చషడ్వేతి వికల్పమ్ , ఐతరేయిణః ఆహురిత్యర్థః । బోధాయనః — ॥ వా ॥ మరణాద్విషమేషు దినేష్వేకైకం నవశ్రాద్ధం కుర్యాదానవమాద్యత్ర నవమం విచ్ఛిద్యేత ఏకాదశేఽహ్ని తత్కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । శ్రీధరీయే తు — ॥ శ్లో ॥ తృతీయే పఞ్చమే చైవ నవమైకాదశే తథా । యదత్ర దీయతే జన్తోస్తన్నవశ్రాద్ధముచ్యతే ॥ * ॥ ఇతి । భవిష్యత్పురాణే — ॥ శ్లో ॥ నవసప్త విశాం రాజ్ఞాం నవశ్రాద్ధాన్యనుక్రమాత్ । ఆద్యన్తయోర్వర్ణయోస్తు షడిత్యాహుర్మహర్షయః ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ ఆద్యాద్దశాహాన్మరణాద్విషమేషు దినేషు షట్ । నవశ్రాద్ధాన్యనుతిష్ఠేదేకోద్దిష్టవిధానతః ॥ కేచిత్పఞ్చైవ నవమం భవేదన్తరితం యది । ఏకాదశేఽహ్ని తత్కుర్యాదితి స్మృతికృతో విదుః ॥ దైవాదన్తరితం పూర్వముత్తరేణ సహాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం క్షత్రియాణాం నవశ్రాద్ధాని సప్త, వైశ్యానాం నవ, శూద్రాణాం షట్ , తత్రాపస్తమ్బాశ్వలాయనీయానాం బోధాయనీయానాం చ పఞ్చ,

ఆపస్తమ్బినాం షట్ , ఐతరేయిణాం పఞ్చషడ్వేతి వికల్పః , ఇతరేషాం సర్వేషాం చత్వారిపఞ్చషడ్వేతి వ్యవస్థా । అత్రాన్తరాయేకణ్వః — ॥ శ్లో ॥ నవశ్రాద్ధే మాసికేచ యద్యదన్తరితం భవేత్ । తత్తదుత్తరసాతన్త్ర్యాదనుష్ఠేయంప్రచక్షతే ॥ నవశ్రాద్ధమమన్త్రంతు పిణ్డోదకవివర్జితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేతు — ॥ శ్లో ॥ నవశ్రాద్ధంతు యత్రోక్తం దినేస్యాన్నకృతంయది । ఏకోద్దిష్టదినేకార్యమత్రదోషో నవిద్యతే ॥ * ॥ ఇతి । అఖణ్డాదర్శేచ — ॥ శ్లో ॥ నతిథిర్నచ నక్షత్రం నగ్రహో నచ చన్ద్రమాః । కుర్యాదేవ నవశ్రాద్ధం ప్రాప్తమేకాదశేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । నవశ్రాద్ధే వర్జ్యనక్షత్రాణ్యాహ వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ విశాఖారోహిణీయామ్యపౌష్ణాదిత్యోత్తరాత్రయమ్ । అష్టౌవర్జ్యానవశ్రాద్ధేపునర్మరణదా ఇతి ॥ * ॥ గర్గః — ॥ శ్లో ॥ నన్దాయాం భార్గవదినే చతుర్దశ్యాం త్రిజన్మసు । యదికుర్యాన్నవశ్రాద్ధంకులక్షయకరంభవేత్ ॥ * ॥ సుబోధేచ — ॥ శ్లో ॥ స్వత్రిజన్మసు నన్దాయాం చతుర్దశ్యాం భృగోర్దినే । యదికుర్యాన్నవశ్రాద్ధం కర్తాయమపురంవ్రజేత్ ॥ * ॥ గార్గ్యశ్చ — ॥ శ్లో ॥ శౌక్రేచబుధవారే చగురోస్సోమస్యవారయోః । ఏతేషుకుర్వతః శ్రాద్ధంకర్తుర్మరణమాదిశేత్ ॥ జన్మర్క్షత్రిపదర్క్షేషు నన్దాయాం భృగువాసరే । ధాత్రపౌష్ణభయోః శ్రాద్ధం నకర్తవ్యం కులక్షయాత్ ॥ ప్రత్యరం వధనక్షత్రం కర్తుస్తు విపదంతథా । చన్ద్రాష్టమంచ శంసన్తి జన్మాదీని వివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇత్యాదిసర్వం మాతాపితృవ్యతిరిక్తవిషయం కాలాతిక్రమవిషయంవా, ॥ శ్లో ॥ పరోక్షేసూక్ష్మతః పశ్యేత్ప్రత్యక్షేతు నకించన । వైధేకర్మణితుప్రాప్తే కాలదోషం నచిన్తయేత్ ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ । అత్రాయం క్రమః — దాహాన్తేస్నాత్వా కేశానుప్త్వా అప్లుత్య గృహంసమేత్య నగ్నప్రచ్ఛాదనందత్వా నిమజ్జ్యోదకం తీరకుణ్డే ప్రదాయ ఉదకుమ్భమాహృత్య ద్వారకుణ్డేవాసఉదకపిణ్డబలీన్ ప్రదాయ స్నాత్వా గృహం సమేత్యనిమ్బపత్రం విదశ్యాశ్మాదిస్పృష్ట్వా ఏకోత్తరవృద్ధిశ్రాద్ధం నవశ్రాద్ధంచదద్యాదితి ।

ఆశౌచినియమః

ఆశౌచినాం నియమో మనునాదర్శితః — ॥ శ్లో ॥ అక్షారలవణాన్నాఃస్యుర్నిమజ్జేయుశ్చ తేఽన్వహమ్ । మాంసాశనంచనాశ్నీయుశ్శ

యోరంశశ్చ పృథక్ క్షితౌ ॥ * ॥ ఇతి । మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ క్రీతల
బ్ధాశనాశ్చైవ భవేయుస్సుసమాహితాః । నచైవ మాంసమశ్నీయుర్వ్రజే
యుశ్చ నరయోషితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । గౌతమోఽపి — ॥ వా ॥ అధశ్శయ్యాసనా
బ్రహ్మచారిణస్సర్వే సమాసీరన్మాంసం నభక్షయేయురాప్రదానాన్నవమే వా
ససాం త్యాగోఽన్త్యేత్వన్త్యానామ్ ॥ * ॥ ఇతి । మాధవీయే వ్యాఖ్యాతమ్ ।
" ప్రదానమిహైకోద్దిష్టశ్రాద్ధమ్, వాససాం త్యాగస్తు ప్రక్షాళనార్థం
రజకార్పణమ్, అన్త్యమ్ - దశమమహః, తత్ర అన్త్యానామ్ - అత్యన్త
పరిత్యాజ్యానామ్, వాససాం త్యాగః " ఇతి । తథాచ బృహస్పతిః —
॥ శ్లో ॥ నవమే వాససాం త్యాగో నఖరోమ్ణాం తథాఽన్తిమే ॥ * ॥ ఇతి ।
దేవలోఽపి — ॥ శ్లో ॥ దశమేఽహని సంప్రాప్తే స్నానం గ్రామాద్బ
హిర్వ్రజేత్ । తత్ర త్యాజ్యాని వాసాంసి కేశశ్మశ్రునఖాని చ ॥ * ॥
ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ క్రీతలబ్ధాశనా భూమౌ స్వపేయుస్తే పృ
థక్పృథక్ । పిణ్డయజ్ఞావృతా దేయం ప్రేతాయాన్నం దినత్రయమ్ ॥ * ॥
మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహ్ని తృతీయేఽహ్ని సప్తమే నవమే తథా । జ్ఞా
తిభిస్సహ భోక్తవ్యమేతత్ప్రేతేషు దుర్లభమ్ ॥ * ॥ విష్ణుపురాణే —
॥ శ్లో ॥ దివా చ భక్తం భోక్తవ్యమమాంసం మనుజర్షభ । దినాని దశ చే
చ్ఛాతః కర్తవ్యం జ్ఞాతిభోజనమ్ ॥ ప్రేతస్తృప్తిం తథా యాతి బన్ధువర్గేణ
భుఞ్జతా ॥ * ॥ ఇతి । అఙ్గిరాః — ॥ శ్లో ॥ నాశ్నీయుస్తద్దివా సర్వ ఔ
రసాద్యాస్సపిణ్డకాః । దశరాత్రం భవన్త్యేతే లవణక్షారవర్జితాః ॥ తైల
తామ్బూలహీనాశ్చ హ్యేకభుక్తా జితేన్ద్రియాః ॥ * ॥ ఇతి । వసిష్ఠశ్చ —
॥ వా ॥ గృహాత్ప్రవ్రజితా అఘప్రస్తరే త్ర్యహమనశ్నన్త ఆసీరన్
క్రీతేనోత్పన్నేన వా వర్తేరన్ ॥ * ॥ ఇతి । అఘప్రస్తరః - ఆశౌచినాం శయ
నార్థః కృతస్తృణమయః కటః, ఉత్పన్నమ్ - అయాచితలబ్ధమ్ । ఆశ్వలా
యనోఽపి — ॥ వా ॥ నైతస్యాం రాత్ర్యామన్నం పచేరన్ క్రీతేనోపలబ్ధే
న వా వర్తేరన్ త్రిరాత్రమక్షారలవణాశినస్స్యుర్ద్వాదశరాత్రం వా మహాగు
రుషు ॥ * ॥ ఇతి । ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ అనశనానధ్యయవాధశ్శయ్యో
దకస్పర్శనాన్యాకాలికానన్యమాచానేషు ద్వ్యహం త్ర్యహం షడహం ద్వా

దశాహంవా మహాగురుష్వనశనవర్జం సంవత్సరం మాతరిపితర్యాచార్య ఇత్యేకే , అనశనానధ్యయనవర్జం యావజ్జీవం ప్రేతపత్న్యుదకోపస్పర్శనమేకభుక్తమధశ్శయ్యా బ్రహ్మచర్యం క్షారలవణమధుమాంసవర్జనం చ ॥ * ॥ ఇతి । బౌధాయనశ్చ — ॥ వా ॥ సంవత్సరం మాతరిపితర్యాచార్యే ॥ * ॥ ఇతి । త్రిరాత్రమక్షారలవణాన్నభోజనమధశ్శయనం బ్రహ్మచర్యం త్ర్యహం షడహం ద్వాదశాహంవా సంవత్సరం గురుష్వేవ మఘోదకమితరేషు త్రిరాత్రం యావజ్జీవం ప్రేతపత్నీతి .

అస్థిసఞ్చయనక్రమః

అథాస్థిసఞ్చయనమ్ । తత్ర పారస్కరః — ॥ శ్లో ॥ చతుర్థేఽహని విప్రస్య షష్ఠే వై క్షత్రియస్య తు । అష్టమే దశమే చాస్థిసఞ్చయశ్శూద్రవైశ్యయోః ॥ * ॥ ఇతి । శ్రీధరీయే తు — ॥ శ్లో ॥ చతుర్థే పఞ్చమే చైవ సప్తమైకాదశే తథా । అస్థిసఞ్చయనం కార్యం వర్ణానామనుపూర్వశః ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ చతుర్థే పఞ్చమే చైవ సప్తమే నవమే తథా । అస్థిసఞ్చయనం కార్యమిత్యేవం విష్ణురబ్రవీత్ ॥ * ॥ సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ చతుర్థే సఞ్చయః కార్యో బ్రాహ్మణస్యాథ పఞ్చమే । రాజ్ఞో వైశ్యస్య సప్తాహే శూద్రస్య నవమే దినే ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణురపి — ॥ వా ॥ చతుర్థదివసేఽస్థిసఞ్చయనం కుర్యాత్తేషాం గఙ్గామ్భసి క్షేపః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిరత్నేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఏకాహముపవాసః స్యాదశ్నీయుర్లబ్ధమేవ వా । గత్వాఽరణ్యే చతుర్థేఽహ్ని పూర్వాహ్ణే త్వస్థిసఞ్చయః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ దివైవ తర్పణం కుర్యాన్నాపరాహ్ణేఽస్థిసఞ్చయః । న రాత్రౌ న చ సన్ధ్యాయాం తస్మాత్పూర్వాహ్ణ ఏవ సః ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ చతుర్థేఽహని విప్రాణామస్థిసఞ్చయనం మతమ్ । పూర్వాహ్ణః శుభదః ప్రోక్తో మధ్యాహ్నో మధ్యమః స్మృతః ॥ తృతీయభాగే హీనం స్యాదస్థిసఞ్చయనం తథా ॥ * ॥ శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ అస్థిసఞ్చయనం కార్యం పూర్వాహ్ణే తు శుభావహమ్ । మధ్యాహ్నే మధ్యమం ప్రోక్తమపరాహ్ణే వినాశనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుపురాణే — ॥ శ్లో ॥ చతుర్థేహ్ని చ కర్తవ్యం భస్మాస్థిచయనం నృప ॥ * ॥ ఇతి । ఆపస్తమ్బః —

॥ వా ॥ అపరేద్యుస్తృతీయస్యాం పఞ్చమ్యాం సప్తమ్యాం వాఽస్థీని సఞ్చిన్వన్తి ॥ * ॥ ఇతి । అపరేద్యుః - పరస్మిన్ దివస ఇత్యర్థః । తృతీయస్యామిత్యాదిచానన్తరోక్త ద్వితీయదివసాపేక్షయా వేదితవ్యమ్, నత్వాద్యదివసాపేక్షయా । అత ఏవ భాష్యకారేణ తృతీయస్యామిత్యాదిషు వ్యుష్టాయామిత్యధ్యాహారః కృతః । తథా బోధాయనః — ॥ వా ॥ సఞ్చయనమేకస్యాం వ్యుష్టాయాం తిసృషు వా పఞ్చసు వా సప్తసు వా ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం బహుస్మృతివిహితత్వాద్బ్రాహ్మణస్య చతుర్థేఽహన్యేవ సఞ్చయనోపయుక్తః । కథంచిత్తదసమ్భవే కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ అపరేద్యుస్తృతీయే వా చతుర్థే పఞ్చమేఽపి వా । అస్థిసఞ్చయనం కుర్యాద్దినే తద్గోత్రజైస్సహ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥ చతుర్థే పఞ్చమే వాఽస్థిసఞ్చయస్సప్తమేఽహ్ని వా ॥ * ॥ సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ అస్థిసఞ్చయనం యుగ్మే దినే ప్రాజ్ఞ ఏవమాద్భవేత్ । కేచిద్విషమ ఏవాత్ర వ్యుష్టే త్రైత్యనుక్తితః ॥ * ॥ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ బుధసోమౌ శుభౌ జ్ఞేయౌ మధ్యమౌ గురుభార్గవౌ । అర్కారమన్దా నిన్ద్యాస్స్యుః ప్రశస్తం విషమేఽహని ॥ ద్వితీయశ్చ చతుర్థశ్చ శుభదౌ యుగ్మ వాసరౌ । ప్రశస్తతిథివారాణాం నక్షత్రాణామసంభవే ॥ అస్థిసఞ్చయనం కార్యం ద్విజవాక్యానుశాసనాత్ । యస్మిన్కస్మిన్ దినే వాఽపి నైవాశౌచం విలఙ్ఘయేత్ ॥ ఆశౌచాదూర్ధ్వభావీ చేత్పునర్దహనమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అస్థిసఞ్చయనం కర్మ దశాహాదూర్ధ్వభావి చేత్ । అస్థీని పునరాహృత్య దాహయేద్యజ్ఞికైః పునః ॥ పిణ్డోదకం నవశ్రాద్ధం పునః కుర్యాద్యథావిధి ॥ * ॥ ఇతి । ఏతత్పునర్దాహవిధానం ద్వాదశాహసపిణ్డీకరణాభిప్రాయమ్ । ద్వాదశాహవ్యతిరిక్తకాలాన్తరసాపిణ్డ్యే తు దశాహాదూర్ధ్వమపి సపిణ్డీకరణాత్ప్రాక్ శుభదినే సఞ్చయః కార్యః, ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాత్పూర్వమస్థిసఞ్చయనం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । తథాఽఽశ్వలాయనః — ॥ వా ॥ సఞ్చయనమూర్ధ్వం దశమ్యాః కృష్ణపక్షస్యాయుజాస్వేకనక్షత్రే ॥ * ॥ ఇతి । బౌధాయనోఽపి — ॥ వా ॥ ఏకస్యాం వ్యుష్టాయాం త్రిషు పఞ్చసు సప్తసు నవస్వేకాదశసు వాయుగ్మా రాత్రీరర్ధమాసాన్ఋతూన్

సంవత్సరం వా సమాప్యాథాస్థి సంచినుయుః ॥ * ॥ ఇతి । గృహ్యపరిశిష్టే —
॥ వా ॥ అస్థిసఞ్చయనం సంవత్సరాన్తే చైతాన్సపిణ్డ్యమూర్ధ్వం దశమాద్య
యుగ్మాసు తిథిష్వపి వా ద్వాదశాహే సాపిణ్డ్యం చేదన్తర్దశాహే చతుర్థష
ష్ఠాష్టమదశమాహేషు ఏకనక్షత్రే ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర దాహాదిదినసఙ్ఖ్యా
సమాహితాగ్నేః, అన్యేషాం మరణాదిదాహాదివా । తథా బ్రాహ్మపురా
ణే — ॥ శ్లో ॥ అనాహితాగ్నేర్మరణాదాహితాగ్నేస్తు దాహతః । అస్థిస
ఞ్చయనం కుర్యాత్స్వశాఖోక్తవిధానతః ॥ * ॥ తథా — ॥ శ్లో ॥ అనగ్నిమ
త ఉత్క్రాన్తేస్సాగ్నేస్సంస్కారకర్మణః । శుద్ధిస్సఞ్చయనం దాహాన్మృ
తాహస్తు యథాతథ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అనగ్నేర్మ
రణాత్సాగ్నేరాశౌచం దాహతః పరమ్ । తయోస్సంచయనం దాహాన్మృతా
హాస్తు తిథిస్స్మృతౌ ॥ * ॥ ఇతి । అస్థిదాహే ప్రతికృతిదాహే వా సద్యఃసం
చయః కార్యః, ॥ శ్లో ॥ చతుర్థేఽహని విప్రాణామస్థిసంచయనం భవేత్ ।
అస్థ్నాం ప్రతికృతేర్దాహే సద్యస్సఞ్చయ ఇష్యతే ॥ యదా పలాశవల్కై
ర్యైః కృత్వా ప్రతికృతిం దహేత్ । భస్మాస్థివత్సంచినుయాత్ సద్యోమ
న్త్రం జపేత్తు వా ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । విష్ణుః — ॥ వా ॥ పలాశశరీ
రం దగ్ధ్వా సమూహ్యామ్భసి నిక్షిపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సద్య ఏవ మన్త్రజపం
కృత్వా భస్మోద్ధృత్యామ్భసి క్షిపేదిత్యర్థః । పునస్సంస్కారవిషయవిశేషే
సంచయననిషేధ ఉక్తః స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అతీతేఽబ్దే తు సంస్కారే ఏ
కాహాత్పిణ్డమర్పయేత్ । శ్రాద్ధం దద్యాద్ద్వితీయేఽహ్ని తృతీయేఽహ్ని స
పిణ్డనమ్ ॥ నాస్థిసంచయనం కుర్యాన్న చ చర్మాధిరోహణమ్ । పుత్రాది
నా తు కర్తవ్యం పునస్సంస్కారకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । అత్రాదిశబ్దేన దౌహి
త్రాదయో గృహ్యన్తే । తద్వ్యతిరిక్తసంస్కర్తృవిషయే అబ్దాత్పరతః పున
స్సంస్కారే ఏషః సంచయనమన్త్రజపోఽపి న కార్య ఇతి గమ్యతే । స్మృత్య
న్తరే — ॥ శ్లో ॥ త్రివర్షాదిదహేదేనమేకర్చవ్రతబన్ధనాత్ । పఞ్చమా
దస్థిచయనం శ్రాద్ధం కుర్యాచ్చతుర్దినే ॥ * ॥ ఇతి । పఞ్చమాబ్దాత్పూ
ర్వం నాస్థిసంచయనమిత్యర్థః । గర్గః — ॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహే సంప్రా
ప్తే దర్శే పిణ్డాన్ సమాపయేత్ । అస్థిసంచయనం నైవ దర్శాత్పూర్వం స

మాచరేత్ ॥ ప్రథమేఽహ్ని ద్వితీయేఽహ్ని యదిదర్శస్తదైవహి । అస్థిసఞ్చయనంకుర్యాదిత్యేషా వైష్ణవీస్మృతిః ॥ * ॥ ఇతి । దర్శగ్రహణం సఙ్క్రాన్తేరప్యుపలక్షణమ్ । అత్ర శ్వాదిదూషణే స్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ శ్వసూకరసృగాలాద్యైర్గ్రామసూకరకుక్కుటైః । శవాస్థిభస్మ దేహానాం స్పర్శనంచేత్ప్రమాదతః ॥ గవ్యైః ప్రక్షాళ్యకృచ్ఛ్రాణాం త్రితయంచ సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్ర తు — ॥ శ్లో ॥ బహిర్గర్దభచణ్డాలైశ్శవాస్థిస్స్పృశ్యతే యది । పఞ్చపఞ్చచతుఃపఞ్చకృచ్ఛ్రాణి త్రితయంచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పఞ్చపఞ్చేతి పఞ్చవింశతిః, చతుఃపఞ్చేతి వింశతిః, పఞ్చవింశతి వింశతిత్రీణి ప్రాజాపత్యాదికృచ్ఛ్రాణి శ్వాదిస్పర్శే యథాక్రమమాచరేదిత్యర్థః । అన్యాశౌచిస్పర్శే కృచ్ఛ్రత్రయమ్, ॥ శ్లో ॥ అస్థ్నామాశౌచినాంస్పర్శే కృచ్ఛ్రాణాంత్రితయంచరేత్ ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్.

అస్థినిక్షేపప్రకారః

ఖననప్రకారమాహ బోధాయనః — ॥ వా ॥ పురుషసంమితం గజసంమితం వా గర్తంఖాత్వా తస్మిన్నస్థికుమ్భమవధాయ పునరభ్యర్చ్య మృత్తికాదిభిః ప్రచ్ఛాదయేత్ , తదా యావద్వసతి తావత్ స్వర్గేమహీయతే ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ శమీపలాశశాఖాభ్యాముద్ధృత్యాస్థీని భస్మతః । ఆజ్యేనాభ్యజ్యగవ్యేన సేచయేద్గన్ధవారిణా ॥ మృత్పాత్రసమ్పుటేకృత్వా వస్త్రేణ పరివేష్ట్యవా । దేశేతుకుశదర్భాఢ్యే నిఖనేద్దక్షిణాముఖః ॥ * ॥ ఇతి । వైఖానసే — ॥ వా ॥ చితాయాందక్షిణేపార్శ్వేజానుదఘ్నం ఖాత్వా గర్తే కుమ్భంనిదధ్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేచ — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతస్యాస్థీనిసంచిత్య కుమ్భే తాని నిధాయచ । ఘృతేన గన్ధతోయైశ్చ సిక్త్వాకుమ్భం నిధాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి ॥ శ్లో ॥ అస్థీన్యాదాయకుమ్భేతు స్థాప్యగర్తే వినిక్షిపేత్ । ఆవికాజినవస్త్రైర్వాక్షౌమైః కౌశేయపట్టకైః ॥ కుశరజ్వాదృఢంబధ్వా గఙ్గామ్భసి వినిక్షిపేత్ । అఘమర్షణసూక్తంచ యావన్మజ్జతితజ్జపేత్ ॥ యావదస్థిమనుష్యాణాం గఙ్గాతోయేషుతిష్ఠతి । తావద్వర్షసహస్రాణి స్వర్గలోకేమహీయతే ॥ * ॥ ఇతి । పాద్మేచ — ॥ శ్లో ॥ అస్థ్నాంకృత్వాఽథసంశుద్ధిం కేశవాద్యైశ్చనా

మభిః । పఞ్చగవ్యేషు నిక్షిప్య గన్ధాద్యైస్సంప్రపూజయేత్ ॥ ద్విజాను
జ్ఞామవాప్యైవ గఙ్గాయాంసుసమాహితః । సఙ్కల్ప్యప్రయతస్తస్య చో
చ్చర్య గోత్రనామని ॥ అఘమర్షణసూక్తేన ధర్మాయైవ నమోస్త్వితి । వి
సర్జయేత్తతోఽస్థీని యావదస్థీనితజ్జపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । బ్రహ్మపురాణే —
॥ శ్లో ॥ అస్థీనిమాతాపితృమాతులాదేర్దశాశ్వమేధేతు నరోనభస్యే । కృ
ష్ణాష్టమ్యాం పఞ్చగవ్యైర్నిషిచ్య హిరణ్యమధ్వాజ్యతిలైర్వికీర్య ॥ పుణ్యే
తుమృత్పిణ్డపుటే నిధాయ నమోస్తు ధర్మాయ ఇతిబ్రువంశ్చ । క్షిపేజ్జలే పి
తృతీర్థేన భక్త్యా స్నాత్వాఽథసూర్యం ప్రయతఃప్రపశ్యేత్ ॥ యథాశక్త్యా
దక్షిణాంచాథదత్వా పితౄన్సర్వాన్బ్రహ్మలోకం నయేత్సః ॥ * ॥ ఇతి ।
మాత్స్యే — ॥ శ్లో ॥ గృహీత్వాఽస్థీని గఙ్గాయాం నిక్షిపేచ్ఛవివాక్షిపే
త్ । తీర్థాన్తరే కురుక్షేత్రే దేశేవా సకుశేశుచౌ ॥ * ॥ ఇతి । యోగ
యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ గఙ్గాయాం యమునాయాంవా కావేర్యాం
వా శితద్రుతౌ । సరస్వత్యాం విశేషేణ హ్యస్థీని విసృజేత్తతః ॥ * ॥ ఇతి ।
బ్రహ్మకైవర్తే — ॥ శ్లో ॥ కావేరీతీరవాసీచ తత్రదగ్ధో మృతోఽపివా ।
కృతామ్బుస్సఞ్చితాస్థిర్వా ధూతపాప్మా దివం వ్రజేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శాణ్డి
ల్యః — ॥ శ్లో ॥ ద్వారవత్యాం సేతుబన్ధే గోదావర్యాంచ పుష్కరే । అ
స్థీనివిసృజేద్యస్య సమృతోముక్తిమాప్నుయాత్ ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్ర
హే — ॥ శ్లో ॥ స్త్రియా అనాహితాగ్నేశ్చ కుమ్భాన్తస్థోఽస్థిసఞ్చ
యః । నివాపాన్తోహవిర్యజ్ఞయాజినస్సోమయాజినః ॥ పునర్దాహావధిర్లో
ష్టచితిరగ్నిచితఃపునః । నివాపోనపునర్దాహే లోష్టచిత్యాం నచోభయమ్ ॥
కేచిన్నివాపమిచ్ఛన్తి హ్యుభయత్రావిరోధతః ॥ * ॥ ఇతి । అయమర్థః —
అనాహితాగ్నేరాహితాగ్నిపత్నీనాంచ “ పలాశమూలేవా కుమ్భంనిధా
య ” ఇత్యేవముక్తమేవకర్తవ్యమ్, కష్వాన్దితు.తదఙ్గత్వాత్క్రియత ఏవ ।
హవిర్యజ్ఞయాజినో నిలయనాన్తమ్ , సోమయాజినః పునర్దహనాన్తం కర్త
వ్యమ్, మహాగ్నిచితః కాఠకాగ్నిచితశ్చ లోష్టచయనాన్తమితి .

అస్థిసంచయనే వారాదిదోషః

అస్థిసంచయనే వారనక్షత్రనిషేధో యమేన దర్శితః — ॥ శ్లో ॥
భౌమార్కమన్దవారేషు తిథియుగ్మేషువర్జయేత్ । వర్జయేదేకపాదృక్షే ద్వి

పాదృక్షేఽస్థిసంచయమ్ ॥ ప్రదాతృజన్మనక్షత్రే త్రిపాదృక్షే విశేషతః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ నన్దాయాం భార్గవేఽర్కే చ చతుర్దశ్యాం త్రిజన్మసు । బార్హస్పత్యే తథా శ్రేష్ఠే పుష్యే హస్తే తథైవ చ ॥ నాస్థిసంచయనం కుర్యాత్కులక్షయకరం హి తత్ । ఫల్గునీచయమాషాఢద్వయప్రోష్ఠపదద్వయమ్ ॥ షడ్భ్యోఽన్యత్ర తు నక్షత్రే హ్యస్థిసంచయనం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ భద్రే త్రిపదనక్షత్రే భృగ్వఙ్గారబృహస్పతౌ । దహనం మరణం చాస్థిచయనం త్రిగుణం భవేత్ ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ గురుశుక్రారశన్యర్కే నన్దాయాం చ త్రిజన్మసు । ఉత్తరాహస్తచిత్రాసు పుష్యే నైవాస్థిసంచయః ॥ * ॥ శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ అస్థిసంచయనం కార్యం జన్మత్రయవివర్జితమ్ । పూర్ణాయాం చ విశేషేణ నన్దాయాం చ వివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రతిపత్షష్ఠ్యేకాదశ్యో నన్దాః । ఆత్రేయే — ॥ శ్లో ॥ కాలేల్పదోషే కుర్వీత త్యాజ్యం దోషాధికేఽశుభమ్ ॥ * ॥ ఇతి । శ్రీధరీయేఽపి — ॥ శ్లో ॥ దివసా గుణదోషాభ్యాం సంపృక్తా హి పరస్పరమ్ । కేవలం గుణయోగో హి దేవానామపి దుర్లభః ॥ * ॥ హారీతః — ॥ శ్లో ॥ కుర్వీత సర్వకర్మాణి బ్రాహ్మణానామనుజ్ఞయా । బ్రాహ్మణైరభ్యనుజ్ఞానాద్దోషానశ్యత్యసంశయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ శుక్రాదిశుభవారశ్చ నన్దా చైవ చతుర్దశీ । ఉత్తరాత్రయ రోహిణ్యః పూర్ణచన్ద్రే చ జన్మ చ ॥ ఏతేష్వపి చ కర్తవ్యం మాతాపిత్రోర్విశేషతః । అన్యేషాం నాతిదోషస్స్యాత్ప్రత్యక్షమరణే నృణామ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే చ — ॥ శ్లో ॥ జన్మత్రయం సంచయనే శ్రాద్ధే చ దహనే గురోః । నైవ దోషావహం ప్రోక్తమన్యేషామపి సర్వదా ॥ * ॥ ఇతి । ప్రత్యక్షే పితృమాతృవ్యతిరిక్త విషయే శౌక్రం వర్జ్యమేవ, " శౌక్రం పిత్రోర్నదోషాయ " ఇతి పిత్రోరేవావర్జనీయత్వస్మరణాత్, " సర్వదా శుక్రవారస్తు వర్జనీయః ప్రయత్నతః । " ఇతిస్మరణాచ్చ.

శవాగ్న్యనుగతప్రాయశ్చిత్తమ్

శ్మశానాగ్న్యనుగతప్రాయశ్చిత్తమాహ సఙ్గ్రహకారః — ॥ శ్లో ॥ నష్టే శవాగ్నౌ తద్భస్మసంస్పృష్ట్వాఽరణిమన్థనమ్ । లౌకికాగ్న్యాహృతి

స్మార్తేసర్వచిత్తం ద్వయోస్సమమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆహితాగ్నేర్మథితాగ్నిః అనాహితాగ్నేర్లౌకికాగ్నిః ఉభయత్ర సర్వప్రాయశ్చిత్తం సమమిత్యర్థః । అత్ర విశేషమాహ బోధాయనః — ॥ వా ॥ అథయద్యుపనయనాగ్నిర్వివాహాగ్నిర్జాతకర్మాగ్నిః శ్మశానాగ్నిరాచతుర్థాద్దాదశాహాద్వాస్థిసఞ్చయనాదనుగతస్స్యాత్ , “ అపహతా అసురాః ” ఇతి ప్రోక్ష్య , క్షిప్రం భస్మసమారోపణమ్ , “ అయన్తేయోనిర్ఋత్వియః ” ఇతి సమిధసమారోప్య , లౌకికాగ్నిమాహృత్యసమిధమాదధాతి , “ ఆజుహ్వానః - ఉద్బుధ్యస్వాగ్నే ” ఇతి ద్వాభ్యామ్ , సంపరిస్తీర్య ప్రాయశ్చిత్తం జుహోతి , అయాశ్చాగ్నేపఞ్చహోతా బ్రాహ్మణఏకహోతా మనస్వతీ , మిన్దాహుతిర్మహావ్యాహృతిర్వ్యాహృతయశ్చ ప్రాయశ్చిత్తంజుహుయాత్ ॥ * ॥ ఇతి । సూత్రమిదం వ్యాఖ్యాతం పితృమేధసారకృతా — ॥ వా ॥ యదిశ్మశానాగ్నిరనుగతస్స్యాత్తతస్సఙ్కల్ప్య , “ అపహతాఅసురాః ” ఇతి తద్భస్మప్రోక్ష్య , “ అయన్తేయోనిర్ఋత్వియః ” ఇతి సమిధసమారోప్య , లౌకికాగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య , “ ఆజుహ్వానః - ఉద్బుధ్యస్వ ” ఇతి ద్వాభ్యాం తాంసమిధమాధాయ పరిస్తీర్యాజ్యందర్వీంచసంస్కృత్య , “ అయాశ్చ - అగ్నిర్హోతా ” ఇతి ద్వాభ్యామ్ , “ బ్రాహ్మణఏకహోతా ” ఇత్యనువాకేనచ ప్రతివాక్యచతుష్టయమ్ , “ మనోజ్యోతిర్జుషతామ్ - యన్మఆత్మనః ” ఇతి ద్వాభ్యామ్ , “ భూరగ్నయేచ ” ఇతి చతుర్భిర్వ్యాహృతిభిశ్చహుత్వా , అగ్నిం పరిషిచ్య తతః కర్మప్రతిపద్యతే ॥ * ॥ ఇతి । కారికాచ — ॥ శ్లో ॥ ఉపాయనాగ్నౌచవివాహవహ్నౌశ్మశానలేసూతకపావకేచ । శాన్తేఽపహత్యాఽపహతేతిమన్త్రాచ్ఛన్నోదేవ్యాద్భిరవోక్ష్యభస్మ ॥ తద్భస్మచారోప్యసమిధ్యయన్త ఆజుహ్వఉద్బుధ్యఋచోద్వయేన । లౌక్యానలేతాం సమిధం నిధాయపరిస్తరాజ్యోత్పవనాధికృత్వా ॥ అయాశ్చపఞ్చహోతాచ బ్రాహ్మణఏకహోతాదశ । మనస్వతీచ మిన్దాచమహావ్యాహృతయస్తథా ॥ * ॥ ఇతి । యద్యస్థిప్రవాహాహృతం ప్రతికృతిదాహోవా తత్రాస్థ్యభావాత్కథంసఞ్చయ ఇత్యపేక్షాయాముక్తమ్ । సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ అస్థిసఞ్చయ

నాత్పూర్వం ప్రవాహేనహృతంయది । అస్థిప్రతికృతీకృత్య తద్దేశాన్మృదమాహరేత్ ॥ అస్థీని సంచయేద్విద్వాన్ లోష్టంవా భస్మవా తతః । ప్రమాణమస్థివత్కృత్వా తన్మన్త్రింతుజపేద్బుధః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ జలప్రవాహే కూలేవా తీరేవాఽథ సరిద్వృతే । జలౌఘే వాఽస్థినాశేతుతన్మన్త్రింతు జపేద్బుధః ॥ * ॥ ఇతి । విజ్ఞానేశ్వరీయే — ॥ శ్లో ॥ అస్థిసంచయనంయాగో దేవానాంపరికీర్తితః । ప్రేతీభూతంతథోద్దిశ్య యశ్చచిర్నకరోతిచేత్ ॥ దేవతానాంతు యజనం తం శపన్త్యథ దేవతాః ॥ * ॥ ఇతి । దేవాశ్చాత్రశ్మశానవాసినస్తత్రపూర్వదగ్ధాః ॥ శ్లో ॥ శ్మశానవాసినో దేవాఃశవానాంపరికీర్తితాః ॥ * ॥ ఇత్యఙ్గిరస్స్మృతేః । తాన్ దేవానచిరమృతం ప్రేతం చోద్దిశ్యాపూపాదిభిఃపూజాకార్యేత్యుక్తంభవతి। ప్రేతీభూతమిత్యుక్తేస్సపిణ్డీకరణాత్ప్రాగేవ సంచయః కార్య ఇతిసిద్ధమ్.

ప్రభూతబలిః

దశమేఽహ్ని ప్రేతస్యమహతీక్షుదుద్భవతి, తన్నివృత్తిఃప్రభూతబలినాభవతి, సచదశమదినపిణ్డోదకదానాత్పూర్వం కార్యః, ॥ శ్లో ॥ తిలోదకేచపిణ్డేచ ప్రదత్తేదశమేఽహని । అశ్మనోత్థాపనం కృత్వా తతః ప్రేతం విసర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పిణ్డదానానన్తరమేవాశ్మోత్థాపనస్మరణాత్ । "దశమేక్షుత్పరిక్షయః" "దశమేనతుపిణ్డేనతృప్తిః ప్రేతస్యజాయతే" ఇతి స్మరణాత్, భుక్తభోజనవత్తృప్తస్య ప్రేతస్యబలిప్రదానాయోగాదిత్యాహుః । అఖణ్డాదర్శేతు — ॥ వా ॥ అత్రోదకపిణ్డబలిప్రదానాత్పిత్రతృప్తిః ప్రేతతృప్త్యాసన్తతివృద్ధిర్భవతి ॥ * ॥ ఇతి । ప్రత్యహం యత్పిణ్డోదకదానం యచ్చదశాహేయచ్చప్రభూతబలిప్రదానం తాభ్యాం ప్రేతస్యతృప్తిర్భవతీత్యర్థః । ఏవంచప్రభూతబలిప్రదానేనాపి ప్రేతస్య తృప్తేః పిణ్డోదకదాన ప్రభూతబలిదానయోః పౌర్వాపర్యే అనియమ ఇతి కేచిత్ । యత్తుకైశ్చిదుచ్యతే — ॥ శ్లో ॥ మన్దారగురువారేషుదశాహే సముపస్థితే । బలిం ప్రభూతం దద్యాచ్చేత్కులక్షయకరం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి తన్మాతాపితృవ్యతిరిక్తవిషయమిత్యేకే । పితృమేధసారే విశేషః — ॥ వా ॥ నాత్రవారాదిదోషచిన్తా బలేః క్షున్నివృత్త్యర్థత్వాద్దశాహ ఏవ త

ఖ్యాభావాత్తత్పూర్వం ప్రభూతబలిప్రదానస్య నిరర్థకత్వాత్ పిణ్డోదకదానవ దనోషాత్ స్మృతిష్వనిషేధాచ్చ దశాహ ఏవ బలిర్దేయః । " వైధేకర్మణితు ప్రాప్తే కాలదోషం న చిన్తయేత్ ।" ఇతి వసిష్ఠస్మరణాత్ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు కాలదీపేఽభిహితమ్ — ॥ శ్లో ॥ ఆరవారే చ సౌరే చ గురువారే చ భార్గవే । పాషాణస్థాపనోత్థానం సఞ్చయశ్చకులక్షయః ॥ * ॥ ఇతి । తన్మాతాపితృవ్యతిరిక్తవిషయమ్ , అతిక్రాన్తౌర్ధ్వదైహికవిషయంచ , ॥ శ్లో ॥ పాషాణస్థాపనే శ్రేష్ఠా మన్దభౌమార్కవాసరాః । ఉత్థాపనే స శౌక్రీయా మాతాపిత్రోర్గురోశ్శుభాః ॥ పరోక్షే సూక్ష్మతః పశ్యేత్ప్రత్యక్షే న విచారయేత్ । ఇతిస్మరణాత్ ॥ * ॥ ఇతి .

అన్తర్దశాహే దర్శాదిసమ్భవే విధిః

యదా దశాహమధ్యే దర్శాపాతస్తదా దర్శ ఏవోత్తరతన్త్రం పిణ్డోదకదానాదిరూపం సమాపయేత్ । తదాహ ఋశ్యశృఙ్గః — ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచమన్తరా దర్శో యది స్యాత్సర్వవర్ణినః । సమాప్తిం ప్రేతతన్త్రస్య కుర్యాదిత్యాహ గౌతమః ॥ * ॥ ఇతి । పైఠీనసిరపి — ॥ శ్లో ॥ ఆద్యేన్దావేవ కర్తవ్యా ప్రేతపిణ్డోదకక్రియా । ద్విరైన్దవే తు కుర్వాణః పునశ్శౌవం సమశ్నుతే ॥ * ॥ ఇతి । భవిష్యత్పురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రవృత్తాశౌచ తన్త్రస్తు యది దర్శస్సమాపతేత్ । సమాప్య చోదకం పిణ్డం స్నానమాత్రం సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతత్సూర్యసఙ్క్రాన్తేరప్యుపలక్షణమ్ । తథా శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ త్యజేత్సఙ్క్రమణం భానోర్మధ్యతః ప్రేతకార్యతః । నో చేత్తత్కర్తృనాశః స్యాద్దర్శశ్చేత్తత్కులక్షయః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ దర్శస్సఙ్క్రమణం వాఽపి దశాహాన్తర్యదా భవేత్ । తావదేవోత్తరం తన్త్రం సమాప్యమితి నిశ్చయః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ దశాహమధ్యే దర్శశ్చేత్తత్ర సర్వం సమాపయేత్ । ద్విచన్ద్రదర్శనే దోషో మహానిత్యవధార్యతామ్ ॥ చన్ద్రద్వయే యదాఽజ్ఞానాత్ప్రేతకర్మ సమాచరేత్ । నోపతిష్ఠతి తత్సర్వం దాతుః కులవినాశనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ చన్ద్రద్వయే బలిర్నైవ దేయః ప్రేతస్య తృప్తయే । యది దద్యాద్ద్విచన్ద్రే తు దాతుః కులవినాశ

నమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పద్ధతౌ చ — ॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహే సంప్రాప్తే దర్శే
పిణ్డాన్ సమాపయేత్ । అస్థిసంచయనం తత్ర దర్శాత్పూర్వం విధీయతే ॥*॥
ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అథోర్ధ్వం కృష్ణపక్షస్య దశమ్యాం
సంస్థితే సతి । తదానీం సంచయేదస్థి న చతుర్థేఽహ్ని సంచయః ॥ త్రయోద
శీకలామాత్ర తిథౌ యస్య మృతిర్భవేత్ । నాతిక్రమ్య సినీవాలీం కుర్యాత్పి
ణ్డోదకక్రియామ్ ॥ * ॥ చతుర్దశీయుక్తామావాస్యాదినే చతుర్దశీసమయమర
ణేఽపి అమాయాం దాహసఞ్చయోదకాది సమాపనీయమ్ । తదుక్తమ్ —
॥ శ్లో ॥ చతుర్దశీక్షణమృతస్తత్ర దర్శో భవేద్యది । పిణ్డోదకం దశాహాన్తం
తస్మిన్నేవ దినే క్షిపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తథా స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఉద
యం యాతి చాదిత్యే పర్వమిశ్రాం చతుర్దశీమ్ । సంప్రాప్య సంస్థితే విప్రే
కృష్ణపక్షస్య తం దహేత్ ॥ అమాయాం వా మృతిర్యస్య తస్యాం స సాకర
కల్పనా । తస్యాం సఞ్చయనం కుర్యాచ్ఛేషం చైవ యథాయథమ్ ॥ * ॥ ఇ
తి । స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ చతుర్దశీమృతః కశ్చిత్తతః ప్రాప్నోత్యమాతి
థిః । పిణ్డోదకం దశాహాన్తం తస్మిన్నేవాహ్ని నిక్షిపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృ
త్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఇన్దుక్షయే యదా మృత్యుః స్త్రియో వా పురుషస్య
వా । ఉదకం పిణ్డదానం చ తదా సర్వం సమాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రచే
తాః — ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహన్యమావాస్యా తత్రోదకబలిం హరేత్ । అ
థవా తత్ప్రభృత్యేవ జలం పిణ్డాంస్తు వాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । దర్శమరణే త
దుత్తరదినమారభ్య వా పిణ్డోదకదానం కుర్యాద్దర్శసఙ్క్రమయోర్దుష్టత్వా
దితి వ్యాఖ్యాతారః । అన్యే తు, అన్తర్దశాహే యదా కదాచిద్దర్శసంభవే ఉ
దకాదిసమాపనీయం తదుత్తరదినమారభ్య వా కార్యమితి వ్యాచక్షతే, తద
యుక్తమ్ “ ప్రథమేఽహన్యమావాస్యా ” ఇతి ప్రకృతత్వాత్ । అమా
వాస్యామరణవిషయస్యైవ వికల్పస్య ప్రతీతేః, “ ప్రథమేఽహ్న్యఞ్జలి
త్రయమ్ ” ఇత్యాదినా ప్రథమదినప్రభృత్యవిశేషేణ ఉదకదానాది
విధానాత్ దర్శాదేః పూర్వమేవారభ్య దర్శాదౌ సమాపనీయమ్ । త
త్రాలస్యాదినాఽనారబ్ధే సతి దర్శసఙ్క్రాన్త్యనన్తరదినమారభ్య దినత్ర
యే త్వేకేన వా దినేన సమాపనీయమిత్యాహుః । దర్శసఙ్క్రమయోస్తు సఞ్చయ

నం కృత్వైవ సమాపనీయమ్ । తథా కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహ్ని తృతీయే వా యదా దర్శో భవేత్తదా । అస్థిసఞ్చయనం కుర్యాదితి విష్ణుస్మృతిస్మృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । దశాహమధ్యే సఙ్క్రాన్తిరిత్యాదిభిః సఙ్క్రమణస్యాపి త్యాజ్యత్వస్మరణాద్దర్శతుల్యయోగక్షేమతావత్సఙ్క్రమణేఽప్యేవమేవ గ్రాహ్యమ్ । దశాహమధ్యే తయోర్యౌగపద్యే దర్శే సమాపయేత్, "ప్రాప్తే దర్శే సఙ్క్రమే చ దశాహ ఏవ సమాపయేత్ ।" ఇతి స్మరణాత్ । సఙ్గ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ యది సఙ్క్రాన్తిదర్శౌ తు దశాహాభ్యన్తరే యదా । మాతాపిత్రోర్వినాన్యేషాం దర్శే నైవ సమాపయేత్ ॥*॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అమాయాం తు మృతిర్యస్య తద్దినే దహనం భవేత్ । చన్ద్రస్య దర్శనాత్పూర్వం దర్శే పిణ్డాన్ సమాపయేత్ ॥ అమాయాం చ మృతం దేహం ప్రథమాయాం దహేద్యది । ఉదకం పిణ్డదానం చ స దశాహం సమాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు — ॥ శ్లో ॥ అమాయాం మరణం యస్య తస్య పిణ్డోదకక్రియాః । ఆదశాహాత్ప్రతిదినం కారయేత్ స్మృతిశాసనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తదపి ప్రథమాహాభిప్రాయమ్, అన్యథా పూర్వోక్తవచనవిరోధాపత్తేః । ఉశనాఽపి — ॥ శ్లో ॥ ద్విచన్ద్రదర్శనం యావద్బలిపిణ్డక్రియా భవేత్ । ద్విచన్ద్రదర్శనే దోషో మహానిత్యవధార్యతామ్ ॥ * ॥ ఇతి । అఖణ్డాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ అష్టమాంశే చతుర్దశ్యాః క్షీణో భవతి చన్ద్రమాః । అమావాస్యాఽష్టమాంశే చ పునః కిలో భవేదణుః ॥ * ॥ ఇతి । అతోఽమావాస్యాష్టమాంశాత్ప్రాగేవ పిణ్డోదకాపకర్షః కార్యః, అన్యథా ద్విచన్ద్రత్వప్రసఙ్గాత్ । దినద్వయేప్యమావాస్యాసమ్భవే మధ్యాహ్నవ్యాపిన్యాం తస్యాం శ్రాద్ధదినేఽష్టమాంశాత్ప్రాక్కర్తవ్యః । సఙ్క్రాన్తావపి తత్సమయాత్పూర్వం మధ్యాహ్న ఏవ సమాపనీయమ్ । అనాథవిషయేఽపి స్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ చన్ద్రద్వయే మృతోఽనాథో దగ్ధశ్చేదుదకార్థినః । సఞ్చయోదకదానాని తస్మిన్నహ్ని సమాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతాని వచనాని మాతాపితృవ్యతిరిక్తవిషయాణి.

దశాహమధ్యే దర్శాదిసంభవే మాతాపితృవిషయే

మాతాపితృవిషయే తు శ్లోకగౌతమః — ॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహే దర్శశ్చేత్తత్ర సర్వం సమాపయేత్ । పిత్రోస్తు యావదాశౌచం దద్యాత్పిణ్డం

జలాఞ్జలీన్ ॥ * ॥ ఇతి । యమోఽపి — ॥ శ్లో ॥ అర్వాగ్దశాహాత్పిత్రో
స్తు కుహూర్యది తదాభవేత్ । ద్విచన్ద్రదోషో నాస్త్యేవ కర్తవ్యాతుక్రి
యాసుతైః ॥ * ॥ స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ దశాహాభ్యన్తరే పిత్రోః సినీ
వాలీ యదాభవేత్ । అతీత్యైవచ కర్తవ్యం పుత్రేణాఽన్యేన నేష్యతే ॥*॥
బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహే దర్శశ్చేత్పితుర్మాతుర్గురోర్మృతౌ ।
పిణ్డం దద్యాద్దశాహాన్తమితరేషాం సమాపయేత్ ॥*॥ శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥
ద్విచన్ద్రదర్శనే దోషో మాతాపిత్రోర్నవిద్యతే । మధ్యే పిణ్డసమాప్తిశ్చేత్
కులక్షయకరీ భవేత్ ॥ * ॥ అన్యత్రాఽపి — ॥ శ్లో ॥ దశాహమధ్యే స
ఙ్క్రాన్తిర్దర్శో వాఽథ భవేద్యది । తోయం పిణ్డం సమాప్యేత తద్దినే నార
సేతరైః ॥ బలిర్ద్విచన్ద్రదృష్టశ్చేద్ధినస్తి శవదాహకమ్ । చన్ద్రద్వయేఽ
పి కర్తవ్యా మాతాపిత్రోర్బలిక్రియా ॥ * ॥ వరదరాజీయే — ॥ శ్లో ॥
దర్శే ప్రేతదినేషు సత్యపి తథా దద్యాద్దశాహం సుతః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృ
త్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహే దర్శశ్చేత్పిణ్డనిర్వాపణాదికమ్ । స
పిణ్డో వర్జయేత్పుత్రః కుర్యాత్పిణ్డోదకక్రియామ్ ॥ * ॥ సంగ్రహే —
॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహే దర్శశ్చేచ్ఛిష్టం పిణ్డోదకాదికమ్ । మాతాపిత్రో
ర్వినాఽన్యేషాం దర్శ ఏవ సమాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యదపి — ॥ శ్లో ॥
దశాహాభ్యన్తరే దర్శస్సఙ్క్రమో వా భవేద్యది । మాతాపిత్రోర్దశాహా
న్తం యథావిధి సమాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । విశ్వాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ ఆ
శౌచమధ్యే విధుసఙ్క్షయశ్చేద్దద్యాద్దశాహం తిలవారిపిణ్డమ్ । పుత్రీసుతో
దత్తకఔరసశ్చ శేషాస్సుతాస్తత్ర సమాపయేయుః ॥ * ॥ ఇతి । మాతా
పితృవిషయే విశేషో గాలవేనోక్తః — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోరాశౌచమధ్యే తు
యది దర్శస్సమాపతేత్ । తావదేవోత్తరం తన్త్రం పర్యవస్యేత్త్ర్యహా
త్పరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పిత్రోరాశౌచమధ్యే త్రిరాత్రాత్పరం యది దర్శ
స్సమాపతేత్, తదైవోత్తరం తన్త్రం దర్శే సమాపయేత్, నార్వాక్ ద
ర్శపాత ఇత్యర్థః । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ దర్శో దశాహమధ్య
స్స్యాదూర్ధ్వం తన్త్రం సమాపయేత్ । త్రిరాత్రాదుత్తరం పిత్రోర్మృతావితి వి
నిశ్చయః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోరాశౌచమ

ధ్యేతు దర్శశ్చేత్త్రిదినాత్పరమ్ । తావదేవోత్తరం తన్త్రం సమాప్యమితి నిశ్చయః ॥ * ॥ తథా — ॥ శ్లో ॥ దశాహమధ్యేదర్శశ్చేత్తత్ర సర్వం సమాపయేత్ । అస్థిసఞ్చయనాదూర్ధ్వం పిత్రోరపి సమాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర చన్ద్రికాస్మృతిరత్నమాధవీయకాలాదర్శాదిప్రాచీననిబన్ధనేషు వ్యవస్థాకృతా । మాతాపితృవ్యతిరిక్తవిషయే యదాకదావా దర్శప్రాప్తేఊర్ధ్వతన్త్రం సమాపయేత్, మాతాపితృవిషయేతు త్రిరాత్రాదుత్తరందర్శప్రాప్తేఊర్ధ్వతన్త్రం సమాపయేత్ ॥ శ్లో ॥ పిత్రోస్తుయావదాశౌచం దద్యాత్పిణ్డాఞ్జలాఞ్జలీన్ ॥ * ॥ ఇత్యాదీనిదశాహసమాపనప్రతిపాదకానివచనానిత్రిరాత్రాదర్వాక్ దర్శప్రాప్తే వేదితవ్యాని । త్ర్యహాత్పరమితిగాలవాదిభిర్విశేషితత్వాదితి । అత్ర చన్ద్రికాదావౌరసాదిసర్వపుత్రసాధారణ్యేనావిశేషేణవ్యవస్థోక్తా । అన్యైస్తుపితృమేధసారకృదాదిభిర్నవీనైర్వ్యవస్థాన్తరముక్తమ్ । “పర్యవస్యేత్త్ర్యహాత్పరమ్, ఇత్యాదీనిమాతాపితృవిషయేత్రిరాత్రాదుత్తరం దర్శసమ్భవేసమాప్తిప్రతిపాదకానిగాలవాదివచనానిదత్తౌరసపుత్రికాపుత్రవ్యతిరిక్తగౌణపుత్రకర్తృకోదకసమాప్తిపరాణి । ‘తోయంపిణ్డంసమాప్యైతతద్దినేనౌరసేతరైః’ ‘శేషాస్సుతాస్తత్రసమాపయేయుః ।’ ఇత్యాదిభిస్త్ర్యహమధ్యేదర్శసమ్భవే తేషామపిపిణ్డోదకసమాపనప్రాప్తే ‘పర్యవస్యేత్త్ర్యహాత్పరమ్’ ఇత్యాదీనితద్విషయాణ్యేవవ్యవతిష్ఠన్తే । ఏవంచ, ॥ శ్లో ॥ ద్విచన్ద్రదర్శనేదోషోమాతాపిత్రోర్నవిద్యతే । మధ్యేపిణ్డసమాప్తిశ్చేత్తుల్యక్షయకరీభవేత్ ॥ పిత్రోస్తుయావదాశౌచం దద్యాత్పిణ్డం జలాఞ్జలీన్, ఇత్యాదీని త్రిరాత్రాదర్వాగ్విషయాణీతిసఙ్కోచోనకార్యః । తేనదశాహమధ్యేత్రిరాత్రాదర్వాగూర్ధ్వంవాదర్శసఙ్క్రమణసమ్భవేపుత్రవ్యతిరిక్తస్యకర్తుర్జ్ఞాతీనాం దర్శసఙ్క్రమణాదేవసమాపనమ్, దత్తౌరసపుత్రికాపుత్రవ్యతిరిక్తపుత్రాణాం త్రిరాత్రాదూర్ధ్వం దర్శాదౌసతిసమాపనమ్, త్రిరాత్రాదర్వాగ్దర్శప్రాప్తేతు తేషాంనసమాపనమ్, దత్తౌరసపుత్రికాపుత్రాణాంతుయదాకదావాదర్శాదౌసతినతత్రసమాపనమ్, కిన్తుదశాహఏవపిణ్డోదకాదిసమాపనమ్” ఇతి । యథోచితమిహద్రష్టవ్యమ్ । జ్ఞాతీనాం

పుత్రేణసహ సమాపనముక్తం రత్నావళ్యామ్ — ॥ శ్లో ॥ సఙ్క్రాన్తి రాత్రావథదర్శో వా మధ్యేచేత్ జ్ఞాతిభిస్సుతః । ఉదకం పిణ్డదానంచ దశాహాన్తేసమాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తథాఽన్యదపి — ॥ శ్లో ॥ కర్త్తా యదా సమాప్నోతి తదానీంతు సపిణ్డకాః । జ్ఞాతిభిస్తత్సమాప్తిశ్చేన్మధ్యే తేషాం కులక్షయః ॥ * ॥ ఇతి । సపిణ్డకాస్సమాప్నుయురితి శేషః । పుత్రవ్యతిరిక్త కర్తృవిషయే జ్ఞాతీనాం సమాపనమాహాశఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహన్యనారభ్యకర్త్రా సహతిలోదకమ్ । యదిపశ్చాచ్చకర్త్తారస్తేఽన్తర్దశే తు సఙ్క్రమే ॥ కుర్యురాఽన్తర్గతేదర్శే సఙ్క్రమేదశమేహని ॥ * ॥ ఇతి । అయమర్థః — ॥ వా ॥ ప్రథమేఽహన్యనారభ్యకుర్వతా కర్త్రా సహ యదాజ్ఞాతయః క్రియారమ్భంనకుర్వన్తి, యదాచకర్త్తారః దర్శాదేరూర్ధ్వం క్రియారమ్భంకుర్వన్తితత్రోభయత్రజ్ఞాతయోఽన్తర్దశాహేదర్శేసంక్రమే వా సమాపనం కుర్యుః, దర్శాదూర్ధ్వమారభ్య కుర్వతా కర్త్రా సహ న దశమేహనీతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహని కర్త్రా యే న కుర్వన్తి తిలోదకమ్ । తైర్జ్ఞాతిభిశ్చదర్శాదౌ సమాప్యేతౌరసేతరైః ॥ * ॥ ఇతి । ఔరసేతరైః కర్తృభిర్జ్ఞాతీనాం సమాపనమిత్యర్థః । సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ దశాహమధ్యేసఙ్క్రాన్తౌ ప్రేతకర్మ సమాపనమ్ । సహైవజ్ఞాతిభిః కార్యమౌరసాన్యైశ్చకర్తృభిః ॥ * ॥ ఇతి । ప్రేతకర్మ సమాపనమిత్యుక్తత్వాత్, ఏకోత్తరవృద్ధిశ్రాద్ధం నవశ్రాద్ధమపి దర్శేఽపకృష్య సమాపనీయమితి కేచిత్ । అన్యే తు — “ ॥ శ్లో ॥ తోయపిణ్డం సమాప్యేత తద్దినేనౌరసేతరైః । ” ఇత్యాదిభిః పిణ్డోదకయోరేవాపకర్షస్మరణాన్నాస్తి నవశ్రాద్ధాపకర్షః, తత్తద్దినేష్వేకాదశేవాదినే నవశ్రాద్ధానికర్త్తవ్యాని, ఏకోత్తరవృద్ధిశ్రాద్ధానితు అపకృష్యసమాపనీయాని ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధమేకోత్తరం వృద్ధ్యా కర్త్తవ్యంతు దినేదినే । ఆవసానాద్బలీనాంతు ద్విగుణం ప్రత్యహం పరే ॥ * ॥ ఇతి । పిణ్డోదకోపక్రమావసాన విశిష్టత్వాత్, సన్నియోగశిష్టన్యాయాచ్చేత్యాహుః । శిష్టాచారాదిహవ్యవస్థా .

పాషాణోత్థాపనక్రమః

పాషాణోత్థాపనం దశాహఏవకుర్యాదిత్యాహశఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ ఆకౌమధ్యేతథాఽన్త్యేయ ఉదకాది సమాపయేత్ । సఏవదశమేకుర్యాత్పా

పాషాణోత్థాపనాదికమ్ ॥ * ॥ షట్త్రింశన్మతే — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతకార్యాణి సర్వాణి మధ్యేయది సమాపయేత్ । తథాఽపిదశమేప్యేవం పాషాణోత్థాపనం స్మృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ ఉదకం పిణ్డదానం చాప్యపకృష్యసమాపయేత్ । ఉత్థాపనం దశాహేస్యాదన్యథా కులనాశనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఉత్థాపనం ప్రభూతబలిప్రదానస్యాప్యుపలక్షణమ్ । యదాహసంగ్రహకారః — ॥ శ్లో ॥ దశాహమధ్యేత్వథదర్శఆగతే సమాపితే కర్మణిపారలౌకికే । ఉత్థాపనం భూతబలిర్దశాహమధ్యేకృతం చేత్కులనాశహేతుః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహే దర్శశ్చేత్ పిణ్డశేషం సమాపయేత్ । ఉత్థాపనం శాన్తిహోమం దశమేఽహ్ని సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । జాబాలిః — ॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహే దర్శేవా సఙ్క్రమేవాసమాప్యతు । వపనం శాన్తిహోమంచ దశాహాన్తేసమాచరేత్ ॥ తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన దశాహే వపనం విదుః ॥ * ॥ ఇతి । జ్ఞాతీనామపి వపనమాహప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ జ్ఞాతయస్సప్తమాదర్వాక్కనిష్ఠాదశమేహని । వాపయేయుశ్చ తేసర్వేకర్తృభిస్సహ సర్వదా ॥ * ॥ ఇతి । శాన్తిహోమకాలే వపనమాహాపస్తమ్బోఽపి — ॥ వా ॥ నాపితకర్మాణి కారయన్తే ఏషప్రథమోలఙ్కారః ॥ * ॥ ఇతి । అన్తర్దశాహ సమాపనే కేశవపనపూర్వకమేవోదకం దేయమ్ ॥ శ్లో ॥ ప్రదద్యుర్జ్ఞాతయస్సర్వే క్షౌరం కృత్వా తిలోదకమ్ ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ , ॥ వా ॥ వపనం కృత్వా స్నాత్వా ఏకవస్త్రా జలాఞ్జలీన్ దద్యుః ॥ * ॥ ఇతి ప్రచేతస్మరణాత్ , ॥ శ్లో ॥ అకృత్వా వపనం మూఢః ప్రేతకర్మ ప్రవర్తతే । ఉదకం పిణ్డదానంచ శ్రాద్ధం చైవచ నిష్ఫలమ్ ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాచ్చ । ఏవంచాన్తర్దశాహసమాపనే జ్ఞాతీనాం ప్రథమదినే కణ్ఠాదుపరి వపనాకరణే తర్పణాత్పూర్వం కర్తవ్యమేవ, దశమదినేఽపి శాన్తిహోమకాలే శేషవపనం సర్వాఙ్గవపనంవా కార్యమ్ । బాలాదేస్సంస్కారాది ప్రేతకృత్యం బాలాద్యాశౌచప్రకరణే సవిస్తరం ప్రతిపాదితమ్ .

అన్తర్దశాహేగతపుత్రవిషయేక్రమః

అన్తర్దశాహేగతపుత్రవిషయే । పారస్కరః — ॥ శ్లో ॥ పుత్రస్యాసన్నిధానేయః పిణ్డదానేప్రవర్తతే । తత్సన్నిధౌ ప్రవృత్తోఽపిసత్యాజ్యః

పిణ్డదస్సుతః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ముఖ్యకర్త్రాగమే
యస్తుప్రవృత్తోఽపిక్రియాంత్యజేత్ । తతస్తుకర్మకుర్వీతసంస్కర్తావిసృజేత్త
తః ॥ తతస్తిలోదకంపిణ్డంనగ్నప్రచ్ఛాదనంతథా । నవశ్రాద్ధప్రదానాదిసర్వం
కర్మసమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ దశాహకర్మణ్యా
రబ్ధేసంస్కర్త్రాదాకనీయసా । జ్యేష్ఠోయస్త్వన్తరాగచ్ఛేత్సోఽస్యశేషంస
మాచరేత్ ॥ * ॥ కనిష్ఠేనసోదరేణభిన్నోదరేణవాదాహాదిప్రేతకృత్యే
ఆరబ్ధేసఞ్చయాత్పూర్వంపరంవాఆగతోజ్యేష్ఠపుత్రఃకనిష్ఠకృతస్యప్రే
తకృత్యస్యశేషంకుర్యాదిత్యర్థః । తత్రసఞ్చయాత్పూర్వమాగతశ్చేదు
ప్తకేశస్సఞ్చయనమతీతకాలోదకపిణ్డాంశ్చఏకదాకృత్వాతతస్తాత్కాలి
కపిణ్డోదకనవశ్రాద్ధాద్యేకోద్దిష్టాన్తంస్వస్వకాలేకృత్వాద్వాదశాహే
సాపిణ్డ్యంచకుర్యాత్ । సఞ్చయాత్పరమాగతశ్చేదతీతకాలోదకపిణ్డమా
త్రమేకదాదత్త్వాతాత్కాలికపిణ్డోదకాద్యేకోద్దిష్టాన్తంస్వస్వకాలేకృ
త్వాశ్రవణదినమారభ్యదశాహాశౌచమనుష్ఠాయానన్తరమావృత్తాద్యమా
సికాదీన్యుక్తకాలేకృత్వాత్రిపక్షాదౌసాపిణ్డ్యంకుర్యాన్నద్వాదశాహే,
తత్రతస్యాశౌచసద్భావాత్ । తథాచస్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ శృ
ణోత్యనిర్దశంపుత్రఃపిత్రోస్తుమరణంయది । మృతాహాత్ప్రేతకా
ర్యంస్యాత్తస్యశుద్ధిర్దశాహతః ॥ * ॥ ఇతి । దశాహమధ్యేసఞ్చయాదూ
ర్ధ్వంయదిపితృమృతింశృణోతితద్విషయమిదందశాహాశౌచమ్, ॥ శ్లో ॥
పిత్రోర్మృతౌచేద్దూరస్థశ్శ్రుత్వాపితృవిపర్యయమ్ । పుత్రశ్శుద్ధ్యేద్దశా
హేనసఞ్చయాత్ప్రాక్తుశేషతః ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ । అన్యేనసం
స్కారేకృతేసఞ్చయాత్పూర్వమాగతఃపుత్రఃపునర్దాహాదిసర్వంకృ
త్వాదశాహశేషేణశుద్ధ్యేత్ , కనిష్ఠేనకృతేతుదాహంవినాసఞ్చయాది
సర్వంకృత్వాశేషేణైవశుద్ధ్యేత్ । తదుక్తంస్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥
అన్యేనయస్యసంస్కారఃకృతస్తస్యాత్మజఃపునః । కుర్యాదేవయథాశా
స్త్రమన్యథాకిల్బిషీభవేత్ ॥ * ॥ దేవలశ్చ — ॥ శ్లో ॥ పునర్దహన
మారభ్యశ్రాద్ధాన్తంపైతృమేధికమ్ । కృత్వాఽన్యైఃప్రేతరూపస్యసపిణ్డీకర
ణంచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రపునర్దాహేచితాగ్నినాశేతదనుగతప్రా

యశ్చేత్తద్విధినాఽగ్నిముత్పాద్యపునర్దహనవిధినాఽస్థ్యాదిసంస్కృత్యఏకాద శాహేఏకోద్దిష్టంద్వాదశాహేసపిణ్డీకరణంచకుర్యాదిత్యర్థః । స్మృత్యన్త రేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మన్త్రవత్సంస్కృతస్యాపిహ్యసమాప్తోదకస్య చ । అస్థిసఞ్చయనాదర్వాక్పునర్దాహో విధీయతే ॥ అస్థిసఞ్చయనాదూర్ధ్వమ సమాప్తోదకస్య తు । పునర్దాహం వినా తత్ర పిణ్డదానోదకక్రియా ॥ * ॥ ఇ తి । అన్యత్రాఽపి — ॥ శ్లో ॥ అస్థిసఞ్చయనాదర్వాగాగతో యది పు త్రకః । తతస్తు కర్మ కుర్వీత సంస్కర్తా విసృజేత్తదా ॥ విసృష్టో భోజయిత్వా న్తే బ్రాహ్మణాంశ్చ విశుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । కర్మ - పునర్దహనాదికమ్ , అ న్తే - సంస్కర్తుస్స్వాశౌచాన్తే , విసృష్టశ్శుద్ధ్యర్థం బ్రాహ్మణాన్ భోజయేది త్యర్థః । అర్థాదన్యేన సంస్కారే సఞ్చయే చ కృతే సఞ్చయనాత్పరమా గతేన పుత్రేణ దాహాదిన కార్యమ్ , అతీతపిణ్డోదకదానం నగ్నప్రచ్ఛాదనా దికమవశిష్టదినప్రేతకృత్యం చ కార్యమిత్యుక్తం భవతి । అన్యేన కృతే దా హే సఞ్చయాత్పూర్వమాగతోఽపి పుత్రవ్యతిరిక్తో ముఖ్యకర్తా పున ర్దాహం న కుర్యాత్ , సఞ్చయనోదకాద్యేవ కుర్యాత్ , ॥ శ్లో ॥ పునర్దా హక్రియాస్సర్వా మాతాపిత్రోర్విశేషతః । ఇతరేషాం తు సర్వేషాం పు నర్దాహస్తు నేష్యతే ॥ * ॥ ఇతి పరాశరస్మరణాత్ .

అసపిణ్డాదిదాహకానాం ముఖ్యకర్తృసమాగమేవిధిః

అసపిణ్డశ్చేద్దాహకర్తా తస్య సఞ్చయనాత్పూర్వం ముఖ్యకర్తృ సమాగమే సతి అనన్తరమాశౌచముదకదానం చ నాస్తి , సఞ్చయనాత్పరం ముఖ్యకర్తృదర్శనే ప్రేతాన్నభోజనే దశాహమాశౌచముదకదానం చ కా ర్యమ్ । పక్షిణ్యాశౌచినస్తు అసపిణ్డదాహే సఞ్చయాత్పూర్వం ముఖ్యక ర్తృదర్శనే త్రిరాత్రాశౌచమ్ , సఞ్చయనానన్తరం దర్శనే దశరాత్ర మాశౌచముదకదానం చాస్తి । సమానోదకాదిషు త్రిరాత్రాశౌచిషు సపి ణ్డేషు వా దహనకర్తృషు సత్సు సఞ్చయనాత్పూర్వం పరం వా ముఖ్యక ర్తృదర్శనే దశాహమాశౌచముదకదానం చ భవతి , అన్యత్సర్వం నివర్త తే । అత్ర సంవాదవచనాని । మనుః — ॥ శ్లో ॥ అసపిణ్డం ద్విజం ప్రే తం విప్రో నిర్హృత్య బన్ధువత్ । అనదన్నన్నమహ్నైవ న చేత్తస్మిన్ గృహే

వసేత్ ॥ యద్యన్నమత్తి తేషాం యస్సదశాహేన శుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ త్ర్యహంతుయోనిబన్ధూనామాశౌచం దహనాదిషు ॥ * ॥ ఇతి । ఆశౌచముదకస్యాప్యుపలక్షణమ్, "యావదాశౌచముదకమ్" ఇతి సంస్కర్తురుదకదానస్మరణాత్ । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అజ్ఞాతించ నరందగ్ధ్వా త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ । జ్ఞాతీనాం దర్శనాచ్ఛుద్ధిస్సఖ్యైతే దశరాత్రకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మాణ్డవ్యః — ॥ శ్లో ॥ శావేచ సూతకేచైవ త్ర్యహాత్తూదకదాయినః । శవదాహంతు కుర్యాచ్చేద్దశాహాత్తం భవేత్క్రియా ॥ * ॥ భరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ యస్సమానోదకం ప్రేతం వహేద్వాఽథదహేత్తువా । తస్యాశౌచం దశాహంస్యాదన్యేషాంచ త్ర్యహం విదుః ॥ * ॥ ఇతి । అన్యేషామ్ - యోనిబన్ధూనామిత్యర్థః । గృహ్యపరిశిష్టే — ॥ శ్లో ॥ అసగోత్రస్సగోత్రోవా యదిస్త్రీ యదివాపుమాన్ । ప్రథమేఽహనియఃకర్తా సదశాహం సమాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । దశాహమధ్యే ముఖ్యకర్తర్యాగతేఽపిదౌహిత్రస్సమానోదకాదిస్సపిణ్డో వాసంస్కర్తా దశాహముదకమాత్రంసమాపయేత్, పిణ్డాదికమన్యత్సర్వం విసృజేదిత్యర్థః । అతస్సంస్కర్తా విసృజేదిత్యనేనాస్యనవిరోధః। తథాచపారస్కరః — ॥ శ్లో ॥ పుత్రోభ్రాతాఽథశిష్యోవాఽన్యోవా బ్రాహ్మణస్సదా । ప్రథమేఽహనియఃకుర్యాత్కుర్యాదేవాప్ప్రదానతః ॥ ఏతైరారబ్ధపిణ్డస్యయద్యాగచ్ఛన్తి వైసుతాః । తేఽపికుర్యుస్తుపూర్వోక్తపిణ్డదానంజలంతథా ॥ * ॥ ఇతి । పుత్రః - కనిష్ఠపుత్రః, అన్యోవా - సపిణ్డసమానోదకాదిః, అపాంప్రదానం అప్ప్రదానమ్, అప్ప్రదానతః - అప్ప్రదానాత్, ఆప్రదానతః - అభివిధావాకారః, దశమదినే దేయోదకదానపర్యన్తమితియావత్ । పూర్వోక్తపిణ్డదానమ్ - సంస్కర్త్రా పూర్వదత్తానాం పిణ్డానాందానమ్, తథాజలమ్ - తిలవారి । ఏతదుక్తంభవతి - కనిష్ఠపుత్రభ్రాత్రాదిసంస్కర్తాస్వస్యాశౌచపర్యన్తంముఖ్యకర్తాృగమేప్యుదకమాత్రం దద్యాత్, అన్తరాసమాగతో ముఖ్యకర్తాతుఅతీతదినవిహితోదకపిణ్డానేకదాదత్వా తాత్కాలికాని శేషాణిప్రేతకార్యాణిచతత్తత్కాలే కుర్యాదితి । నను "తేఽపికుర్యుస్తుపూర్వోక్తపిణ్డదానం జలం తథా" ఇతి

పారస్కరవచనస్య “ జ్యేష్ఠోయస్త్వన్తరాగచ్ఛేత్సోఽస్య శేషం సమాపయేత్ ” ఇతి శ్రీధరీయవచనేన విరోధ ఇతి చేన్నైవమ్ , శ్రీధరీయవచనప్రాప్తతీతపిణ్డోదకదాననిషేధస్యార్థికత్వేన దౌర్బల్యాత్ , “ తేపికుర్యుః ” ఇతి పిణ్డోదకదానస్య కణ్ఠోక్తత్వేన ప్రాబల్యాత్ , “ ॥ శ్లో ॥ ఉత్తరీయ శిలాపాత్రద్రవ్యకర్తృవిపర్యయే । పూర్వదత్తాఞ్జలీన్పిణ్డాన్పునరిత్యాహ గౌతమః ” ఇతి కర్తృవిపర్యయేదత్తపిణ్డోదకానాం పునర్విధానాచ్చ । యత్తు శాతాతపవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ అన్యగోత్రోఽప్యసమ్బద్ధః ప్రేతస్యాగ్నిం దదాతియః । ఉదకం పిణ్డదానంచ సదశాహం సమాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తస్యార్థః , దశాహనిర్వర్తనీయం పఞ్చసప్తతిసఙ్ఖ్యాకముదకం పిణ్డదశకంచ ముఖ్యకర్త్రభావే స్వాశౌచాన్తే సమాపయేత్ , యద్వా ప్రేతాన్నభోజనే సతి దశాహేన ఉదకాది సమాపయేదితి । అతఏవ స్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ అసపిణ్డో యది దహేద్ద్వితీయేత్వస్థిసఞ్చయః । ఏకోద్దిష్టం తృతీయేఽహ్ని మరణాత్తు విధీయతే ॥ * ॥ ఇతి । అస్థిసఞ్చయనగ్రహణం తిలోదకాదేరప్యుపలక్షణమ్ । ఏతచ్చ ప్రేతాన్నభోజనరహితాఽసపిణ్డవిషయమ్ , ॥ శ్లో ॥ యః ప్రమీతమలంకుర్యాద్వహేద్వాథ దహేద్ద్విజమ్ । సశుధ్యత్యేకకాలేన కాలశేషం బహిర్వసేత్ ॥ గ్రామేవసేద్దినాచ్ఛుధ్యేత్త్ర్యహాత్ప్రేతగృహేవసేత్ । నిర్హృత్యయో మృతాన్నంచ భుక్త్వాసతు దశాహతః ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । గ్రామేవసన్దినాచ్ఛుధ్యేదిత్యేతద్దహనానన్తరం ముఖ్యకర్తృసమాగమే సతి సఞ్చయాదిప్రేతక్రియాయా అకరణే వేదితవ్యమ్ । ముఖ్యకర్తురభావే ప్రేతక్రియాయాః కరణే తృతీయదినవిహితైకోద్దిష్టేన శుద్ధిః, “ ఏకోద్దిష్టాన్తమేవస్యాత్సంస్కర్తుశ్శుద్ధతాత్వఘాత్ ” ఇతి బోధాయనేన సంస్కర్తురేకోద్దిష్టాన్తకరణేనైవ శుద్ధిస్మరణాత్ । ప్రేతాన్నభోజనేతు దశాహతశ్శుద్ధిః క్రియా చేతిజ్ఞేయమ్ .

దశమదినాగతముఖ్యకర్తృవిషయః

కనిష్ఠాదినా సంస్కారాది నవదినపర్యన్తప్రేతకృత్యే కృతే సతి దశమదినే దివాఽఽగతో ముఖ్యకర్తా ఉప్తకేశో నవభిర్దివసైర్దేయాం స్తిలోదకపిణ్డానేకదైవదత్వా ప్రభూతబలిం ప్రదాయ తత్కాలోదకం దశమంపిణ్డంచ

దత్త్వా సర్వాఙ్గవపనం శేషవపనం వా కృత్వా శాన్తిహోమం సమాపయేత్ । తత్ర శ్రవణదినమారభ్య దశాహాద్యాశౌచస్య సత్త్వేఽపి మరణదినమారభ్య ఏకాదశదినే ఆద్యశ్రాద్ధం కృత్వా ఆశౌచానన్తరముక్తకాలే ఆవృత్తాద్యశ్రాద్ధాదీని కృత్వా త్రిపక్షే సపిణ్డనం కుర్యాత్ । తథా స్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ నవభిర్దివసైర్దద్యాన్నవపిణ్డాన్ సమాగతః । దశమం పిణ్డముత్సృజ్య రాత్రిశేషేణ శుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । దశమదినే సమాగతో ముఖ్యకర్తా నవభిర్దివసైః దేయాన్ నవపిణ్డాన్ దత్త్వా దశమపిణ్డం చ దత్త్వా రాత్రిశేషేణ పుత్రవ్యతిరిక్తకర్తా శుధ్యతీతి । పుత్రోఽపి ఆశౌచస్య సత్త్వేఽపి ఏకోద్దిష్టాధికారీ భవతీత్యర్థః । యదాహ శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ ఆద్యశ్రాద్ధమశుద్ధోఽపి కుర్యాదేకాదశేఽహని । కర్తుస్తాత్కాలికీ శుద్ధిరశుద్ధః పునరేవ సః ॥ * ॥ ఇతి । రాత్రిశేషేణ శుధ్యతీత్యేతదన్యథా కైశ్చిద్వ్యాఖ్యాతమ్ । రాత్రిశేషేణ శుద్ధిస్మరణాదిదం సఞ్చయాత్ప్రాగాగతజ్యేష్ఠపుత్రవిషయమ్, "సఞ్చయాత్ప్రాక్తు శేషతః" ఇతి దశాహశేషేణ తస్యైవ శుద్ధిస్మరణాదితి, తదసాధు, సఞ్చయాత్ప్రాగాగతజ్యేష్ఠపుత్రవిషయత్వరూపవిశేషస్య తత్రాప్రతీతేః, సఞ్చయాత్పూర్వం పరం వా దశమదినే ఆగతస్య ముఖ్యకర్తృమాత్రస్యావిశేషేణ పిణ్డోదకసమాపనప్రతీతేః, రాత్రిశేషేణ శుధ్యతీత్యేతస్య చ దశమదినాగతస్య ముఖ్యకర్తుః పుత్రవ్యతిరిక్తస్య " ॥ శ్లో ॥ విగతం తు విదేశస్థం శృణుయాద్యో హ్యనిర్దశమ్ । యచ్ఛేషం దశరాత్రస్య తావదేవాశుచిర్భవేత్ " ఇతి దశమదినోత్తరకాలమాశౌచాభావేన ముఖ్యార్థత్వసమ్భవాత్ పుత్రస్యాపి శ్రవణాది దశాహాశౌచసత్త్వేఽపి దశాహపిణ్డోదకసమాపనైకోద్దిష్టార్థశుద్ధిప్రతిపాదనపరత్వేనాప్యుపపత్తేః । అతస్సర్వోఽపి దశమదిన ఆగతో ముఖ్యకర్తా స్వోచితం ప్రేతకర్మ తస్మిన్నహని కృత్వా మరణాద్యేకాదశదినే ఆద్యైకోద్దిష్టమాశౌచాపగమానన్తరం విహితకాలేషు ఆవృత్తాద్యమాసికాదీని చ కుర్యాత్ । నను " శ్రుత్వా తద్దినమారభ్య దశాహం సూతకీ భవేత్ " " పుత్రశ్శుధ్యేద్దశాహేన సఞ్చయాత్ప్రాక్తు శేషతః " ఇత్యాదినా సఞ్చయాత్పరం మృతిశ్రవణే పుత్రస్య దశాహాశౌచవిధానాత్, యావదాశౌచం పిణ్డోదకవిధానాచ్చ దశమదినే శ్రవణే తదాది దశాహోదకదాన

ప్రసఙ్గః, తతశ్చ “నవభిర్దివసైర్దద్యాత్” ఇతిదశాహేపిణ్డసమాపనవచనమ్, పుత్రవ్యతిరిక్తముఖ్యకర్తృవిషయంవా, అకృతాస్థిసఞ్చయనవిషయంవాస్యాత్ ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాత్పూర్వమస్థిసఞ్చయనం భవేత్ । ఏకాదశాహేమాసాన్తేవాస్థిసఞ్చయనంభవేత్ ॥ * ॥ ఇత్యాదిభిస్సపిణ్డీకరణాత్పూర్వమస్థిసఞ్చయనస్యవిహితత్వాదితిచేన్న ॥ శ్లో ॥ శృణోత్యనిర్దిశం పుత్రః పిత్రోస్తుమరణం యది । మృతాహాత్ప్రేతకార్యంస్యాత్తస్య శుద్ధిర్దశాహతః ॥ * ॥ ఇతి వచనేనాన్తర్దశాహశ్రవణేత దాది దశదినాశౌచస్యసత్త్వేఽపిమృతదినాదిదశాహతఏవప్రేతకార్యసమాపనస్యకణ్ఠతః ప్రతిపాదనాత్, అపవాదభూతేన “యావదాశౌచం ప్రేతస్యోదకమ్” ఇతివిష్ణుస్మరణవచనస్యదశాహానంతరశ్రవణాదివిషయాన్తరసద్భావేనోత్సర్గస్యబాధాత్ .

ఏకాదశేఽహ్ని అపరాహ్ణాత్పూర్వమాగతపుత్రవిషయేవిధిః

ఏకాదశేఽహ్ని అపరాహ్ణాత్పూర్వమాగత పుత్రవిషయే పైఠీనసిః — ॥ శ్లో ॥ దశరాత్రే వ్యతీతేతు పిత్రోశ్చైవౌర్ధ్వదైహికమ్ । పుత్రఃకుర్యాత్తదాశౌచం దశరాత్రమితిస్మృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర పితృమేధసారకృత్ — ॥ వా ॥ కృతేదశాహకృత్యే శ్రుత్వైకాదశాహే త్వాగతఃపుత్ర ఉప్తకేశ ఏకోద్దిష్టం కృత్వా దశాహతిలోదకందద్యాత్, అకృతేదశాహకృత్యేఽనిర్దశాహే పిత్రోర్మృతిశ్రుతౌ శ్రుతాహాది దశాహాన్తముదకాది కృత్వా ఏకాదశాహే ఏకోద్దిష్టం కృత్వా త్రిపక్షే సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అకృతే దశాహకృత్యే దశమదినరాత్రావాగతోఽపి ॥ శ్లో ॥ శుక్రవారేప్యతిక్రాన్తే మాతాపిత్రోస్తథైవచ । సన్ధ్యారాత్ర్యోస్తథా క్షౌరం ప్రేతకార్యంచ నాచరేత్ ॥ దివైవ తర్పణం కుర్యాన్నాపరాహ్ణే తుసఞ్చయః ॥ * ॥ ఇతి । దాహదినవ్యతిరిక్తదినే రాత్రావుదకదానాది నిషేధాత్తతఉత్తరం దశాహకృత్యం సమాప్య ఏకాదశాహే ఆద్యశ్రాద్ధం కుర్యాత్ । అయమత్ర పితృమేధ సారకృతోఽభిమతః పైఠీనసి వచనార్థనిష్కర్షః । అన్యేన సపిణ్డాదినా కృతే దహనాది దశాహకృత్యే సంచయనాత్ప్రాగేకాదశాహే పితృమృతిం శ్రుత్వా సమాగతఃపుత్రః పునర్ద

హనాది సర్వం తదాకృత్వా ఏకోద్దిష్టంచకృత్వా తదారభ్య దశరాత్రా
శౌచానుష్ఠానముదకమాత్రంచ కుర్యాత్ । కనిష్ఠేనతు దశాహకృత్యే కృ
తే సంచయాత్పూర్వం పరంవా సమాగతో జ్యేష్ఠపుత్రః ॥ శ్లో ॥ ప్రేత
కృత్యేతునివృత్తే పుత్ర ఏకాదశేఽహని । ఆగతస్తద్దినే త్వాద్యం పిణ్డోద
కసమాపనాత్ ॥ * ॥ ఇతి । సంచయాత్పరమేకాదశాహే ఆగతః వృషోత్స
ర్జనపూర్వకమాద్యైకోద్దిష్టంచకృత్వా తత ఆరభ్యాశౌచాన్తముదకదానం
కుర్యాన్నపిణ్డదానమ్, ॥ శ్లో ॥ ముఖ్యకర్తా విదేశస్థః కాలేఽకాలే శ్రుతో
యది । తిలవారి ప్రకుర్వీత పిణ్డదానం వివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి స్మరణా
త్ । కాలె - ఏకోద్దిష్టకాలె ఏకాదశాహ ఇతి యావత్, అకాలె - ఏకాద
శాహానన్తరకాల ఇత్యర్థః । అత్ర సర్వత్ర త్రిపక్షాదౌ సపిణ్డీకరణమ్ । అకృ
తే దశాహకృత్యే ఆగతదినమారభ్య దశాహకృత్యం పరిసమాప్య ఏకాద
శాహే ఏకోద్దిష్టం త్రిపక్షాదౌ సాపిణ్డ్యం కుర్యాదితి । అన్యేతు పైఠీనసివ
చనమన్యథా వ్యాచక్షతే — దశరాత్రే వ్యతీతే ఏకాదశదినే పిత్రోర్మృతి
శ్రవణే పుత్రస్తదా తస్మిన్నేవాఽహని ఔర్ధ్వదైహికం వపనపూర్వకముదకం
పరిసమాప్య ఏకోద్దిష్టం పరిసమాప్య ఏకాదశాహమారభ్యాశౌచమాత్రమ
నుష్ఠేయమ్, నోదకమితి తన్మన్దమ్, ॥ శ్లో ॥ కనీయసా కర్మ సమాపితం చే
చ్ఛ్రాద్ధాత్పురో జ్యేష్ఠసమాగతశ్చేత్ । తస్మిన్దినే శ్రాద్ధమేకం సమాప్య
పశ్చాద్దశాహాత్తు తిలోదకంచ ॥ కృతక్రియేఽపి పితరి దశాహం సూతకీ భ
వేత్ । దద్యాత్తిలోదకం పుత్రస్సపిణ్డీకరణం పునః ॥ ముఖ్యకర్తా విదేశస్థః
కాలెఽకాలె శ్రుతో యది ॥ * ॥ ఇత్యాదిభిః షట్త్రింశన్మతాదివచనైరేకో
ద్దిష్టానన్తరమప్యుదకదానవిధానాత్ .

కనిష్ఠాదికృతసాపిణ్డ్యస్య జ్యేష్ఠేన పునఃకరణమ్

యద్యేకోద్దిష్టాన్తం పుత్రో వాఽన్యో వా కుర్యాత్ । విదెశస్థః పుత్ర
శ్శ్రుత్వా వపనం కృత్వా దశాహ ముదకమాత్రం దద్యాత్, సపిణ్డీకర
ణం చాన్యకృతం కనిష్ఠకృతం వా పునః కుర్యాత్ । అత్ర గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥
కృతక్రియేఽపి పితరి దశాహం సూతకీ భవేత్ । దద్యాత్తిలోదకం పుత్రస్సపి
ణ్డీకరణం పునః ॥ * ॥ వృద్ధశాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ అగ్రజో వాఽనుజో

హాఽపి పిత్రోరవగతో మృతిమ్ । వాపయిత్వాఽథ కేశాదీన్ సచేలముపగా
హయేత్ ॥ ఆదశాహం బ్రహ్మచారీ దత్వా చైత త్తిలోదకమ్ । సపిణ్డీకరణం
కుర్యాదనేన చ కృతం యది ॥ * ॥ ఇతి । అగ్రజస్తిలోదకం దశాహం దత్వా
అన్యకృతమపి సపిణ్డీకరణమేకాదశాహే పునః కుర్యాత్ , అనుజస్తు దశా
హం తిలోదకమాత్రం దద్యాదిత్యర్థః । మాధవీయే — ॥ శ్లో ॥ దేశా
న్తరస్థితః పుత్రః శ్రుత్వా పితృవిపర్యయమ్ । కృత్వా తు వపనం దత్వా ద
శాహాన్తం తిలోదకమ్ ॥ సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధం కుర్యాదేకాదశేఽహని ॥ * ॥
ఇతి । ఏకోద్దిష్టస్య పూర్వమన్యేన కృతత్వాదేకాదశాహే పునస్తస్య విధా
నాభావాత్ , తత్ర సపిణ్డీకరణమేవ కుర్యాత్ , న పునః షోడశశ్రాద్ధమిత్యర్థః ।
ఏతచ్చైకాదశాహే సపిణ్డీకరణం పునః కరణవిషయమ్ , అన్యథా త్రిపక్షా
దావేవ కుర్యాత్ । షట్త్రింశన్మతే — ॥ శ్లో ॥ ఆగతో జ్యేష్ఠపుత్రస్తు ప్రే
తకృత్యే సమాపితే ॥ ఏకాదశేఽహ్ని సాపిణ్డ్యముక్తకాలవ్యతిక్రమే ॥ * ॥
ఇతి । ప్రేతకృత్యే సపిణ్డీకరణాన్త ఇత్యర్థః । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥
జ్యేష్ఠేన వా కనిష్ఠేన సపిణ్డీకరణే కృతే । దేశాన్తరగతానాం తు పిణ్డదానం క
థం భవేత్ ॥ శ్రుత్వా తు వపనం కృత్వా దశాహాన్తం తిలోదకమ్ । తతస్స
పిణ్డీకరణం కుర్యాదేకాదశేఽహని ॥ ద్వాదశాహే న కర్తవ్య ఇతి శాతాతపో
బ్రవీత్ ॥ * ॥ ఇతి । సర్వజ్యేష్ఠః పునః కుర్యాదిత్యర్థః । శాతాతపః —
॥ శ్లో ॥ శ్రవణాహే న కుర్వీత భోజనం మైథునం తథా । దశాహాన్తేఽనుజః
కుర్యాత్పార్వణశ్రాద్ధమాదరాత్ ॥ జ్యేష్ఠస్సపిణ్డీకరణం పునః కుర్యా
త్కృతం యదా ॥ * ॥ ఇతి । అన్యేన కృతే ఏకోద్దిష్టాన్తకృత్యేఽనన్తరమాగ
తోఽనుజో దశాహముదకదానం దత్వా దశాహాన్తైకాదశాహేఽగ్రజాస
న్నిధానే పార్వణం సపిణ్డీకరణం కుర్యాత్ , తత్కృతమపి సాపిణ్డ్యమగ్ర
జః పునః కుర్యాదిత్యర్థః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ కృతే శ్రాద్ధే జ్యేష్ఠ
పుత్ర ఆగతశ్చేత్కథం భవేత్ । తిలోదకం తు నిర్వర్త్య త్రిపక్షే తు సపిణ్డన
మ్ ॥ కనిష్ఠేనైవ విధివత్సపిణ్డీకరణే కృతే । జ్యేష్ఠేనాపి చ కర్తవ్యం సపిణ్డీక
రణం పునః ॥ విభక్తో వాఽవిభక్తో వా మాతాపిత్రోస్సపిణ్డనమ్ । కథం చిద
నుజః కుర్యాద్భూయః కుర్యాత్తదగ్రజః ॥ * ॥ ఇతి । జ్ఞాత్వాదినా సాపి

ణ్డా ద్యన్తేకృతే జ్యేష్ఠాసన్నిధానే సర్వే విభక్తాః పుత్రాఏకాదశాహే సాపిణ్డ్యం పునః కుర్యుః , పశ్చాదాగతోఽజ్యేష్ఠోఽపిపునః కుర్యాత్ । అగ్రజేనకృతంతు నపునః కుర్యాదిత్యాహ బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణంపిత్రోః పితృయజ్ఞవిధానతః । పుత్రాస్సర్వేపృథక్కుర్యుర్యదాజ్యేష్ఠోనకారయేత్ । అగ్రజేనకృతం కర్మనానుజేనపునః కృతిః ॥ * ॥ ఇతి । సర్వజ్యేష్ఠసన్నిధానే విభక్తాఅపినపృథక్కుర్యుః । జ్యేష్ఠఏవకనిష్ఠానుమత్యా సంపృక్తద్రవ్యేణసాపిణ్డ్యం పునఃకుర్యాత్ ॥ శ్లో ॥ నవశ్రాద్ధం సపిణ్డత్వం శ్రాద్ధాన్యపిచషోడశ । ఏకేనైవతుకార్యాణిసంవిభక్తధనేష్వపి ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ । అవిభక్తవిషయేతుఅన్యకృతేసపిణ్డీకరణేసర్వజ్యేష్ఠాసన్నిధానేవిద్యమానజ్యేష్ఠ ఏవపునఃకుర్యాత్, నసర్వే । సర్వజ్యేష్ఠోఽపిశ్రుత్వా పునః కుర్యాత్, ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠేఽసన్నిహితేచాత్రైవ ర్తమానేక్రియాన్తరే । పిత్రోః పుత్రేణకర్తవ్యం ద్వితీయేనానుజేనవా ॥ సర్వైరనుమతింకృత్వా జ్యేష్ఠేనైవతుయత్కృతమ్ । ద్రవ్యేణచావిభక్తేనసర్వైరేవకృతంభవేత్ ॥ జ్యేష్ఠస్సపిణ్డీకరణంపునఃకుర్యాత్కృతంయదా ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్.

వత్సరాన్తేమాతాపితృమృతిశ్రవణే

సంవత్సరానన్తరం మాతాపిత్రోర్మృతిశ్రవణే స్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ పితరిప్రోషితేప్రేతేపుత్రః కుర్యాత్క్రియాదికమ్ । సంవత్సరే వ్యతీతేఽపిదశరాత్రం యథావిధి ॥ * ॥ ఇతి । పురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పితరౌచేన్మృతౌస్యాతాం దూరస్థోఽపిహిపుత్రకః । శ్రుత్వాతద్దినమారభ్యదశాహం సూతకీభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । విజ్ఞానేశ్వరీయే — ॥ శ్లో ॥ మహాగురునిపాతేతుఆర్ద్రవస్త్రోపవాసినా । అతీతేఽబ్దేపికర్తవ్యం ప్రేతకార్యం దశాహతః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యర్థసారే — ॥ వా ॥ మాతాపితృమరణేదూరదేశేఽపివత్సరాదూర్ధ్వమపిపుత్రశ్శ్రుత్వాశ్రవణదినాదిస్వజాత్యుక్తం దశాహాద్యాశౌచం కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అతీతవత్సరప్రేతస్యప్రథమవత్సరవిహితసోదకుమ్భానుమాసికకేశధారణాదీనాంద్వితీయవత్సరేకర్తవ్యతావిధానాదర్శనాత్తానినకార్యాణి, మృతమాసెమృతతిథావాబ్దికశ్రాద్ధమేవ , మృతమాసాద్యజ్ఞానే తత్కాలేకార్యమ్ । అ

నతీతవత్సరప్రేతకృత్యేత్యాబ్దికపర్యన్తం స్వేస్వేకాలే శిష్టాన్యూర్ధ్వభావీని సోదకుమ్భమాసికాదీని కృత్వా మృతమాసతిథావాబ్దికం కుర్యాత్, ॥ శ్లో ॥ అస్థ్నాం పలాశవృన్తైర్వా దగ్ధ్వా తు విధిపూర్వకమ్। ఏకాదశే ద్వాదశే చ మాసికాని సపిణ్డనమ్ । కృత్వా చ పునరావృత్యా మాసికాని తు తద్దినే । యావదాబ్దికపర్యన్తమితి శాతాతపోఽబ్రవీత్ ॥ * ॥ ఇతి । శతకేఽపి — ॥ శ్లో ॥ దశరాత్రం సదా పిత్రోః పరోక్షమరణశ్రుతౌ । త్ర్యహం మాతృసపత్న్యాస్తు దశాహం వత్సరాదధః । కృతౌర్ధ్వదైహికేఽత్యబ్దే దినం తస్యాస్త్ర్యహం తయోః ॥ * ॥ ఇతి । శతకృతా ఏతద్వ్యాఖ్యాతమ్ । వత్సరమధ్యే తత్పరం వా మాతాపిత్రోరసన్నిధానమరణశ్రవణే సర్వేషామపి పుత్రాణాం దశాహమాశౌచమ్, సపత్నీమాతుస్త్వసన్నిధానే మృతౌ శ్రుతాయాం వత్సరాత్పరం త్ర్యహమేవ తత్పూర్వం తు దశాహమ్। అత్ర విశేషః — జ్యేష్ఠేన కృతేఽప్యౌర్ధ్వదైహికేఽబ్దే చాతిక్రాన్తే, తస్యాః - సపత్నీమాతుః, పరోక్షమృతిశ్రవణే దినమ్, తయోః - మాతాపిత్రోః, తచ్ఛ్రుతౌ కనిష్ఠస్య త్ర్యహమ్, ॥ శ్లో ॥ పితరి ప్రోషితే ప్రేతే పుత్రో దేశాన్తరం గతః । కృతక్రియే త్రిరాత్రం స్యాద్దశాహమకృతక్రియే ॥ * ॥ ఇతి । వత్సరాదూర్ధ్వశ్రవణే కృతక్రియే త్రిరాత్రవిధిః కనిష్ఠవిషయ ఏవ, ॥ శ్లో ॥ కృతక్రియేఽపి పితరి దశాహం సూతకం భవేత్ । దద్యాత్తిలోదకం పిణ్డం సపిణ్డీకరణం పునః ॥ * ॥ ఇతి దశాహవిధానాత్కృతస్యాపి సపిణ్డీకరణస్య పునః కరణవిధానసామర్థ్యాజ్జ్యేష్ఠవిషయత్వమస్యావగమ్యతే । తథా చ పైఠీనసిః — ॥ శ్లో ॥ ప్రోషితభ్రాతృమరణే దత్తపిణ్డోదకక్రియే । త్రిరాత్రసూతకం తత్ర దశాహం పుత్రభార్యయోః ॥ * ॥ కృతక్రియే పితరి భర్తరి చ జ్యేష్ఠపుత్రభార్యయోర్దశాహమిత్యర్థః । ఏవం చ సంవత్సరాదూర్ధ్వం పితృమృతిశ్రవణే జ్యేష్ఠపుత్రో దశాహముదకమాశౌచం చానుష్ఠాయ కృతమపి సపిణ్డీకరణం పునః కుర్యాత్ । కనిష్ఠపుత్రస్తు కృతక్రియవిషయే త్రిరాత్రమాశౌచముదకమాత్రం చ కుర్యాదితి । అత్ర కేచిదాహుః — ॥ శ్లో ॥ సంవత్సరే వ్యతీతేఽపి దశరాత్రం యథావిధి ॥ * ॥ ఇత్యాదీని సంవత్సరాదూర్ధ్వం శ్రవణే దశాహప్రతిపాదకాని వచనాని అకృతక్రియపితృవిషయాణి, "కృతక్రి

యేత్రిరాత్రంస్యాత్ " ఇతివచనం వత్సరాదూర్ధ్వం పితృమరణశ్రవణే కృతక్రియే పితరిజ్యేష్ఠాదీనాం సర్వేషామపి పుత్రాణామవిశేషేణ త్రిరాత్రాశౌచోదకదానప్రతిపాదనపరమ్, " ॥ శ్లో ॥ కృతక్రియేఽపి పితరి దశాహం సూతకం భవేత్ । అగ్రజో వాఽనుజో వాఽపి " ఇత్యాదీనికృతక్రియవిషయే దశాహాశౌచప్రతిపాదకాని వత్సరాత్పూర్వం పితృమరణవిషయాణి । యచ్చోక్తమ్ " సపిణ్డీకరణం పునః ' ఇతి పునఃకరణవిధాన సామర్థ్యాత్ కృతక్రియేఽపి పితరిదశాహాశౌచస్య జ్యేష్ఠపుత్రవిషయత్వమవగమ్యత ఇతి , తదపిన , కృతక్రియవిషయే పుత్రమాత్రస్యపునస్సపిణ్డీకరణ విధానోపపత్తేస్సామర్థ్యాభావేన జ్యేష్ఠైకవిషయత్వాప్రతీతేః । ఏవంచ సంవత్సరాదూర్ధ్వం కృతక్రియ పితృమరణశ్రవణే జ్యేష్ఠపుత్రోఽపి త్రిరాత్రాశౌచముదకంచానుష్ఠాయ చతుర్థదినే సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ । వత్సరాత్పూర్వం మృతిశ్రవణే సర్వే పుత్రాదశాహమాశౌచముదకంచ కుర్యుః । జ్యేష్ఠపుత్రస్తు కృతమపి సాపిణ్డ్యమేకాదశాహే పునఃకుర్యాత్ " ఇతి । యథోచితమత్రద్రష్టవ్యమ్ .

సపత్నీమాతృవిషయే

సపత్నీమాతురవర్షాత్పూర్వం మృతిశ్రవణే దశాహమాశౌచ ముదకంచ । వర్షాత్పరంమృతిశ్రవణేత్ర్యహమ్ । తథాచవరదరాజీయే — ॥ శ్లో ॥ ప్రాగబ్దాజ్జననీసమం దిశతుతత్ ప్రేతోదకాదిక్రియాస్తస్మాత్పరి గౌణమాతృమరణం శ్రుత్వాసదాఘం త్ర్యహమ్ ॥ * ॥ ఇతి । విజ్ఞానేశ్వరీయేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పితృపత్న్యామతీతాయాం మాతృవర్జం ద్విజోత్తమ । సంవత్సరే వ్యతీతేఽపి త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సపత్నీమాతురౌరస పుత్రాసన్నిధానే భిన్నోదరేణకృతేదాహాదౌ తదాఽఽగతౌరసపుత్రఃస్వకనిష్ఠకృతే యావత్తావదేవకుర్యాత్, ॥ శ్లో ॥ బహ్వీనామేకపత్నీనామేకాచేత్పుత్రిణీభవేత్ । సర్వాస్తాస్తేనపుత్రేణ పుత్రిణీర్మనురబ్రవీత్ ॥ * ॥ ఇతి తేనపుత్రవత్వాభిధానాత్ । సంగ్రహేచ — ॥ శ్లో ॥; భిన్నోదరకృతేకృత్యే దాహాద్యేత్వాగతౌరసః । స్వకనిష్ఠకృతేయావత్తావదేవాచరేత్తదా ॥ * ॥ ఇతి । సపిణ్డీకరణం భిన్నోదరజ్యేష్ఠకృతమపి కని

ష్ఠోఽప్యౌరసః పునః కుర్యాత్ । స్వకనిష్ఠకృతే యావదిత్యుక్తత్వాత్ .

ప్రోషితభ్రాతృవిషయే

భ్రాతృవిషయే పైఠీనసిః — ॥ శ్లో ॥ ప్రోషితభ్రాతృమరణే ద
త్తపిణ్డోదకక్రియే । త్రిరాత్రం సూతకం తత్ర దశాహం పుత్రభార్య
యోః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర విశేషమాహ గాలవః — ॥ శ్లో ॥ కృతోదకే తు
షణ్మాసాత్ పక్షిణ్యాశౌచముచ్యతే । అర్ధశ్చేత్త్రిదినం గ్రాహ్యమకృ
తో దేదశాహికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । షణ్మాసాదూర్ధ్వం భ్రాతురఘం పక్షిణీత్య
ర్థః । తథా స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ భ్రాతుర్దేశాన్తరమృతౌ షణ్మాసా
ద్వత్సరాదధః । దశరాత్రం త్రిరాత్రం స్యాద్దశాహం దాహకస్య తు ॥*॥
ఇతి । దాహకస్య - భ్రాతుః । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ దేశాన్తరమృతిర్య
త్ర త్వనుజాగ్రజయోః శ్రుతా । షణ్మాసాద్వత్సరాదర్వాగ్దశాహం త్ర్య
హమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । జ్ఞాత్యాదివిషయే తు - " మాసత్రయే త్రిరాత్రం
స్యాత్ " ఇత్యుక్తమాశౌచముదకం చ జ్ఞేయమ్ .

అపుత్రసపిణ్డమరణవిషయే

అపుత్రస్య సపిణ్డస్యాకృతసంస్కారస్య ఏకాదశాహాత్పరం మర
ణశ్రవణే పునర్దహనం కృత్వా యావత్స్వాశౌచముదకం పిణ్డం చ దత్వా
ఆశౌచాన్తే ఏకోద్దిష్టం పరదినే సాపిణ్డ్యం చ కుర్యాత్ । అబ్దాత్పరం శ్రవ
ణే ఏకాహేన పునర్దహనపిణ్డోదకాని సమాప్య ద్వితీయే శ్రాద్ధం తృతీయే సపి
ణ్డనం చ కుర్యాత్, ॥ శ్లో ॥ అతీతేఽబ్దే తు సంస్కారే ఏకాహాత్పిణ్డమర్పయేత్ ।
శ్రాద్ధం దద్యాద్ద్వితీయేఽహ్ని తృతీయేఽహ్ని సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ .

కృతప్రేతకృత్యవిషయే పిణ్డనిషేధః

కృతప్రేతకృత్యస్య మరణశ్రవణే ఉదకమాత్రం దద్యాన్న తు పి
ణ్డాన్, ఏకోద్దిష్టసాపిణ్డ్యే చ కుర్యాత్ । కృతైకోద్దిష్టస్య సపిణ్డాదేర్మరణ
శ్రవణే ఉదకం సాపిణ్డ్యం చ కుర్యాత్ । అన్యేన కృతమపి సాపిణ్డ్యం సపి
ణ్డదౌహిత్రాదిః పునః కుర్యాత్ । కనిష్ఠాదినా నివర్తితపిణ్డోదకదానాది
దశాహకృత్యస్య పిత్రాదేరేకాదశదినాదౌ మరణశ్రవణే జ్యేష్ఠాదిర్ముఖ్య
కర్తా యావత్స్వాశౌచముదకమాత్రం దద్యాత్ , న తు కనిష్ఠాదికృతం

పిణ్డాదిదశాహకృత్యంపునఃకుర్యాత్, ॥ శ్లో ॥ ముఖ్యకర్తావిదేశస్థః కాలేఽకాలే శ్రుతో యది । తిలోదకం ప్రకుర్వీత పిణ్డదానం వివర్జయేత్ ॥ కృతక్రియేఽపి పితరి దశాహం సూతకీ భవేత్ ॥ దద్యాత్తిలోదకం పుత్రః సపిణ్డీకరణం పునః ॥ * ॥ ఇత్యాదిభిఃపూర్వోదాహృతవచనైరుదకమాత్రస్య పునర్విధానాత్, పిణ్డదానస్యచ నిషేధాత్ । నను, ॥ శ్లో ॥ ముఖ్యకర్తా విదేశస్థో మాతాపిత్రోర్మృతౌ యది । సంవత్సరే వ్యతీతేఽపి కుర్యాత్ప్రేతక్రియాం తదా ॥ * ॥ ఇతివచనాద్దాహాది సర్వం ముఖ్యకర్త్రా కర్తవ్యమితి చేన్న । అన్యకృతస్యాత్ర పునః కర్తవ్యతాప్రతీతేశ్చిరకాలాతిక్రమేఽపి పిత్రోర్దశాహాదికక్రియావిధిపరత్వాత్, ॥ శ్లో ॥ దేశాన్తరస్థౌ పితరౌ మృతౌ చేదన్యోఽపికుర్యాదఖిలంచపిత్ర్యమ్ । దాహంవినా తానిపునశ్చపిత్రోర్జ్యేష్ఠోఽపికుర్యాదనుజైస్సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతివచనాద్దాహవ్యతిరిక్తంసర్వం పునఃకరణీయమితిచేన్న । అస్యాతిక్రాన్తదశాహవిషయత్వప్రతీతేర్దశాహమధ్యాగత ముఖ్యకర్తృవిషయత్వేన చరితార్థత్వాత్ । తథాచ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ముఖ్యకర్త్రాగమేఽన్యస్తు ప్రవృత్తోఽపి క్రియాంత్యజేత్ । తతస్తుకర్మకుర్వీతసంస్కర్తావిసృజేత్తతః ॥ పునస్తిలోదకం పిణ్డం నగ్నప్రచ్ఛాదనం తథా । నవశ్రాద్ధప్రదానానిసర్వంకర్మసమాచరేత్ ॥ * ॥ పారస్కరోఽపి — ॥ శ్లో ॥ పుత్రైరారబ్ధపిణ్డస్యయద్యాగచ్ఛన్తి వై సుతాః । తేఽపికుర్యుస్తుపూర్వోక్తపిణ్డదానంజలంతథా ॥*॥ ఇతి । అతో దశాహమధ్యేముఖ్యకర్త్రాగమే వచనబలాద్దాహవ్యతిరిక్తంపూర్వకృతం సర్వం తేనకార్యమ్, సఞ్చయనంతు నపునః కార్యమ్ । కృతేనైవాస్థిసఞ్చయనేన "ఉత్తిష్ఠ ప్రేహి" ఇత్యాదిమన్త్రార్థసిద్ధేః, ॥ శ్లో ॥ దశాహకర్మణ్యారబ్ధేసంస్కారాదౌకనీయసా । జ్యేష్ఠోయస్త్వన్తరాగచ్ఛేత్సోఽస్య శేషం సమాపయేత్ ॥ ఇతిస్మరణాత్ । దశాహానన్తరమాగతేనముఖ్యకర్త్రాపిణ్డదానాదివర్జముదకమాత్రమాశౌచం చానుష్ఠేయమ్, ఏకోద్దిష్టాదికమూర్ధ్వకృత్యంచ తేనకార్యమ్ । తథాపితృమేధసారే — ॥ వా ॥ ప్రారబ్ధే కేనచిత్ప్రేతకృత్యేముఖ్యకర్తాఽన్తరాగతో దాహంవినాఽన్యత్సర్వంకుర్యాత్, కృతం నాస్థిసఞ్చయనమ్, పూర్వప్రవృత్తస్యోదకమాత్ర

మాదశాహం దద్యాత్, యద్యేకోద్దిష్టాన్తం పుత్రో వాఽన్యో వా కుర్యాద్ద్వి
దేశస్థః పుత్రశ్శ్రుత్వా వపనం కృత్వా దశాహముదకమాత్రం దద్యాత్,
జ్యేష్ఠః కృతమపి సాపిణ్డ్యమేకాదశాహ ఏవ పునః కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి ।
స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ కనిష్ఠేన కృతం సర్వం శ్రాద్ధాన్తం చ యథా
క్రమమ్ । జ్యేష్ఠపుత్రస్సమాయాతస్తద్దినాది దశాహతః । పాషాణస్థాప
నం పిణ్డం వినైవోదకమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । విశ్వాదర్శే చ — ॥ శ్లో ॥
యః కుర్యాత్ప్రథమేఽహ్ని సంస్కృతివిధిం జ్ఞాతేస్తదన్యస్య వా శ్రాద్ధా
న్తం సకలం స ఏవ చరతు జ్ఞాత్యాదికేఽప్యాగతే । జ్యేష్ఠాసన్నిధినా కనీయసి
పితుః కుర్వాణ ఏవ క్రియాశ్శ్రుత్వోపస్థిత ఏవ చేదథ చరేజ్జ్యాయాంస్తదూ
ర్ధ్వక్రియాః ॥ యత్పిత్రోర్మరణాదికం దశదినం తస్మిన్గతే జ్యాయసస్తత్ప
శ్చాచ్ఛ్రవణాత్ప్రభృత్యుపరతాశౌచప్రవృత్తావపి । జ్యాయానేవ తదూ
ర్ధ్వమాచరతు తచ్ఛ్రాద్ధాదిమిశ్రాన్తకం తత్తత్కర్మణి శుద్ధిమనుస్మరన్సౌ తా
త్కాలికీం దేవలః ॥ * ॥ ఇతి । మిశ్రమ్ - సపిణ్డీకరణమ్, ఉక్తేషు సర్వే
ష్వవచనేషు దశమదినాదూర్ధ్వం కృతదశాహకృత్యస్య పిత్రాదేర్మరణ
శ్రవణే పిణ్డదానాదేరవిధానాదుదకమాత్రమేకోద్దిష్టాదూర్ధ్వకృత్యం చేతి
బహుస్మృతిసంమతమ్ । శతకవ్యాఖ్యానాదౌ తు "దేశాన్తరస్థాపి తరౌ మృ
తౌ చేత్." ఇతి వచనమన్యథా వ్యాఖ్యాతమ్ । పుత్రవ్యతిరిక్తేనాన్యేన సపి
ణ్డాదినా దాహాది సాపిణ్డ్యాన్తకృత్యే కృతే అనన్తరమాగతః పుత్రః దాహం
సంచయం వినా పాషాణస్థాపన నగ్నప్రచ్ఛాదన ప్రేతశబ్ద నవశ్రాద్ధైకోత్తర
వృద్ధివాస ఉదక తిలోదక పిణ్డబలిప్రదాన షోడశ సపిణ్డనాని పునః కుర్యాత్,
"దాహం వినా తాని పునశ్చ సర్వమ్" ఇత్యవిశేషేణాభిధానాత్, ॥ శ్లో ॥
కృతక్రియేఽపి పితరి దశాహం సూతకీ భవేత్ । దద్యాత్తిలోదకం పిణ్డం సపి
ణ్డీకరణం పునః ॥ " ఇతి పునః పిణ్డదానస్య విధానాచ్చ । అనుజైరనుష్ఠితే
సపిణ్డీకరణాన్తకృత్యే తు జ్యేష్ఠపుత్ర ఉదకమాత్రం పునస్సపిణ్డనం చ కుర్యా
న్నతు పిణ్డాదీని । ఇతి । కనిష్ఠకృతదశాహకృత్యాదివిషయే ఉదకదానసపి
ణ్డీకరణవ్యతిరిక్తం పిణ్డాదికం న కర్తవ్యమిత్యత్రైవార్థే ॥ శ్లో ॥ "ముఖ్య
కర్తాపి దేశస్థః కాలేఽకాలే శ్రుతో యది । తిలవారి ప్రకుర్వీత పిణ్డదానం వి

వర్జయేత్ ” ఇతి । ‘కృతక్రియేఽపి పితరి’ ఇత్యాదీనిపూర్వోక్తానివచనాని యోజితాని । స్మృత్యన్తరేచ — ॥ శ్లో ॥ నశిలానమృదాస్నానం నప్రేతం నచవాసకమ్ । నగ్నం పిణ్డం నదాతవ్యందర్భస్తమ్బేతిలోదకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రేతమ్ - ప్రేతశబ్దోచ్చారణమ్, వాసకమ్ - వాసఉదకమ్, నగ్నమ్ - నగ్నప్రచ్ఛాదనమ్, పిణ్డమ్ - పిణ్డప్రదానమ్, దర్భస్తమ్బేతిలోదకం నకార్యమ్ - దర్భస్తమ్బాస్తరణరహితస్థలేకర్తవ్యమిత్యర్థః । తథాచన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠేనవాకనిష్ఠేనసపిణ్డీకరణేకృతే । దేశాన్తరగతానాంతు పిణ్డదానం కథం భవేత్ । శ్రుత్వాతువపనం కృత్వా దశాహాన్తం తిలోదకమ్ । తతస్సపిణ్డీకరణం కుర్యాదేకాదశేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । పిణ్డదానమ్ - సపిణ్డీకరణమ్, జ్యేష్ఠేన పితుస్సపిణ్డీకరణాన్తప్రేతకృత్యేకృతే కనిష్ఠఃపితృమృతిం శ్రుత్వాదశాహాన్తం తిలోదకందద్యాత్ । కనిష్ఠకృతేతుతస్మిన్జ్యేష్ఠశ్శ్రుత్వావపనం కృత్వాదశాహాన్తం తిలోదకమాత్రందద్యాన్నతుపిణ్డాన్, తతఏకాదశాహేసపిణ్డీకరణమేవకుర్యాన్నత్వేకోద్దిష్టమిత్యర్థః । ఏవంస్మృత్యర్థవిప్రతిపత్తౌశిష్టాచారాద్వ్యవస్థా.

అయమత్ర నిష్కర్షః — ॥ వా ॥ అన్యేన సంస్కారాదౌ కృతే అన్తర్దశాహేసంచయాత్పూర్వమాగతఃపుత్రః పునర్దాహవిధినాఽస్థ్యాదిదగ్ధ్వా శిరోవపనం కారయిత్వా సంచయన నగ్నప్రచ్ఛాదనాతీత దినకృతవాసఉదక తిలోదకపిణ్డదానైకోత్తరవృద్ధి నవశ్రాద్ధాని తదానీమేవ పునఃకృత్వా తాత్కాలికోదకపిణ్డాద్యేకోద్దిష్టాన్తం తత్తత్కాలేకృత్వా స్వకాలె పఞ్చదశశ్రాద్ధాని సాపిణ్డ్యంచ కుర్యాత్ । సంస్కర్తాతు, యావత్స్వాశౌచమాశౌచాన్త్యదినెవా దశాహశేషె దేయం తిలోదకమాత్రం దత్వాఽఽత్మశుద్ధ్యర్థం బ్రాహ్మణాన్ భోజయేత్ । సంచయాత్పరమాగతశ్చేద్దాహసంచయనవర్జం నగ్నప్రచ్ఛాదనాతీత పిణ్డోదకనవశ్రాద్ధాదికృత్వా, తాత్కాలిక తిలోదకాద్యేకోద్దిష్టాన్తం కృత్వా శ్రవణదినమారభ్య దశాహాశౌచమనుష్ఠాయావృత్తాద్యమాసికాదీన్యుక్తకాలె కృత్వా త్రిపక్షాదౌ సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్, సంస్కర్తాతు పూర్వవదేవకుర్యాత్ । కనిష్ఠేనతు దాహాదిప్రేతకృత్యే కృతే సంచయాత్పూర్వం పరం వా ఆగతో

జ్యేష్ఠపుత్రః అతీతకాలీనోదక పిణ్డమాత్ర మేకదాదత్వా తాత్కాలికోదకపిణ్డాద్యేకోద్దిష్టాన్తం కుర్యాత్ । సంచయనాత్పూర్వమాగతశ్చేద్దావ దశాహే సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ , తతఃపరమాగతశ్చేచ్ఛ్రవణదినమారభ్య దశాహాశౌచమనుష్ఠాయ త్రిపక్షాదౌ సాపిణ్డ్యంకుర్యాత్ । సంస్కర్తా కనిష్ఠస్తు పక్షద్వయేఽపి తిలవారిమాత్రం దశాహాన్తం కుర్యాత్ । కనిష్ఠేన కృతే దశాహకృత్యేదశమదినరాత్రావేకాదశాహేవా అపరాహ్ణాత్పూర్వమాగతోజ్యేష్ఠపుత్రస్సర్వాఙ్గవపనం కృత్వా వృషోత్సర్జనాద్యేకోద్దిష్టంచకృత్వా తదారభ్య దశాహమాశౌచ మనుష్ఠాయ ఉదకమాత్రంచ దత్వా త్రిపక్షాదౌ సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ । కనిష్ఠేనాసమాపితేతు దశాహకృత్యే ఆగతదినమారభ్య దశాహకృత్యం పరిసమాప్య ఏకాదశాహే ఏకోద్దిష్టం త్రిపక్షాదౌ సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ । అన్యేన సపిణ్డాదినా దశాహకృత్యేకృతే సంచయనాత్పూర్వం దశమదినరాత్రావేకాదశాహేవా సమాగతః పుత్రః పునర్దహన వపనాద్యేకోద్దిష్టాన్తాని ఏకాదశేఽహ్నికృత్వా దశాహానన్తరముక్తకాలె ఆవృత్తాద్యమాసికాదీని కృత్వా త్రిపక్షాదౌ సాపిణ్డ్యంచ కుర్యాత్ । అపుత్రస్య కృతసంస్కారస్యాన్తర్దశాహే సంచయాత్పూర్వం పరం వాఽఽగతో దాయభాఙ్ముఖ్యకర్తాఽతీతకాలోదక పిణ్డమాత్రమేకదాకృత్వా తాత్కాలికోదక పిణ్డదానసంచయన నవశ్రాద్ధాదిసపిణ్డీకరణాన్తాన్యుక్త కాలె కుర్యాత్ । అత్రసంచయనాత్పూర్వమాగతస్య ముఖ్యకర్తుర్దహనవ్యతిరిక్తస్య నగ్నప్రచ్ఛాదనాదేః కృతస్య పునఃకరణమస్తీతి కేచిత్ । అత్ర పక్షద్వయేఽపి సంస్కర్త్రా దశాహాన్తం దెయం తిలోదకమాత్రం స్వాశౌచాన్తేకృత్వా శుద్ధ్యర్థం బ్రాహ్మణభోజనం కారయేత్ । సచ దాయభాగేకాదశేఽహ్నిఆగతఃఅన్యేన దశాహకృత్యేకృతే తాత్కాలికైకోద్దిష్టం వృషోత్సర్గపూర్వకం కృత్వా, అత్యాశౌచవిధినాఽఽశౌచముదకంచానుష్ఠాయ త్రిపక్షాదౌ సాపిణ్డ్యంకుర్యాత్ । అత్రాపి సంచయనాత్పూర్వమాగత విషయే నగ్నప్రచ్ఛాదనాదిపూర్వక మేకోద్దిష్టమితి కేచిత్ , అకృతే దశాహకృత్యేతు దాహవ్యతిరిక్తం సర్వం తదైవకృత్వా తత్కాలీనవృషోత్సర్గైకోద్దిష్టేచ కృత్వాస్వా

శౌచమనుష్ఠాయోక్తకాలే సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ । అకృతేఽప్యస్థిసంచయనే యత్ర పునర్దాహాభావస్తద్విషయే సన్నిహితే పూర్వచితిదేశే తంసమీక్ష్యాఽన్తర్దశాహాదావాగతో ముఖ్యకర్తా సంచయనమన్త్రాన్, స్రోతోపహృతాస్థిన్యాయేనపఠేత్ । యద్యేకోద్దిష్టాన్తం పుత్రోఽన్యోవాకుర్యాత్, విదేశస్థః పుత్రశ్శ్రుత్వా వపనం కృత్వా దశాహముదకమాత్రం దద్యాత్, సపిణ్డీకరణంచాన్యకృతం కనిష్ఠకృతంవా ఏకాదశాహేపునః కుర్యాత్ । సంచయనాత్పరమాగతశ్చేద్వపనం కారయిత్వా వృషోత్సర్జనాద్యేకోద్దిష్టంచకృత్వా దశాహాశౌచముదకమాత్రంచానుష్ఠాయ త్రిపక్షాదౌ సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ । అగ్రజాసన్నిధానేఽనుజస్సపిణ్డీకరణం కుర్యాద్యది అగ్రజఃకృతమపి సపిణ్డీకరణం పునఃకుర్యాత్ । అగ్రజాసన్నిధానే విభక్తాఃకనిష్ఠాఃపృథక్కుర్యుః, అగ్రజోఽపిపునఃకుర్యాత్ । అవిభక్తాశ్చేద్విద్యమానేషు జ్యేష్ఠఃకుర్యాత్, సర్వజ్యేష్ఠఃపునఃకుర్యాత్ । వత్సరానన్తరం మాతాపితృమరణశ్రవణే కృతక్రియే పితరి పుత్రాణాం త్రిరాత్రమ్, అకృతక్రియేతు దశరాత్రమ్ । కృతక్రియేజ్యేష్ఠస్య దశరాత్రం కనిష్ఠానాం త్రిరాత్రమితి కేచిత్ । పత్న్యాభర్తృమరణశ్రవణేఽపిపుత్రవద్దశాహమ్ । సపత్నీమాతుర్దాహాదికృత్యే భిన్నోదరేణకృతేఽన్తర్దశాహాగతౌరసపుత్రస్య స్వకనిష్ఠకృతే యావద్విహితం తావదేవకుర్యాత్ । సపత్నీమాతుర్వర్షాత్పూర్వం మృతిశ్రవణే దశాహమాశౌచముదకంచ, వర్షాత్పరంతు శ్రవణే త్ర్యహమ్ । భిన్నోదరజ్యేష్ఠకృతం సపిణ్డీకరణంచ ఔరసః పునఃకుర్యాత్ । భ్రాతుర్దేశాన్తరమరణశ్రవణే షణ్మాసాత్పూర్వం దశరాత్రం తతః పరం త్రిరాత్రమ్ । కృతోదకేతు తస్మిన్ షణ్మాసాత్పూర్వం త్రిరాత్రమ్ । తత్పరం పక్షిణీ ఉదకంచ । వర్షాత్పరంతు శ్రవణే దాహకస్యతు భ్రాతుర్దశాహమ్ । కనిష్ఠాదినాకృతక్రియస్య పిత్రాదేరేకాదశదినాదౌ మరణశ్రవణే ముఖ్యకర్తురుదకమాత్రమేవాతీతప్రేతకృత్యంకార్యమ్ । నపిణ్డాదిసర్వమ్, కేచిత్తుకనిష్ఠకృతస్య పిణ్డాదేర్నివృత్తిః । దహనసఞ్చయవ్యతిరిక్తస్యాన్యకృతస్య ప్రేతకృత్యస్యపునఃకరణమస్తీత్యాహుః ।

పునర్దాహవిధిః

అథపునర్దాహవిషయాః । అపరార్కే — ॥ శ్లో ॥ మన్త్రవత్సంస్కృతస్యాపి అసమాప్తోదకస్యతు । అర్వాగ్దశదినాదూర్ధ్వం పునర్దాహోవిధీయతే ॥ * ॥ దశదినాదర్వాగసమాప్తోదకస్యేత్యన్వయః । శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టం సుతః కుర్యాన్మృతస్యైకాదశేఽహని । తత్ర శ్రాద్ధం నకుర్యాచ్చేత్పునస్సంస్కారమర్హతి ॥ * ॥ ఇతి । బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్నియచ్ఛ్రాద్ధమేకోద్దిష్టం సమాచరేత్ । యదికార్యంనకుర్వీత పునస్సంస్కారమర్హతి ॥ * ॥ వసిష్ఠశ్చ — ॥ శ్లో ॥ యత్కృతంప్రేతముద్దిశ్య నవశ్రాద్ధాదికంక్వచిత్ । అకృతంతద్విజానీయాదేకోద్దిష్టం వినాకృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతత్సర్వమకృతాఽస్థిసంచయనవిషయమ్ । తథాచస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ మన్త్రవత్సంస్కృతస్యాపిహ్యసమాప్తోదకస్యతు । అస్థిసంచయనాదర్వాక్పునర్దాహోవిధీయతే ॥ అస్థిసంచయనాదూర్ధ్వమసమాప్తోదకస్యతు । పునర్దాహం వినా తత్ర పిణ్డదానోదకక్రియా ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మన్త్రవత్సంస్కృతస్యాపి అకృతాస్థిచయస్యతు । ఆద్యశ్రాద్ధస్య విచ్ఛేదే పునర్దాహోవిధీయతే ॥ * ॥ ఇతి । నిమిత్తాన్తరముక్తంస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అమన్త్రపూర్వం దగ్ధానామఙ్గవైకల్యశేషిణామ్ । చణ్డాలాదిహతానాంచపునర్దహనమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆదిశబ్దాన్నఖదంష్ట్రిస్వేచ్ఛామరణాదయో గృహ్యన్తే । నారదశ్చ — ॥ శ్లో ॥ మన్త్రంవినాతుయద్దగ్ధం ప్రేతంతస్య పునః క్రియా । మన్త్రసంస్కారయుక్తస్య నకుర్యాద్దహనంపునః ॥ * ॥ మన్త్రసంస్కారయుక్తస్యనకుర్యాదిత్యేతత్కృతాస్థిసఞ్చయనవిషయమ్ । పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ విధివత్సంస్కారేఽప్యనస్థిసఞ్చయేయద్యుదకక్రియా విచ్ఛిద్యేత ఏకోద్దిష్టంవా తదా పునర్దాహః, యద్యస్థిసఞ్చయః కృతస్స్యాన్నపునర్దాహః, అన్యత్సర్వం కుర్యాత్ । తథాఙ్గదాహవైకల్యేపునర్దాహః, యదిగృహ్యాగ్నినాప్యమన్త్రవద్దాహోఽన్యాగ్నినాపివిధివత్పునర్దాహఅస్థీన్యాహృత్యకార్యః ॥ * ॥ ఇతి । యద్యస్థిసఞ్చయఇతి - అస్థిసఞ్చయనేకృతేఉదకక్రియాయా ఏకోద్దిష్టస్యచస్వస్వకాలేఅకరణేఽపిపునర్దా

హ ఇత్యర్థః । తథాసుధీవిలోచనే — ॥ వా ॥ అనాహితాగ్నేర్దాహస్యకుమ్భనిధానాన్తత్వాత్ " ఉత్తిష్ఠప్రేహిప్రద్రవౌకః కృణుష్వపరమేవ్యోమన్ " ఇతి మన్త్రార్థసిద్ధేః । విధివత్కృతస్యపునర్దాహాయోగాచ్చ అనస్థిసఞ్చయఏవపునర్దాహః । అతఏవకృతేఽస్థిసఞ్చయేత్ర్యహాత్ప్రేతక్రియాస్మర్యతే, ॥ శ్లో ॥ అస్థిసఞ్చయనాదూర్ధ్వం విచ్ఛిన్నేన్తర్పణాదికే । ఆరభ్యేయదిపుత్రాశ్చపునస్సంక్షిప్య తేత్ర్యహాత్ ॥ * ॥ ఇతి । గృహ్యాగ్నినా అమన్త్రవద్దాహేపూర్వోదాహృతవచనేన అయథాకృతమకృతమితి న్యాయేనపునర్దాహసిద్ధిః । ఔపాసనేనాహితాగ్నిం దహేదితి నియమాత్ , ॥ శ్లో ॥ అనౌపాసేన యోదగ్ధస్తం దహేద్వహ్నినా పునః ॥ * ॥ ఇతి వచనాచ్చలౌకికాగ్నినా విధివద్దాహేఽపి తస్యాకించిత్కరత్వాత్సత్యౌపాసనే తేనపునర్దాహః కార్యః , అసతి తస్మిన్విధివదగ్నింసన్ధాయ పునర్దాహః కార్యః । " అథయదాహితాగ్నిరన్యత్రప్రేయాద్దీప్యమానైర్విహ్రియమానైరగ్నిభిరాసీరన్యావదేవా స్యాగ్నిభిస్సమాగమయేరన్ " " ఆసంస్కారాదగ్నిం జుహుయాదగ్నిసంరక్షణార్థమ్ " ఇతి బోధాయనాపస్తమ్బాదిభిః దాహాన్తమగ్నిసంరక్షణస్మరణేన పునర్దాహసిద్ధేః , " శరీరదాహాదాఏవాగ్నయోభవన్తి " ఇతిశ్రుతేః । వినియోగాన్తరాభావాచ్చ స్వాధ్యాయాగ్నిత్యాగస్యచోపపాతకత్వోక్తేశ్చ తేనైవదాహః కర్తవ్యః , యచ్చాన్యద్వక్తవ్యం తదగ్నినిరూపణావసరే ప్రతిపాదితమధస్తాత్ ॥ శ్లో ॥ అనాత్మీయేన శాస్త్రేణ యోదగ్ధస్తంచ శాస్త్రతః ॥ * ॥ ఇతివచనమ్ , ॥ శ్లో ॥ అలబ్ధాత్మీయసూత్రస్య శ్రాద్ధాన్తం పరసూత్రతః । కుర్యాత్సపిణ్డీకరణం స్వసూత్రేణైవ నాన్యతః ॥ * ॥ ఇతి భరద్వాజాదిబహుస్మృతివిరోధాదుపేక్ష్యమితి పూర్వమేవోక్తమ్ । తన్త్రప్రవిష్టస్యతన్త్రమార్గేణపునస్సంస్కారఉక్తఆగమే — ॥ శ్లో ॥ సర్వేషామేవవర్ణానామాశౌచాన్తేయథాక్రమమ్ । అన్త్యేష్టిం విధివత్కుర్యుస్తత్పుత్రాశ్చౌరసాదయః ॥ * ॥ ఇతి । తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ వైదికంతుపురాకృత్వాపశ్చాచ్ఛైవం సమాచరేత్ । యేమృతాదీక్షితాతేషాం శ్రాద్ధద్వయముదాహృతమ్ । పూర్వంతువైదికం శ్రాద్ధం కుర్యాత్తాన్త్రం తతః పర

మ్ ॥ * ॥ ఇతి । అనాహితాగ్నేర్మన్త్రవద్దాహాభావే పుత్రాదీనామాశౌ
చముదకాదికం చ నాస్తి । కింతు పునర్దాహసమయ ఏవ తేషామాశౌచాదికమి
త్యుక్తమ్ । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ ఆహితాగ్నేస్తు విధివద్దాహాన్తం
నాస్తి చేత్తదా । ఆశౌచగ్రహణం నాస్తి దాహాద్యాశౌచమిష్యతే ॥ * ॥
ఇతి । దాహాద్యాశౌచమ్ - పునర్దాహాద్యాశౌచమ్, తదాది దశాహమ్ ।
తథా పారస్కరః — ॥ శ్లో ॥ ఆహితాగ్నేస్తు దహనాద్దశాహాశౌచమి
ష్యతే । అనాహితాగ్నేర్మరణాత్ పునర్దాహో యదా భవేత్ ॥ * ॥
పైఠీనసిః — ॥ వా ॥ ఆహితాగ్నిశ్చేత్ప్రవసన్మ్రియేత పునస్సంస్కా
రం కృత్వా శావవచ్ఛౌచమిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి —
॥ శ్లో ॥ దశాహాన్తం సపిణ్డానాం మృతప్రేతక్రియా భవేత్ । పునస్త్రిరా
త్రం సంస్కారే యష్టుః పిత్రోర్దశాహతః ॥ * ॥ ఇతి । అనాహితాగ్నేః
పునస్సంస్కారే సపిణ్డానాం త్రిరాత్రమ్, యష్టుః - ఆహితాగ్నేః, పునస్సం
స్కారే సపిణ్డానాం దశాహమ్, పిత్రోశ్చ పునస్సంస్కారే పుత్రాణాం ద
శాహతః క్రియేత్యర్థః । స్మృత్యర్థసారేఽపి — ॥ వా ॥ ఆహితాగ్నేర్విధి
వద్దహనాభావే ఆశౌచగ్రహణం నాస్త్యేవ పునస్సంస్కారే దాహాద్యాశౌచ
మపి సంపూర్ణమ్, యావద్విధినా న సంస్కారస్తావత్పుత్రాదీనాం ముఖ్య
కర్తౄణాం సన్ధ్యాదికర్మలోపో నాస్తి శుభకర్మ న కర్తవ్యమ్, ముఖ్యకర్తృసం
మ్భవే తదితరజ్ఞాతీనాం శుభకర్మ చ కర్తవ్యమ్ । అనాహితాగ్నేర్విధివద్దహ
నాభావే తదానీమాశౌచగ్రహణం కృతాకృతమ్ । దశాహానన్తరం మర
ణశ్రవణే దాహాత్పూర్వం త్ర్యహాద్యాశౌచం నాస్తి, పునస్సంస్కారస్సూ
తకమధ్యే చేచ్ఛేషదినాచ్ఛుద్ధిః । అతీతే సూతకే పునస్సంస్కారశ్చేత్పూ
ర్వమగృహీతాశౌచస్య పుత్రస్య పత్న్యాశ్చ దశాహమాశౌచమ్, గృ
హీతాశౌచయోః పుత్రపత్న్యోః త్రిరాత్రమ్ । పత్న్యాః పునస్సంస్కా
రే పత్యుశ్చైవమ్, సపత్న్యోర్మిథశ్చైవమ్, గృహీతాశౌచానాం కృతో
దకానాం సపిణ్డానాం పునరాశౌచం నాస్తి, అకృతోదకానాం పునరేకా
హమ్ ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ విదేశస్థగృహీ యావ
ద్విధినా నైవ సంస్కృతః । పుత్రాదీనాం తు సన్ధ్యాదికర్మలోపో న విద్య

తే ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు — ॥ శ్లో ॥ అకృత్వాప్రేతకార్యాణినిత్యనైమిత్తికాన్యపి । నకుర్యాత్తావదాశౌచం యావత్ప్రేతస్యమోక్షణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తన్నిత్యనైమిత్తికశుభకర్మవిషయమ్, ॥ శ్లో ॥ అకృతేజ్ఞాతిసంస్కారేనకుర్యాదాత్మనశ్శుభమ్ । కుర్యాదేవశుభం కర్మ ముఖ్యసంస్కర్తృసమ్భవే ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ । దాహమన్తరేణాప్యశౌచాచరణముక్తం స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ పుత్రః పిత్రోస్తుసంస్కారం ప్రమాదాన్నకరోతిచేత్ । జ్ఞాతీనాం దశరాత్రం స్యాత్తదూర్ధ్వం సూతకం నహి ॥ * ॥ ఇతి, ॥ శ్లో ॥ నిత్యకర్మాణి కుర్వీతస్మృత్యుక్తానితథైవచ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యచ్చ — ॥ శ్లో ॥ వంశజానామసంస్కారేసూతకంతుకథం భవేత్ । దశాహాత్పరతశ్శుద్ధిర్జ్ఞాతీనాంతు విశేషతః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతద్ద్వయం దత్తతిలోదకజ్ఞాతివిషయమ్ । పుత్రవిషయేఽపివసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ ప్రమీతపితృకః పిత్రోరౌర్ధ్వదైహికమాచరేత్ । యదికర్తుమశక్తశ్చేదాశౌచనియమాన్వితః ॥ ఆదశాహాదథోర్ధ్వంవా యదాకార్యక్షమస్తదా । త్రిరాత్రం సముతిక్రమ్యశ్రాద్ధం కుర్యాద్యథావిధి ॥ * ॥ ఇతి ; ॥ శ్లో ॥ దాహకస్యైతదాశౌచమితరేషాం నవిద్యతే ॥ * ॥ ఇతి । ఇతరేషాందత్తోదకసపిణ్డానామిత్యర్థః । గృహీతాశౌచానాం దత్తోదకానాం సపిణ్డానాముదకదాననిబన్ధనమాశౌచముక్తం స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ పూర్వం గృహీతాశౌచానాం నపునర్దహనేత్వఘమ్ । తస్మిన్నుదకమాత్రాణామాశౌచం మనురబ్రవీత్ ॥ * ॥ ఇతి, ॥ శ్లో ॥ మరణాదిగృహీతస్య త్రిరాత్రాచ్ఛుద్ధిరిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । పుత్రస్య త్రిరాత్రాశౌచవిధానాత్ జ్ఞాతీనామేకరాత్రం న్యాయసిద్ధమితి వ్యాఖ్యాతారః । కృతేమన్త్రసంస్కారే ఆరబ్ధేచోదకే కర్త్రా ద్దైహాదసమాపితేసతి తదానీం జ్ఞాతిభిరుదకాశౌచయోరనుష్ఠితయోః పునర్దహనసమయే జ్ఞాతీనామాశౌచం నాస్తి, పునస్తర్పణమాత్రమస్తీతి కేచిత్ । పారస్కరః — ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచేవర్తమానేతు తచ్ఛేషేణ విశుధ్యతి । గతేత్వాశౌచదివసే పునర్దాహో యథాభవేత్ ॥ మరణాదిగృహీతస్య త్రిరాత్రాచ్ఛుద్ధిరిష్యతే । అగృహీతస్యపుత్రస్య సంపూర్ణాశౌచమేవహి ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహే —

॥ శ్లో ॥ ఆశౌచాన్తః కీకసాదేః ప్రదాహే శేషాచ్ఛుద్ధిస్తద్బహిశ్చేత్త్రిరాత్రమ్ । పుత్రస్యాపి ప్రాగఘస్యగ్రహశ్చేన్నోచేత్తస్యాప్యత్రసంపూర్ణమాహుః ॥ * ॥ ఇతి । కీకసమ్ - అస్థి । ఆదిశబ్దేన పర్ణాది ప్రతికృతిర్గృహ్యతే, ॥ శ్లో ॥ అస్థ్నా పలాశవృన్తైర్వా దగ్ధ్వాతు ప్రతిరూపకమ్ । పిత్రోర్దశాహమాశౌచమన్యేషాంతు త్రిరాత్రకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యచ్చ — ॥ శ్లో ॥ నరం పర్ణమయం దగ్ధ్వా త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ । మాతాపిత్రోర్దశాహం స్యాదస్థిదాహే తథైవచ ॥ * ॥ ఇతి; ॥ శ్లో ॥ సంస్కృతాగ్నా దహేత్పశ్చాద్దశరాత్రంతు సూతకమ్ । ఇతరేషాం త్రిరాత్రం స్యాజ్జ్ఞాతీనామపి సూతకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । దేవలః — ॥ శ్లో ॥ దగ్ధ్వాఽస్థిపిత్రోః పుత్రస్తు దశాహమశుచిర్భవేత్ । తయోః ప్రతికృతిం దగ్ధ్వా శావవచ్ఛౌచమిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । శావవద్దశాహాశౌచమిత్యర్థః । పుత్రస్య దశాహవిధానమగృహీతాశౌచ విషయమ్ । గృహీతాశౌచస్య పుత్రస్య “ మరణాదిగృహీతస్య త్రిరాత్రాచ్ఛుద్ధిరిష్యతే । ” ఇతి త్రిరాత్ర స్మరణాత్ । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ దగ్ధ్వాఽస్థిపిత్రోః పుత్రస్తు దశాహం సూతకీభవేత్ । తయోః ప్రతికృతిం దగ్ధ్వా త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అస్థిదాహే పుత్రస్య దశాహవిధానమగృహీతాశౌచ విషయమ్, ప్రతికృతిదాహే త్రిరాత్రవిధానం గృహీతాశౌచవిషయమ్ । అన్యేతు పుత్రస్య గృహీతాశౌచస్యాస్థిదాహే దశాహమ్, ప్రతికృతిదాహే త్రిరాత్రమితి వ్యాచక్షతే । పురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అస్థ్యభావే పలాశోత్థైః పర్ణైః కార్యం శరీరకమ్ । ఏవం పర్ణమయం దగ్ధ్వా త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । షడశీతౌ — ॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహదాహేతు శేషతశ్శుచయోఽఖిలాః । బహిర్దశాహదాహేతు దాహాదిత్రిదినమతమ్ ॥ ప్రాగాశౌచగ్రహాభావే జ్ఞాతీనాం త్రిదినం సమమ్ । ప్రాగ్గృహేతు త్ర్యహం కర్తురన్యేషాంతు నవిద్యతే ॥ కర్తాచతనయః పూర్వాగ్రహేపూర్ణం తథోదితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అయమత్రార్థనిష్కర్షః — ఆహితాగ్నేః పునర్దాహాదేవ పుత్రస్య సపిణ్డానాంచాశౌచగ్రహణముదకదానాది ప్రేతకృత్యంచ భవతి, దాహాత్పూర్వం నాస్త్యేవ । అనాహితా

గ్నేస్తు పునర్దాహాత్పూర్వముదకదానమాశౌచంచ వికల్పితమ్ । దశాహమధ్యే ఆహితాగ్న్యనాహితాగ్న్యోః పునస్సంస్కారేసతి సంస్కారదినాదూర్ధ్వం దశరాత్రావశిష్టమాశౌచముదకాదికంచ భవతి, నపునర్దాహాదిదశాహమ్ । యదిదశాహాత్పరం పునర్దాహస్స్యాత్ , తత్రాహితాగ్నేః పునర్దాహాది దశాహమాశౌచం భవతి , పుత్రస్య సపిణ్డానాంచ సమానమ్ । అనాహితాగ్నేస్తు పూర్వమగృహీతాశౌచస్య పుత్రస్యదశాహమాశౌచముదకాది క్రియాచ భవతి , గృహీతాశౌచస్య పుత్రస్యాస్థిదాహేప్రతికృతిదాహే త్రిరాత్రమాశౌచం క్రియాచ । అగృహీతాశౌచానాం సపిణ్డానామస్థిదాహే ప్రతికృతిదాహేచ త్రిరాత్రమాశౌచముదకంచ భవతి , గృహీతాశౌచానామదత్తోదకానాం సపిణ్డానాముదకదాననిమిత్తమాశౌచమేకాహమ్ , దత్తోదకానాంతు నపునరాశౌచోదకదానే భవతః । కర్త్రాపశ్చాదుదకసమాపనే క్రియమాణే పూర్వం గృహీతాశౌచానామదత్తోదకానాం సపిణ్డానాముదకదానమాత్రం భవతి, నాశౌచమితి కేచిత్ । అన్యేతు దశాహాదూర్ధ్వం అస్థిదాహేఽగృహీతాశౌచినాం సపిణ్డానాందశాహమ్, గృహీతాశౌచినాం త్రిరాత్రమ్। ప్రతికృతిదాహేఽగృహీతాశౌచానాం త్రిరాత్రమ్, గృహీతాశౌచానాంనాశౌచమ్ । అస్థిదాహే పుత్రాణాం గృహీతాశౌచానామగృహీతాశౌచానాంచ దశరాత్రమిత్యాహుః । తథాచసంగ్రహకారః — ॥ శ్లో ॥ యజ్వాయజ్వపునర్దాహే శిష్టాహం యద్యఘాద్బహిః । దశాహం త్ర్యహమాశౌచంపూర్ణం ప్రాక్చేదఘాగ్రహః ॥ అస్థిదాహే ప్రతికృతేర్దాహేతు త్ర్యహమిత్యఘమ్ । సపిణ్డానాంసుతానాంతు దశరాత్రమిహేష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । ॥శ్లో॥ భర్తుర్దేశాన్తరమృతౌ షణ్మాసాద్వత్సరాదధః । దశరాత్రం త్రిరాత్రంస్యాద్దశాహం దాహకస్యతు ॥ * ॥ ఇతి దాహకస్య భర్తుర్దశాహాశౌచవిధానాద్ద్వాదశాహే సాపిణ్డ్యమ్ .

అనేకసపిణ్డపునర్దాహవిధిః

అనేకసపిణ్డపునర్దాహేసఙ్గ్రహకారః — ॥ శ్లో ॥ మృతానాంతు సపిణ్డానాం కాలెబహుతిథౌగతె । తాన్సర్వాన్సహసంస్కుర్యాత్ త్రి

రాత్రేణయథావిధి ॥ ఏకోద్దిష్టం చతుర్థేఽహ్ని తేషాం పిణ్డం పృథక్పృథక్ ॥ సపిణ్డీకరణం తేషాం సహైవపృథగేవవా ॥ * ॥ ఇతి । సఙ్ఘాతమృతానాం కాలభేదేనవామృతానామేకచితాయాం సమానతన్త్రేణ పునస్సంస్కారః కార్యః, సాపిణ్డ్యంతు ఉద్దేశ్యభేదేపృథక్కుర్యాత్, అన్యథాసహకుర్యాదిత్యర్థః । ఏతచ్చపితృవ్యతిరిక్తవిషయమ్, త్రిరాత్రేణసమాపనవిధానాత్ । పిత్రోస్సపిణ్డానాంచ దేశాన్తరమరణశ్రవణేపూర్వం పిత్రోస్సాపిణ్డ్యాన్తం కృత్వాఽనన్తరమన్యేషాం పునర్దాహారమ్భం క్రమేణకుర్యాత్ । స్మృతిచన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ యద్యేకకర్తృకం శ్రాద్ధమనేకం చైకవాసరే । దైవం పిత్ర్యంచతన్త్రం స్యాన్నిమిత్తం ప్రతిపూరుషమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ బహూనామేకవంశ్యానామేకోయదివదాహకః । ఏకస్మిన్దివసేకుర్యాదేకతన్త్రమిహేష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । తథా — ॥ శ్లో ॥ భిన్నకాలేమృతాయేచ వంశ్యాః పూర్వమసంస్కృతాః । ఏకస్మిన్నహ్నితేషాం సహసంస్కారమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి .

దుర్మృతపునస్సంస్కారః

సంఘాతదుర్మృతపునస్సంస్కారవిషయేస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ దుర్మృతానాంచ వంశ్యానాం కాలేబహుతిథేగతే । తాన్సర్వాన్సహ సంస్కుర్యాదేకచిత్యాం పునస్సుధీః ॥ * ॥ ఇతి । దుర్మృతస్యపునస్సంస్కారకాలమాహ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ యేమృతాః పాపమార్గేణ తేషాం సంవత్సరాత్పరమ్ । నారాయణబలిం కృత్వాకుర్యాత్తత్తౌర్ధ్వదైహికమ్ ॥ అబ్దాన్తేవాఽథషణ్మాసే పునః కృత్వాఽథసంస్కృతిమ్ । త్రిరాత్రమశుచిర్భూత్వా శ్రాద్ధం కుర్యాచ్చతుర్దినే ॥ * ॥ ఏతత్, దుర్మృతపునర్దాహేత్రిరాత్రవిధానం మాతాపితృవిషయమ్, తదన్యేషాం దుర్మృతానాం పునర్దాహేఏకరాత్రమ్ । తదాహగర్గః — ॥ శ్లో ॥ వర్షాతీతేపునర్దాహేఏకాహాత్పిణ్డముత్సృజేత్ । శ్రాద్ధం ద్వితీయేదివసేతృతీయేఽహ్ని సపిణ్డనమ్ । నాస్థిసఞ్చయనం కుర్యాన్నచచర్మాధిరోహణమ్ । పుత్రాదీనాంతు కర్తవ్యం పునస్సంస్కారకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ అసంస్కారేకులీనస్యపునరన్యస్యచేన్మృతిః । యస్యస్యాత్తస్య

సంస్కారాద్యేకోద్దిష్టాన్తమాచరేత్ ॥ తతః పూర్వమృతస్యాత్ర నకుర్యాత్సంస్క్రియాదికమ్ । సపిణ్డీకరణం తత్ర పూర్వశేషంతు కారయేత్ ॥ దుర్మృతస్య క్రియాహీనకాలే పుంసువనం చరేత్ । పిత్రోరాబ్దికకాలంతు యదా వాపి భవేత్తదా ॥ తయోస్తథైవ కుర్వీత నాన్యేషాం పురతో భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । దుర్మృతిమధ్యే మృతస్య ఏకోద్దిష్టాన్తం కృత్వా దుర్మృతస్య సపిణ్డనం కృత్వా పశ్చాదేతస్య సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ । సంస్కారాత్పూర్వం పుంసువనం పిత్రోరాబ్దికం చ కర్తవ్యమిత్యర్థః । దుర్మృతిలక్షణం పునస్సంస్కారకాలస్తత్ప్రాయశ్చిత్తం చ దుర్మృతాశౌచనిరూపణే ప్రతిపాదితమ్ .

ప్రోషితస్య ద్వాదశాబ్దాదూర్ధ్వం సంస్కారవిధిః

యస్య ప్రోషితస్య వృత్తాన్తో న శ్రూయతే తస్య ద్వాదశాబ్దాదూర్ధ్వం ప్రతికృతిదాహపూర్వకం విధివదౌర్ధ్వదైహికం కుర్యాత్ । ప్రతికృతిస్వరూపమధస్తాత్ ప్రతిపాదితమ్ । అత్ర బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ యస్య న శ్రూయతే వార్తా యావద్ద్వాదశవత్సరమ్ । కుశపత్రకదాహేన తస్య స్యాదవధారణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తచ్చ నారాయణబలిపూర్వకం కర్తవ్యమ్ । తథా చ స్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశాబ్దాత్పరం తేషాం తృతీయాబ్దాదథాపి వా । నారాయణబలిం కృత్వాక్ష్ణస్తదేహేఽథసంస్మృతిమ్ ॥ * ॥ ఇతి । కుర్యాదితి శేషః । త్ర్యహాదేవ సా క్రియా కార్యా “ నరం పర్ణమయం దగ్ధ్వా త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ ।” ఇతి స్మరణాత్ । పితృవిషయే విశేషమాహ జాతుకర్ణిః — ॥ శ్లో ॥ పితరి ప్రోషితే యస్య న వార్తా నైవ చాగతిః । ఊర్ధ్వం పఞ్చదశాద్వర్షాత్కృత్వా తత్ప్రతిరూపకమ్ ॥ కుర్యాత్తస్య చ సంస్కారం యథోక్తవిధినా తతః । తదానీమేవ సర్వాణి ప్రేతకార్యాణి సంచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రతిరూపకమ్ - పలాశవృన్తాదినిర్మితప్రతికృతిః ; యథోక్తవిధినా - దశరాత్రం పిణ్డోదకదానాదివిధిపరశాస్త్రక్రమేణ , తదానీమేవ - పఞ్చదశసు వర్షేషు గతేషు షోడశవర్షే ఉక్తకాల ఏవ, ప్రేతకార్యాణి కుర్యాత్ । న కాలవిలమ్బః కార్య ఇతి కేచిద్వ్యాచక్షతే । తథా స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ పితరి ప్రోషితే ప్రేతే పుత్రః కుర్యాత్క్రియాదికమ్ । సంవత్సరే వ్యతీతేఽపి దశరాత్రం యథావిధి ॥ * ॥ ఇతి । తథా —

॥ శ్లో ॥ అతీతేఽబ్దేఽపి కర్తవ్యం ప్రేతకార్యం దశాహతః ॥ * ॥ ఇతి । పితృమేధసారేఽపి —— ॥ వా ॥ పిత్రోస్తుపఞ్చదశవర్షాదూర్ధ్వం దశాహాద్విధివదౌర్ధ్వదైహికం కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యేతు “ ॥శ్లో ॥ కుర్యాత్తస్యచసంస్కారం యథోక్తవిధినాతతః । తదానీమేవసర్వాణిప్రేతకార్యాణిసంచరేత్ ॥ ” ఇతి జాతుకర్ణివచనమన్యథా వ్యాకుర్వతే । యథోక్తవిధినా - పితృమేధవిధినా , ప్రతికృతిసంస్కారం కుర్యాత్ , సర్వాణి ప్రేతకార్యాణి - నగ్నప్రచ్ఛాదనాదీని ప్రభూతబలి పాషాణోత్థాపనాన్తాని , తదానీమేవ - తస్మిన్నేవదినే , సంచరేత్ - కుర్యాదితి । “ సంవత్సరేవ్యతీతేఽపి దశరాత్రం యథావిధి । ” ఇత్యాదివచనమనాకర్ణితవార్తవ్యతిరిక్తపితృమృతివిషయమ్, “ తస్మిన్నేవదినేసర్వాణి ప్రేతకార్యాణికుర్యాత్ ” ఇత్యేతత్పితృవ్యతిరిక్తవిషయేఽపిసమానమితివదన్తి , తదయుక్తమ్ , “ కృతక్రియేత్రిరాత్రంస్యాత్స్యాద్దశాహమకృతక్రియే । ” ఇత్యాదిదశాహప్రతిపాదకపూర్వోక్తవచనవిరోధాత్ । అతః పితృవిషయే దశాహమితరవిషయేత్రిరాత్రమిత్యేవయుక్తమ్ । పితృవిషయేఽపి నారాయణబలిపూర్వక మేవౌర్ధ్వదైహికం కార్యమ్ । కాలాదర్శే —— ॥ శ్లో ॥ అనాకర్ణితవార్తస్యప్రోషితస్యపితుస్సుతః । ఊర్ధ్వం పఞ్చదశాద్వర్షాదౌర్ధ్వదైహికమాచరేత్ ॥ అన్యేషాం ద్వాదశాదబ్దాత్పూర్వముక్తైవయాతిథిః ॥ * ॥ ఇతి । అనాకర్ణితవార్తస్య - అశ్రుతకుశలవార్తస్య , ప్రోషితస్య - దేశాన్తరగతస్య , పితురౌర్ధ్వదేహికంసుతః , పఞ్చదశవర్షాదూర్ధ్వమ్ - పఞ్చదశసంవత్సరేషుగతేషుకుర్యాత్ । అన్యేషామ్ - పితృవ్యతిరిక్తానాంపితృవ్యభ్రాతృపుత్రాదీనామ్ , ద్వాదశాబ్దాదూర్ధ్వం పైతృమేధికమాచరేత్, పూర్వముక్తైవయాతిథిరితి - ప్రోషితస్యప్రత్యాబ్దికశ్రాద్ధేయాతిథిః పూర్వముక్తా పైతృమేధికానుష్ఠానేఽపి తస్యాసైవగ్రాహ్యేత్యర్థః .

మాసాద్యజ్ఞానే విధిః

తథాచ కాలాదర్శే —— ॥ శ్లో ॥ మాసాజ్ఞానే దినజ్ఞానే కార్యమాషాఢమాఘయోః । మృతాహేతద్దినాజ్ఞానే మాసజ్ఞానేతు తత్కుహూః ॥ కృష్ణాచైకాదశీగ్రాహ్యేత్యజ్ఞానేహ్యుభయోరపి । ప్రవాసమాసదివసా

గ్రాహ్యేవైకైకశస్తయోః ॥ అజ్ఞానే నన్తరోన్యాయస్సర్వాజ్ఞానం యదాభవేత్ । శ్రవణాహే తదా కుర్యాత్తన్మాసేన్దుక్షయేఽపి వా ॥ * ॥ ఇతి । యదా మరణమాసోనజ్ఞాతః మరణదినంతు జ్ఞాతం తదా ఆషాఢేమాఘేవా మాసిమృతాహే ప్రత్యాబ్దికం కుర్యాత్ । తథా బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ యదా మాసోనవిజ్ఞాతో విజ్ఞాతం దినమేవ తత్ । తదాహ్యాషాఢకే మాసి మాఘే వా తద్దినం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । భవిష్యత్పురాణేతు — ॥ శ్లో ॥ దినమేవ విజానాతి మాసం నైవతు యోనరః । మార్గశీర్షేఽథవా భాద్రే మాఘేవాఽథసమాచరేత్ ॥ * ॥ ఆశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥ మాసేత్వజ్ఞాయమానేతు మాఘః కార్యో మనీషిభిః । పక్షేత్వజ్ఞాయమానేతు ద్వైవేపి త్రైయసితాసితౌ ॥ * ॥ ఇతి । యదా మాసోవిజ్ఞాతః మరణదినంతు నజ్ఞాతమ్, తదా తత్కుహూః - తన్మాస సమ్బన్ధిన్యమావాస్యావా కృష్ణైకాదశీవా గ్రాహ్యా । తదాహ బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ అజ్ఞాతో హి మృతాహశ్చేత్ప్రోషితే సంస్థితే సతి । మాసశ్చేత్ప్రతివిజ్ఞాతస్తద్దర్శే స్యాత్తదాబ్దికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యబ్దం ప్రతిమాసంచ మృతేఽహనితు యాక్రియా । తదహర్విస్మృతిప్రాప్తౌ దర్శేవా శ్రవణేఽపి వా ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర శ్రవణనక్షత్రవిధానం క్షత్రియవిషయమ్, “ నక్షత్రే క్షత్రియాణాంస్యాత్ ” ఇత్యాశ్వలాయనస్మరణాత్ । మరీచిరపి — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధవిఘ్నే సముత్పన్నే హ్యవిజ్ఞాతే మృతేఽని । ఏకాదశ్యాంతు కర్తవ్యం కృష్ణపక్షే మృతేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । మృతేఽహనియత్కర్తవ్యం తత్కృష్ణైకాదశ్యాం కర్తవ్యమిత్యర్థః । ఉభయోర్మరణమాసదినయోరప్యజ్ఞానే ప్రవాసమాసదివసౌ గ్రాహ్యౌ, తదాహ బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ దినమాసౌ న విజ్ఞాతౌ మరణస్య యదాపునః । ప్రవాస మాసదివసౌ గ్రాహ్యౌ పూర్వోక్తయాదిశా ॥ * ॥ ఇతి । పూర్వోక్తయేతి తయోరైకైకశ అజ్ఞానే అనన్తరోక్తన్యాయస్స్వీకార్యః । అయమర్థః — యదా ప్రవాసమాసో న విజ్ఞాతః దివసస్తు జ్ఞాతః తదాఽఽషాఢాదౌ మృతాహే కార్యమ్, యదా ప్రవాసమాసో విజ్ఞాతః దివసస్త్వజ్ఞాతః తదా ప్రవాసమాససమ్బన్ధిని దర్శే తత్కృష్ణైకాదశ్యాంవా కుర్యాదితి । యదా సర్వాజ్ఞానం భవేత్ - మరణ

మాసోమరణదివసః ప్రవాసమాసః ప్రవాసదివసశ్చ నజ్ఞాతో భవేత్ ; త దామరణశ్రవణదినేకుర్యాత్ , తత్రాసమ్భవే శ్రవణమాససమ్బన్ధినిద ర్శెకుర్యాత్ । తదాహప్రచేతాః — ॥ వా ॥ అపరిజ్ఞాతేఽమావాస్యా యాం శ్రవణదినేవా ॥ * ॥ ఇతి । సఏవ — ॥ వా ॥ అపరిజ్ఞాతే మృతా హే శ్రవణతిథౌ, తిథివిస్మరణే తన్మాసవర్తిన్యామమావాస్యాయామ్ , సాం వత్సరికం కుర్యాత్ , శ్రవణతిథిస్మరణే మాసాస్మరణేచ మార్గశీర్షే మాఘే వా తస్యామేవతిథౌ కార్యమ్ ॥*॥ ఇతి । యత్ర శ్రవణమపి నాస్తి అనాకర్ణి తవార్తస్య ద్వాదశాబ్దాత్పఞ్చదశాబ్దాద్వా పరం క్రియమాణే దాహాది ప్రేతకృత్యే తద్విషయేప్యుక్తం చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ మాసస్తి థిర్వాప్రస్థాన దినంవా శ్రవణం నచేత్ । యస్మిన్దినేతుసంస్కారః త్వ యాహం తద్దినం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సర్వాజ్ఞానే సంస్కారకాలీనమాస పక్షతిథయోగ్రాహ్యాఇత్యర్థః । తత్రాషాఢాదీనామన్యతమోగ్రాహ్యః తిథిశ్చామావాస్యాకృష్ణైకాదశీచ పూర్వోక్తాగ్రాహ్యే । కృష్ణాష్టమ్యా మపి దహనం ప్రత్యాబ్దికంచ కార్యమిత్యాహపరాశరః — ॥ శ్లో ॥ దేశా న్తరగతోవిప్రః ప్రవాసాత్కాలకారితాత్ । దేహనాశమనుప్రాప్తః స్థితి ర్నజ్ఞాయతేయది ॥ కృష్ణాష్టమీత్వమావాస్యా కృష్ణైవైకాదశీచయా ॥ ఉ దకం పిణ్డదానంచ తత్రశ్రాద్ధంచ కారయేత్ । * ॥ ఇతి । తీర్థయాత్రాది నా కేనచిన్నిమిత్తేన దేశాన్తరగతస్య విప్రస్య చిరకాలం బహుదేశపర్యట నాది సంపాదితాయాస బాహుల్యాద్యత్రక్వాపి దేహనాశో భవతి, అత ఏవమరణతిథిర్నజ్ఞాయతే మరణవార్తా యదాకదాచిచ్ఛ్రుతాభవతి తత్ర తదీయాశౌచస్వీకారో దహనతిలోదకపిణ్డదానోపక్రమాదికంచేత్యేతదు భయం కృష్ణాష్టమ్యాది తిథిషు తిసృష్వేచ్ఛయా కస్యాంచిత్తిథౌకర్తవ్యం తస్యామేవతిథౌ ప్రత్యాబ్దికంచకర్తవ్యమ్ , ద్వాదశాబ్దాదూర్ధ్వం క్రియ మాణేప్యేతాఏవతిథయఇత్యర్థః .

కృతౌర్ధ్వదైహికస్యపునరాగమనేవిధిః

పఞ్చదశాబ్దంద్వాదశాబ్దం వావార్తాఽనాకర్ణనేమరణనిశ్చయాదౌ ర్ధ్వదేహికేకృతే జీవన్యదిసమాగచ్ఛేత్తదాకర్తవ్యమాహ వృద్ధమనుః —

॥ శ్లో ॥ జీవన్యదిసమాగచ్ఛేద్ఘృతకుమ్భేనియోజ్యతమ్ । ఉద్ధృత్యస్నాపయిత్వాఽస్యజాతకర్మాదికారయేత్ ॥ ద్వాదశాహంవ్రతం చస్యాత్త్రిరాత్రమథవాస్యతు । స్నాతో౽ద్వహేతతాం భార్యామన్యాంవాతదభావతః ॥ అగ్నీనాధాయ విధివద్వ్రాత్యస్తోమేనవాయజేత్ । తథైన్ద్రాగ్నేన పశునాగిరిం గత్వాచతత్రతు ॥ ఇష్టిమాయుష్మతీం కుర్యాదీప్సితాంశ్చ క్రతూం స్తతః ॥ * ॥ ఇతి । జాతకర్మాదీత్యాదిశబ్దేన నామకరణాన్నప్రాశనచౌళానిగృహ్యన్తే । వ్రతమ్ - బ్రహ్మచర్యమ్ , స్నానమ్ - సమావర్తనమ్, ఆయుష్మతీష్టిః “ అగ్నయ ఆయుష్మతే పురోడాశమష్టాకపాలమ్ ” ఇత్యామ్నాయతే । పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ యదిప్రేతకృత్యసంస్కృతః కశ్చిదాగచ్ఛేత్తంఘృతపూర్ణేకుమ్భేత్రిరాత్రమేకరాత్రం వానిధాయశుభలగ్నేసముత్థాప్యజాతకర్మాద్యైర్విధివత్సంస్కృత్యమేఖలాజినదణ్డభిక్షాచర్యావర్జం యథావదుపనీతః కస్మింశ్చిద్గిరౌద్వాదశాహం త్ర్యహంవా నియతఉపోష్యాగత్యపూర్వభార్యాంతదభావేఽన్యాముద్వహేత్ , అథాయుష్మచ్చరుణాఽనాహితాగ్నిమాయుష్మత్యేష్ట్యాఽఽహితాగ్నింసంస్కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । గృహ్యపరిశిష్టే — ॥ వా ॥ యఏవాహితాగ్నేః పురోడాశాస్తఏవానాహితాగ్నేశ్చరవః ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ యద్యాగచ్ఛేత్పుమాజ్జీవన్నైపైతృమేధికసంస్కృతః । ఘృతకుమ్భేస్థాపయిత్వాతముత్థాప్యశుభేక్షణే ॥ సంస్కృతం జాతకర్మాద్యైరుపనీతంవిధానతః । ద్వాదశాహం త్రిరాత్రంవా విహితోపోషణవ్రతమ్ ॥ గిరావాగత్యపూర్వాంవా తదభావేపరాం స్త్రియమ్ । ఊఢవన్తంచ సంస్కుర్యాచ్చరుణాఽఽయుష్మతేనచ ॥ * ॥ ఇతి । ఆయుష్మదగ్నిదేవతాకేనచరుణాఽనాహితాగ్నిం సంస్కుర్యాదిత్యర్థః । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఘృతకుమ్భేనిషాద్యైనం త్ర్యహమేకాహమేవ వా । సముత్థాప్యశుభేలగ్నేజాతకర్మాదికారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ యద్యేతస్మిన్కృతేపునరాగచ్ఛేద్ఘృతకుమ్భాదున్మగ్నస్య జాతకర్మప్రభృతిదశరాత్రవ్రతం చరిత్వా తథైవజాయయాఽగ్నీనాధాయపూర్వభుక్తాయాం భార్యాయాం పాణిగ్రహణం విధీయతేఽగ్న్యా

ధేయం కుర్వన్తి వ్రాత్యపశునా వా యజేత గిరిం వా గత్వాఽగ్నయే కామాయే ష్టిం నిర్వపేదీప్సితైః క్రతుభిర్యజేత ॥ * ॥ ఇతి । శౌనకః — ॥ శ్లో ॥ దహనాదిసపిణ్డాన్తైః కృతేస త్యాగతే పునః । యజ్ఞకాష్ఠాన్మథిత్వాగ్నింకృత్వా చాగ్నిముఖం తదా ॥ విష్ణుర్యోనిమితిద్వాభ్యాం చరుం హుత్వా యథావి ధి । హుత్వా పురుషసూక్తేన స్రువేణాజ్యేన ప్రత్యృచమ్ ॥ ఆశ్వలాయ నగృహ్యేనకృత్వా పుంసవనాదికమ్ । వివాహమపికుర్వీత పూర్వయా సహ భార్యయా ॥ ఆధానం పూర్వవత్కృత్వా సాయం ప్రాతర్హుతం తథా । దర్శపూర్ణమాసాభ్యామిష్ట్వా విష్ణుం సదా స్మరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనః — ॥ వా ॥ ఉక్తే పూర్వస్య కృతాకృతం కేశవపనం మే ఖలాజినం చ నిరుక్తం పరిదానం కాలశ్చ తత్సవితుర్వృణీమహ ఇతి సావిత్రీ ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనః — ॥ శ్లో ॥ వపనం మేఖలాదణ్డో భైక్షాచర్యవ్రతా ని చ । నివర్తన్తే ద్విజాతీనాం పునస్సంస్కారకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । పునస్సం స్కారః - పునరుపనయనమ్ । పునర్వివాహవిషయే స్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ న దానం నైవ వరణం న ప్రతిగ్రహణం తథా । త్రిరాత్రం చ వ్ర తం న స్యాత్పునరుద్వాహకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । ఏకస్మిన్నేవ దినే శేష హో మాన్తం కర్మ కర్తవ్యమిత్యర్థః ,

పునస్సంస్కార కాలనియమః

పునస్సంస్కారస్య కాలనియమమాహ నారదః — ॥ శ్లో ॥ మృ త్యనన్తరతో న్యూనాం బలిర్దాతుం న శక్యతే । యైః కైశ్చిత్కారణైర్విద్వా న్దద్యాత్తత్ర బలిం క్రమాత్ ॥ ప్రోష్ఠపన్మాసి మాఘే వా బలిం దద్యాద్యథో దితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే తు — ॥ శ్లో ॥ అకాలమరణే ముక్త్వా ష ణ్మాసాన్కుమ్భకార్ముకౌ । కన్యాకులీరే ప్రాప్తేఽర్కే పునస్సంస్కార ఇష్య తే ॥ * ॥ ఇతి । అకాలమరణమ్ - మృత్యురణమ్ । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ ఆషాఢ ప్రోష్ఠపన్మాఘామార్గశీర్షో విశేషతః । చత్వార ఈరితా మాసాః పునస్సం స్కారకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । చాపమాసస్య నిషేధమాహ గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ రవౌ చాపగతే న్యూనాం పునస్సంస్కారకర్మ చేత్ । పితరో నరకం యాన్తి కర్తా తు క్షయమశ్నుతే ॥ * ॥ ఇతి । అన్యచ్చ — ॥ శ్లో ॥ దుష్టేష్వేతేషు

మాసేషుపునస్సంస్కారకర్మచేత్ । ఆత్మస్త్రీపుత్రవిత్తానాం హానిర్భవతి హిధ్రువమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతేషు - కన్యాకర్కటకుమ్భవ్యతిరిక్తమాసేష్విత్యర్థః । నక్షత్రాణ్యాహ గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ అనూరాధే చ మూలే చ శ్రవిష్ఠా వారుణే తథా । హస్తే చ త్వాష్ట్రనక్షత్రే పునస్సంస్కారమాచరేత్ ॥ కుజవారే చ సౌరే చ జీవవారే చ భార్గవే । నన్దాయాం చైవ భద్రాయాం గిక్తాయాం పర్వణోస్తథా ॥ న కుర్యాత్పునస్సంస్కారం కుర్యాచ్చేత్కులనాశనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । నృసింహశ్చ — ॥ శ్లో ॥ కన్యాకుమ్భగతే సూర్యే కృష్ణపక్షే విశేషతః । పఞ్చమ్యాః పరతశ్శ్రేష్ఠ ఆపఞ్చమ్యాస్సితేఽపి చ ॥ * ॥ ఇతి ॥ శ్లో ॥ కృష్ణపక్షశ్శుచిః ప్రోక్తః పఞ్చమ్యాః పరతస్తథా । అన్త్యత్రిభాగశ్శస్తస్స్యాద్విశేషాత్ప్రేతకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి ॥ శ్లో ॥ ఆద్యభాగే చ కర్తవ్యం సితపక్షే చ సఙ్కటే ॥ * ॥ ఇతి । సఙ్కటః - విహితకాలాలాభః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అబ్దాదుపరి సంస్కార ఉత్తరాయణమిష్యతే । సర్వతః కృష్ణపక్షస్స్యాత్పునస్సంస్కారకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ చిత్రా శ్రవిష్ఠా హస్తాశ్చ స్వాతీ శ్రవణమశ్వయుక్ । మఘా మైత్రం చ తిష్యం చ వారుణం సోమదైవతమ్ ॥ ఏకాదశైతాః కథితాః ప్రశస్తాః ప్రేతకర్మణి । ప్రేతాధిపతిదేవత్వాద్భరణీ కైశ్చిదిష్యతే ॥ జ్యేష్ఠా చ మఙ్గళాభావాత్సఙ్కటేషు తయోః క్రియా ॥ * ॥ ఇతి । శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ భరణీ యమదేవత్వాత్ప్రశస్తా ప్రేతకర్మణి । అమఙ్గళసమగ్రత్వాజ్జ్యేష్ఠాప్యత్ర విధీయతే ॥ * ॥ ఇతి ॥ శ్లో ॥ నన్దాయాం భార్గవదినే చతుర్దశ్యాం త్రిజన్మసు । కుర్వతః ప్రేతకార్యాణి కులక్షయకరాణి తు ॥ * ॥ వసిష్ఠశ్చ — ॥ శ్లో ॥ ఆగ్నేయమార్ద్రా సర్పం చ త్రయః పూర్వాశ్చ నైఋతమ్ । జ్యేష్ఠా చ భరణీ చైవ నిన్దితాస్తత్త్వదర్శిభిః ॥ ఏతత్సర్వమతిక్రాన్తే తత్కాలే న తు దోషకృత్ ॥ * ॥ ఇతి । పద్ధతౌ — ॥ శ్లో ॥ నన్దాం భద్రాం కలితిథిమిళాపుత్రశుక్రార్యవారాన్నక్షత్రం చ త్రిపదమమరాచార్యశుక్రౌ స్వలగ్నమ్ । త్యక్త్వా పాపగ్రహబలవశాత్ప్రేతకార్యాణి సర్వాణ్యాహుర్దోషో నహి బహుమతః ప్రాప్తకాలే మృతస్య ॥ * ॥ ఇతి । కలితిథిః - చతుర్దశీ । ఇళాపుత్రః - భౌమః । ఆర్యః - బృహస్పతిః । తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥

నక్షత్రాణ్యమతాన్యాహురాస్థితాని శుభైర్గ్రహైః । శుక్రవీక్షితరాశ్యాది కించిత్సర్వం విగర్హితమ్ ॥ సర్వదా శుక్రవారశ్చ గురువారశ్చ గర్హితః ॥*॥ ఇతి । అతీతోదకాస్థిసఞ్చయనాదౌ ప్రాతిస్వికనిషేధోఽపి తత్ర తత్రోక్తః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యక్షమరణే పిత్రోర్నపశ్యేత్తిథివారభమ్ । పరోక్షే సూక్ష్మతః పశ్యేత్స్వజన్మతిథివారభమ్ ॥ అన్యేషాం నాతిదోషస్స్యాత్ప్రత్యక్షమరణే నృణామ్ ॥ * ॥ అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ జన్మత్రయం సంచయనే శ్రాద్ధే చ దహనే పితుః । నైవ దోషావహం ప్రోక్తమన్యేషామపి సర్వదా ॥ * ॥ ఇతి । అన్యేషామ్ - పితృవ్యతిరిక్తానామపి , తత్కాలే దహనాదిప్రేతకృత్యేషు నదోష ఇత్యర్థః । యది కాలాతిక్రమే ప్రేతకృత్యం చికీర్షేత్తత్ర తిథివారాదికం సూక్ష్మతః పశ్యేత్తదాహ గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ ప్రాప్తకాలమతిక్రమ్య కుర్యాద్యది బలిక్రియామ్ । తస్యైవ వారనక్షత్ర తిథిరాశ్యం శకాదయః ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ అధిమాసే హరేస్సుప్తౌ మౌఢ్యే చ గురుశుక్రయోః । నాతీతపితృమేధస్స్యాద్గఙ్గాం గోదావరీం వినా ॥ * ॥ ఇతి । అన్యచ్చ — ॥ శ్లో ॥ సురాసురగురోర్మౌఢ్యే కృష్ణస్వాపే మలిమ్లుచే । నాతీతపితృమేధస్స్యాత్తత్కాలే తు న దోషకృత్ ॥ * ॥ ఇతి । కృష్ణస్వాప ఇతి కన్యాకర్కటవ్యతిరిక్తవిషయః “ ॥ శ్లో ॥ కన్యాకుళీరే ప్రాప్తేఽర్కే పునస్సంస్కార ఇష్యతే । ” ఇతి శృఙ్గగ్రాహికయాఽత్రాతీతప్రేతకార్యవిధానాత్ । సర్వోఽపి నిషేధస్త్రిపక్షాదూర్ధ్వవిషయః । అత ఏవ సంగ్రహకారః — ॥ శ్లో ॥ అర్వాక్త్రిపక్షాత్ప్రేతస్య పునర్దహనకర్మసు । తత్కాలనియమో జ్ఞేయో న మౌఢ్యం గురుశుక్రయోః ॥ * ॥ ఇతి । తతశ్చ త్రిపక్షాదర్వాక్పునర్దహనకర్మణి మృతిశ్రవణదినే కార్యమితి సిద్ధమ్ । యత్తు స్మృత్యన్తరవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతస్య వత్సరాదర్వాగ్యదా సంస్కారమిచ్ఛతి । న కాలనియమో జ్ఞేయో న మౌఢ్యం గురుశుక్రయోః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర సంస్కారస్సపిణ్డీకరణపరః, న తు పునస్సంస్కారవాచీతి వ్యాఖ్యాతారః । స్మృతిసంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ పునర్దాహదినం శోధ్యమాశౌచాత్పరతోబుధైః । నన్దా త్రయోదశీ శుక్రశనివారౌ వివర్జయేత్ ॥ పాతాన్త్యపరిఘాన్యోగాన్విష్టిం చైవ వివ

ర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పునస్సంస్కారాదావిహితకాలాతిక్రమే ప్రాయశ్చిత్తముక్తం స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ సంస్కారాణాం తు సర్వేషాం కాలో యద్యతిపద్యతే । ప్రాజాపత్యం చరేన్మాసే తతోఽప్యేవం ప్రకల్పయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । మాసద్వయే ప్రాజాపత్యద్వయమ్, ఏవం మాసత్రయాదౌ కల్ప్యమ్, మాసాభ్యన్తరేఽపి ప్రాజాపత్యం కర్తవ్యమ్ । తథా స్మృత్యర్థసారే — ॥ వా ॥ నిమిత్తశ్రాద్ధహీనే సంస్కారకాలాతిక్రమే చ ప్రాజాపత్యం కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి.

దశాహమధ్యేజ్ఞాతిమరణే సంస్కర్తుర్విశేషః

దశాహమధ్యేజ్ఞాతిమరణే సంస్కర్తుర్విశేషమాహ నారదః — ॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహే చేత్కర్తుః పునః ప్రేతస్య సంస్కృతిః । తస్మాచ్ఛుద్ధిః పూర్వశేషాదేకోద్దిష్టం యథోదితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్తర్దశాహే చేత్కర్తురితిస్మరణాత్ ప్రియాహాద్యాశౌచమధ్యే దశాహాశౌచి దాహే పూర్వేణన సమాప్తిరిత్యవగమ్యతే । హారీతోఽపి — ॥ శ్లో ॥ దాహకార్యద్వయం స్యాచ్చేత్కర్తురైక్యేపి శేషతః । తోయం పిణ్డం సమాప్యైతపూర్వేణైవద్వితీయకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అనిర్దశాహే తత్కర్తుః పునః ప్రేతస్య కర్మణి । పూర్వేణైవసమాప్తిస్స్యాదేకోద్దిష్టం యథోదితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తత్తదేకాదశదినే ఏకోద్దిష్టమిత్యర్థః । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ కర్తా దశాహే ప్రేతస్య శవదాహం చరేత్పునః । పూర్వేణశుద్ధిస్స్యాదేవ పిత్రోరన్యత్ర తద్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తథా చాఙ్గిరాః — ॥ శ్లో ॥ దాహకస్తు దశాహాన్తు శవదాహం చరేద్యది । పూర్వేణైవ విశుద్ధస్స్యాత్పిత్రోస్తద్దివసాద్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పిత్రన్యాన్తరానేకాన్దగ్ధ్వా పూర్వాఘతశ్శుచిః । పితరౌ చేద్దహేత్తత్ర దశాహాచ్ఛుద్ధిరగ్నిదే ॥ * ॥ ఇతి । దక్షః — ॥ శ్లో ॥ మృతాశౌచనిమిత్తేద్వే దహనం మరణం తథా । జ్ఞాతీనాం మరణాదేవ దహనాద్దాహకస్య తు ॥ అన్యం దగ్ధ్వా దశాహాన్తశ్శుద్ధిః పూర్వాఘశేషతః ॥ * ॥ ఇతి । సంవర్తః — ॥ శ్లో ॥ పూర్వకర్తా దశాహే తు పితరౌ చేద్దహేత్పునః । పూర్వేణశుద్ధిర్నైవస్యాత్పిత్రోస్తద్దివసాద్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం చ జ్ఞాత్యఘ

మధ్యేజ్ఞాతిదాహేకృతేసతి దాహకస్యదాహాదిదశాహేన ఉదకపిణ్డసమాప్తిర్దాహాదిదశాహమాశౌచంచ । దాహకవ్యతిరిక్తసపిణ్డానాం పూర్వాఘశేషేణైవ శుద్ధిరుదకసమాప్తిశ్చ । దాహకస్యపునః జ్ఞాత్యన్తరదాహే పూర్వదాహాదిదశాహశేషేణశుద్ధిః । దశమదినేతదన్త్యయామేవాదాహేసతి తు "అహశ్శేషేద్వాభ్యాం ప్రభాతేతిసృభిః" ఇతిస్మరణాత్పూర్వదశాహానన్తరం ద్విత్రిదినాశౌచస్య సత్త్వేనతదాశౌచాన్తేఉదకాదిసమాప్తిః, "ఆశౌచాన్తేపునస్సన్యక్పిణ్డదానం సమాప్యతే ।" ఇతి మరీచిస్మరణాత్ । ఏకోద్దిష్టంతత్తదేకాదశాహే "ఏకోద్దిష్టమశుద్ధోఽపి" ఇతిస్మరణాత్ । సపిణ్డీకరణంతు త్రిపక్షే కార్యమ్, దశాహాత్పూర్వమ్మృతౌ దాహకస్యసపిణ్డస్య ద్వాదశదినే ఆశౌచాభావేఽప్యాద్యశ్రాద్ధపర్యన్తస్యైకకర్మత్వాత్పశ్చాచ్ఛ్రతైకోద్దిష్టాత్పూర్వం పూర్వమృతస్యద్వాదశాహే సాపిణ్డ్యం నకార్యమ్ । పిత్రోస్తుదాహే దాహకస్యాన్యేషామపి పుత్రాణాం పితృమరణాది దశాహేనైవశుద్ధిరుదకాదిసమాప్తిశ్చ, నపూర్వదాహదశాహశేషేణేతి । దీపికాయాంతు — ॥ శ్లో ॥ జనకస్య జనన్యాశ్చభార్యాయా భర్తురేవచ । పుత్రస్యమహితుశ్చైవ జననే మరణేఽపిచ ॥ స్వకాలేనైవశుద్ధిస్స్యాచ్ఛేషన్యాయోనవిద్యతే ॥ * ॥ జ్ఞాత్యఘమధ్యే పుత్రజననే పిత్రోర్దశాహత ఏవశుద్ధిః । భార్యాదిమరణే తత్ప్రతియోగినామపి స్వకాలఏవశుద్ధిః, నపూర్వశేషేణేత్యర్థః ।

అన్తర్దశాహే మాతాపితృమరణయోస్సన్నిపాతే విశేషః

మాతాపితృమరణయోరన్యదినాత్పూర్వమన్యదినేవా మిథస్సన్నిపాతే విశేషమాహశఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ మాతర్యగ్రే ప్రమీతాయామశుద్ధౌ మ్రియతే పితా । పితుశ్శేషేణ శుద్ధిస్స్యాన్మాతుఃకుర్యాత్తుపక్షిణీమ్ ॥ * ॥ ఇతి, ॥ శ్లో ॥ మాత్రాశౌచస్యమధ్యేతుపితాచ మ్రియతేయది । పితుర్మరణమారభ్యపుత్రాణాందశరాత్రకమ్ ॥ పిత్రాశౌచస్యమధ్యేతుయదిమాతా ప్రమీయతే । దశాహాత్పైతృకాదూర్ధ్వంమాత్రఘంపక్షిణీ భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । మాతర్యగ్రే ప్రమీతాయాంతదాశౌచమధ్యే యదిపితామ్రియేత తదాపితృమరణమారభ్యదశాహతఏవ ఉదకదానాదిప్రేతకృత్యంపితుర్నిర్వర్త్య పితుశ్మరణాద్యేకాదశదినే ఆద్యశ్రాద్ధంకుర్యాత్ । పిత్రాశౌచమధ్యే మాతృమ

రణాద్యేకాదశదినే మాతురాద్యశ్రాద్ధమశుద్ధోఽపి కుర్యాత్, “ ॥ శ్లో ॥ ఆద్యశ్రాద్ధమశుద్ధోఽపి కుర్యాదేకాదశేఽహని । కర్తుస్తాత్కాలికీ శుద్ధిరశుద్ధః పునరేవ సః ॥ ” ఇతి శఙ్ఖస్మరణాత్ । పితర్యగ్రే మృతే సతి తదాశౌచమధ్యే యది మాతా మ్రియేత తదా, “ ॥ శ్లో ॥ జనకస్య మృతేర్మధ్యే జననీమరణం యది । పిత్రాశౌచే సమాప్తే స్యాన్మాత్రాశౌచం తు పక్షిణీ ॥ ” ఇతి పిత్రాశౌచాన్త్యదిన ఏవ మాతురపి పిణ్డోదకసమాప్తిస్మరణాత్, పిత్రాశౌచమధ్యే మాతురపి దశాహకృత్యం పరిసమాప్య పితురేకాదశదినే ఆద్యశ్రాద్ధం నిర్వర్త్య పిత్రాశౌచానన్తరమపి మాతుః పక్షిణ్యాశౌచమనుష్ఠాయ మాతృమరణాద్యేకాదశదినే తస్యా ఆద్యశ్రాద్ధం కుర్యాత్ । నను, ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచాన్తే తతస్సమ్యక్పిణ్డదానం సమాప్యతే । తతశ్శ్రాద్ధం ప్రదాతవ్యం సర్వవర్ణేష్వయం విధిః ॥ ” ఇతి మరీచిస్మరణాత్, “ ॥ వా ॥ అథాశౌచాపగమే ఏకోద్దిష్టమ్ ” ఇతి విష్ణుస్మరణాచ్చ, మాతుః పక్షిణ్యాశౌచానన్తరదినే ఏకోద్దిష్టం కర్తవ్యమితి చేన్న, “ ఏకోద్దిష్టం యథోదితమ్ ” ఇతి స్మరణాత్ । తథా మాధవీయకాలాదర్శటీకాదౌ “ తత ఆశౌచానన్తరమేకాదశేఽహ్ని బ్రాహ్మణ ఏకోద్దిష్టశ్రాద్ధం కుర్యాత్ ” ఇతి మరీచ్యాదివచనార్థోఽభిహితః । తథా చ పైఠీనసిః — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్ని యచ్ఛ్రాద్ధం తత్సామాన్యముదాహృతమ్ । చతుర్ణామపి వర్ణానాం సూతకం తు పృథక్పృథక్ ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యశ్చ — ॥ శ్లో ॥ మృతేఽహని తు కర్తవ్యం ప్రతిమాసం తు వత్సరమ్ । ప్రతిసంవత్సరం చైవ మాద్యమేకాదశేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । అతః పితృమృతిదశాహమధ్యే మాతృమరణే పితృదశాహానన్తరం పక్షిణ్యాశౌచమనుష్ఠాయ మాతృమరణాద్యేకాదశాహే మాతురేకోద్దిష్టమితి నిర్ణయః.

పూర్వమృతయోః పిత్రోస్త్రిపక్షే సపిణ్డీకరణవిధిః

సపిణ్డీకరణం తు పూర్వమృతయోర్ద్వయోరపి త్రిపక్షే కార్యమితి ద్వాదశాహే సాపిణ్డ్యం నిషేధతి లోకాక్షిః — ॥ శ్లో ॥ పితర్యుపరతే పుత్రో మాతుశ్శ్రాద్ధం నివర్తయేత్ । మాతర్యపి చ వృత్తాయాం పితుశ్శ్రాద్ధం నివర్తయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । మాత్రాశౌచమధ్యే పితరి మృతే మాతుః, శ్రాద్ధమ్ - సపిణ్డీకరణమ్, ద్వాదశాహే న కుర్యాత్, పితుస్తు ద్వాదశాహే కుర్యాత్,

“॥ శ్లో ॥ మాతుర్దశాహమధ్యేతు పితా యస్య ప్రమీయతే । పైతృకంతు
యథాకాలం పితుస్సర్వం సమాపయేత్ ॥ తతో మాతుస్త్రిపక్షాద్యాశేషంక
ర్మసమాచరేత్ ॥ * ॥” ఇతి స్మరణాత్ । తథా పితృదశాహమధ్యే మాతృమృ
తౌ పితుస్సాపిణ్డ్యం నివర్తయేత్ , ద్వాదశాహే నకుర్యాత్ , కింతు త్రిపక్ష
ఏవ । మాతుస్తు సాపిణ్డ్యం పక్షిణ్యాశౌచాపగమే ద్వాదశాహే కుర్యాదిత్యర్థః ।
దేవలోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఏకాగ్రమరణే పిత్రోరన్యస్యాన్యదినే మృతౌ ।
సపిణ్డనం త్రిపక్షే స్యాదనుయానమృతిం వినా ॥ * ॥ ఇతి । పిత్రోరేకస్యా
గ్రమృతౌ అన్యస్యాన్యదినే మృతౌ పూర్వమృతస్య పూర్వమృతాయా
వా సాపిణ్డ్యం త్రిపక్షే కుర్యాత్ । అనుయానమృతిం వినా - అనుమరణం వి
నేత్యర్థః .

అనుమరణే సాపిణ్డ్యకాలః

అనుమరణే తు పతిమరణదినాదుత్తరదినమరణే తద్ద్వాదశాహే సహైవ
సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ । తథా చ కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోస్సఙ్ఘాతమ
రణే మాతురన్యత్ర వాదినే । అనుయానమృతౌ శ్రాద్ధం యథాకాలం సమా
చరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । దినాన్తరే మాతురనుమరణే ద్వాదశాహే సాపిణ్డ్యం కు
ర్యాదిత్యర్థః । పితృమేధసారేఽపి — ॥ వా ॥ సఙ్ఘాతానుమృతో ర్యదన్య
త్ర నపిత్రోస్తత్రైతః కుర్యాన్నాన్యైస్సహ వా , పిత్రాశౌచే మాతా
మాత్రాశౌచే పితా వా సంస్థితః , యస్మృతిః పూర్వం స్యాత్తస్యాస్సపిణ్డ్యం
త్రిపక్ష ఏవేతి దేవలః ॥ * ॥ ఇతి । తత్రైవ — “ఏకాగ్రమరణే పిత్రోః” ఇ
తి దేవలవచనం తేన వ్యాఖ్యాతమ్ “ పిత్రోరన్యతరదశాహమధ్యేఽన్యత
రమృతౌ పూర్వమృతస్య పూర్వమృతాయా వా సపిణ్డనం త్రిపక్ష ఏవ భ
వతి , అనుమరణే తు పితుర్ద్వాదశాహే వేత్యర్థః ” ఇతి .

దమ్పత్యోస్సహ మృతౌ క్రమః

యది దమ్పత్యోస్సహమృతిస్స్యాత్ ప్రాగ్దహనాద్వా అన్యతరమృ
తిస్స్యాత్తదా సహైవ దాహాదిక్రియాః కుర్యాత్ । యదాహ హారీతః —
॥ శ్లో ॥ దమ్పత్యోస్సహ మృత్యౌ తు సహ దాహాదికాః క్రియాః । ప్రా
గ్దాహాదగ్నినాశే చ తదూర్ధ్వం తు పునః క్రియాః ॥ * ॥ ఇతి । త్రికాణ్డీ చ —

॥ శ్లో ॥ మృతే భర్తరి దాహాత్ప్రాక్తత్పత్నీ చ మృతా యది । పత్న్యాయం
పృథక్ప్రమీయాతాం దాహాదర్వాక్ప్రతిర్మృతః ॥ తత్ర తన్త్రేణ దాహ
స్స్యాత్తన్మన్త్రైర్ద్విత్వమూహయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పులస్త్యః — ॥ శ్లో ॥
దుర్మృతస్సుమృతో వాపి పితాఽగ్రే యద్యసంస్కృతః । కాలాన్తరే మృతా
మాతా తస్యా దాహాదికాః క్రియాః ॥ పత్న్యా సహైకచిత్యాం తు దహేదౌ
పాసనాముభౌ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే చ — ॥ శ్లో ॥ దమ్పత్యోస్సహ
మృత్యౌ తు పితృమేధక్రియా సహ । కుణ్డమేకం పృథక్పిణ్డజలాఞ్జలిశిలామ
తాః ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఏకకాలే మృతౌ పిత్రోః
పితృమేధక్రియా సహ । ఉదకం పిణ్డదానం చ శ్రాద్ధం కుర్యాత్పృథక్పృ
థక్ ॥ సపిణ్డీకరణం చైవ సహైవ పృథగేవ వా । ఏకగర్తే జలం దద్యాచ్ఛ్రా
ద్ధం చైకదినే ద్వయోః ॥ సహచాగ్న్యాధిరోహం చ శాన్తిహోమం సమాచ
రేత్ । తన్త్రేణ శ్రపణం కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధం కుర్యాత్పృథక్పృథక్ ॥ తత్ర
ద్వయోర్నిమిత్తాద్వా బ్రాహ్మణాః పితరైస్సహ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్త
రేఽపి — ॥ శ్లో ॥ దంపత్యోస్సహసంస్కారో మృతావనుమృతావపి ।
ఉదకాదిసపిణ్డాన్తం ప్రేతకార్యాణి యాన్యపి । కుర్యాత్సమానతన్త్రేణ
సాంవత్సరికమేవ చ ॥ * ॥ ఇతి । సాంవత్సరికస్య సమానతన్త్రత్వస్మరణ
మాపద్విషయమ్ , తదగ్రే వక్ష్యతే । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రద
క్షిణముపస్థానం చరుకార్యం చితిస్తథా । సఞ్చయస్తర్పణం భర్తుస్సపిణ్డీకర
ణం సహ ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహే చ — ॥ శ్లో ॥ పిత్రా సహైవ మాతు
శ్చ మాత్రా సహ పితుస్తథా । సాపిణ్డ్యం తనయైః కార్యం నిమిత్తార్థం పృ
థగ్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తథా — ॥ శ్లో ॥ సమానపిణ్డయోగానాం సపి
ణ్డీకరణం సహ । తన్త్రేణ పితృవర్గస్య నిమిత్తం ప్రతిపూరుషమ్ ॥ * ॥
ఇతి బహుస్మృతిసంమతత్వాత్ సపిణ్డీకరణమపి సహైవ కర్తవ్యమ్ , తతః పృ
థగేవేత్యేతదనాదరణీయమ్ । నిమిత్తోద్దేశేన క్రియమాణం ప్రేతైకప్ర
యోజనం నిమిత్తభోజనం పృథగ్భవతి । ఏతచ్చోపలక్షణమ్ । క్షుత్త్రేణా
నివర్తకం జలాఞ్జలిపిణ్డప్రదానసోదకుమ్భశ్రాద్ధనవశ్రాద్ధైకోత్తరవృద్ధిశ్రా
ద్ధషోడశశ్రాద్ధవృషోత్సర్గాదికం పృథక్కర్తవ్యమ్ । తథా చాఙ్గిరాః —

॥ శ్లో ॥ దంపత్యోస్సహమృత్యౌతుసహసాస్యాద్దహనక్రియా । పృథక్పిణ్డోదకాదీని యథావిధిసమాచరేత్ ॥ చరుకుణ్డచితాశాన్తిసఞ్చయాంస్తన్త్రితశ్చరేత్ । అగ్నింం శ్రపణహోమాచహ్యుపస్థానంచతన్త్రితః॥*॥ ఇతి । పితృమేధసారేఽపి — ॥ వా ॥ హిరణ్యశకలనగ్నప్రచ్ఛాదనవాసస్తిలోదకపిణ్డైకోత్తరనవశ్రాద్ధసోదకుమ్భవృషోత్సర్గషోడశశ్రాద్ధానీతి పృథక్పృథగ్భవన్తి, చరుకార్యం చితిః కుణ్డమస్థిసఞ్చయనంశాన్తిహోమశ్చతన్త్రమ్, ఏకోద్దిష్టసపిణ్డీకరణాదిషు నిమిత్తమరణహోమాపృథగ్భవతః, పాకహోమవైశ్వదేవాదితన్త్రమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యమః — ॥ శ్లో ॥ అస్థిసఞ్చయనాదర్వాగ్భర్తుః పత్నీమృతాయది । తస్మిన్నేవానలేదహ్యేద్యదిచాగ్నిర్నశామ్యతి ॥ * ॥ ఇతి ॥ శ్లో ॥ ఉదకాదిసపిణ్డాన్తం తయోః కార్యం సహైవతు । శాన్తేఽగ్నౌపునరేవస్యాత్పృథక్కృత్వా దికారమేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పితామహపితామహ్యోర్మరణేఽపిసహసంస్కారాదికమాహ సంవర్తః — ॥ శ్లో ॥ పితామహోయస్యమృతశ్చిరకాలమసంస్కృతః । పితామహీచప్రమితాతయోర్దాహాదికంసహ ॥*॥ ఇతి । హిరణ్యశకలనిధానాదికం సర్వం పితుః పూర్వంకృత్వా ప్రాఙ్మృతాయాంఅపిమాతుః పశ్చాత్కుర్యాత్ । తథాచకార్ష్ణాజనిః — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోశ్శ్రాద్ధేసమం ప్రాప్తేనవేపర్యుషితేఽపివా । పితుః పూర్వంస్సుతః కుర్యాదన్యత్రాసత్తియోగతః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రశ్రాద్ధగ్రహణందాహాద్యుపలక్షణమ్, తత్పూర్వకత్వాచ్ఛ్రాద్ధస్య । అన్యత్రాసత్తియోగతః - పితృభ్యామన్యత్రజ్ఞాత్యాదిషుఆసత్తియోగతః, ప్రత్యాసత్తిక్రమాత్కుర్యాదిత్యర్థః .

పితృవ్యతిరిక్తానాం సఙ్ఘాతమరణేదాహాదిక్రమః

అత్ర ఋష్యశృఙ్గశ్చ — ॥ శ్లో ॥ భవేద్యదిసపిణ్డానాం యుగపన్మరణం తదా । సమ్బన్ధాసత్తిమాలోచ్య తత్క్రమాచ్ఛ్రాద్ధమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిరత్నేఽపి — ॥ శ్లో ॥ సకృన్మ్రియన్తే బహవః శతాశ్చైకత్రథాఽపిచ । అన్తరఙ్గక్రమేణైషా ముదకాదిసమాచరేత్ ॥*॥ ఇతి । కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ పత్నీభ్రాతృసుతాదీనాం సపిణ్డానాం య

థాక్రమాత్ । సఙ్ఘాతమరణం తత్ర తత్క్రమాచ్ఛ్రాద్ధమాచరేత్ ॥ యుగపన్మరణంతత్ర సమ్బన్ధాసత్తియోగతః ॥ * ॥ ఇతి । ఆదిశబ్దేన పౌత్రభ్రాతృపుత్రస్నుషా స్వస్రాణాం గ్రహణమ్ । పత్న్యాదీనాం మధ్యే బహూనాం ద్వయోర్వా ఏకస్మిన్దినే సఙ్ఘాతమరణం యదిస్యాత్ , తత్ర , తత్క్రమాత్ - మరణక్రమాత్ , దాహాదికం కుర్యాత్, ॥ శ్లో ॥ కృత్వాపూర్వమృతస్యాదౌ ద్వితీయస్య తతఃపునః । తృతీయస్య తతఃకుర్యాత్సన్నిపాతేత్వయం క్రమః ॥ * ॥ ఇతి ఋశ్యశృఙ్గస్మరణాత్ । పత్న్యాదీనాం సపిణ్డానాం యుగపన్మరణం యదిస్యాత్తత్ర సమ్బన్ధస్య , ఆసత్తియోగతః - ఆసత్తివశాత్ , క్రమేణ శ్రాద్ధంకుర్యాత్ । పత్నీపతిలక్షణ సమ్బన్ధస్యాసన్నత్వాత్ పత్న్యాః ప్రథమం కుర్యాత్ , అనన్తరముభయసమ్బన్ధప్రతియోగికభాజఃపుత్రస్య , అనన్తరం పుత్రవ్యవహితసమ్బన్ధభాజః పౌత్రస్య , తదనన్తరం భ్రాతుః । అత్ర పౌత్రభ్రాత్రోః పితృవ్యవధానం సమానమ్ , తథాఽపి పుత్రస్య స్వశరీరావయవాన్వయస్య విద్యమానత్వాత్ భ్రాతృతోఽపిప్రత్యాసత్తిః , తతో భ్రాతృపుత్రస్య , తతః పుత్రద్వారకసమ్బన్ధభాజఃస్నుషాయాః , తదనుగోత్రాన్తరప్రవేశేన వ్యవహితభాజస్స్వసుః । ఏవంచ ఏకస్మిన్దినే క్రమేణైతేషాం సఙ్ఘాతమరణే మృతిక్రమేణ దాహాదికాః క్రియాః పృథక్కుర్యాత్ । యుగపన్మరణేతు ఉక్తసమ్బన్ధక్రమేణ దాహాదికం పృథక్కుర్యాదితి కాలాదర్శటీకాయాం వ్యాఖ్యాతమ్ । స్మృతిరత్నే, మరణానుక్రమపరిజ్ఞానే మృతిక్రమేణ , తదపరిజ్ఞానే సమ్బన్ధాసత్తిక్రమేణ వ్యవస్థాదర్శితా । తథాచ తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ అన్తరజ్ఞక్రమేణైషాముదకాది సమాచరేత్ । మరణంక్రమశోదృష్ట్వా మరణానుక్రమేణతు ॥ సమానమిదముద్దిష్టమన్యేషామగ్రజం వినా । అన్యేషామగ్రజస్యాఽపి సమవాయేఽగ్రజః ప్రభుః ॥ అగ్రజస్యాపి పిత్రోశ్చ సమ్ప్రాప్తే పితరౌ ప్రభూ ॥ * ॥ ఇతి । మృతిక్రమాపరిజ్ఞానే సంబన్ధాసత్త్యపరిజ్ఞానేచ వయోధిక సపిణ్డాదేర్దాహాది క్రియాః ప్రథమతః కార్యాః ॥ శ్లో ॥ యద్యేకకాలేపురతస్సంస్కార్యాస్తు వయోధికాః । బహుష్వేష్వేవమేవస్యాదుదకంచ దినేదినే ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్సహనకార్యా

దిత్యర్థః । అన్యేతుజ్ఞాత్యాది సఙ్ఘాతమృతివిషయే సహైవదాహాదిక్రియాం వదన్తఃస్మృత్యన్తరముదాహరన్తి ॥ శ్లో ॥ మృతానామేకవంశ్యానామేణా యదిచదాహకః । ఏకస్మిన్దివసేకుర్యాదేకచిత్యాం సమాహితః ॥ * ॥ ఇతి । అన్యచ్చ — ॥ శ్లో ॥ ఏకకాలగతాసూనాం బహూనామథవాద్వయోః । ఏకకుణ్డే శిలాభేదే తేషాం పిణ్డం పృథక్పృథక్ ॥ సపిణ్డీకరణం తేషాం సహైవపృథగేవవా । నిమిత్తార్థం పృథక్కుర్యాదన్యత్సర్వం సహక్రియా ॥ * ॥ ఇతి । సహసాపిణ్డ్యమేకోద్దిశ్యత్వవిషయమ్, ॥ శ్లో ॥ సమానపిణ్డయోగానాం సపిణ్డీకరణం సహ । నిమిత్తపిణ్డమేకైకం దత్వాతైస్సంసృజేత్క్రమాత్ ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ యద్యనేకేషామేకదినే మృతిస్స్యాత్పత్నీపుత్రపౌత్రభ్రాతృతత్పుత్రస్నుషాస్వస్రాణాం సఙ్ఖ్యాతక్రమాద్దాహాదిక్రియాఃపృథక్పృథక్కుర్యాత్, అన్యేషాం మృతిక్రమాత్ ॥ * ॥ ఇతి । తత్రైవ — ॥ వా ॥ పత్న్యాదీనామన్యేషాంచ సఙ్ఘాతమరణే పత్న్యాదిపూర్వమన్యేషాముభయేషామపి పితృపూర్వం పిత్రోర్మృతాజ్జేపత్న్యాది సాపిణ్డ్యం త్రిపక్షే ॥ * ॥ ఇతి । లోకాక్షిః — ॥ వా ॥ పిత్రోర్ద్వాదశాహ ఏవ సాపిణ్డ్యమన్యేషామేకోద్దిష్టాన్తం కృత్వా తత్తద్వత్సరాన్తే మాసికైస్సహ సాపిణ్డ్యంకుర్యాదితి భృగుః ॥ * ॥ ఇతి । పత్న్యాదీనాం తద్వ్యతిరిక్తానాంచ మృతౌపూర్వోక్తన్యాయేన పత్న్యాదీనాం పూర్వంకృత్వా తద్వ్యతిరిక్తానాం పశ్చాన్మృతిక్రమేణకుర్యాత్ । పిత్రోః పత్న్యాదీనాం తద్వ్యతిరిక్తానాం చ సఙ్ఘాతమరణే పితృపూర్వం పత్న్యాదీనాం కుర్యాత్, "పితృపూర్వం సుతఃకుర్యాదన్యత్రాసత్తియోగతః" ఇతిస్మరణాత్ । లోకాక్షిః — ॥ శ్లో ॥ పత్నీపుత్రస్నుషాపౌత్రభ్రాతృతత్పుత్రకాఅపి । పితరౌచ యదేకస్మిన్మ్రియేరన్నేకవాసరే ॥ తదా ॥ శ్లో ॥ ఆద్యమేకాదశేకుర్యాత్త్రిపక్షేతుసపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రవ్యవస్థామాహవృద్ధహారీతః — ॥ శ్లో ॥ సఙ్ఘాతమరణేపిత్రోర్ద్వాదశాహేసపిణ్డనమ్ । కుర్యాత్పుత్రస్తదన్యేషాం త్రిపక్షే కారయేద్బుధః ॥ * ॥ ఇతి । అన్యేషామ్-పత్న్యాదీనామిత్యర్థః । తేషామేవ మాతృపితృమృతిసంవత్సరమధ్యే త్రిపక్షాదౌసాపిణ్డ్యం విదధాతి

ఋశ్యశృఙ్గః — ॥ శ్లో ॥ పత్న్యాః పుత్రస్య తత్పుత్రభ్రాత్రోస్తత్తన
యస్య చ । స్నుషాస్వస్రోశ్చ పిత్రోశ్చ సఙ్ఘాతమరణం యది ॥ అర్వాగ
బ్దాన్మాతృపితృపూర్వం కర్మ సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । భృగురపి —
॥ శ్లో ॥ మాతా భ్రాతా చ తత్పుత్రః పత్నీపుత్రస్స్నుషా స్వసా । ఏషాం
మృతౌ చరేచ్ఛ్రాద్ధమన్యేషాం న పునః పితుః ॥ * ॥ ఇతి । పితుర్మృతాబ్దే
ఏషామేవ శ్రాద్ధం సపిణ్డీకరణం చ కుర్యాన్నాన్యేషామిత్యర్థః । ఋశ్యశృ
ఙ్గోక్తపత్న్యాదిసప్తవ్యతిరిక్తానాం పిత్రోర్మృతాబ్దే పితృభ్యాం సహైకది
వే వా మృతానాం దాహాద్యేకోద్దిష్టాన్తం తత్తత్కాలే మృతిక్రమాత్కృత్వా
తత్తద్వత్సరాన్తిమదినే మాసికైస్సహ సపిణ్డనం కుర్యాత్ । అత్ర భృ
గుః — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోర్మృతాబ్దే శ్రాద్ధాన్తం కృత్వాఽన్యేషాం యథా
విధి । మాసికైస్సహ సాపిణ్డ్యం వత్సరాన్తే సమాచరేత్ ॥ * ॥ వత్సరాన్త
ఇతి నియమాత్ తతోఽర్వాక్ న మాసికానుష్ఠానమ్ । కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥
పత్న్యాదీనాం చ పిత్రోశ్చ సఙ్ఘాతమరణం యది । అర్వాక్సంవత్సరాత్పి
త్రోః పూర్వం సాపిణ్డ్యమాచరేత్ ॥ సఙ్ఘాతమరణేఽన్యేషాం పిత్రోశ్చ ద
హనాదికమ్ । కృత్వా సంవత్సరాన్తే తు కుర్వీత సహపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి ।
తథా దేవలః — ॥ శ్లో ॥ మహాగురునిపాతే తు ప్రేతకార్యం యథావిధి ।
కుర్యాత్సంవత్సరాదర్వాగేకోద్దిష్టం న పార్వణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పిత్రో
ర్మృతౌ సంవత్సరాదర్వాక్పత్న్యాదివ్యతిరిక్తానాం ప్రేతకార్యం దాహా
ద్యేకోద్దిష్టాన్తాః పూర్వక్రియా యథావిధి కుర్యాత్, ఏకోద్దిష్టమాసికాది
పార్వణం చ న కుర్యాదిత్యర్థః । ఏతదేవాభిప్రేత్య స్మృత్యన్తరమ్ —
॥ శ్లో ॥ పితరౌ ప్రమితౌ యస్య దేహస్తస్యాశుచిర్భవేత్ । న దైవం నాపి పి
త్ర్యం చ యావత్పూర్ణో న వత్సరః ॥ * ॥ లోకాక్షిరపి — ॥ శ్లో ॥ అ
న్యేషాం ప్రేతకార్యాణి మహాగురునిపాతనే । కుర్యాత్సంవత్సరాదర్వా
క్ఛ్రాద్ధమేకం తు వర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శ్రాద్ధమ్ - మాసికం సపిణ్డీకరణ
మ్ । నను, ॥ శ్లో ॥ పత్న్యాం చైవ సుతే భ్రాతా స్నుషా చైవ విపద్యతే । త
త్ర శ్రాద్ధాని కుర్వీత న పిత్రోర్మృతయోరపి ॥ * ॥ ఇతి జాబాలిస్మరణా
త్పత్న్యాదీనామపి సాపిణ్డ్యనిషేధ ఇతి చేన్న, ద్వాదశాహే తన్నిషేధపర

త్వాత్, సంవత్సరాదర్వాక్ నిషేధపరత్వే “ త్రిపక్షేతు సపిణ్డనమ్ ” ఇతి లోకాక్ష్యాదివచనవిరోధాపత్తిః, అతః పత్న్యాదీనాం పిత్రోర్మృతాబ్దేసపిణ్డనానన్తరమరణేతత్తద్ద్వాదశాహే సపిణ్డీకరణమ్, పత్న్యాదీనాం పిత్రోశ్చసజ్ఞాతమరణే పత్న్యాదీనాం త్రిపక్షే పిత్రోస్తు ద్వాదశాహే అన్యేషాం పిత్రోర్మృతాబ్దేమరణేతత్తద్వత్సరాన్తే మాసికానిసపిణ్డీకరణం చేతి నిర్ణయః.

సహగమనవిధిః

అథానుమరణవిషయే విష్ణుః — ॥ వా ॥ భర్తరి ప్రేతే బ్రహ్మచర్యం తదన్వారోహణం వా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేచ — ॥ శ్లో ॥ సాధ్వీనామేవ నారీణామగ్నిప్రపతనాదృతే । నాన్యోధర్మోఽస్తి విజ్ఞేయో మృతే భర్తరి కర్హిచిత్ ॥ * ॥ ఇతి । హారీతోఽపి — ॥ శ్లో ॥ మాతృతః పితృతశ్చైవ యత్ర చైషా ప్రదీయతే । కులత్రయం పునాత్యేషా భర్తారం యాఽనుగచ్ఛతి ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ సార్తవా సూతికా వాపి భర్త్రాఽనుమరణోత్సుకా । సద్యశ్శుద్ధిమవాప్నోతి భర్తుః పాపాపహారిణీ ॥ * ॥ అన్యచ్చ — ॥ శ్లో ॥ బాలాపత్యాతు యానారీ సూతికావారజస్వలా । సర్వాసామపిచ స్త్రీణామేష సాధారణో విధిః ॥ * ॥ యత్త్వార్వవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ బాలాపత్యాశ్చ గర్భిణ్యో హ్యదృష్టర్తవ ఏవచ । రజస్వలా రాజసుతే నారోహంతిచ తాం శుభే ॥ * ॥ ఇతి । యదపి — ॥ శ్లో ॥ బాలాపత్యాతు యానారీ యా భర్త్రా సహ సంవ్రజేత్ । రజస్వలాఽనుగచ్ఛేత్తు గతిం రక్షేత్తు గర్భిణీ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర పితృమేధసారకృతా వ్యవస్థాపితమ్ — ॥ వా ॥ పాతివ్రత్యధర్మహీనాయాస్సంసారదుఃఖబన్ధవియోగాద్యుపాధితో విషణ్ణాయా వా ప్రతిషేధో ద్రష్టవ్యః ॥ * ॥ ఇతి । అన్యేతు “ భర్త్రాఽనుమరణోత్సుకా ” “ నమస్కృత్య చితారూఢం భర్తారం తు ప్రసన్నధీః ” “ ఆరుహ్య పత్నీ నిధనం గతా చేదేకాం చితిం నిర్మలధీస్స్వభర్త్రా ” ఇత్యాదివచనేషూపాత్తైః, మరణోత్సుకా, ప్రసన్నధీః, నిర్మలధీః, ఇత్యాదిపదైర్దేహాదివియోగకళఙ్కరహితాయా ఏవానుమరణాధికారప్రతిపాదనాత్, “ బాలాపత్యారజస్వలా ” ఇత్యాదివిశేషణోపాదానవైయర్థ్యప్రసఙ్గాచ్చ పితృమేధసారోక్తం నయుక్తమ్, నిషేధశ

చనంతుభిన్నచిత్యారోహణవిషయమ్, తచ్చక్షత్రియవిషయమ్, తథాచ,
క్షత్రియాదిస్త్రీణాంరజస్వలాదీనామనుమరణనిషేధః, “ రజస్వలారా
జసుతే ” ఇతి రాజసుతాం ప్రత్యేవతన్నిషేధాదిత్యాహుః । అపరేతు,
బాలాపత్యారజస్వలాదేస్సామాన్యేనవిధానాత్ప్రతిషేధాచ్చరజస్వలా
యాస్తుల్యవికల్పః, భిన్నచిత్యారోహణవిషయత్వే ప్రమాణాభావాత్,
“ రజస్వలారాజసుతే ” ఇతి రాజసుతాసమ్బోధనమాత్రేణవిషయవిశే
షాప్రతీతేరిత్యాహుః । గర్భిణ్యాస్తునిషేధఏవ । తతశ్చగర్భిణీం వినాబా
లాపత్యాసూతికారజస్వలాఅదృష్టార్తవాచ బ్రాహ్మణ్యః ఏకచిత్యారోహ
ణంకుర్యుః, సూతికారజస్వలాచతత్తదుక్తశుద్ధిప్రకారేణ శుద్ధాకుర్యాత్ ।
యత్తుచన్ద్రికాయాముక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ భర్తారమనుగచ్ఛన్త్యారజ ఉత్పద్య
తేయది । తైలద్రోణ్యాంవినిక్షిప్యలవణేవాపతింమృతమ్ । త్రిరాత్రాద్గృహ
సంకుర్యుర్బాన్ధవాస్తుతయాసహ । శ్రాద్ధం చైకదినేకుర్యాద్ద్వయోరపిహి
నిర్ణయః ॥ * ॥ ఇతి । బాన్ధవా ఇత్యభిధానాదపత్యహీనసంస్కర్తృవిషయ
మిత్యేకే । అపరేతు — ॥ శ్లో ॥ భర్తారమనుగచ్ఛన్తీపత్నీచేత్సార్తవాయది ।
తైలద్రోణ్యాంవినిక్షిప్యలవణేవామృతంపతిమ్ ॥ చతుర్థేఽహనిసంస్కార్యా
త్పుత్రాదిస్తం సహైతయా । శవఃపర్యుషితస్తస్య ప్రాయశ్చిత్తం తథా
భవేత్ ॥ అస్మిన్పక్షేపృథఙ్భర్తుర్దశాహేనాపిశుధ్యతి ॥ * ॥ పుత్రవ
త్త్వేఽపి చతుర్థేఽహనిపిత్రోస్సంస్కారవిధానాత్సమవికల్పఇత్యాహుః ।
స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ మృతం పతిమనువ్రజ్య పత్నీచేజ్జ్వలనంగతా । న
తత్రపక్షిణీకార్యా పైతృకాదేవశుధ్యతి ॥ సార్తవాసూతికాచైవ భర్త్రా-
నుమరణోత్సుకా । పూర్వవస్త్రం పరిత్యజ్య శవకర్మాణికారయేత్ ॥ స
పత్న్యైరనుగచ్ఛన్త్యేకాయదిరజస్వలా । చతుర్థేఽహ్ని సహైవా
ఖ్యం తస్యదాహోవిధీయతే ॥ ఏకచిత్యాం సమారూఢా యదిభార్యా
దినాన్తరే । భర్తుర్మృతాహే కర్తవ్యమభిన్నం మనురబ్రవీత్ ॥ * ॥ వసి
ష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ దహ్యమానంతు భర్తారం యానారీత్వనుగచ్ఛతి । మరణా
దిభవేచ్ఛ్రాద్ధం దహనాదితయోర్నతు ॥ భర్త్రాసహైవశుద్ధాస్యాచ్ఛ్రా
ద్ధంచైకదినే భవేత్ ॥ * ॥ యత్తు — ॥ శ్లో ॥ యాతుబ్రాహ్మణజాతీయా

మృతంపతిమనువ్రజేత్ । సాస్వర్గమాత్మఘాతేన నాత్మానం నపతిం నయేత్ ॥ * ॥ యదపి — ॥ శ్లో ॥ మృతానుగమనం నాస్తి బ్రాహ్మణ్యా అనుశాసనాత్ ॥ * ॥ ఇత్యాది తత్సర్వమపి బ్రాహ్మణ్యా అనుగమననిషేధప్రతిపాదక వచనం పృథక్చిత్యారోహణవిషయమ్, "పృథక్చితింసమారుహ్య నవిప్రాగన్తుమర్హతి" ఇతివిశేషస్మరణాత్ । తథాచహారీతః — ॥ శ్లో ॥ భర్త్రా సహానుమరణమాచణ్డాలం విధీయతే । పృథక్చితిర్వారాష్ట్యాదేర్నవిప్రాయాః పృథక్చితిః ॥ * ॥ ఇతి క్షత్రియాదీనాంచ పృథక్చిత్యారోహణం దేశాన్తరమరణవిషయమ్, సన్నిధౌత్వేకచిత్యారోహణమేవ, ॥ శ్లో ॥ దేశాన్తరమృతేపత్యౌ సాధ్వీతత్పాదుకాద్వయమ్ । నిధాయోరసిసంశుద్ధా ప్రవిశేజ్జాతవేదసమ్, ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ । ఇదంచ ముముక్షువిషయేత్యాజ్యమేవ । తథాచశ్రుతిః "తస్మాద్వ్యైయోనప్రాగాయుషస్స్వఃకామీప్రేయాత్" ఇతి । అస్యార్థోవిజ్ఞానేశ్వరేణాభిహితః — ॥ వా ॥ స్వర్గఫలోద్దేశేనాయుషః ప్రాగాయుర్వ్యయోనకర్తవ్యోమోక్షార్థినా ॥ * ॥ ఇతి । అతః మోక్షమనిచ్ఛన్త్యాః స్వర్గార్థిన్యా అనుగమనం యుక్తమితరకామ్యానుష్ఠానవదితిసర్వమేతత్ స్త్రీధర్మనిరూపణేసవిస్తరమధస్తాన్నిరూపితమ్.

ఏకచిత్యారోహణక్రమః

ఏకచిత్యారోహణప్రకారస్తు హేమాద్రావుక్తః — ॥ శ్లో ॥ అథానుమరణేపత్నీస్నాత్వాభర్త్రాసహైవతు । వధస్తురీయమాసాద్యసిగ్వాత్రైరుపవీజ్యచ ॥ నమస్కృత్యచితారూఢంభర్తారంతు ప్రసన్నధీః । ప్రదక్షిణం పరీత్యాథభర్తుర్దక్షిణమావిశేత్ ॥ ఇయం నారీతిమన్త్రేణశాయయేన్మాతరంసుతః । ఊహేనవాదహేదూర్ధ్వమాస్నానాత్పతినాసమమ్ ॥ యద్వాపత్నీతుసఙ్కల్ప్యప్రయోగేత్వఖిలేకృతే । దహ్యమానేపతౌమన్త్రీజపేదధ్వర్యుణాసహ ॥ పావకంప్రవిశేత్తత్రభర్తుశ్చోర్ధ్వంపృథగ్విధిః । ఉభయోస్సహసఙ్కల్పః కుమ్భమేకంపృథక్శిలా ॥ వాసస్తిలోదకంపిణ్డోనగ్నప్రచ్ఛాదనం నవమ్ । షోడశంచవృషోత్సర్గస్తోదకుమ్భం పృథక్పృథక్ ॥ సహచర్మాధిరోహశ్చ సపిణ్డీకరణంతథా । నిమిత్తాన్యా

మవరణే శ్రాద్ధమేకోత్తరం పృథక్ । వైశ్వదేవంచ పాకశ్చ హోమో-
నాన్యైస్సహేష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేచ — ॥ శ్లో ॥ ఆరు
హ్యపత్నీ నిధనం గతా చేదేకాం చితిం నిర్మలధీస్స్వభర్త్రా । దశాహహో
మం శ్రపణంచ తస్యాః పిణ్డోదకాదీని పృథగేవ కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । పి
తృమేధసారే — ॥ వా ॥ స్నాత్వా శక్తితో దత్వా బ్రాహ్మణైరభ్యను
జ్ఞాతా పత్యస్తురీయమాసాద్య సిగ్వా వైరుపవీజ్య చితిగతం భర్తారం ప్రదక్షి
ణీకృత్య ప్రణమ్య చితిమారుహ్య భర్తుర్దక్షిణపార్శ్వే శయీత, అత్ర క
ర్తా పత్నీముపనిపాతయతి । "ఇయం నారీ" ఇతి, సమానమత ఊర్ధ్వమ్,
సద్యః పాపాని నిర్ధూయ దమ్పతీ విహరతః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిరత్నే —
॥ శ్లో ॥ అనుయానే మృతౌ పిత్రోరేకశయ్యా చితిస్తథా । ప్రత్యేకమఞ్జ
లిర్ఛేదో నగ్నప్రచ్ఛాదనాదికమ్ ॥ ఏకమేవాగ్నిదానం స్యాదేకాశ్మని తి
లాఞ్జలిః ॥ * ॥ ఇతి । తిలాఞ్జల్యర్థాశిలాద్వయోరేకేతి యావత్ । "కుణ్డ
మేకం పృథక్ఛిలా" ఇత్యనేనాస్య వికల్పః । తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ అస్థి
సఞ్చయనం చైవ నవశ్రాద్ధం పృథక్పృథక్ । వృషోత్సర్జనభేదశ్చ మాసికా
నాం పృథక్క్రియా ॥ సపిణ్డీకరణం చైకం సుతస్సర్వం సమాచరేత్ ॥ * ॥
స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ సహైవ భర్త్రా మరణం స్త్రియాశ్చేత్సహైవ
కుర్యాత్పితృమేధకృత్యమ్ । పిణ్డోదకాదీని పృథగేవ కుర్యాత్పిణ్డస్య సం
యోజనమత్ర భర్త్రా ॥ మృతే భర్తరి యా పూర్వం పరేఽహన్యనుగచ్ఛతి ।
తస్యాః పతిదినే శ్రాద్ధం కాలేభేదం న కారయేత్ ॥ అగ్నికార్యే న భేదోఽ
స్తి హ్యస్థిసఞ్చయనే తథా । ఏకగర్తే జలం దద్యాత్పిణ్డాంశ్చైకోదనే ద్వ
యోః ॥ ఏకోద్దిష్టం పృథక్కుర్యాత్సపిణ్డీకరణం సహ । తత్ర ద్వయోర్నిమి
త్తాద్వా బ్రాహ్మణైరితరైస్సహ ॥ * ॥ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ పరేద్యురను
యానేతు మరణాహక్రమేణ తు । దహనాది సపిణ్డ్యన్తం శ్రాద్ధం కుర్యాద్య
థావిధి ॥ * ॥ క్రియాకల్పకారికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ పతివ్రతా త్వన్య
దినేఽనుగచ్ఛేద్యా స్త్రీ పతిం చిత్యధిరోహణేన । దశాహేన భర్తురఘస్య
శుద్ధిః శ్రాద్ధద్వయం స్యాత్పృథగేకకాలే ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥
మృతే భర్తరి పూర్వేద్యుః పరేద్యురనుగచ్ఛతి । తస్యాః పతిదినే శ్రాద్ధం

మృతాహస్తు యథాతిథిః ॥ అస్థిసఞ్చయనం చైకం నవశ్రాద్ధం పృథక్పృథక్ । వృషోత్సర్జనభేదశ్చ మాసికానాం పృథక్క్రియా ॥ ఉపస్థానం తదేవ స్యాత్పరంతస్యాః పృథక్క్రియా । పృథక్ఛ్రాద్ధం తయోః కుర్యాద్ధోదానంచ పృథక్పృథక్ ॥ సపిణ్డీకరణే ప్రాప్తే సర్వం తద్ధివసేచరేత్ । బహుపత్నీకపక్షే తు మన్త్రావృత్తిః పునః పునః ॥ విభజ్య పిణ్డం దద్యాత్తు గార్గ్యస్య వచనం తథా ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ దినాన్తరే యాతు సహైవ భర్తుః కుర్యాన్మృతాహే సతి కర్మ కార్యమ్ । హిరణ్యగలాః పృథగేవ కార్యాః పాత్రాణి దేహద్వయభాంజి కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ అన్యేద్యురప్యనుగతౌ శుద్ధిః పతిదశాహతః । సహాస్థిసఞ్చితిశ్చైవ కాలే శ్రాద్ధద్వయం భవేత్ ॥ పృథక్పిణ్డోదకాదిస్యాత్పత్యాపిణ్డస్య యోజనమ్ । తస్యపిణ్డం త్రిధాకృత్వా పితృపిణ్డేషు యోజయేత్ ॥*॥ వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ అనుయానే తు పత్యా చ సపిణ్డీకరణం సహ । అన్తర్ధాయ తృణం మధ్యే భర్తృశ్వశురయోరపి ॥ స్త్రీపిణ్డం భర్తృపిణ్డేన సంయోజ్యైచ పునస్సుతః । పితామహాదిభిస్సార్ధం పితృపిణ్డంతు యోజయేత్ ॥*॥ యమః — ॥ శ్లో ॥ పత్యాచైక్యేన కర్తవ్యం సపిణ్డీకరణం స్త్రియాః । సామృతాపిహి తేనైక్యం గతా మన్త్రాహుతివ్రతైః ॥ * ॥ శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ యా మృతా సుభగా నాథం సా తేన సహపిణ్డితామ్ । అర్హతి స్వర్గవాసేఽపి యావదాభూతసంప్లవమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు సుమన్తువచనం — ॥ శ్లో ॥ చిత్యారోహణకాలే తు షోడశాని పృథక్పృథక్ । సపిణ్డీకరణం తస్యాః నైవ భర్తుః కృతే సతి ॥ * ॥ ఇతి । తత్ స్త్రియాః పృథక్సపిణ్డీకరణనిషేధపరమ్ । దేవలః — ॥ శ్లో ॥ తద్దినే వాపరదినే భర్తారమనుగచ్ఛతి । నవశ్రాద్ధం షోడశం చ సపిణ్డీకరణం తథా ॥ యథాకాలే తు కర్తవ్యం ప్రతిసంవత్సరం తథా ॥ * ॥ ఇతి । యథాకాలే - భర్తుర్విహితకాలే, స్త్రియా అపి కర్తవ్యమిత్యర్థః । యత్తు గౌతమవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ ఏకచిత్యాం సమారూఢౌ దమ్పతీ నిధనం గతౌ । మాసికాని నవశ్రాద్ధం సపిణ్డీకరణం పృథక్ ॥ * ॥ ఇతి । యదపి వ్యాఘ్రవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ పతివ్రతా తు యా నారీ భర్తారమనుగచ్ఛతి । పిణ్డదానాదికం శ్రాద్ధం సపిణ్డీకరణం పృథక్ ॥*॥

ఇత్యేతాదృశవచనంనిమిత్తభేదప్రతిపాదనపరమ్ । అన్యథా "సపిణ్డీకరణం నైకమ్ - తత్రద్వయోర్నిమిత్తాద్వా బ్రాహ్మణైరిరైస్సహ - సపిణ్డీకరణం సహ" ఇత్యాదిపూర్వోక్తబహుస్మృతి విరోధప్రసంగాత్ । దుర్మరణాద్యుపాధివశేన కాష్ఠవదమన్త్రికదాహే నానుమృతిః కార్యా, "దహ్యమానమమన్త్రేణ నానురోహేత్పతివ్రతా" ఇతిస్మరణాత్ । తథాచ కల్పకారికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ పత్యుర్వైదాగ్నిసంస్కారే పత్న్యా అనుగమోమతః । అన్యథాత్వాత్మఘాతః స్యాదితి వేదవిదోవిదుః ॥ * ॥ ఇతి । చితిభ్రష్టాయాః ప్రాయశ్చిత్తముక్తం స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ చితిభ్రష్టా యదా నారీ మోహాచ్చలతివాతదా । ప్రాజాపత్యంభవేత్కృచ్ఛ్రం శుద్ధాభవతి నాన్యథా ॥ * ॥ ఇతి .

అథగర్భిణీసంస్కారః

అత్రభోధాయనః — ॥ వా ॥ అథగర్భిణ్యాః, అన్తర్వత్న్యా మ్రియేత శ్మశానం నీత్వా దాహదేశం జోషయేత్, సమ్యక్చితామపరేణ సవ్యేన స్రేతస్యోదరం విలిఖేత, "హిరణ్యగర్భస్సమవర్తతాగ్రే" ఇతి, అనులేఖనదృష్టం కుమారమనుమన్త్రయతే "జీవతుమమపుత్రోదీర్ఘాయుత్వాయవర్చసే" ఇతి, అథబాలం స్నాపయేయుర్హిరణ్యమన్తర్ధాయ జీవన్తం గ్రామమానయన్తి, "యస్తే స్తనశ్శశయః" ఇతి స్తనం ప్రదాయ తస్మిన్నుదరే ఆజ్యానిజుహోతి, "శతాయుధాయశతవీర్యాయ" ఇతి పఞ్చభిః, "ప్రయాసాయస్వాహా యాసాయస్వాహా" ఇత్యనువాకేన, "ప్రాణాయస్వాహా వ్యానాయస్వాహా" ఇత్యనువాకేన, "పూష్ణేస్వాహా పూష్ణేశిరసేస్వాహా" ఇత్యనువాకేన సూచ్యాజరరమవ్రణంకుర్యాత్, ప్రేతం చితిమారోప్యవిధినాదాహయేత్, అష్టకాధేనుం నీలధేనుంభూమిధేనుమితిచదద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ షణ్మాసాదూర్ధ్వమాసూతేర్మ్రియేతయదిగర్భిణీ । చితేఃపశ్చాన్నిధాయైనాంసవ్యోదరమథోల్లిఖేత్ ॥ హిరణ్యగర్భమన్త్రేణసముల్లిఖ్యతముద్ధరేత్ । మృతశ్చేదుద్ధృతోగర్భోఘృతాక్తం నిఖనేద్భువి ॥ జీవేచ్చేజ్జీవతుమమపుత్రఇత్యనుమన్త్రయేత్ । అన్తర్ధాయహిరణ్యంతమభిషిచ్యజలైశ్శిశుమ్ ॥ గ్రామం

గత్వా శిశోర్దద్యాద్యస్తే స్తనఇతి స్తనమ్ । సురక్షితం కుమారం తం కృత్వా గత్వా శవాన్తికమ్ ॥ శతాయుధాయేత్యాజ్యాని జుహుయాన్మదరే తతః । ప్రయాసాయేతి హుత్వా చ ప్రాణాయేత్యనువాకతః । పూష్ణే స్వాహేతి హుత్వా చ సన్ధాయోదరమవ్రణమ్ ॥ చితిమారోప్య తాం ప్రేతాం శేషం పూర్వవదాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శౌనకః — ॥ శ్లో ॥ గర్భిణీమరణే ప్రాప్తే గోమూత్రేణ జలైస్సహ । ఆపోహిష్ఠాభిరబ్లిఙ్గైః ప్రోక్ష్య భర్తా సమాహితః ॥ ప్రేతం శ్మశానే నీత్వాస్యోల్లిఖ్య సవ్యోదరే తతః । పుత్రమాదాయ జీవఞ్ స్యాత్ స్తనం దత్వా సుతాయ తు ॥ యస్తే స్తనఇత్యేకయా గ్రామం నీత్వా నిధాయ చ । ఉదరం చావ్రణం కుర్యాత్పృషదాజ్యేన పూర్య చ ॥ మృద్భస్మకుశగోమూత్రైరాపోహిష్ఠాదిభిస్త్రిభిః । స్నాత్వా చాఛద్యైవ వాసాంసి పితృమేధేన దాహయేత్ ॥ మృతో యది తు పుత్రస్స్యాద్వావహృత్యా నిఖనేత్తతః ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ మృతా చేద్గర్భిణీ నారీ తస్యాస్సంస్కార ఉచ్యతే । బోధాయనభరద్వాజశౌనకాద్యైర్యథోదితః ॥ సఙ్కల్ప్య పితృమేధం తు కృత్వా దారుచితేః క్రియామ్ । పశ్చాద్దారుచితేః ప్రేతం దక్షిణే వాథ గర్భిణీమ్ ॥ నిధాయ చాగ్రతన్త్రాణి కృత్వా ద్రవ్యాదిమార్జనమ్ । హిరణ్యగర్భమన్త్రేణ విలిఖేదసినోదరమ్ ॥ ఆగర్భదర్శనాద్వామే మృతస్యాచ్చరణే క్షిపేత్ । దృష్ట్వా జీవతు మమ పుత్ర ఇతి జీవన్తమభిమన్త్రయేత్ ॥ అన్తర్ధాయ హిరణ్యం తమభిషిచ్య జలైః పునః । నీత్వా గ్రామం శిశోర్దద్యాద్యస్తే స్తనఇతి స్తనమ్ ॥ సురక్షితం కుమారం తం కృత్వా గత్వా శవాన్తికమ్ । శతాయుధాయ స్యోనాం తైః పఞ్చభిశ్చోదరే ఘృతమ్ ॥ యజుర్భిస్తు ప్రయాసాయ స్వాహేతి ద్వాదశాహుతీః । ప్రాణాయేత్యాదిభిః పఞ్చ చక్షుషేత్యాదిపఞ్చభిః ॥ * ॥ ఇతి .

అథదశాహానన్తరకృత్యమ్

తత్ర సంవర్తః — ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచే నిర్గతే కుర్యాద్గృహమార్జనలేపనే । వాససాం జలమాప్లుత్య శుధ్యేత్పుణ్యాహవాచనైః ॥ * ॥ ఆప్లుతిశ్చ పకాద్దశాహే సజ్జవే కార్యా “ అఘాన్తే సజ్జవే స్నాయాత్ ” ఇతి వసిష్ఠస్మరణాత్ । వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచాన్తే తు కర్తవ్యం బ్రాహ్మణైరభిషే

చనమ్ । ఋగ్భిర్యజుర్భిశ్ఛన్దోభిరబ్లిఙ్గైఃపావమానికైః ॥ ఆశిషంచ గృహీత్వాఽథ శ్రాద్ధకర్మ సమాచరేత్ ॥ * ॥ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ సమ్పూజ్య గన్ధపుష్పాద్యైర్బ్రాహ్మణాంత్స్వస్తివాచయేత్ । ధర్మ కర్మణి సఙ్కల్పే సఙ్గ్రామేఽద్భుతదర్శనే ॥ యజ్ఞార్థేఽపిప్రతిష్ఠాదౌ సర్వసంస్కారకర్మసు । శుద్ధికామస్తుష్టికామశ్శ్రియస్కామశ్చనిత్యశః ॥ * ॥ ఇతి .

వృషోత్సర్గవిధిః

అథవృషోత్సర్గః । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ ఉత్సృజేద్వృషభం నీలం లోహితం కృష్ణమేవవా । మృతోనపశ్యేన్నరకం గోఘాతీబ్రహ్మహాప్యపి ॥ పుత్రో హా భ్రాతృపుత్రోవా మృతస్యైకాదశేఽహని । ఉత్సృజేద్వృషభం నీలం యథావర్ణమసంభవే ॥ ప్రేతత్వాద్విప్రముచ్యన్తే మహాపాతకినోనరాః ॥ * ॥ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్ని సంప్రాప్తే ప్రేతస్య స్వర్గసాధనమ్ । వృషమేకం సముత్సృజ్య శ్రాద్ధే.విప్రాంస్తుభోజయేత్ ॥ * ॥ కాశ్యపః — ॥ శ్లో ॥ నీలంవాప్యథవాకృష్ణం మృతస్యైకాదశేఽహని । వృషం పాపవిశుద్ధ్యర్థం రుద్రాణామనుశాసనాత్ ॥ హోమకర్మ సమాయుక్తం రుద్రప్రీతికరం స్మృతమ్ ॥ ఏకాదశేఽహ్ని సంప్రాప్తే యస్యనోత్సృజ్యతేవృషః । ప్రేతత్వాన్నవిముచ్యేత దత్తైః శ్రాద్ధశతైరపి ॥ విప్రోవా క్షత్రియోవాపి వైశ్యశ్శూద్రోఽపివా తథా । వృషహీనోమృతోయాతి రౌరవం తమసావృతమ్ ॥ సప్తజన్మకృతం పాపం యద్బాల్యే యచ్చవార్ధకే । తత్క్షణాదేవనశ్యేత వృషోత్సర్గే పితుః కృతే ॥ పిత్రానుద్దిశ్యరుద్రాయ హోమకర్మ సమన్వితః । ఉత్సర్గమాత్రైరుద్రస్య లోకంయాత్యత్రమానవః ॥ * ॥ స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్ని సంప్రాప్తే స్నాత్వా పుణ్యాహవాచనమ్ । కృత్వా చరేద్వృషోత్సర్గం కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధం తతఃపరమ్ ॥ శూలంచక్రమథాన్యద్వా లాఞ్ఛనం కారయేత్తతః । యస్యదేవస్యయోభక్తస్తస్యచిహ్నం సమాలిఖేత్ ॥ * ॥ హేమాద్రౌ — ॥ వా ॥ స్వేష్టదేవతాచిహ్నం పశ్చిమదక్షిణపాదమూలె తప్తేనాయసేన విలిఖేత్ ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనః — ॥ వా ॥ అథవృషోత్సర్జనమ్ , తచ్చద్వివిధం కామ్యం నైమిత్తికమితి , నై

మిత్తికం ఏకాదశాహ్నికమ్, కామ్యం కార్తిక్యాం వైశాఖ్యాం గ్రహణే సఙ్క్రమేవా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యర్థసారే — ॥ వా ॥ సపిణ్డీకరణాత్ప్రాగేవోక్తకాలే నైమిత్తికవృషోత్సర్గస్తత్ర నమాసాదిదోషః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్ని షణ్మాసే త్రిపక్షేఽబ్దతస్తథైవచ । వృషోత్సర్గంతు కుర్వీత పరస్తాదుక్తకాలికః ॥ * ॥ ఇతి । కాలస్తు పద్ధతావుక్తః — ॥ శ్లో ॥ పూర్వభాగేఽథవామధ్యే దినస్య వృషముత్సృజేత్ । కార్తిక్యాం పౌర్ణమాస్యాంవా వైశాఖ్యాం వాపివావృషమ్ ॥ ఉత్సృజేల్లక్షణైర్యుక్తం దేవర్షిపితృతృప్తయే ॥ * ॥ ఆశ్వలాయనపరిశిష్టే — ॥ వా ॥ అథవృషోత్సర్గః కార్తిక్యాం పౌర్ణమాస్యాం వైశాఖ్యాంవా జీవవత్సాయాః పయస్విన్యాః పుత్రం ద్వైహాయన మేకహాయనం వా నీలం వా వర్ణే పిఙ్గళంవా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఉత్సృజేద్వృషభం నీలం పౌర్ణమాస్యాంతు వత్సకమ్ । కార్తిక్యామాశ్వయుజ్యాం వా వైశాఖ్యాం ప్రాతరేవతు ॥ ఏకాదశాహాదన్యత్ర ప్రోక్తకాలేష్వయత్నతః । వృషోత్సర్గే తదాశుక్రబాల్యం మౌఢ్యం నదోషకృత్ ॥ తథా — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతస్య వత్సరాదర్వాగ్యదా సంస్కారమిచ్ఛతి । నకాలనియమో జ్ఞేయో నమౌఢ్యం గురుశుక్రయోః ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు — ॥ శ్లో ॥ పతిపుత్రవతీనారీ మ్రియతేచోభయాగ్రతః । వృషం నైవోత్సృజేత్పుత్రోయావత్స్వపితృజీవనమ్ ॥ * ॥ ఇతి తత్కేవలవృషోత్సర్జన నిషేధపరమ్ । అతఏవ జాబాలిః — ॥ శ్లో ॥ పతివ్రతా సుశీలాచ పుత్రిణీ సుభగామృతా । నోత్సృజేద్వృషమేకంతు సహగామ్యుత్సృజేద్వృషమ్ ॥ పుత్రాదన్యోయదాతస్యశ్రాద్ధకర్తాభవేద్యది । తదైవ వృషముత్సృజ్యపశ్చాచ్ఛ్రాద్ధం సమాచరేత్ ॥ * ॥ అత ఏవస్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ యానారీభర్తృసుతయోరగ్రేతుప్రమితిం గతా । తస్యా అపివృషోత్సర్గః కర్తవ్యస్తుయథావిధి । అపుత్రాతుయదానారీమ్రియతేభర్తురగ్రతః । వృషోత్సర్గోనకర్తవ్యఏకాగార్ద్ధియతేతదా ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ పతిపుత్రవతీనారీ మృతాచేజ్జీవభర్తృకా । పాతివ్రత్యేనతల్లోకం వృషహీనానగచ్ఛతి । జీవభర్త్ర్యాస్తుకర్తవ్యం నసఙ్కల్పశ్రాద్ధమేవహి । పార్వణంచ

వృషోత్సర్గం కుర్యాదాయుఃక్షయో భవేత్ ॥ * ॥ జీవభర్త్రా స్త్ర్యపుత్రా
యా ఇతి శేషః । లోకాక్షిః — ॥ శ్లో ॥ న స్త్రియాశ్చ వృషోత్సర్గం భర్తా
కుర్యాత్కదాచన । వృషంరుద్రాన్వసూంస్త్యక్త్వా సపిణ్డీకరణావధి ॥ * ॥
వృషం, రుద్రార్థబ్రాహ్మణభోజనం, వస్వర్థబ్రాహ్మణభోజనంచ త్యక్త్వా
అన్యత్సర్వం సపిణ్డీకరణావధి కుర్యాదిత్యర్థః । అనుమృతివిషయే — ॥ శ్లో ॥
పితురూర్ధ్వవిధిం సమ్యక్కృత్వా మాతుశ్చ పుత్రకః । వృషముత్సృజ్య పశ్చా
ద్ధి పిత్రా సహ సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రేతత్వవిమోచకవృషోత్సర్గనాం
దీశ్రాద్ధనిషేధమాహ శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ స్వర్గకామో వృషోత్సర్గే
నాందీముఖవిధానతః । శ్రాద్ధం కుర్యాత్తదన్యస్తు న కుర్యాత్ప్రేతమోచ
కః ॥ * ॥ ఇతి । విజ్ఞానేశ్వరః — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్ని సంప్రాప్తే య
స్య నోత్సృజ్యతే వృషః । పిశాచత్వం స్థిరం తస్య దత్తైః శ్రాద్ధశతైరపి ॥ * ॥
స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ వృషహీనో మృతో యాతి రౌరవం తమసావృత
మ్ । ఉత్సర్గమాత్రైరుద్రస్య లోకం యాత్యత్ర మానవః ॥ * ॥ బృహస్ప
తిః — ॥ శ్లో ॥ కాఙ్క్షన్తి పితరః పుత్రాన్నరకే పాతభీరవః । గయాం
యాస్యతి యః కశ్చిత్సోఽస్మాంత్సన్తారయిష్యతి । కరిష్యతి వృషోత్సర్గమిష్టాపూ
ర్తం తథైవ చ ॥ * ॥ ఇతి । పితృగాథా చ — ॥ శ్లో ॥ యష్టవ్యా బహవః పు
త్రా యద్యేకోఽపి గయాం వ్రజేత్ । యజేత వాశ్వమేధేన నీలం వా వృషము
త్సృజేత్ ॥ * ॥ ఇతి । నీలవృషలక్షణముక్తం స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥
లోహితో యస్తు వర్ణేన ముఖే పృష్ఠే చ పాణ్డురః । శ్వేతః ఖురవిషాణాభ్యాం
స నీలో వృష ఉచ్యతే ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర వృషాలాభే ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥
విహితే చ వృషోత్సర్గే తత్వలాభే శక్త్యసమ్భవే । ప్రేతత్వస్య విమోక్షార్థం
రుద్రానేకాదశాశయేత్ ॥ * ॥ బోధాయనశ్చ — ॥ వా ॥ తాసాంప
యసి పాయసం శ్రపయిత్వా ఏకాదశ బ్రాహ్మణాన్ భోజయేత్ ॥ * ॥ ఇ
తి । వ్యాసోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశభ్యో విప్రేభ్యో దద్యాదేకాదశేఽహ
ని । రుద్రముద్దిశ్య కర్తవ్యం రుద్రప్రీతికరం హి తత్ ॥ * ॥ శాతాతపశ్చ —
॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణాన్ భోజయేదష్టౌ హిరణ్యేనోదకేన వా ॥ * ॥ ఇతి.

ఏకోద్దిష్టవిధానమ్

అథైకోద్దిష్టమ్ । తత్ర యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ మృతేఽహని తు కర్తవ్యం ప్రతిమాసం చ వత్సరమ్ । ప్రతిసంవత్సరం చైవమాద్యమేకాదశేఽహని ॥*॥ పైఠీనసిరపి — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్ని యచ్ఛ్రాద్ధం తత్సామాన్యముదాహృతమ్ ॥ * ॥ బృహన్మనుః — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్ని కర్తవ్యమేకోద్దిష్టం సదా ద్విజైః ॥ * ॥ వ్యాఘ్రః — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్ని సంప్రాప్తే శ్రాద్ధం దద్యాద్యథావిధి । కుర్యాదేవాత్ర వారాది తిథిభాన్యనిరీక్షయన్ ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్ని యచ్ఛ్రాద్ధం కుర్యాదేవావిచారయన్ ॥ * ॥ ఇతి । క్షత్రియాదీనామప్యాద్యశ్రాద్ధమేకాదశాహ ఏవేతి మాధవీయాదౌ స్థాపితమ్ । చన్ద్రికాయాం తు — ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచాన్తే తతస్సమ్యక్పిణ్డదానం సమాపయేత్ । తత్ర శ్రాద్ధం ప్రదాతవ్యం సర్వవర్ణేష్వయం విధిః ॥ * ॥ వసిష్ఠసంహితాయాం చ — ॥శ్లో॥ అథాతస్సంప్రవక్ష్యామి శ్రాద్ధం గార్గ్యమతేన వై । ఏకాదశేఽహ్ని విప్రాణాం నృపాణాం షోడశేఽహని ॥ వైశ్యానాం వింశతిదినే శూద్రాణాం మాసిపూరితే ॥ * ॥ ఇతి । అగస్త్యః — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్ని సంప్రాప్తే ద్విజానాముత్తమం విదుః । ఏకోద్దిష్టం ప్రకుర్వీత భూపతేర్ద్వాదశాత్పరే ॥ షోడశాహాత్పరే వైశ్యశ్శూద్రస్త్రింశద్దినాత్పరే ॥ * ॥ ఇతి । సర్వేష్వేతేషు వచనేషు బ్రాహ్మణానామేకాదశదినే ఏకోద్దిష్టవిధానాత్తేషామేకాదశదిన ఏవైకోద్దిష్టమ్ । క్షత్రియాదీనాం తు వికల్పః । అత్రాహితాగ్నేర్విశేషతో జాతుకర్ణినోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ ఊర్ధ్వం త్రిపక్షాద్యచ్ఛ్రాద్ధం మృతేఽహన్యేవ కీర్తితమ్ । అధస్తు కారయేద్దాహాదాహితాగ్నేర్ద్విజన్మనః ॥ * ॥ ఇతి । త్రిపక్షాదర్వాగ్యత్ప్రేతకర్మ తద్దాహదివసాదార్భ్యాఽఽహితాగ్నేః కార్యం త్రిపక్షాదూర్ధ్వం యచ్ఛ్రాద్ధం తన్మరణదివస ఏవ కార్యమిత్యర్థః । అతః దశాహకృత్యమేకోద్దిష్టమూనమాసికం చ దాహదినాదికుర్యాత్ । ద్వితీయమాసికం చ దాహదినే కుర్యాత్ । కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ త్రిపక్షాత్పూర్వతస్సాగ్నేర్భవేత్సంస్కారవాసరే । ఊర్ధ్వం మృతదినేఽనగ్నేస్సర్వాణ్యేవ మృతాహతః ॥ * ॥ పూర్వతః - పూర్వ

త్ర, కర్తవ్యం । సంస్కారవాసరే - దాహదినాది, భవేదిత్యర్థః । వ్యాసః —— ॥ శ్లో ॥ సూతకాన్తేనరః కుర్యాదేకోద్దిష్టద్వయంబుధః । సూతకే పతితేచాపిస్వతన్త్రింనాతిలఙ్ఘయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏకోద్దిష్టద్వయమితి మహైకోద్దిష్టమాత్రతాద్యంచ, తద్ద్వయమ్, సూతకాన్తే - ఏకాదశాహే, కుర్యాత్ । మధ్యేసూతకాన్తరాపాతేఽపిస్వతన్త్రింమహైకోద్దిష్టంనాతిలఙ్ఘయేత్, తదైవకుర్యాదిత్యర్థః । అతఏవాహవిష్ణుః —— ॥ శ్లో ॥ ఆద్యశ్రాద్ధమశుద్ధోఽపి కుర్యాదేకాదశేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । తత్ప్రకరణే పునస్సంస్కారమాహబృహస్పతిః —— ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశాహే యచ్ఛ్రాద్ధమేకోద్దిష్టం సమాచరేత్ । యదికార్యం నకుర్వీత పునస్సంస్కారమర్హతి ॥*॥ ఇతి । ఏతచ్చాస్థిసఞ్చయాభావవిషయమ్, కృతేత్వస్థిసఞ్చయనేపునః పిణ్డోదకమాత్రమిత్యధస్తాత్ప్రతిపాదితమ్ । ఆవృత్తాద్యంతుఆశౌచసన్నిపాతేరోగాదినాఆద్యస్యవిఘ్నేసతిద్వాదశాహాదికాలాన్తరేకార్యమ్ । తథా చవ్యాసః —— ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశాహేత్వాద్యస్యసఙ్కటంతుయదాభవేత్ । ద్వాదశాహేఽపికర్తవ్యం త్రయోవింశద్దినేఽపివా ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ —— ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచనిర్గమాత్కార్యమాద్యమేకాదశేఽహని । త్రయోవింశద్దినేవాపిసప్తవింశద్దినేఽపివా ॥ * ॥ స్మృత్యర్థసారే —— ॥ వా ॥ ఆద్యశ్రాద్ధస్యవిఘ్నేతుభార్గవవారనన్దాచతుర్దశీత్రిజన్మాని త్యక్త్వోనమాసికాత్పూర్వమనుష్ఠేయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । బృహన్మనుః —— ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్నిసంప్రాప్తేయదిచన్ద్రస్తురోహిణీమ్ । ఆవసేదుత్తరాఖ్యాం వాకుర్యాత్తుద్వాదశేఽహని ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేఽపి —— ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశాహేయదిశుక్రవారోరోహిణ్యథాప్యర్యమతారకావా । భవేచ్చకృత్వోదకపిణ్డదానం శ్రాద్ధం ప్రకుర్యాదపరేద్యురేవ ॥ * ॥ ఏవంచ ఏకాదశాహే ఆవృత్తాద్యస్యవిఘ్నేసతిద్వాదశాహాద్యుక్తకాలేతత్కృత్వా ఊనమాసికాదీనిపఞ్చదశశ్రాద్ధానికృత్వా సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ । పితృమేధసారే —— ॥ వా ॥ సర్వవర్ణానాం మృతాహాదేకాదశేఽహ్నిమధ్యాహ్నే ఏకోద్దిష్టంకుర్యాత్, సాగ్నేస్సంస్కారాహాదేకాదశాహే, త్ర్యహాతర్పణేచతుర్థేఽహ్న్యేకోద్దిష్టం పఞ్చమేసాపిణ్డ్యమ్, ఏకాహతర్పణేద్వితీయేఽ

హ్న్యేకోద్దిష్టం త్రితీయే సాపిణ్డ్యమ్, దశాహాభ్యన్తరే అనేకేషాం మరణే తత్తన్మృతాహాదేకాదశాహే తిథిభేదేఽపి, సఙ్ఘాతానుమృతయోః పత్న్యైభర్త్రోరేకాదశాహ ఏవ సహశ్రాద్ధం కుర్యాత్ ॥ * ॥ అత్ర సంవాదవచనాని పూర్వమేవోక్తాని । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశాహే సంప్రాప్తే త్రైణికర్మాణి కారయేత్ । నవశ్రాద్ధం తు పూర్వాహ్ణే హేమ్నా వాఽఽమేన వా భవేత్ ॥ ప్రేతత్వస్య విమోకార్థం వృషభం విసృజేత్తతః । స్నాత్వా మధ్యాహ్నవేళాయాం విప్రానేకాదశావరాన్ ॥ అశక్తశ్చైకవిప్రం వా శ్రోత్రియం గుణశాలినమ్ । ఆమన్త్ర్య విప్రమాహూయ దద్యాదభ్యఙ్గనాదికమ్ ॥ పాదప్రక్షాళనం కుర్యాత్కుణ్డే వా మణ్డలే శుభే । గోత్రనామ చ నిర్దిశ్య హ్యాసనాదీని కల్పయేత్ ॥ * ॥ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ పూర్వాహ్ణే దైవికం కార్యమపరాహ్ణే తు పైతృకమ్ । ఏకోద్దిష్టం తు మధ్యాహ్నే ప్రాతర్వృద్ధినిమిత్తకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ ఆద్యమాసికమేకశ్చేద్భుఙ్క్తే బ్రాహ్మణ్యాత్స హీయతే । తదేకాదశధా భిత్త్వా విప్రేష్వగ్నావథాపి వా ॥ * ॥ తదాహ సత్యవ్రతః — ॥ వా ॥ ఏకాదశేఽహ్ని ప్రేతార్థం బ్రాహ్మణానేకాదశామన్త్ర్య మధ్యాహ్నే ఆహారేనానాభక్ష్యాన్నరసవిన్యాసైరాశయిత్వా విధివత్పిణ్డదానం వాసోహిరణ్యదాస్యుపానచ్ఛత్రోదకుమ్భదక్షిణా గుణవతి విప్రే పాత్రే దద్యాచ్ఛయ్యాం చ, స్వస్త్యయనాదిధర్మాః ప్రవర్తన్తే ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం చ దశబ్రాహ్మణాన్ప్రేతత్వవిమోచనార్థం గుణవన్తమేకమాద్యశ్రాద్ధనిమిత్తార్థం భోజయిత్వా గుణవతి తస్మిన్దక్షిణాం దద్యాత్, అశక్తావేకం వా భోజయేత్ । తథా చాత్రిః — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతార్థం సూతకాన్తే తు బ్రాహ్మణాన్భోజయేద్దశ । ఆద్యశ్రాద్ధనిమిత్తే తు ఏకమేకాదశేఽహని ॥ వస్త్రాలఙ్కారశయ్యాదిపితుర్యద్వాహనాదికమ్ । గన్ధమాల్యైస్సమభ్యర్చ్య శ్రాద్ధభోక్త్రే ప్రదాపయేత్ ॥ అశక్త ఏకం సమ్భోజ్య శక్త్యా దద్యాచ్చ దక్షిణామ్ ॥ * ॥ ఇతి ।

ఏకోద్దిష్టస్వరూపనిరూపణమ్

ఏకోద్దిష్టస్వరూపమాహ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టం దైవహీనమేకార్ఘ్యైకపవిత్రకమ్ । ఆవాహనాగ్నౌకరణరహితం హ్యపసవ్య

వత్ ॥ ఉత్తిష్ఠతామిత్యక్షయ్యస్థానే విప్రవిసర్జనే । అభిరమ్యతామితివదే ద్బ్రాహ్మణాస్తేఽభిరతాస్మహే ॥ * ॥ ఇతి । ఏక ఉద్దిష్టో యస్మింఛ్రాద్ధే తదేకోద్దిష్టమితి కర్మనామధేయమ్ । దైవహీనమ్ - విశ్వేదేవరహితమ్, ఏకార్ఘ్యమ్ - ఏకపాత్రమ్, ఏకపవిత్రదర్భంచ, ఆవాహనేన అగ్నౌకరణే న హోమేనచ సమన్త్రికేణరహితమ్, అపసవ్యవత్ - ప్రాచీనావీత బ్రహ్మసూత్రవత్, అక్షయ్యోదకస్థానే ఉత్తిష్ఠతామితివదేత్, విప్రవిస ర్జనే అభిరమ్యతామితి బ్రూయాత్, తేచాభిరతాస్మ ఇతి బ్రూయురిత్యర్థః । పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ ఆవాహనక్రియాదైవ నియోగరహితంహితత్ । ఏకోఽర్ఘ్యస్తత్ర దాతవ్యస్తథైవైకపవిత్రకమ్ ॥ ప్రేతాయపిణ్డో దాతవ్యో భుక్తవత్సుద్విజాతిషు । ప్రశ్నశ్చతత్రాభిరతిర్యజమానద్విజన్మనా మ్ ॥ * ॥ ఇతి । పద్ధతౌ — ॥ శ్లో ॥ ఏకముద్దిశ్యయచ్ఛ్రాద్ధమేకోద్ది ష్టంహికీర్త్యతే । ఏకాదశేఽహ్నిమధ్యాహ్నే తత్కర్తవ్యం విధాయచ ॥ పిణ్డమేకం ప్రదాతవ్యమాశౌచంచాప్రదానతః । ఏకాదశేనకుర్వీత దాన హోమాదికం తపః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఆద్యశ్రాద్ధ నిమిత్తంతు ఏకమేకాదశేఽహని । ప్రేతార్థం సూతకాన్తేతు బ్రాహ్మణా న్భోజయేద్దశ ॥ అశక్త ఏకం సమ్భోజ్య శక్త్యాదద్యాచ్చదక్షిణామ్ । హి రణ్యం మేదినీం గాంచ వస్త్రాణి వివిధానిచ ॥ యద్యదిష్టతమం లోకే గ న్ధాశ్చ కుసుమానిచ । శయ్యాప్యుపానహౌచ్ఛత్రం యద్భుక్తం మృత్యు కాలతః ॥ యదిష్టం జీవితస్యాస్యాత్తద్దద్యాత్తస్యయత్నతః । తంవిసృజ్యద్వి జంభుక్తం స్నానయాదనవలోకతః ॥ శ్రాద్ధంకుర్యాద్యథాకాలం సపిణ్డీకర ణం తథా ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనః — ॥ వా ॥ అథైకోద్దిష్టేషు నాగ్నౌ కరణం నాభిశ్రవణం నపూర్వం నదైవం నధూపం నదీపం నస్వధానమస్కా రా ॥ * ॥ ఇతి । రత్నావల్యామ్ — ॥ శ్లో ॥ అనుజ్ఞాద్విగుణాదర్భా జ పాది స్వస్తివాచనమ్ । పితృశబ్దస్ససమ్బన్ధశ్శర్మశబ్దస్తథైవచ ॥ పాత్రా లమ్భోపపాత్రంచ ఉల్ముకోల్లేఖనాదికమ్ । పితృప్రశ్నస్సవికిరః శేష ప్రశ్నస్తథైవచ । ప్రదక్షిణం విసర్గశ్చ సీమాన్తగమనంతథా ॥ అష్టాదశ ప దార్థాంశ్చ ప్రేతశ్రాద్ధే విసర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యర్థసారేచ —

॥ శ్లో ॥ శ్రోత్రియం వేదవిద్విప్రం తదహరేవ నియోజయేత్ । తత్రైవ శ్మశ్రుకర్మాణి స్నానమభ్యజ్యకారయేత్ ॥ ఏకోద్దిష్టే భవేదేకఉద్దేశోఽ బ్రాహ్మణస్తథా । అర్ఘ్యపాత్రం భవేదేకం పాణావేకాహుతిర్భవేత్ ॥ ఏకపిణ్డో భవేత్తస్మిం స్తదహరేవనిమన్త్రణమ్ । దైవం ధూపం తథా దీపం స్వధాశబ్దంచ వర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తదహరేవ - తస్మిన్నేవాహని, నిమన్త్రణంకుర్యాత్, “॥ శ్లో ॥ ప్రేతకార్యేషు సర్వత్ర సద్యఏవ నిమన్త్రణమ్ । పితృకార్యేషు సర్వేషు పూర్వేద్యుస్స్యాన్నిమన్త్రణమ్॥” ఇతి స్మృతేః । పాణావేకాహుతిరితి పాణిహోమవిధానాత్ , ఆవాహనాగ్నౌకరణరహితమిత్యగ్నౌహోమనిషేధః । తథాశ్వలాయనకారికా — ॥ శ్లో ॥ చరుముద్ధృత్యాజ్యసిక్తమన్నం మేక్షణదారుణా । హస్తేఽవదానధర్మేణతూష్ణీంహుత్వాఽఽహుతిద్వయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రేతార్థవిప్రహస్తేతూష్ణీంజుహుయాత్ । పిత్రర్థవిప్రహస్తేతుసమన్త్రకమేవ, “పితృయజ్ఞాహుతిం పాణౌజుహుయాన్మన్త్రపూర్వకమ్” ఇతి వృద్ధమనుస్మరణాత్ । తత్రైకోద్దిష్టేపాణౌహుతమన్నం నప్రాశ్నీయాత్ , కింతులౌకికాగ్నౌ ప్రక్షిపేత్ । తథాపారిజాతే — ॥ శ్లో ॥ హస్తేహుతంతునాశ్నీయాదబ్దం ముక్త్వాఽనుమాసికమ్ । అగ్నౌ ప్రక్షేపణంకార్యం సపిణ్డీప్రేతకర్మసు ॥ * ॥ ఇతి । అత్రబోధాయనః — ॥ వా ॥ అథైకోద్దిష్టేసవ్యదితఏవప్రాచీనావీతం కృత్వాదక్షిణాప్రత్యక్ప్రవణే స్థణ్డిలం కల్పయిత్వాఽద్భిరవోక్ష్యాగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య ॥ * ॥ ఇతి । తత్రైవ — ॥ వా ॥ అథైనంపృచ్ఛతికరిష్యామీతికురుష్వేతీతరః ప్రత్యాహాథాభ్యనుజ్ఞాతోదర్వ్యాముపస్తీర్యసర్వస్మాత్సకృత్సకృదవదాయాభిఘార్యదక్షిణతోభస్మమిశ్రానఙ్గారాన్నిరూహ్యతేషుజుహుయాత్, “ప్రేతాయాముష్మైయమాయచస్వాహా” ఇతి తద్ధుతమహుతంచ భవతి ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్నిమధ్యాహ్నఏకోద్దిష్టంకృతంచయత్ । ప్రేతస్యచయమస్యాపిద్వయోః ప్రీతికరం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏకోద్దిష్టప్రయోగస్తుస్వస్వగృహ్యోక్తప్రకారోద్రష్టవ్యః, ఆపస్తమ్బాదిభిరనుక్తేప్రయోగేతు బోధాయనోక్తఆశ్రయణీయః, ॥ శ్లో ॥ స్వసూత్రేఽవిద్యమానేతుపరసూ

త్రేణ వర్తతే । బోధాయనమతం కృత్వా స్వసూత్రఫలభాగ్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి నియమాత్ । అత్ర నూతనభాణ్డేషు పాకమాహ వైఖానసః — ॥ వా ॥ సూతకప్రేతకయోర్వాపయిత్వా పురాణాని మృణ్మయాని త్యక్త్వా నవాని పరిగృహ్య పాచయిత్వా శ్రాద్ధం కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అర్ఘ్యాదిసత్కారే భోజనే చ ప్రేతార్థబ్రాహ్మణః ప్రత్యఙ్ముఖో నివేశనీయః । తథా గౌతమః — ॥ వా ॥ దక్షిణాగ్రేషు దర్భేషు ప్రేతార్థమేకం విప్రం ప్రత్యఙ్ముఖం నిధాయ ॥ * ॥ ఇతి । వైఖానసే — ॥ వా ॥ తిలదర్భాస్తృతే విష్టరే ప్రత్యఙ్ముఖమాసాదయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రత్యఙ్ముఖం నిమిత్తం నివేశ్యేతి సరణ్యాదౌ దర్శనాత్ ప్రత్యఙ్ముఖత్వమేవ తస్య సిద్ధమ్ ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టే తు యద్భోక్తురభోజ్యం శిష్టభోజనమ్ । చన్ద్రసూర్యోపరాగే చ శిష్టమన్నం చ వర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇత్యాదినా ఏకోద్దిష్టశిష్టాన్ననిషేధాన్నాత్ర శేషాభ్యనుజ్ఞా కార్యా । మనుః — ॥ శ్లో ॥ అసపిణ్డక్రియాకర్మ ద్విజాదేస్సంస్థితస్య తు । అదైవం భోజయేచ్ఛ్రాద్ధం పిణ్డమేకం తు నిర్వపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అసపిణ్డక్రియాకర్మ - సపిణ్డీకరణాత్ప్రాక్ శ్రాద్ధకర్మేతి యావత్, తదేకోద్దిష్టవిధినా కృత్వా ఏకపిణ్డం చ దత్వా తదప్సు విసర్జయేత్ । పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ భుక్తశిష్టమన్నం పిణ్డం సర్వాణి దర్భోపహోమపాత్రాణి చాప్సు ప్రక్షిప్య స్నాత్వా గృహం సమేత్య పుణ్యాహం వాచయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనః — ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టాన్త ఏవ స్యాత్సంస్కర్తుశ్శుద్ధతాత్వఘాత్ । పిణ్డోదకప్రదానేన పుణ్యాహోక్త్యా విశుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర బ్రాహ్మణాలాభే లౌకికాగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య దక్షిణాముఖః "యమాయ సోమగ్ం సునుత" ఇత్యృచా ఘృతమిశ్రేణ పాయసేన గ్రాససంమితా ద్వాత్రింశదాహుతీర్హస్తేన జుహుయాత్ .

ఆవృత్తాద్యమాసికమ్

ఏవమిదమాద్యస్వతన్త్రైకోద్దిష్టం బ్రాహ్మణేఽగ్నౌ వా కృత్వా పునరపి బ్రాహ్మణే కర్తవ్యమ్ । తథా చ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్ని సంప్రాప్తే విప్రాభావే కథం భవేత్ । పాయసం ఘృతసంమిశ్రం హస్తేన గ్రాససంమితమ్ ॥ యమాయ సోమమిత్యేవ ద్వాత్రింశజ్జుహుయా

చ్చరుమ్ । అధ్వర్యుర్వాగ్యతోభూత్వా ప్రసవ్యం దక్షిణాముఖః ॥ శ్రాద్ధసిద్ధిమవాప్నోతి నాత్ర కార్యా విచారణా ॥ * ॥ ఇతి । కాశ్యపః — ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టేతు సంప్రాప్తే విప్రాభావే కథం భవేత్ । ఆవాహ్య సుసమిద్ధేఽగ్నౌ పాయసం జుహుయాద్ధవిః ॥ పౌరుషేణతు సూక్తేన ఆవృత్త్యా శ్రాద్ధసంమితమ్ ॥ అభ్యర్చ్యగన్ధవస్త్రాద్యైరుదకుమ్భంచ దక్షిణామ్ । తతస్స్నాత్వా పునశ్చాద్యం కుర్యాత్తుబ్రాహ్మణైర్బుధః ॥ * ॥ ఇతి । పరితోఽగ్నిం గన్ధాద్యైరభ్యర్చ్య దక్షిణాముదకుమ్భం చాగ్నిసమీపే నిధాయ తానిచబ్రాహ్మణేభ్యోదద్యాదిత్యర్థః । చన్ద్రికాయాంతు — ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టేతు సంప్రాప్తే విప్రాభావే కథంభవేత్ । ఉదీరతామితి మన్త్రేణజుహుయాద్ఘృతపాయసమ్ ॥ స్వగృహ్యోక్తవిధానేనసూక్తేన పురుషస్యచ ॥ * ॥ ఇతి “ ఉదీరతామవరఉత్పరాస ” ఇత్యష్టానాం ఋచాం చతురావృత్త్యాద్వాత్రింశదాహుతయోభవన్తి । పురుషసూక్తస్య షోడశర్చస్య ద్విరావృత్త్యాతథాభవన్తి । యథాస్వకులాచారమిహామన్త్రవ్యవస్థా । తత్రపిణ్డదానముక్తం శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టేతుసంప్రాప్తే విప్రాభావే హుతేసతి । పిణ్డమేకం ప్రదాతవ్యమాశౌచం చాప్రదానతః ॥ * ॥ ఇతి । తత్రగౌతమః — ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణంభోజయేదాద్యే హోమః కార్యోఽథవానలే । పునశ్చభోజయేద్విప్రంద్విరావృత్తిర్భవేదితి ॥ * ॥ వ్యాసోఽపి — ॥ శ్లో ॥ సూతకాన్తే నరః కుర్యాదేకోద్దిష్టద్వయంబుధః । బ్రాహ్మణంభోజయేదాద్యే హోతవ్యమనలేఽపివా ॥ పునశ్చ భోజయేద్విప్రంద్విరావృత్తిర్భవేదితి । పునశ్చభోజయేద్విప్రమావృత్తిద్వయసిద్ధయే ॥*॥ ఇతి । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఆద్యశ్రాద్ధంద్విజేఽగ్నౌవాకుర్యాత్పునరపిద్విజే ॥*॥ ఇతి । నను “ ॥ శ్లో ॥ సాపిణ్డ్యాత్ప్రాఙ్మాసికానిస్వస్వకాలేకృతానితు । న పునస్తానివైకుర్యాదకృతానిపునశ్చరేత్ ॥ ” ఇతి గర్గస్మరణాత్ , కథమాద్యైకోద్దిష్టావృత్తిరితిచేన్న , తద్వచనస్యద్వాదశాహవ్యతిరిక్తకాలే కర్తవ్యసాపిణ్డ్యవిషయత్వాత్ । నను , ద్వాదశాహేసాపిణ్డ్యేఽపితస్యపూర్వభావిత్వేనస దోషస్తదవస్థ ఇతిచేన్న , తస్యసర్వదాసాపిణ్డ్యాత్పూర్వభావిత్వేఽపి , ॥ శ్లో ॥ అర్వాక్సంవత్సరాదస్య సపిణ్డీకరణం కృతమ్ । షోడశానాం ద్విరావృ

స్త్రిం కుర్యాదిత్యాహ గౌతమః ॥ * ॥ ఇత్యాద్యావృత్తిస్మరణాత్ , ॥ శ్లో ॥
ఏకాదశే కృతానాంతు మాసికానాం పునఃకృతిః । సూతకాన్తేనరః కుర్యా
దేకోద్దిష్టద్వయంబుధః ॥ పునశ్చభోజయేద్విప్రం ద్విరావృత్తిర్భవేదితి ।
సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధం ద్వాదశాహే యదాభవేత్ ॥ తదాఽపకృష్యరుద్రాహే
శ్రాద్ధాన్యేవతుషోడశ ॥ * ॥ ఇత్యాదిస్మరణాదార్థికాత్ప్రశ్లోక్తైర్బలీయస్త్వా
త్ । యత్తు — ॥ శ్లో ॥ ఆవృత్తిరన్యమాస్యానాం ద్వాదశాహేసపిణ్డనే ।
తథానావర్తయేదాద్యంమలేత్వావృత్తిరిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । తస్యాప్యయమ
ర్థః - ద్వాదశాహసాపిణ్డ్యే , అన్యమాస్యానామ్ - ఊనమాసికాదిపఞ్చ
దశమాసికానాం పునః సపిణ్డ్యనన్తరం స్వే స్వే కాలే యథాఆవృత్తిః క్రియ
తే , తథా , ఆద్యమ్ - ఏకోద్దిష్టమ్ , సపిణ్డ్యనన్తరంనావర్తయేత్ , కింతు,
మలమాసేమృతిశ్చేద్ద్వాదశాహసాపిణ్డ్యానన్తరం శుద్ధమాసేమృతతిథౌత
దావర్తయేదితి । తచ్చాగ్రేవక్ష్యతే । యదపిజాబాలివచనమ్ — ॥ శ్లో ॥
శ్రాద్ధం కృత్వాకృతస్యైవపునశ్శ్రాద్ధం నతద్దినే ॥ ఇతి, యచ్చాన్యత్ —
॥ శ్లో ॥ నైకశ్రాద్ధద్వయంకుర్యాత్సమానేఽహనికస్యచిత్ ॥ ఇతి తదేకో
ద్దిష్టవ్యతిరిక్తవిషయమ్, తస్యైకస్మిన్దినేఆవృత్తివిధానాత్ । ద్వాదశాహే
తరకాలసాపిణ్డ్యే ఆద్యైకోద్దిష్టమేకమేవ నతుద్వయమ్ , త్రిపక్షాదౌసాపి
ణ్డ్యేస్వకాలేకృతస్యఊనమాసికాదేర్నపునః కరణమ్, “ ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డ్యా
త్ప్రాఙ్మాసికానిస్వస్వకాలేకృతానితు । నపునస్తానివైకుర్యాదకృతాని
పునశ్చరేత్ ॥ * ॥” ఇతి గర్గస్మరణాత్ , “ ॥ శ్లో ॥ అర్వాగబ్దాద్యత్ర
యత్ర సపిణ్డీకరణం కృతమ్ । తదూర్ధ్వమాసికానాంతు యథాకాలమను
ష్ఠితిః ॥ * ॥ ఇతి కార్ష్ణాజినిస్మరణాత్, “ ॥ శ్లో ॥ వత్సరాన్తేతు సాపి
ణ్డ్యం యశ్చికీర్షతి సద్విజః । మాసికాని యథాకాలం కుర్యాదేవయథా
విధి ॥ త్రిపక్షాద్యేషుకాలేషు సాపిణ్డ్యం యశ్చికీర్షతి । అబ్దావశిష్టమాసా
నామపకర్షస్తదాభవేత్ ॥ అపకృష్యకృతానాంచ యథాకాలం పునఃకృ
తిః ॥ * ॥ ” ఇతిస్మృతిరత్నేఽభిధానాచ్చ । యత్తు — ॥ శ్లో ॥ ద్వాద
శాహే కృతానాంతు యథాకాలే పునఃకృతిః ॥ * ॥ ఇతి , తస్యార్థః —
ద్వాదశాహేకృతానామూనమాసికాదీనాం పునఃకృతిరితి । ఏవంచ ద్వా

దశాహే సాపిణ్డ్యే ఆద్యశ్రాద్ధాది షోడశమాసికానామప్యావృత్తిః, ఆద్యస్యతు ఏకాదశాహఏవావృత్తిః, ఇతరేషాంతు, ఏకాదశాహే ద్వాదశాహేవా కృతానామూనమాసికాదీనాం స్వస్వకాలే పునఃకరణమ్, త్రిపక్షేతు సాపిణ్డ్యే, ఊనద్వితీయయోస్స్వకాలేకృతయోర్నపునఃకరణమ్। తదుత్తరభావీనితు, మాసికాన్యపకృష్యకృత్వా సపిణ్డీకరణాత్పరమపి స్వస్వకాలె పునఃకుర్యాత్ । ఏవం త్రిమాసాదౌ సాపిణ్డ్యేఽపి తత్పూర్వం కృతానాం నావృత్తిః, తదుత్తరభావినామేవ పునఃకరణమ్ । ఏవంసంవత్సరాన్తె సపిణ్డీకరణె, ఆద్యశ్రాద్ధాదీనాం షోడశానామపి మాసికానాంస్వస్వకాలె కృతానాం పునఃకృతిః । ఏతదెవాభిప్రేత్యగాలవః — ॥ శ్లో ॥ త్రిపక్షాదిషుకాలేషు సాపిణ్డ్యం యశ్చికీర్షతి । శిష్టానాం మాసికానాంచయథాకాలం పునఃక్రియా ॥ * ॥ ఇతి । గోభిలః — ॥ శ్లో ॥ యస్యసంవత్సరాదర్వాగ్విహితాతు సపిణ్డతా । విధివత్తానికుర్వీత పునశ్శ్రాద్ధాని షోడశ ॥ * ॥ అఙ్గిరాశ్చ — ॥ శ్లో ॥ యస్యసంవత్సరాదర్వాక్సపిణ్డీకరణం కృతమ్ । మాసికంసోదకుమ్భంచదెయంతస్యాపివత్సరమ్ ॥ * ॥ విజ్ఞానేశ్వరె — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధానిషోడశాకృత్వానతుకుర్యాత్సపిణ్డతామ్ । శ్రాద్ధానిషోడశాపాద్యవిదధీతంసపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి ॥ శ్లో ॥ ప్రేతసంస్కారకార్యాణి యానిశ్రాద్ధానిషోడశ । యథాకాలేవకార్యాణినాన్యథాముచ్యతేతతః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరెఽపి — ॥ శ్లో ॥ యదాసంవత్సరాదర్వాక్సాపిణ్డ్యంకర్తుమిష్యతే । ఆవర్తనం షోడశానాం తదాకర్తవ్యమెవహి ॥*॥ సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ స్వకాలెతానికుర్వీత సపిణ్డీకరణాదధః । సాపిణ్డ్యేఽబ్దాదధస్తానికుర్యాత్కాలేస్వకేపునః ॥ * ॥ ఇతి । పైఠీనసిరపి — ॥ శ్లో ॥అర్వాక్సపిణ్డీకరణాత్కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధానిషోడశ ॥ * ॥ ఇతి .

షోడశశ్రాద్ధాని

షోడశశ్రాద్ధాన్యాహ విజ్ఞానేశ్వరః — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేత్రిపక్షేచషణ్మాసేమాసికాబ్దికే । షోడశైతానిశ్రాద్ధాని సంస్మృతానిమనీషిభిః ॥ * ॥ ఇతి । ఏకాదశాహేవిహితమాద్యశ్రాద్ధమ్, ఏతచ్చాబ్దోనమాసికస్యాప్యుపలక్షణమ్, షణ్మాసే - ఊనషణ్మాసేవిహితమూనషాణ్మాసి

కమ్, మాసికమ్ - ప్రతిమాసం మృతాహేవిహితమ్, ఆబ్దికశబ్దఊనాబ్దిక
పరః । తథాజాతుకర్ణిః — ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశప్రతిమాస్యాన్యాద్యషా
ణ్మాసికేతథా । త్రైపక్షికాబ్దికే చేతిశ్రాద్ధాన్యేతానిషోడశ ॥ * ॥ ఇతి ।
ఆద్యషాణ్మాసికాబ్దికశబ్దాఊనమాసికోనషాణ్మాసికోనాబ్దికపరాః, ఏకాద
శాహ్నికేనాద్యేనసహద్వాదశప్రతిమాస్యాని । గాలవశ్చ — ॥ శ్లో ॥
ఊనషాణ్మాసికం షష్ఠేమాస్యూనేహ్యూనమాసికమ్ । త్రైపక్షికం త్రిప
క్షేస్యాదూనాబ్దం ద్వాదశేతథా ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥
ఏకాదశేఽహ్నిమాస్యూనే ఆద్యేషష్ఠేతథాన్తిమే । ప్రతిమాసం మృతేఽ
హ్న్యబ్దాన్స్యుస్త్రిపక్షేచషోడశ ॥ * ॥ ఏకాదశేఽహ్ని-మరణాదేకాద
శేఽహని, అబ్దశబ్దసమభివ్యాహారాత్ అన్తిమశబ్దేనసంవత్సరాన్తిమోమాస
ఉచ్యతే, ఆద్యేమాస్యూనే, షష్ఠేమాస్యూనే, సంవత్సరాన్తిమేమాసి
ద్వాదశేమాస్యూనే, అబ్దమితి కాలాధ్వనోరత్యన్తసంయోగఇతిద్వితీయా,
సంవత్సరపూర్తిపర్యన్తమ్, ప్రతిమాసమ్ - మాసేమాసే, మృతేఽహ్ని-
మరణదినే, త్రిపక్షేచ - మరణదినాత్తృతీయేపక్షేచ, షోడశమాసి
కాఖ్యానిశ్రాద్ధానిస్యుః । ఏతేషుషోడశసుకాలేషుషోడశమాసికానికార్యా
ణీత్యర్థః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేభవేదాద్యం మాస్యూనే
హ్యూనమాసికమ్ । త్రైపక్షికం త్రిపక్షేస్యాదూనషాణ్మాసికంతథా ॥ ప్ర
తిమాసం మృతాహేషుఊనాబ్దంచేతిషోడశ । ద్వాదశాహేయదాకుర్యా
త్సపిణ్డీకరణం సుతః ॥ మధ్యాహ్నేచైవసర్వాణికుర్యాచ్ఛ్రాద్ధానిషోడశ ।
సపిణ్డీకరణాత్పూర్వం మాసికేషుకృతేషుచ ॥ అపకృష్యైకోద్దిష్టేనపిణ్డ
మేకం విధీయతే ॥ * ॥ ఇతి । ప్రతిమాసికమేకఇత్యర్థః । తథాచస్మృత్యన్త
రే — ॥ శ్లో ॥ మాసికానాంతుసాపిణ్డ్యాత్పూర్వంతుయుగపత్కృతౌ ।
ప్రత్యేకం పిణ్డదానంస్యాదగ్నౌప్రేతాహుతిస్సకృత్ ॥ * ॥ పఞ్చదశా
వదానంకృత్వాప్యేకాంప్రేతాహుతింకుర్యాత్ । పైఠీనసిః — ॥ శ్లో ॥
షాణ్మాసికాబ్దికేశ్రాద్ధేస్యాతాంపూర్వేద్యురేవతే । మాసికానిమృతాహే
స్యుర్దివసేద్వాదశేఽపివా ॥ త్రిపక్షాదౌతుసాపిణ్డ్యేమాసికానిమృతేఽహ
ని ॥ * ॥ త్రిపక్షాదౌసాపిణ్డ్యేతత్పూర్వంమృతతిథౌతదుత్తరమాసికాన్య

ఏకృష్యకృత్వాసాపిణ్డ్యంకుర్యాన్నత్వేకాదశాహేద్వాదశాహేవా । ద్వా
దశాహేసాపిణ్డ్యేతస్మిన్నేవదినేమధ్యాహ్నేపఞ్చదశశ్రాద్ధానికృత్వాఽ
నన్తరంసపిణ్డీకరణంకుర్యాత్ । వత్సరాన్తేసాపిణ్డ్యేతత్తన్మాసమృతతిథౌ త
త్తన్మాసికానికుర్యాత్ , ఊనమాసికాదీనిచమృతతిథేః పూర్వం యథోక్త
కాలేకుర్యాదిత్యర్థః । ద్వాదశే ఇత్యేకాదశదినస్యాప్యుపలక్షణమ్ , ॥ శ్లో ॥
నవశ్రాద్ధంచతత్రైవషోడశశ్రాద్ధమేవచ । నకృతంచేత్పరేకుర్యాత్సపిణ్డీ
కరణాహని ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ । ఏకాదశదినేషోడశశ్రాద్ధాకరణే ద్వా
దశదినేకుర్యాదిత్యర్థః , ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టంనవశ్రాద్ధంశ్రాద్ధాన్యపిచషో
డశ । ఏకస్మిన్దివసేకుర్యాదేకోద్దిష్టంతునిష్ఫలమ్ ॥ * ॥ ఇతి ద్వాదశాహ
సపిణ్డీకరణేఏకోద్దిష్టాదీన్యేకాదశాహేకుర్యాత్ , అన్యథాఏకోద్దిష్టంతుని
ష్ఫలమితి । తథాప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ షోడశాదీనిసర్వాణికుర్యాదే
కాదశేఽహని । సపిణ్డీకరణంచాపికుర్యాద్వా ద్వాదశేఽహని ॥ * ॥ ఇతి ।
గౌతమోఽపి — ॥ శ్లో ॥ దేశకాలాదివైషమ్యాన్మృత్యురోగాదిశఙ్క
యా । ఏకాదశేఽహ్నికార్యాణిహ్యపకృష్యాపిషోడశ ॥ * ॥ ఇతి । గా
లవోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఏకచిత్యాం సమారూఢౌదమ్పతీనిధనంగతౌ । ఏ
కోద్దిష్టం షోడశంచభర్తుశేకాదశేఽహని ॥ ద్వాదశాహేతు సంప్రాప్తేపిణ్డ
మేకం ద్వయోఃక్షిపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ ఏకాద
శేఽహ్నికుర్వాణః పూర్వాహ్ణేసర్వమాచరేత్ । అపరాహ్ణేతుసాపిణ్డ్యం
కుర్యాదిత్యాహశాకలః ॥ అన్యస్మింస్తుదినేకుర్వన్పూర్వపూర్వదినేచరే
త్ । అథవాయదితత్రాపిసర్వంచైకదినేభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యస్మిన్నితి,
ద్వాదశాహాదౌసాపిణ్డ్యంకుర్వంస్తత్పూర్వదినేషోడశశ్రాద్ధంకుర్యాదిత్య
ర్థః ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్నికృత్యానాంమాసికానాంపునఃకృతిః ।
సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధం ద్వాదశాహేయదాభవేత్ ॥ తదాపకృష్యరుద్రాహే
శ్రాద్ధాన్యేవతుషోడశ ॥ * ॥ ఇత్యాదిబహుస్మృతిసంమతత్వాచ్ఛిష్టాచా
రాచ్చ, ద్వాదశాహేసపిణ్డీకరణే ఏకాదశాహే ద్వాదశేఽహనివా షోడ
శశ్రాద్ధకరణం యుజ్యతే । యత్తు సంగ్రహవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్ది
ష్టస్యదివసే సపిణ్డీకరణంవినా । శ్రాద్ధంకుర్యాత్పితృక్రోధాత్క్షయమాప్నో

తిసన్తతిః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర సాఙ్గం సపిణ్డీకరణం గృహ్యతే । షోడశశ్రాద్ధం నవశ్రాద్ధంచ వినా ఏకోద్దిష్టదివసే కర్తవ్యం యచ్ఛ్రాద్ధాన్తరమన్తరితంస్వదేయశ్రాద్ధంచ తత్రనకుర్యాదిత్యర్థః । ఏతచ్చైకోద్దిష్టదినేసపిణ్డీకరణమాహితాగ్నివిషయమ్, తదగ్రేవక్ష్యతే । యత్తుజాబాలివచనమ్ —
॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధంకృత్వాతుతస్యైవపునశ్శ్రాద్ధంనతద్దినే ॥ * ॥ ఇతి, యదపిదక్షవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ నైకశ్రాద్ధద్వయంకుర్యాత్సమానేఽహనికస్యచిత్ ॥ * ॥ ఇతి తదేకోద్దిష్టశ్రాద్ధషోడశశ్రాద్ధవ్యతిరిక్తవిషయమ్, తయోస్తత్రవిధానాత్ । ఉద్దేశ్యైక్యేఽపినవశ్రాద్ధైకోద్దిష్టశ్రాద్ధసముచ్చయవదేకోద్దిష్టద్వయవచ్చనదోషః । తదేవమేకాదశాహే ద్వాదశాహే వామాసికానిసర్వాణ్యపకృష్యకృత్వా ద్వాదశాహేసాపిణ్డ్యంకుర్యాత్, సాపిణ్డ్యోత్తరకాలభావీనిస్వస్వకాలేపునశ్చకుర్యాత్.

ఆశౌచాద్యన్తరితమాసికాదివిషయః

ఆశౌచాద్యన్తరితం మాసికముత్తరమాసికాహఏవ తన్త్రితః కుర్యాన్నపృథక్పాకహోమాది, పిణ్డదానంతుపృథగేవ । తథాకాలాదర్శే —
॥ శ్లో ॥ ఆపదాద్యకృతం యత్తు కుర్యాదూర్ధ్వమృతాహతః ॥ * ॥ ఇతి ।
ఆదిశబ్దేనాశౌచోపసంగ్రహః, ఆపదాదినా అకృతమన్తరితం యన్మాసికమ్, తత్, ఊర్ధ్వమృతాహతః - ఉత్తరమాసమృతదినేకుర్యాదిత్యర్థః । ఉత్తరమాసమృతతిథౌవిధానాదన్తరితం మాసికమూనమాసికదినేనకార్యమ్, ఊనదినమతిక్రమ్యమృతతిథావేవకార్యమ్ । ఋష్యశృఙ్గోఽపి —
॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టేతుసంప్రాప్తేయదివిఘ్నః ప్రజాయతే । మాసేఽన్యస్మింస్తిథౌతస్యాంకుర్యాదన్తరితంచతత్ ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శటీకాయామిదం వ్యాఖ్యాతమ్ — ॥ వా ॥ ఏకోద్దిష్టపదముభయవిధమాసికోపలక్షణమ్, అన్తరితం మాసికం తదుత్తరమాసికంచోత్తరమృతాహే కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చాద్యశ్రాద్ధవ్యతిరిక్తవిషయమ్ । ఆద్యశ్రాద్ధస్యాన్తరాయేతుఅకృతసఞ్చయస్యదహనాదిదశదినపర్యన్తప్రేతకార్యాణిపునరప్యేకాహేనకర్తవ్యాని, కృతసఞ్చయస్యతుదహనసఞ్చయవ్యతిరిక్తనవశ్రాద్ధాదిపునఃకర్తవ్యమితి పూర్వమేవోక్తమ్ । కణ్వః — ॥ శ్లో ॥

నవశ్రాద్ధం మాసికంచ యద్యదన్తరితంభవేత్ । తత్తముత్తర సాతన్త్ర్యేద నుష్ఠేయం ప్రచక్షతే ॥ * ॥ ఇతి । మాధవీయే చన్ద్రికాయాంచవిశేషోఽభిహితః — ॥ వా ॥ అన్తరితం మాసికముత్తరమాసతిథౌ సాతన్త్ర్యేణ కర్తవ్యమ్ ॥ * ॥ ఇత్యేతత్ , సూతకవ్యతిరిక్తనిమిత్తాన్తరేణవిఘ్నే సముత్పన్నే సపిణ్డీకరణాత్పూర్వం ప్రతిమాసం క్షయాహేవిహితైకోద్దిష్టమాసికశ్రాద్ధవిషయమ్ , ఆశౌచనిమిత్తవిఘ్నే తు ఏకోద్దిష్టమాసిక శ్రాద్ధమపి సూతకానన్తరమేవ, “ తాన్యేవతుపునఃకుర్యాత్ ” ఇత్యనువిహితానుమాసికశ్రాద్ధంచ సూతకేనాన్తరితం సూతకానన్తరమేవ , సూతకవ్యతిరిక్తనిమిత్తాన్తరేణ విఘ్నే సతి ఉత్తరమాసమృతతిథౌ కర్తవ్యమ్ । యత్తుస్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ తదహశ్చేత్ప్రముష్యేత కేనచిత్సూతకాదినా । సూతకానన్తరం కుర్యాత్పునస్తదహరేవ వా ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర శ్రాద్ధాహే సూతకేననష్టేసతి సూతకాన్తరం కుర్యాదితిపక్షః , పునస్తదహరేవ వేతిపక్షస్తు ఆదిశబ్దాన్నిమిత్తాన్తరేణ చుష్టమాసికశ్రాద్ధవిషయః । తథా షట్త్రింశన్మతే — ॥ శ్లో ॥ మాసికాబ్దేతు సంప్రాప్తే హ్యన్తరామృతసూతకే । వదన్తిశుద్ధౌతత్కాలే దర్శేవాపివిచక్షణాః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతదుక్తం భవతి, ఆశౌచసమనన్తరకాలోముఖ్యకాలః , సన్నికృష్టత్వాచ్ఛ్రేష్ఠః , దర్శకాలస్తుముఖ్యకాలప్రత్యాసత్త్యభావాత్ తతోజఘన్యఇతి । దర్శగ్రహణం శుక్లకృష్ణైకాదశ్యోరుపలక్షణమ్ । అతఏవ మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధవిఘ్నే సముత్పన్నే హ్యవిజ్ఞాతే మృతేఽహని । ఏకాదశ్యాంతు కర్తవ్యం కృష్ణపక్షే విశేషతః ॥ * ॥ ఇతి । దేవస్వామినాప్యేవం విషయవ్యవస్థాకృతా “ ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టేతుసంప్రాప్తేయదివిఘ్నఃప్రజాయతే ॥ ఇత్యాదివచనంసూతకాశౌచవ్యతిరిక్తనిమిత్తాన్తరతస్తదహర్విఘాతే, సూతకాశౌచవిఘాతేతు సూతకానన్తరం కుర్యాత్ , వదన్తిశుద్ధౌతత్కాలమిత్యాద్యవగన్తవ్యమ్ ” ఇతి । అన్యేతు , ఉత్తరమాసమృతతిథౌ కర్తవ్యతా ప్రతిపాదకవచనమేకోద్దిష్టమాసికవిషయమ్ , సూతకానన్తరదినే దర్శాదౌ కర్తవ్యతా ప్రతిపాదకవచనం సపిణ్డీకరణానన్తరభావ్యనుమాసిక విషయమిత్యాహుః , యథోచితమిహద్రష్టవ్యమ్ . ...

ఆశౌచాద్యన్తరితోనమాసికవిధిః

ఊనమాసికాన్యతిక్రాన్తాని " మాసికాబ్దేతు సంప్రాప్తే " ఇతి షట్త్రింశన్మతవచనానుసారేణ పరమాసేదర్శాదౌ కార్యాణీతి కేచిదాహుః । అపరేతు — ॥ శ్లో ॥ త్రైపక్షికోనషాణ్మాస్యే ఊనాబ్దికమథాచరేత్ । ఏతేషామేవకాలేతు నపునఃకరణం భవేత్ ॥ ఊనానాంనాపకర్షస్స్యాత్పునరప్యపకర్షణే । ఉత్కర్షశ్చాపి నభవేత్ప్రమాదాన్తరితస్యతు ॥ * ॥ ఇతివచనజాతముదాహరన్తః, ఊనానాం స్వస్వకాలే అకృతానాముత్కర్షోనాస్తి, కింతు లోపఏవేత్యాహుః, " ఊనాన్యూనేషుకుర్వీత " ఇతి వచనమపి వ్యాకుర్వతే, ద్విత్రిదినేషు కాలేషు ఊనాని కుర్యాత్, అన్తరితమూనమూనాన్తరే యోజయేదితి నార్థ ఇతి.

ఊనమాసికకాలః

ఊనానాం కాలమాహగాలవః — ॥ శ్లో ॥ ఊనషాణ్మాసికం షష్ఠే మాసార్ధేతూనమాసికమ్ । త్రైపక్షికం త్రిపక్షేస్యాదూనాబ్దం ద్వాదశేతథా ॥ * ॥ ఇతి । సఏవ — ॥ శ్లో ॥ త్రిభిర్వాదివసైరూనే త్వేకేన ద్వితయేనవా । ఆద్యాదిషుచమాసేషు కుర్యాదూనానివైద్విజః ॥ * ॥ ఇతి । గౌతమశ్చ — ॥ శ్లో ॥ ఏకద్విత్రిదినైరూనె త్రిభాగేనోనఏవవా । శ్రాద్ధాన్యూనాబ్దికాదీని కుర్యాదిత్యాహగౌతమః ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశాహేత్రిపక్షేచ షణ్మాసే మాసికాబ్దికే ॥ * ॥ ఇతి । గోభిలశ్చ — ॥ శ్లో ॥ మరణాద్వాదశేఽహ్నిస్స్యాన్మాస్యూనేచోనమాసికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । కార్ష్ణాజనిః — ॥ శ్లో ॥ ఊనాన్యూనేషుమాసేషు విషమేషు దినేషుచ । త్రైపక్షికంత్రిపక్షేస్యాన్మృతాహేష్వితరాణితు ॥ * ॥ ఇతి । భవిష్యత్పురాణే — ॥ శ్లో ॥ షష్ఠేషాణ్మాసికం కార్యం ద్వాదశేమాసిచాబ్దికమ్ । త్రైపక్షికం భవేద్వృత్తే త్రిపక్షే విషమే దినే ॥ * ॥ ఇతి । వృత్తే - ప్రవృత్తఇత్యర్థః । పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ ప్రథమషష్ఠద్వాదశమాసేషు ద్విత్రిదినైరూనేషూనమాసికాని కుర్యాత్, త్రిభాగశేషేష్విత్యేకే, ద్వాదశాహేవార్ధమాసేవోనమాసికమిత్యప

రె ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ త్రిభిర్ద్వాభ్యాముతైకేన మాస్యూనేపహ్న్యూనమాసికమ్ । ఊనషాణ్మాసమూనాబ్దమన్నేనైవ సమాచరేత్ ॥ త్రిభాగశేషమాసేతు కుర్యాదితిహి కేచన । త్రైపక్షికంత్రిపక్షేతు ప్రవృత్తే విషమెదినే ॥ మాసికాన్యపిచోనానిహ్యష్టావింశతిమెదినె ॥ * ॥ ఇతి । అన్నేనైవేతి అన్నేనైవమాసికాని కుర్యాన్నామెన, “ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధవిఘ్నే ద్విజాతీనామామశ్రాద్ధం ప్రకీర్తితమ్ । అమావాస్యాది నియతం మాసం సంవత్సరాదృతే ॥ ” ఇతిహారీతస్మరణాత్ । మాసమ్ - మాసికమ్, సాంవత్సరమ్ - మృతాహేప్రత్యాబ్దికమ్ । పద్ధతౌ — ॥ శ్లో ॥ సప్తవింశద్దినాదూర్ధ్వం త్రియహస్స్యూనమాసికమ్ । చత్వారింశద్దినాదూర్ధ్వం పఞ్చాహస్సుత్రిపక్షికమ్ ॥ తథాదశసు షాణ్మాసం సప్తత్యతిశతాత్పరమ్ ॥ ఊర్ధ్వం పఞ్చదశాఽహస్సు చత్వారింశచ్ఛతత్రయాత్ ॥ ఊనాబ్దికం ప్రకుర్వీత తిథావాబ్దికమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి.

ఊనమాసికవర్జ్యకాలః

అత్రవర్జ్యమాహ గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ నన్దాయాం భార్గవదినె చతుర్దశ్యాం త్రిపుష్కరే । ఊనశ్రాద్ధం నకుర్వీత గృహీపుత్రధనక్షయాత్ ॥ * ॥ ఇతి । మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ ద్విపుష్కరేచ నన్దాసుసినీవాల్యాం భృగోర్దినే । చతుర్దశ్యాంచ నోనాని కృత్తికాసుత్రిపుష్కరె ॥ * ॥ ఇతి । ద్వితీయాసప్తమీద్వాదశీనాం భద్రతిథీనామ్, పునర్వసూత్తరఫల్గునీ విశాఖోత్తరాషాఢపూర్వాభాద్రపదనక్షత్రాణామ్, భానుభౌమశనైశ్చరాణాంచ త్రయాణాం మేళనె త్రిపుష్కరమ్, “ ॥ శ్లో ॥ భద్రాత్రిపదనక్షత్రం భానుభౌమార్కివాసరాః । త్రిపుష్కరా ఇతిఖ్యాతాస్తత్రతూనానంన కారయేత్ ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । ద్వయోర్మేళనే ద్విపుష్కరమ్, ప్రతిపత్షష్ఠ్యేకాదశ్యో నన్దాః । కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ త్రిపుష్కరేచ నన్దాసు దర్శే భార్గవవాసరె । చతుర్దశ్యాం నకుర్వీతహ్యూనాని త్రీణి వహ్నిభే ॥ * ॥ ఇతి । వహ్నిభమ్ - కృత్తికానక్షత్రమ్ । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఆగ్నేయమైన్ద్రంసార్పంచ తిస్రఃపూర్వాశ్చనైఋతమ్ । యత్యేతేషూనశ్రాద్ధం కుర్యాజ్జ్యేష్ఠపుత్రోవినశ్యతి ॥ * ॥ ఇతి . . . . . .

వత్సరాన్తసాపిణ్డ్యేఽత్యబ్దసాపిణ్డ్యేచమాసికనిర్ణయః

వత్సరాన్తసాపిణ్డ్యే ఉపాధివశాత్ ప్రాగకృతాన్యూనమాసికాదీని సర్వాణిమాసికాని ద్వాదశమాసికాహ్నేవా ఊనాబ్దికాహ్నేవా ఆబ్దికాత్పూర్వదినే సపిణ్డీకరణాహ్నేవా కుర్యాత్ । ఏవం పిత్రోః పత్న్యాదివ్యతిరిక్తానాంచ సజ్ఞాతమరణే ఏకోద్దిష్టాన్తకృత్యవ్యతిరేకేణ మాసికసాపిణ్డ్యాదినిషేధాద్వత్సరాన్తే సాపిణ్డ్యవిధానాచ్చాబ్దికాత్పూర్వం సాపిణ్డ్యాహ్నే మాసికానికుర్యాత్ । అత్యబ్దసాపిణ్డ్యే కృతాన్యకృతానిచ మాసికాదీని కృష్ణైకాదశ్యాం దర్శేమృతాహ్నేవా సపిణ్డీకరణాహ్నేవా కుర్యాత్, ॥శ్లో॥ శ్రాద్ధాని షోడశాపాద్య విదధీత సపిణ్డతామ్ ॥ * ॥ ఇతి లౌకాక్షివచనాత్, ॥ శ్లో ॥ కృతేషు మాసికేష్వేషు సపిణ్డీకరణం వినా । సంవత్సరేవ్యతీతేతు పునస్తాని సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి శఙ్ఖస్మరణాచ్చ । మాసికానాం సపిణ్డీకరణాఙ్గత్వాత్, స్వకాలే సపిణ్డీకరణాకరణే కాలాన్తరేతత్కరణే కృతైరప్యఙ్గభూతైర్మాసికైస్సహ సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ । తథాచ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ ప్రధానస్యాక్రియాయాంతు సాఙ్గంతత్క్రియతే పునః । తదఙ్గస్యాక్రియాయాంతు నావృత్తిర్నైవతత్క్రియా ॥ * ॥ ఇతి । నను, తర్హి, ప్రధానభూతసాపిణ్డ్యమాత్రానుష్ఠానేన కృతం మాసికానుష్ఠానమితిచేన్నైవమ్ ॥ శ్లో ॥ యస్యైతాని నదత్తాని ప్రేతశ్రాద్ధాని షోడశ । పిశాచత్వం స్థిరంతస్య దత్తైశ్శ్రాద్ధశతైరపి ॥ * ॥ ఇతి తదకరణప్రత్యవాయస్మరణాత్ । కాలం విదధాతి గర్గః — ॥ శ్లో ॥ కృష్ణపక్షేతు పఞ్చమ్యామష్టమ్యాం దర్శఏవవా । ఏకాదశ్యాంతు కర్తవ్యం స్వకాలాకరణేసతి ॥ * ॥ ఇతివత్సరాన్తసాపిణ్డ్యే అత్యబ్దసాపిణ్డ్యేచ మాసికానామావృత్తిర్నాస్తి, కింతు సపిణ్డీకరణాత్పూర్వం సకృదేవ తాని కుర్యాత్, "యస్యసంవత్సరాదర్వాక్సపిణ్డీకరణే" ఇత్యాదిభిర్వత్సరాత్ప్రాగేవసపిణ్డీకరణే తదూర్ధ్వమాసికానాం పునః కరణవిధానాత్ । విజ్ఞానేశ్వరేణతు, వత్సరాదర్వాక్సాపిణ్డ్యేఽపి మాసికానాం పునఃకరణం నాఙ్గీకృతమ్ । తథాహి — ॥ వా ॥ యదా ప్రాక్సంవత్సరాత్సపిణ్డీకరణం తదా షోడశశ్రాద్ధానికృత్వా సపిణ్డీకరణం కార్యమిత్యేవా, సపిణ్డీకరణం కృత్వాస్వ

కాలేషువా తానికర్తవ్యానీతిసంశయః, ఉభయథావచనదర్శనాత్, ॥శ్లో॥ శ్రాద్ధాని షోడశాకృత్వా నతుకుర్యాత్సపిణ్డతామ్ । శ్రాద్ధాని షోడశాపాద్య విదధీతసపిణ్డతామ్ ॥ * ॥ ఇతి । తథా — ॥ శ్లో ॥ యస్య సంవత్సరాదర్వాక్సపిణ్డీకరణం భవేత్ । మాసికం సోదకుమ్భంచ దేయం తస్యాపి వత్సరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తత్ర సపిణ్డీకరణం కృత్వా స్వకాలఏవ తాని కర్తవ్యానీతి ప్రథమకల్పః, అప్రాప్తకాలత్వేన ప్రాగనధికారాత్ । యదపివచనమ్, షోడశశ్రాద్ధాని కృత్వైవ సపిణ్డీకరణం సంవత్సరాత్ప్రాగపి కర్తవ్యమితి సోయమాపత్కల్పః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చవిజ్ఞానేశ్వరోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ యదాసంవత్సరాదర్వాక్సాపిణ్డ్యం కర్తుమిష్యతే । ఆవర్తనం షోడశానాం తదాకర్తవ్యమేవహి ॥ * ॥ ఇత్యాదిపూర్వోక్తస్మృతివిరోధాచ్ఛిష్టాచారవిరోధాచ్చోపేక్ష్యమ్ . ...

శుభాగమేమాసికాపకర్షణమ్

సపిణ్డీకరణాత్పూర్వం కృతాన్యపి మాసికాని శుభాగమే తత్పూర్వమేవ తదుత్తరభావీని పునరప్యపకృష్య కుర్యాత్, నస్వకాలే పునః కుర్యాత్ । యదాహ శాట్యాయనిః — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదర్వాగపకృష్యకృతాన్యపి । పునరప్యపకృష్యన్తే వృద్ధ్యుత్తరనిషేధనాత్ ॥ జన్మత్రయేనాపకర్షో ననన్దాసుభృగోర్దినే । నభానుభౌమదివసే నదోషోఽస్తిమృతేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । మృతేఽహని జన్మత్రయాదావప్యపకర్షేదోషో నాస్తీత్యర్థః । సఏవ — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతశ్రాద్ధానిశిష్టానిసపిణ్డీకరణంతథా । అపకృష్యాపికుర్వీతకర్తానాన్దీముఖేద్విజః ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శే — ॥ శ్లో వృద్ధౌతాన్యపకృష్యాపి కుర్యాత్తన్మృతివాసరే ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధిః - శుభమ్, తస్మిన్నుపస్థితే ఆగామిమాసికాన్యపకృష్య వృద్ధేః పూర్వం మరణదినే కుర్యాదిత్యర్థః । కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ నిర్వర్త్య వృద్ధితన్త్రంతు మాసికానినతన్త్రయేత్ । అయాతయామమరణం నభవేత్పునరస్యతు॥* అయాతయామమ్ - నవం । తదేవమ్, ॥ శ్లో ॥ ప్రేతసంస్కారకార్యాణియాని శ్రాద్ధానిషోడశ । యథాకాలేతు కార్యాణి నాన్యథాముచ్యతేతతః ॥*॥ ఇత్యాదివచనాని ద్వాదశాహాదౌ సాపిణ్డ్యార్థమపకృష్టమాసికానాంస్వస్వ

కాలేపునఃకరణపరాణి, త్రిపక్షాదౌ సాపిణ్డ్యోత్సవార్థమపకృష్టానాం మాసికానాం నపునఃకరణమ్, ఉత్సవార్థాన్యేవ సాపిణ్డ్యార్థానిచ భవన్తీతివచనాదావృత్తిర్బాధ్యతే, సపిణ్డీకరణాత్పరంతు శుభాగమే సాపిణ్డ్యార్థమపకృష్టానాం శుభార్థం పునరప్యపకర్షః, నస్వకాలే పునఃకరణమితిజ్ఞేయమ్. మాతాపితృవిషయేతు శుభాగమే అపకృష్య పునఃకృతాన్యపిమాసికాని పునస్స్వకాలే త్రిరావృత్త్యా పుత్రః కుర్యాత్ । తథాచ విశ్వాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ శుభకర్మనకుర్వీతమాసికాన్యసమాప్యతు । సమాప్యచపునః కుర్యాత్పిత్రోస్సంవత్సరం తతః ॥ మృతస్యతృప్తమేకుర్యాద్ద్విస్త్రిరావృత్తిభేదతః । ద్విస్త్రిరావృత్తిదోషోఽత్ర నాస్తిమాసికకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర మాతాపితృవిషయే "నిర్వృత్తేవృద్ధితన్త్రింతుమాసికానినతన్త్రయేత్" ఇతి నిషేధోనాస్తీత్యర్థః । శివస్వామిమతేఽపి — ॥ శ్లో ॥ నమాసికశ్రాద్ధవిధిః పునస్స్యాన్నాన్దీముఖానన్తరముక్తకాలే । సమాప్యపిత్రోశ్చపునశ్చకుర్యాత్సంవత్సరం మాసికకర్మకాలే ॥ ప్రాప్తేఽవశ్యేమాసికంకర్మచేష్టం కుర్యాత్పూర్వంశోభనేశోభనాత్తు । పశ్చాత్పిత్రోరేవ శేషాణికుర్యాన్మాసిశ్రాద్ధాన్యబ్దపూర్తేర్నచాన్యః ॥ * ॥ ఇతి । పారిజాతేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మాసికాన్యసమాప్యైవనాన్దీశ్రాద్ధంనకారయేత్ । సమాప్యచపునః కాలేపిత్రోర్మాసికమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ శుభాగమేఽపకృష్టానాంనపునఃకృతిరిష్యతే । ద్విస్త్రిరావృత్తిదోషస్తు మాతాపిత్రోర్నవిద్యతే ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ వ్రతసీమన్తచౌళేషువివాహేచద్వితీయకే । అలభ్యయోగయజ్ఞేషుప్రాప్తేషు యదిమధ్యతః ॥ అపకృష్యతదాకుర్యాన్మాసికానిమృతేఽహని । మాసికానిపునఃకుర్యాత్పిత్రోరేవవిచక్షణః ॥ * ॥ ఇతి । తథా — ॥ శ్లో ॥ అపకృష్యయదాకుర్యాన్మాసికానిశుభాగమే । తదామృతేఽహ్నికర్తవ్యం శుభాత్పూర్వదినేఽపివా ॥ * ॥ ఇతి । ప్రయోగపారిజాతేతు — ఊనానాం నాపకర్షస్స్యాత్పునరప్యపకర్షణే । ఉత్కర్షశ్చాపినభవేత్ప్రమాదాన్తరితస్యతు ॥ మాసికాన్యవశిష్టాని మాతాపిత్రోః పరస్యచ । వృద్ధిపూర్వదినేకుర్యాత్పిత్రోః కాలేపునఃకృతిః ॥ * ॥ ఇతి । హేమా

ద్రౌ — ॥ శ్లో ॥ జాతకే నామకరణే తథాన్నప్రాశనేఽపిచ । ఆద్యర్తా
దయితానాంచ మాసికంనాపకర్షయేత్ ॥ * ॥ ఏతచ్చ జ్ఞాతివిషయమ్,
“ ॥ శ్లో ॥ గర్భాధిప్రాశనాన్తాని ప్రాప్తకాలంన లఙ్ఘయేత్ । జ్ఞాతీనాం
ప్రేతకార్యాణి కుర్వన్నపిచ కారయేత్ ” ఇతిస్మరణాత్ । గర్భాదివ్యతిరిక్త
విషయేతుచతుర్వింశతిమతే — ॥ శ్లో ॥ భ్రాతావా భ్రాతృపుత్రోవా స
పిణ్డశ్శిష్యఏవవా । సపిణ్డీకరణం కృత్వా కుర్యాదభ్యుదయంతతః ॥ * ॥ ఇ
తి । మాతాపితృమాతామహవర్గాణాంతు అభ్యుదయోద్దేశ్యత్వే ప్రేతకా
ర్యంపూర్వమేవకర్తవ్యమ్, “ ॥ శ్లో ॥ పిత్రాదీనాం ప్రమీతానాం త్ర
యాణాంతుసపిణ్డనమ్ । కృత్వాతుమఙ్గళంకుర్యాన్నైతశేషాంకథంచన ॥ ”
ఇతిస్మృతేః । ఏవంచజాతకర్మాదివ్యతిరిక్తపుంసవనాద్యావశ్యకశుభా
గమే ముఖ్యకర్తుర్మాసికాపకర్షః, స్వకాలేనాస్తిపునఃకరణమ్, మా
తాపిత్రోస్తుపునఃకరణమితి నిర్ణయః । శుభాగమమన్తరేణ మాసికాప
కర్షేదోషమాహ శాట్యాయనిః — ॥ శ్లో ॥ అన్తరేణైవయోవృద్ధిం ప్రేత
శ్రాద్ధానికర్షతి । సశ్రాద్ధీనరకేఘోరే పితృభిస్సహమజ్జతి ॥ * ॥ ఇతి । అ
నేనమాసికోత్సవయోఃకర్తురేకస్యైవశుభాగమమన్తరేణమాసికాపకర్షే ప్ర
త్యవాయవిధానాత్, ॥ శ్లో ॥ అపకృష్యాపకుర్వీతకర్తానాన్దీముఖేద్వి
జః ॥ * ॥ ఇతి ॥ శ్లో ॥ నాన్దీశ్రాద్ధేతుసంప్రాప్తేమాసికాన్యకృతాని
తు । శుభకర్తైవాపకృష్యకుర్యాన్నాఽన్య ఇతిస్థితిః ॥ * ॥ ఇతి ॥ శ్లో ॥
మాసికానియథాకాలంకుర్వాణస్యయథావిధి । యదావృద్ధిస్తదాభూయ
శ్శిష్టమప్యపకృష్యతే ॥ * ॥ ఇతిచ కర్తురేవాభ్యుదయే మాసికాపకర్షవిధా
నాత్, ॥ శ్లో ॥ నిర్వర్త్యవృద్ధితన్త్రంతుమాసికానినతన్త్రయేత్ ॥ * ॥
ఇతివృద్ధితన్త్రమాసికయోరేకకర్తృకత్వస్మరణాచ్చ, యఏవమాసికక
ర్తాసఏవోత్సవకర్తా చేత్తదామాసికాపకర్షః, నతుభ్రాత్రాదేః పుంస
వనాదిశుభాగమే మాసికాపకర్షః । యత్విదం వచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ నాన్దీ
ముఖే దేవతాత్వంయేషాం పితృగణస్యతు । మాసికాన్యపకృష్యైవకృత్వా
తేషాం శుభంభవేత్ ॥ * ॥ ఇత్యత్రబహువచనమ్, ద్వాదశవిధపుత్రాభి
ప్రాయమ్ । యేషామౌరసాదీనాం సంసర్తౄణాం పితృగణస్యనాన్దీశ్రా

ద్ధదేవతాత్వమ్ , తేషాం శుభాగమేమాసికాపకర్ష ఇత్యర్థః । తథాపితృమేధసారే — ॥ వా ॥ భ్రాత్రాద్యుత్సవేఽప్యపకృష్యకుర్వతే తన్నతథాకుర్యాన్మాసిక కర్తురేవోత్సవే మాసికాపకర్షవచనాత్సమానకర్తృకత్వస్మరణాచ్చ కర్తురేవాభ్యుదయే మాసికాపకర్షః ॥ * ॥ ఇతి .

మాసికానాం పార్వణైకోద్దిష్టవిధానవ్యస్థా

మాసికాని సపిణ్డీకరణాత్ప్రాగేకోద్దిష్టవిధానేనకుర్యాత్ , సపిణ్డీకరణాత్పరమనుమాసికాని యోయథాప్రత్యాబ్దికశ్రాద్ధం కరోతి పార్వణమేకోద్దిష్టంవా సతథాకుర్యాత్ । యథాహపైఠీనసిః — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదర్వాక్కుర్వీత శ్రాద్ధాని షోడశ । ఏకోద్దిష్టవిధానేన కుర్యాత్సర్వాణితానితు ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం యదాకుర్యాత్తదాపునః । ప్రత్యబ్దం యోయథాకుర్యాత్తథాకుర్యాత్సతాన్యపి ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిరత్నేఽపి — ॥ శ్లో ॥ యస్యసంవత్సరాదర్వాక్సపిణ్డీకరణం కృతమ్ । ప్రతిమాసం తథాతస్య ప్రతిసంవత్సరం యథా ॥ * ॥ ఇతి . ...

ప్రత్యాబ్దికే పార్వణవిధిః

ప్రత్యాబ్దికేపార్వణవిధానమాహజమదగ్నిః — ॥ శ్లో ॥ ఆపాద్యసహపిణ్డత్వమౌరసోవిధివత్సుతః । కుర్వీతవిధివచ్ఛ్రాద్ధంమాతాపిత్రోః క్షయేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । శాతాతపోఽపి — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణంకృత్వా కుర్యాత్పార్వణవత్సదా । ప్రతిసంవత్సరంవిద్వాంశ్ఛాగలేయోదితోవిధిః ॥ * ॥ ఇతి । త్రిపూరుషోద్దేశేన క్రియమాణంపార్వణమ్, ॥శ్లో॥ ఏకముద్దిశ్యయచ్ఛ్రాద్ధమేకోద్దిష్టం ప్రకీర్తితమ్ । త్రీనుద్దిశ్యతుయత్తద్ధిపార్వణం మునయోవిదుః ॥ * ॥ఇతి కణ్వస్మరణాత్ । జాతుకర్ణిః — ॥ శ్లో ॥ అతఊర్ధ్వం నకర్తవ్యమేకోద్దిష్టం కదాచన । సపిణ్డీకరణాన్తంచ తత్ప్రోక్తమితిముద్గలః ॥ ప్రేతత్వాచ్చైవముత్తీర్ణః ప్రాప్తఃపితృగణంతుసః । చ్యవతే పితృలోకాత్తు పృథక్పిణ్డేనయోజితః ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం పృథక్త్వంనోపపద్యతే । పృథక్త్వేతు కృతేపశ్చాత్పునఃకార్యాసపిణ్డతా ॥ * ॥ ఇతి । సఏవ — ॥ శ్లో ॥ పితుఃపితృగణస్థస్యకుర్యాత్పార్వణవత్సుతః । ప్రత్యబ్దం ప్రతిమాసంచ విధిజ్ఞేయస్సనాతనః ॥ * ॥ ఇతి । పితృగణస్థస్య - సపిణ్డీ

కృతస్యేత్యర్థః । కార్ష్ణాజినిరపి — ॥ శ్లో ॥ అతఊర్ధ్వం నకర్తవ్యమేకో ద్దిష్టంకదాచన । సపిణ్డీకరణాన్తంచ ప్రేతస్యైతదమఙ్గళమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యమః — ॥ శ్లో ॥ యస్సపిణ్డీకృతంప్రేతంపృథక్పిణ్డేన యోజయేత్ । విధిఘ్నస్తేనభవతి పితృహాచోపజాయతే ॥ * ॥ ఇతి । మాధవీయే — ॥ శ్లో ॥ ప్రదానంయత్రయత్రైషాం సపిణ్డీకరణాత్పరమ్ । తత్రపార్వణవచ్ఛ్రాద్ధమేకోద్దిష్టం త్యజేద్బుధః ॥ * ॥ ఇతి । మనురపి — ॥ శ్లో ॥ అసపిణ్డక్రియాకర్మ ద్విజాతేస్సంస్థితస్యతు । అదైవం భోజయేచ్ఛ్రాద్ధం పిణ్డమేకంచ నిర్వపేత్ ॥ సహపిణ్డక్రియాయాంతుక్రియతామస్యధర్మతః । అనయైవావృతాకార్యం పిణ్డనిర్వాపణంసుతైః ॥ * ॥ ఇతి । అసపిణ్డక్రియాకర్మ - సపిణ్డీకరణాత్ప్రాక్కాలీనశ్రాద్ధకర్మ, అదైవమ్ - ఏకోద్దిష్టవిధానేనేతి యావత్ , సహపిణ్డక్రియాయామ్ - సపిణ్డీకరణేకృతే , అనయైవావృతా - ఉక్తైన మాసికశ్రాద్ధప్రకారేణ , పార్వణవిధానేనేత్యర్థః । స్మృతిరత్నేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టంతు కర్తవ్యం ప్రతిమాసం మృతేఽహని । సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం మాతాపిత్రోస్తు పార్వణమ్ ॥ యత్రయత్రప్రదాతవ్యం సపిణ్డీకరణాత్పరమ్ । తత్రపార్వణవచ్ఛ్రాద్ధంకార్యమభ్యుదయాదృతే ॥*॥ ఇతి । ఏవమాదీన్యన్యాన్యపి వచనాన్యనుమాసికేషు ఆబ్దికేషు ప్రత్యాబ్దికేచ పార్వణప్రతిపాదకానిసన్తి । యాజ్ఞవల్క్యస్తు మాసికాబ్దికప్రత్యాబ్దికేష్వేకోద్దిష్టవిధానమాహ — ॥ శ్లో ॥ మృతేఽహనితుకర్తవ్యంప్రతిమాసంతు వత్సరమ్ । ప్రతిసంవత్సరంచైవమాద్యమేకాదశేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । ఏకోద్దిష్టపదంపూర్వస్మాదిహానువర్తతే । తథా విజ్ఞానేశ్వరేణ వ్యాఖ్యాతమ్ — ॥ వా ॥ మృతేఽహనిప్రతిమాసం యావద్వత్సరమేకోద్దిష్టంకార్యమ్ , సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం ప్రతిసంవత్సరమేవమేకోద్దిష్టంకార్యమ్ , ఆద్యమ్ - సర్వైకోద్దిష్టప్రకృతిభూతమేకోద్దిమేకాదశేఽహనికార్యమ్ ॥*॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరమపి తేనోదాహృతమ్ — ॥ శ్లో ॥ వర్షేవర్షేతుకర్తవ్యామాతాపిత్రోస్తుసత్క్రియా । అదైవం భోజయేచ్ఛ్రాద్ధంపిణ్డమేకంచనిర్వపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యమోఽపి — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం ప్రతిసంవత్సరం సుతైః । మాతాపిత్రోః పృథక్కార్యమేకోద్దిష్టం మృతేఽ

హని ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసస్తు పార్వణం ప్రతిషేధతి — ॥ శ్లో ॥ ఏకో
ద్దిష్టం పరిత్యజ్య పార్వణం కురుతే తు యః । అకృతం తద్విజానీయాద్భవేచ్చ
పితృఘాతుకః ॥ * ॥ ఇతి । ఏవ మేకోద్దిష్టపరవచనాని బహూని సన్తి । ఇత్యే
వం వచనవిప్రతిపత్తౌ మతాన్తర నిరాసపూర్వకం వ్యవస్థాపితం విజ్ఞానేశ్వ
రేణ, తథాహి — ॥ వా ॥ దాక్షిణాత్యా వ్యవస్థామాహుః, ఔరసక్షే
త్రజాభ్యాం మాతాపిత్రోః క్షయాహే పార్వణమేవ కర్తవ్యమ్, దత్తాది
భిరేకోద్దిష్టమితి జాతుకర్ణివచనాత్, “ ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యబ్దం పార్వణేనైవ విధినా
క్షేత్రజౌరసౌ । కుర్యాతామితరే కుర్యురేకోద్దిష్టం సుతా దశ ॥ * ॥ ” ఇతి । తద
సత్, న హ్యత్ర క్షయాహవచనమస్తి, అపి తు ప్రత్యబ్దమితి, సన్తి చ క్షయా
హవ్యతిరిక్తాని ప్రత్యబ్దం శ్రాద్ధాన్యక్షయతృతీయా మాఘీ వైశాఖీప్రభృ
తిషు, అతో న క్షయాహవిషయపార్వణైకోద్దిష్టవ్యవస్థాపనాయాలమ్ । త
థా చ — ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టే న కర్తవ్య ఔరసేన మృతేఽహని । సపిణ్డీకర
ణాదూర్ధ్వం మాతాపిత్రోర్న పార్వణమ్ ॥ * ॥ ఇతి పైఠీనసినాఽౌరసేనాపి
ఏకోద్దిష్టమేవ కర్తవ్యమిత్యుక్తమ్ । ఉదీచ్యాః పునరేవం వ్యవస్థాపయన్తి,
అమావాస్యాయాం భాద్రపదకృష్ణపక్షే మృతాహే పార్వణమన్యత్ర
మృతాహే ఏకోద్దిష్టమేవేతి, ॥ శ్లో ॥ అమాయాం వా క్షయో యస్య ప్రే
తపక్షేఽథవా పునః । పార్వణం తత్ర కర్తవ్యం నైకోద్దిష్టం కదాచన ॥ * ॥ ఇతి
స్మరణాత్ । ఏతదపి నాద్రియన్తే వృద్ధాః, అనిశ్చితమూలేన వచనేన నిశ్చిత
మూలానాం బహూనాం క్షయాహమాత్ర పార్వణవిషయాణాం వచనా
నామమావాస్యాప్రేతపక్షమృతాహ విషయత్వేనాతిసఙ్కోచస్యా
యుక్తత్వాత్సామాన్యవచనానర్థక్యాచ్చ । అతోఽత్ర పాక్షికైకోద్దిష్టనివృ
త్తిఫలాయ “ అమాయాం వా క్షయో యస్య ” ఇతి నియమవిధానం యు
క్తమ్ । న చైకోద్దిష్టవచనానాం మాతృపితృక్షయాహవిషయత్వేనాతిసఙ్కో
చస్య పార్వణవచనానాం చ తదన్యక్షయాహవిషయత్వేన వ్యవస్థా యుక్తా,
ఉభయత్రాపి మాతాపితృ సత గ్రహణస్యావిద్యమానత్వాత్ ॥ శ్లో ॥
మాతాపిత్రోః పృథక్కార్యమేకోద్దిష్టం మృతేఽహని ॥ * ॥ ఇతి,
॥ శ్లో ॥ కుర్వీత దర్శవచ్ఛ్రాద్ధం మాతాపిత్రోః క్షయేఽహని ॥ * ॥ ఇతి ।

యదపి కైశ్చిదుచ్యతే, "మాతాపిత్రోః క్షయాహే సాగ్నిః పార్వణం కుర్యాత్, నిరగ్నిరేకోద్దిష్టమ్, ॥ శ్లో ॥ వర్షే వర్షే సుతః కుర్యాత్పార్వణం యోఽగ్నిమాన్ ద్విజః । పిత్రోరనగ్నిమాన్ధీరః ఏకోద్దిష్టం మృతేఽహని ॥ * ॥ ఇతి సుమన్తుస్మరణాత్" ఇతి, తదపి సత్ప్రతిపక్షత్వాదుపేక్షణీయమ్, ॥ శ్లో ॥ బహ్వాగ్నయస్తు యే విప్రా యే చైకాగ్నయ ఏవ వా । తేషాం సపిణ్డనాదూర్ధ్వమేకోద్దిష్టం న పార్వణమ్ ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । తత్రైవం నిర్ణయః, సన్న్యాసినాం క్షయాహే పార్వణమేవ సుతేన కర్తవ్యమ్, తచ్చాగ్రే వక్ష్యతే, అమావాస్యాక్షయాహే ప్రేతపక్షక్షయాహే చ పార్వణమేవ, "అమాయాం వా క్షయో యస్య" ఇత్యాదివచనస్యోక్తరీత్యా నియమపరత్వాత్ । అన్యత్ర క్షయాహే పార్వణైకోద్దిష్టయోర్వ్రీహియవవద్బృహద్రథన్తరవద్వికల్ప ఏవ, తత్ర వంశసమయాచారవ్యవస్థాయాం న వికల్పః, అవ్యవస్థాయాం సత్యామైచ్ఛికో వికల్పః ॥ * ॥ ఇత్యయం విజ్ఞానేశ్వరోక్తప్రకారః । అన్యైస్తు వ్యవస్థాపితమ్ - "ఏకోద్దిష్టవచనాని బౌధాయనవిషయాణి, ॥ శ్లో ॥ వర్షే వర్షే తు కర్తవ్యా మాతాపిత్రోస్తు సత్క్రియా । అదైవం భోజయేచ్ఛ్రాద్ధం పిణ్డమేకం చ నిర్వపేత్ ॥ * ॥ ఇతి బోధాయనస్మరణాత్ । పార్వణవచనాని తదితరవిషయాణి" ఇతి । సామాన్యేన ప్రవృత్తానాముభయవిధవచనానామేవం వ్యవస్థాకల్పనే ప్రమాణం నేత్యుక్తమపరైః । తత్ర శిష్టాచారబాహుళ్యాదనుమాసికాబ్దికప్రత్యాబ్దికేషు పిత్రోః పార్వణమేవ, సపిణ్డీకరణాత్ప్రాక్తనేషు ఏకోద్దిష్టమేవేతి నిర్ణయః । అత ఏవ సుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ కర్తవ్యం పార్వణం రాజన్నైకోద్దిష్టం కథం చన । సుబహూన్యత్ర వాక్యాని మునిగీతాని చక్షతే ॥ అల్పేతరాణి రాజేన్ద్ర ఏకోద్దిష్టం ప్రచక్షతే ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర - పార్వణపక్షే, సుబహూని వాక్యాని - బహుతరాణి, ప్రచక్షతే ధర్మశాస్త్రజ్ఞాః - అల్పేతరాణి కతిపయవాక్యాన్యేవ ఏకోద్దిష్టం ప్రచక్షత ఇత్యర్థః । తేనైకోద్దిష్టం పరిత్యజ్య పార్వణపక్ష ఏవ పరిగ్రాహ్య ఇత్యాహ స ఏవ — ॥ శ్లో ॥ తస్మాద్వచనసామర్థ్యాత్సపిణ్డీకరణాత్పరమ్ । మాసికాబ్దికవృద్ధ్యాదికార్యతా పార్వణధర్మతః ॥ * ॥ ఇతి.

పితామహాదీనాం పార్వణవిధిః

ఏవంసపిణ్డీకరణాత్పరం పౌత్రాదయశ్చ పార్వణంకుర్యుః, “ ॥శ్లో॥ పుత్రః పౌత్రః ప్రపౌత్రశ్చ దౌహిత్రో దుహితాస్నుషా । దమ్పతీచ క్రమాదేతే శ్రాద్ధంకుర్యుస్త్రిపూరుషమ్ ॥ * ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । అపుత్రపితృవ్యాదీనామపిపార్వణమేవ, “ ॥ శ్లో ॥ అపుత్రస్య పితృవ్యస్యభ్రాతుశ్చైవాగ్రజన్మనః । మాతామహస్య తత్పత్న్యాశ్శ్రాద్ధం పితృవదాచరేత్ ॥ * ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । తథాచన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ పితృమాత్రగ్రజాదీనాం పార్వణేనపునః క్రియా ॥ * ॥ ఇతి । పార్వణవిధానేనమాసికానాం పునః కరణమిత్యర్థః । స్మృత్యన్తరేచ — ॥ శ్లో ॥ పత్న్యగ్రజపితృవ్యాణాంపితృవత్కల్ప ఇష్యతే । స్త్రీశ్రాద్ధేవృణుయాద్భర్తాపత్నీమాతృపితామహీః ॥ పితృవ్యాగ్రజయోశ్శ్రాద్ధేతత్పితృపితామహా ॥ * ॥ ఇతి .

భగిన్యాదీనాంసాపిణ్డ్యాత్పరమేకోద్దిష్టవిధానేనమాసికాది

ఉక్తవ్యతిరిక్తానామేకోద్దిష్టమాహ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ సమ్బన్ధిబాన్ధవాదీనామేకోద్దిష్టంతు సర్వదా ॥ * ॥ ఇతి । గర్గోఽపి — ॥ శ్లో ॥ అపుత్రాయేమృతాః కేచిత్ స్త్రియోవాపురుషాస్తథా । తేషామపిచ దేయంస్యాదేకోద్దిష్టం నపార్వణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్త్రియః , భగిన్యాదయః , పురుషాః - కనిష్ఠభ్రాత్రాదయః , తథాచసుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం యత్రయత్ర ప్రదీయతే । భ్రాత్రేభగిన్యైపుత్రాయస్వామినే మాతులాయచ ॥ మిత్రాయగురవే శ్రాద్ధమేకోద్దిష్టంనపార్వణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ అనాదిగర్భానజ్యేష్ఠోభ్రాతా భ్రాతసద్భిర్నిగద్యతే । ఋతేసపిణ్డనాత్తస్య నైవపార్వణమాచరేత్ ॥*॥ ఇతి । వృద్ధగార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ మాతుస్సహోదరోయశ్చ మాతుస్సహభవాచయా । తయోశ్చనైవకుర్వీత పార్వణం పిణ్డనాదృతే ॥ * ॥ ఇతి । పిణ్డనాత్ - సపిణ్డనాత్ , కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ గురోరజ్యేష్ఠభ్రాతుశ్చ మిత్రస్యస్వామినస్స్వసుః । పుత్రస్యమాతులస్యాపి నైవకుర్వీత పార్వణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ పితుర్గతస్యదేవత్వమౌరసస్యత్రిపూరుషమ్ । సర్వత్రానేకగోత్రాణామేకస్యైవమృతేఽహని ॥*॥

ఇతి। విజ్ఞానేశ్వరేణేదం వ్యాఖ్యాతమ్ — ॥ వా ॥ దేవత్వం గతస్య - స పిణ్డీకృతస్య పితుః , సర్వత్రాపి రసేన పార్వణం కార్యమ్ , అనేక గోత్రాణామ్ - భిన్నగోత్రాణాంమాతులాదీనామ్, మృతేఽహనియచ్ఛ్రాద్ధమ్ , తత్ , ఏకస్యైవ - ఏకోద్దిష్టమేవ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరమపి — ॥ శ్లో ॥ మాతులానుజపుత్రాణామేకోద్దిష్టం స్వసుర్గురోః । మిత్రస్యస్వామినశ్చైవ బన్ధుసమ్బన్ధినాంతథా ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ పత్నీభ్రాతృసుతాదీనాం సపిణ్డీకరణాత్పరమ్ । ఏకోద్దిష్టవిధానేనమాసికానాం పునఃక్రియా ॥ * ॥ ఇతి । అత్రపత్న్యేకోద్దిష్టవిధానాత్ , “॥శ్లో॥ పత్న్యగ్రజపితృవ్యాణాం పితృవత్కల్పఇష్యతే । స్త్రీశ్రాద్ధవృణుయా ద్భర్తాపత్నీమాతృపితామహీః ॥ దమ్పతీచక్రమాదేతే శ్రాద్ధంకుర్యాస్త్రి పూరుషమ్ । ” ఇత్యాదినా పార్వణవిధానాచ్చ యథా శిష్టాచారమిహ వ్యవస్థాద్రష్టవ్యా .

సాపిణ్డ్యాత్పరమేకోద్దిష్టే దేవవరణనియమః

స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టం యత్రయత్ర సపిణ్డీకరణాత్పరమ్ । దైవయుక్తంతుతత్కార్యం దైవహీనం నతద్భవేత్ ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం దైవహీనం కరోతియః । మాతాపితృగురుఘ్నఃస్యాదాత్మఘాతీచ జాయతే ॥ విప్రలుమ్పన్తిరక్షాంసి శ్రాద్ధమారక్షవర్జితమ్ । తత్పాలనాయవిహితా విశ్వేదేవాస్స్వయంభువా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యర్థసారె తు — ॥ వా ॥ నవమిశ్రపురాణానీతి త్రివిధాన్యేకోద్దిష్టాని, సర్వైకోద్దిష్టేషుదైవంనాస్తి ॥ * ॥ ఇతి । నవాదిస్వరూపమాహప్రజాపతిః — ॥ శ్లో ॥ నవశ్రాద్ధం దశాహాన్తం మిశ్రం సంవత్సరాదధః । ఏకాదశాహమారభ్య కార్యంప్రేతస్యతృప్తయే ॥ అబ్దాదుపరియచ్ఛ్రాద్ధం తత్పురాణం ప్రకీర్తితమ్ ॥ * ॥ మాధవీయేతు — ॥ వా ॥ ఏకోద్దిష్టం త్రివిధం నవం నవమిశ్రం పురాణంచేతి , అత్ర ప్రథమాహాద్యేకాదశాహాన్తం విషమదినేషు షట్సు విహితం నవశ్రాద్ధంనవమ్ , షణ్ణవశ్రాద్ధానాముపరికర్తవ్యం మాసికం నవమిశ్రమ్ , తథాచాశ్వలాయనః — “ నవమిశ్రం షడుత్తరమ్ ” ఇతి , మాసికానాముపరికర్తవ్యంప్రత్యాబ్దికాది పురాణమ్ । అతఏవహారీ

తేన ప్రాయశ్చిత్తకాణ్డేన నవశ్రాద్ధమాసికయోః ప్రాయశ్చిత్తమభిధాయో త్తరకాలీనం శ్రాద్ధం పురాణశబ్దేన వ్యవహృత్య ప్రాయశ్చిత్తం విహితమ్ ॥ శ్లో ॥ చాన్ద్రాయణం నవశ్రాద్ధే ప్రాజాపత్యంతు మాసికే । ఏకాహ స్తుపురాణేతు ప్రాయశ్చిత్తం విధీయతే ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ వా ॥ ఏతేషు సర్వేష్వేకోద్దిష్టేష్వాదావన్తే చ దైవం నాస్తి ॥ * ॥ ఇతి। శిష్టాచారాదిహ వ్యవస్థా .

శస్త్రాదిహతానాం మహాలయచతుర్దశ్యా
మేకోద్దిష్టవిధినా శ్రాద్ధనిరూపణమ్

అత్ర విశేషః స్మృత్యన్తరేఽభిహితః — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతపక్షే చతుర్దశ్యామేకోద్దిష్టవిధానతః । దైవయుక్తం తు యచ్ఛ్రాద్ధం పితౄణామక్షయం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రేతపక్షే - భాద్రపదకృష్ణపక్షే । తత్రైకోద్దిష్టవిధానమాహ సుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ సమత్వమాగతస్యాపి పితుశ్శస్త్రహతస్యతు । ఏకోద్దిష్టం సుతైః కార్యం చతుర్దశ్యాం మహాలయే ॥ * ॥ ఇతి। సమత్వమాగతస్య - కృతసపిణ్డీకరణస్యేత్యర్థః , శస్త్రేతి విషాద్యుపహత్యుపలక్షణమ్ । తదాహ మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ విషశస్త్రశ్వాపదాదితిర్యగ్బ్రాహ్మణఘాతినామ్ । చతుర్దశ్యాం క్రియా కార్యా అన్యేషాంతు విగర్హితా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతపక్షే చతుర్దశ్యామేకోద్దిష్టం విధానతః । దైవయుక్తం తు తచ్ఛ్రాద్ధం పితౄణామక్షయం భవేత్ ॥ శ్లో ॥ ఇతి । ప్రచేతా అపి — ॥ శ్లో ॥ వృక్షారోహణలోహాద్యైర్విద్యుజ్జలవిషాగ్నిభిః । నఖిదంష్ట్రివిపన్నానామేషాం శస్తా చతుర్దశీ ॥ తచ్ఛ్రాద్ధం దైవహీనం చేత్పుత్రదారధనక్షయః ॥ * ॥ ఇతి । యస్య పితా పితామహో వాపి శస్త్రాదినా హతః, తేన ద్వయోరపి చతుర్దశ్యామేకోద్దిష్టశ్రాద్ధం కర్తవ్యమ్। తథా చ స్మృత్యన్తరే — ॥ వా ॥ ఏకస్మిన్ ద్వయోర్వైకోద్దిష్టవిధిః ॥ * ॥ ఇతి । అయమర్థః - ఏకస్మిన్పితరి శస్త్రాదినా హతే ద్వయోశ్చ హతయోః పుత్రేణ తయోః ప్రత్యేకమేకోద్దిష్టశ్రాద్ధం కార్యమితి । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ మృతే శస్త్రాదినైకస్మిన్ ద్వయోర్వాఽథ మహాలయే । ఏకోద్దిష్టం విధాతవ్యం చతుర్దశ్యాం సదైవతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । "యస్య పితృపి

తామహ ప్రపితామహాస్త్రయోఽపి శస్త్రహతాస్తేన చతుర్దశ్యాం పార్వ
ణేనైవవిధినా శ్రాద్ధం కర్తవ్యమ్, ఏకస్మిన్ద్వయోర్వా ఏకోద్దిష్టవిధిరితి విశే
షాపాదానాత్ " ఇతి చన్ద్రికాకారాపరార్కయోర్మతమ్ । పిత్రాదిత్రి
ష్వపి శస్త్రహతేషు త్రయాణామపి పృథగేకోద్దిష్టం కార్యమితి దేవస్వామి
మతమ్ । అత్ర త్రయాణాం శస్త్రహతత్వే పార్వణశ్రాద్ధస్య సాక్షాద్విధా
యకవచనాభావాదేకస్మిన్ద్వయోర్వేత్యస్యోపలక్షణార్థత్వేనాప్యుపపత్తే
రేకోద్దిష్టత్రయమేవ కార్యమితి దేవస్వామిమతం యుక్తమితి మాధవీయే వ్య
వస్థాపితమ్ । శస్త్రహతస్య పితుర్మహాలయే చతుర్దశ్యామేకోద్దిష్టశ్రాద్ధే కృ
తేఽపి, దినాన్తరే పితామహాదితృప్త్యర్థం పార్వణవిధినా మహాలయపార్వ
ణశ్రాద్ధం కర్తవ్యమ్, ఏకోద్దిష్టశ్రాద్ధే పితామహాదితృప్తేరభావాత్, " ॥శ్లో॥
తస్మింస్తాం స్తత్రవిధినా తర్పయేత్పాయసేన తు ।" ఇతి పితామహాదేరపి తర్ప
ణీయత్వస్మరణాత్ । తత్తృప్తయే దినాన్తరే పార్వణశ్రాద్ధం కార్యమేవేతి స్మృ
తిచన్ద్రికామాధవీయాదౌ నిర్ణీతమ్ । శస్త్రాదినా హతానామపి మృతాహా
దౌ యచ్ఛ్రాద్ధం తత్పార్వణవిధానేనైవ కర్తవ్యమ్ । తథా చ గార్గ్యః —
॥ శ్లో ॥ చతుర్దశ్యాం తు యచ్ఛ్రాద్ధం సపిణ్డీకరణాత్పరమ్ । ఏకోద్దిష్టవిధా
నేన తత్కార్యం శస్త్రఘాతినః ॥ * ॥ ఇతి । శస్త్రఘాతినో యదాఽపరప
క్షశ్రాద్ధం చతుర్దశ్యాం క్రియతే తత్రైవైకోద్దిష్టవిధానం నాన్యదేత్యర్థః.

సన్యాసివిషయే పార్వణవ్యవస్థా

సన్యాసినాం నవశ్రాద్ధాన్యేకోద్దిష్టం సపిణ్డీకరణం చ నాస్తి, ఏకా
దశేఽహ్ని ద్వాదశే వా సుతేన పార్వణమేవ కర్తవ్యమ్, క్షయాహే దర్శమ
హాలయాదావపి పార్వణం కర్తవ్యమ్ । తథా చ ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥
ఏకోద్దిష్టం యతేర్నాస్తి త్రిదణ్డగ్రహణాదిహ । సపిణ్డీకరణాభావాత్పార్వ
ణం తస్య సర్వదా ॥ * ॥ ఇతి । సుమన్తురపి — ॥ శ్లో ॥ దణ్డగ్రహణమా
త్రేణ నైవ ప్రేతో భవేద్యతిః । అతస్సుతేన కర్తవ్యం పార్వణం తస్య సర్వ
దా ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధవసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ యతీనాం తు న సంసర్గః కర్తవ్యోఽ
త్ర సుతైస్సదా । త్రిదణ్డగ్రహణాదేవ ప్రేతత్వం నోపజాయతే ॥ * ॥ ఇ
తి । సంసర్గః - పిణ్డసంసర్గః, సపిణ్డీకరణమితి యావత్ । ప్రజాపతిః —

॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం నస్యాద్యతీనాంచైవసర్వదా । అహన్యేకాదశేప్రాప్తేకుర్యాత్తేషాంతు పార్వణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఉశనా — ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టం నకుర్వీతయతీనాంచైవసర్వదా । అహన్యేకాదశే తేషాంపార్వణంతు విధీయతే ॥ * ॥ ఇతి । యమః — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం నైవకుర్యాదేవారసస్సుతః । ఏకోద్దిష్టం నకుర్వీత యతీనాంచైవసర్వదా ॥ అహన్యేకాదశే ప్రాప్తే పార్వణశ్రాద్ధమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । వసిష్ఠస్తు — ॥ శ్లో ॥ చతుర్విధానాం భిక్షూణాం జ్ఞాతిబన్ధుసుతాదిభిః । ద్వాదశేఽహనికర్తవ్యం తేషాం శ్రాద్ధంతు పార్వణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పులస్త్యః — ॥ శ్లో ॥ కుటీచకో బహూదశ్చ హంసః పరమహంసకః । చతుర్విధానాం భిక్షూణామేకదణ్డిత్రిదణ్డినామ్ ॥ షోడశాని నవశ్రాద్ధం సపిణ్డీకరణం నచ । ఏకాదశేఽహ్ని సంప్రాప్తే యదివాద్వాదశేఽహని ॥ పార్వణేన విధానేన శ్రాద్ధం కుర్యాత్తదౌరసః ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ నతత్సన్యాసినాం కుర్యాత్పార్వణంద్వాదశేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । న, తత్ - సపిణ్డీకరణమ్, కింతు పార్వణమిత్యర్థః । శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టం జలం పిణ్డమాశౌచం ప్రేతసంస్క్రియామ్ । నకుర్యాత్పార్వణాదన్యద్బ్రహ్మభూతాయభిక్షవే ॥ * ॥ ఇతి । ప్రేతసంస్క్రియా - దహనమ్ । తథా చబ్రహ్మాణ్డపురాణే — ॥ శ్లో ॥ త్రయాణామాశ్రమాణాంచ కుర్యాద్దాహాదికాః క్రియాః । యతేః కిఞ్చిన్నకర్తవ్యం యచ్చాన్యేషాం కరోతి తత్ ॥ ఏకాదశే ద్వాదశేవా పార్వణశ్రాద్ధమాచరేత్ । ప్రత్యబ్దే దార్శికశ్రాద్ధే తీర్థేచైవ మహాలయే ॥ * ॥ ఇతి । వసురుద్రాదిత్యరూపాః పిత్రాదయః, ॥ శ్లో ॥ వసురుద్రాదితిసుతాః పితరశ్శ్రాద్ధదేవతాః ॥ * ॥ ఇతియాజ్ఞవల్క్యస్మరణాత్ । అత్రాశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥ దేవపూర్వంతుయచ్ఛ్రాద్ధమక్షయ్యం తత్ఫలం భవేత్ । దేవపూర్వాస్తు పితరోవసురుద్రాదయః స్మృతాః ॥ * ॥ ఇతి । హరిబ్రహ్మమహేశ్వరాత్మకాః పిత్రాదయః । నన్దిపురాణే మహేశ్వరః — ॥ శ్లో ॥ విష్ణుః పితాఽస్యజగతో దివ్యో యజ్ఞస్స ఏవచ । బ్రహ్మాపితామహో జ్ఞేయో హ్యహంచప్రపితామహః ॥ ఉద్దిశ్య విష్ణుర్యైరిష్టః పితరస్తైస్తు తర్పితాః । బ్రహ్మా సమిష్టః ప్రీణాతి పుంసస్స

ర్వా౯ పితామహా౯ ॥ ప్రపితామహానుద్దిశ్యతి ష్ఠేఽహంయైర్మహామునే।
నయాన్తి నరకం ఘోరం తేషాంవై ప్రపితామహాః ॥ * ॥ ఇతి । వరాహపు
రాణె పిత్రా౯ ప్రతియమః — ॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మా విష్ణుశ్చ రుద్రశ్చ భవతా
మాదిపూరుషాః । ఆదిత్యావసవోరుద్రా భవతాం మూర్తయస్త్విమే ॥*॥
ఇతి । అత్ర బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరస్థానె కేచిదాత్మా న్తరాత్మ పరమాత్మేతి
త్రిపూరుషోద్దేశం కుర్వన్తి । తథాచపాద్మె — ॥ శ్లో ॥ అన్తరాత్మా భవే
ద్విష్ణుః పరమాత్మా మహేశ్వరః । సర్వేషామేవభూతానామాత్మా బ్రహ్మా
చతుర్ముఖః ॥ * ॥ ఇతి । విశ్వేదేవవిషయే శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ పురూరవా
ర్ద్రవౌచైవ పార్వణె సురసత్తమా । నైమిత్తికే కాలకామావేవం సర్వత్రకీ
ర్తయేత్ ॥ * ॥ నైమిత్తికమ్ - సపిణ్డీకరణాది, గృహ్యోక్తప్రకారేణ
ప్రాచీనావీతీపార్వణంకుర్యాత్ । యత్తువచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశే
ద్వాదశేఽహ్ని నారాయణబలిక్రియా । ప్రతిసంవత్సరంచైవమృతతిథ్యా
మిదంభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి, తచ్ఛిష్యకర్తృకవిషయమ్, పుత్రకర్తృకత్వేఽ
పి వికల్పఇత్యన్యే, "మృతతిథ్యామిదం భవేత్" ఇతి విశేషస్మరణాత్।
అన్యత్రామావాస్యాదౌ పార్వణమెవ । సుమన్తుస్తు — ॥ శ్లో ॥ కుటీచ
కేతుదర్శాదౌపార్వణశ్రాద్ధమాచరెత్ । నారాయణబలించైవపార్వణంతు
బహూదకే ॥ హంసేమృతేసుతఃకుర్యాత్పార్వణం పితృయజ్ఞవత్ । నా
రాయణబలించైవ తథాపరమహంసకే ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరె — ॥ శ్లో ॥ వృ
ద్ధే పితరిసంన్యస్తె తాతేచపతితేసతి । యేభ్యఏవపితాదద్యాత్తేభ్యోదద్యా
త్స్వయంసుతః ॥ * ॥ ఇతి । సన్న్యాసాత్పూర్వం పితాయేభ్యః పిత్రాది
భ్యః కరోతితస్మి౯మృతే తత్పుత్రోఽపి తేభ్యఏవ దద్యాదిత్యర్థః । తథా
పారిజాతే — ॥ శ్లో ॥ చణ్డాలాదిహతే తాతే పతితే సంగవర్జితే । వ్యు
త్క్రమాచ్చమృతేదేయం యేభ్యఏవదదాత్యసౌ ॥ * ॥ ఇతి । సంగవర్జితః-
సన్న్యాసీ, అస్యచప్రేతత్వాభావాత్కేశధారణాది బ్రహ్మచర్య నియమో
నాస్తి, వత్సరాన్తెపార్వణమెవేతి నిర్ణయః.

సపిణ్డీకరణవిధిః

అథసపిణ్డీకరణమ్ । తస్యకాలమాహాశ్వలాయనః — ॥ వా ॥
అథసపిణ్డీకరణం సంవత్సరెపూర్ణెద్వాదశాహేవా ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యా

యనః — ॥ వా ॥ అథసపిణ్డీకరణం సంవత్సరేపూర్ణేత్రిపక్షేవా యదహ రా ద్వృద్ధిరాపద్యతే ॥ * ॥ ఇతి । బౌధాయనశ్చ — ॥ వా ॥ సంవత్సరే సపిణ్డీకరణమేకాదశేమాసి షష్ఠేవా చతుర్థే ద్వాదశేఽహ్నివా ॥ * ॥ ఇతి । ఖణ్డాన్తరేఽపిసఏవాహ — ॥ వా ॥ అథసంవత్సరేపూర్ణే సపిణ్డీకరణం త్రిపక్షేవా తృతీయేమాసి షష్ఠే వైకాదశేమాసి ద్వాదశాహేవైకాదశాహేవా ॥ * ॥ ఇతి । గృహ్యపరిశిష్టేఽపి — ॥ వా ॥ అథసంవత్సరె సపిణ్డీకరణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనస్మృతౌచ — ॥ శ్లో ॥ తతస్సంవత్సరె పూర్ణె సపిణ్డీకరణం భవేత్ । ద్వాదశాహే త్రిపక్షేవా యదావా వృద్ధిరాపతేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యదా వత్సరాన్తె సపిణ్డీకరణమ్, తదా — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతసంస్కారకార్యాణి యాని శ్రాద్ధాని షోడశ ।యథాకాలేతు కార్యాణి నాన్యథాముచ్యతేతతః ॥ * ॥ ఇతిహారీతస్మరణాత్తత్తత్కాలే ఏకోద్దిష్టవిధానేన మాసికాని కృత్వా సోదకుమ్భశ్రాద్ధాన్యనుష్ఠాయ ఊనాబ్దికాత్పరమాబ్దికాత్పూర్వదినె తత్కుర్యాత్ । సంవత్సరాన్తె సపిణ్డీకరణమనాహితాగ్నేర్ముఖ్యమ్ ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం కుర్యాద్యజమానస్త్వనగ్నిమాన్ । అనాహితాగ్నేః ప్రేతస్య పూర్ణేఽబ్దె భరతర్షభ ॥ * ॥ ఇతి భవిష్యత్పురాణవచనాత్, ॥ శ్లో ॥ వత్సరాన్తె తతః ప్రేతః పితృత్వముపపద్యతే ॥ * ॥ ఇతి బౌధాయనస్మరణాచ్చ । సంవత్సరెపూర్ణె ఇత్యభిధానాద్ద్విత్రిదినైరూనె నకర్తవ్యమ్, సంవత్సరస్యతదా అపూర్ణత్వాత్ । నచాత్రవారాదిదోషః, ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం కుర్యాద్వత్సరాన్తే యదాపునః । ఊనాబ్దికాత్పరం కుర్యాదాబ్దికాత్పూర్వవాసరె ॥ వత్సరాన్తేయదాకుర్యాత్సపిణ్డీకరణం సుతః । తదాతుతిథివారాదీన్ కుర్యాదేవా విచారయన్ ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ । ఆబ్దికాత్పూర్వవాసరె సపిణ్డీకరణాసమ్భవే ఆబ్దికదినె కుర్యాత్, తదానపృథగాబ్దికంకుర్యాత్, ॥ శ్లో ॥ సాపిణ్డ్యం యదివర్షాన్తె మృతమాసే మృతేఽహని । కుర్వీత విధివత్పుత్రస్తదేవప్రథమాబ్దికమ్ ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ । ద్వాదశాహే సపిణ్డీకరణం షోడశశ్రాద్ధపూర్వకం కర్తవ్యమ్, తదపిప్రశస్తమ్; " సంవత్సరప్రతిమావై ద్వాదశరాత్రయః " ఇతిశ్రుతేః, ॥ శ్లో ॥ ఆ

నన్త్యాత్కులధర్మాణాం పుంసాం చైవాయుషః క్షయాత్ । అస్థిరత్వాచ్ఛ
రీరస్య ద్వాదశాహః ప్రశస్యతే ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాచ్చ । ఏకపుత్రస్య
ద్వాదశాహ ఏవముఖ్యః, "కస్సంవత్సరం జీవిష్యతి" ఇతిశ్రుతేః ॥శ్లో॥
ఏకపుత్రోఽగ్నిమాంశ్చైవ కుర్వీత ద్వాదశేఽహని । సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధం
తయోరేవ ఇతిస్థితిః ॥ సపిణ్డీకరణం పిత్రోః కుర్యాదేకో హి యస్సుతః । అ
స్థిరత్వాచ్ఛరీరస్య ద్వాదశాహః ప్రశస్యతే ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ । నచా
త్రవారాదిదోషః, తథాచ సాయణీయే — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధం సపిణ్డనం కు
ర్యాత్తిథివారాన్న చిన్తయేత్ । వర్షాన్తే ద్వాదశాహే వా సపిణ్డీకరణం య
ది ॥ * ॥ ఇతి । మాతాపితృవ్యతిరిక్తవిషయే స్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥
ద్వాదశేఽహని సంప్రాప్తే యది శుక్రదినం భవేత్ । మాతాపితృభ్యామ
న్యస్య నైవ కుర్యాత్సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ నాఙ్గారె
చ చతుర్దశ్యాం భృగువారే గురోర్దినే । సపిణ్డీకరణం కుర్యాత్కులక్షయక
రం భవేత్ ॥ శ్వోభూతే తత్తు కుర్వీత సాపిణ్డ్యం షోడశేఽథవా । త్రయో
వింశద్దినే వాపి త్రిపక్షాదావనన్తరె ॥ * ॥ ఇతి । ద్వాదశాహ సపిణ్డీకరణా
సమ్భవే త్రిపక్షాదిషు వారాదికం పరీక్ష్య కుర్యాత్ । తదుక్తం స్మృతిరత్నే —
॥ శ్లో ॥ ఏకాదశాదిత్యదినే వర్షాన్తే వాపి యశ్చరేత్ । సలగ్నగ్రహవా
రాదిబలం నప్రతిశోధయేత్ ॥ త్రిపక్షాదిషు కాలేషు సపిణ్డీకరణం యది ।
తత్ర ప్రశస్తనక్షత్రం ప్రవిశోధ్య సమాచరేత్ ॥ * ॥ హారీతః —
॥ శ్లో ॥ ఏకాదశే ద్వాదశే వా యది నస్యాత్సపిణ్డనమ్ । ఉత్తరోత్తరకాలె
షు యథాసమ్భవమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తేచాఙ్గిరసాదర్శితాః —
॥ శ్లో ॥ ద్వాదశాహే త్రిపక్షే వా తృతీయే మాసి షష్ఠకె । ఏకాదశే వా మా
స్యబ్దే వృద్ధౌ కుర్యాత్సపిణ్డతామ్ ॥ * ॥ ఇతి । పద్ధతౌ చ — ॥ వా ॥ అథ
ద్వాదశాహే తృతీయే చతుర్థే షష్ఠే వైకాదశే వా మాసి సపిణ్డీకరణమ్ ॥ * ॥
ఇతి । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశే ద్వాదశేఽహ్ని త్రిపక్షే వా
త్రిమాసకే । షష్ఠే వైకాదశే మాసి సమ్పూర్ణే వా శుభాగమే ॥ సపిణ్డీకరణ
స్యేత్థమష్టౌ కాలాః ప్రకీర్తితాః ॥ * ॥ ఇతి । అష్టౌ కాలా ఇత్యుపలక్షణమ్ ।
తథాచ స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశే ద్వాదశేఽహ్ని త్రయోదశదినేఽ

పివా । త్రిపక్షేవాత్రిమాసేవా షణ్మాసైకాదశేఽపివా ॥ వత్సరాన్తేఽపివా కుర్యాత్త్రియోవింశద్దినేఽపివా । వృద్ధిపూర్వదినేవేతి దశకాలాస్సపిణ్డనే ॥ * ॥ ఇతి । గర్గశ్చ — ॥ శ్లో ॥ అభావాత్త్వకృతంయత్తు ద్వాదశాహే సపిణ్డనమ్ । త్రయోదశదినేకుర్యాత్త్రియోవింశద్దినేఽథవా ॥ * ॥ శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశాహమారభ్యయావదాషోడశాద్దినాత్ । సపిణ్డీకరణం కుర్యాత్తతస్సప్తదశేఽహ్నివా ॥ * ॥ ఇతి । బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశాహాది కాలేషు సపిణ్డీకరణం నచేత్ । తదాప్రశస్త నక్షత్రే త్రిపక్షాదిషు కారయేత్ ॥ * ॥ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ ప్రమాదాదకృతేతస్మిన్ద్వాదశైకాదశేఽహని । త్రయోవింశద్దినేవాఽపిత్రిపక్షాద్యుత్తరేషుతు ॥ తత్రప్రశస్తనక్షత్రం పరిశోధ్యసమాచరేత్ । త్రిపదర్క్షంవినాజన్మ భానుభౌమశనైశ్చరాన్ ॥ శుక్రవారం తదంశంచవినాఽన్యత్రసమాచరేత్ ॥ * ॥ శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ చతుర్దశ్యాంతు యత్పూర్వం సపిణ్డీకరణం స్మృతమ్ । ఏకోద్దిష్టవిధానేన తత్కార్యం శస్త్రఘాతినః ॥ * ॥ ఇతి । యదేతత్సపిణ్డీకరణమ్, తత్, శస్త్రహతస్య ఏకోద్దిష్టం చతుర్దశ్యాం కార్యం నసపిణ్డీకరణమిత్యర్థః । స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణేత్రీణి ఋక్షాణ్యాహుర్మనీషిణః । ప్రాజాపత్యం తథారౌద్రం నక్షత్రం త్వైన్ద్రిదైవతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఋశ్యశృఙ్గః — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం యేన ప్రమాదాదకృతంతదా । అనూరాధార్ద్రిహస్తేషురోహిణ్యాంవాసమాచరేత్ ॥ * ॥ గాలవశ్చ — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధముక్తకాలే నచేత్కృతమ్ । రౌద్రేహస్తేచరోహిణ్యాం మైత్రభేవా సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి.

వత్సరాతిక్రమేసపిణ్డీకరణప్రకారస్తత్కాలశ్చ

సంవత్సరాత్యయేతు పునష్షోడశశ్రాద్ధానుష్ఠానపూర్వకం కర్తవ్యమ్, “ ॥ శ్లో ॥ కృతేఽపి షోడశశ్రాద్ధే సపిణ్డీకరణం వినా । సంవత్సరేవ్యతీతేతు పునష్షోడశమర్హతి ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । అత్రకాలమాహబృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ అకృతేప్రాప్తకాలేతు శ్రాద్ధకాలోఽత్రవక్ష్యతే । కన్యాకుమ్భగతేభానౌ కృష్ణపక్షేవిధీయతే ॥ * ॥ ఇతి । గర్గశ్చ — ॥ శ్లో ॥ కృష్ణపక్షేతుపఞ్చమ్యామష్టమ్యాం దర్శఏవవా । ఏకాదశ్యాంతు కర్తవ్యం

స్వకాలాకరణేసతి ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ అమాయాంచ క్షయాహేచ ప్రేతపక్షే తథైవచ । శ్రాద్ధం సపిణ్డనం కుర్యాత్తిథివారౌనశోధయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ కన్యాకుమ్భగతే సహస్ర కిరణే తామిస్రపక్షే భృగోర్వారర్క్షోదయమజ్జనాతనయయోర్జన్మత్రయం చాత్మనః । హిత్వా నన్దకరీం చతుర్దశతిథిం శ్రాద్ధం విదధ్యాద్వసుత్వాష్ట్రార్కాశసమీరమన్త్రిమఘమిత్రాఖ్యేన్దువిష్ణ్వమ్బుషు ॥ * ॥ నృసింహః — ॥ శ్లో ॥ కన్యాకుమ్భగతేసూర్యే కృష్ణపక్షే విశేషతః । పఞ్చమ్యాంపరతః శ్రేష్ఠ ఆపఞ్చమ్యాస్సితేఽపిచ ॥ * ॥ బృహస్పతిః — ॥శ్లో॥ అన్త్యత్రిభాగేశస్తంస్యాత్కృష్ణపక్షే సపిణ్డనమ్ । ఆద్యభాగేచ కర్తవ్యం సితేపక్షేచ సఙ్కటే ॥ * ॥ ఇతి, ॥ శ్లో ॥ ప్రేతస్యవత్సరాదర్వాగ్యదా సంస్కారమిచ్ఛతి । నకాలనియమోజ్ఞేయోనమౌఢ్యంగురుశుక్రయోః ॥*॥ ఇతి, వత్సరాదర్వాగేవ కాలదోషాభావవిధానాత్, అర్థాత్సంవత్సరాత్పరమధిమాసమౌఢ్య దోషశ్చపరిహార్యః .

వర్ణభేదేనసాపిణ్డ్యకాలనియమః

వర్ణభేదేనకాలవ్యవస్థామాహ వృద్ధమనుః — ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశేఽహనివిప్రాణాం మాశౌచాన్తేతుభూభృతామ్ । వైశ్యానాంచ త్రిపక్షాదావథవాస్యాత్సపిణ్డనమ్ ॥ శూద్రాణాం ద్వాదశాహేచకర్తాతత్కాలతః శుచిః ॥ * ॥ ఇతి । అథవాస్యాదితివిప్రక్షత్రియవిశాం త్రిపక్షాదికాలేషువాసపిణ్డనమిత్యర్థః । విష్ణుశ్చ — ॥ శ్లో ॥ మన్త్రవర్జంహిశూద్రాణాం ద్వాదశాహేసపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతత్సచ్ఛూద్రవిషయమ్ । అతఏవప్రజాపతిః — ॥ శ్లో ॥ శూద్రాణాం ద్వాదశేఽహ్ని స్యాదాశౌచాన్తేఽథవాభవేత్ । కుర్యాదాశౌచమధ్యేఽపి సచ్ఛూద్రాణాం సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । సచ్ఛూద్రలక్షణమాహవ్యాఘ్రపాదః — ॥ శ్లో ॥ సంస్కృతాయాంతుశూద్రాయాం బ్రహ్మబీజసముద్భవః । స్వకర్మనిరతశ్చైవసచ్ఛూద్రస్సప్రకీర్తితః ॥ * ॥ ఇతి । సంస్కృతాయామ్ - బ్రాహ్మణేనవివాహోఢాయామ్ , ఇత్యసవర్ణవివాహస్యకలౌనిషేధాద్యుగాన్తరవిషయం శూద్రాణాం ద్వాదశాహేసపిణ్డనమ్ । త

థాచాపస్తమ్బః — ॥ శ్లో ॥ శూద్రాణాంహీనజాతీనామాశౌచాన్తేసపి
ణ్డనమ్ । పక్వాన్నేనన కర్తవ్యమామేన శ్రాద్ధమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శా
ట్యాయనోఽపి — ॥ శ్లో ॥ సర్వేషామేవవర్ణానామాశౌచాన్తేసపిణ్డన
మ్ । నపక్వంభోజయేద్విప్రాన్ సచ్ఛూద్రోఽపికదాచన ॥ భోజనేత్వ
శ్నతాంపాపం తస్యాపిప్రభవేత్సతామ్ ॥ * ॥ ఇతి । సతాంశూద్రా
న్నభోక్తౄణామ్, అస్య- శూద్రస్యచేత్యర్థః । ఏవంచబ్రాహ్మణానాం
మహాగురుపితృవిషయే త్రయోదశదినే సాపిణ్డ్యమ్, ॥ శ్లో ॥ ఉత్పాద్య పు
త్రం సంస్కృత్య వేదమధ్యాపయేత్పితా । కుర్యాద్వృత్తింమృతేతస్మిన్ ద్వా
దశాహంమహాగురౌ ॥ * ॥ ఇతి ద్వాదశాహమాశౌచవిధానాత్ .

దర్శపాతేఏకాదశాహేఆహితాగ్నికర్తృకసాపిణ్డ్యమ్

యత్తు — “ ద్వాదశాహేవైకాదశేవా ” ఇతిబోధాయనాదిభి
రేకాదశాహే సపిణ్డీకరణముక్తమ్, తత్ , ఏకాదశాహే దర్శపాతేస
త్యాహితాగ్నికర్తృవిషయమ్ । తథాచ హారీతః — ॥ శ్లో ॥ యాతుపూ
ర్వమమావాస్యా మృతాహాద్దశమాభవేత్ । సపిణ్డీకరణంతస్యాంకుర్యా
దేవసుతోఽగ్నిమాన్ ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధవసిష్ఠోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రథమా
స్యాదమావాస్యామృతాహాద్దశమేఽహని । సపిణ్డీకరణం తత్రకుర్యాదేవసు
తోఽగ్నిమాన్ ॥ * ॥ ఇతి । మృతాహాదితి మర్యాదాయాం పఞ్చమీ - మృ
తాహాదూర్ధ్వదినమారభ్యేత్యర్థః । “ యాతుపూర్వమమావాస్యా, ప్రథ
మాస్యాదమావాస్యా” ఇతి విశేషణసామర్థ్యాదేకాదశదినే ప్రాథమికద
ర్శపాతే సపిణ్డనమ్, నద్వితీయాదావితి కైశ్చిద్వ్యాఖ్యాతమ్ । మాధవీ
యాదౌ విశేషానభిధానాత్, ఋషివాక్యైలాఘవానాదరాత్తదుపేక్ష్యమ్ ।
అతఏవకార్ష్ణాజినిః — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణంకుర్యాత్పూర్వవచ్చాగ్ని
మాన్సుతః । పరతోదశరాత్రాచ్చేత్కుహూరబ్దోపరీతరః ॥ * ॥ ఇతి ।
దశరాత్రాత్పరతః కుహూశ్చేత్ - ఏకాదశేఽహన్యమావాస్యాచేదిత్య
ర్థః । ఇతరః - అనగ్నిః , ఏవంచఏకాదశేఽహన్యమావాస్యాగమేమ
ధ్యాహ్నేఆద్యమాసికాది, అపరాహ్ణేసపిణ్డీకరణమ్ , అపరాహ్ణేసాయా
హ్నేవా పిణ్డపితృయజ్ఞఇతి వివేకః , సపిణ్డీకరణంవినాపిణ్డపితృయజ్ఞాసిద్ధేరే

కాదశదినఏవసపిణ్డనం కుర్యాత్ । తథా చ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డనం వినా పుత్రః పితృయజ్ఞం న చాశ్రయేత్ । న పార్వణం నాభ్యుదయం కుర్వన్నలభతే ఫలమ్ ॥ * ॥ ఇతి । గాలవః — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాత్ప్రేతే పైతృకం పదమాస్థితే । ఆహితాగ్నేస్సినీవాల్యాం పితృయజ్ఞః ప్రవర్తతే ॥ * ॥ ఇతి । జాబాలిః — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం కుర్యాత్పూర్వం దర్శేఽగ్నిమాన్ సుతః । పరతో దశరాత్రస్య పూర్ణేఽబ్దే తు తథాపరః ॥ నాసపిణ్డ్యాగ్నిమాన్ విప్రః పితృయజ్ఞం సమాచరేత్ । పాపీ స్యాదసపిణ్డీ తు పితృహా చోపజాయతే ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసోఽపి — ॥ శ్లో ॥ అతీతే దశరాత్రే తు పూర్వాఽమా సాగ్నికస్య తు । తత్రైవ సహపిణ్డత్వం కృత్వా పార్వణమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పార్వణమ్ - పిణ్డపితృయజ్ఞః , ఏకాదశదినే ఏకాగ్నినా సపిణ్డీకరణం న కర్తవ్యమ్ ॥ శ్లో ॥ క్వచిద్విప్రక్షత్రియయోరేకోద్దిష్టస్య వాసరే । సపిణ్డీకరణం కార్యమన్యేషామితి రోమశః ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । క్వచిత్ - క్వచిదపి , అన్యేషామ్ - అనాహితాగ్నినామిత్యర్థః । ఆపది తు న దోషః , " ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశదినే ప్యేతాన్యేకోద్దిష్టాని షోడశ । సపిణ్డీకరణం చాపి కుర్యాదాపది నాన్యదా ॥ " ఇతి స్మరణాత్ । ఏవం చానాపది ఏకాగ్నినా ద్వాదశాహాదిష్వేవ సపిణ్డీకరణం కార్యమ్ , ఆహితాగ్నినా ఏకాదశదినే దర్శాగమే సతి తత్రైవ సపిణ్డీకరణం కర్తవ్యమ్ , ఆపది తు తత్రాసమ్భవే ద్వాదశాహాదౌ కార్యమ్ । తథా కర్మప్రదీపికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ అనన్తరమమావాస్యా దశరాత్రస్య యా భవేత్ । సపిణ్డీకరణం తస్యాం కుర్యాదేవాగ్నిమాన్ సుతః ॥ అభావే ద్వాదశాహాదౌ సపిణ్డీకరణం స్మృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । దర్శాగమేఽపి సాగ్నిర్ద్వాదశేఽహ్ని సపిణ్డీకరణం కుర్యాత్ । తదుక్తం భవిష్యత్పురాణే — ॥ శ్లో ॥ యజమానోఽగ్నిమాన్ రాజన్ ప్రేతశ్చానగ్నిమాన్ భవేత్ ॥ ద్వాదశాహే భవేత్కార్యం సపిణ్డీకరణం సుతైః ॥ * ॥ ఇతి । గోభిలః — ॥ శ్లో ॥ సాగ్నికస్తు యదా కర్తా ప్రేతశ్చానగ్నిమాన్ భవేత్ । ద్వాదశాహే తదా కార్యం సపిణ్డీకరణం సుతైః ॥ * ॥ ఇతి । పితురనగ్నిత్వేఽపి పుత్రస్యాగ్నిమత్త్వం పితుర్వైధుర్యాదినాఽగ్న్యాధానాసమ్భవే వేదితవ్యమ్ , తచ్చ యజన

ప్రకరణే నిరూపితమ్ । “ ప్రేతశ్చాప్యగ్నిమాన్ భవేత్ ” ఇతి కైశ్చిత్స్వరితమ్, తన్మాధవీయాదౌ విరోధాదుపేక్ష్యమ్ । తథాహి - కర్తుస్సాగ్నిత్వే వచనద్వయమిదముదాహృత్య ఉభయోస్సాగ్నిత్వే వచనాన్తరముదాహృతమ్, తచ్చ వక్ష్యతే । కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశాహం నిర్వర్త్య పూర్వం దర్శాద్యథావిధి । ప్రకుర్వీతాగ్నిమాన్ విప్రో మాతాపిత్రోస్సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పైఠీనసిః — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం పుత్రః పితుః కుర్వీత యోఽగ్నిమాన్ । అనగ్నేస్తు విజానీయాదేకోద్దిష్టాత్పరేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । ప్రేతస్య సాగ్నికత్వే కర్తురనగ్నికత్వే తృతీయే పక్షే సపిణ్డీకరణం కార్యమ్ । తదాహ సుమన్తుః— ॥శ్లో॥ ప్రేతశ్చేదాహితాగ్నిస్స్యాత్కర్తాఽనగ్నిర్యదా భవేత్ । సపిణ్డీకరణం తస్య కుర్యాత్పక్షే తృతీయకే ॥ * ॥ అత్ర విషయే ద్వాదశాహేఽపి విహితమ్ । భవిష్యత్పురాణే — ॥ శ్లో ॥ అనగ్నిస్తు యదా వీర భవేత్కర్తా తదా గృహీ । ప్రేతశ్చేదగ్నిమాంస్తత్ర ద్వాదశాహే సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఉభయోస్సాగ్నికత్వే ద్వాదశాహే సపిణ్డీ కార్యా । తదుక్తం విజ్ఞానేశ్వరీయే — ॥ శ్లో ॥ సాగ్నికస్తు యదా కర్తా ప్రేతశ్చాప్యగ్నిమాన్ భవేత్ । ద్వాదశాహే తదా కార్యం సపిణ్డీకరణం ద్విజైః ॥ * ॥ ఇతి । ఉభయోరనగ్నికత్వే ద్వాదశాహాదయః కాలా వికల్ప్యన్తే । తదుక్తం భవిష్యత్పురాణే — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం కుర్యాద్యజమానస్త్వనగ్నిమాన్ । అనాహితాగ్నేః ప్రేతస్య పూర్ణేఽబ్దే భరతర్షభ ॥ ద్వాదశేఽహని షష్ఠే వా త్రిపక్షే వా త్రిమాసి వా । ఏకాదశేఽపి వా మాసి మఙ్గళం స్యాదుపస్థితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ సాగ్నౌ కర్తర్యభావాద్యౌ ప్రేతే సాగ్నావనన్తరః । అనగ్నేస్తు ద్వితీయాద్యాస్సప్త కాలా మునీరితాః ॥ * ॥ ఇతి । కర్తరి - పుత్రే, సాగ్నౌ - ఆహితాగ్నౌ సతి । “ ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశే ద్వాదశేఽహ్ని త్రిపక్షే వా త్రిమాసికే । షష్ఠే వైకాదశే వాబ్దే సంపూర్ణే వా శుభాగమే ॥ ” ఇత్యుక్తేష్వష్టకాలేషు మధ్యే, ఆద్యౌ - ఏకాదశాహో ద్వాదశాహశ్చేతి ద్వౌ కాలౌ స్యాతామ్ । ఏకాదశాహే దర్శాగమే సత్యేకాదశాహః, అన్యథా ద్వాదశాహః । అనగ్నికర్తరి ఆహితాగ్నౌ ప్రేతే సతి, అనన్తరః - కాలస్త్రిపక్షః, అనాహితాగ్నేస్తు ద్వితీయాద్యా ద్వా

దశాహాద్యాస్సప్తకాలా ఇత్యర్థః । సప్తకాలా ఇతి పూర్వోక్తత్రయోదశాహాదికాలానామప్యుపలక్షణమ్ । సాగ్నిః కర్తా చేద్ద్వాదశాహే సాపిణ్డ్యం కుర్యాన్నాన్యత్ర, అనగ్నిః కర్తా చేత్సాగ్నౌ ప్రేతే త్రిపక్షద్వాదశాహయోరేవ నాన్యత్ర । అనగ్నౌ తు ప్రేతే అనగ్నిః కర్తా ద్వాదశాహాదిషూక్తేషు కాలేష్వేవ నాన్యత్రేతి కర్తృనియమోఽభిప్రేతః । ద్వాదశాహే యది కుర్యాత్సాగ్నిరేవేత్యేవంవిధిర్న తు కాలనియమోఽభిప్రేతః, “ ॥శ్లో॥ ద్వాదశాహాది కాలేషు సపిణ్డీకరణేష్విమే । సాగ్న్యనగ్నిత్వవిధయః కర్తురేవ నియామకాః ॥ * ॥ ” ఇతి స్మరణాత్ । ఏవం సత్యపి నియమే దైవాద్ద్వాదశాహే త్రిపక్షే వా సాపిణ్డ్యే అకృతే సతి న తస్య లోపః, కిం తు తదుత్తరకాలే కర్తవ్యమ్, తదుక్తం కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ ప్రమాదాదకృతే తస్మిన్ త్రిపక్షే ద్వాదశేఽహ్ని వా । ఉత్తరోత్తరకాలేషు యథాసంభవమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సాగ్నినా సాగ్నేరనగ్నేర్వా ద్వాదశాహే సపిణ్డీకరణే ప్రమాదాదకృతే సతి, అనగ్నినా సాగ్నేస్త్రిపక్షే తస్మిన్నకృతే సతి, ఉత్తరోత్తరకాలేషు యత్ర సంభవతి తత్ర కుర్యాదిత్యర్థః । ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్ని కుర్వీత సాగ్నికస్తు సపిణ్డనమ్ । ద్వాదశాహాదికాలేషు సాగ్నికోఽనగ్నికోఽపి వా ॥ * ॥ ఇతి । గోభిలః — ॥శ్లో॥ ద్వాదశాహాది కాలేషు ప్రమాదాదననుష్ఠితమ్ । సపిణ్డీకరణం కుర్యాత్కాలేషూత్తరభావిషు ॥ * ॥ ఇతి । పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ సాగ్నిః కర్తా ద్వాదశాహ ఏవ సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్తద్వినా పిణ్డపితృయజ్ఞాసిద్ధేః, పుత్రోఽనగ్నిః పితా చేత్సాగ్నిస్త్రిపక్ష ఏవ సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్, తయోర్ద్వాదశాహాదౌ ప్రమాదాదకృతే కాలేషూత్తరభావిషు సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । తయోః - ఆహితాగ్న్యనాహితాగ్న్యోరిత్యర్థః.

సాపిణ్డ్యాకరణే ముఖ్యకర్తుశ్శుభానధికారః

సపిణ్డీకరణకర్తుశ్శుభాగమే సపిణ్డీకరణం కృత్వైవ శుభకర్మ కర్తవ్యమ్। తదాహ శాట్యాయనిః — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతశ్రాద్ధాని శిష్టాని సపిణ్డీకరణం తథా । అపకృష్యాపి కుర్వీత కర్తా నాన్దీముఖే ద్విజః ॥ సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధమకృత్వా శుభకర్మకృత్ । ధ్రువం ప్రాప్నోతి నరకం సపిణ్డానాం మృతౌ క్రమా

త్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాత్పూర్వం శోభనం నవిధీయతే । యదిచేత్తత్కృతం కర్మ కర్తృనాశాయకల్పతే ॥ * ॥ ఇతి । చతుర్వింశతిమతేఽపి — ॥ శ్లో ॥ భ్రాతా వా భ్రాతృపుత్రో వా సపిణ్డశ్శిష్యఏవవా । సపిణ్డీకరణం కృత్వా కుర్యాదభ్యుదయం తతః ॥ * ॥ ఇతి । గౌతమోఽపి — ॥ శ్లో ॥ అగ్రజో వాఽనుజో వాపి సపిణ్డస్సోదకోఽపి వా । సపిణ్డీకరణం కుర్యాత్పుత్రో వా వృద్ధ్యుపస్థితౌ ॥ సపిణ్డీకరణం హిత్వా వృద్ధిశ్రాద్ధముపక్రమేత్ । అయాతయామమరణం భవేత్తస్యనసంశయః ॥ * ॥ ఇతి । కర్తురేవాయం దోషో నేతరేషామ్, — " ॥ శ్లో ॥ కుర్యాదేవ శుభం కర్మ ముఖ్యకర్తుశ్చ సన్నిధౌ ॥ " ఇతిస్మరణాత్ .

సాపిణ్డ్యాధికారినిరూపణమ్

సపిణ్డీకరణే అధికారీనిరూపితః స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఔరసో దత్తకో వాపి సపిణ్డీకరణం చరేత్ । పరిత్యజ్యైవ జీవన్తం పుత్రం నాన్యైస్తు కారయేత్ ॥ అథశిష్యబ్రహ్మచారి బన్ధుభృత్యపురోహితైః । కారయిత్వా దశాహాన్తం సపిణ్డీకరణం వినా ॥ సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధం పుత్రైః కార్యం ప్రయత్నతః ॥ * ॥ ఇతి । ప్రజాపతిః — ॥ శ్లో ॥ దాహాద్యేకాదశాహాన్తం గౌణపుత్రస్సమాచరేత్ । పిత్రోస్సపిణ్డీకరణం ప్రకుర్యాదౌరసస్సుతః ॥ భ్రాతా వా భ్రాతృపుత్రో వా సపిణ్డశ్శిష్యఏవవా । సపిణ్డీకరణం కుర్యాత్పుత్రహీనస్య సర్వదా ॥ అథవా ప్రేతభూతస్య పత్నీ కుర్యాదమన్త్రికమ్ । ఋత్విజా కారయేద్యద్వా సపిణ్డీకరణం తథా ॥ * ॥ ఇతి ॥ శ్లో ॥ ఋత్విగాదిర్యదా కుర్యాద్ధోమం శ్రాద్ధం క్రియాం క్వచిత్ । ఉపవీత్యేవ కుర్వీత కర్తుస్స్యాదపసవ్యకమ్ ॥ * ॥ ఆదిశబ్దాదసగోత్రాదయో గృహ్యన్తే । విష్ణుః — ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠో వాఽప్యనుజో వాఽపి సపిణ్డస్సోదకోఽపి వా । యస్తుసన్నిహితస్తస్యత్వధికారస్సపిణ్డనే ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖశ్చ — ॥ శ్లో ॥ అపుత్రాయాః పతిర్దద్యాత్సపుత్రాయా న తు క్వచిత్ । పత్యుః పిణ్డం తథా భార్యా భర్తృభార్యే పరస్పరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । లోకాక్షిః — ॥ శ్లో ॥ సర్వాభావే స్వయం పత్న్యస్స్వభర్తౄణామమన్త్రికమ్ । సపిణ్డీకరణం కుర్యుస్తతః పార్వణమేవచ ॥ * ॥ ఇతి । పార్వణమ్ - దర్శమహాలయాది । " సర్వాభా

వేస్వ్వయంపత్న్యః ” ఇత్యేతదాసురాదివివాహోఢావిషయమ్, బ్రా
హ్మాదివివాహోఢాతు పుత్రపౌత్రాభావే స్వయంకుర్యాత్ । తథా
మాధవీయే — ॥ శ్లో ॥ పుత్రః కుర్యాత్పితుః శ్రాద్ధం పత్నీతుతదసన్నిధౌ ।
ధనహార్యథదౌహిత్రస్తతో భ్రాతాచతత్సుతః ॥ * ॥ శఙ్ఖోఽపి — ॥ శ్లో ॥
పితుః పుత్రేణకర్తవ్యం పౌత్రేణాపి సపిణ్డనమ్ । తదభావేతుపత్నీస్యాత్స
త్న్యభావేతు సోదరః ॥ * ॥ పత్న్యభావేతు సోదర ఇత్యయంక్రమః ప
త్న్యదాయహరత్వే ద్రష్టవ్యః “ ॥ శ్లో ॥ అపుత్రాశయనంభర్తుః పాలయ
న్తీవ్రతేస్థితా । పత్న్యేవదద్యాత్తత్పిణ్డం కృత్స్నమంశం లభేతచ ॥ ” ఇ
తివృద్ధమనుస్మరణాత్ । అన్యథాయోదాయహరస్సఏవకుర్యాత్ । అతఏ
వాపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ యశ్చార్థహరస్సపిణ్డదాయీ ॥ * ॥ ఇతి । స
ర్వమేతదధస్తాన్నిరూపితమ్ । వివాహాద్యనన్తరమ్, ॥ శ్లో ॥ వివాహోప
నయాదూర్ధ్వం వర్షం వర్షార్ధమేవవా । నకుర్యాత్పిణ్డనిర్వాపం నకుర్యా
త్కరకాణిచ ॥ * ॥ ఇతి పిణ్డనిర్వాపనిషేధస్సపిణ్డీవ్యతిరిక్తవిషయః ॥ శ్లో ॥
మౌఞ్జీబన్ధాద్వివాహాచ్చవర్షం వర్షార్ధమేవవా । పిణ్డాన్ సపిణ్డానోదద్యాత్స
పిణ్డీకరణాదృతే ॥ * ॥ ఇతికార్ష్ణాజినిస్మరణాత్ । కాలాదర్శేఽపి —
॥ శ్లో ॥ మౌఞ్జీబన్ధాద్వత్సరార్ధం వత్సరం పాణిపీడనాత్ । పిణ్డనిర్వాపక
రణవిహీనం శ్రాద్ధమాచరేత్ ॥ నైమిత్తికమహాలయగయాప్రేతాబ్దికా
దృతే ॥ * ॥ ఇతి । నైమిత్తికమ్ - సపిణ్డీకరణమ్ । స్మృత్యన్తరేచ — ॥ శ్లో ॥
మహాలయేగయాశ్రాద్ధే మాతాపిత్రోర్మృతేఽహని । ద్వాదశాహేఽపి
కుర్వీత పిణ్డనిర్వాపణం సుతః ॥ * ॥ ఇతి । యత్తుస్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥
అపుత్రస్యపరేతస్య నైవకుర్యాత్సపిణ్డనమ్ । ఆశౌచముదకంపిణ్డమేకోద్ది
ష్టం నపార్వణమ్ ॥ * ॥ ఇతి, యదపివచనాన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ అపుత్రా
యేమృతాః కేచిత్పురుషావాస్త్రియోఽపివా । తేషాం సపిణ్డనాభావాదే
కోద్దిష్టంనపార్వణమ్ ॥ * ॥ ఇతి, తత్ పుత్రోత్పాదనప్రశంసాపర
మితి కాలాదర్శమాధవీయాదౌ వ్యాఖ్యాతమ్ । తథాచపూర్వోక్తశఙ్ఖా
దివచనాన్యుపపన్నాని భవన్తి । పైఠీనసిరపి — ॥ శ్లో ॥ అపుత్రాయాం
మృతాయాంతు పతిః కుర్యాత్సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । సుమన్తురపి — ॥ శ్లో ॥

అపుత్రేసంస్థితేకర్తా నభవేచ్ఛ్రాద్ధకర్మణి । తత్రపత్న్యపికుర్వీత సాపిణ్డ్యం పార్వణంతథా ॥ * ॥ ఇతి .

అపుత్రబ్రహ్మచారిణోస్సాపిణ్డ్యమ్

తథాచ , అపుత్రస్యగృహస్థస్య బ్రహ్మచారిణశ్చ సాపిణ్డ్యమాహ యమః — ॥ శ్లో ॥ అష్టమాద్ద్వాదశాదూర్ధ్వం గృహస్థబ్రహ్మచారిణోః। సపిణ్డీకరణం కుర్యాన్నప్రాగితియమోదితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అష్టమాదితి " అష్టమెవర్షె బ్రాహ్మణముపనయేత్ " ఇత్యాశ్వలాయనేనోక్తత్వాత్, తతః పూర్వముపనయనాభావేనవివాహస్యాభావ ఇత్యభిప్రాయేణోక్తమ్। " గర్భాష్టమేషు బ్రాహ్మణముపనయీత " ఇత్యాపస్తమ్బాదివచనానుసారేణ గర్భషష్ఠాదౌకృతోపనయనస్య ఏకదేశాధ్యయనానన్తరం కృతవివాహస్యాష్టమాత్ప్రాగపి సాపిణ్డ్యంకార్యమ్ । తథాచస్మృత్యర్థసారె— ॥ వా ॥ వయోవస్థావిశేషమనాదృత్య సర్వత్రపురుషాణాం స్త్రీణాంచవివాహాదూర్ధ్వం సపిణ్డీకరణం కార్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరె — ॥ శ్లో ॥ ఊనద్వివత్సరాదర్వాగూఢాయాః ఖననం తతః । ఉత్థాప్య సన్దహేత్తస్యాస్సాపిణ్డ్యాన్తం సమాచరేత్ ॥ ద్వాదశాబ్దాదయశోర్ధ్వం కన్యకాయాస్సపిణ్డనమ్ । స్వామ్యభావాద్ధినాస్త్యేవ నారాయణబలిం చరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవమసమ్పూర్ణద్వాదశవర్షాణాం బ్రహ్మచారిణాం నారాయణబలిరేవ కార్యః, నిషిద్ధసాపిణ్డ్యానాం తద్విధానాత్ ,

పతితాదీనాం సాపిణ్డ్యనిషేధః

తథాచ వృద్ధవసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణంనైవ మృతానాంబ్రహ్మచారిణామ్ । క్లీబానాం పతితానాంచ దుష్టస్త్రీణాంతథైవచ ॥ నైష్ఠికానాం యతీనాంచ శ్రాద్ధం నారాయణార్పణమ్ । ఉపకుర్వాణకస్యైవ సపిణ్డీకరణం విదుః ॥ * ॥ ఇతి । నారాయణార్పణమ్ - నారాయణబలిః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అపూర్ణద్వాదశాబ్దానాం మృతానాం బ్రహ్మచారిణామ్ । దాహాదిషోడశాన్తంతు నిర్వర్త్యైవయథావిధి ॥ ద్వాదశేఽహని సంప్రాప్తే నైవకుర్యాత్సపిణ్డనమ్ । నారాయణం సముద్దిశ్య విప్రానష్టౌ తు భోజయేత్ ॥ ఏకోద్దిష్టవిధానేన శ్రాద్ధంవా కారయేద్ద్విజః ॥ * ॥ ఇతి।

అస్యప్రత్యాబ్దికాదిశ్రాద్ధమపి నాస్తి, ॥ శ్లో ॥ నాసపిణ్డీకృతే ప్రేతే పితృకార్యం ప్రవర్తతే ॥ " ఇతిస్మరణాత్ .

వ్యుత్క్రమమృతసాపిణ్డ్యవిధిః

అపుత్రాయాః పత్న్యాః పతిస్సాపిణ్డ్యంకుర్యాత్ " ॥ శ్లో ॥ అపుత్రాయామృతాయాస్తుపతిః కుర్యాత్సపిణ్డనమ్ ॥ " ఇతి స్మృతేః । " వ్యుత్క్రమేణ ప్రమీతానామ్ " ఇతినిషేధాత్ పత్న్యాః కథంభర్త్రా సపిణ్డీకరణం కార్యమితచేన్న, మాతాపితృ పత్నీవ్యతిరిక్తవిషయత్వాత్ । తథాచ స్కాన్దే — ॥ శ్లో ॥ అక్రమేణమృతానాంతుసపిణ్డీకృతిరిష్యతే । యదిమాతాయదిపితాభర్తా నైషవిధిఃస్మృతః ॥ * ॥ ఇతి । యదిమాతావ్యుత్క్రమమృతాయదిపితాయదిభర్తావావ్యుత్క్రమమృతస్తదాఏషనిషేధోన, కింతువిధిఃస్మృతః - సపిణ్డీకరణవిధిరేవమన్వాదిభిఃస్మృతఇత్యర్థః । తథాచమనుః — ॥ శ్లో ॥ ధ్రియమాణేతుపితరిపూర్వేషామేవనిర్వపేత్ । పితాయస్యతువృత్తస్స్యాజ్జీవేచ్చాపిపితామహః । పితుస్స్వనామ సఙ్కీర్త్యకీర్తయేత్ప్రపితామహమ్ ॥ * ॥ ఇతి । జీవేచ్చాపిపితామహఇత్యస్యాపిపూర్వేషామేవనిర్వపేదిత్యన్వయః । కథంనిర్వపేదిత్యాహ - పితుఃస్వనామసఙ్కీర్త్యేతి । ఏవంచ, ధ్రియమాణేపితరి - జీవపితృకకర్తృకవృద్ధ్యాదిశ్రాద్ధేషు, పితుస్సాపిణ్డ్యేచ, పితుఃపితృభ్యః పితుః పితామహేభ్యః పితుః ప్రపితామహేభ్యః పితుః పితృపితామహప్రపితామహేభ్యఇతివా, పితామహేధ్రియమాణే పితామహస్యపితృభ్యః పితామహేభ్యః ప్రపితామహేభ్యః పితామహస్యపితృపితామహప్రపితామహేభ్య ఇతి వా కీర్తయేదిత్యర్థః । సుమన్తుశ్చ — ॥ శ్లో ॥ త్రయాణామపిపిణ్డానామేకేనాపిసపిణ్డనే । పితృత్వమశ్నుతేప్రేతఇతి ధర్మోవ్యవస్థితః ॥ * ॥ ఇతి । బ్రహ్మేపి — ॥ శ్లో ॥ మృతేపితరి యస్యాథవిద్యతేచపితామహః । తేనదేయాస్త్రయః పిణ్డాః ప్రపితామహపూర్వకమ్ ॥ తేభ్యశ్చపైతృకఃపిణ్డోనియోక్తవ్యశ్చపూర్వవత్ ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ వ్యుత్క్రమాచ్చమృతేదేయం యేభ్యఏవదదాత్యసౌ ॥ * ॥ ఇతి । అసౌవ్యుత్క్రమమృతో యోజీవద్దశాయాం యేభ్యోదదాతి తేభ్యఏవతత్సపిణ్డీకరణే వ్యు

తత్రి మమృతపితృకోదదాతీత్యర్థః । యత్తువిష్ణువచనమ్ — ॥ వా ॥ యస్యపితా ప్రేతస్స్యాత్సపితృపిణ్డం నిధాయ పితామహాద్ద్వాభ్యాం పరాభ్యాం దద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । తస్యాయమర్థః - పితామహే ధ్రియమాణే ప్రేతే చ పితరి పితు రేకం పిణ్డమేకోద్దిష్టవిధానేన నిధాయ పితుర్యః పితామహ స్తతః పరాభ్యాం ద్వాభ్యాం దద్యాత్ , పితామహస్త్వాత్మనః ప్రపితామహస్సంప్రదాన భూతః స్థితఏవేతి ప్రపితామహాయ తతః పరాభ్యాం ద్వాభ్యాం దద్యాదితి । తథా విజ్ఞానేశ్వరే — ॥ శ్లో ॥ చతుర్ణాం నిర్వపేత్పిణ్డాన్ పూర్వం తేషు సమాపయేత్ । తతః ప్రభృతి వై ప్రేతః పితృసామాన్యమశ్నుతే ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంచ వృతత్రి మమృతస్య పితుస్సపిణ్డీకరణం తత్పితృపితామహ ప్రపితామహేష్వన్యతమస్య జీవనేద్వయోర్వా జీవనేఽపి ప్రేతోద్దేశేన జీవద్వ్యతిరిక్త త్రిపురుషోద్దేశేనచ పార్వణైకోద్దిష్ట సముచ్చయాత్మకం సపిణ్డీకరణం కర్తవ్యమ్ । తథాచ కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ పితుర్మృతస్య సాపిణ్డ్యం మృతయోరూర్ధ్వయోర్ద్వయోః । ఏకస్మిన్వాద్వయోర్వాఽపి జీవతోస్సతఆచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏకస్మిన్ద్వయోర్వేత్యభిధానాత్పితామహాదిషు త్రిషు జీవత్సు నసాపిణ్డ్యమ్ , “ ॥ శ్లో ॥ పితాయస్యతువృత్తస్స్యాజ్జీవేచ్చాపి పితామహః ॥ * ॥ ఇతి , “ ॥ శ్లో ॥ త్రయాణామపిపిణ్డానామేకేనాపిసపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ” ఇతి , పూర్వోక్తమన్వాదివచనైర్ద్వయోరేకస్యవా జీవనే సాపిణ్డ్యప్రతిపాదనాత్ । వత్సరాన్తే ప్రేతాయ తత్పిత్రే తత్పితామహాయ తత్ప్రపితామహాయ చ బ్రాహ్మణాన్ భోజయేత్, “ త్రిషుపిణ్డః ప్రవర్తతే ” ఇతి పితుః పిత్రాదీనాం త్రయాణాం శ్రాద్ధే పిణ్డదానస్మరణాత్తేషు జీవత్సు తదయోగాచ్చ । తథాచ దక్షః — ॥ శ్లో ॥ పితామహంచ జీవన్తమతిక్రమ్యతదాసుతః । అతిక్రమ్యద్వయంవాఽపి సపిణ్డీకరణంచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తథా పిణ్డపితృయజ్ఞం ప్రకృత్యసుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ యేభ్యఏవపితాదద్యాత్తేభ్యః కుర్వీత సాగ్నికః । పితామహేఽప్యేవమేవకుర్యాజ్జీవతి సాగ్నికః ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు — “ ॥ శ్లో ॥ ధ్రియమాణేతుపితరిపూర్వేషామేవనిర్వపేత్ । పూర్వేషు త్రిషు దాతవ్యం జీవేచ్చేత్త్రితయంయది ॥ * ॥ ” ఇతి, తత్ జీవపితృకశ్రాద్ధవిషయమితి వ్యాఖ్యాతారః । యుచ్చ — ॥ శ్లో ॥ జీవమానేఽపి పితరి పూర్వేషామేవనిర్వపేత్ । విప్రవద్వాఽ

పితంశ్రాద్ధే స్వకంపితరమాశయేత్ ॥ ఉభౌయస్యవ్యతీతౌతుజీవేచ్చప్రపితామహః । ద్వౌపిణ్డౌనిర్వపేత్తత్రభోజయేత్ప్రపితామహమ్ ॥ * ॥ ఇతి పిణ్డద్వయముక్తమ్, తజ్జీవపిత్రాదివరణవిషయమ్ । తచ్చ, “ పూర్వేషామేవనిర్వపేత్ ” “ చతురోనిర్వపేత్పిణ్డాన్ ” “ త్రిభిః పిణ్డైర్నియోజయేత్ ” ఇతి మన్వాదివచనవిరోధాదుపేక్ష్యమిత్యాహుః । యచ్చ — ॥ శ్లో ॥ సపితుః పితృకృత్యేషు హ్యధికారోనవిద్యతే । నజీవన్తమతిక్రమ్యకిఞ్చిద్దద్యాదితిశ్రుతిః ॥ * ॥ ఇతి, తత్ “ ॥ శ్లో ॥ పిత్రైర్యష్ట్యాంపితృయజ్ఞైశ్చవృద్ధౌమాతుర్మృతేఽహని । విప్రసంపదితీర్థేషుసోఽపిశ్రాద్ధం సమాచరేత్ ॥ పితుర్యాదేవతాః ప్రోక్తాస్తాఏవాత్రాపిదేవతాః ॥ * ॥ ఇత్యుక్తవ్యతిరిక్తదర్శాదిశ్రాద్ధవిషయమ్ । తథాలోకాక్షిః — ॥ శ్లో ॥ అమాశ్రాద్ధంగయాశ్రాద్ధంశ్రాద్ధంచాపరపక్షకమ్ । నజీవపితృకః కుర్యాత్తిలైః కృష్ణైశ్చతర్పణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తతఃపితృవ్యుత్క్రమమరణేజీవవ్యతిరిక్తానాంత్రయాణాంపరంతేషాంపిణ్డదానంతత్పిణ్డైస్సహప్రేతపిణ్డసంసర్గఇతి నిర్ణయః । నను, ॥ శ్లో ॥ లెపభాజశ్చతుర్థాద్యాః పిత్రాద్యాః పిణ్డభాగినః ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్, ప్రపితామహాత్పరేషాంపిణ్డభాక్త్వమనుపపన్నమితిచెన్నైవమ్, పిత్రాదిజీవనే తేషామపిపిణ్డభాక్త్వాత్పూర్వపూర్వాత్యయేక్రమేణోత్తరోత్తరస్యలేపభాక్త్వాత్ । అన్యథా వ్యుత్క్రమమరణాభావేఽపిపితుస్సపిణ్డీకరణేలెపభాజశ్చతుర్థస్యపిణ్డభాక్త్వంనస్యాత్ । తతశ్చ “ త్రిభిః పిణ్డైశ్చసంసృజేత్ ” ఇత్యాదిబహుస్మృతివ్యాకోపప్రసఙ్గః । ఏవం మాతరిమృతాయాం పితామహ్యాదిష్వన్యతమాత్యయే మాతుస్సాపిణ్డ్యంకర్తవ్యమ్ । తథాచబ్రహ్మా — ॥ శ్లో ॥ మాతర్యపిచవృత్తాయాం విద్యతేచపితామహీ । ప్రపితామహీపూర్వంతుకార్యస్తత్రాప్యయంవిధిః ॥ * ॥ ఇతి । భర్తుర్వ్యుత్క్రమమరణేఽపి పత్నీ సపిణ్డనంకుర్యాత్ “ ॥ శ్లో ॥ వ్యుత్క్రమేణమృతానాంచసపిణ్డీకృతిరిష్యతే । యదిమాతాయదిపితాభర్తానైషవిధిఃస్మృతః ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । భార్యామరణేఽపిపతిఃకుర్యాత్ “ ॥ శ్లో ॥ అపుత్రాయామృతాయాస్తుపతిఃకుర్యాత్సపిణ్డతామ్ ।

శ్వశ్రూ ర్వ దిభిస్సహైవాస్యాస్సపిణ్డీకరణం భవేత్ ॥ " ఇతిస్మరణాత్ । అతః వ్యుత్క్రమమరణే పుత్రః పత్నీ పతిశ్చ సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ , తద్వ్యతిరిక్తానాం వ్యుత్క్రమమరణే సాపిణ్డ్యం నకుర్యాత్, ఆమేన హేమ్నా వా కుర్యాత్ । తదాహ గోభిలః — ॥ శ్లో ॥ అనుక్తకాలేష్వపి తు వ్యుత్క్రమేణమృతావపి । ఆమేన వాఽపి సాపిణ్డ్యం హేమ్నా వాఽపి ప్రకల్పయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సపిణ్డీకరణస్య ద్వాదశాహాదయో వత్సరాన్తాః కాలా ఉక్తాః , తేషు ప్రమాదాదకృతే సపిణ్డీకరణే వ్యుత్క్రమమృతావపి పుత్రవ్యతిరిక్తః కర్తా ఆమేన వా హేమ్నా వా కుర్యాదిత్యర్థః । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ వ్యుత్క్రమాచ్చ ప్రమీతానాం నైవ కార్యా సపిణ్డతా । అథవాఽఽమేన కర్తవ్యా హేమ్నా వా తదసమ్భవే ॥ గృహే దాహ్యృత్యపక్వాన్నం పిణ్డం దద్యాత్త్రిభిస్సహ । పిణ్డం దత్వా యథాన్యాయం పిణ్డసంయోజనం చరేత్ ॥ * ॥ యథాన్యాయమ్ - జీవన్తమతిక్రమ్య , అత్ర సపిణ్డీకరణమాత్రస్యామాదివిధానేఽపి తన్నాన్తరీయకతయా శ్రాద్ధాన్తం సిద్ధమితి కేచిత్, అన్యే తు వ్యుత్క్రమమృతౌ సపిణ్డీకరణమాత్రస్యామాదివిధానాత్తత్పూర్వవర్తి శ్రాద్ధానాం సత్యాం శక్తౌ నామాదినియమ ఇత్యాహుః । ఏవం చ మాతాపితృవ్యతిరిక్తవ్యుత్క్రమమృతౌ సాపిణ్డ్యనిషేధః పాక్షికః , పక్షే ఆమేన హేమ్నా వా విధానాత్ । ఏవం విహితశ్రాద్ధాభిప్రాయేణ , ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠో వాఽప్యనుజో వాఽపి కుర్యాద్భ్రాతుస్సపిణ్డనమ్ । నపుత్రస్య పితా కుర్యాన్నానుజస్య తథాఽగ్రజః ॥ యది స్నేహేన కుర్యాత్తాం సపిణ్డీకరణం వినా । అన్యాభావే పితా మాతా జ్యేష్ఠో వాఽపి సపిణ్డనమ్ ॥ కుర్యాజ్జీవన్తమాక్రమ్య పిణ్డభాగం నియోజయేత్ । సర్వాభావే పితా వాఽపి కుర్యాద్భ్రాతాఽథవాఽగ్రజః ॥ * ॥ ఇత్యాదీని వ్యుత్క్రమసాపిణ్డ్యప్రతిపాదకాని ద్రష్టవ్యాని .

క్రమసాపిణ్డ్యనిరూపణమ్

అత్ర వ్యుత్క్రమమృతానాం మాతాపితృభర్తృపత్నీనామన్నేన సాపిణ్డ్యే కృతే, ఇతరేషామామేన హేమ్నా వా కృతేఽపి తదన్తర్హితమరణే తత్సాపిణ్డ్యానన్తరమేవ తేషాం పునరన్నేన సపిణ్డీకరణం విదధాతి కాశ్యపః — ॥ శ్లో ॥ వ్యుత్క్రమేణ ప్రమీతానాం సపిణ్డీకృతిరిష్యతే । అన్తర్హితమృతే

పశ్చాత్పునఃకుర్యాత్సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । దక్షశ్చ — ॥ శ్లో ॥ పితామహంచజీవన్తమతిక్రమ్య యదాసుతః । అతిక్రమ్యద్వయంవాఽపి సపిణ్డీకరణంచరేత్ ॥ తయోరాపన్నయోఃకాలే పునఃకుర్యాత్సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । వసిష్ఠశ్చ — ॥ శ్లో ॥ వ్యుత్క్రమేణాపి సాపిణ్డ్యం కర్తవ్యమృషిసంమతమ్ । తత్రాపూర్వస్యసాపిణ్డ్యే కృతేఽన్యపునరాచరేత్ ॥ భ్రాతా వా భ్రాతృపుత్రో వా సపిణ్డశ్శిష్యఏవవా । అథవా ప్రేతభూతస్య పత్నీ కుర్యాదమన్త్రికమ్ ॥ ఋత్విజా కారయేద్వ్యాద్వా సపిణ్డీకరణం పునః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రామన్త్రకవిధానం మన్త్రోచ్చారణాశక్త పత్నీవిషయమిత్యర్థస్తాన్నిరూపితమ్ .

పతితైస్సహసాపిణ్డ్యనిషేధః

పతితైస్సహసాపిణ్డ్యనిషేధమాహ శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ క్లీబైర్నపతితైశ్చైవ దుష్టాభిస్త్రీభిరేవచ । సపిణ్డీకరణం కుర్యాదేకోద్దిష్టం సమాచరేత్ ॥ * ॥ పతితమతిక్రమ్యతదూర్ధ్వగతైఃసాపిణ్డ్యం కృత్వా అనుమాసికాదావేకోద్దిష్టమాచరేదిత్యర్థః । పారిజాతేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పితుర్నామనిర్దేశ్యం మహాపాతకదోషిణః । ఆవాహనాదికార్యేషు కింతుతత్పరభావినామ్ ॥ పితామహపురోగాణాం నామానితు వినిర్దిశేత్ । పితామహోఽపిదుష్టశ్చేత్ప్రపితామహపూర్వగాః ॥ నిర్దేష్టవ్యాస్త్రయోమర్త్యాస్తస్మిన్నపివిదూషితే । ప్రపితామహపిత్రాద్యాస్త్రయోవాచ్యా యథాక్రమమ్ ॥ దుష్టశ్చేన్మధ్యమఃకశ్చిత్తద్ద్విజాః పూర్వపశ్చిమాః । త్రీనేవనిర్దిశేన్మర్త్యాః కింత్వత్రైతద్విశిష్యతే ॥ చణ్డాలాదిహతేతాతే పతితేసంగవర్జితే । వ్యుత్క్రమాచ్చమృతేదేయం యేభ్యఏవ దదాత్యసౌ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేచ — ॥ శ్లో ॥ వృద్ధేపితరిసన్యస్తే తాతేచపతితేసతి । యేభ్యఏవ పితాదద్యాత్తేభ్యోదద్యాత్స్వయంసుతః ॥ * ॥ ఇతి । తథా యేభ్యోదదాతిపిత్రాదిస్తేభ్యఃపుత్రాదిర్దద్యాత్, తథాతాతే పతితే “ తేషుక్రమాద్భృతే ” ఇతి పితృవ్యతిరిక్తస్య పతితస్య సపిణ్డనం నాస్తి, ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం నైవమృతానాం భ్రష్టచారిణామ్ । క్లీబానాం పతితానాంచ దుష్టస్త్రీణాం తథైవచ ॥ నైష్ఠికానాం యతీనాంచ శ్రాద్ధం నారాయణార్పణమ్ ॥ ” ఇతివృద్ధవసిష్ఠస్మరణాత్ .

సపిణ్డీకరణప్రకారః

సపిణ్డీకరణే ఇతికర్తవ్యతామాహ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ గన్ధోదకతిలైర్యుక్తం కుర్యాత్పాత్రచతుష్టయమ్ । అర్ఘ్యార్థం పితృపాత్రేషు ప్రేతపాత్రం ప్రసేచయేత్ ॥ యే సమానా ఇతి ద్వాభ్యాం శేషం పూర్వవదాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । విజ్ఞానేశ్వరేణాస్యార్థోఽభిహితః ॥ వా ॥ గన్ధోదకతిలైర్యుక్తం పాత్రచతుష్టయమర్ఘ్యసిద్ధ్యర్థం పూర్వోక్తవిధినా కుర్యాత్, తిలైర్యుక్తం పాత్రచతుష్టయమితి వదతా పితృవర్గే చత్వారో బ్రాహ్మణా దర్శితాః, వైశ్వదేవే ద్వావస్థితావేవ, తత్ర ప్రేతపాత్రోదకం కించిదవశేషం త్రేధా విభజ్య పితృపాత్రేషు సేచయేత్ । “ యే సమానాః ” ఇతి ద్వాభ్యామ్ , శేషమ్ - విశ్వేదేవావాహనాదివిసర్జనాన్తమ్ , పూర్వవత్ - పార్వణవదాచరేత్ । ప్రేతార్ఘ్యపాత్రావశిష్టోదకే ప్రేతస్థానబ్రాహ్మణహస్తే అర్ఘ్యం దత్త్వా శేషమేకోద్దిష్టవత్సమాపయేత్, పిత్ర్యేషు త్రిషు పార్వణవత్ ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనః — ॥ వా ॥ చత్వారి పాత్రాణి సతిలోదకైః పూరయిత్వా త్రిస్త్రిభిః పితృపాత్రేష్వాసిఞ్చతి “ యే సమానాః ” ఇతి ద్వాభ్యామేతేన పిణ్డో వ్యాఖ్యాతః ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుః — ॥ వా ॥ సంవత్సరాన్తే ప్రేతాయ తత్పిత్రే తత్పితామహాయ చ బ్రాహ్మణాన్ దేవపూర్వం యోజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । గాలవశ్చ — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం కుర్యాత్తతః ప్రేతత్వముక్తయే । విశ్వాన్ దేవాన్నియోజ్యాదౌ కాలకాముకసంజ్ఞికాన్ । ప్రేతం పితామహాదీంశ్చ మన్త్రైరర్ఘ్యాదిభిః శ్రయేత్ । అనుసన్ధీయ తే పూర్వాః పరో విచ్ఛిద్యతే తతః ॥ * ॥ ఇతి । ఉక్తేష్వేతేషు వచనేషు ప్రథమతో విశ్వేదేవవరణమ్ , తతః ప్రేతవరణమ్ , తతః పితృపితామహవరణమితి క్రమః ప్రతీయతే । క్రమాన్తరం తు స్మృత్యన్తరేఽభిహితమ్ — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధద్వయముపక్రమ్య సపిణ్డీకరణం భవేత్ । పార్వణం తత్ర పూర్వం స్యాదేకోద్దిష్టమథాచరేత్ ॥ * ॥ తథా — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధే దైవపూర్వం నియోజయేత్ । పిత్రూన్నియోజయేత్పశ్చాత్తతః ప్రేతం వినిర్దిశేత్ ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామపి — ॥ శ్లో ॥ కామకాలౌ వైశ్వదేవే నిర్దిష్టౌ తు సపిణ్డనే । పితామహాదీన్నిర్దిశ్యాపి

పశ్చాత్పునఃకుర్యాత్సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । దక్షశ్చ — ॥ శ్లో ॥ పితా మహంచజీవన్త మతిక్రమ్యయదాసుతః । అతిక్రమ్యద్వయంవాఽపి సపిణ్డీక రణంచరేత్ ॥ తయోరాపన్నయోఃకాలే పునఃకుర్యాత్సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । వసిష్ఠశ్చ — ॥ శ్లో ॥ వ్యుత్క్రమేణాపి సాపిణ్డ్యం కర్తవ్యమృషిసం మతమ్ । తత్రాపూర్వర్ధ్వస్యసాపిణ్డ్యే కృతేఽస్యపునరాచరేత్ ॥ భ్రాతా వాభ్రాతృపుత్రోవా సపిణ్డశ్శిష్యఏవవా । అథవాప్రేతభూతస్య పత్నీ కుర్యాదమన్త్రికమ్ ॥ ఋత్విజా కారయేద్వాపి సపిణ్డీకరణం పునః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రామన్త్రికవిధానం మన్త్రోచ్చారణాశక్త పత్నీవిషయమిత్యర్థ స్తాన్నిరూపితమ్ .

పతితైస్సహసాపిణ్డ్యనిషేధః

పతితైస్సహసాపిణ్డ్యనిషేధమాహ శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ క్లీబై ర్నపతితైశ్చైవ దుష్టాభిస్త్రీభిరేవచ । సపిణ్డీకరణం కుర్యాదేకోద్దిష్టం స మాచరేత్ ॥ * ॥ పతితమతిక్రమ్యతదూర్ధ్వగతైఃసాపిణ్డ్యం కృత్వా అను మాసికాదావేకోద్దిష్టమాచరేదిత్యర్థః । పారిజాతేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పితు ర్నామనిర్దేశ్యం మహాపాతకదోషిణః । ఆవాహనాదికార్యేషు కింతుత త్పరభావినామ్ ॥ పితామహపురోగాణాం నామానితు వినిర్దిశేత్ । పితా మహోఽపిదుష్టశ్చేత్ప్రపితామహపూర్వగాః ॥ నిర్దేష్టవ్యాస్త్రయో మర్త్యాస్తస్మిన్నపివిదూషితే । ప్రపితామహపిత్రాద్యాస్త్రయోవాచ్యా యథాక్రమమ్ ॥ దుష్టశ్చేన్న ధ్యనుఃకశ్చిత్తద్ద్విజాః పూర్వపశ్చిమాః । త్రీనేవనిర్దిశేన్మర్త్యాః కింత్వత్రైతద్విశిష్యతే ॥ చణ్డాలాదిహతే తాతే పతితే సంగవర్జితే । వ్యుత్క్రమాచ్చమృతేదేయం యేభ్యఏవ దదాత్య సౌ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేచ — ॥ శ్లో ॥ వృద్ధాపితరిసన్న్యస్తే తాతేచ పతితేసతి । యేభ్యఏవ పితాదద్యాత్తేభ్యోదద్యాత్స్వయంసుతః ॥ * ॥ ఇ తి । తథా యేభ్యోదదాతిపిత్రాదిస్తేభ్యఃపుత్రాదిర్దద్యాత్, తథాతాతేప తితే “ తేషుక్రమాద్భృతే ” ఇతి పితృవ్యతిరిక్తస్య పతితస్య సపిణ్డనం నా స్తి , ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం నైవమృతానాం బ్రహ్మచారిణామ్ । క్లీబానాం పతితానాంచ దుష్టస్త్రీణాం తథైవచ ॥ నైష్ఠికానాం యతీనాంచ శ్రాద్ధం నారాయణార్పణమ్ ॥ ” ఇతి వృద్ధవసిష్ఠస్మరణాత్ .

సపిణ్డీకరణప్రకారః

సపిణ్డీకరణే ఇతికర్తవ్యతామాహ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ గన్ధోదకతిలైర్యుక్తం కుర్యాత్పాత్రచతుష్టయమ్ । అర్ఘ్యార్థం పితృపాత్రేషు ప్రేతపాత్రం ప్రసేచయేత్ ॥ యేసమానా ఇతిద్వాభ్యాం శేషం పూర్వవదాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । విజ్ఞానేశ్వరేణాస్యార్థోఽభిహితః ॥ వా ॥ గన్ధోదకతిలైర్యుక్తం పాత్రచతుష్టయమర్ఘ్యసిద్ధ్యర్థం పూర్వోక్తవిధినా కుర్యాత్, తిలైర్యుక్తం పాత్రచతుష్టయమితి వదతా పితృవర్గే చత్వారో బ్రాహ్మణా దర్శితాః, వైశ్వదేవే ద్వావస్థితావేవ, తత్ర ప్రేతపాత్రోదకం కించిదవశేషం త్రేధా విభజ్య పితృపాత్రేషు సేచయేత్ । "యేసమానాః" ఇతి ద్వాభ్యామ్, శేషమ్ - విశ్వేదేవావాహనాది విసర్జనాన్తమ్, పూర్వవత్ - పార్వణవదాచరేత్ । ప్రేతార్ఘ్యపాత్రావశిష్టోదకే ప్రేతస్థాన బ్రాహ్మణహస్తే అర్ఘ్యం దత్వా శేషమేకోద్దిష్టవత్సమాపయేత్, పిత్ర్యేషు త్రిషు పార్వణవత్ ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనః — ॥ వా ॥ చత్వారి పాత్రాణి సతిలోదకైః పూరయిత్వా త్రిస్త్రిః పితృపాత్రేష్వాసిఞ్చతి "యేసమానాః" ఇతి ద్వాభ్యామేతేన పిణ్డో వ్యాఖ్యాతః ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుః — ॥ వా ॥ సంవత్సరాన్తే ప్రేతాయ తత్పిత్రే తత్పితామహాయ చ బ్రాహ్మణాన్ దేవపూర్వం భోజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । గాలవశ్చ — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం కుర్యాత్తతః ప్రేతత్వముక్తయే । విశ్వాన్దేవాన్నియోజ్యాదౌ కాలకాముకసంజ్ఞికాన్ । ప్రేతం పితామహాదీంశ్చ నున్నైర్విప్రైర్విధిభిః శ్రయేత్ । అనుసన్ధీయ తే పూర్వాః పరో విచ్ఛిద్యతే తతః ॥ * ॥ ఇతి । ఉక్తేష్వేతేషు వచనేషు ప్రథమతో విశ్వేదేవవరణమ్, తతః ప్రేతవరణమ్, తతః పితృపితామహవరణమితి క్రమః ప్రతీయతే । క్రమాన్తరం తు స్మృత్యన్తరేఽభిహితమ్ — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధద్వయముపక్రమ్య సపిణ్డీకరణం భవేత్ । పార్వణం తత్ర పూర్వం స్యాదేకోద్దిష్టమథాచరేత్ ॥ * ॥ తథా — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధే దైవపూర్వం నియోజయేత్ । పిత్ర్యాన్నియోజయేత్పశ్చాత్తతః ప్రేతం వినిర్దిశేత్ ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామపి — ॥ శ్లో ॥ కామకాలౌ వైశ్వదేవే నిర్దిష్టౌ తు సపిణ్డనే । పితామహాదీనిర్దిశ్యాపి

తురుచ్చారణం తతః ॥ * ॥ ఇతి । బృహద్విష్ణుః — ॥ శ్లో ॥ పితుర్మరణ
మారభ్య ద్వాదశే దివసే చరేత్ । ప్రేతభావవినిర్మోకద్వారా ప్రేతస్య వైపి
తుః ॥ పితామహాదిభిస్సార్ధం సాపిణ్డ్యస్య ప్రసిద్ధయే । సమానోదకభావస్య
సిద్ధ్యర్థం చ పితుస్సుతః ॥ ఏషాం పితామహాదీనాం విధినా పార్వణేన తు । స్వ
పితుః ప్రేతభూతస్య త్వేకోద్దిష్టవిధానతః ॥ ఇత్థం చ పార్వణాత్మైకోద్దిష్టా
త్మోభయాత్మకమ్ । పితామహాదీన్నిర్దిశ్య పితురుచ్చారణం తతః ॥ సంబద్ధ
గోత్రనామాని వస్వాదీంశ్చ ప్రకీర్తయేత్ । దద్యాత్కృసరతామ్బూలం
గన్ధమభ్యఞ్జనాదికమ్ ॥ తతస్స్నాయాత్సమాహూయ స్వాగతానుపవేశ్య
చ । దర్భం విప్రకరే దత్త్వా వృణుయాద్దైవపూర్వకమ్ ॥ సపిణ్డీకరణాద
ర్వాగృజుదర్భైః పితృక్రియాః । పరతో ద్విగుణైరేవ దైవకర్మ సదర్భిభిః ॥
పిత్ర్యే హ్యేకపవిత్రం తు ద్వాదర్భా దేవకర్మణి । ద్వౌ నిమన్త్రయితే వి
ప్రౌ వైశ్వదేవార్థమాదితః ॥ కామకాలౌ వైశ్వదేవే దేవతే హి ప్రకీర్తి
తే । పితామహాదిసమ్బద్ధాంస్త్ర్యవరాంశ్ఛ్రోత్రియాన్ద్విజాన్ ॥ ప్రే
తస్థానే త్వేకవిప్రం యద్వా పైతామహాదిషు । ఏకం వా ప్రేతమేకం వా
దైవేఽప్యేకం నిమన్త్రయేత్ ॥ పితామహాదీనభ్యర్చ్య తతః ప్రేతం సమర్చ
యేత్ । సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధం పితృపూర్వముదీరితమ్ ॥ ప్రేతపూర్వం వద
న్త్యేకే తదసాంప్రతమీరితమ్ । వైశ్వదేవార్చనం కృత్వాఽనన్తరం ప్రే
తభోజనే ॥ పార్వణస్య హి తన్త్రస్య మధ్యే తన్త్రాన్తరం భవేత్ । పార్వ
ణైకోద్దిష్టయోశ్చ పార్వణం పూర్వభాగ్భవేత్ ॥ పాదాన్ప్రక్షాళయేద్ద
ర్భాంస్తిలానోప్యావటత్రయే । దేవార్థానాముత్తరే తు పిత్ర్యార్థానాం తు
మధ్యమే ॥ దక్షిణే తు నిమిత్తస్య పాదప్రక్షాళనక్రమః । కుణ్డాని నిఖనేచ్ఛ్రా
ద్ధే యేన కేనాపి శఙ్కునా ॥ ఆయసేన ఖనేద్యస్తు నిరాశాః పితరో గతాః ।
శ్రాద్ధస్య చైకకుణ్డం స్యాద్ద్విజపాదసుసంమితమ్ ॥ సాపిణ్డ్యకం త్రికుణ్డం స్యా
ద్వృత్తాకారం తు దక్షిణే । త్రికోణం మధ్యమం కుణ్డముత్తరం చతురశ్రకమ్ ॥
ఆయామస్తస్య విస్తారస్తదర్ధం ఖననం భవేత్ । న్యూనాతిరిక్తం యః కు
ర్యాత్స భవేత్పితృఘాతుకః । ఆచాన్తాన్వైశ్వదేవార్థాన్ ప్రాఙ్ముఖాను
పవేశయేత్ ॥ ఆసనేషు చ క్లృప్తేషు తతః పైతామహాన్ద్విజాన్ । ఉదఙ్ముఖా

న్నివేశ్యైవ తతః ప్రేతార్ఘముత్తమమ్ ॥ ప్రత్యఙ్ముఖం నివేశ్యైనం సర్వం పిత్ర్య వదాచారేత్ । ఏకోద్దిష్టనిషేధం తు యద్యదావాహనాదికమ్ ॥ తత్సపిణ్డీ కృతౌ ప్రేతే సర్వం పిత్ర్యవదాచరేత్ । దక్షిణాగ్రేషు దర్భేషు తత్స్వర్ఘ్య పాత్రచతుష్టయమ్ ॥ సాదయేత్ప్రథమం తత్ర పిత్ర్యం పైతామహం తతః । ప్రపితామహదైవత్యం తతః ప్రేతార్ఘముత్తమమ్ ॥ పాత్రేషు త్రిదర్భాగ్రా ర్చానన్తర్ధాయ తిలోదకమ్ । శన్న ఇత్యాదిభిర్మన్త్రైరిన్నయేత్తేషు చ క్ర మాత్ ॥ ప్రేతశబ్దం పితృస్థానే యథాలిఙ్గం స్త్రియా అపి । పిత్ర్యర్ఘ్యం పితృహస్తేషు దత్వా ప్రేతార్ఘమన్తిమమ్ ॥ ప్రేతవిప్రకరే దత్వా యాదివ్యా ఇతి మన్త్రితః । దేవపూర్వం తు గన్ధాద్యైర్విప్రాణాం పూజనం భవేత్ ॥ ప్రేతోద్దిష్టవిశేషేణ దద్యాదాచ్ఛాదనాదికమ్ । అగ్నౌకరణహోమం చ యథాశాస్త్రం సమాచరేత్ । యథేష్టం భోజయేద్విప్రాననన్నం వ్య ఞ్జనసంయుతమ్ ॥ రక్షోఘ్నాంశ్చాపి వయేన్మన్త్రాన్వైష్ణవాన్ పైతృకా నపి । తృప్తాః స్థ ఇత్యపి పృష్టాస్తృప్తాస్మో బ్రువతే ద్విజాః ॥ అన్నం తు వికిరె ద్భూమౌ దద్యాదాచమనం తతః । హోమభోజనశేషాభ్యాం పిణ్డాన్ కృత్వా తిలాన్వితాన్ ॥ పితామహాదిపిణ్డాంస్త్రీన్ దద్యాత్తు పితృయజ్ఞవత్ । ప్రేతాయ దక్షిణే దద్యాత్పిణ్డం చోభయథోదకమ్ ॥ కరిష్యే పిణ్డసంయోగమి తి పృష్ట్వా తదాజ్ఞయా । యే సమానా ఇతి ద్వాభ్యాం పితృపిణ్డేషు యోజయే త్ ॥ పిణ్డసంయోజనాదూర్ధ్వం ప్రేతత్వస్య నివృత్తితః । మార్జనాదిషు కృత్యేషు చతుర్థం వినివర్తయేత్ ॥ అభ్యర్థయేద్ద్విజాంస్తేఽపి ప్రతిబ్రూ యుర్యథోచితమ్ । అన్నశేషమనుజ్ఞాప్య నమస్కృత్య నివర్తయేత్ ॥ * ॥

ఇతి । స్మృతిరత్నే —— ॥ శ్లో ॥ ఇతి బోధాయనః ప్రాహ సపిణ్డీకరణం బ్రు వన్ । తస్యోపస్థానమాత్రం తు ప్రేతపూర్వం మహామునిః ॥ ఆవాహనా దౌ త్వన్యత్ర పితృపూర్వత్వమాదివాన్ । ప్రేతపూర్వత్వశాస్త్రాణా మయమర్థో వ్యవస్థితః ॥ ఏవం ప్రేతస్య హి త్రీణి పితౄణాం చైకమేవ వా । ఇ త్యాపస్తమ్బవాక్యం చ నవిరోధీతి దృశ్యతే ॥ భుఞ్జానానాభిముఖ్యేన పు ణ్యసూక్తాని కీర్తయేత్ । తదభిశ్రవణం నామ తదప్యత్రోచివాన్మునిః ॥*॥

ఇతి । పుణ్యసూక్తాదీని - పురుషసూక్తాని, పితృసూక్తమన్త్రం వర్జయేత్, “ ॥ శ్లో ॥ నాన్దీముఖే గయాశ్రాద్ధే నిత్యశ్రాద్ధే చ మాసికే । సపిణ్డీకరణ

శ్రాద్ధేన జపేత్పితృసూక్తకమ్" ఇతి స్మృతేః । యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ ద్వౌ దైవే ప్రాక్త్రయః పిత్ర్య ఉదగేకైకమేవ వా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిసారసముచ్చయే తు — ॥ శ్లో ॥ పూర్వం నిమన్త్రయేద్దైవే ద్వౌ త్రీన్ విప్రాన్ పితృకర్మణి । దైవేఽపి త్రయోఽపి వైకైకం సపిణ్డీకరణం వినా ॥ * ॥ ఇతి । అతశ్చ ద్వౌ దైవే పితృకార్యే త్రీనేకైకముభయత్ర వా ఇత్యాదినా వైకైకమితి వచనం సాపిణ్డ్యవ్యతిరిక్తపార్వణవిషయమాపద్విషయం వా । సాయణీయే — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణేఽవశ్యం విష్ణుమభ్యర్చయేద్ద్విజే । సప్తకం తు తదాఖ్యాతం వినా విష్ణుం కథం తథా ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణువరణాభావే సాపిణ్డ్యస్య సప్తకత్వఖ్యాతిర్భజ్యేతేత్యర్థః । తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ ఇతి వై దేవలః ప్రాహ శాణ్డిల్యశ్చ మహామునిః । యదిచ్ఛేత్పార్వణశ్రాద్ధం తత్ర సర్వత్ర వై ద్విజే ॥ పూజయేద్విష్ణుమిత్యేవం శ్రాద్ధం సిధ్యతి నాన్యథా ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం విష్ణుపురాణే । విష్ణువరణాభావే దోషమాహ మనుః — ॥ శ్లో ॥ దైవాద్యన్తం భవేచ్ఛ్రాద్ధం పిత్రాద్యన్తం న తద్భవేత్ । పిత్రాద్యన్తం తదిహ న శ్రాద్ధమాప్నోతి వై ఫలమ్ ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ స్వధాశబ్దం ధూపదీపం నమశ్శబ్దం ప్రయోజయేత్ । నైవం ప్రేతే నమశ్శబ్ద ఉపతిష్ఠపదం భవేత్ ॥ విప్రపాణావథాగ్నౌ వా జుహుయాదాహుతిద్వయమ్ । నిరూహ్య వహ్నౌ రక్షార్థం ప్రేతస్య చ యమస్య చ ॥ స్వాహేతి జుహుయాదన్నముక్త్వైవ తద్గోత్రనామనీ । ప్రేతహస్తేఽపి వా హుత్వా భోజయేచ్చ యథాక్రమమ్ ॥ సంబుద్ధ్యా నిర్దిశేన్నామ పిత్రాదీనామసావితి । యజ్ఞశర్మన్నిమం పిణ్డముపతిష్ఠేతి చాన్తతః ॥ పిణ్డం చతుర్థం ప్రేతాయ దద్యాద్దక్షిణహస్తతః । ప్రేతపాత్రస్థముదకం పిత్రాద్యర్ఘేష్వథానయేత్ ॥ సమానో మన్త్ర ఇత్యాభ్యామృగ్భ్యాం ద్వాభ్యాం యథాక్రమమ్ । మధుత్రయేణ చాదాయ ప్రేతపిణ్డం త్రిధాకృతమ్ ॥ సంగచ్ఛధ్వమితి ద్వాభ్యాం పితృపిణ్డేషు యోజయేత్ । యే సమానా ఇతి ద్వాభ్యాం పిణ్డోపస్థానమిష్యతే ॥ పిణ్డసంయోజనాదూర్ధ్వం ప్రేతత్వస్య నివృత్తితః । మార్జనాదిషు సర్వత్ర చతుర్థో వినివర్తతే ॥ కేవలం పితృశబ్దస్తు పితృసామాన్యవాచకః । పితామహాదిసమ్బన్ధం మన్త్రమన్త్రాదిషూహయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనః — ॥ వా ॥ మధుత్రయేణ సంగచ్ఛధ్వం

సమానోమన్త్రి ఇతి త్రిభిర్ద్వాభ్యాం వాఽర్ఘ్యసంసర్గః, సఙ్గచ్ఛధ్వం సమానోమన్త్రి ఇతిద్వాభ్యాం పిణ్డసంసర్గః ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనః — ॥ వా ॥ సమానోమన్త్రి స్సమానీవ ఇతిద్వాభ్యామర్ఘ్యసంసర్గో మధుమతీభిస్సఙ్గచ్ఛధ్వం సమానోమన్త్రి ఇతిత్రిభిః పిణ్డసంసర్గః ॥ * ॥ ఇతి । గౌతమః — ॥ వా ॥ యేసమానా ఇత్యర్ఘ్యసంసర్గః, యేసజాతా ఇతి పిణ్డసంసర్గః ॥ * ॥ ఇతి । వైఖానసః — ॥ వా ॥ సమానోమన్త్రి స్సమానీవఇతిద్వాభ్యామర్ఘ్యసంసర్గస్సమానోమన్త్రి ఇతి ద్వాభ్యాం పిణ్డసంసర్గః ॥ * ॥ ఇతి । శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ నిర్వపేచ్చతురఃపిణ్డాం శ్శ్రద్ధయా పితృనామతః । పిణ్డందత్వా పితౄణాంతు పశ్చాత్ప్రేతస్య పార్శ్వతః ॥ తం చపిణ్డం త్రిధాకృత్వా తాన్వనుపూర్వ్యత్తుసత్తమః । నిదధ్యాత్త్రిషు పిణ్డేషు హ్యేవంసంసర్జనేవిధిః ॥ * ॥ ఇతి । సంసృజ్యమాన పిణ్డాభిప్రాయేణ చతురఃపిణ్డానిత్యుక్తమ్, యథాస్వసూత్రం పిణ్డసఙ్ఖ్యా ద్రష్టవ్యా । ద్వైధం దక్షిణాగ్రానిత్యాదినాఽఽపస్తమ్బేనపితృమాతృవర్గయోరుభయోరపి పిణ్డదానవిధానాదాపస్తమ్బినః ప్రేతపిణ్డేనసహాష్టపిణ్డాన్దద్యుః । తథాచ పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ హుతశేషమిశ్రైరన్నైస్తిలయుక్తైస్సప్తపిణ్డాననుహరణేఽష్టౌపిణ్డాననేకసాపిణ్డ్యే తావతోనిమిత్తపిణ్డాన్కృత్వోచ్ఛిష్ట సన్నిధావగ్నేర్దక్షిణతస్త్రిధాదక్షిణాగ్రాన్దర్భాన్సంస్తీర్య దక్షిణాముఖస్సవ్యం జాన్వాచ్య తేషు మధ్యమదర్భేషు మార్జయన్తాం మమపితుఃపితరః పశ్చిమదర్భేషుమార్జయన్తాం మమపితుర్మాతర ఇత్యాదిభిర్దక్షిణాపవర్గం మార్జయేత్, అత్రపూర్వం మాతృస్మృతౌ మార్జయన్తాం మమ మాతర ఇతిమార్జయిత్వా మార్జనక్రమేణ ఏతత్తే పితుస్తతేత్యాదిభిష్షట్పిణ్డాన్ దత్వా యేచత్వామను యాంశ్చత్వామన్వితి ప్రతిపిణ్డం దర్భమూలేషు లేపంనిమృజ్య మార్జయతాం మమప్రేతః మార్జయతాం మమప్రేతే త్యపోదత్వా అముకగోత్రాముకశర్మణ ప్రేతైతం పిణ్డముపతిష్ఠేతి ప్రేతపిణ్డం ప్రదాయ అముకగోత్రే అముక నామ్ని ప్రేతే ఇతి స్త్రియాః, బ్రాహ్మణాభ్యనుజ్ఞాతః సమానోమన్త్రి స్సమానీవ ఇతి ద్వాభ్యాం ప్రేతార్ఘ్యం పిత్రాద్యర్ఘ్యపాత్రేషు నినీయ తూష్ణీం ప్రేతపిణ్డమాదా

యత్రేధా విభజ్య తద్భాగత్రయం పిత్రాదిపిణ్డానాం పురస్తాన్నిధాయ
వైతరణీ గోదానం కృత్వాఽనుజ్ఞాప్తో మధుమతీభిస్సఙ్గచ్ఛధ్వం సమానోవ
న్త్రిస్సమానీవ ఇతి చతుర్భిస్తత్పిణ్డైస్సహ త్రయం హస్తాభ్యాం యుగప
త్సంసృజేత్ , ఏవం ప్రేతపిణ్డం పిత్రాదిపిణ్డైస్సంసృజ్య యేసమానా యే
సజాతా ఇతి ద్వాభ్యాం పిణ్డానుపస్థాయ సంసృష్టేనార్ఘ్యోదకేన మన్త్రి
న్మాహేన పూర్వవన్మార్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర యాజ్ఞవల్క్యః —
॥ శ్లో ॥ సర్వమన్నముపాదాయ సతిలం దక్షిణాముఖః । ఉచ్ఛిష్టసన్నిధౌ
పిణ్డాన్ దద్యాద్వై పితృయజ్ఞవత్ ॥ * ॥ ఇతి । సర్వమన్నమితి పాయసాపూ
పఫలాదీత్యర్థః । బోధాయనః — ॥ వా ॥ సర్వోపకరణైర్యథోపపాద
నం సంపూజ్యాక్షయ్యం వాచయిత్వా ఏవం స్వధాం వాచయిత్వా ఉత్థాప్యో
పసంగృహ్య ప్రసాద్య ప్రదక్షిణీకృత్య వైప్వథం దక్షిణాగ్రాన్ దర్భాన్
సంస్తీర్య ॥ * ॥ ఇత్యాది । ఆశ్వలాయనః — ॥ వా ॥ భుక్తవత్స్వనా
చాన్తేషు పిణ్డాన్ దద్యాదాచాన్తేష్విత్యేకే ॥ * ॥ ఇతి । జమదగ్నిః —
॥ శ్లో ॥ నదీ వైతరణీనామ దుర్గన్ధరుధిరావహా । కృష్ణతోయా మహావేగిన్య
స్థికేశతరఙ్గిణీ ॥ దత్తాగార్యేన సాపిణ్డ్యే స తాం తరతి నేతరః । అకృతే తత్ర
పచ్యన్తే ప్రాయశ్చిత్తేతు పాపినః ॥ విభక్తం ప్రేతపిణ్డం తు పితృపిణ్డేషుయో
జయేత్ । త్రిచేనమధువాతేతి సఙ్గచ్ఛధ్వం త్రిచేనచ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృ
త్యర్థసారే — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణేష్వేతాన్ పిణ్డానప్స్వవనిక్షిపేత్ ।
అన్యథాకరణే తేషాం పితృదేవారుదన్తిహి ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనోఽ
పి — ॥ శ్లో ॥ పత్న్యాం రజస్వలాయాంచ వ్యాధితాయామథాపివా ।
ప్రక్షిపేన్మధ్యమం పిణ్డం జలేగవ్యథవాఽనలే ॥ పతితాయాంచవాపత్న్యాం
మృతాయాంచ తథా ద్విజః । సపిణ్డీకరణే చైవ మధ్యపిణ్డం తథాచరేత్ ॥ వృ
ద్ధిశ్రాద్ధే సపిణ్డ్యాంచ ప్రేతశ్రాద్ధేఽనుమాసికే । సంవత్సరవిమోకే చ న
కుర్యాత్తిలతర్పణమ్ ॥ నవశ్రాద్ధాని మిశ్రాణి సపిణ్డీకరణం తథా । కృ
త్వాతు విధివత్స్నాయాన్నైవ స్నాయాన్మృతేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । మి
శ్రాణి - సపిణ్డీకరణాత్పూర్వభావీని షోడశ శ్రాద్ధానీతి వ్యాఖ్యాతారః

మాతృసాపిణ్డ్యవిధిః

మాతుస్సపిణ్డీకరణమాహాశఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ మాతుస్సపిణ్డీకరణంకథంకార్యంభవేత్సుతైః । పితామహ్యాదిభిస్సార్ధంసపిణ్డీకరణంస్మృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । విజ్ఞానేశ్వరీయే — ॥ శ్లో ॥ పితామహ్యాదిభిస్సార్ధం సపిణ్డీకరణంసుతః । మాతుఃకుర్వీతపిత్రాద్యైఃపితుఃకార్యంయథావిధి ॥ * ॥ ఇతి । మాతుః పితామహ్యాదిభిస్సార్ధమితి సమ్బన్ధః । కాశ్యపః — ॥ శ్లో ॥ యోజయేన్మాతురర్ఘ్యంచ ఋగ్భ్యాం మాత్రాదిషుత్రిషు । ఏవంత్రిధాకృతం పిణ్డం త్రిషుపిణ్డేషు యోజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । మాత్రాదిషు - పితామహ్యాదిషు । ప్రమీతపితృకస్యవికల్పమాహాయమః — ॥ శ్లో ॥ జీవత్పితా పితామహ్యామాతుఃకుర్యాత్సపిణ్డతామ్ । ప్రమీతపితృకఃపిత్రా పితామహ్యథవాసుతః ॥ * ॥ లౌకాక్షిరపి — ॥ శ్లో ॥ పితామహ్యాదిభిస్సార్ధం మాతరంతు సపిణ్డయేత్ । పితరిమ్రియమాణేతు తేనవోపరతేసతి ॥ * ॥ ఇతి । అన్వారోహణేతు భర్త్రైవసాపిణ్డ్యం నియతమ్ । తదాహశాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ మృతాయాఽనుగతానాథం సహ తేనసపిణ్డతామ్ । అర్హతి స్వర్గవాసేఽపి యావదాభూతసంప్లవమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యమః — ॥ శ్లో ॥ పత్యాచైకేన కర్తవ్యం సపిణ్డీకరణంస్త్రియాః । సామృతాపిహి తేనైక్యంగతామన్త్రాహుతివ్రతైః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రఏకశబ్దఃపితామహ్యాది వికల్పవ్యావృత్త్యర్థః । షట్త్రింశన్మతేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మాతుస్సపిణ్డీకరణం పత్యాసార్ధం విధీయతే । యస్మాత్పతివ్రతానాంతు సైవసన్ততిరిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖశ్చ — ॥ శ్లో ॥ అన్వారోహేతుభర్త్రైవ మాతుస్సహసపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిసారసముచ్చయే — ॥ శ్లో ॥ పరేద్యురనుయానేతు మరణాహక్రమేణతు । దహనాది సపిణ్డ్యన్తం సహకుర్యాద్యథావిధి ॥ పిణ్డందత్వాస్వధాం తస్యాఃభర్తృపాత్రే నినీయతు । మన్త్రైశ్చైవతు తత్పాత్రం పితృపాత్రేషుసేచయేత్ ॥ భర్తృపిణ్డేనసంసృజ్య పితృపిణ్డైస్తు సంసృజేత్ ॥ * ॥ ఇతి । విశ్వాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ స్త్రీపిణ్డె పతిపిణ్డగే తదనుతం పిత్రాదిభిర్మిశ్రయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయాం విశేషోఽభిహితః — ॥ శ్లో ॥ దశాష్టద్వాదశవిప్రాన్షిమన్త్ర్యద్వాదశేఽహని । ద్విధాస్త్రితే

షుదర్భేషుత్వర్ఘ్యపాత్రం ప్రకల్పయేత్ ॥ పిత్రాదేశ్చపురస్తైవ మా
త్రాదేస్తదనన్తరమ్ । పిత్రర్ఘ్యపాత్రఉదకం క్రమాత్పైతామహాదిషు।
యేసమానాఇతిద్వాభ్యాం మన్త్రాభ్యాం యోజయేత్క్రమాత్ । యో
జయేన్మాతురర్ఘ్యంచ ఋగ్భ్యాంమాత్రాదిషుత్రిషు ॥ ఏవంత్రిధాకృతంపి
ణ్డం పిణ్డేషుత్రిషుయోజయేత్ । పిత్రోస్సఙ్ఘాతమరణేత్వనుయానవిధిఃస్మృ
తః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతత్ “ ॥ శ్లో ॥ దైవంపిత్ర్యంచతన్త్రేంస్యాన్నిమిత్తం
ప్రతిపూరుషమ్ । పిణ్డందత్వాస్వధాంతస్యా భర్తృపాత్రే నినీయచ ॥ ”
ఇత్యాదివచనవిరోధాచ్ఛిష్టాచారాభావాచ్చానాదరణీయమ్। గాలవః —
॥ శ్లో ॥ ఏకచిత్యాం సమారూఢౌ దమ్పతీనిధనం గతౌ । ఏకోద్దిష్టం షోడ
శంచ భర్తురేకాదశేఽహని ॥ ద్వాదశేఽహనిసంప్రాప్తే పిణ్డమేకం ద్వ
యోఃక్షిపేత్ । పితృపిణ్డేన సంయోజ్య మాతృపిణ్డంపునస్తథా ॥ పితామ
హాదిపిణ్డేషు విభజ్యవినియోజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । వసిష్ఠస్తు — ॥ శ్లో ॥
అనుయానేతుపతినా సపిణ్డీకరణంసహ । అన్తర్ధాయతృణంమధ్యేభర్తృ
శ్వశురయోరపి ॥ * ॥ యమోఽపి — ॥ శ్లో ॥ తూష్ణీందద్యాత్ పిణ్డా
భ్యాం కుశైరన్తరయన్పితౄన్ । శ్వశురస్యాగ్రతోయస్మాచ్ఛిరఃప్రచ్ఛా
దనక్రియా ॥ పుత్రైర్ధర్మేణసాకార్యా మాతురభ్యుదయార్థిభిః ॥ * ॥ఇ
తి । బహుపత్న్యనుమరణేతు , “ ॥ శ్లో ॥ నిమిత్తపిణ్డమేకైకం దత్వాతై
స్సంసృజేత్క్రమాత్ ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ప్రతిపత్న్యేకైకం పిణ్డందత్వా
జ్యేష్ఠక్రమాద్విభజ్య మన్త్రావృత్త్యా సంసృజేత్ , “ ॥ శ్లో ॥ బ
హుపత్నీకపక్షేతు మన్త్రావృత్తిఃపునఃపునః । విభజ్యపిణ్డం దద్యాత్తుగా
ర్గ్యస్యవచనంతథా ॥ ” ఇతిస్మరణాచ్చ । మాతాపిత్రోస్సహమరణేఽపి
మాతృపిణ్డం పితృపిణ్డేన సంయోజ్య తం పిణ్డం త్రేధావిభజ్య పితామహా
దిపిణ్డేషు త్రిషుసంసృజేత్ , “ ॥ శ్లో ॥ పిత్రోస్సఙ్ఘాతమరణేత్వనుయా
నవిధిఃస్మృతః । పృథగేవాఽన్యథాకుర్యాదితిప్రాహపితామహః ॥ ” ఇతి
స్మరణాత్ । స్మృత్యర్థసారే — ॥ వా ॥ అనుమరణేసహమరణేచ తస్యా
అర్ఘ్యపిణ్డౌ పత్యురర్ఘ్యపిణ్డాభ్యాం పూర్వంసంసృజ్య పశ్చాదర్ఘ్యపిణ్డౌ
త్రిధావిభజ్య పిత్రాద్యర్ఘ్యపిణ్డైః పూర్వవత్సంసృజేత్॥ * ॥ ఇతి । ఏవం

చ, మాతుస్సపిణ్డీకరణే ప్రేతార్ఘ్యం పిత్రాద్యర్ఘ్యైస్సంసృజ్య ప్రేతపిణ్డం పితామహ్యాదిపిణ్డైస్సంసృజేత్, ప్రమీతపితృకస్తు పిత్రాదిపిణ్డైః పితామహ్యాదిపిణ్డైర్వా సంసృజేత్, పితామహ్యాది పిణ్డసంసర్గశ్శిష్టాచారానుగుణః, అనుమరణే సహమరణేచ తస్యా అర్ఘ్యపిణ్డౌ పత్యురర్ఘ్యపిణ్డాభ్యాం పూర్వం సంసృజ్య పశ్చాదర్ఘ్యపిణ్డౌ త్రేధావిభజ్యపిత్రాద్యర్ఘ్యపిణ్డైః పూర్వవత్సంసృజేదితి వివేకః। తథాచ, " ॥ శ్లో ॥ పితామహ్యాదిభిస్సార్ధం సపిణ్డీకరణంస్మృతమ్। " ఇతి పూర్వోక్తశఙ్ఖాదివచనాని తత్తత్పిణ్డసంసర్గాభిప్రాయాణి నతు శ్రాద్ధదేవతాప్రతిపాదనపరాణి, శ్రాద్ధదేవతాస్తు సర్వత్రపిత్రాదయః, తఏవభోజనీయాః। తథా విజ్ఞానేశ్వరః — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధం దేవపూర్వం నియోజయేత్। పితౄనేవాశయేత్తత్ర పునఃప్రేతంచనిర్దిశేత్ ॥ * ॥ ఇతి। స్మృత్యన్తరేచ — ॥ శ్లో ॥ మాతుఃపితుశ్చసాపిణ్డ్యే పిత్రాదీనేవభోజయేత్। పితామహ్యాదిభిస్సార్ధం మాతుఃకుర్యాన్మృతేఽహని ॥ * ॥ ఇతి। అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ సాపిణ్డ్యేహ్యుభయత్రాపి పితరశ్చైవ దేవతాః। స్త్రీణామర్ఘ్యంతు పిత్రాదౌ నయేత్పిణ్డాం స్త్రియాదిషు ॥ * ॥ ఇతి। పిత్రాదీనాం భోజనవిధానాత్తేషామేవార్ఘ్యసద్భావాత్ స్త్రీమృతౌ ప్రేతార్ఘ్యం పిత్రాద్యర్ఘ్యైస్సంసృజేత్, పితామహ్యాదేర్భోజనాభావేఽపి పిణ్డదానవిధానాత్ స్త్రీపిణ్డంపితామహ్యాదిపిణ్డేష్వేవ యోజయేదిత్యర్థః। తథాచస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ స్త్రీమృతాహే స్త్రియోభోజ్యాః పితరస్త్రీసపిణ్డనే। పిత్రాదేరేవహోమస్యాత్పిణ్డదానంతు వర్గయోః ॥ * ॥ ఇతి। పితరః-జీవత్పితృకస్య పితామహాదయస్త్రయః, ప్రమీతపితృకస్య పిత్రాదయస్త్రయశ్శ్రాద్ధదేవతాః, తేషామేవభోజనం హోమశ్చ, హోమమన్త్రేషుచడోహోఽస్తి, పిణ్డదానంతు పిత్రాదేః పితామహ్యాదీనాం తిస్రాణాంచేత్యర్థః। రుద్రసంగ్రహేచ — ॥ వా ॥ స్త్రీణాం సాపిణ్డ్యే భర్తుః పిత్రాదిభ్యః పిణ్డం దద్యాత్తథైవ తేషాం స్త్రీభ్యః ॥ * ॥ ఇతి। అతః పితామహ్యాదీనాం భోజనాభావేఽపి పిణ్డదానసద్భావాత్పితామహ్యాదిపిణ్డైర్మాతృపిణ్డసంయోగోయుజ్యతే। తథాచ పితృమేధసారే —

॥ వా ॥ పుంసః స్త్రియోవాసాపిణ్డ్యే పిత్రాదీనేవవృణుయాత్పుంసఃపిణ్డం పిత్రాదిపిణ్డైస్సంసృజేత్ , స్త్రియాఃపిణ్డం శ్వశ్ర్వాదిపిణ్డైరేవానుస్మృతౌ పఠత్యా ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర కేచిదాహుః - “ ॥ శ్లో ॥ పితామహ్యాదిభిస్సార్ధం సపిణ్డీకరణం స్మృతమ్ । ” ఇతి శఙ్ఖాదివచనాని మాతృసాపిణ్డ్య పితామహ్యాది భోజనపరాణి నతుపిణ్డ సంసర్గమాత్రాభిప్రాయాణి , “ పితౄనేవాశయేత్తత్ర ” ఇత్యాదీనితు అనుస్మృతివిషయాణి , అనుయానే పిత్రాదిపిణ్డేష్వేవ తత్పిణ్డ సంయోగవిధానాత్ , భోజనమపి తేషాం తత్ర యుజ్యతే ॥ * ॥ ఇతి । అపరేపునరాహుః — “ ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం పిత్రోః పితృయజ్ఞవిధానతః । ” ఇతి స్మరణాత్ , పిణ్డ పితృయజ్ఞేచ “ ॥ శ్లో ॥ తిలయుక్తేనచాన్నేన పిణ్డాం స్త్రీనేవపుత్రకః । పితౄనుద్దిశ్యదర్భేషు కుర్యాదుచ్ఛిష్టసన్నిధౌ ॥ ” ఇతివిధానాత్ , కాత్యాయనాశ్వలాయనాదిభిశ్చ పిణ్డపితృయజ్ఞప్రకారేణ పార్వణపిణ్డ విధానాత్ , తత్ర పిత్రాదీనాం భోజనే పితామహ్యాదీనాం పిణ్డ దానస్యానౌచిత్యాత్ , పిణ్డపితృయజ్ఞవిధానేనానుష్ఠాతౄణాంమాతృసాపిణ్డ్యే పితామహ్యాదీనామేవ భోజనమ్ , పితామహ్యాది పిణ్డైరేవ మాతృపిణ్డసంసర్గః , “ ॥ శ్లో ॥ పితామహ్యాదిభిస్సార్ధం సపిణ్డీకరణంస్మృతమ్ ॥ ” ఇత్యాదీనిచ పిణ్డత్రయవతాం పితామహ్యాది భోజన పిణ్డదాన తత్సంసర్గపరాణి , “ పితౄనేవాశయేత్తత్ర ” ఇత్యాదీనితు పిణ్డషట్కవతాం పిత్రాది భోజనపరాణి , “ పితామహ్యాదిభిస్సార్ధమ్ ” ఇతివచనాత్పితామహ్యాదిభిస్సహ పిణ్డ సంసర్గః ॥ * ॥ ఇతి । యథాకులాచారమిహవ్యవస్థా , “ ॥ శ్లో ॥ యత్రశాస్త్రగతిర్భిన్నా సర్వకర్మసు భారత । ఉదితేఽనుదితేచైవ హోమభేదో యథాభవేత్ ॥ తస్మాత్కులక్రమాయాతమాచారంత్వాచరేద్బుధః । సగరీయాన్మహాభాగా సర్వశాస్త్రోదితాదపి ॥ ” ఇతి సుమన్తుస్మరణాత్ । పుత్రికాసుతో మాతృసపిణ్డనం మాతామహ్యాదిభిస్సహకుర్యాత్ । తథా బౌధాయనః — ॥ శ్లో ॥ ఆదిశేత్ప్రథమేపిణ్డే మాతరం పుత్రికాసుతః । ద్వితీయేపితరంతస్యాస్తృతీయేచ పితామహమ్ ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాఘ్రపాదోఽపి — ॥ శ్లో ॥ మాతుఃప్రథమతఃపిణ్డం నిర్వపేత్పుత్రికాసుతః । ద్వి

తీయంతు పితు స్తస్యాస్త్రి తీయంతు పితుః పితుః ॥ * ॥ ఇతి । సుమన్తుర పి — ॥ శ్లో ॥ పితాపితామహేయోజ్యః పూర్ణేసంవత్సరే సుతైః । మాతామాతామహేయోజ్యా తద్వదిత్యాహభార్గవః ॥ * ॥ ఇతి । ఉశ నాఽపి — ॥ శ్లో ॥ పితుః పితామహేయద్వత్పూర్ణే సంవత్సరేసుతైః । మాతుర్మాతామహేతద్వ దేషాకార్యాసపిణ్డతా ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాఘ్రః — ॥ శ్లో ॥ పత్యాసహైకతాతావద్యావత్పుత్రోనజాయతే । పుత్రికాసుత ఉత్పన్నే పత్యైకత్వంనివర్తతే ॥ * ॥ బోధాయనః — ॥ శ్లో ॥ కోకిల స్యయథాపుత్రాఅన్యసమ్బద్ధజీవినః । పుష్టాస్తేస్వకులంయాన్తిసపుత్రా పుత్రికాతథా ॥ మాతుర్మాతుః పితుర్నిత్యం తస్యచైవపితుఃపితుః । ప్రద ద్యాత్పుత్రికాపుత్రః పిణ్డదానేత్వయంవిధిః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతత్సర్వం బ్రాహ్మాదివివాహేద్రష్టవ్యమ్ । ఆసురాదివివాహేషు వికల్పమాహ శా తాతపః — ॥ శ్లో ॥ తస్మాత్రాతత్పితామహ్యా తచ్ఛ్వశ్రావ్వా సపిణ్డ నమ్ । ఆసురాదివివాహేషు వర్ణానాం యోషితాంభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ మాతుస్సపిణ్డీకరణం మాతామహ్యాదిభిస్స్మృత మ్ । పితామహ్యాదిభిర్వాపి హ్యాసురాద్యాగతాసుతః ॥ * ॥ ఇతి । విజ్ఞా నేశ్వరః — ॥ వా ॥ మాతామహేనమాతుస్సాపిణ్డ్యే మాతామహశ్రా ద్ధం పితుశ్శ్రాద్ధవన్నిత్యమేవ, పిత్రాపితామహ్యావా మాతుస్సాపిణ్డ్యే మాతామహశ్రాద్ధమనిత్యమ్, కృతేఽభ్యుదయః, అకృతేన ప్రత్యవా యః ॥ * ॥ ఇతి । యమశ్చ — ॥ శ్లో ॥ మాతుస్సపిణ్డీకరణంపైతృకేనత్రి భిశ్చవా । ఆసురాద్యాగతాపుత్రః పితామహ్యాదిభిస్తువా ॥ * ॥ ఇతి । పై తృకేనేత్యనుమృతివిషయమ్, తచ్చోక్తప్రకారంద్రష్టవ్యమ్ । చన్ద్రికాయా మ్ — ॥ శ్లో ॥ పితామహ్యాదిభిర్ధర్మ్యవివాహోఢాస్త్రియాస్సుతః । పి తృపత్న్యైర్మాతృపత్న్యైరాసురాద్యాగతాసుతః ॥ వివాహపుత్రభేదేన తద్గో త్రంచవ్యవస్థితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పితృమేధసారేతు — ॥ వా ॥ ఆసురాదివి వాహేఽపి పితామహ్యాదిభిరేవ వచనాదాచారాద్వికల్పస్మరణాచ్చ ॥ * ॥ ఇతి । పితామహ్యాదిపిణ్డైరేవహిమాతృపిణ్డం శిష్టాస్సంయోజయన్తి, కించా పస్తమ్బేన "దుహితృమతేరథశతందేయమ్" ఇతి కన్యాధిగమార్థద్రవ్యవి

ధానాత్, “ భిక్షణేనిమిత్తమాచార్యోవివాహః ” ఇతిద్రవ్యార్జననిమిత్తేషు
వివాహస్య పరిగణనాత్ , గౌతమేనచ “ షడిత్యేకే ” ఇతి పఞ్చమవివా
హస్యచాసురస్యధర్మ్యత్వస్మరణాత్, “ ॥ శ్లో ॥ పితామహ్యాదిభిర్ధర్మ్యవివా
హోఢస్త్రియాస్స్మృతాః ॥ ” ఇతివచనాచ్చ పితామహ్యాది పిణ్డైరేవ మా
తృపిణ్డసంయోగః, “ ॥ శ్లో ॥ పితృపక్షైర్మాతృపక్షైరాసురాద్యాగతా
సుతః । ” ఇతి వికల్పస్మరణేఽపి వైకల్పికధర్మేష్వాచారస్యైవ వ్యవస్థాపక
త్వాత్ , పితృపక్షైః - పితామహ్యాదిభిరేవ , పిణ్డసంయోగఇత్యాహుః .

మాతుస్సాపిణ్డ్యగోత్రనియమః

మాతుస్సాపిణ్డ్యగోత్రనియమమాహ మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥
బ్రాహ్మ్యాదిషువివాహేషుయాచోఢాకన్యకాభవేత్ । భర్తృగోత్రేణకర్త
వ్యాస్తస్యాఃపిణ్డోదకక్రియాః ॥ ఆసురాదివివాహేషు పితృగోత్రేణ ధర్మ
విత్ ॥ * ॥ ఇతి । బ్రాహ్మ్యాదివివాహాభిప్రాయేణాహ శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥
స్వగోత్రాద్భ్రశ్యతేనారీ వివాహాత్సప్తమేపదే । స్వామిగోత్రేణకర్త
వ్యాస్తస్యాఃపిణ్డోదకక్రియాః ॥ * ॥ ఇతి । బృహస్పతిరపి — ॥ శ్లో ॥
పాణిగ్రహణకామన్త్రాః పితృగోత్రాపహారకాః । భర్తృగోత్రేణ నారీ
ణాం దేయంపిణ్డోదకంతథా ॥ * ॥ ఇతి । మనురపి — ॥ శ్లో ॥ పితృగో
త్రంకుమారీణామూఢానాంభర్తృగోత్రతః ॥ * ॥ ఇతి । ఆసురాదివివాహా
భిప్రాయేణ విజ్ఞానేశ్వరీయే — ॥ శ్లో ॥ పితృగోత్రంసముత్సృజ్యనకుర్యా
ద్భర్తృగోత్రతః । జన్మన్యపివిపత్తౌచ నారీణాం పైతృకంకులమ్ ॥ * ॥ ఇ
తి । లోకాక్షిః — ॥ శ్లో ॥ మాతామహస్యగోత్రేణ మాతుఃపిణ్డోదకక్రి
యామ్ । కుర్వీతపుత్రికాపుత్ర ఏవమాహప్రజాపతిః ॥ * ॥ ఇతి । కాలాద
ర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ వివాహపుత్రభేదేనతద్గోత్రంచవ్యవస్థితమ్ ॥ * ॥ ఇతి ।
బ్రాహ్మ్యాది వివాహభేదేనౌరసపుత్రపుత్రికాపుత్రభేదేనచ, తద్గోత్రమ్ - స్త్రీ
గోత్రమ్, ఇతివ్యవస్థితమ్ । బ్రాహ్మ్యాదివివాహచతుష్టయోఢాయాస్స్త్రియా
భర్తృగోత్రేణౌర్ధ్వదైహికం కార్యమ్ , ఆసురాదివివాహచతుష్టయోఢా
యాఃస్త్రియాఃపితృగోత్రేణ । ఔరసపుత్రోభర్తృగోత్రేణ పుత్రికాపు
త్రోమాతామహగోత్రేణకుర్యాదిత్యర్థః । ఏతచ్చ, “ ॥ శ్లో ॥ ఆభ్రాతృ

కాంప్రదాస్యామి తుభ్యంకన్యామలంకృతామ్ । అస్యాం యోజాయతే పుత్రస్స మేపుత్రో భవిష్యతి ॥ " ఇతివసిష్ఠోక్తప్రకారేణ దానే మాతామహగోత్రత్వమ్, " ॥ శ్లో ॥ అపుత్రోఽహంప్రదాస్యామి తుభ్యంకన్యాం భవానపి । పుత్రార్థీచేదిహాయాత్వన్నస్సనాపుత్రో భవేదితి ॥ " ఇతికాత్యాయనోక్తప్రకారేణోఢాయామాతుర్మాతామహ గోత్రేణ పితృగోత్రేణవాకుర్యాత్ । ఏవంపుత్రికాపుత్రస్యమాతామహసమ్బన్ధే తద్గోత్రత్వమ్, ఉభసమ్బన్ధే గోత్రవికల్పశ్చసిద్ధః । కాలాదరే — ॥ శ్లో ॥ కుర్యాన్మాతామహశ్రాద్ధం నియమాత్పుత్రికాసుతః । ఉభయోరపిసమ్బన్ధే కుర్యాత్సఉభయోరపి ॥ * ॥ వృద్ధహారీతశ్చ — ॥ శ్లో ॥ మాతామహపితృభ్యాంచ ప్రదద్యాత్పుత్రికాసుతః । ఉభయోరపిసమ్బన్ధేయస్మాదుభయగోత్రతా ॥ * ॥ ఇతి । దత్తస్యప్రతిగృహీతృగోత్రమేవ, " ॥ శ్లో ॥ గోత్రాన్తరప్రవిష్టానాం దాయమాశౌచమేవవా । జ్ఞాతిత్వంచనివర్తన్తే తత్కులేసర్వమిష్యతే ॥ " ఇతిస్మరణాత్ । యత్రసైరీనసివచనమ్ — ॥ వా ॥ అథదత్తకృత్రిమ పుత్రికాపుత్రక్షేత్రజాఃపరిగ్రహేణార్షేణ జాతాద్వ్యాముష్యాయణకాభవన్తి ॥ * ॥ ఇతి । తదుపనయనానన్తరం గోత్రాన్తరే యోదత్తస్తద్విషయమిత్యర్థస్తాన్నిరూపితమ్ । ధారాపూర్వందత్తాయావివాహాత్పూర్వం మృతాయాభర్తృగోత్రేణవా పితృగోత్రేణవా క్రియాకార్యా, " ॥ శ్లో ॥ దత్తాఽనూఢాచయాకన్యా సంస్కార్యా భర్తృగోత్రతః ॥ " ఇతి, " ॥ శ్లో ॥ స్వగోత్రాద్భ్రశ్యతే నారీ వివాహాత్సప్తమేపదే । " ఇత్యుభయథాస్మరణాత్ । అనేకభర్తృకాయా ఆద్యభర్తృ గోత్రేణ కర్తవ్యమ్ । తదాహఋష్యశృఙ్గః — ॥ శ్లో ॥ స్త్రీణామాద్యస్యవైభర్తుర్యద్గోత్రం తేననిర్వపేత్ । యదిత్వక్షతయోనిస్స్యాత్పతిమన్యం సమాశ్రితా ॥ తద్గోత్రేణ తదాదేయం పిణ్డంశ్రాద్ధం తథోదకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ గోత్రస్యత్వపరిజ్ఞానే కాశ్యపం గోత్రమిష్యతే । యస్మాదాహుశ్శ్రుతిస్సర్వాః ప్రజాఃకాశ్యపసంభవాః ॥ పిత్రాదీనాంనామయదా పుత్రైర్నజ్ఞాయతేతదా । పృథివీషత్పితావాచ్యస్తత్పితాచాన్తరిక్షసత్ ॥ అభిధానాపరిజ్ఞానే దివిషత్ప్రపి

తామహః ॥ * ॥ ఇతి । రాజవిశోః పురోహితగోత్రేణ కార్యమ్ । తథా చ
కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ పురోహితస్య గోత్రేణ కార్యా రాజవిశోః క్రి
యాః । దద్యాత్పిణ్డోదకే శ్రాద్ధం తూష్ణీం శూద్రస్య నామతః ॥ * ॥ ఇ
తి । తచ్చ నామ శూద్రస్య దాసాన్తమిత్యాహ బోధాయనః — ॥ శ్లో ॥ శ
ర్మాన్తం బ్రాహ్మణస్యోక్తం వర్మాన్తం క్షత్రియస్య తు । ఘోషాన్తం చై
వ వైశ్యస్య దాసాన్తం శూద్రజన్మనః ॥ * ॥ ఇతి । స్వసూత్రేణ సపిణ్డీక
రణం కార్యమ్, “ ॥ శ్లో ॥ అలబ్ధాత్మీయసూత్రస్య శ్రాద్ధాన్తం పరసూ
త్రతః । కుర్యాత్సపిణ్డీకరణం స్వసూత్రేణైవ నాన్యతః ॥ ” ఇతి భరద్వా
జస్మరణాత్ । అపుత్రాయాః పత్న్యాస్సాపిణ్డ్యే భర్త్రా స్వపిత్రాదీన్
భోజయిత్వా స్వమాత్రాదిపిణ్డైస్సహ తత్పిణ్డం సంయోజయేత్, “ ॥ శ్లో ॥
స్త్రీమృతాహే స్త్రియో భోజ్యాః పితరః స్త్రీసపిణ్డనే । పిత్రాదేరేవ
ఏూమసాత్పిణ్డదానం తు వర్గయోః ॥ అపుత్రాయాం మృతాయాం
తు పతిః కుర్యాత్సపిణ్డతామ్ । శ్వశ్ర్వాదిభిస్సహైవాస్యాస్సపిణ్డీకరణం
భవేత్ ॥ పత్న్యాః కుర్యాదపుత్రాయాః పతిర్మాత్రాదిభిస్సహ ॥ ” ఇ
త్యాదిస్మరణాత్ । పత్నీమృతాహశ్రాద్ధే తు పత్నీమాతృపితామహీర్భో
జయేత్, “ ॥ శ్లో ॥ స్త్రీశ్రాద్ధే వృణుయాద్భర్తా పత్నీమాతృపితామ
హీః । పితృవ్యాగ్రజయోశ్శ్రాద్ధే తత్తత్పితృపితామహౌ ॥ ” ఇతి స్మ
రణాత్ । స్మృతిరత్నే తు — ॥ శ్లో ॥ అభర్తుర్యోషితః పిణ్డం భర్తృపిణ్డేన
యోజయేత్ । యది జీవతి భర్తా తు శ్వశ్ర్వాదిషు నియోజయేత్ ॥ పత్యౌ
జీవతి సంసర్గః స్త్రీపిణ్డేషు స్త్రియా భవేత్ । మృతే భర్తరి పత్న్యైవ చ స
ర్వత్రేతి వినిర్ణయః ॥ అనపత్యా యదా నారీ పతిపిణ్డేన యోజయేత్ । య
దా పుత్రవతీ నారీ పితామహ్యాదిభిస్సహ ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహేఽపి —
॥ శ్లో ॥ మృతప్రియాయాశ్చ తథైవ లోకే పరన్తి సన్తః పతిపిణ్డయోగమ్ ।
జీవత్ప్రియాయాశ్చ తథైవ పిణ్డం శ్వశ్ర్వాదిపిణ్డైస్సహ సంసృజేద్ధి ॥ * ॥
ఇతి । పిత్రోస్సపిణ్డీకరణం జ్యేష్ఠేనైవ కార్యమ్, ॥ శ్లో ॥ సర్వైరనుమ
తిం కృత్వా జ్యేష్ఠేనైవ చ యత్కృతమ్ । ద్రవ్యేణ చావిభక్తేన సర్వైరే
వ కృతం భవేత్ ॥ సపిణ్డీకరణం పిత్రోర్న కార్యమఖిలైస్సుతైః । ఏకేనాపి

కృతేసమ్యక్పుత్రత్వగుణసమ్భవాత్ ॥ జ్యేష్ఠపుత్రస్యసద్భావేకనిష్ఠఃకు
రుతేక్రియామ్ । ప్రేతత్వాన్నవిముచ్యేత పితృత్వంచనగచ్ఛతి ॥ జ్యేష్ఠ
పుత్రేతుదూరస్థేకనిష్ఠస్తుయథోదితమ్ । కుర్యాత్పిత్రోస్తు సంస్కారం సపి
ణ్డీకరణంనతు ॥ యవీయసాకృతం కర్మప్రేతశబ్దంవిహాయతు । తదగ్రజే
నకర్తవ్యం సపిణ్డీకరణం పునః ॥ నవశ్రాద్ధం సపిణ్డత్వం శ్రాద్ధాన్యపిచషో
డశ । ఏకేనైవతుకార్యాణిసంవిభక్తధనేష్వపి ॥ * ॥ ఇత్యాదివచనాన్య
త్రావగన్తవ్యాని । ఏతచ్చాధస్తాత్ప్రతిపాదితమ్ । జ్యేష్ఠస్యాపత్నీకత్వే
కనిష్ఠఏవసపిణ్డనం కుర్యాత్ , తస్యైవసాగ్నికత్వాత్ । తథాపైఠీనసిః —
॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణంపుత్రః పితుః కుర్వీత యోఽగ్నిమాన్ । అనగ్నేస్తుక్రి
యానాన్యేహ్యేకోద్దిష్టాదృతేక్వచిత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేచ —
॥ శ్లో ॥ యద్యగ్నిర్ధారకోవిప్ర స్సాపిణ్డ్యేసముపస్థితే । భ్రాతృభిః కా
రయేచ్ఛ్రాద్ధం సాగ్నికైర్విధివత్తతః ॥ ఔపాసనాగ్నౌదూరస్థేసమీపేభ్రా
తరిస్థితే । యద్యగ్నౌజుహుయాద్వాపి పాణౌవాసహిపాతకీ ॥ జ్యేష్ఠపు
త్రోఽగ్నిమాన్నస్యాత్కనిష్ఠస్త్వగ్నిమాన్యది । కనిష్ఠఏవకుర్వీతసపిణ్డీకర
ణం పితుః ॥ * ॥ ఇతి । ఉద్వాహానన్తరం పునస్సపిణ్డీకరణంకర్తవ్యమ్ ॥శ్లో॥
జ్యాయస్యనగ్నావన్యస్తుసాగ్నిః పిత్రోస్సపిణ్డనమ్ । కుర్యాత్త్యక్త్వాప్రే
తశబ్దం సత్యగ్నావగ్రజః పునః ॥ * ॥ ఇతి । పునస్సపిణ్డీకరణప్రకారశ్చ
న్ద్రికాయామభిహితః ॥ శ్లో ॥ యవీయసాకృతేశ్రాద్ధేప్రేతశబ్దంవిహా
యచ । తదగ్రజేనకర్తవ్యం సపిణ్డీకరణం పునః ॥ సపిణ్డీకరణంనామ పునః
పార్వణవద్భవేత్ । అర్ఘ్యసంయోజనంకుర్యాత్పిణ్డసంయోజనంతథా ॥
ప్రేతశబ్దాద్వినిర్ముక్తః పునస్తేనననిర్దిశేత్ । ప్రేతశబ్దం వినాసర్వం కార్య
మిత్యాహగౌతమః ॥ * ॥ ఇతి । హేమాద్రౌతు — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకర
ణం నామ పునః పార్వణధర్మవత్ । పితృశబ్దేనకర్తవ్యం ప్రేతశబ్దంవిహాయ
చ ॥ అర్ఘ్యసంయోజనంనాస్తిపిణ్డసంయోజనంతథా । ఏకాదశేఽహ్నిక
ర్తవ్యం సపిణ్డీకరణంపునః ॥ ద్వాదశాహేనకర్తవ్యమితిశాతాతపోఽబ్రవీ
త్ । యస్సపిణ్డీకృతం ప్రేతంపునః పిణ్డేనయోజయేత్ ॥ విధిఘ్నస్తేనభవతిపి
తృహాచోపజాయతే ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంచార్ఘ్యపిణ్డసంయోగయోర్వికల్పః ।

అత్ర కేచిదాహుః — ॥ వా ॥ పునఃసపిణ్డసంయోగనిషేధశ్రవణాత్, “ ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణేవృత్తే పృథక్త్వంనోపపద్యతే । పృథక్త్వేతుకృతేప శ్చాత్పునఃపిత్రోస్సపిణ్డతా ॥” ఇత్యేకోద్దిష్టనిషేధస్మరణాచ్చ, “ పునః పార్వణధర్మవత్” ఇతిపార్వణధర్మమాత్రస్మరణాచ్చ, పునః స్సపిణ్డీకరణం పార్వణవిధానేనకర్తవ్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర పునస్సపిణ్డీకరణే తతః పూర్వంనమాసికానిపునః కర్తవ్యాని, సపిణ్డీకరణమాత్రస్యపునః కరణవిధానాత్, “ ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకణాదూర్ధ్వంనైకోద్దిష్టంసమాచరేత్ ॥” ఇత్యేకోద్దిష్టరూపమాసికనిషేధస్మరణాచ్చ.

సపిణ్డీకరణాదావగ్నినిర్ణయః

అథసపిణ్డీకరణాదిశ్రాద్ధేష్వగ్నినిర్ణయః । తత్రయాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ కర్మస్మార్తం వివాహాగ్నౌకుర్వీతప్రత్యహంగృహీ ॥ * ॥ ఇతి । శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశాహేత్రిపక్షేవాషణ్మాసేమాసికాబ్దికే । సపిణ్డీకరణం కుర్యాత్పిత్రోరౌపాసనేసుతః ॥ * ॥ విష్ణుః — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణంపిత్రోః కుర్యాదౌపాసనేతతః । అభావేలౌకికేహ్యగ్నౌసర్వం సంపాదయేద్బుధః ॥ * ॥ ఇతి । లౌకికాగ్నావితి విధురవిషయమ్ ॥ తథా స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఔపాసనాగ్నౌకర్తవ్యం మాతాపిత్రోర్గురోరపి । అన్యేషాం లౌకికాగ్నౌతు విధురస్యచలౌకికే ॥ వటుశ్చేల్లౌకికాగ్నౌ చ కుర్యాత్పిత్రోస్సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ కుర్యాదౌపాసనే శ్రాద్ధం మాతాపిత్రోర్యథావిధి । అన్యేషాం లౌకికేతద్వద్బ్రహ్మచార్యప్యనగ్నికః ॥ * ॥ ఇతి, ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం కుర్యాదగ్నావౌపాసనేద్విజః । మాతాపిత్రోర్గురోశ్చైవ నేతరేషాంతులౌకికే ॥ * ॥ ఇతి । అఖండాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోస్సపిణ్డీకరణంకుర్యాదౌపాసనేసుతః । ఇతరేషాం సపిణ్డానాం లౌకికాగ్నావితిస్థితిః ॥ * ॥ ఇతి । సాయణీయే — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణంకుర్యాత్పిత్రోరౌపాసనానలే । తథామాతామహస్యాపి మాతామహ్యాశ్చ నిర్ణయః ॥ తథాసీమన్తజాతస్యజ్యేష్ఠస్యాపిసపిణ్డనమ్ । ఔపాసనాగ్నౌకర్తవ్యంజనకస్యసమోహిసః ॥ పితామహస్య తత్పత్న్యాః కార్యమౌపాసనానలే ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥

మాతుః పిత్రోర్మాతులాదేర్మరణేతుస్వవహ్నినా । సాపిణ్డ్యం మాసికాదీంశ్చ తత్తత్పుత్రేణ కారయేత్ ॥ అపుత్రస్యపితృవ్యస్యజ్యేష్ఠస్యాప్యసుతస్యచ । సపిణ్డీకరణంకుర్యాత్స్వస్వోపాసనవహ్నినా ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ మాతుః పిత్రోర్మాసికాదీన్ దౌహిత్రస్స్వీయవహ్నినా । తథామహాలయాదీంశ్చ కుర్యాత్పార్వణతశ్శుచిః ॥ * ॥ ఇతి । తదేవం మాతాపిత్రోర్మాతామహమాతామహ్యోర్మాతులస్యాపుత్రస్య జ్యేష్ఠభ్రాతుః పితృవ్యస్యాచార్యస్యచ స్వోపాసనేసాపిణ్డ్యాదిపార్వణశ్రాద్ధంకుర్యాదితిస్థితమ్ । యత్తుకైశ్చిదుక్తమ్ — ॥ వా ॥ పిత్రోర్మాతామహయోశ్చశ్రాద్ధమౌపాసనేఇతరేషాం శ్రోత్రియాగారాదాహృతే లౌకికాగ్నౌకర్తవ్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి తత్పూర్వోక్తస్మృత్యనభిజ్ఞానవిలసితత్వాదుపేక్ష్యమ్ .

అగ్నౌకరణం ద్వివిధమ్ , కాత్యాయనాశ్వలాయనాద్యుక్తం పితృయజ్ఞధర్మకమేకమ్ , ఆపస్తమ్బాద్యుక్తం తద్విహితమన్యత్ , తత్స్వరూపం చాగ్రేవక్ష్యతే । ఉభయవిధమగ్నౌకరణమప్యనాహితాగ్నేరౌపాసనవత ఆహితాగ్నేరప్యర్ధాధానే నౌపాసనవత ఔపాసన ఏవ , సర్వాధానేనౌపాసనవత్త్వాసంభవేఆపస్తమ్బోక్తాగ్నౌకరణహోమస్య లోపః నతువైతానికాగ్నావనుష్ఠానమ్ , “ శ్రౌతంవైతానికాగ్నిషు ” ఇత్యభిధానాత్ । నచలౌకికాగ్నౌదేవతాదేరివాగ్నేరపి , ప్రతినిధ్యభావాత్ । అతఏవసర్వాధానేనౌపాసనాభావవిషయేధూర్తస్వామినాభాష్యకారేణోక్తమ్ — ॥ వా ॥ శ్రాద్ధమూర్ధ్వం హోమాత్కర్తవ్యం బ్రాహ్మణాహవనీయాగ్నౌతస్యాపిప్రధానత్వాత్ ॥ * ॥ ఇతి । తస్యాపి - హోమాదూర్ధ్వం క్రియమాణస్యాన్నాశనలక్షణస్యశ్రాద్ధస్యాపీత్యర్థః । పితృయజ్ఞధర్మకాగ్నౌకరణస్యతుసర్వాధానేనౌపాసనాభావేఽపిననివృత్తిః , “ కర్మస్మార్తంవివాహాగ్నౌకుర్వీతప్రత్యహంగృహీ ” ఇత్యాదినోపదిష్టౌపాసనాగ్న్యభావేఽపి పితృయజ్ఞవదిత్యతిదేశతః ప్రాప్తదక్షిణాగ్నిస్సమ్భవాద్దక్షిణాగ్నావనుష్ఠానమ్ । అనేనైవాభిప్రాయేణమార్కణ్డేయేనోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ ఆహితాగ్నిస్తుజుహుయాద్దక్షిణాగ్నౌసమాహి

తః ॥ * ॥ ఇతి । ఆపస్తమ్బోక్తాగ్న్యకరణేతు పిణ్డపితృయజ్ఞవదిత్యతిదేశా
భావాన్నదక్షిణాగ్నిప్రాప్తిరితిసర్వాధానేధూర్తస్వామ్యుక్తాగ్న్యకరణా
భావోఽయుక్తః । పూర్వోక్తాభిప్రాయేణవాయుపురాణేఽప్యుక్తమ్ ॥ శ్లో ॥
ఆహృత్యదక్షిణాగ్నింతు హోమార్థంవై ప్రయత్నతః । అగ్న్యర్థంలౌ
కికంవాపి జుహుయాత్కర్మసిద్ధయే ॥ * ॥ ఇతి । అస్యాయమర్థః — అగ్న్య
కరణహోమార్థం గృహ్యాగ్న్యభావే దక్షిణాగ్నిం లౌకికాగ్నింవాఽఽ
హృత్య హోమకర్మసిద్ధయే జుహుయాదితి । అత్ర దక్షిణాగ్నిపక్షస్య
ప్రవాసాదినాఽసమ్భవే లౌకికాగ్నిపక్షః, తస్యాతిదేశోపదేశరూపప్రమాణ
ద్వయావగతదక్షిణాగ్న్యబాధకత్వేనాగత్యాఽఽశ్రయణీయత్వాత్ ।
అతఏవప్రయత్నతోదక్షిణాగ్నిమాహృత్యేత్యుక్తమ్ । దక్షిణాగ్న్యస
న్నిధానేహస్తేవాలౌకికాగ్నౌవా అగ్నౌకరణం కుర్యాదిత్యత్రాపి ప్రవా
సాదినాదక్షిణాగ్న్యసమ్భవే లౌకికాగ్న్యాదిపక్షః పూర్వోక్తన్యాయాదవ
గన్తవ్యః । లౌకికాగ్నేస్తు తాదృశవిశేషానవగమాత్ పాణినాసహసమవిక
ల్పఏవ । యద్యపిన్యాయతోఽగ్నేః ప్రతినిధ్యభావః, తథాపినప్రతినిధి
న్యాయేనాత్రదక్షిణాగ్న్యాదేరుపాదానమ్ । కింతుగృహ్యాగ్న్యభావే
నతత్సాధ్యకర్మణోఽననుష్ఠానేప్రాప్తేవచనేనాగృహ్యాగ్న్యాదావపిగృహ్యా
గ్నిసాధ్యంకర్మవిధీయత ఇతినకశ్చిద్దోషః । తథానారదీయే — ॥ శ్లో ॥ అ
గ్న్యభావేతువిప్రస్యపాణౌ హోమోవిధీయతే । యథాచారంప్రకుర్వీ
తపాణావగ్నౌతువాద్విజః ॥ * ॥ ఇతి । యత్తుస్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥
హస్తేఽగ్నౌకరణంకుర్యాత్సర్వాధానీనలౌకికే । అర్ధాధానీతుగృహ్యా
గ్నౌజుహుయాత్పితృయజ్ఞవత్ ॥ * ॥ ఇతి, అత్ర నలౌకికఇతి విధురాది
విషయమ్ । తథాచస్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ సాగ్నిరగ్నావనగ్నిస్తుద్వి
జపాణావథాప్సువా । కుర్యాదగ్నౌక్రియాంనిత్యం లౌకికే నేతి నిశ్చిత
మ్ ॥ * ॥ ఇతి । అస్యాయమర్థః — అగ్నిమాన్పురుష ఔపాసనాగ్నౌద
క్షిణాగ్నౌలౌకికాగ్నౌవా పూర్వోక్తవ్యవస్థయాఽగ్నౌకరణంకుర్యాత్,
భార్యావిధురతయాదాయాత్ప్రాగస్వీకృతౌపాసనతయావాయోఽగ్ని
రహితస్సతుద్విజపాణావప్సువాఽగ్నౌకరణంకుర్యాన్నజాతులౌకికాగ్నౌ

కుర్యాదితి । యత్తుమనునోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ అగ్న్యభావేతు విప్రస్య పాణావేవోపపాదయేత్ ॥ * ॥ ఇతి, తద్బ్రహ్మచారివిషయమ్ । తదాహజాతుకర్ణిః — ॥ శ్లో ॥ అగ్న్యభావేతువిప్రస్యపాణౌదద్యాత్తుదక్షిణె । అగ్న్యభావః స్మృతస్తావద్యావద్భార్యాం నవిన్దతి ॥ * ॥ ఇతి । "॥ శ్లో ॥ అన్యేషాంలౌకికేతద్వద్బ్రహ్మచార్యప్యనగ్నికః ॥" ఇతి వచనం సపిణ్డీకరణవిషయమ్ , తత్పూర్వముక్తమాపస్తమ్బాదివిషయంవా । తథావక్ష్యతే । వృద్ధమనుః — ॥ శ్లో ॥ కుర్యాదనుపనీతోఽపి శ్రాద్ధమేకోహియస్సుతః । పితృయజ్ఞాహుతిం పాణౌజుహుయాన్మన్త్రపూర్వకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । విద్యమానేఽప్యగ్నౌ కామ్యాదిషుచతుర్షు శ్రాద్ధేషుపాణావేవహోమః । తదాహగృహ్యకారః — ॥ శ్లో ॥ అన్వష్టకంచ పూర్వేద్యుర్మాసిమాస్యథపార్వణమ్ । కామ్యమభ్యుదయేఽష్టమ్యామేకోద్దిష్టమథాష్టమమ్ ॥ చతుర్ష్వాద్యేషుసాగ్నీనాం వహ్నౌహోమోవిధీయతే । పిత్ర్యబ్రాహ్మణహస్తేస్యాదుత్తరేషుచతుర్ష్వపి ॥ * ॥ ఇతి । అష్టకాశ్రాద్ధదినోత్తర దినేక్రియమాణం శ్రాద్ధమన్వష్టకమ్ , పూర్వదినేక్రియమాణం సప్తమ్యాం క్రియమాణం శ్రాద్ధంపూర్వేద్యురిత్యుక్తమ్ , మాసిమాసీత్యనేనమాసిశ్రాద్ధముక్తమ్ , పార్వణం త్రిపురుషోద్దేశేనక్రియమాణమమావాస్యాదిశ్రాద్ధమ్ , కామ్యమ్ - ఫలకామనయా క్రియమాణమ్ , అభ్యుదయ ఇత్యనేనాభ్యుదయకముక్తమ్ , అష్టమ్యామితి పదేనాష్టకాఖ్యం శ్రాద్ధముక్తమ్ , ఏకముద్దిశ్యక్రియమాణమేకోద్దిష్టమ్ , ఏషామష్టవిధానాం శ్రాద్ధానాంమధ్యేషుచతుర్షుసాగ్నికానాంబహ్వగ్నికానామేకాగ్నీనాంచ పూర్వోక్తవ్యవస్థయాఽగ్నౌహోమోవిధీయతే , ఉత్తరేషుచతుర్షుహోమః పిత్ర్యబ్రాహ్మణహస్తేస్యాదిత్యర్థః । ఆద్యేషుచతుర్ష్వపిప్రవాసాదినా ఔపాసనాసన్నిధానేద్విజపాణావప్సువా కర్తవ్యమ్ । తదాహవిష్ణుధర్మోత్తరే మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ అనాహితాగ్నిశ్చౌపాసనేఽగ్న్యభావేద్విజేఽప్సువా ॥ * ॥ ఇతి । ఔపాసనోగృహ్యాగ్నిః । విజ్ఞానేశ్వరీయే — ॥ శ్లో ॥ ఆహితాగ్నిస్తుజుహుయాద్దక్షిణాగ్నౌసమాహితః । అనాహితాగ్నిరౌపాసనేఽగ్న్యభావేద్విజేఽప్సు

వా ॥ * ॥ ఇతి । అప్స్వగ్నౌకరణం జలసమీపే శ్రాద్ధకరణే వేదితవ్యమ్ । తదాహ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ విష్ణుధర్మోత్తరే చాప్సుమార్కణ్డేయేన యః స్మృతః । స యదాఽపాం సమీపే స్యాచ్ఛ్రాద్ధే జ్ఞేయో విధిస్తదా ॥ * ॥ ఇతి । యదా తు పాణిహోమపక్షస్తదైకస్యైవ విప్రస్య పాణౌ హోమో న తు సర్వవిప్రాణామిత్యాహ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ పిత్ర్యే యః పఙ్క్తిమూర్ధన్యస్తస్య పాణావనగ్నికః । హుత్వా మన్త్రవదన్యేషాం తూష్ణీం పాత్రేషు నిక్షిపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । మనుః — ॥ శ్లో ॥ అగ్న్యభావే తు విప్రస్య పాణావేవోపపాదయేత్ । పర్యుక్ష్య దర్భనాస్తీర్య యతో హ్యగ్నిసమో ద్విజః ॥ * ॥ ఇతి । అగ్నిసమత్వాత్పిత్ర్యబ్రాహ్మణం పర్యుక్ష్య పరిస్తీర్య జుహుయాదిత్యర్థః । యత్తు యమేనోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ దైవవిప్రకరేఽనగ్నిః కృత్వాఽగ్నౌకరణం ద్విజః ॥ * ॥ ఇతి, తత్ర వికల్పేన వ్యవస్థా ద్రష్టవ్యా । అత్రాపత్నీకకర్తృకపాణిహోమమేవ విశేషమాహ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ అపత్నీకో యదా విప్రః శ్రాద్ధం కుర్వీత పార్వణమ్ । పిత్ర్యవిప్రైరనుజ్ఞాతో విశ్వేదేవేషు హూయతే ॥ * ॥ ఇతి । వాయుపురాణే చ — ॥ శ్లో ॥ అభావే దైవికే కుర్యాచ్ఛేషం పిత్ర్యే నివేదయేత్ । న హి స్మృతాశ్శేషభాజో విశ్వేదేవాః పురాణగైః ॥ * ॥ ఇతి । విశ్వేదేవకరే హోమపక్షే హుతశేషం పిత్ర్యర్థభోజనేష్వేవ నిక్షిపేదిత్యర్థః । స్మృత్యన్తరే చ — ॥ శ్లో ॥ దైవవిప్రకరే భార్యః కృత్వాఽగ్నౌకరణం ద్విజః । శేషయేత్పితృవిప్రేభ్యః పిణ్డార్థే శేషయేత్తదా ॥ అగ్నౌకరణశేషం తు న దద్యాద్వైశ్వదైవికే ॥ * ॥ ఇతి । యమః — ॥ శ్లో ॥ అగ్నౌకరణవత్తత్ర హోమో దైవకరే భవేత్ । పర్యుక్ష్య దర్భనాస్తీర్య యతో హ్యగ్నిసమో హి సః ॥ * ॥ ఇతి । యదా దైవవిప్రకరే హోమస్తదా మహాలయాదౌ పితామహశ్రాద్ధార్థం వైశ్వదేవవిప్రభేదేఽపి సకృదేవానుష్ఠేయః , యదా పిత్ర్యబ్రాహ్మణకరే హోమస్తదా మాతామహబ్రాహ్మణకరేఽపి పృథగనుష్ఠేయః , “ ॥ శ్లో ॥ వైశ్వదేవే యదైకస్మిన్ భవేయుర్ద్వ్యాదయో ద్విజాః । తదైకపాణౌ హోతవ్యం స్యాద్విధిర్విహితస్తథా ॥ మాతామహస్య భేదేన కుర్యాదితి వినిర్ణయః । ” ఇతి స్మరణాత్ । పాణౌ య

తత్కర్తవ్యం తదాహ శౌనకః — ॥ వా ॥ అనగ్నిశ్చేదాద్యంగృహీత్వా
భవత్స్వేవాగ్నౌకరణమితి పూర్వం తథాఽస్తు ॥ * ॥ ఇతి । అయమర్థః —
ఆద్యమ్ - ఘృతాప్లుతమన్నమ్, గృహీత్వా భవత్స్వేవాగ్నౌకరణహో
మం కరిష్య ఇతి పూర్వంపృష్ట్వా, తథాస్త్వితి తైరనుజ్ఞాతో జుహుయాదితి ।
పాణితలేహుతస్యాన్నస్యవినియోగమాహ గృహ్యపరిశిష్టకారః ॥ శ్లో ॥
యచ్చపాణితలేదత్తం యచ్చాన్యదుపకల్పితమ్ । ఏకీభావేనభోక్తవ్యంపృ
థగ్భావోనవిద్యతే ॥ అన్నంపాణితలేదత్తం పూర్వమశ్నన్త్యబుద్ధయః ।
పితరస్తేనతృప్యన్తి శేషాన్నంనలభన్తి తే ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు శౌనకవచన
మ్ — ॥ శ్లో ॥ తేషుతద్భుక్తవత్స్వన్నమన్యదన్నంచ భోజయేత్ ॥ * ॥
ఇతి, పాత్రస్థాపితం పాణిహుతంపూర్వం భుక్తవత్సు బ్రాహ్మణేష్వితి త
స్యార్థః । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ దైవార్థపాణౌజుహుయాదభావేఽ
న్యేయథార్హతః । పాణౌహుతం యదన్నం తత్పృథఙ్నాశ్నాతి కుత్రచి
త్ ॥ * ॥ ఇతి । అనేనైవాభిప్రాయేణ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ హస్తే
హుతం యదశ్నీయాద్బ్రాహ్మణోజ్ఞానదుర్బలః । నష్టంభవతి తచ్ఛ్రాద్ధమి
తి శాతాతపోఽబ్రవీత్ ॥ * ॥ ఇతి । పారిజాతేతు — ॥ శ్లో ॥ హస్తేహుతంతు
నాశ్నీయాదబ్దంముక్త్వాఽనుమాసికమ్ । అగ్నౌప్రక్షేపణంకార్యం సపిణ్డీ
ప్రేతకర్మసు ॥*॥ ఇతి।తదేవమనాహితాగ్నేరౌపాసనవత ఆహితాగ్నేరర్ధా
ధానేనౌపాసనవత ఔపాసన ఏవ సపిణ్డీకరణాదిశ్రాద్ధం కర్తవ్యమ్ । సర్వా
ధానేనౌపాసనాసమ్భవే ఆపస్తమ్బోక్తాగ్నౌకరణస్యలోపః, పితృయజ్ఞధర్మకా
గ్నౌకరణస్యననివృత్తిః, కింతుదక్షిణాగ్నావనుష్ఠానం దక్షిణాగ్న్యసన్నిధా
నేలౌకికాగ్నౌపాణౌవాజలేవా హోమః కర్తవ్యః । ఏవమనాహితాగ్నే
రప్యౌపాసనాసన్నిధానే పితృయజ్ఞధర్మకమగ్నౌకరణంలౌకికాగ్నౌద్విజేఽ
ప్సువాకుర్యాత్ । దాయాత్ప్రాగగృహీతాగ్నిర్బ్రహ్మచారీవిధురశ్చపాణౌ
కుర్యాన్నలౌకికాగ్నౌ । కామ్యాదిచతుష్టయేఽపిపాణావేవ హోమః । ఆ
పస్తమ్బోక్తమగ్నౌకరణమనాహితాగ్నిర్దూరస్థాగ్నిశ్చేల్లౌకికాగ్నౌకుర్యా
త్, బ్రహ్మచారీవిధురశ్చలౌకికాగ్నౌకుర్యాత్, “ ॥ శ్లో ॥ ఔపాసనా
గ్నౌదూరస్థే కేచిదిచ్ఛన్తిసత్తమాః । పాణావేవతు హోతవ్యమితినైతత్స

మఞ్జసమ్॥ ప్రాచీనావీతినా హోమః కార్యోఽగ్నౌ ద్విజసత్తమాః। తచ్ఛేషం విప్రపాత్రేషు వికిరేత్సంస్మరన్ హరిమ్ ॥ అభార్యో దూరభార్యశ్చ బ్రహ్మచారీ చ పైతృకే। అగ్నౌకరణమేతేషాం వహ్నౌవేవోచితం భవేత్॥" ఇతిస్మరణాత్। "అగ్నిముఖా వై దేవాః, పాణిముఖాః పితరః" ఇత్యవిశేషేణ శ్రవణాదాపస్తమ్బోక్తమగ్నౌకరణమపి విధురాదయః కుర్యుః , పాణావిత్యపరే। తద్ద్వయం పిత్ర్యబ్రాహ్మణకరే వైశ్వదేవికబ్రాహ్మణకరే వా వికల్పేన భవతి । అభార్యకర్తృకం తు వైశ్వదేవికబ్రాహ్మణకర ఏవ కర్తవ్యమితి మాధవీయస్మృతిచన్ద్రికాద్యుక్తార్థనిష్కర్షః । సర్వథా నేనౌపాసనాసమ్భవే ఆపస్తమ్బోక్తాగ్నౌకరణస్యాపి న నివృత్తిః , కింతు లౌకికాగ్నావనుష్ఠానమితి మతాన్తరమ్। అన్యత్సర్వమత్రాపి సమానమ్ । పత్న్యాం రజస్వలాయాం సత్యౌపాసనే తామనాదృత్య సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధం కుర్యాత్ , " ॥ శ్లో ॥ ఋతుమత్స్వపి దారేషు విదేశస్థోఽప్యనగ్నికః । అన్నేనైవాబ్దికం కుర్యాద్ధేమ్నా వాఽఽమేన న క్వచిత్ ॥ " ఇతిస్మరణాత్ । ప్రత్యాబ్దికే పత్న్యై మధ్యమపిణ్డదానవిధానే తామనాదృత్య శ్రాద్ధం కుర్యాత్కిముత సాపిణ్డ్యే పత్న్యై, పిణ్డదానాభావాన్నిషేధాభావాచ్చ । అగ్నివిచ్ఛేదే తు " ॥ శ్లో ॥ ద్వయోస్సాధారణో వహ్నిస్సహసంస్కారసంస్కృతః ॥ * ॥ — ॥ శ్లో ॥ విశోధ్య కాయం వివిధైస్తు కృచ్ఛ్రైర్ద్రవ్యప్రదానం కురుతే యథార్థమ్ । అతః పరస్తాత్సహభార్యయా చ యతాసురగ్నౌకరణం వదేత్సః ॥ * ॥ " ఇత్యాదివచనైస్సన్ధానే పత్నీసాపేక్షత్వావగమాత్కాలాన్తరేఽగ్నిసన్ధానాయౌపాసనాగ్నౌ సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ , తస్య కాలాన్తరే సావకాశత్వాత్ , " ॥ శ్లో ॥ సావకాశం తు యత్కార్యం న తత్కుర్యాద్విదూషితే ॥ " ఇతిస్మరణాత్ । తథా గృహ్యపరిశిష్టే — ॥ శ్లో ॥ ఋతుమత్స్వపి దారేషు ధార్యాగ్నిస్తు భవేద్యది । సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధం కుర్యాదేవావిచారయన్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణే ప్రాప్తే భార్యా యది రజస్వలా । సపిణ్డీకరణం న స్యాదగ్నావనుగతే సతి ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధకర్తుర్యదా భార్యా హ్యశౌచాన్తే రజస్వలా । శ్రాద్ధశేషం ప్రకుర్వీత వర్జయిత్వా సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి ।

గాతమోఽపి — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధీయేఽహనిసంప్రాప్తేయస్యభార్యా రజస్వలా । శ్రాద్ధంతత్రనకర్తవ్యంపఞ్చమేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । శ్రాద్ధమత్రసపిణ్డీకరణమ్ । మృతపత్న్యాం రజస్వలాయామపి పఞ్చమదినే భర్తృసపిణ్డీకరణముక్తంస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణే ప్రాప్తే ప్రేతపత్నీ రజస్వలా । సపిణ్డీకరణంనసా కృత్వా పఞ్చమేఽహని కారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతదపుత్రేభర్తరి ప్రేతేపత్నీకర్తృకసపిణ్డీకరణవిషయమిత్యేకే, పుత్రాదికర్తృకవిషయమపీత్యన్యే, శిష్టాచారాద్వ్యవస్థా । తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ మృతేభర్తరియానారీ హ్యశౌచాన్తేరజస్వలా । శ్రాద్ధశేషం ప్రకుర్వీత స్నాత్వాసూత్రం విసర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు నారదవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ నష్టాగ్నిర్దూరభార్యశ్చపార్వణేసముపస్థితే । అగ్నింసన్ధాయవిధివచ్ఛ్రాద్ధంకృత్వావిసర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి, యచ్చత్రికాణ్డీవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ యస్యభార్యావిదూరస్థాపతితావ్యాధితాఽపివా । అనిచ్ఛుః ప్రతికూలావాతస్యాః ప్రతినిధౌ క్రియా ॥ శ్రాద్ధేఽహనితు సంప్రాప్తే యస్యభార్యారజస్వలా । అగ్నింసన్ధాయ విధివచ్ఛ్రాద్ధం కృత్వా విసర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి, తన్నిరవకాశమృతాహశ్రాద్ధవిషయమ్, " ॥ శ్లో ॥ మృతాహంసమతిక్రమ్య చణ్డాలః కోటిజన్మసు ॥ " ఇతిలోకాక్ష్యాదిస్మరణాత్ । " ॥ శ్లో ॥ ఆమశ్రాద్ధం ప్రకుర్వీత యస్యభార్యా రజస్వలా । సిద్ధాన్నేననకర్తవ్యమామంతస్యవిధీయతే ॥ " ఇతికాత్యాయనాదివచనమ్, సపిణ్డీకరణాదివ్యతిరిక్తవిషయమ్, " ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధమన్నేనైవసమాచరేత్ । నైవామేననహేమ్నావా మాతాపిత్రోర్విశేషతః ॥ " ఇతిస్మరణాత్ । యస్యద్వాదశాహఏవసపిణ్డీకరణంవిహితమ్, " ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణంపిత్రోః కుర్యాదేకోఽపియస్సుతః । అస్థిరత్వాచ్ఛరీరస్యద్వాదశాహః ప్రశస్యతే ॥ ఏకపుత్రోఽగ్నిమాంశ్చైవకుర్వీతద్వాదశేఽహని ॥ " ఇత్యాదినాతస్యాపి " యస్యభార్యావిదూరస్థా " ఇతిన్యాయాదగ్నిసన్ధానపూర్వకం కర్తవ్యమ్ । ఏవం సంవత్సరాన్తసాపిణ్డ్యేపత్న్యాం రజస్వలాయాం పత్న్యాః ప్రతి నిధాయ " ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధీయేఽహని సంప్రాప్తే యస్యభార్యారజస్వలా । అగ్నింసన్ధాయవి

ధివచ్ఛాద్ధం కృత్వా విసర్జయేత్ ॥" ఇతి న్యాయాత్తస్యనిరవకాశత్వే నాగ్నిం సన్ధాయసాపిణ్డ్యం కుర్యాత్, తత్రసాపిణ్డ్యకరణె పునష్షోడశప్రసక్తేః, "॥ శ్లో ॥ కుర్యాన్నిరవకాశంతు నిత్యంనైమిత్తికంతథా ॥" ఇతిశఙ్ఖస్మరణాచ్చ। తదేవమ్ "పత్న్యాంరజస్వలాయామాపాసనేవిద్యమానె తామనాదృత్య ద్వాదశాహాదౌ సపిణ్డీకరణం కుర్యాత్, అగ్నివిచ్ఛేదేతు ఏకోద్దిష్టాన్తం స్వకాలేకృత్వా పఞ్చమదినాదావుక్తకాలేఽగ్నింసన్ధాయ సాపిణ్డ్యంకుర్యాత్, ఏకపుత్రోఽగ్నిమాంశ్చకుశాదినాపత్న్యాః ప్రతినిధింకృత్వాఽగ్నింసన్ధాయద్వాదశాహేసపిణ్డనంకృత్వా తమగ్నింవిసృజేత్, వత్సరాన్తసాపిణ్డ్యమగ్నిసన్ధానపూర్వకం కాలాన్తరాభావాద్రజస్వలాయామపిపత్న్యాం కుర్యాత్, మాసికాబ్దికాదికంచాగ్నింసన్ధాయస్వకాలెకృత్వాతమగ్నిం విసృజేత్, ప్రేతపత్న్యాం రజస్వలాయాం సాపిణ్డ్యంపఞ్చమదినే కుర్యాత్, అపుత్రేభర్తరిప్రేతేయదిపత్నీకుర్యాత్తదైవపఞ్చమేఽహ్ని, అన్యశ్చేత్కుర్యాత్ప్రేతపత్న్యాంరజస్వలాయామపిస్వకాలెకుర్యాత్" ఇత్యపరె.

అయమత్రనిష్కర్షః — అనాహితాగ్నిర్ద్వాదశాహేతృతీయపక్షేవా తృతీయేమాసెషష్ఠేవైకాదశేమాసివత్సరాన్తేవాపుంసవనాద్యావశ్యకశుభాగమెవా సపిణ్డీకరణంకుర్యాత్, ద్వాదశాహప్రభృతిషట్సుదినెషుసప్తదశదినపర్యన్తేషుత్రయోవింశద్దినేవా కుర్యాత్, ఆహితాగ్నిశ్చేత్కర్తాఆహితాగ్నేరనాహితాగ్నేర్వామృతస్యసాపిణ్డ్యంద్వాదశాహఏవకుర్యాత్, ఏకాదశదినేదర్శప్రాప్తేసత్యేకాదశదినెసాపిణ్డ్యంకృత్వాపిణ్డపితృయజ్ఞంచ కుర్యాత్, అనగ్నిః కర్తాసాగ్నేః ప్రేతస్యత్రిపక్షేద్వాదశాహేవాకుర్యాత్, మహాగురుపితృమరణెత్రయోదశదినేకుర్యాత్, సాగ్నిరనగ్నిశ్చద్వాదశాహాదౌప్రమాదాదకృతం సాపిణ్డ్యముత్తరభావిషు కాలేషు కుర్యాత్, ద్వాదశాహసాపిణ్డ్యేవత్సరాన్తసాపిణ్డ్యేచనవారాదిదోషః, తత్రాపి ద్వాదశాహసాపిణ్డ్యేపితృవ్యతిరిక్తానాం శుక్రదినమెకంవర్జ్యమ్, వత్సరాత్యయేతు పునష్షోడశశ్రాద్ధపూర్వకం కన్యాకుమ్భయోరన్యతర మాసస్య కృష్ణపక్షేపఞ్చమ్యాం అష్టమ్యామేకాదశ్యాం

దర్శే వా కర్తవ్యమ్ , పితామహాదిషు త్రిషు జీవత్సు న సాపిణ్డ్యమన్యతమాత్య
యే పుత్రః కుర్యాత్ , ఏవం మాతుః పితుర్భర్తుః పత్న్యాశ్చ వ్యుత్క్రమ మ
రణే సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ , నాన్యేషాం వ్యుత్క్రమమరణే సాపిణ్డ్యం కుర్యా
త్ , ఆమేన హేమ్నా వా కుర్యాత్ , వ్యుత్క్రమమృతానాం మాతాపితృ
భర్తృపత్నీనామన్నేన సాపిణ్డ్య ఇతరేషామామేన హేమ్నా వా కృతేఽపి
తదన్తర్హితమరణే తత్సపిణ్డనానన్తరమేతేషాం పునరన్నేన సపిణ్డీకరణం కర్త
వ్యమ్ , పుంసః స్త్రియా వా సాపిణ్డ్యేపిత్రాదీనామేవ వరణమ్ , వైశ్వదేవా
ర్థే ద్వౌ పితృపితామహప్రపితామహార్థే త్రీన్ నిమిత్తార్థ ఏకం విష్ణ్వర్థ ఏక
మనేన క్రమేణ వృణుయాత్ , వైశ్వదేవార్థే పిత్రాద్యర్థే చాశక్త ఏకమే
కం వా వృణుయాత్ , పుంసః పిణ్డం పిత్రాదిపిణ్డైస్సహ సంసృజేత్ , స్త్రి
యాః పిణ్డం శ్వశ్ర్వాదిపిణ్డైస్సహ సంసృజేత్ , అనపత్యాయాః పతిపిణ్డే
నేత్యేకే , అనుమృతౌ సహమృతౌ చ పతిపిణ్డేన సంసృజ్య పునస్తత్పిత్రాది
పిణ్డైస్సంసృజేత్ , పిణ్డత్రయవతామాశ్వలాయనాదిసూత్రానుసారిణాం
స్త్రియాస్సాపిణ్డ్యే శ్వశ్ర్వాదీనామేవ వరణం తత్పిణ్డైరేవ సంసర్గః , సమా
నపిణ్డయోగానాం కర్త్రైక్యే తన్త్రతః కుర్యాన్నిమిత్తవరణం పృథక్కుర్యా
త్ , మరణక్రమాపరిజ్ఞానే తు జ్యేష్ఠక్రమేణ పిణ్డసంసర్గం కుర్యాత్ , పి
త్రోః పత్నీపుత్రపౌత్రభ్రాతృ తత్పుత్రస్నుషాస్వస్రాణాం చ సఙ్ఘాత
మరణే పిత్రోర్ద్వాదశాహే సపిణ్డీకరణం పత్న్యాదీనాం త్రిపక్షే పిత్రోర్మృ
తాబ్దే పత్న్యాదివ్యతిరిక్తానామన్యేషాం మరణే పితృవత్సరాన్తే తేషాం సపి
ణ్డీకరణమ్ , సమానోదకదౌహిత్రాదిత్రిరాత్రాశౌచికర్తృకసంస్కారే
ద్వాదశాహే సపిణ్డీకరణమ్ , పక్షిణ్యాశౌచికర్తృకదాహే తు చతుర్థదినఏ
కోద్దిష్టం పఞ్చమదినే సాపిణ్డ్యం చ కుర్యాత్ , బన్ధుకర్తృకే తు చతుర్థేఽహ్ని
సపిణ్డనం కుర్యాత్ , దుర్మృతయోః పిత్రోః పునస్సంస్కారే పఞ్చమదినే సా
పిణ్డ్యం కుర్యాత్ , “ ॥ శ్లో ॥ యే మృతాః పాపమార్గేణ తేషాం సంవత్స
రాత్పరమ్ । నారాయణబలిం కృత్వా కుర్యాత్తతౌర్ధ్వదైహికమ్ ॥ అ
బ్దాన్తే వాఽథ షణ్మాసే పునః కృత్వా తు సంస్కృతిమ్ । త్రిరాత్రమశుచి

ర్భూత్వా శ్రాద్ధం కృత్వా చతుర్థినే ॥ సాపిణ్డ్యం పఞ్చమదినే మాతాపి
త్రోస్సమాచరేత్ ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ , మాతాపితృవ్యతిరిక్తమర్మృతిషు
నర్హాహే తృతీయదినే సపిణ్డనం కుర్యాత్ , కేవలపునస్సంస్కారవిషయే అ
కృతక్రియయోర్మాతాపిత్రోర్ద్వాదశేఽహ్ని సపిణ్డనమ్ , భ్రాతుః పున
స్సంస్కారే షణ్మాసమధ్యే ద్వాదశేఽహ్ని సపిణ్డనం షణ్మాసాత్పరం వత్స
రాత్పూర్వం పఞ్చమదినే సపిణ్డనం కుర్యాత్తతః పరం తృతీయదినే సపిణ్డనం
కుర్యాత్ , అన్యేషాం పునస్సంస్కారే యస్య యావదాశౌచం తస్య తదా
శౌచానన్తరదినే ఏకోద్దిష్టం తదుత్తరదినే సాపిణ్డ్యం చ కుర్యాత్ , మాతాపి
త్రోర్మాతామహమాతామహ్యోర్మాతులస్యాపుత్రస్య జ్యేష్ఠభ్రాతుః పి
తృవ్యస్యాచార్యస్య చ స్వోపాసనే సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ , ఆహితాగ్నిరప్యాధా
ధానేనౌపాసనవానౌపాసనే కుర్యాత్ , సర్వాధానేన తదసమ్భవే ఆపస్త
మ్బోక్తాగ్నౌకరణహోమస్య లోపః , లౌకికాగ్నావితి మతాన్తరమ్
పితృయజ్ఞధర్మకస్య తు దక్షిణాగ్నౌ తదసమ్భవే లౌకికాగ్నౌ పాణౌ జలే వా
హోమః , రజస్వలాయాం పత్న్యామౌపాసనే విద్యమానే సాపిణ్డ్యం
తదైవ కుర్యాత్ , ఔపాసనవిచ్ఛేదే కాలాన్తరే కుర్యాత్ , వత్సరాన్తసా
పిణ్డ్యం తు తత్కాలఏవ కుర్యాత్ । ఇతి సపిణ్డీకరణనిర్ణయః .

సోదకుమ్భశ్రాద్ధవిధిః

అథ సోదకుమ్భశ్రాద్ధమ్ । తత్ర గౌతమః — ॥ శ్లో ॥ అదైవం
పార్వణశ్రాద్ధం సోదకుమ్భమధర్మకమ్ । కుర్యాత్ప్రత్యాబ్దికశ్రాద్ధాత్స
ఙ్కల్పవిధినాన్వహమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అదైవమ్ - విశ్వేదేవవిష్ణురహితమ్,
పార్వణమ్ - త్రిపురుషాత్మకమ్ , సోదకుమ్భమ్ - ఉదకుమ్భసహితమ్ ,
అధర్మకమ్ - దన్తధావనతామ్బూలాదివర్జనా పునర్భోజనాదిరూపకర్తృ
భోక్తృధర్మరహితమ్ , సఙ్కల్పవిధినా - “ ॥ శ్లో ॥ ఆవాహనాగ్నౌక
రణే స్వధానినయనం తథా । వికిరం పిణ్డదానం చ సఙ్కల్పే షట్చ వర్జయే
త్ ॥ ” ఇత్యుక్తప్రకారేణాబ్దికశ్రాద్ధాత్పూర్వం ప్రత్యహం కుర్యాదిత్యర్థః।
ఏతచ్చ , అర్వాక్సంవత్సరాత్సపిణ్డీకరణే తతః పరం పార్వణవిధానేన కర్త
వ్యమ్ , తతః పూర్వమేకోద్దిష్టవిధానేన కార్యమ్ , వత్సరాన్తసాపిణ్డ్యే త్వే

కోద్దిష్టవిధానేనైవకార్యమ్, “ ॥ శ్లో ॥ కృతేసపిణ్డీకరణేపార్వణంతువిధీయతే । సపిణ్డీకరణాదర్వాగేకోద్దిష్టంవిధీయతే ॥ ” ఇతిసామాన్యేన, “ ॥ శ్లో ॥ సోదకుమ్భంచకర్తవ్యమ్నవశ్రాద్ధానిషోడశ । ఏకోద్దిష్టవిధానేనసపిణ్డీకరణాదధః ॥ ” ఇతివిశేషతశ్చస్మరణాత్ । ఏతద్ద్వాదశదినమారభ్యకార్యమ్ । తదుక్తంశ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశాహప్రభృత్యస్యతృప్తయే చాన్నసంయుతమ్ । దద్యాదహరహః కుమ్భంజలపూర్ణంతు వత్సరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । కారికారత్నేతు — ॥ శ్లో ॥ ఆద్యాహోద్వాదశాహోద్వాతతూర్ధ్వాహోదథాపివా । విప్రాయాన్నంసోదకుమ్భం దద్యాదన్వహమాబ్దికాత్ ॥ * ॥ ఇతి । మృతదివసమేకాదశాహం ద్వాదశాహం వాఽఽరభ్యేత్యర్థః । మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ యస్యసంవత్సరాదర్వాక్సపిణ్డీకరణంకృతమ్ । మాసికంసోదకుమ్భంచదేయంతస్యాపివత్సరమ్ ॥*॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అబ్దముమ్భఘటం దద్యాదన్నమాజ్యేనసంయుతమ్ । సంవత్సరేప్రవృద్ధేఽపిప్రతిమాసంచమాసికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశాహత్రిపక్షాద్వా కృతంయస్యసపిణ్డనమ్ । కుర్వీతపార్వణశ్రాద్ధంసోదకుమ్భమదైవతమ్ ॥ సజలాన్వాస్యనిధర్మం ప్రత్యహంత్వాబ్దికావధి ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ అతిథిం భోజయేద్విద్వాన్ సోదకుమ్భవిశేషతః । అభ్యాగతంభోజయిత్వానియతంతు నభోజయేత్ ॥ నియతం భోజయేద్యస్తులోభాన్మోహాద్విమూఢధీః । త్రయస్తేనరకంయాన్తికర్తాభోక్తాతథాపితా ॥ * ॥ ఇతి ,। యాజ్ఞవల్క్యః — శ్లో ॥ అర్వాక్సపిణ్డీకరణం యస్యసంవత్సరాద్భవేత్ । తస్యాప్యన్నం సోదకుమ్భం దద్యాత్సంవత్సరంద్విజః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రవిజ్ఞానేశ్వరః — ॥ వా ॥ సంవత్సరాదర్వాగ్యస్యసపిణ్డీకరణంకృతం తస్యకృతేఽపితస్మిన్ప్రతిదివసం ప్రతిమాసం వాయావత్సంవత్సరంశక్త్యనుసారేణాన్నముదకుమ్భసహితంబ్రాహ్మణాయదద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ నద్వాదశాహేఽథసాపిణ్డ్యేసోదకుమ్భశ్రాద్ధానామ్యహత్యదద్యాద్విధ్యభావాత్ప్రత్యహమాబ్దంతద్విధివైయర్థ్యాపత్తేర్మాసికవద్ద్విరనుష్ఠానేప్రమాణాభావాచ్చ, ప్రాగబ్దాత్కృతానన్యత్రసాపిణ్డ్యేన

పునః కుర్యాదకృతాని కృత్వా సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్, శక్తవిషయే ద్వాదశా
హప్రభృత్యా సంవత్సరాత్ప్రత్యహమేకం త్రిపురుషోద్దేశేనాదైవమథ
మర్ఘకం సదక్షిణం సఙ్కల్పవిధినా సోదకుమ్భశ్రాద్ధం దద్యాత్, ప్రతిమాసం ద
ర్శాదౌ వా మాసికాహోఽన్యదినే వాఽతీతసోదకుమ్భశ్రాద్ధాన్యాహృత్య దద్యా
త్, ప్రాక్సపిణ్డీకరణాదేకోద్దిష్టవత్, న సాంవత్సరికాహే తాని దద్యాత్, కా
లాతీతత్వాత్, "॥ శ్లో ॥ అకాలే చేత్కృతం కర్మ కాలం ప్రాప్య పునః క్రియా।
కాలాతీతం తు యత్కుర్యాదకృతం తద్వినిర్దిశేత్ ॥" ఇతి కాత్యాయనః ॥*॥
ఇతి। "॥ శ్లో ॥ ప్రేతలోకే తు వసతి నౄణాం వర్షం ప్రకీర్తితా। క్షు
త్తృష్ణే ప్రత్యహం తస్య భవేతాం భృగునన్దన ॥" ఇతి స్మరణాద్వర్షా
న్తే ప్రేతలోకవాసం క్షుత్తృష్ణే చ విహాయ స్వకర్మఫలం ప్రాప్తస్య సాం
వత్సరికాహస్య ద్వితీయసంవత్సరాదిత్వాత్తత్ర క్షుత్తృష్ణాశాన్త్యర్థం సో
దకుమ్భశ్రాద్ధం నిష్ప్రయోజనమిత్యర్థః। నను, "॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకర
ణాత్ప్రేతే పైతృకం పదమాస్థితే। చతురో నిర్వపేత్పిణ్డాన్పూర్వం తే
షు సమాపయేత్ ॥ తతః ప్రభృతి వై ప్రేతః పితృసామాన్యమశ్నుతే।"
ఇత్యాదిభిః కృతే సాపిణ్డ్యే పితృత్వప్రాప్త్యవగమాద్ద్వాదశాహాదౌ సాపిణ్డ్యే క
థం ప్రేతలోకవాసః ప్రత్యహం తస్య కథం క్షుత్తృష్ణే చ భవేతామితి చే
త్, సత్యమ్, తస్య ప్రేతలోకవాసాభావేఽపి ప్రథమాబ్దికదినపూర్వది
నపర్యన్తం క్షుత్తృష్ణాఽవినాభూతప్రేతభావస్యాత్మన్యహం బ్రాహ్మణ ఇ
త్యాదిభావవద్విధీయమానత్వాత్। అత ఏవ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ శ్రా
ద్ధాని క్రమశో లబ్ధ్వా సపిణ్డీకరణే కృతే। ప్రేతభావాద్వినిర్ముక్తస్స్వకర్మఫలభా
గ్భవేత్ ॥*॥ ఇతి, తతశ్చ కృతే సపిణ్డీకరణే ప్రేతభావయుక్తస్య క్షుత్తృ
ష్ణాశాన్త్యర్థమనుష్ఠేయమ్, "॥ శ్లో ॥ యస్య సంవత్సరాదర్వాక్సపిణ్డీకర
ణం కృతమ్। మాసికం సోదకుమ్భం చ దేయం తస్యాపి వత్సరమ్ ॥" ఇత్యా
దిపూర్వోక్తవచనాచ్చ సోదకుమ్భశ్రాద్ధం ప్రత్యహమాబ్దికదినపూర్వదినా
వధి కార్యమితి సిద్ధమ్। అత్ర సోదకుమ్భశ్రాద్ధేషు యద్యదన్తరితం తత్తదు
త్తరదినసోదకుమ్భశ్రాద్ధేన సహ నవశ్రాద్ధమాసికాన్తరాయన్యాయేన సమా
నతన్త్రితః కార్యమ్। అస్యావశ్యకర్తవ్యత్వాత్తన్మధ్యే తత్కర్తరి మృతేఽపి

షాత్రాదీనామప్యవశిష్టం సోదకుమ్భశ్రాద్ధమవశిష్టం మాసికం చానుష్ఠేయమ్ । “ ॥ శ్లో ॥ ప్రేతసంస్కారకార్యాణి యానిశ్రాద్ధాని షోడశ । యథాకాలేతు కార్యాణి నాన్యథా ముచ్యతేతతః ॥ ” ఇతి స్మరణాత్ । పితృమేధసారకృత్ — ॥ వా ॥ ఏకోత్తరవృద్ధిశ్రాద్ధోదకదానైర్దాహజనితక్షుత్తృష్ణానివృత్తిఃపిణ్డైరాకారావాప్తిరేకోద్దిష్టైన పిశాచత్వనివృత్తిస్సోదకుమ్భశ్రాద్ధైః ప్రేతలోకవాసజనితక్షుత్తృష్ణాశాన్తిర్వృషోత్సర్గనవశ్రాద్ధైః ప్రేతత్వనివృత్తిస్సపిణ్డీకరణాత్పితృత్వప్రాప్తిః । క్షుత్తృష్ణాజనితాత్యన్తదుఃఖానుభవావస్థా ప్రేతత్వమ్ , వస్వాదిశ్రాద్ధదేవతాసమ్బన్ధః పితృత్వప్రాప్తిః , అతస్తన్నివృత్తయేతత్ప్రాప్తయేచ యథాకాలమవిళమ్బేన ప్రేతకార్యం కార్యమన్యథా మహాదోషః , నాస్యకించిత్కర్మణ్యధికారః ॥ * ॥ ఇతి । శతకేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ముఖ్యకర్తురఘం తావద్యావత్ప్రేతత్వమోచనమ్ । పుత్రాణామప్యఘం తావన్ముఖ్యకర్తర్యవస్థితః ॥*॥ ఇతి । ప్రేతత్వమోచనమ్ - సపిణ్డీకరణమ్ । అత్ర ముఖ్యకర్తుర్దశాహాత్పరమఘవిధానం సూతికాయా ఇవ కర్మానర్హత్వమాత్రాభిప్రాయమ్, “ ॥ శ్లో ॥ అకృత్వా ప్రేతకార్యాణినిత్యనైమిత్తికాన్యపి । నకుర్యాత్తావదాశౌచంయావత్ప్రేతత్వమోక్షణమ్ ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । ముఖ్యకర్తృవ్యతిరిక్తజ్ఞాతీనాందశాహాత్పరం కర్మానర్హతానాస్తి, “ ॥ శ్లో ॥ పుత్రైః పిత్రోస్తుసంస్కారః ప్రమాదాదకృతోయది । జ్ఞాతీనాందశరాత్రంస్యాత్తదూర్ధ్వంసూతకంనహి ॥ ” ఇతి, “ ॥ శ్లో ॥ నిత్యకర్మాణికుర్వీతస్మృత్యుక్తానితథైవచ ॥ ” ఇతిచస్మరణాత్ । సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ అకృతేప్రేతకార్యేతునకుర్యాదాత్మనశ్శుభమ్ । కుర్యాదేవశుభంకర్మ ముఖ్యకర్తుశ్చ సన్నిధౌ ॥ * ॥ ఇతి । యదాపుత్రాద్యభావే భ్రాత్రాదిః కరోతి తదాచతుర్వింశతిమతే — ॥ శ్లో ॥ భ్రాతా వా భ్రాతృపుత్రో వా సపిణ్డశ్శిష్యఏవవా । సపిణ్డీకరణం కృత్వా కుర్యాదభ్యుదయం తతః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రాపవాదః స్మృత్యన్తరేఽభిహితః — ॥ శ్లో ॥ గర్భాదిప్రాశనాన్తాని ప్రాప్తకాలం నలఙ్ఘయేత్ । జ్ఞాతీనాం ప్రేతకార్యాణి కుర్వన్నపిచ కారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పుంసువనసీమన్తోన్నయనజాతకర్మనామకరణాన్నప్రాశనానిజ్ఞాతిసాపిణ్డ్యే

త్పూర్వమపికర్తా౽కుర్యాదిత్యర్థః । మాతాపితృమాతామహమాతామహీనాం సాపిణ్డ్యం కృత్వైవగర్భాదిప్రాశనాన్తానికార్యాణి, “ ॥శ్లో॥ పిత్రాదీనాంత్రయాణాంతు ప్రమీతానాం సపిణ్డనమ్ । కృత్వాతుమఙ్గళంకుర్యాన్నేతరేషాం కథంచన ॥ ” ఇతిస్మరణాత్। మఙ్గళమ్ - పుంసవనాద్యావశ్యకం శుభకర్మ। తథాచశఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ సావకాశంతు యత్కార్యంనకుర్యాన్మాసిదూషితే । కుర్యాన్నిరవకాశంతు నిత్యంనైమిత్తికంతథా ॥ * ॥ ఇతి । అత్రిశ్చ — ॥ శ్లో ॥ మాసప్రోక్తేషు కార్యేషు మూఢత్వం గురుశుక్రయోః । అధిమాసాదిదోషాశ్చ నస్యుః కాలవిధేర్బలాత్ ॥ * ॥ ఋశ్యశృఙ్గః — ॥ శ్లో ॥ జాతకర్మచజాతేష్టింయథాకాలం సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఋతుశాన్తిశ్చకాలాన్తరాభావాత్కర్తవ్యా “ ॥ శ్లో ॥ జాతకేనామకరణేతథా౽న్నప్రాశనే౽పిచ । ఆద్యర్తావుదయితానాంచ మాసికం నాపకర్షయేత్ ॥ * ॥ ఇతి మాసికాపకర్షనిషేధేనతద్విధానాత్, “ ॥ శ్లో ॥ మోయదీచ్ఛేద్ద్విజన్మత్వమష్టమాబ్దంనలఙ్ఘయేత్ ॥” “ ॥ వా ॥ అతిక్రాన్తేతుసావిత్ర్యాః కాలేఋతుం త్రైవిద్యకం బ్రహ్మచర్యంచరేత్ ॥ ” ఇత్యాదిస్మరణాత్। పుంసవనాదివత్సపిణ్డీకరణానన్తరంపిత్రోర్మృతాబ్దేమాసికాపకర్షపూర్వకం పుత్రాదీనాం యద్యప్యుపనయనం కర్తవ్యమ్, తథా౽పి, “ తమసోవాఏషతమః ప్రవిశతి, యమవిద్వానుపనయతె, యశ్చావిద్వాన్ ” ఇతిబ్రాహ్మణమ్, “ తస్మిన్నభిజనవిద్యాసముదేతం సమాహితం సంస్కర్తారమీప్సేత్ ” ఇతి స్మరణాదన్యకర్తృత్వసమ్భవాత్కారయితవ్యమ్ । మృతపితృకస్యాష్టమే, “ అష్టవర్షం బ్రాహ్మణముపనయీత ” ఇతి శ్రుతిబలాచ్ఛ్రుతిస్మృత్యోర్విరోధేశ్రుతేర్బలీయస్త్వాదుపనయనం కర్తవ్యమ్ । తథాచ, యదనన్యకర్తృకమనవకాశంపుంసవనాదికం తత్సపిణ్డీకరణమాసికాపకర్షపూర్వకం ప్రథమాబ్దే౽పికర్తవ్యమ్ । యత్తుకాలాన్తరేకర్తుం శక్యంస్నానవివాహాది, తత్తత్రనకర్తవ్యమ్। అనవకాశం యదన్యసాధ్యం తత్రతత్ అన్యేన కారయితవ్యమ్। ఏతదేవాభిప్రేత్యదేవలః — ॥ శ్లో ॥ పితరౌ ప్రమీతౌయస్యదేహస్తస్యాశుచిర్భవేత్ । నదైవం నాపిపిత్ర్యంచయావత్పూర్ణోనవత్సరః ॥ స్నానంచైవమ

హాదానం స్వాధ్యాయశ్చాగ్నిపూజనమ్ । ప్రథమేఽబ్దేనకర్తవ్యం మహాగురునిపాతనే ॥ * ॥ ఇతి । దైవం దేవతాస్థాపనాది, పిత్ర్యమ్ - అన్యేషాం సాపిణ్డ్యమ్, — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోర్మృతాబ్దేచాన్యేషాం వత్సరాన్తేసపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । ఏవంచపితృమృతాబ్దేజ్ఞాతిసంస్కారేకృతేసతి అకృత్వాజ్ఞాతిసాపిణ్డ్యమావశ్యకంశుభంకర్మకర్తవ్యమ్ । స్నానమ్ - సమావర్తనమ్, మహాదానమ్ - కనకాశ్వాదిప్రసిద్ధమ్, స్వాధ్యాయః - ఉపనయనమ్, తదర్థత్వాదుపనయనస్య, "విద్యార్థమ్" ఇత్యాపస్తమ్బస్మృతేః, ఉపకర్మేత్యన్యే, అగ్నిపూజనమ్ - అగ్న్యాధానాది । తతశ్చ "॥ శ్లో ॥ వత్సరాన్తేతతః ప్రేతః పితృత్వముపపద్యతే ॥" ఇతిబోధాయనస్మరణాత్, "॥ శ్లో ॥ ప్రేతలోకేతువసతిర్నృణాం వర్షంప్రకీర్తితమ్ ॥" ఇతివిజ్ఞానేశ్వరేణోక్తత్వాత్, "॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం ప్రేతత్వస్యానివృత్తితః । తావద్భస్మనధార్యంస్యాద్యావదబ్దోనపూర్యతే ॥" ఇతిలోకాక్షిణాప్రేతత్వనివృత్తినిబన్ధనభస్మధారణనిషేధస్యోక్తత్వాచ్చ, అశుచిత్వేనమాతాపిత్రోర్ద్వాదశాహాదౌకృతేఽపిసపిణ్డీకరణేప్రథమాబ్దికపర్యన్తం పుంసవనాద్యనవకాశకర్మవ్యతిరిక్తశుభకర్మనకర్తవ్యమిత్యాహుః । అన్యేత్వాహుః — ॥ శ్లో ॥ ఆనన్త్యాత్కులధర్మాణాం పుంసాం చైవాయుషః క్షయాత్ । అస్థిరత్వాచ్ఛరీరస్యద్వాదశాహః ప్రశస్యతే ॥ * ॥ ఇతి వ్యాఘ్రపాదవచనేన, కులధర్మాణామానన్త్యాదిత్యనేనద్వాదశాహసాపిణ్డ్యానన్తరం కర్మానుష్ఠానప్రతిపాదనాత్, ప్రేతభావనివృత్తావపి, "॥ శ్లో ॥ ప్రేతశ్రాద్ధానిశిష్టానిసపిణ్డీకరణంతథా । అపకృష్యాఽపికుర్వీతకర్తానాన్దీముఖేద్విజః ॥" ఇతినాన్దీముఖమాత్రఉపస్థితేమాసికాపకర్షవిధానాత్, నిషేధాభావాచ్చ, "॥ శ్లో ॥ పితరౌప్రమీతౌయస్యదేహస్తస్యాశుచిర్భవేత్ ॥" ఇతి శ్లోకద్వయోనోక్తకర్మవ్యతిరిక్తానిసర్వాణిశుభకర్మాణి వివాహాదీన్యపికర్తవ్యానీతి । శిష్టాచారాదిహవ్యవస్థా.

పిత్రోర్మరణాబ్దే దర్శాదిశ్రాద్ధనిషేధః

పిత్రోర్మృతాబ్దే దర్శాదిశ్రాద్ధనిషేధ ఉక్తష్షట్త్రింశన్మతే — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం వర్షం వర్షార్ధమేవవా । నకుర్యాత్పార్వణశ్రాద్ధమష్టకానవిహన్యతే ॥ * ॥ ఇతి । అష్టకావ్యతిరిక్తదర్శమహాలయ

మన్వాదిశ్రాద్ధం నకార్యమిత్యర్థః । తథా స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అ
మాశ్రాద్ధం గయాశ్రాద్ధం శ్రాద్ధం చాపరపక్షకమ్ । ప్రథమేఽబ్దే నకుర్వీ
త కేశానాం వపనం తథా ॥ * ॥ ఇతి । (ప్రమీతపితృకః కుర్యాన్నకుర్యాదా
బ్దికావధి) ఇతి పాఠాన్తరమ్ । ఆశ్వలాయనస్తు — ॥ శ్లో ॥ యన్మాసే స్యా
వాబ్దికశ్రాద్ధం యస్య పుత్రో భవేదిహ । ప్రాక్పిణ్డదానాత్తన్మాసి పార్వ
ణం నసమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యస్మిన్మాసే ప్రథమాబ్దికం తత్రాబ్దికా
త్పూర్వమ్, పార్వణమ్ - దర్శాదిశ్రాద్ధమ్, నకుర్యాదిత్యర్థః । స్మృత్య
న్తరే — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం షణ్మాసాభ్యన్తరేఽపిచ । నకు
ర్యాత్పార్వణశ్రాద్ధమష్టకానవిహన్యతే ॥ * ॥ ఇతి । పార్వణమ్ - దర్శా
ది । అత్ర కేచిదాహుః “ ఏతాని వచనాని భోజనపర్యన్తశ్రాద్ధనిషేధ
పరాణి , సంవత్సరాత్షణ్మాసాద్వాఽర్వాగపి తిలోదకమాత్రం కర్తవ్య
మ్ , ‘ ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం మాససఙ్క్రమణాదిషు । పుత్రస్తి
లోదకం దద్యాత్త్రైత్రపిణ్డాంస్తథాఽఽచరేత్ ॥ ’ ఇతి । తిలోదకమాత్ర
విధానాత్ ” ఇతి । అన్యేతు “ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వమితివత్సరాన్తసాపి
ణ్డ్యపరమ్ , తిలోదకమితిశ్రాద్ధస్యాప్యుపలక్షణమ్ , తేనవత్సరాత్పరం ద
ర్శశ్రాద్ధాదికం కుర్యాత్ ” ఇతివ్యాచక్షతే । శతకవ్యాఖ్యాతారస్తు, “ ద
ర్శాదిశ్రాద్ధం సపిణ్డీకరణాత్ప్రాగ్జాఽస్త్యేవ , ‘ ॥ శ్లో ॥ నాసపిణ్డీకృ
తే ప్రేతే పితృకార్యం ప్రవర్తతే । సపిణ్డీకరణం కృత్వా కుర్యాత్పిత్ర్యం
శుభానిచ ॥ ’ ఇతిస్మృతేః ” ఇతి । ఏతదపి సపిణ్డీకరణాత్పరం దర్శాదిశ్రా
ద్ధవిధానం వత్సరాన్తసాపిణ్డ్యాభిప్రాయమ్, అన్యథా, ‘ ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీక
రణాదూర్ధ్వం వర్షం వర్షార్ధమేవవా ॥ ’ ఇతిపూర్వోక్తవచనవిరోధః స్యాత్ ”
ఇత్యాహుః । “ ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాత్ప్రేతే పైతృకం పదమాస్థితే । ఆహితా
గ్నేస్సినీవాల్యాం పితృయజ్ఞః ప్రవర్తతే ॥ ” ఇతిస్మరణాదాహితాగ్నేరే
కాదశదినాదిసాపిణ్డ్యానన్తరం దర్శాదిశ్రాద్ధే నవివాదః , అన్యేషాం శిష్టా
చారానుసారేణ వ్యవస్థా ద్రష్టవ్యా.

ఏకస్మిన్దినే ఏకకర్తృకైకోద్దేశ్యకశ్రాద్ధద్వయనిషేధః

ఏకః కర్తా ఏకస్మిన్దినే శ్రాద్ధద్వయమేకోద్దేశ్యం నకుర్యాత్, నై
మిత్తికశ్రాద్ధయోస్సన్నిపాతేతు తద్ద్వయమేకదినే కుర్యాత్ । తదాహద

ష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ నైకః శ్రాద్ధద్వయం కుర్యాత్సమానేఽహని కస్యచిత్ ।
నయజ్ఞం నబలిం నైవ దేవర్షిపితృతర్పణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । జాబాలిః — ॥ శ్లో ॥
శ్రాద్ధం కృత్వా తు తస్యైవ పునశ్శ్రాద్ధం న తద్దినే । నైమిత్తికం తు కర్తవ్యం
నిమిత్తానుక్రమోదయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । క్రతురపి — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధం కృ
త్వా పునః శ్రాద్ధం న కుర్యాదేకవాసరే । యది నైమిత్తికం న స్యాదేకోద్దేశ్యం
భవేద్యది ॥ * ॥ ఏకదైవత్యం శ్రాద్ధద్వయం నైకదినే కుర్యాదిత్యస్య
నిషేధస్య విషయో దర్శితః పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ నైకః శ్రాద్ధద్వయ
మేకోద్దేశ్యమేకవాసరే కుర్యాద్దైవతైక్యాత్, తద్యథా — నిత్యేన దార్శిక
కస్య సోదకుమ్భేన మాసికస్య దార్శికేన మన్వాదియుగాది గ్రహణశ్రాద్ధా
నాం సన్నిపాతే ప్రసంగాత్పూర్వసిద్ధేరుత్తరదార్శికాది శ్రాద్ధమేవ కు
ర్యాదనియతస్య బలీయస్త్వాత్ ॥ * ॥ ఇతి । “ ॥ శ్లో ॥ ఏకమప్యాశయే
న్నిత్యం పిత్రర్థం పాఞ్చయజ్ఞికే ॥ ” ఇత్యుక్తేన నిత్యశ్రాద్ధేన సహ “ ॥ శ్లో ॥
న నిర్వపతి యశ్శ్రాద్ధం ప్రమీతపితృకో ద్విజః । ఇన్దుక్షయే మాసి మాసి
ప్రాయశ్చిత్తీయతే ద్విజః ॥ ” ఇత్యుక్తదర్శశ్రాద్ధస్య, సన్నిపాతే - సం
మేళనే, తథా సోదకుమ్భశ్రాద్ధేన సహ మాసికస్య సన్నిపాతే, దర్శశ్రా
ద్ధేన మన్వాదియుగాదిగ్రహణశ్రాద్ధానాం సన్నిపాతే సత్యుత్తరదర్శాది
శ్రాద్ధేనానియతేన నియతనిత్యశ్రాద్ధాది సిద్ధేర్న నియత నిత్యశ్రాద్ధాది
పృథగనుష్ఠేయమ్ । ప్రత్యహం క్రియమాణనిత్యశ్రాద్ధాపేక్షయా దర్శ
శ్రాద్ధమనియతమ్, ఏవం సోదకుమ్భస్య ప్రత్యహం విహితాన్మాసి మృతా
హే విహితం మాసికమనియతమ్, ఏవం దర్శశ్రాద్ధం ప్రతిమాసం నియత
మ్, మన్వాదికం తు క్వచిత్క్వచిన్మాసే సమ్భవాదనియతమ్, తస్య బలీ
యస్త్వాత్తదేవానుష్ఠేయమిత్యర్థః । దర్శసఙ్క్రాన్తిశ్రాద్ధయోస్సన్నిపా
తే తు ద్వయోస్తుల్యబలత్వాద్దైవతాభేదాభావాచ్చ దర్శశ్రాద్ధం సఙ్క్రాన్తి
శ్రాద్ధం వా అన్యతరమనుష్ఠేయమ్ । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ నిత్యదా
ర్శికయోస్సోదకుమ్భమాసికయోరపి । దార్శికస్య యుగాదేశ్చ దార్శికా
లభ్యయోగయోః ॥ దార్శికస్య చ మన్వాదేస్సంపాతే శ్రాద్ధకర్మణః ।
ప్రసఙ్గాదితరస్యాపి సిద్ధేరుత్తరమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అలభ్యయోగశబ్దే

న చన్ద్రసూర్యగ్రహణార్ధోదయాదీనామపి సంగ్రహః, గ్రహణార్ధోద యయోరమావాస్యాకాలీనత్వాద్దార్శికేన సంపాతః। తత్రైవ — ॥శ్లో॥ నైకః శ్రాద్ధద్వయం కుర్యాదేకస్మిన్నేకవాసరే। నైమిత్తికావనేకేషాం నిమిత్తానాంచసంకరే॥ నైమిత్తికానితుల్యత్వాద్దైవత్రైక్యేఽపికృత్స్నశః ॥*॥ ఇతి। ఏకః కర్తా ఏకదినే ఏకమేవ పిత్రాదికముద్దిశ్య శ్రాద్ధద్వయం నకుర్యాత్, అనేకేషాం నిమిత్తానాంచ సన్నిపాతేసతి బహూనినైమిత్తికాని శ్రాద్ధాని దేవత్రైక్యేఽపి కృత్స్నశః నికుర్యాత్, నిమిత్తానాంతుల్యత్వా దిత్యర్థః। తదాహకాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ ద్వేబహూని నిమిత్తాని జాయేరన్నేకవాసరే। నైమిత్తికానికార్యాణినిమిత్తోత్పత్త్యనుక్రమాత్ ॥*॥ఇతి.

దేవతాభేదే ఏకస్మిన్దినే శ్రాద్ధద్వయానుష్ఠానమ్

"॥ శ్లో ॥ నైకః శ్రాద్ధద్వయంకుర్యాదేకస్మిన్నేకవాసరే।" ఇత్యత్రదేవైక్యే శ్రాద్ధద్వయనిషేధాద్దేవతాభేదే శ్రాద్ధద్వయంకుర్యాత్। పితృమేధసారే తదుదాహృతమ్। తద్యథా — ॥ వా ॥ నిత్యదార్శికాభ్యాం సోదకుమ్భమాసికాబ్దికానాం సంయోగే ఆబ్దికేన సజాతీయత్వాన్మాసిక సోదకుమ్భానాం సంయోగే సోదకుమ్భాది పూర్వమనుష్ఠేయమనియతత్వాత్, తతోదర్శాది ॥ * ॥ ఇతి। నిత్యశ్రాద్ధేన దర్శశ్రాద్ధేనచ సోదకుమ్భశ్రాద్ధం మాసికంవా మాతుఃపితుర్వా క్షయాహశ్రాద్ధంచయదా సంయుక్తంతదా శ్రాద్ధద్వయం కుర్యాదేవ, తత్రానియతనిమిత్తం సోదకుమ్భమాసికాబ్దికాదిపూర్వంకృత్వానిత్యదర్శశ్రాద్ధే కుర్యాత్, ఏవంమాతుఃపితుర్వాక్షయాహశ్రాద్ధేన సజాతీయత్వాదినైమిత్తిక శ్రాద్ధసన్నిపాతేశ్రాద్ధద్వయంకుర్యాత్, తత్రసజాతీయత్వాదీనిఅనియతనిమిత్తానిపూర్వంకృత్వా ఆబ్దికం కుర్యాదిత్యర్థః। ఏవంచ దేవతాభేదేసతి నిత్యయోర్నైమిత్తికయోర్వా సంపాతేశ్రాద్ధద్వయమవశ్యం కర్తవ్యమ్, తత్రచా నియతనిమిత్తం పూర్వంకర్తవ్యమ్। తథాచ కాలాదర్శకారః — ॥శ్లో॥ నిత్యస్యసోదకుమ్భస్య నిత్యమాసికయోరపి। దర్శస్యసోదకుమ్భస్య దర్శమాసికయోరపి ॥ యుగాద్యాబ్దికయోశ్చాపి మన్వాద్యాబ్దికయోరపి। ప్రత్యాబ్దికస్యచాలభ్యయోగేష్వవిహితస్యతు ॥ సంపాతే దేవతాభేదా

చ్ఛ్రాద్ధయుగ్మం సమాచరేత్ । నిమిత్తానియతిశ్చాత్ర పూర్వానుష్ఠాన కారణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యేషుద్వన్ద్వేషుయస్యశ్రాద్ధస్యనిమిత్తమనియతంతత్ప్రథమమనుష్ఠేయమ్, అనియతనిమిత్తస్యబలీయస్త్వాత్ । తేనసోదకుమ్భమాసికాబ్దికానిపూర్వంకృత్వానిత్యశ్రాద్ధం కుర్యాత్ । దార్శికాబ్దికయోస్సన్నిపాతేఆబ్దికంక్షయాహశ్రాద్ధంపూర్వంకృత్వాదర్శశ్రాద్ధంకుర్యాత్, ఏతేషుద్వన్ద్వేషుపశ్చాద్యముక్తంతత్పూర్వమనుష్ఠేయమిత్యుక్తంభవతి । తథాస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ దర్శేక్షయాహఆపన్నేశ్రాద్ధం తత్రకథం భవేత్ । క్షయాహంతు వినిర్వర్త్య దర్శశ్రాద్ధం సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనస్తు — ॥ శ్లో ॥ యస్మాస్యే వాబ్దికంశ్రాద్ధం యస్యపిత్రోర్భవేదిహ । ప్రాక్పిణ్డదానాత్తన్మాసి పార్వణంన సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పిణ్డదానాత్ - ఆబ్దికశ్రాద్ధీయపిణ్డదానాత్ప్రాక్, పార్వణమ్ - దర్శాదిశ్రాద్ధమ్, నసమాచరేదిత్యర్థః.

మాతాపితృశ్రాద్ధద్వయసన్నిపాతేవిధిః

మాతాపితృశ్రాద్ధద్వయ సన్నిపాతే పితృశ్రాద్ధం పూర్వం కుర్యాత్ । “ ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోర్మృతాహైక్యం కాలేనాపిభవేద్యది । పితృశ్రాద్ధంపురాకృత్వా కుర్యాన్మాతురనన్తరమ్ ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । తథాచకాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోస్తుపితృపూర్వత్వం సర్వత్రశ్రాద్ధకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । సర్వత్ర - సపిణ్డీకరణాన్తే తదుత్తరభావిని ప్రత్యాబ్దికాదౌచ । కార్ష్ణాజినిః — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోశ్శ్రాద్ధేసమంప్రాప్తే నవే పర్యుషితేఽపివా । పితృపూర్వంసదాకుర్యాదన్యత్రాసత్తియోగతః ॥*॥ ఇతి । అన్యత్ర - మాతాపితృవ్యతిరిక్తశ్రాద్ధే । స్మృత్యన్తరే — ॥శ్లో॥ మాతాపిత్రోర్మృతాహైక్యే పాకాదీన్సహకారయేత్ । కుర్యాదగ్రే పితుశ్శ్రాద్ధంపశ్చాన్మాతుర్యథావిధి ॥ * ॥ ఇతి । సాయణీయే — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధద్వయేచయుగపత్ప్రాప్తేపిత్రోర్మృతేఽహని । ఏకపాకే నతత్కుర్యాదితిస్మృతికృతోవిదుః ॥ * ॥ ఇతి । హేమాద్రౌ — ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోరేకదినే శ్రాద్ధంచప్రకృతం భవేత్ । ఏకపాకేనతత్కుర్యాద్వరణాదిపృథక్పృథక్ ॥ నానాన్దిశేషదోషోఽత్రకాలైక్యాత్తుపృథగ్వి

థా । రోహిణాన్తే పితుః కృత్వా వైరించే మాతురారభేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనోఽత్ర విశేషమాహ — ॥ శ్లో ॥ ఏకత్రైవ దినే శ్రాద్ధద్వయం ప్రాప్తం యదా తదా । చరేదేవ పురా వర్షాత్పిత్రోరేకస్తు తత్సుతః ॥ తావత్పూర్వం మృతస్యాదౌ కృత్వా సాఙ్గత్వా యథావిధి । పశ్చాత్పశ్చాన్మృతస్యైవ పృథక్పాకేన సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏకస్యాం తిథౌ సఙ్ఘతానుమరణసమ్బన్ధవ్యతిరిక్తం పిత్రోశ్శ్రాద్ధద్వయం యదా ప్రాప్తం బహుషు విభక్తేష్వపి పుత్రేషు సత్స్వేకో జ్యేష్ఠ ఏవ పురా వర్షాన్నవశ్రాద్ధాద్యాబ్దికపర్యన్తం మరణక్రమేణ కుర్యాదిత్యర్థః । ఏవం చ వర్షాత్పూర్వం కర్తవ్యం శ్రాద్ధం పృథక్పాకేన పితృపూర్వకం వా మరణక్రమేణ వా కుర్యాత్, ఆబ్దికాదీని సహపాకేన పితృపూర్వకమేవ కుర్యాదితి స్థితమ్ । మాసికాబ్దికయోర్యుగపత్ప్రాప్తౌ తు మాతుః పితుర్వా ఆబ్దికం పృథక్కర్తవ్యమ్, మాసికం తు పృథక్పాకేన పశ్చాత్కార్యమ్, “ ॥ శ్లో ॥ ఏకాహే మాసికాబ్దే చేత్పూర్వం ప్రత్యాబ్దికం భవేత్ । పశ్చాత్తు మాసికం కార్యం పృథక్పాకపరిక్రియా ॥ ” ఇతి స్మరణాత్.

అనేకశ్రాద్ధసన్నిపాతే విధిః

పిత్రోర్జ్ఞాత్యాదేశ్చ శ్రాద్ధత్రయసన్నిపాతే ఆశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥ నైకత్ర దివసే శ్రాద్ధత్రయం జాత్వపి విద్యతే । ఏకః కుర్యాత్తథా ప్రాప్తే అన్యో భ్రాతాఽపరం చరేత్ ॥ భ్రాతర్యవిద్యమానే తు తత్పరేఽహ్ని సమాచరేత్ । పశ్చాదాగతయోస్తావత్పిత్రోః పూర్వేఽహ్ని శస్యతే ॥ ఏవం విమృశ్య కర్తవ్యం సంప్రాప్తే ధీమతా సదా । అన్యథా శ్రాద్ధహన్తా స్యాచ్ఛ్రాద్ధసఙ్కరకృద్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏకకర్తృకం శ్రాద్ధత్రయమేకస్మిన్దివసే న విద్యతే, ఏకో భ్రాతా పిత్రోః ప్రాప్తే శ్రాద్ధే కుర్యాత్, అన్యో భ్రాతా జ్ఞాతిశ్రాద్ధం చరేత్, అవిద్యమానే తు భ్రాతరి మరణక్రమాత్పశ్చాత్ప్రాప్తం పిత్రోః శ్రాద్ధద్వయం పూర్వదివసే మృతతిథౌ కుర్యాత్, పూర్వమృతస్యాపి జ్ఞాత్యాదేః శ్రాద్ధం మృతతిథేః పరదివసే కుర్యాదిత్యర్థః । అథ పిత్రోరన్యతరశ్రాద్ధస్య జ్ఞాత్యాదిశ్రాద్ధస్య చ సన్నిపాతే శ్రాద్ధద్వయం పితృపూర్వకం తస్యాం తిథౌ కార్యమి

త్యుక్తంభవతి । స్మృత్యన్తరె — ॥ శ్లో ॥ ఆబ్దికంప్రథమం కుర్యాన్మాసికంతుతతః పరమ్ । దర్శశ్రాద్ధం తృతీయంస్యాచ్చతుర్థంతుమహాలయః ॥*॥ ఇతి మహాలయే కారుణికవరణస్య సత్వాద్దర్శమహాలయయోర్దైవతాభేదాత్పృథక్కరణమ్ । అనుమరణాబ్దికవిషయేభృగుః — ॥ శ్లో ॥ యాసమారోహణం కుర్యాద్భర్తృచిత్యాంపతివ్రతా । తాంమృతేఽహనిసంప్రాప్తేపృథక్పిణ్డేనియోజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పృథక్పిణ్డనియోజనమ్ - పృథక్ఛ్రాద్ధకరణమ్ । తథాచస్మృత్యన్తరె — ॥ శ్లో ॥ ఏకచిత్యాంసమారూఢౌ దమ్పతీనిధనంగతౌ । పృథక్ఛ్రాద్ధంతయోః కుర్యాదోదనంచ పృథక్పృథక్ ॥ * ॥ ఇతి । లోకాక్షిస్తు — ॥ శ్లో ॥ మృతేఽహనిసమాసేనపిణ్డనిర్వాపణం పృథక్ । నవశ్రాద్ధంతు దమ్పత్యోరన్వారోహణవత్త్వితి ॥ * ॥ ఇతి । మృతేఽహనిపిణ్డనిర్వాపణమ్ - మృతాహశ్రాద్ధమ్, సమాసేన - పాకైక్యేన, పృథక్కుర్యాదిత్యర్థః । మాతృభిరేకచిత్యామన్వారోహణేకృతేపాకైక్యేనప్రథమం పితుస్తదనన్తరం సాక్షాన్మాతుస్తతో జ్యేష్ఠాదిక్రమేణసపత్నీమాతౄణాంకుర్యాత్ । తదాహభృగుః — ॥ శ్లో ॥ ఏకకాలేగతాసూనాం బహూనామథవాద్వయోః । తన్త్రేణశ్రపణంకృత్వాకుర్యాచ్ఛ్రాద్ధంపృథక్పృథక్ ॥ పూర్వకస్యమృతస్యాదౌద్వితీయస్యతతః పునః । తృతీయస్యతతః కుర్యాత్సన్నిపాతేఽప్యయంక్రమః ॥ * ॥ ఇతి । మాధవీయే వ్యాఖ్యాతమేతత్ " పూర్వకస్య - ముఖ్యస్య పితుః, ద్వితీయస్య - తతోజఘన్యాయాస్సాక్షాన్మాతుః, తృతీయస్య - తతోజఘన్యాయాస్సపత్నీమాతుః " ఇతి । ఏవంచ, " ॥ శ్లో ॥ నైకత్రదివసే శ్రాద్ధత్రయం జాత్వపి విద్యతే ॥ " ఇతినిషేధః, మాతాపితృవ్యతిరిక్తశ్రాద్ధసంపాతవిషయః । " ॥ శ్లో ॥ దమ్పత్యోస్సహసంస్కారో మృతావనుమృతావపి । ఉదకాదిసపిణ్డ్యన్తం ప్రేతకార్యాణియాన్యపి ॥ కుర్యాత్సమానతన్త్రేణసాంవత్సరికమేవచ ॥ " ఇతి, సజ్ఞాతమరణానుమరణవిషయే సాంవత్సరికస్య సమానతన్త్రత్వస్మరణమాపద్విషయమ్, " ॥ శ్లో ॥ ఏకచిత్యాంసమారుహ్యమృతయోరేకబర్హిషి । పిత్రోః పిణ్డాన్పృథగ్దద్యాత్పిణ్డంవాఽఽపత్సుతత్సుతః ॥ " ఇత్యగ్నిస్మరణాత్ । పిణ్డమిత్యే

కోద్దిష్టాభిప్రాయమ్, అనాపదితుపృథగేవకార్యమ్, అన్యథా "పృథక్ శ్రాద్ధం తయోఃకుర్యాత్" ఇతిపూర్వోక్తస్మృతివిరోధస్స్యాత్। ఏవంచ, పిత్రోస్సజ్ఞాతమరణేఽనుమరణేచ సపిణ్డీకరణాన్తంసహ కుర్యాత్, తదుత్తరభావిశ్రాద్ధం సర్వంపాత్రైక్యేన పృథక్కుర్యాదితి నిర్ణయః.

సపిణ్డానాంశ్రాద్ధసన్నిపాతేవిధిః

సపిణ్డానాంసహమరణేశ్రాద్ధసంపాతేఋశ్యశృఙ్గః — ॥ శ్లో ॥ భవేద్యదిసపిణ్డానాం యుగపన్మరణంతథా। సమ్బన్ధాసత్తిమాలోచ్య తత్క్రమాచ్ఛ్రాద్ధమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి। మరణక్రమపరిజ్ఞానే తు తత్క్రమాదేవకుర్యాత్, "॥ శ్లో ॥ పత్నీభ్రాతృసుతాదీనాంసపిణ్డానాం యదిక్రమాత్। సజ్ఞాతమరణంతత్ర తత్క్రమాచ్ఛ్రాద్ధమాచరేత్ ॥" ఇతిస్మరణాత్। ఋశ్యశృఙ్గశ్చ — ॥ శ్లో ॥ కృత్వాపూర్వంమృతస్యాద్యా ద్వితీయస్యతతఃపరమ్। పునస్తృతీయస్యతథా సన్నిపాతేత్వయంక్రమః ॥ * ॥ ఇతి। పార్వణైకోద్దిష్టయోస్సన్నిపాతేజాబాలిః — ॥ శ్లో ॥ యద్యేకత్రభవేతాంవై ఏకోద్దిష్టంచ పార్వణమ్। పార్వణంత్వభినిర్వర్త్య ఏకోద్దిష్టం సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి। "॥ శ్లో ॥ భ్రాతృభగినీపుత్రాయ స్వామినే మాతులాయచ। మిత్రాయగురవే శ్రాద్ధమేకోద్దిష్టం నపార్వణమ్ ॥" ఇత్యాదిభిర్విహితస్యైకోద్దిష్టస్య, "॥ శ్లో ॥ పుత్రః పౌత్రఃప్రపౌత్రశ్చ దౌహిత్రో దుహితాస్నుషా। దమ్పతీచ క్రమాదేతే శ్రాద్ధంకుర్యుస్త్రిపూరుషమ్ ॥" ఇత్యాదిభిర్విహితస్యపార్వణస్య చసన్నిపాతే పార్వణంకృత్వా తతఏకోద్దిష్టం కుర్యాదిత్యర్థః। ఆద్యైకోద్దిష్టదివసే కర్తాస్వదేయశ్రాద్ధమాగతమన్తరితంచ నకుర్యాత్। "॥శ్లో॥ ఏకోద్దిష్టస్యదివసే సపిణ్డీకరణంవినా। శ్రాద్ధంకుర్యాత్పితృక్రోధాత్క్షయమాప్నోతిసన్తతిః ॥" ఇతి స్మరణాత్। ఏకాదశదినే ఏకోద్దిష్టవ్యతిరిక్తశ్రాద్ధాన్తరం యదికుర్యాత్తదాదోషః, విషయవిశేషేణైకాదశాహవిహితం సపిణ్డీకరణం తత్పూర్వభావిచ షోడశశ్రాద్ధమేకోద్దిష్టదివసే కుర్యాదిత్యర్థః। అత్ర కేచిదాహుః "॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టాన్త ఏవస్యాత్సంస్కర్తుశ్శుద్ధతా త్వఘాత్।" ఇతి సంస్కర్తురేకోద్దిష్టానన్తరం శుద్ధిస్మరణాత్, '॥ శ్లో ॥

శార్యే ప్రత్యాబ్దికే శ్రాద్ధే త్వన్తరామృతసూతకే । ఆశౌచానన్తరం కార్యమితి వాసిష్ఠభాషితమ్ ॥ ' ఇత్యాశౌచానన్తరమేవ తత్కరణవిధానాదేకోద్దిష్టం కృత్వా తస్మిన్నేవ దినే కుర్యాత్ , ఇతి । తదసాధు , “ ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టస్య దివసే సపిణ్డీకరణం వినా । ” ఇత్యనేన పూర్వోక్తేన ఏకోద్దిష్టదినమాత్రే శ్రాద్ధాన్తరనిషేధప్రతీతేః । యత్తు — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్ని సంప్రాప్తే హ్యేకోద్దిష్టే చ పార్వణే । కృత్వా తు పార్వణశ్రాద్ధమేకోద్దిష్టం సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి, తదపి “ ఏకోద్దిష్టాన్తమేవ స్యాత్ ” ఇత్యుక్తానేకస్మృతివిరోధాచ్ఛిష్టాచారాభావాచ్చోపేక్ష్యమ్ । అత ఏవ పితృమేధసారకృత్ — ॥ హ ॥ దాహకస్తు స్వదేయం శ్రాద్ధమన్తరితం ద్వాదశాహ ఏవ కుర్యాన్నైకాదశాహే తత్ర శుద్ధ్యభావాన్నిషేధాచ్చ ॥ * ॥ ఇతి । తేనైవైతద్వ్యాఖ్యాతమ్ “ అన్తరితమాగతం చ స్వదేయం శ్రాద్ధం ద్వాదశాహ ఏవ కుర్యాత్ సపిణ్డీకరణం తు సావకాశత్వాత్ త్రయోదశాహాదౌ కుర్యాత్ ” ఇతి । యత్తు — ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశేఽహని సంప్రాప్తే పార్వణే చ సపిణ్డనే । పార్వణం ప్రథమం కృత్వా పశ్చాత్కుర్యాత్ సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి, ఏతదేవం వ్యాచక్షతే - పార్వణం ప్రథమదినే కృత్వా పశ్చాత్ త్రయోదశదినే సపిణ్డనం కుర్యాదితి । అన్యే త్వాహుః “ ద్వాదశాహే సపిణ్డనం కృత్వా త్రయోదశేఽహ్ని అన్తరితం ద్వాదశాహప్రాప్తం చ ప్రత్యాబ్దికం కర్తవ్యమ్ , ‘ ॥ శ్లో ॥ నాసపిణ్డీకృతే ప్రేతే పితృకార్యం ప్రవర్తతే । సపిణ్డీకరణం కృత్వా కుర్యాత్పిత్ర్యం శుభాని చ ॥ ’ ఇతి స్మరణాత్ , ” ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అకృత్వా ప్రేతకార్యాణి నిత్యనైమిత్తికాన్యపి । న కుర్యాత్తావదాశౌచం యావత్ప్రేతత్వమోక్షణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తథా — ॥ శ్లో ॥ గ్రహణే తు ద్వితీయేఽహ్ని రజోదృష్టౌ తు పఞ్చమే । త్రయోదశేఽహ్ని మృతకే జన్మన్యేకాదశేఽహని ॥ * ॥ ఇతి “ గ్రహణే తు ద్వితీయేఽహ్ని రజోదృష్టౌ తు పఞ్చమే ” ఇత్యనయోర్విషయోఽగ్రే వక్ష్యతే । మృతకే - మరణాశౌచే, అన్తరితం త్రయోదశేఽహ్ని కుర్యాత్ , జననాశౌచే త్వేకాదశే కుర్యాదిత్యర్థః । న చ వాచ్యమ్ , “ త్రయోదశే

హ్నిమృతకే ' ఇత్యేతన్మహాగురు పితృసంస్కర్తృవిషయమ్, ' ॥ శ్లో ॥ ఉత్పాద్యపుత్త్రం సంస్కృత్య వేదమధ్యాప్య యఃపితా । కుర్యాద్వృత్తిం చ నష్టేఽస్మిన్ద్వాదశాహం మహాగురౌ ॥ ' ఇతివచనేన తత్త్ర ద్వాదశాహమాశౌచస్మరణాత్ " ఇతి, పూర్వాపరపర్యాలోచనయా " మృతకేచ త్రయోదశే " ఇత్యంశస్యాప్యన్తరిత శ్రాద్ధమాత్త్రవిషయత్వప్రతీతేః, మహాగురువిషయే త్రయోదశేఽహ్ని సాపిణ్డ్యసత్యుక్తన్యాయేన చతుర్దశదినపవాన్తరిత శ్రాద్ధకరణస్య యుక్తత్వాచ్చ । ఏవంచ ద్వాదశాహసపిణ్డీకరణవిషయే ఽన్తరితం శ్రాద్ధమేకోద్దిష్టదినే సపిణ్డీకరణదినేవా ప్రాప్తం చ త్రయోదశేఽహ్ని కర్తవ్యమ్ । ఏతదేవాభిప్రేత్యస్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచం ద్వాదశాహాన్తం నకుర్యాద్దైవతార్చనమ్ । నకుర్యాత్పితృకార్యాణి దానం హోమజపంతథా ॥ * ॥ ఇతి । త్రిపక్షాదౌ సపిణ్డీకరణవిషయేతు అన్తరితశ్రాద్ధం ద్వాదశాహేకార్యమ్, ద్వాదశాహాదిషు సపిణ్డీకరణపర్యన్తదినేషుచ ప్రాప్తం పిత్రోః ప్రత్యాబ్దికం యథాతిథ్యేవ కర్తవ్యమ్ । నను, " ॥ శ్లో ॥ అకృత్వాప్రేతకార్యాణి నిత్యనైమిత్తికాన్యపి । నకుర్యాత్తావదాశౌచం యావత్ప్రేతవిమోక్షణమ్ ॥" ఇతి సపిణ్డీకరణపర్యన్తం కర్మానధికారత్వస్మరణాత్కథంతత్త్ర పితృశ్రాద్ధమితి చేన్న, తస్యపితృశ్రాద్ధవ్యతిరిక్త కర్మ నిషేధపరత్వాత్ । తథాచస్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ నాసపిణ్డీకృతేఃపిత్రోరన్యేషాం శ్రాద్ధమాచరేత్ । నిత్యం నైమిత్తికంకామ్యమిష్టపూర్తాదికంచన ॥ మాసికాన్యాబ్దికం పిత్రోరశుద్ధౌప్యేరసన్సుతః । కుర్యాదేవతిథిప్రాప్తమితిశాతాతపోఽబ్రవీత్ ॥ * ॥ ఇతి । అసపిణ్డీకృతేరిత్యభివిధావాకారః, పిత్రోస్సపిణ్డీకరణపర్యన్తమన్యేషాం ప్రత్యాబ్దికం నకుర్యాత్, మాతాపిత్రోరన్యతరస్య ప్రత్యాబ్దికమన్యతరసాపిణ్డ్యాత్పూర్వం కుర్యాదిత్యర్థః । ఏవంచ, పితృసపిణ్డనానన్తరమన్యేషాం ప్రత్యాబ్దికశ్రాద్ధం కర్తవ్యమిత్యుక్తం భవతి । యత్తు దేవలవచనమ్ — ॥ ॥ శ్లో ॥ పితరౌప్రమీతౌయస్య దేహస్తస్యాశుచిర్భవేత్ । నదైవం వాపి పిత్ర్యంచ యావత్పూర్ణోన వత్సరః ॥ * ॥ ఇతి,అత్ర పిత్ర్యశబ్దేనాన్యేషాం సాపిణ్డ్యముచ్యతే ।

“ ॥ శ్లో ॥ పిత్రోర్మృతౌ ద్విచాన్యేషాం వత్సరాన్తే సపిణ్డనమ్ ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । ఏతచ్చాధస్తాన్నిరూపితమ్ । యత్ర దేవతైక్యం తత్ర కామ్యానుష్ఠానాన్నిత్యం చ శ్రాద్ధం ప్రసఙ్గాత్సిధ్యతి, “ ॥ శ్లో ॥ కామ్యతన్త్రేణ నిత్యస్య తన్త్రేణ శ్రాద్ధస్య సిధ్యతి । స్యాదేకత్వం తు నిర్దేశాద్దేవతైక్యం భవేద్యది ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । తథా చ కాలాదర్శే — ॥ వా ॥ దేవతైక్యే తు కామ్యానుష్ఠానాన్నిత్యం చ సిధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి.

ఆబ్దికనిరూపణమ్

అథాబ్దికం నిరూప్యతే । తత్ర యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ మృతేఽహని తు కర్తవ్యం ప్రతిమాసం చ వత్సరమ్ । ప్రతిసంవత్సరం చైవ మాద్యమేకాదశేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । లోకాక్షిః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధం కుర్యాదవశ్యం తు ప్రమీతపితృకస్స్వయమ్ । ఇన్దుక్షయే మాసి మాసి వృద్ధౌ ప్రత్యబ్దమేవ చ ॥ * ॥ ఇతి । జాతుకర్ణ్యః — ॥ శ్లో ॥ పితుః పితృగణస్థస్య కుర్యాత్ పార్వణవత్సుతః । ప్రత్యబ్దం ప్రతిమాసం చ విధిర్జ్ఞేయస్సనాతనః ॥ * ॥ ఇతి । పితృగణస్థస్య - కృతసపిణ్డీకరణస్య పితుః ప్రత్యబ్దం ప్రతిమాసమాబ్దికం మాసికం చ శ్రాద్ధమ్ , పార్వణవత్ - పితృపితామహప్రపితామహాత్మకత్రిపురుషోద్దేశేన, సుతో మృతాహే కుర్యాదిత్యర్థః । కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యబ్దం యో యథా కుర్యాత్పుత్రః పిత్రే సదా ద్విజః । తథైవ మాతుః కర్తవ్యం పార్వణం తు విధానతః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిచిన్తామణౌ — ॥ శ్లో ॥ మృతాహే మాసికం కార్యం ద్వ్యహే హ్యూనే తూనమాసికమ్ । ఆబ్దికం ప్రథమం కుర్యాన్మృతమాసే మృతేఽహని ॥*॥ సుధానిధౌ — ॥ శ్లో ॥ యస్మిన్మాసి మృతిః పక్షే యస్య యస్యాం తిథౌ భవేత్ । తస్యామేవ తిథౌ కుర్యాదాబ్దికం తు విచక్షణః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ యస్మిన్మాసి మృతిః పూర్వం తస్మిన్మాసి చ తద్దినే । ప్రథమాబ్దికమారభ్య కుర్యాదామరణాన్తికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । నారదః — ॥ శ్లో ॥ యస్యాం తిథౌ మృతిః ప్రాప్తా తస్యామేవాబ్దికం భవేత్ । తిథినక్షత్రవారాణాం తిథిరేవ బలీయసీ ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ మాసపక్షతిథిస్పృష్టే యో యస్మిన్మ్రియతేఽహని । ప్రత్యబ్దం తు తథా భూ

తం క్షయాహం తస్యతంవిదుః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రసర్వత్రమృతాహస్య మాసనిరూప్యత్వం ప్రతీయతే , మాసశ్చసౌరచాన్ద్రసావనభేదేనత్రివిధోభవతి , “ మసీపరిమాణే ” ఇత్యస్మాద్ధాతోర్నిష్పన్నోఽయంమాసశబ్దః , సూర్యస్యరాశిగతిర్యత్రపరిమీయతే ససౌరః , మస్యతేపరిమీయతే యావతాకాలేనచన్ద్రవృద్ధిక్షయౌసచాన్ద్రోమాసః , అహోరాత్రాణాంత్రింశత్సఙ్ఖ్యాయత్రపరిమీయతేససావనః । తదుక్తం బ్రహ్మసిద్ధాన్తే — ॥ శ్లో ॥ చాన్ద్రశ్శుక్లాదిదర్శాన్తస్సావనస్త్రింశతాదినైః । ఏకరాశౌరవిర్యావత్కాలం మాసస్సభాస్వతః ॥ * ॥ ఇతి । శుక్లాదిః - శుక్లప్రతిపదాదిః , దర్శాన్తశ్చాన్ద్రః । తథాచస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ మేషాదిస్థేసవితరియోయోదర్శః ప్రవర్తతే । చాన్ద్రమాసాస్తత్తదన్తాశ్చైత్రాద్యాద్వాదశస్మృతాః ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ దర్శాద్దర్శశ్చాన్ద్రస్త్రింశద్దివసస్తుసావనోమాసః । రవిసఙ్క్రమచిహ్నోఽసౌసౌరోమాసోనిగద్యతేతజ్జ్ఞైః ॥ * ॥ ఇతి । చాన్ద్రస్తుద్వివిధః-దర్శాన్తః పూర్ణిమాన్తఇతి । తథాచశ్రూయతే — ॥ శ్రు ॥ అమావాస్యయామాసాన్సమ్పాద్యాహరుత్సృజన్తి , అమావాస్యయాహిమాసాన్సమ్పశ్యన్తి , పౌర్ణమాస్యామాసాన్సమ్పాద్యాహరుత్సృజన్తి , పౌర్ణమాస్యాహిమాసాన్సమ్పశ్యన్తి ॥ * ॥ ఇతి । తత్రప్రథమపక్షే చాన్ద్రశ్శుక్లాదిదర్శాన్తఇత్యాదయః స్మృతయఉదాహార్యాః, శిష్టాచారబాహుళ్యంచ తత్రప్రసిద్ధమ్ , ద్వితీయపక్షస్యోపోద్బలకంస్మృతిలిఙ్గంచ తథాహి మహాలయప్రకరణేపఠ్యతే - ॥ శ్లో ॥ ఆశ్వయుకృష్ణపక్షేతు శ్రాద్ధంకుర్యాద్దినేదినే ॥ * ॥ ఇతి । తత్రయదిదర్శాన్తోమాసోవివక్ష్యేత తదాభాద్రపదకృష్ణపక్షఇత్యుచ్యేత , నత్వేవముక్తమ్ , ఆశ్వయుజమాసాన్తర్గతత్వంత్విహోచ్యతే , తచ్చకృష్ణప్రతిపదాదిపూర్ణిమాన్తత్వేసమ్భవతి । తథాజయన్తీప్రకరణేస్మర్యతే — ॥ శ్లో ॥ మాసిభాద్రపదేఽష్టమ్యాంకృష్ణపక్షేఽర్ధరాత్రకే । భవేత్ప్రోష్ఠపదేమాసిజయన్తీనామసంజ్ఞితా ॥ * ॥ ఇతి । అత్రాపిజయన్త్యాభాద్రపదాన్తర్గతత్వం మాసస్యపూర్ణిమాన్తతాంగమయతి । యతిధర్మప్రకరణేచస్మర్యతే — ॥ వా ॥ సంధిషువాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తత్రయది

దర్శాన్తవివక్షాస్యాత్తదాపరశ్చస్యైవసన్నిహితత్వాత్తత్రైవవపనంకుర్యుః , కు
ర్వన్తిచపూర్ణిమాయామ్ , తస్మాద్దర్శాన్తత్వపూర్ణిమాన్తత్వయోర్వ్యవ
స్థితోవికల్పః । తథాచబ్రహ్మసిద్ధాన్తే — ॥ శ్లో ॥ అమావాస్యాపరిచ్ఛిన్నో
మాసస్స్యాద్బ్రాహ్మణస్యతు । సఙ్క్రాన్తిపౌర్ణమాసాభ్యాంతథైవనృప
వైశ్యయోః ॥ * ॥ ఇతి । జ్యోతిశ్శాస్త్రే — ॥ శ్లో ॥ దర్శాన్తః పూర్ణిమా
న్తశ్చచాన్ద్రోమాసోద్విధామతః । జాతిభేదాద్దేశభేదాత్తౌచమాసౌవ్యవ
స్థితౌ ॥ నర్మదాదక్షిణేభాగేదర్శాన్తోమాసఇష్యతే । నర్మదోత్తరభాగేతుపూ
ర్ణిమాన్తఇతిస్థితిః ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామపి — ॥ వా ॥ శుక్లప్ర
తిపదాదిదర్శాన్తశ్చాన్ద్రోమాసఇత్యేతద్దక్షిణాపథేద్రష్టవ్యమ్ , ఉత్త
రాపథేతుకృష్ణప్రతిపదాదిపౌర్ణమాస్యన్తశ్చాన్ద్రోమాస ఇతి ద్రష్టవ్య
మ్ ॥ * ॥ ఇతి । తదేవంసౌరచాన్ద్రసావనభేదేనమాసస్త్రివిధః , తత్ర
చాన్ద్రోమాసోదర్శాన్తః పూర్ణిమాన్తోవాదేశభేదేనజాతిభేదేనచవ్యవస్థితః,
నాక్షత్రమపిమాసం కేచిదిచ్ఛన్తి ॥ శ్లో ॥ “ సర్వర్క్షైః పరివృత్తైస్తు
నాక్షత్రోమాసఇష్యతే ॥ ” ఇతివిష్ణుధర్మోత్తరే అభిధానాత్ .

ఋతునిర్ణయః

ప్రసఙ్గాదృతుర్నిర్ణీయతే । ఋతుర్వసన్తాదిః కాలవిశేషః । సచష
డ్విధః “ షడ్వాఋతవః ” ఇతిశ్రుతేః । యత్తు “ ద్వాదశమాసాః పఞ్చ
ర్తవః ” ఇతిశ్రుతమ్ , తత్ర హేమన్తశిశిరయోరేకీకరణంవివక్షితమ్ । త
థాచబహ్వృచబ్రాహ్మణేపఠ్యతే — ॥ శ్రు ॥ ద్వాదశమాసాఃపఞ్చర్తవోహే
మన్తశిశిరయోస్సమాసేన ॥ * ॥ ఇతి । తథాపఞ్చప్రయాజస్యానుమన్త్రి
ణమన్త్రైఃశ్రూయతే — ॥ శ్రు ॥ హేమన్తశిశిరావృతూనాంప్రీణామి ॥*॥
ఇతి । ఏవంస్వరూపేణఋతవష్షోఢాభిద్యన్తే , తత్రైకర్తుర్మాసద్వయాత్మ
కః , — ॥ శ్రు ॥ “ ద్వన్ద్వముపదధాతి , తస్మాద్ద్వన్ద్వమృతవః ” ఇత్యుప
ధానబ్రాహ్మణేశ్రవణాత్ । ఏకస్మిన్నృతౌకయోర్మాసయోర్ద్వన్ద్వంగృ
హీతవ్యమిత్యాకాఙ్క్షాయాంవసన్తాద్యృతుషుక్రమేణచైత్రమాసాదిద్వ
న్ద్వంగ్రాహ్యమితిశ్రుతిరేవాహ — ॥ శ్రు ॥ మధుశ్చమాధవశ్చవాస
న్తికావృతూశుక్రశ్చశుచిశ్చగ్రైష్మావృతూనభశ్చనభస్యశ్చవార్షికావృ

తూ ఇషశ్చోర్జశ్చ శారదావృతూ సహశ్చ సహస్యశ్చ హైమన్తికావృతూ తపశ్చ తపస్యశ్చ శైశిరావృతూ ॥ * ॥ ఇతి । ఏషు చ వాక్యేషు ఋతూ ఇతి ద్వివచనమృత్వవయవమాసాభిప్రాయమ్ , అన్యథా " షడ్వా ఋతవః " ఇతి శ్రూయమాణా షట్సఙ్ఖ్యా బాధ్యేత । అవయవిన ఋతోర్వసన్తాదేరేకైకాత్మకత్వమాధానబ్రాహ్మణే ఏకవచనేన వ్యవహారాదవగన్తవ్యమ్ — ॥ శ్రు ॥ వసన్తో వై బ్రాహ్మణస్యర్తుర్గ్రీష్మో వై రాజన్యస్యర్తుశ్శరద్వై వైశ్యస్యర్తుః ॥*॥ ఇతి । సంవత్సరోపక్రమరూపత్వేన వసన్తస్య ప్రాధాన్యం ద్రష్టవ్యమ్ , " ముఖం వా ఏతదృతూనాం యద్వసన్తః " ఇతి శ్రుతేః । తే చ వసన్తాదయ ఋతవో ద్వివిధాశ్చాన్ద్రాస్సౌరాశ్చ , చైత్రాదయశ్చాన్ద్రాః , తే చోదాహృతా మధుశ్చ మాధవశ్చేత్యాదినా । న చ తత్ర చైత్రాదయో నోక్తా ఇతి శఙ్కనీయమ్ , మధ్వాదిశబ్దానాం చైత్రాదిపర్యాయత్వాత్ । అత ఏవాహుః — ॥ శ్లో ॥ చైత్రో మాసో మధుః ప్రోక్తో వైశాఖో మాధవో భవేత్ । జ్యేష్ఠమాసస్తు శుక్రస్స్యాదాషాఢశ్శుచిరుచ్యతే । నభో మాసశ్శ్రావణస్స్యాన్నభస్యో భాద్ర ఉచ్యతే ॥ ఇషశ్చాశ్వయుజో మాసః కార్తికశ్చోర్జసంజ్ఞికః । సహో మాసో మార్గశీర్షస్సహస్యః పుష్యనామకః । మాఘమాసస్తపః ప్రోక్తస్తపస్యః ఫాల్గునః స్మృతః ॥ * ॥ ఇతి । చాన్ద్రమాసానాం చైత్రాదిసంజ్ఞా నక్షత్రప్రయుక్తాః । యస్మిన్మాసే పూర్ణిమా చిత్రానక్షత్రేణ యుజ్యతే స చైత్రః , ఏవం వైశాఖాదిషూన్నేయమ్ । చిత్రావిశాఖాదియోగస్యోపలక్షణత్వాత్క్వచిత్ చిత్రాదిప్రత్యాసన్నస్వాత్యనూరాధాదియోగేఽపి చైత్రవైశాఖాదిసంజ్ఞా న విరుధ్యతే । ఏతేషాం చైత్రాద్యాత్మకానాం వసన్తాదీనాం చన్ద్రపరికల్ప్యత్వాచ్చాన్ద్రత్వమ్ । అత ఏవామ్నాయతే — ॥ శ్రు ॥ చన్ద్రమా షడ్ఢోతా స ఋతూన్కల్పయాతి ॥ * ॥ ఇతి

నను , అస్త్వేవం మధ్వాదీనాం ద్వాదశానాం చాన్ద్రమాసానాం వసన్తాద్యృతుత్వమ్ , మలమాసస్య తు త్రయోదశస్య చాన్ద్రమాసస్య కథమృతుషు నిర్వాహః? ఉచ్యతే , యయోర్మాసయోర్మధ్యే మలమాసో దృశ్యతే తయోరుత్తరస్మిన్ తస్యాన్తర్భావః । తథా సౌ షష్టిదినాత్మకో మలినశుద్ధభాగద్వయాత్మక ఇతి మధ్వాదిశబ్దవాచ్యత్వేనోక్తేష్వన్తర్భావాన్న కాప్యనుప

పత్తిః । సౌరేష్వృతుషు బోధాయనేన మీనమేషయో ర్మేషవృషభయో ర్వా వసన్త ఇత్యభిధానాన్మీనాదిత్వం మేషాదిత్వం చ వైకల్పికం వసన్తస్యాఙ్గీకృతమ్ । వృద్ధగార్గ్యోఽపి — ॥ శ్లో ॥ మీనమేషౌ రవిర్యావద్వసన్తస్తావదిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధవసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ యావన్మేషవృషౌ భానుర్వసన్తస్తావదుచ్యతే ॥ * ॥ ఇతి । కాలనిర్ణయే — ॥ శ్లో ॥ వసన్తాద్యృతవో ద్వేధా చాన్ద్రాస్సౌరాశ్చ చాన్ద్రిగాః । చైత్రాద్యాఅథమీనాద్యా మేషాద్యావా వివస్వతః ॥ * ॥ ఇతి । తదేవమ్, "వసన్తే బ్రాహ్మణోఽగ్నిమాదధీత, గ్రీష్మే రాజన్య ఆదధీత, శరది వైశ్య ఆదధీత, వసన్తే బ్రాహ్మణముపనయీత, గ్రీష్మే రాజన్యమ్, శరది వైశ్యమ్, వసన్తే జ్యోతిష్టోమేన యజేత" ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతిపురాణవిహితేషు కర్మసు చాన్ద్రస్సౌరో వా ఋతుర్దేశాచారానుసారేణ వికల్పతో ద్రష్టవ్యః.

అయననిరూపణమ్

అథాయనమ్ । అయత్యనేన ఋతుత్రయేణ సూర్యో దక్షిణాశాముత్తరాశాం వేత్యృతుత్రయమయనమ్ । తథా చ శ్రుతిః — తస్మాదాదిత్యష్షణ్మాసో దక్షిణేనైతి షడుత్తరేణ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర కాలనిర్ణయకారః "ఆదిత్యగతిముపజీవ్యాయననిష్పత్తేస్సౌరమేవైతత్, అత ఏవ విష్ణుధర్మోత్తరే సౌరమానమధికృత్యోక్తమ్ '॥ శ్లో ॥ ఋతుత్రయం చాయనం స్యాత్' ఇతి । కేచిత్తు చాన్ద్రమానేనాయనద్వయమభ్యుపగచ్ఛన్తి, 'మార్గశీర్షమాసాదికైస్త్రిభిరృతుభిః కల్పితః కాలష్షణ్మాసాత్మక ఉత్తరాయణమ్, జ్యేష్ఠమాసాదికో దక్షిణాయనమ్' ఇతి । తత్ర ప్రమాణం జ్యోతిశ్శాస్త్రే ద్రష్టవ్యమ్ । శ్రౌతస్మార్తకర్మానుష్ఠానే తు మకరకర్కటసఙ్క్రాన్త్యాదిక ఏవాయనద్వయకాలః" ఇతి.

సంవత్సరనిరూపణమ్

అథ సంవత్సరః । సంవత్సరో నామ అయనాద్యవయవయుక్తోఽవయవీ కాలవిశేషః । సమ్యగ్వసన్త్యస్మిన్నయనర్తుమాసాదయ ఇతి వ్యుత్పత్తేః । స చ ద్వాదశమాసాత్మకః, "ద్వాదశమాసాస్సంవత్సరః" ఇతి శ్రుతేః । చాన్ద్రసావనసౌరమాసభేదేన సంవత్సరస్త్రివిధః । తదుక్తం బ్రహ్మసిద్ధా

న్తే ——॥ శ్లో ॥ చాన్ద్రిసావనసౌరాణాంమాసానాంతుప్రభేదతః । చాన్ద్రిసా వనసౌరస్తుత్రయస్సంవత్సరాఅపి ॥ * ॥ ఇతి । అత్రచాన్ద్రిసంవత్సరశ్చైచ త్రశుక్లప్రతిపదాదికః ఫాల్గునదర్శాన్తః, సౌరస్తుమేషాదిమీనాన్తః, సావన షష్ట్యుత్తరశతత్రయాహోరాత్రాత్మకః । పఞ్చవిధత్వం సంవత్సరస్యో క్తమాయుర్వేదే —— ॥ శ్లో ॥ సౌరబృహస్పతిసావనశశధరనాక్షత్రికాఃక్ర మేణస్యుః । మాతులపాతాలాతులవిమలవరాఙ్గైస్తువత్సరాః పఞ్చ ॥ * ॥ ఇతి । అస్యాయమర్థః- గణకప్రసిద్ధాక్షరసఙ్ఖ్యయామాతులశబ్దఃపఞ్చషష్ట్య ధికశతత్రయమాచష్టే, తావద్దివసపరిమితస్సౌరసంవత్సరః । పాతాళశబ్దః, ఏ కషష్ట్యధికశతత్రయమాచష్టే, తావద్దివసపరిమితకాలోబృహస్పతేస్సంవ త్సరః। అతులశబ్దఃషష్ట్యధికశతత్రయమాహ, తావద్దివసపరిమితస్సావనస్సంవ త్సరః । విమలశబ్దశ్చతుఃపఞ్చాశదధికశతత్రయమాచష్టే, తావద్దివసపరిమి తశ్చాన్ద్రిస్సంవత్సరః । వరాఙ్గశబ్దశ్చతుర్వింశత్యధికశతత్రయమాహ, తావద్దివసపరిమితో నాక్షత్రికస్సంవత్సరఇతి । తత్రనాక్షత్రికస్యజ్యోతిశ్శా స్త్రప్రసిద్ధేరాయుర్దాయాదావుపయోగః । బార్హస్పత్యస్తు సింహబృహస్ప తిరిత్యాదిపి శేషముపజీవ్య గోదావర్యాదిస్నానాదౌ వినియుక్తః । సౌరస్సం వత్సరో మేషాదిరాశిపురస్కారేణ ప్రవృత్తే సాంవత్సరికే వ్రతాదౌ ద్రష్ట వ్యః । తథాచవ్రతం విష్ణుధర్మోత్తరేఽభిహితమ్ ——॥ శ్లో ॥ భగవత్కర్మణా కేన తిర్యగ్యోనౌనజాయతే । మ్లేచ్ఛదేశేచ పురుషస్తమాచక్ష్వచవైము నే ॥ * ॥ మార్కణ్డేయః ——॥ శ్లో ॥ మేషసఙ్క్రమణేభానోస్సోపవాసో నరోత్తమః । పూజయేద్భార్గవం దేవం రామం శక్త్యాయథావిధి ॥ * ॥ ఇ త్యారభ్య —— ॥ శ్లో ॥ మీనేసఙ్క్రమణేచుత్స్యం వాసుదేవంచపూజయే త్ ॥ * ॥ ఇత్యన్తేన గ్రన్థేన వ్రతం విధాయాన్తే తముపసంహృతమ్ “॥శ్లో॥ కృత్వావ్రతం వత్సరమేతదిష్టం మ్లేచ్ఛేషుతిర్యక్షుచనాపిజాతే ” ఇతి । షష్ట్యధికశతత్రయసఙ్ఖ్యాకైర్దినైర్నిర్వర్త్యేగవామయనాదౌ సావనోద్ర ష్టవ్యః । పక్షవిశేషే తిథివిశేషేవా ప్రతిసంవత్సరంవిహితం యత్కర్మతత్ర చాన్ద్రిఃసంవత్సరోద్రష్టవ్యః । తథానిరూఢపశుబన్ధప్రకరణేశ్రూయతే —— ॥ శ్రు ॥ తేనసంవత్సరేయజేత ॥ * ॥ ఇతి । ఆపస్తమ్బః ——॥ వా ॥ స

ర్వాఁల్లోకాన్పశుబన్ధయాజ్యభిజయతి। తేనయక్ష్యమాణోఽమావాస్యాయాం పౌర్ణమాస్యాంవా ॥ * ॥ ఇత్యత్ర చాన్ద్రః సంవత్సరో గ్రాహ్యః, చాన్ద్రతిథౌతదనుష్ఠానవిధానాత్, "తదాద్యాస్తిథయోద్వయోః" ఇత్యనురసింహేనచాన్ద్రాహోరాత్రేష్వేవ తిథిశబ్దానుశాసనాత్ । 'పక్షపరిగ్రహా, "ఇత్యస్మాద్ధాతోశ్చన్ద్రస్య పఞ్చదశానాం కలానాం పూరణమపక్షయో వా యత్ర పరిగృహ్యతే సపక్ష ఇతి నిర్వచనాచ్ఛుక్లాది పక్షపురస్కారేణ ప్రవృత్తైకర్మణి చాన్ద్ర ఏవ ద్రష్టవ్యః । యథా, శుక్లపక్షే అనన్తవ్రతం విహితమ్, " నవవర్షాణి పఞ్చచ " ఇతి సంవత్సరస్యచానన్తవ్రతాఙ్గత్వం ప్రతీయతే, తత్ర చాన్ద్రస్సంవత్సరః । యత్ర తు " ॥ శ్లో॥ గురుత్రాశిష్యతాచైవతయోర్వత్సరవాసతః, ॥ శ్రు ॥ సంవత్సరమేతద్వ్రతంచరేత్ ।" ఇత్యాదౌ నియామకంనాస్తి, తత్రచాన్ద్రాదీనామన్యతమ ఇచ్ఛయాగృహీతవ్యః । ప్రకృతమనుసరామః — ॥ శ్లో ॥ యస్మిన్మాసి మృతిః పక్షే యస్యయస్యాం తిథౌ భవేత్ । తస్యామేవతిథౌకుర్యాదాబ్దికంతు విచక్షణః ॥ * ॥ ఇత్యాదిభిః పూర్వోక్తైర్వచనైః పక్షతిథిసమ్బన్ధేనాబ్దికస్య విధానాచ్చాన్ద్రస్యాబ్దస్య గ్రాహ్యత్వంప్రతీయతే। అత్ర గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ వివాహాదౌ స్మృతస్సౌరో యజ్ఞాదౌ సావనః స్మృతః । ఆబ్దికే పితృకార్యేఽపి చాన్ద్రో మాసః ప్రశస్యతే ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామిదం వ్యాఖ్యాతమ్ " యజ్ఞాదౌ - మాససంవత్సర సాధ్యయజ్ఞవ్రతప్రాయశ్చిత్త క్రియాదౌ, తత్ర మాససాధ్యయజ్ఞాః - మాసంవైశ్వదేవేనేత్యాది వాక్యైర్విహితాః, మాససాధ్యవ్రతాని - మాసోపవాసాదీని, మాససాధ్యప్రాయశ్చిత్తక్రియాస్తు - ॥ శ్లో ॥ గోష్ఠేవసన్ బ్రహ్మచారీమాసమేకంపయోవ్రతః । గాయత్రీజప్యనిరతో ముచ్యతేఽసత్ప్రతిగ్రహాత్ ॥*॥ ఇత్యాదివాక్యవిహితాః, సంవత్సరసాధ్యయజ్ఞాః - గవామయనాదయః, సంవత్సరసాధ్యవ్రతాని " సంవత్సరమేతద్వ్రతంచరేత్ " ఇత్యాదివిహితాని, సంవత్సరసాధ్యాః ప్రాయశ్చిత్తక్రియాః - ద్వాదశవార్షికాద్యా ద్రష్టవ్యాః । ఆబ్దికే - సాంవత్సరికశ్రాద్ధే, పితృకార్యే - మాసికాదౌ, అపిశబ్దాన్మాఘస్నానసంవత్సరసాధ్యయజ్ఞవ్యతిరిక్తేసర్వస్మిన్ దేవకార్యేచాన్ద్రో

మాసః ప్రశస్యత ఇతి । ఉక్తంచ పితామహేన — ॥ శ్లో ॥ ద్వైవే కర్మణి పిత్ర్యే చ మాసశ్చాన్ద్రమసః స్మృతః ॥ * ॥ ఇతి । ఆత్రేయేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అభిషేకే తు నాక్షత్రం సావనం వేతనాదిషు । పిత్ర్యే చాన్ద్రమసం శస్తం సౌరం స్మార్తేష్వనిన్దితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అభిషేకే - రాజ్యాభిషేకే , స్మార్తేషు - వివాహాదిష్విత్యర్థః । లఘుహారీతః — ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యబ్దం ద్వాదశే మాసి కార్యా పిణ్డక్రియా సుతైః । క్వచిత్త్రయోదశేఽపి స్యాదాద్యం ముక్త్వా తు వత్సరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ద్వాదశే మాసి అతీత ఇతి శేషః । అత్ర త్రయోదశగ్రహణ సామర్థ్యాచ్చాన్ద్రే మాస ఇతి జ్ఞేయమ్ , సౌరసంవత్సరే త్రయోదశమాసాసమ్భవాత్ । హారీతోఽపి — ॥ శ్లో ॥ అసఙ్క్రాన్తేఽపి కర్తవ్యమాబ్దికం ప్రథమం ద్విజైః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రాపి సంక్రాన్తిరహితసౌరమాసాసమ్భవాచ్చాన్ద్ర ఏవ గృహీతవ్యః । వృద్ధగార్గ్యోఽత్ర విశేషమాహ — ॥ శ్లో ॥ అన్వష్టక్యం చ పూర్వేద్యురష్టకాఽమాయుగాదయః । మన్వాదయోఽక్షయా పఞ్చమ్యాదౌ చాన్ద్రాః ప్రకీర్తితాః ॥ మాసికే చాబ్దికే వస్త్రే ధాన్యస్వర్ణాదివృద్ధిషు । భృత్యోపకల్పనాదౌ చ మాసాబ్దౌ సౌరసావనౌ ॥ * ॥ ఇతి । మాసికే అబ్దికే చ మాసాబ్దౌ సౌరౌ , ధాన్యస్వర్ణాదివృద్ధిషు భృత్యోపకల్పనాదౌ చ మాసాబ్దౌ సావనావితి వ్యాఖ్యాతారః । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అష్టకాఽపరపక్షౌ మావాస్యాదౌ చాన్ద్రమానతః । మాసికాబ్దికవృద్ధ్యాదౌ మాసాబ్దౌ సౌరసావనౌ ॥ * ॥ ఇతి । అపరపక్షః - భాద్రపదకృష్ణపక్షః , ఆదిశబ్దాత్పూర్వేద్యురన్వష్టక్యాఽక్షయతృతీయామన్వాది యుగాది పఞ్చమ్యాదీనాముపసంగ్రహః । వృద్ధిః - ఋణీకృతసువర్ణాదేర్వృద్ధిః , ఆదిశబ్దేన భృత్యుపకల్పనాద్యుపసంగ్రహః । త్రికాణ్డీ చ — ॥ శ్లో ॥ చాన్ద్రో మాసశ్శ్రుతిస్మృత్యోః కర్మణోర్మాసికాబ్దికే । విహాయ భృతివృద్ధ్యాదావితరౌ పరికీర్తితౌ ॥ * ॥ మాసికాబ్దికవ్యతిరిక్త శ్రౌతస్మార్తకర్మణోశ్చాన్ద్రో మాసః , మాసికాబ్దికయోర్భృతివృద్ధ్యాదౌ చ , ఇతరౌ - సౌరసావనావిత్యర్థః । సపవ — ॥ శ్లో ॥ యస్మిన్ రాశౌ స్థితే సూర్యే మృతిం ప్రతిపద్యతే । పునస్తద్రాశిమాపన్నే భానావాబ్దికమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । హేమాద్రావపి —

॥ శ్లో ॥ యస్మిన్రాశౌ స్థితే సూర్యే విపత్తిం యాతి మానవః । తద్రాశావేవ కర్తవ్యం పితృకార్యం మృతేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ న తే చాన్ద్రమసం శస్తం న శ్రాద్ధేషు ప్రశస్యతే । అస్థిరశ్చాన్ద్రమాసస్స్యాత్ స్థిరస్సౌరోఽత్ర కారణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । చాన్ద్రమాసోఽధిమాససమ్భవాదస్థిరః, తదసమ్భవాత్సౌరః స్థిరః । అత్ర - సౌరపరిగ్రహే, స్థిరత్వం కారణమిత్యర్థః । అత్ర కేచిదమూలం శ్లోకమిమం వర్ణయన్తో వ్యాచక్షతే । ॥ శ్లో ॥ చాన్ద్రమానవిధానేన మాసి మాసి దివసే సతి । ఆద్యాబ్దికం ప్రకుర్వీత సౌరేణ పునరాబ్దికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । సౌరమానానువర్త్యపి చాన్ద్రమానవిధానేన మృతదివసాత్, మాసి మాసి దివసే - పఞ్చపఞ్చాశదుత్తరశతత్రయదివసే, ప్రథమాబ్దికం ప్రకుర్వీత ద్వితీయాద్యాబ్దికం తు సౌరమానేన కుర్వీత, ప్రథమాబ్దికస్య చాన్ద్రమానేన కర్తవ్యత్వవిధానసామర్థ్యాన్మాసికాన్యపి తేనైవ మానేన కర్తవ్యానీతి । తత్తు "॥ శ్లో ॥ మాసికే చాబ్దికే వస్త్రిన్యస్సవర్ణాదివృద్ధిషు ॥" ఇతి పూర్వోక్త వృద్ధగార్గ్యాది వచనవిరోధాదుపేక్ష్యమ్ । తదేవం మాసికాబ్దికవిషయే సౌరవిధిపరాణాం చాన్ద్రవిధిపరాణాం తత్తత్ప్రశంసాపరాణాం చ బహూనాం వచనానాం సత్త్వాత్, "తుల్యబలవిరోధే వికల్పః" ఇతి గౌతమస్మరణాద్వ్రీహియవవద్వికల్పః, స చ దేశకులాచారానురోధేన వ్యవస్థితో విజ్ఞేయః । తథా చ మనుః — ॥ శ్లో ॥ యేనాస్య పితరో యాతా యేన యాతాః పితామహాః । తేన యాయాత్సతాం మార్గం తేన గచ్ఛన్న రిష్యతి ॥ సద్భిరాచరితం యస్మాద్ధార్మికైశ్చ ద్విజాతిభిః । తద్దేశకులజాతీనామవిరుద్ధం ప్రకల్పయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సుమన్తురపి — ॥ శ్లో ॥ యత్ర శాస్త్రగతిర్భిన్నా సర్వకర్మసు భార్గవ । ఉదితేఽనుదితే చైవ హోమభేదో యథా భవేత్ ॥ తస్మాత్కులక్రమాయాతమాచారం త్వాచరేద్బుధః । సగరీయాన్మహాబాహో సర్వశాస్త్రోదితాదపి ॥ * ॥ ఇతి । సౌరమాసే తిథిద్వయసమ్భవే మాసికాబ్దికయోః పరా తిథిర్గ్రాహ్యా । యదాహ వృద్ధవసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ మాసే సంవత్సరే చైవ తిథిద్వైధం యదా భవేత్ । తత్రోత్తరోత్తమా జ్ఞేయా పూర్వా వస్యాత్తు మలిమ్లుచా ॥ * ॥ ఇతి । మాసే - మాసికే, సంవత్సరే - సాంవత్సరి

కఇత్యర్థః । తథాచసంవర్తః — ॥ శ్లో ॥ ఉత్తరేదివసేకుర్యాదాబ్దికంమాసికంతథా । ప్రత్యాబ్దికంతథాకుర్యాచ్ఛ్రియపాఙ్మోభవేద్యది ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ మాసేసంవత్సరేచైవ తిథిద్వైధంయదాభవేత్ । తత్రోత్తరాతిథిర్గ్రాహ్యా నపూర్వాతుమలిమ్లుచా ॥ * ॥ ఇతి । ఆపస్తమ్బః — ॥ శ్లో ॥ ఆబ్దికేమాసికేచాపి పూర్వస్మిన్దివసేకృతే । తదానీంకులహానిస్స్యాదుత్తరేగోత్రవర్ధనమ్ ॥*॥ ఇతి । బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ మాసికాబ్దికకృత్యేతుతిథిద్వైధంయదాభవేత్ । పూర్వస్త్రిదోషజననముత్తరేభాగ్యసాధనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఏకమాసితిథిద్వైధేపరత్రాబ్దికమాసికే । తద్వత్ప్రత్యాబ్దికంకుర్యాదిత్యాహ భగవాన్యమః ॥ యదిపూర్వదినేకుర్యాత్కులక్షయకరంభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । నారదః — ॥ శ్లో ॥ పితృకార్యంతుసర్వేషామృద్ధిభాజనముత్తరే । దివసద్వితయేప్రాప్తేపూర్వత్రతుకులక్షయః ॥ * ॥ ఇతి । తత్రపరతిథేస్సఙ్క్రాన్త్యుపరాగదుష్టత్వేపూర్వాగ్రాహ్యా, ఉభయత్రతథాత్వేతుపరాతిథిర్గ్రాహ్యా । యదాహసఙ్గ్రహకారః — ॥ శ్లో ॥ మాస్యేకస్మిన్ద్వౌతిథీచేత్పరస్స్యాత్పూర్వస్తస్మిన్సూర్యసఙ్క్రాన్తియుక్తే । ద్వావప్యేవంసఙ్గతౌచేత్పరస్స్యాత్సర్వం చైవంచన్ద్రసూర్యోపరాగే ॥ * ॥ఇతి । § (మాస్యేకస్మిన్ద్వౌతిథీచేత్పరస్స్యాదిత్యాదినా తిథేస్సఙ్క్రమోపరాగదుష్టత్వేతత్తిథేర్వర్జనీయతే,త్వముచ్యతత్రమృతతిథౌప్రథమాదౌఖణ్డతిథివిషయశ్రాద్ధదినేవాతత్పూర్వాపరదినేవా సఙ్క్రమేసతిమృతతిథిప్రయుక్తంశ్రాద్ధంతద్దినేనకర్తవ్యమిత్యర్థోవా । యస్మిన్దినే శ్రాద్ధంకర్తవ్యత్వేననిర్ణీతంతస్మిన్నేవదినేతత్తిథౌవాతిథ్యన్తరేఽపివాసఙ్క్రమేతచ్ఛ్రాద్ధంనకర్తవ్యమిత్యర్థోవేతిసంశయః । మాస్యేకస్మిన్నితితిథేరేవగ్రహణాత్తిథౌసఙ్క్రమపవదోషఆశ్రయణీయఇతిప్రాప్తే, ఉచ్యతే, తత్రతిథిగ్రహణంతిథ్యుపలక్షితదినపరంనతిథిపరమ్, తథాచ, “ఉత్తరేదివసేకుర్యాత్, పూర్వస్మిన్దివసేకుర్యాత్, యదిపూర్వదినేకుర్యాత్” ఇత్యాదివచనేషు — ॥ శ్లో ॥ పితృకార్యంతుసర్వేషామృద్ధిభాజనముత్తరే । దివసద్విత

§ మాస్యేకస్మిన్ ఇత్యాదిః పరిహరణీయ ఇత్యన్తః కుణ్డలితో విచారః.

యే ప్రాప్తే పూర్వత్ర తు కులక్షయః ॥ * ॥ ఇత్యాదిస్మృతివచనేషు దివసది
నయోర్గ్రహణాత్ । కించ, తిథినిర్ణయే చ తిథిముపలక్షణీకృత్య తిథ్యుపలక్షి
తదివస ఏవ శ్రాద్ధకరణం నిర్ణీయతే, నతు తిథివిశిష్టే దినే వా తిథివిశిష్టాపరా
హ్ణే వా । తథాహి, కుతపమారభ్య యావదపరాహ్ణం శ్రాద్ధస్య ముఖ్యకాలః,
మధ్యాహ్నసాయాహ్నావపి గౌణకాలౌ, అన్తతో గత్వా రాత్రేః ప్రథ
మయామోఽపి, ఏతేషు కాలేషు శ్రాద్ధే క్రియమాణే తత్తత్కాలే తయా తిథ్యా
భవితవ్యమితి న నియమః, కింతు, యావదపరాహ్ణం వా అపరాహ్ణైకదేశే
వా దినద్వయే అపరాహ్ణే తిథ్యభావే పూర్వదినే సాయాహ్నే వా తిథిసమ్భవే
శ్రాద్ధకరణకాలే తిథ్యన్తరేఽపి శ్రాద్ధమితి నిర్ణయః । ఏవం మాససమ్బన్ధేఽ
ప్యూహనీయమ్ । యస్మిన్ దినే అపరాహ్ణే తన్మాససమ్బన్ధభూయస్త్వం నాస్తి,
తద్దినే శ్రాద్ధకరణకాలే తన్మాససమ్భవేఽపి శ్రాద్ధమితి నిర్ణయః । తస్మాత్తన్మా
సమృతతిథిస్పృష్టదినస్యైవ శ్రాద్ధదినత్వేన గ్రహణాత్ ప్రాధాన్యాత్తద్ది
న ఏవ సఙ్క్రమదోషః పరిహరణీయః, నతు పూర్వాపరదినే తత్తిథౌ సఙ్క్ర
మ ఇతి కృత్వా శ్రాద్ధార్హదినం పరిహరణీయమ్ — ॥ శ్లో ॥ మాస్యేకస్మిన్ ద్వి
నక్షత్రే ద్వే తిథీ చ భవిష్యతః । ఆదితః పితృకార్యాణి దేవకార్యాణి చోత్త
రే ॥ * ॥ ఇతి వచనం కేరళాది దేశాన్తర విషయమ్, దేశాన్తర ఏవ మృత
దిననక్షత్ర ఏవాన్నే నాబ్దికాదికరణాత్ । తత్సాహచర్యాత్పూర్వ తిథి
వచనమపి దేశాన్తరవిషయమ్ । అస్మిన్ దేశే తు పరతిథౌ ఏవ గ్రహణే వచనబా
హుళ్యదర్శనాదాచార బాహుళ్యాచ్చ పరస్మిన్నేవ శ్రాద్ధం కార్యమ్ । య
ద్వా, పఞ్చదశస్వపి తిథిషు తథా సప్తవింశనక్షత్రేష్వపి కామ్యశ్రాద్ధం
విహితమ్, తద్విషయం వా । నను, దినస్యైవ సంక్రాన్తిదోషో విచారణీ
యశ్చేత్ అహోరాత్రయోరపి సఙ్క్రమదోషః పరిహరణీయో వాఽవి
శేషస్మరణాత్, " మాస్యేకస్మిన్ ద్వౌ తిథీ చేత్ " ఇతి " సౌరమాసే తిథిద్వై
ధే " ఇతి చ తత్తిథ్యుపలక్షితదినస్యైవ గ్రహణాదహోరాత్రయోరపి దిన
శబ్దవాచ్యత్వాత్ షష్టిఘటికాపరిమితేషు సఙ్క్రమః పరిహర్తవ్య ఏవ । అత్ర కే
చిదాహుః, సఙ్క్రాన్తితర్పణవిషయే అర్ధరాత్రాదధస్తాత్సఙ్క్రమణే పూ

గ్రన్థో బహుషు పుస్తకేషు న దృశ్యతే.

ర్వదినే మధ్యాహ్నస్యైవోపరిక్రియా , అర్ధరాత్రాత్పరం చేదుత్తరదినే ప్రహరద్వయమితి విధానాదర్ధరాత్రాత్పరం సఙ్క్రాన్తిమే దోషో నాస్తీతి , తదసత్ , అస్య నియమస్య అయనద్వయే వ్యభిచారాత్ । అన్యే తు , ఉపాకర్మవిషయే అర్ధరాత్రాత్పూర్వం గ్రహణం చేదుపాకర్మ న కర్తవ్యం పరం చేత్కర్తవ్యమితి వచనస్య సత్త్వాత్తద్వద్భవతీతి , తదప్యసాధు , విషయభేదాత్ యథోచితం గ్రాహ్యమ్ । ఏకాదశ్యా ఉదయే ఘటికామాత్రసద్భావే యథా తద్దినే ఉపవాసః , ఏవమపరాహ్ణే మృతతిథిసద్భావే తద్దినం శ్రాద్ధదినం తదేవ సఙ్క్రాన్తిదుష్టమ్ , న తు సముద్రస్నానే అమావాస్యాదివత్తిథివిశిష్టే కాలే శ్రాద్ధమ్ , దివైవ శ్రాద్ధకరణాత్ । అత ఏవ తత్ర సఙ్క్రాన్తిదోష ఇత్యపి న వాచ్యమ్ , రాత్రేః ప్రథమయామస్యాపి గౌణకాలత్వేన శ్రాద్ధస్యాఙ్గీకారాత్ । తస్మాదహోరాత్రిమధ్యే సఙ్క్రాన్తిదోషః పరిహరణీయః) స్మృత్యన్తరే విశేషోఽభిహితః — ॥ శ్లో ॥ యస్మిన్నహని సఙ్క్రాన్తేః పరం మధ్యం దినం భవేత్ । ఆబ్దికం తత్ర కుర్వీత హ్యన్యథా గ్రాహ్యముత్తరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఉభయత్రాపి సఙ్క్రాన్తిదోషే ఆవర్తనాదర్వాగ్యది సఙ్క్రాన్తిస్తదా పూర్వత్ర , ఆవర్తనాత్పరం చేత్పరత్రేత్యర్థః । ఉభయోః కర్మకాలస్య దుష్టత్వే యత్ర తన్మాససమ్బన్ధభూయస్త్వం తత్ర కుర్యాత్ । తదుక్తం సఙ్గ్రహే — ॥ శ్లో ॥ సౌరమాసే తిథిద్వైధే మాసికాబ్దికయోః పరా । సా చోపరాగసఙ్క్రాన్తిదుష్టా చేత్పూర్వకా మతా ॥ ద్వయోర్దోషేఽర్కసఙ్క్రాన్తిరర్వాగావర్తనాద్యది । పూర్వాఽపరాఽన్యథా గ్రాహ్యా కర్మకాలే ద్వయోరపి ॥ దుష్టే తన్మాససమ్బన్ధభూయస్త్వం యత్ర సా మతా ॥ * ॥ ఇతి .

సౌరతిథ్యలాభే చాన్ద్రతిథిగ్రహణప్రతిపాదనమ్

సౌరమాసే మృతతిథ్యభావే చాన్ద్రమాసమృతతిథిర్గ్రాహ్యా । తదాహ హారీతః — ॥ శ్లో ॥ సౌరే యది దినం శూన్యం తదా చాన్ద్రవిధానతః । పూర్వమాసే కృతం చేత్తాన్యతిపిత్రూణాం తృప్తికారణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ సౌరాలాభే తతః పూర్వం కృతం చేత్సఫలం భవేత్ । ఉత్తరస్మిన్కృతే మాసి తచ్ఛ్రాద్ధమసురాలయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । సంవర్తః —

॥ శ్లో ॥ సౌరమానవిధానేతు మృతమాసె తిథిర్నచేత్ । పూర్వమాసె తదా కుర్యాదుత్తరేమాసి దుఃఖదమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ వృశ్చికాదిత్రిమాసేషు మృతాహో న భవేద్యది । పూర్వమాసితిథౌ కుర్యాన్మాసికం చాబ్దికం తథా ॥ * ॥ ఇతి । వసిష్ఠోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఆబ్దికం సౌరమాసె స్యాత్సఙ్క్రాన్తిరహితే తిథౌ । సౌరమాసె యది తిథిర్న స్యాచ్చాన్ద్రమసె స్మృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ సౌరే మాస్యేకస్మిన్ తిథిద్వయసమ్భవే పరస్యామేవ శ్రాద్ధం కుర్యాత్ , తత్ర సఙ్క్రాన్త్యుపరాగదోషే పూర్వస్యామ్ , తత్రైవం చేత్పరస్యామ్ , ఉభయత్రాప్యేవం చేత్పరస్యామ్ , క్వచిత్సౌరే తిథ్యభావే చాన్ద్రమాసి కుర్యాత్ ॥*॥ ఇతి । తస్మిన్ చాన్ద్రే క్షయం గతే సతి తదుత్తరమాసే తిథిర్గ్రాహ్యా । తదుక్తం స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ సౌరమాసే తిథ్యభావే మాసికాబ్దికయోరపి । చాన్ద్రో మాసో భవేద్గ్రాహ్యస్తస్మింశ్చాన్ద్రే క్షయం గతే ॥ తదుత్తరేమాసి తిథిర్గ్రాహ్యా పూర్వత్ర నేష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । యదా శుక్లప్రతిపది ధనుస్సఙ్క్రాన్తిర్దర్శమధ్యే మకరసఙ్క్రాన్తిశ్చ తదా ధనుస్స్థేరవౌ దర్శస్యాసమాప్త్యా న తస్య మార్గశీర్షత్వమ్ , మకరస్థేరవౌ తత్సమాప్త్యా తస్య పౌషత్వమేవ , మార్గశీర్షస్తు లుప్త ఇత్యేవం కదాచిత్సంభావితే క్షయమాసే సతి ధనుర్మాసామావాస్యామృతతిథిస్తదుత్తరమాసే గ్రాహ్యేత్యర్థః .

ఆబ్దికపరిత్యాగే ప్రత్యవాయోక్తిః

ఆబ్దికశ్రాద్ధపరిత్యాగె ప్రత్యవాయమాహ మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ పణ్డితా జ్ఞానినో మూర్ఖాః స్త్రియోఽథ బ్రహ్మచారిణః । మృతాహం సమతిక్రమ్య చణ్డాలాః కోటిజన్మసు ॥ * ॥ ఇతి । భవిష్యత్పురాణప్రభాసఖణ్డయోశ్చ — ॥ శ్లో ॥ మృతాహం సమతిక్రమ్య చణ్డాలాః కోటిజన్మసు । అతో విప్రైర్న తత్త్యాజ్యం ప్రాణైః కణ్ఠగతైరపి ॥ మృతేఽహని పితుర్యస్తు న కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధమాదరాత్ । మాతుశ్చైవ వరారోహే వత్సరాన్తే మృతేఽహని ॥ నాహం తస్య మహాదేవి పూజాం గృహ్ణామి నో హరిః ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥ మన్వాదిభ్యో యుగాదిస్తు సహస్రగుణతోఽధికః । యుగాదేశ్చాయనద్వన్ద్వమయనాద్విషువద్వయమ్ ॥ విషుద్వయా

ద్వ్యతీపాతో వ్యతీపాతాత్తుద్వాదశీ । ద్వాదశ్యాస్తుతథాదర్శో దర్శా త్పిత్రాస్తువార్షికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । దేవలః — ॥ శ్లో ॥ అధ్వగశ్చాతుర శ్చైవవిహీనశ్చధనైస్తథా । ఆమశ్రాద్ధంప్రకుర్వీత హేమ్నావా ద్విజ సత్తమః ॥ ద్రవ్యాభావేద్విజాభావే త్వన్నమాత్రంతుపాచయేత్ । పై తృకేనతుసూక్తేన హోమంకుర్యాద్విచక్షణః ॥ అత్యన్తద్రవ్యశూన్య శ్చేచ్ఛక్త్యాదద్యాద్గవాంతృణమ్ । స్నాత్వాచవిధివద్విప్రః కుర్యాద్వా తిలతర్పణమ్ ॥ అథవా రోదనంకుర్యాదత్యుచ్చైర్విజనేవనే । దరిద్రోఽ హంమహాపాపీ వదన్నితి విచక్షణః ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ భోజకోయస్తు వైశ్రాద్ధం నకరోతిఖగాధిప । మాతాపితృభ్యాం సతతం వ ర్షేవర్షేమృతేఽహని ॥ సయాతినరకం ఘోరం తామిస్రంనామనా మతః ॥ * ॥ ఇతి । కార్ష్ణాజినిః — ॥ శ్లో ॥ ఊషరేతు యథాక్షిప్తం బీ జం నప్రతిరోహతి । తథాచతద్భవేత్తేషాం యన్నదత్తంమృతేఽహని ॥*॥ మృతాహే యన్నదత్తమన్యత్రదత్తం తన్నిష్ఫలం భవేత్ , అతోమృతా హే అవశ్యం దాతవ్యమిత్యభిప్రాయః । తథా — ॥ శ్లో ॥ పణ్డితాజ్ఞాని నోవాఽపి మూర్ఖా మోహితపవవా । మృతాహంసమతిక్రమ్యచణ్డాలేష్వ భిజాయతే ॥ * ॥ ఇతి । కార్ష్ణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ నైమిత్తికంతుకర్తవ్యంగ్ర హణే చన్ద్రసూర్యయోః । బాన్ధవానాంచమరణే నరకీస్యాదతోఽన్య థా ॥ * ॥ ఇతి .

శ్రాద్ధీయతిథికాలాదినిరూపణమ్

కర్మకాలవ్యాపినీతిథిరత్రగ్రాహ్యా । యదాహవృద్ధయాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ కర్మణోయస్యయఃకాలస్తత్కాలవ్యాపినీతిథిః । తయాకర్మాణికు ర్వీత హ్రాసవృద్ధీనకారణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । గార్గ్యోఽపి — ॥ శ్లో ॥ యో యస్యవిహితఃకాల స్తత్కాలవ్యాపినీతిథిః ॥ * ॥ ఇతి । కర్మకాలశ్చ సపి ణ్డీకరణాత్పూర్వభావిన్యేకోద్దిష్టేమధ్యాహ్నః , తదుత్తరభావిని మాసికా బ్దికాదావపరాహ్ణః । తథాచవృద్ధగౌతమః — ॥ శ్లో ॥ మధ్యాహ్నవ్యా పినీయాస్యాత్సైకోద్దిష్టేతిథిర్భవేత్ । అపరాహ్ణవ్యాపినీస్యాత్పార్వణే సాతిథిర్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ ఏకముద్దిశ్యయచ్ఛ్రా

ర్ధం దైవహీనం విధీయతే । ఏకోద్దిష్టంతు తత్ప్రోక్తం మధ్యాహ్నే తత్ప్ర
కీర్తితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టంతు మధ్యా
హ్నే నవశ్రాద్ధాదికంచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । మధ్యాహ్నశ్చ - సప్తమాష్ట
మ నవమముహూర్తాత్మకః, తే చ ముహూర్తాః, గన్ధర్వ కుతప రౌహి
ణసంజ్ఞకాః । తథా చాహ్నః పఞ్చదశముహూర్తాః స్మర్యన్తే ॥ శ్లో ॥ రౌ
ద్రశ్శ్వేతశ్చ మైత్రశ్చ తథాపాలవిదః స్మృతః । సావిత్రో వైశ్వదేవశ్చ గన్ధ
ర్వః కుతపస్తథా ॥ రౌహిణస్తిలకశ్చైవ విభవో నిఋతిస్తథా । శమ్బరో వి
జయశ్చైవ బోధః పఞ్చదశ స్మృతాః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతే పఞ్చదశ సూర్యోద
యమారభ్య క్రమాద్దివా ముహూర్తాః, క్రమశో నిశ్యపి । తథా విష్ణుధర్మో
త్తరే — ॥ శ్లో ॥ త్రింశన్ముహూర్తాశ్చ తథా త్వహోరాత్రేణ కీర్తితాః ।
తత్ర పఞ్చదశ ప్రోక్తా రామ రాత్రిర్దివా తథా ॥ దివసశ్చ యదా రామ వృ
ద్ధిం సమనుగచ్ఛతి । తదాశ్రితముహూర్తానాం తదా వృద్ధిః ప్రకీర్తితా ॥ దిన
వృద్ధిర్యదా రామ దోషాహానిస్తదా భవేత్ । తదాశ్రితముహూర్తానాం
హానిర్జ్ఞేయా తదా తదా ॥ * ॥ ఇతి । యథోక్తనానాత్మకత్రింశన్ముహూ
ర్తోపేతస్య సావనాహోరాత్రస్య యదహః పఞ్చదశ ముహూర్తాత్మ
కం తస్యాహ్నో భాగా మతభేదేన పఞ్చధా వికల్ప్యన్తే, ద్వేధా త్రే
ధా చతుర్ధా పఞ్చధా పఞ్చదశధా, ఇతి పఞ్చ భేదాః । తత్ర ద్వేధా విభాగః
స్కాన్దపురాణే దర్శితః ॥ శ్లో ॥ ఆవర్తనాత్తు పూర్వాహ్ణో హ్యపరాహ్ణస్త
తః పరః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతదేవాభిప్రేత్య మనురాహ ॥ శ్లో ॥ యథా
చైవాపరః పక్షః పూర్వపక్షాద్విశిష్యతే । తథా శ్రాద్ధస్య పూర్వాహ్ణాద
పరాహ్ణో విశిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । త్రేధా విభాగశ్శాతాతపేన దర్శి
తః — ॥ వా ॥ తస్మాదహరహః పూర్వాహ్ణే దేవా అశనమభ్యవహ
రన్తి, మధ్యన్దినే మనుష్యాః, అపరాహ్ణే పితరః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతదే
వ విభాగమభిప్రేత్య సమామ్నాయతే — ॥ శ్రు ॥ ఋగ్భిః పూర్వాహ్ణే దివి దే
వ ఈయతే । యజుర్వేదే తిష్ఠతి మధ్యే అహ్నః । సామవేదేనాస్తమయే మ
హీయతే । వేదైరశూన్యస్త్రిభిరేతి సూర్యః ॥ * ॥ ఇతి । శ్రుత్యన్తరేఽ
పి — ॥ శ్రు ॥ పూర్వాహ్ణో వై దేవానాం మధ్యన్దినో మనుష్యాణామపరా

ష్ణాః పితౄణామ్ ॥ * ॥ ఇతి । చతుర్ధావిభాగమాహ గోభిలః — ॥ శ్లో ॥ పూ
ర్వాహ్ణః ప్రహరః పూర్వో మధ్యాహ్నః ప్రహరస్తతః । అపరాహ్ణస్తృతీ
యస్స్యాత్సాయాహ్నశ్చ తతః పరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పఞ్చధావిభాగం వ్యా
స ఆహ — ॥ శ్లో ॥ ముహూర్తత్రితయం ప్రాతస్తావానేవ తు సంగవః ।
మధ్యాహ్నస్త్రిముహూర్తస్స్యాదపరాహ్ణోఽపి తాదృశః ॥ సాయా
హ్నస్త్రిముహూర్తస్తు సర్వకర్మబహిష్కృతః ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధపరా
శరోఽపి — ॥ శ్లో ॥ లేఖాప్రభృతిసూర్యస్య ముహూర్తాస్త్రియ ఏవ
తు । ప్రాతస్తు స స్మృతః కాలో భాగశ్చాహ్నస్స పఞ్చమః ॥ సఙ్గవస్త్రిము
హూర్తోఽథ మధ్యాహ్నస్తత్సమః స్మృతః । తతస్త్రయో ముహూర్తాశ్చ
హ్యపరాహ్ణో విధీయతే ॥ పఞ్చమోఽథ దినాంశో యస్సాయాహ్న ఇ
తి స స్మృతః ॥ * ॥ ఇతి । సాదిష్ఠాతృదేవతాః పఞ్చ భాగాస్సమామ్నా
యన్తే ॥ శ్రు ॥ దేవస్య సవితుః ప్రాతః, మిత్రస్య సఙ్గవః, బృహస్ప
తేర్మధ్యన్దినమ్, భగస్యాపరాహ్ణః, వరుణస్య సాయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ప
ఞ్చదశధావిభాగశ్శఙ్ఖేన దర్శితః ॥ శ్లో ॥ రౌద్రశ్చైత్రస్తథా మైత్ర
స్తథా సాలకటః స్మృతః । సావిత్రశ్చ జయన్తశ్చ గాన్ధర్వః కుతపస్తథా ॥
రౌహిణశ్చ విరిఞ్చిశ్చ విజయో నైరృతిః స్మృతః । మహేన్ద్రో వరుణశ్చైవ బో
ధః పఞ్చదశః స్మృతః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర కాలనిర్ణయకారః — ॥ వా ॥
తత్ర పఞ్చధావిభాగపక్షస్య బహుశ్రుతిస్మృతిసిద్ధత్వాత్తాన్యేనైతమే
వ పక్షమాశ్రిత్య విధినిషేధశాస్త్రాణి ప్రవర్తన్తే, త్రేధావిభాగస్తు సోమ
యాగే సవనత్రయే ఉపయుజ్యతే, యథోక్తేషు పఞ్చసు కాలేషు యాని వి
హితాని కర్మాణి తాని దైవపిత్ర్యరూపేణ రాశిద్వయం కృత్వా తయో
ర్గౌణకాలాభ్యనుజ్ఞయా ద్వేధావిభాగో దర్శితః, చతుర్ధావిభాగస్తు ప్ర
కరణబలాద్గోభిలస్మృత్యుక్తకర్మవిశేషేషు ద్రష్టవ్యః, పఞ్చదశధావిభాగో
ముహూర్తకర్మవిశేషోపజీవనేన విధినిషేధప్రవృత్తే జ్యోతిశ్శాస్త్రే ద్ర
ష్టవ్యః ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శే తు — ॥ శ్లో ॥ పఞ్చధా పఞ్చదశ ధా
త్రేధా ద్వేధా చ వాసరమ్ । విభక్తం మునయః ప్రాహుస్తత్రాద్యౌ స
మ్మతౌ మమ ॥ * ॥ ఇతి । తత్ర - తేషు పక్షేషు, ఆద్యౌ - పఞ్చధాప

్చదశధాపక్షౌ, మమ సమ్మతావిత్యర్థః । యస్తు నవధావిభాగ ఆత్రేయే ప్రదర్శితః — ॥ శ్లో ॥ ప్రాతరార్తస్సఙ్గవశ్చరుగ్ణో మధ్యాహ్నసన్తపౌ । అపరాహ్ణః ఖనిస్సాయం నవధా భిద్యతే త్వహః ॥ * ॥ ఇతి, తత్ర ఆర్తరుగ్ణసన్తపఖనీనాం స్మృతిషు వినియోగాదర్శనాన్న నవధావిభాగ ఉపేక్ష్యః । ఏవం చ సతి పఞ్చస్వహ్నాభాగేషు తృతీయో మధ్యాహ్నభాగ ఏకోద్దిష్టే గ్రాహ్యః, తత్రైకోద్దిష్టస్యోపక్రమే కుతపస్య పూర్వోత్తరభాగావిచ్ఛయా వికల్పితౌ । తదాహ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ కుతపప్రథమే భాగ ఏకోద్దిష్టముపక్రమేత్ । ఆవర్తన సమీపే వా తత్రైవ నియతాత్మవాన్ ॥ * ॥ ఇతి । సమాప్తికాలమాహ శ్లోకగౌతమః ॥ శ్లో ॥ ఆరభ్య కుతపే శ్రాద్ధం కుర్యాదారౌహిణం బుధః । విధిజ్ఞో విధిమాస్థాయ రౌహిణం తు న లఙ్ఘయేత్ ॥ రౌహిణం లఙ్ఘయేద్యస్తు జ్ఞానాదజ్ఞానతోఽపి వా । ఆసురం తద్భవేచ్ఛ్రాద్ధం పితౄణాం నోపతిష్ఠతే ॥ * ॥ ఇతి । యద్యపి పార్వణశ్రాద్ధస్యాపి కుతపే ప్రారమ్భస్సమానస్తథాపి సమాపనం తస్య కాలాన్తర ఏవ । తదుక్తం మత్స్యపురాణే — ॥ శ్లో ॥ అహ్నో ముహూర్తా విఖ్యాతా దశ పఞ్చ చ సర్వదా । తత్రాష్టమో ముహూర్తో యస్స కాలః కుతపః స్మృతః ॥ అష్టమే భాస్కరో యస్మాన్మన్దీభవతి సర్వదా । తస్మాదనన్తఫలదస్తత్రారమ్భో విశిష్యతే ॥ ఊర్ధ్వం ముహూర్తాత్కుతపాద్యన్ముహూర్తచతుష్టయమ్ । ముహూర్తపఞ్చకం హ్యేతత్స్వధాభవనమిష్యతే ॥*॥ ఇతి । ఏవం చ రౌహిణసమాప్తిప్రతిపాదకం యద్వచనమస్తి తత్సర్వమేకోద్దిష్టవిషయం వేదితవ్యమ్ । తదేవమేకోద్దిష్టశ్రాద్ధే మధ్యాహ్నస్య కర్మకాలత్వాత్ "॥ శ్లో ॥ మధ్యాహ్నవ్యాపినీ యా స్యాత్సైకోద్దిష్టే తిథిర్భవేత్ ॥" ఇతి స్మరణాత్త్రిముహూర్తవ్యాపినీ తిథిర్గృహీతవ్యేతి స్థితమ్ । అత్ర నిర్ణేతవ్యో విషయష్షోఢా భిద్యతే — పూర్వేద్యురేవ మధ్యాహ్నవ్యాపిత్వమ్, అపరేద్యురేవ మధ్యాహ్నవ్యాపిత్వమ్, ఉభయత్ర తద్వ్యాపిత్వమ్, ఉభయత్ర తదవ్యాపిత్వమ్, ఉభయత్ర సామ్యేన తదేకదేశవ్యాపిత్వమ్, వైషమ్యేణ తదేకదేశవ్యాపిత్వం చేతి । తత్ర పూర్వేద్యురేవాపరేద్యురేవ వా మధ్యాహ్నవ్యాప్తిరిత్యేతయోః పక్షయోర్మధ్యా

హ్నవ్యాపిత్వస్యైవనిర్ణాయకత్వాన్నకోపిసన్దేహః, “ ॥ శ్లో ॥ మధ్యాహ్నవ్యాపినీయాస్యాత్తిథిఃపూర్వాపరాఽపివా । తత్రకర్మాణికుర్వీతహ్రాసవృద్ధీనకారణమ్ ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । ఉభయత్రచతదావ్యాపిత్వతదవ్యాపిత్వరూపయోః పక్షయోః పూర్వేద్యురేవానుష్ఠానమ్ । తథాచసతి — ॥ శ్లో ॥ అపరాహ్ణస్తదాజ్ఞేయః పిత్ర్యేషుచశుభావహః । దినాన్తేపఞ్చనాడ్యస్తుపుణ్యాః ప్రోక్తామనీషిభిః ॥ ఉదయేచతథాపిత్ర్యే దైవేపైవతుకర్మణి । దేవకార్యేతిథిర్జ్ఞేయాయాయస్యామభ్యుదితోరవిః ॥ పితృకార్యేతిథిర్జ్ఞేయాయస్యామస్తమితోరవిః ॥ * ॥ ఇత్యాదీన్యపరాహ్ణసాయాహ్నాస్తమయవ్యాపివిషయాణిపిత్ర్యసామాన్యవచనాన్యనుగృహీతాని భవన్తి, ఉభయత్రసామాన్యేనైకదేశవ్యాప్తౌఖర్వాదివాక్యం ద్రష్టవ్యమ్, తచ్చపార్వణప్రస్తావేయోజయిష్యతే । వైషమ్యేణైకదేశవ్యాప్తౌతు, యదాపూర్వేద్యుర్మహతీతదామహత్త్వానుగ్రహాత్సామాన్యవచనానుగ్రహాచ్చపూర్వేద్యురేవానుష్ఠానమ్, యదాతుపరేద్యురేవమహతీతదాసామాన్యశాస్త్రముపేక్ష్యాపిమహత్త్వమేవాదరణీయమ్ । యదాహమరీచిః — ॥ శ్లో ॥ ద్వ్యపరాహ్ణవ్యాపినీచేదాబ్దికస్యయదాతిథిః । మహతీంతత్రతద్విద్ధాం ప్రశంసన్తిమహర్షయః ॥ * ॥ ఇత్యనేనైవన్యాయేనాత్రాపిపరేద్యురేవానుష్ఠానం ద్రష్టవ్యమితి కాలనిర్ణయాదావుక్త్వాయమేకోద్దిష్టనిర్ణయః । ఏతచ్చ “ ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాత్పూర్వం దైవహీనం విధీయతే ॥ ” ఇతిసపిణ్డీకరణాత్పూర్వంయదేకోద్దిష్టంవిహితం తత్రైవమధ్యాహ్నవ్యాపినీతిథిః, నతు “ ॥ శ్లో ॥ అపుత్రస్యపితృవ్యస్యభ్రాతుశ్చైవాగ్రజన్మనః ॥ ” ఇత్యాదినాసపిణ్డీకరణాత్పరమపివిహితఏకోద్దిష్టశ్రాద్ధే, “ పితౄణామపరాహ్ణస్స్యాత్ ” ఇత్యాదినాసపిణ్డీకరణేనపితృత్వం ప్రాప్తస్యసర్వస్యాఽప్యవిశేషేణాపరాహ్ణవిధానాదిత్యాహుః । అత్రకశ్చిత్సఙ్గ్రహకారః ॥ శ్లో ॥ గ్రాహ్యేవర్తనకాఙ్క్షిధ్వదివసేయద్యేవమత్రాధికాశస్తాతత్రసమాప్తయేయదితదాపూర్వాతువృద్ధౌపరా । వృద్ధిహ్రాసవియుక్సమాఽపిచపరామధ్యాహ్నయోస్సాన్నచేత్పూర్వైవేతితిథిస్సపిణ్డనకృతే ప్రాఙ్మాసికేనిత్యశః ॥ * ॥ ఇతి .

పార్వణశ్రాద్ధకాలనిర్ణయః

అథపార్వణశ్రాద్ధకాలస్యనిర్ణయః । తస్యాపరాహ్ణః కర్మకాలః । తథాచశాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ అపరాహ్ణేపితౄణాంతుతత్ప్రదానం విశిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । మనురపి — ॥ శ్లో ॥ తథాశ్రాద్ధస్యపూర్వాహ్ణాదపరాహ్ణోవిశిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖోఽపి — ॥ శ్లో ॥ పూర్వాహ్ణేదైవికంకృత్యమపరాహ్ణేపితృక్రియా । గ్రహణేనిశివాకార్యానరాత్రౌపైతృకంపునః ॥ * ॥ ఇతి । హారీతోఽపి — ॥ శ్లో ॥ అపరాహ్ణః పితౄణాంతుహ్యపరాహ్ణానుయాయినీ । సాగ్రాహ్యాపితృకార్యేతు నపూర్వాహ్ణానుయాయినీ ॥ * ॥ ఇతి । బృహన్మనురపి — ॥ శ్లో ॥ యస్యామస్తంరవిర్యాతిపితరస్తాముపాసతే । తిథింతేభ్యోయతోదత్తోహ్యపరాహ్ణస్స్వయంభువా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అపరాహ్ణేతుపైతృకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । శ్రుతిశ్చ — అపరాహ్ణః పితృణామ్ ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ చోదనాదపరాహ్ణస్యగజచ్ఛాయోపదేశనాత్ ॥ * ॥ ఇతి । శ్రుత్యాస్మృత్యాచాపరాహ్ణస్యపార్వణశ్రాద్ధాఙ్గత్వేనవిధానాత్తథాస్మృత్యాగజచ్ఛాయాయాః పార్వణాఙ్గత్వేనవిధానాత్తాంచాపరాహ్ణేభవతీత్యపరాహ్ణోదర ఇత్యర్థః । తదుక్తంభరద్వాజేన — ॥ శ్లో ॥ వనస్పతిగతేసోమేయాచ్ఛాయాపూర్వతోముఖీ । గజచ్ఛాయాహిసాప్రోక్తాపితౄణాందత్తమక్షయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ద్విగుణాయాత్మనశ్ఛాయాదర్శేస్యాదాపరాహ్ణికీ । గజచ్ఛాయాహిసాప్రోక్తాపితౄణాంతృప్తికారిణీ ॥ * ॥ ఇతి । దేవలః — ॥ శ్లో ॥ పూర్వాహ్ణేదైవికంకర్మహ్యపరాహ్ణేతుపైతృకమ్ । ఏకోద్దిష్టంతుమధ్యాహ్నేప్రాతర్వృద్ధినిమిత్తకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । నను, సాయాహ్నవ్యాపినః క్వచిత్కర్మకాలత్వంస్మర్యతే “ ॥ శ్లో ॥ దినాన్తేపఞ్చనాడ్యస్తుపుణ్యాః ప్రోక్తామనీషిభిః । ఉదయేచతథాపిత్ర్యేదైవేచైవహికర్మణి ॥ ” ఇతి, మైవమ్, యమేనప్రతిషిద్ధత్వాత్, “ ॥ శ్లో ॥ సాయాహ్నస్త్రిముహూర్తఃస్యాచ్ఛ్రాద్ధంతత్రనకారయేత్ । రాక్షసీనామసీవేళాగర్హితాసర్వ

కర్మసు ॥ ” ఇతి । తర్హి, పఞ్చనాడీవచనం నిర్విషయం స్యాదితి చేన్న, కే
నాపి నిమిత్తేనాపరాహ్ణాసమ్భవే గౌణకాలత్వాభ్యనుజ్ఞాపరత్వాత్ । అ
త ఏవ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ స్వకాలాతిక్రమే కుర్యాద్రాత్రేః పూర్వం త
థావిధిః ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాఘ్రపాదోఽపి — ॥ శ్లో ॥ విధిజ్ఞః శ్రద్ధయోపే
తస్సమ్యక్పాత్రైర్నియోజకః । రాత్రేరన్యత్ర కుర్వాణశ్శ్రియః ప్రా
ప్నోత్యనుత్తమమ్ ॥ * ॥ ఇతి । నను, సాయాహ్నేఽపి యథాకథంచిత్ప్ర
త్యూహస్తదా కిం శ్రాద్ధస్య లోప ఏవ కిం వా రాత్రావపి కర్తుం శక్యతే, తత్ర
లోప ఏవేతి తావత్ప్రాప్తమ్, కుతః, ముఖ్యకాలగౌణకాలత్వయోరపి నిషే
ధాత్ । ముఖ్యకాలత్వం ప్రతినిషేధతి మనుః — ॥ శ్లో ॥ రాత్రౌ
శ్రాద్ధం న కుర్వీత రాక్షసీ కీర్తితా హి సా । సన్ధ్యయోరుభయోశ్చైవ సూర్యే
చైవాచిరోదితే ॥ * ॥ ఇతి । న చైవం సతి గ్రహణశ్రాద్ధమపి తత్ర నిషిధ్యేత
ఇతి శఙ్కనీయమ్, శాతాతపేన విశేషితత్వాత్, “ ॥ శ్లో ॥ రాత్రౌ
శ్రాద్ధం న కుర్వీత రాహోరన్యత్ర దర్శనాత్ । సూర్యోదయముహూర్తే
చ సన్ధ్యయోరుభయోస్తథా ॥ ” ఇతి, గౌణకాలత్వమపి వ్యాసవ్యాఘ్రపా
దాభ్యాం పర్యుదస్తం రాత్రేః, పూర్వమ్ “ రాహోరన్యత్ర ” ఇ
తి తాభ్యాముక్తత్వాత్ । తస్మాదహ్ని శ్రాద్ధాసమ్భవే లోప ఏవేతి ప్రా
ప్తే బ్రూమః, న తావద్రాత్రిశ్రాద్ధస్య సర్వాత్మనా నిషేధో వక్తుం శ
క్యః, ఆపస్తమ్బేన రాత్రిశ్రాద్ధసమాప్త్యభ్యుపగమాత్, “ న చ నక్తం
శ్రాద్ధం కుర్వీతారబ్ధే చాభోజనసమాపనాత్ ” ఇతి । నను, సన్ధ్యాసమీపే
ప్రారబ్ధస్య రాత్రౌ సమాప్తిః ప్రసక్తా, తాదృశస్తు ప్రారమ్భః సఙ్దైన
నిషిద్ధః ॥ శ్లో ॥ ఉపసన్ధ్యం న కుర్వీత పితృపూజాం కథంచన । స కాల ఆ
సురః ప్రోక్తశ్శ్రాద్ధం తత్ర వివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి, మైవమ్, సన్ధ్యాసమీ
పస్య ముఖ్యకాలత్వనిషేధాత్ । గౌణకాలత్వం తు పూర్వమభిహితమ్, త
త్ర ప్రారబ్ధస్య రాత్రౌ సమాప్తిస్సమ్భావ్యతే । నన్వేవమపి రాత్రౌ స
మాప్తిరేవాభ్యనుజ్ఞాయతే న త్వారమ్భ ఇతి చేత్, మైవమ్, ఆరమ్భస్యాపి
సమాప్త్యుపలక్షణీయత్వాత్, ఆబ్దికశ్రాద్ధపరిత్యాగే ప్రత్యవాయ
బాహుళ్యస్మరణాత్ । తథా జాబాలిః — ॥ శ్లో ॥ రాత్రావపి చ శంస

శంసన్తిశ్రాద్ధం కేచనసూరయః । పిత్ర్యాణాందినభాగిత్వాత్త్యాగేదోషఇ
తిస్మృతిః ॥ * ॥ ఇతి । దేవలశ్చ — ॥ శ్లో ॥ పితృకర్మాణిసర్వాణి
ప్రేతకర్మాణియానిచ । రాత్రావపిచకర్తవ్యాన్యత్ర భుక్త్యాదినాచరే
త్ ॥ * ॥ ఇతి । మనుస్తు — ॥ శ్లో ॥ పిత్ర్యాణాంతుదివాభావేయదిరాత్రా
వపీరితమ్ । పైతృకంకర్మమునిభిర్గ్రాహ్యమేతచ్చసఙ్కటే ॥ శ్రాద్ధక
ర్మాణిశాకాలేకర్తవ్యంమనుజైర్భువి । మధ్యపిణ్డాశనంపత్న్యాస్వభు
క్తించనకారయేత్ ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ యథాకథంచి
త్కర్తవ్యంనిత్యంకర్మవిజానతా । నప్రాప్తస్యవిలోపోఽస్తిపైతృకస్యవి
శేషతః ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ దివోదితానికర్మాణిప్ర
మాదాదకృతానివై । యామిన్యాఃప్రథమేయామేతానిసర్వాణికారయే
త్ ॥ * ॥ ఇతి । "దివాశ్రాద్ధక్రియాయాఅసమ్భవేరాత్రావారమ్భ
సమాపనేకార్యే" ఇతి కాలనిర్ణయకృన్మతమ్ । అన్యేతు "రాత్రి
శ్రాద్ధవచనానిసర్వాణిదివారబ్ధవిషయాణి, ఆపస్తమ్బేనరాత్రిశ్రాద్ధం
ప్రతిషిధ్యతత్సమాపనమాత్రస్య విధానాత్" ఇత్యాహుః । అపరే
తు "— ॥ శ్లో ॥ సన్ధ్యారాత్ర్యోర్నకర్తవ్యంశ్రాద్ధంఖలువిచక్షణైః ॥ * ॥
ఇత్యాదిభిః రాత్రిశ్రాద్ధమాత్రస్యనిషేధాద్దివారబ్ధస్యాపిశ్రాద్ధస్యరా
త్రౌసమాపనంనాస్తి, అపరేద్యుర్దివైవశ్రాద్ధశేషకరణమ్" ఇతివదన్తి।
తథైవాపస్తమ్బవచనంహరదత్తేనాన్యథావ్యాఖ్యాతమ్, "నచనక్తంశ్రా
ద్ధంకుర్వీత, శ్రాద్ధకర్మణ్యారబ్ధేకరణవిఘ్నేనమధ్యేయద్యాదిత్యోఽస్తమి
యాత్తదాశ్రాద్ధశేషంనకుర్వీతఅపరేద్యుర్దివైవకుర్వీత" ఇతి, "ఆరబ్ధేచా
భోజనమాసమాపనాదన్యత్రరాహుదర్శనాత్" ఇతితద్వచనమపి తేనవ్యా
ఖ్యాతమ్, "పూర్వేద్యుర్నివేదనప్రభృతిఆపిణ్డనిధానాన్మధ్యేకర్తురభోజ
ననిషేధః, 'అన్యత్రరాహుదర్శనాత్' ఇతినచనక్తమిత్యస్యాపవాదః, రా
హుదర్శనేనక్తమపికుర్వీత" ఇతి । కేచిత్తు - "॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధవిఘ్నేసముత్ప
న్నేఽహ్న్యవిజ్ఞాతేమృతేఽహని । ఏకాదశ్యాంతుకర్తవ్యంకృష్ణపక్షేవిధుక్ష
యే ॥" ఇతిమరీచిస్మరణాద్దివాశ్రాద్ధాసమ్భవేతద్దినేశ్రాద్ధప్రతినిధీనామ
న్యతమంకృత్వాతన్మాసికృష్ణైకాదశ్యామమావాస్యాయాంవాశ్రాద్ధంక

ర్తవ్యమిత్యాహుః। యథోచితమత్ర గ్రాహ్యమ్। నను, "॥శ్లో॥ రాత్రేరన్య త్రకుర్వాణశ్చేచ్ఛ్రియః ప్రాప్నోత్యనుత్తమామ్॥" ఇతిస్మరణాదపరాహ్ణావమ్ము ఖ్యత్వేనవాసాయాహ్నావద్గౌణత్వేనవా ప్రాతస్సఙ్గవావపికర్మకాలౌ ప్రసజ్యే యాతామ్, నాయందోషః, శివరాఘవసంవాదేప్రాతఃకాలస్యనిషిద్ధత్వా త్, "॥శ్లో॥ ప్రాతఃకాలేతునశ్రాద్ధంప్రకుర్వీతద్విజోత్తమః। నైమిత్తి కేషు శ్రాద్ధేషు నకాలనియమస్స్మృతః॥" ఇతి। యద్యపిసఙ్గవోనసాక్షా న్నిషిద్ధః, తథాపికుతపముహూర్తే ముఖ్యోపక్రమస్య గాన్ధర్వ ముహూ ర్తే గౌణోపక్రమస్యాభిధానేసతి అర్థాన్నిషేధః పరిశిష్యతే, తథాశివరా ఘవసంవాదఏవ — ॥శ్లో॥ గ్రహాదివ్యతిరిక్తస్యోపక్రమేకుతపస్స్మృతః। కుతపాదథవాఽప్యర్వాగ్భసనం కుతపోభవేత్ ॥*॥ ఇతి। గ్రహః - గ్ర హణమ్, ఆదిశబ్దేన సఙ్క్రాన్త్యాది నిమిత్తముచ్యతే, తస్యచనిమిత్తాధీన త్వాన్న కుతపోనియన్తుంశక్యతే, ఇతరస్యతు సాంవత్సరికాదేరస్తినియ మః, సచముఖ్యఉపక్రమకాలః, కదాచిత్కార్యవశాచ్ఛ్రాద్ధస్య సహ సాకరణీయత్వేసతికుతపాదర్వాచీనోగాన్ధర్వోఽప్యుపక్రమకాలతయాఽ భ్యనుజ్ఞాయతే, కుతపస్య ముఖ్యత్వమనేకవచనవిహితత్వాదవగన్తవ్యమ్। తత్రకుతపస్వరూపం భవిష్యత్పురాణేఽభిహితమ్ — ॥శ్లో॥ ప్రవిశ్యభా నుఃస్వచ్ఛాయాంశఙ్కువద్యత్రతిష్ఠతి। సకాలఃకుతపోనామ మన్దీభూతస్య సంజ్ఞయా॥*॥ఇతి। నారదః — ॥శ్లో॥ సన్త్యజ్యసప్తమంభాగమష్టమంక్రమ తేయదా। సకాలఃకుతపోజ్ఞేయో మన్దీభూతస్య సంజ్ఞయా॥*॥ఇతి। ఆ పస్తమ్బః — ॥శ్లో॥ సప్తమాత్పరతోయస్తు నవమాత్పూర్వతఃస్థితః। ఉభయోరపిమధ్యస్థః కుతపస్సఉదాహృతః॥*॥ ఇతి। సచకుతపోముఖ్య త్వాద్వాయుపురాణేప్రశస్యతే — ॥శ్లో॥ దివసస్యాష్టమేభాగే మ న్దీభవతిభాస్కరః। సకాలఃకుతపోనామ పితౄణాందత్తమక్షయమ్॥*॥ ఇతి। కుతపాత్పూర్వోత్తరయోర్గాన్ధర్వరౌహిణయోర్గౌణోపక్రమ కాలత్వం సూచయితుంఛత్రిన్యాయేన ముహూర్తత్రయం కుతపశబ్దేన వ్యాజహారనారదః — ॥శ్లో॥ మధ్యాహ్నేత్రిముహూర్తంతుయ దాచలతిభాస్కరః। సకాలఃకుతపోనామపితౄణాందత్తమక్షయమ్॥*॥

ఇతి । కుతపే ప్రక్రాన్తస్య సాయాహ్నాదర్వాదీనస్సర్వోఽపి ముఖ్యకాలః । తదుక్తం మత్స్యపురాణే — ॥ శ్లో ॥ అహ్నో ముహూర్తా విఖ్యాతా దశపఞ్చ చ సర్వదా । తత్రాష్టమో ముహూర్తో యస్స కాలః కుతపః స్మృతః ॥ అష్టమో భాస్కరో యస్మాన్మన్దీభవతి సర్వదా । తస్మాదనన్తఫలదస్తత్రారమ్భో విశిష్యతే ॥ ఊర్ధ్వం ముహూర్తాత్కుతపాద్యన్ముహూర్తచతుష్టయమ్ । ముహూర్తపఞ్చకం హ్యేతత్స్వధాభవనమిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । నను, అపరాహ్ణస్యాన్తిమో భాగో నిషిద్ధః, తథా చ యమః — ॥ శ్లో ॥ చతుర్థే ప్రహరే ప్రాప్తే యచ్ఛ్రాద్ధం కురుతే నరః । ఆసురం తద్భవేచ్ఛ్రాద్ధం దాతా చ నరకం వ్రజేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ చతుర్థే ప్రహరే ప్రాప్తే యచ్ఛ్రాద్ధం కురుతే ద్విజః । తదన్నం రాక్షసో భుఙ్క్తే నిరాశాః పితరో గతాః ॥ * ॥ ఇతి, అపరాహ్ణస్యాన్తిమేన పాదన్యూనముహూర్తేన సహ సాయాహ్నశ్చతుర్థప్రహరో భవతీతి చేత్, సత్యమ్, తత్ర సాయాహ్నభాగకటాక్షేణాయం నిషేధః, న త్వపరాహ్ణభాగకటాక్షేణ । తామేతాం వివక్షాం విశదీకర్తుం యమో వచనాన్తరేణ సాయాహ్నం నిరాచకార — ॥ శ్లో ॥ సాయాహ్నస్త్రిముహూర్తస్స్యాచ్ఛ్రాద్ధం తత్ర న కారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । నన్వపరాహ్ణస్య ముఖ్యకాలత్వం న ప్రతినియతమ్, శుక్లపక్షే వ్యభిచారాత్, తథా చ మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ శుక్లపక్షే తు పూర్వాహ్ణే శ్రాద్ధం కుర్యాద్విచక్షణః । కృష్ణపక్షేఽపరాహ్ణే తు రౌహిణం తు న లఙ్ఘయేత్ ॥*॥ ఇతి, నైష దోషః, అత్ర శుక్లపక్షకృష్ణపక్షయోర్దైవపిత్ర్యపరత్వాత్ “ దేవానుద్దిశ్య క్రియమాణం శ్రాద్ధం దైవమ్, తత్తు ఫలకామిన ఉత్సాహహేతుతయా చిత్తప్రసాదం జనయతీతి శుక్లశబ్దేనాభిధీయతే, పిత్ర్యం తు పితృమరణాదిస్మారకతయా చిత్తకాలుష్యం జనయతీతి కృష్ణశబ్దేనాభిధీయతే, శుక్లస్య దైవస్య కర్మణః పక్షః శుక్లపక్షః, యదా దైవం శ్రాద్ధం కరిష్యామీతి బుద్ధిస్తదైవేత్యర్థః, ఏవమితరత్రాపి యోజనీయమ్ । ఏవం చ సత్యపరాహ్ణో న పార్వణశ్రాద్ధం వ్యభిచరతి రౌహిణం తు న లఙ్ఘయేదిత్యేకోద్దిష్టవిషయమ్ । యద్యాపాతప్రతీతఏవార్థో వచనస్య పరిగృహ్యతే, తదా పూర్వోదాహృతం వచనజాతం

నిఖిలమపి వ్యాకులీభవేత్ ” ఇతి కాలనిర్ణయే వ్యాఖ్యాతమ్ । అన్యే త్వాహుః ॥ “ మార్కణ్డేయవచనమిదం యుగాదిశ్రాద్ధవిషయమ్ , తదాహబృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ ద్వౌశుక్లౌ ద్వౌతథాకృష్ణౌ యుగాదింమునయోవిదుః । శుక్లేపౌర్వాహ్ణికీగ్రాహ్యాకృష్ణేచైవాపరాహ్ణికీ ॥ * ॥ ఇతి । తస్మాద్యుగాదిశ్రాద్ధంపూర్వపక్షే విహితం పూర్వాహ్ణేసఙ్గవాత్పరంపఞ్చదశనాడ్యభ్యన్తరే కుర్యాత్ , అపరపక్షే విహితమపరాహ్ణే ఆవర్తనాత్పరం సార్ధముహూర్తాభ్యన్తరే కుర్యాత్ , రౌహిణంతునలఙ్ఘయేదిత్యుక్తత్వాత్ , అనేనైవన్యాయేనపూర్వపక్షవిహితశ్రాద్ధస్యసర్వస్యాపి పూర్వాహ్ణేసార్ధముహూర్తః కాలః ” ఇతి । తదేవం పార్వణశ్రాద్ధస్యగ్రహణాదిశ్రాద్ధవర్జితస్యాపరాహ్ణః కర్మకాలః కుతపః ప్రారమ్భకాలఇతిస్థితమ్ । ఆబ్దికాదౌ కింపూర్వవిద్ధాతిథిర్గ్రాహ్యా ఉతోత్తరవిద్ధేతివివక్షాయాం దేవస్వామీబ్రూతే “ యస్మిన్ కాలే యద్విహితం కర్మణః పక్రమోపసంహారయుక్తం తస్మిన్ కాలే తస్యాం తిథౌ , యస్మిన్నహని సమ్భావయితుం శక్యతే తముత్తరం పూర్వంవా గృహీతవ్యమ్ ” ఇతి । ఏవంచకుతపాపరాహ్ణోభయవ్యాపినీతిథిర్గ్రాహ్యేత్యుక్తంభవతి, యదాతదుభయవ్యాపినీసమ్భవతితదా కేవలాపరాహ్ణవ్యాపిన్యపిగ్రాహ్యా, “ పిత్ర్యేచాపరాహ్ణికీ ” “ అపరాహ్ణః పితౄణాంతు ” “ యాఽపరాహ్ణేను యాయినీ ” ఇత్యాదిస్మరణాత్ । ననుకేవలాపరాహ్ణవ్యాప్తివ తేఽవలకుతపవ్యాపిన్యపిస్మృత్యన్తరే ప్రతీయతే , —॥శ్లో॥ మధ్యాహ్నవ్యాపినీయాస్యాత్తిథిః పూర్వాఽపరాఽపివా । తత్రకర్మాణికుర్వీత హ్రాసవృద్ధీనకారణమ్ ॥ * ॥ ఇతి, మైవమ్ , వచనాన్తరసంవాదేనాస్యైకోద్దిష్టవిషయత్వేనోపపత్తేః । అపరాహ్ణవ్యాప్తిరప్యేకోద్దిష్టన్యాయేన షోఢాభిద్యతే , తత్రపూర్వేద్యురేవా పరాహ్ణ వ్యాప్తౌ యథోక్తవచనేన , “ ॥ శ్లో ॥ త్రయాహస్యతిథిర్వ్యాప్తా యదిఖణ్డతిథిర్భవేత్ । వ్యాప్తాపరాహ్ణికాయాంతు శ్రాద్ధంకార్యం విజానతా ॥ ” ఇతినారదవచనేనచ సాగ్రాహ్యా । పరేద్యురేవాపరాహ్ణవ్యాప్తౌయథోక్తవచనాత్ప్రారమ్భకాలసమ్భవాచ్చప్రశస్తతరా । ఉభయత్రాపరాహ్ణవ్యాపిత్వే బోధాయనః

హ ॥ శ్లో ॥ అపరాహ్ణద్వయవ్యాపిన్యతీతస్య చ యా తిథిః । క్షయే పూ
ర్వా తు కర్తవ్యా వృద్ధౌ కార్యా తథోత్తరా ॥ * ॥ ఇతి । అతీతస్య - మృత
స్య । అత్ర గ్రాహ్యతిథేర్వృద్ధిక్షయాభ్యాం న నిర్ణయః, కింతు తదుత్తర
తిథివృద్ధిక్షయాభ్యామ్, కుతః, అపరాహ్ణద్వయవ్యాపిత్వాభిధానాత్ ।
పూర్వేద్యురామధ్యాహ్నావసానం పూర్వతిథిః ప్రవృత్తా, తతోఽపరా
హ్ణోపక్రమమారభ్య పరేద్యురపరాహ్ణావసానపర్యన్తత్వే సతి మృతా
హతిథేర్ద్వ్యపరాహ్ణవ్యాపిత్వం భవతి, తచ్చ త్రిముహూర్తవృద్ధ్యా స
మ్పద్యతే న తు క్షయేణ, తథా సతి “ క్షయే పూర్వా తు కర్తవ్యా ” ఇత్యేత
న్నోపపద్యతే, ఉత్తరతిథిగతవృద్ధిక్షయస్వీకారే త్విదం వచనముపపద్యతే ।
యదోత్తరతిథిస్సాయాహ్నం ప్రవిశతి తదా తిథివృద్ధిః, తత్ర పరేద్యురను
ష్ఠానం న్యాయ్యమ్, కుతపమారభ్య తచ్ఛేషముఖ్యకాలవ్యాపిత్వాత్ । య
దా ఉత్తరతిథిరపరాహ్ణేఽపక్షీయతే తదా మృతతిథిః పూర్వవిద్ధా కర్తవ్యా,
ఉత్తరవిద్ధాయాస్తస్యా జ్యౌతిశ్శాస్త్రప్రక్రియయా అపరాహ్ణవ్యాపిత్వేఽ
పి పారిభాషికాయాస్స్మార్తప్రక్రియయా తదవ్యాపిత్వాత్ । తథా చ స్మర్య
తే ॥ శ్లో ॥ తిథ్యాదౌ తు భవేద్యావద్ధ్రాసో వృద్ధిః పరేఽహని । తావాన్
హ్రాసశ్చ పూర్వేద్యురదృష్టేఽపి స్వకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । తిథ్యాదావిత్యా
దిశబ్దేన నక్షత్రయోగా గృహ్యన్తే, తిథినక్షత్రయోగేషు క్షీయమాణేషు
క్షయో యావద్ఘటికాపరిమితో భవతి తావద్ఘటికాపరిమితః క్షయస్తేభ్యః పూ
ర్వేషు తిథినక్షత్రయోగేషు జ్యోతిశ్శాస్త్రేణాదృష్టోఽపి స్మార్తపరిభాషయా
గృహీతవ్యః । ఏవం వృద్ధిరపి ద్రష్టవ్యా । తథా సతి ప్రకృతే హ్యుత్తరతి
థేరపరాహ్ణే యావాన్ క్షయస్తావాన్ పూర్వేద్యుర్గ్రాహ్యతిథౌ యోజ
నీయః । తథా సత్యుత్తరవిద్ధా మృతతిథిర్నాపరాహ్ణవ్యాపినీ, పూర్వవిద్ధా తు త
ద్వ్యాపినీతి సైవ గృహీతవ్యా భవతి । ఉత్తరతిథేస్సామ్యే తు దేవస్వామివచనా
దుత్తరవిద్ధైవ గ్రాహ్యేతి నిర్ణయః । యదా దినద్వయేఽప్యపరాహ్ణస్పర్శాభా
వస్తదా పూర్వవిద్ధా గ్రాహ్యా । తదాఽఽహ మనుః — ॥ శ్లో ॥ న ద్వ్యహవ్యా
పినీ చేత్స్యాన్మృతాహే తు యదా తిథిః । పూర్వవిద్ధైవ కర్తవ్యా త్రిముహూ
ర్తా భవేద్యది ॥ * ॥ ఇతి । సుమన్తురపి — ॥ శ్లో ॥ న ద్వ్యహవ్యాపినీ చే

త్తాస్యన్స్మృతాహ్యస్యచయాతిథిః । పూర్వస్యాం నిర్వపేత్పిణ్డానిత్యాఙ్గిరస
భాషితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । నన్వపరాహ్ణస్పర్శాభావఉభయోస్సమానః,
ప్రారమ్భకాలేతు కుతపెపరేద్యుస్తిథిసద్భావోవిశిష్యతే, తత్ర పరవిద్ధై
వకుతోనగ్రాహ్యేతిచేత్ , గుణాధిక్యాత్పూర్వవిద్ధైవ గ్రాహ్యా, ప
రేద్యుఃకుతపవ్యాప్తిరేకోగుణః, పూర్వేద్యుస్తిథిమూలసమ్బన్ధస్త్రిము
హూర్తమస్తమయవ్యాప్తిశ్చేతిగుణద్వయమ్ । తిథిమూలసమ్బన్ధస్యప్రా
శస్త్యంనారదీయపురాణేదర్శితమ్ — ॥ శ్లో ॥ పిత్ర్యమూలం తిథేః ప్రో
క్తం శాస్త్రజ్ఞైః కాలకోవిదైః । తథైవదేవకార్యేషు తిథేరన్త్యం ప్రశస్య
తే ॥ * ॥ ఇతి । సౌరపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మూలంహిపితృతృప్త్యర్థం
తిథేరుక్తంమహర్షిభిః ॥ * ॥ ఇతి । అస్తమయవ్యాప్తేః ప్రాశస్త్యమాహ
మనుః — ॥ శ్లో ॥ యస్యామస్తంరవిర్యాతిపితరస్తాముపాసతే । సాపితృ
భ్యోయతోదత్తా హ్యపరాహ్ణస్స్వయంభువా ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసః —
॥ శ్లో ॥ అహ్న్యస్తమయవేళాయాంకలామాత్రాఽపియాతిథిః । సైవప్ర
త్యాబ్దికే శ్రాద్ధే నేతరాపుత్రహానిదా ॥ * ॥ ఇతి । నచాపరాహ్ణవేళా
యామవిద్యమానతయా కర్మకాలవ్యాప్తిరహితాయాస్తిథేరనుపాదేయ
త్వం శఙ్కనీయమ్, ఆద్యాయాస్తదావ్యాప్తేర్విద్యమానత్వాత్ । అత
ఏవ వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ పిత్ర్యేఽస్తమయవేళాయాం స్పృష్టాపూర్ణాని
గద్యతే ॥ * ॥ ఇతి । నారదీయపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పార్వణే మరణే
నృణాం తిథిస్తాత్కాలికీస్మృతా । పిత్ర్యేఽస్తమయవేళాయాం స్పృష్టా
పూర్ణానిగద్యతే ॥ * ॥ ఇతి । సుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ ఉదితే దైవతం భానౌ
పిత్ర్యంచాస్తమితేరవౌ । ద్విముహూర్తస్త్రిరహ్నశ్చయా సా తిథిర్హ
వ్యకవ్యయోః ॥ * ॥ ఇతి । యథాక్రమముదయే ద్విముహూర్తా తిథిర్దై
వేకర్మణి గ్రాహ్యా, సాయంత్రిముహూర్తా కవ్యే గ్రాహ్యేత్యర్థః । ఏవం
చసతి — ॥ శ్లో ॥ దర్శంచపూర్ణమాసంచపితుస్సాంవత్సరందినమ్ । పూ
ర్వవిద్ధమకుర్వాణోనరకం ప్రతిపద్యతే ॥ * ॥ ఇతి నారదవచనమ్, “ య
స్యామస్తంరవిర్యాతి ” ఇత్యాదిపూర్వోక్తమన్వాదివచనజాతంచ అప
రాహ్ణద్వయస్పర్శాభావే సాయంత్రిముహూర్తవ్యాపితిథిగ్రహణపరం

ద్రష్టవ్యమ్ । త్రిముహూర్తవ్యాపిత్వాభావేతు గోబిలః — ॥ శ్లో ॥ త్రిముహూర్తా నచేద్గ్రాహ్యా పరైవ కుతపేహి సా । కుర్వీత కుతపే శ్రాద్ధం సాయాహ్నవ్యాపినీ నచేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యదాతుదినద్వయేఽప్యపరాహ్ణైకదేశవ్యాపినీ తదాఽపి వైషమ్యేణ తద్వ్యాప్తౌ మహత్త్వేన నిర్ణేతవ్యమ్ । తదాహ మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ ద్వ్యపరాహ్ణవ్యాపినీ చేదాబ్దికస్య యదా తిథిః । మహతీం తత్ర తద్వృద్ధిం ప్రశంసన్తి మహర్షయః ॥ * ॥ ఇతి । సామ్యేన ఉభయత్ర వ్యాప్తిశ్చ గ్రాహ్యతిథిగతైర్వృద్ధిక్షయసామ్యైస్త్రిధా భిద్యతే । తత్ర గోబిలః — ॥ శ్లో ॥ ఖర్వో దర్పస్తథా హింస్రః త్రివిధం తిథిలక్షణమ్ । ఖర్వదర్పౌ పరౌ కార్యౌ హింస్రా స్యాత్పూర్వకాలికీ ॥ * ॥ ఇతి । ఖర్వ - వృద్ధిక్షయరహితా అపరాహ్ణద్వయే సమా, దర్ప - వృద్ధిపక్షే అపరాహ్ణద్వయే సమా, హింస్రా - క్షయపక్షే అపరాహ్ణద్వయే సమా, ఇతీహ వివక్షితోఽర్థః । ఉక్తం చ కాలనిర్ణయసంగ్రహే ॥ శ్లో ॥ కుతపాద్యపరాహ్ణాన్తవ్యాప్తిరాబ్దికఉత్తమా । తదభావేఽపరాహ్ణస్య వ్యాపికా గృహ్యతాం తిథిః ॥ క్షయే పూర్వోత్తరా వృద్ధౌ వ్యాప్తిశ్చేదపరాహ్ణయోః । నగ్రాహ్యతిథిగౌ వృద్ధిక్షయౌ పూర్వతిథేస్తు తౌ ॥ సామ్యే తూర్ధ్వతిథిర్గ్రాహ్యా పరవిద్ధైవ వృద్ధివత్ । నస్పృశేన్త్యపరాహ్ణం చేత్పూర్వా స్యాత్కుతపో వృథా ॥ వైషమ్యేణైకదేశస్య వ్యాప్తౌ గ్రాహ్యా మహత్త్వతః । సామ్యే న చేత్క్షయే పూర్వా పరా స్యాద్వృద్ధిసామ్యయోః ॥ వృద్ధిసామ్యక్షయా గ్రాహ్యతిథిగా నోర్ధ్వగా ఇహ ॥ * ॥ ఇతి । షడ్ధర్మ్యే — ॥ శ్లో ॥ సాయన్తన్యపరత్ర చేన్మృతతిథిస్సైవాబ్దికే మాసికే గ్రాహ్యా సా ద్వ్యపరాహ్ణయోర్యది తదా యత్రాధికా సా మతా । తుల్యా చేదుభయోఽపరాహ్ణసమయే పూర్వా న చేత్సా ద్వయోః పూర్వైవ త్రిముహూర్తగాఽస్తసమయే నో చేత్పరైవోదితా ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యాబ్దికేఽప్యేవమేవ తిథిర్గ్రాహ్యాఽపరాహ్ణికీ । ఉభయత్ర తథా త్వేతు మహత్త్వేన వినిర్ణయః ॥ సమత్వే పూర్వవిద్ధైవ హ్యన్యథాత్వేఽపి సా యది । త్రిముహూర్తాభావే త్వాస్యం సర్వేష్టోఽయం వినిర్ణయః ॥ * ॥ ఇత్యాబ్దికతిథినిర్ణయః.

ప్రథమాబ్దికాదీనాంవిభక్తైః పృథగనుష్ఠానమ్

ప్రథమాబ్దికాదీని శ్రాద్ధాని విభక్తైః పుత్రైః స్వస్వైరపి పృథగేవ కార్యాణి "॥ శ్లో ॥ నవశ్రాద్ధం సపిణ్డత్వం శ్రాద్ధాన్యపి చ షోడశ । ఏకేనైవ తు కార్యాణి సంవిభక్తధనేష్వపి ॥" ఇత్యేవకారేణ ఊనాబ్దికపర్యన్తస్యైవానేకకర్తృకత్వవ్యావృత్తిప్రతీతేః, "॥ శ్లో ॥ ఏకపాకే నివసతాం పితృదేవద్విజార్చనమ్ । ఏకం భవేద్విభక్తానాం తదేవ స్యాద్గృహే గృహే ॥ విభక్తా భ్రాతరస్సర్వే స్వస్వార్జితధనాశనైః । దర్శాబ్దికాదికం పిత్రోః శ్రాద్ధం కుర్యుః పృథక్పృథక్ ॥" ఇత్యాదిస్మరణాచ్చ । అతఏవ పైఠీనసిః — ॥శ్లో॥ విభక్తైస్తు పృథక్కార్యం ప్రతిసాంవత్సరాదికమ్ । ఏకేనైవావిభక్తేషు కృతే సర్వైస్తు తత్కృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ భిన్నస్థానగతైః పుత్రైరవిభక్తధనైరపి । ప్రత్యాబ్దికం పృథక్కార్యమన్యశ్రాద్ధాని సమ్భవే ॥ * ॥ ఇతి.

అన్నేనైవాబ్దికాదివిధిః

ఏతచ్చ సాంవత్సరికశ్రాద్ధమన్నేనైవ కార్యమ్ । తదాహ లోకాక్షిః — ॥ శ్లో ॥ పుత్రవత్స్వపి దారేషు విదేశస్థోఽప్యనగ్నికః । అన్నేనైవాబ్దికం కుర్యాద్ధేమ్నా వాఽఽమేన న క్వచిత్ ॥ * ॥ ఇతి । మరీచిరపి — ॥శ్లో॥ అనగ్నిశ్చ ప్రవాసీ చ యస్య భార్యా రజస్వలా । ఆమశ్రాద్ధం ప్రకుర్వీత న తు కుర్యాన్మృతేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । కేచిన్మాతాపిత్రోః క్షయాదృత ఇతి చతుర్థపాదం పఠిత్వా పితృగ్రహణాదన్యేషామాబ్దికమామేన కుర్యాదితి వ్యాచక్షతే । హారీతోఽపి — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధవిఘ్నే ద్విజాతీనామామశ్రాద్ధం ప్రకీర్తితమ్ । అమావాస్యాదినియతం మాససంవత్సరాదృతే ॥ * ॥ ఇతి । మాధవీయే వచనమిదం వ్యాఖ్యాతమ్ "మాసమ్ - మాసికమ్, సంవత్సరమ్ - సాంవత్సరికమ్, తద్వ్యతిరిక్తమ్, యదమావాస్యాది నియతమస్తి తత్ర భార్యారజోదర్శనాదినా శ్రాద్ధవిఘ్నే సత్యామశ్రాద్ధం ప్రకీర్తితమ్" ఇతి । అన్యైస్తు వ్యాఖ్యాతమ్ "నియతమమావాస్యాది శ్రాద్ధం మాసికం సాంవత్సరికం చ వర్జయిత్వా అన్యశ్రాద్ధే ఆపదాదినా విఘ్నితే సతి తత్రామశ్రాద్ధం కర్తవ్యమ్" ఇతి । తథా చ కాలాదర్శే —

॥ శ్లో ॥ రజస్వలాఙ్గనోఽనగ్నిర్విదేశస్థోఽపి వాఽఽబ్దికే । దర్శాదావపినా
మేన శ్రాద్ధకర్మ సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । రజస్వలాఽఙ్గనా యస్య స తథా
విధః, అనగ్నిః - ఔపాసనాగ్నిరహితః, విదేశస్థః - ప్రవాసీ, ఏవంవిధోఽ
పి వా ద్విజః, మృతాహే దర్శాదావపి నామేన శ్రాద్ధమాచరేత్, కింత్వ
న్నేనైవ కుర్యాదిత్యర్థః । సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ విదేశగో వాఽపి గతాగ్ని
కో వా రజస్వలాయామపి ధర్మపత్న్యామ్ । శ్రాద్ధం మృతాహే విదధీత ప
క్వైర్న చామదానేన న పఞ్చమేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । మృతాహవ్యతిరిక్తశ్రా
ద్ధస్య విఘ్నే త్వామశ్రాద్ధమాహ ఉశనా — ॥ శ్లో ॥ అపత్నీకః ప్రవా
సీ చ యస్య భార్యా రజస్వలా । సిద్ధాన్నేన న కుర్యాత్స ఆమం తస్య విధీ
యతే ॥ * ॥ ఇతి । గాలవః — ॥ శ్లో ॥ తీర్థేఽనగ్నావాపది చ దేశభ్రం
శే రజస్యపి । ఆమశ్రాద్ధం ద్విజైః కార్యం శూద్రైః కార్యం సదైవ
హి ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఆపద్యనగ్నౌ తీర్థే చ ప్ర
వాసే పుత్రజన్మని । ఆమశ్రాద్ధం ప్రకుర్వీత యస్య భార్యా రజస్వలా ॥*॥
ఇతి । వ్యాఘ్రపాదః — ॥ శ్లో ॥ ఆర్తవే దేశకాలానాం విప్లవే సముప
స్థితే । ఆమశ్రాద్ధం ద్విజః కుర్యాచ్ఛూద్రః కుర్యాత్సదైవ హి ॥ * ॥ ఇ
తి । న చైతాదృశవచనైర్మాసికాబ్దికయోరప్యామశ్రాద్ధం ప్రాప్నోతీతి
వాచ్యమ్, "మాససంవత్సరాదృతే" "న తత్కుర్యాన్మృతేఽహని"
ఇతి విశేషవచనైరామశ్రాద్ధస్య తద్వ్యతిరిక్తవిషయత్వావగమాత్ । య
త్తు స్మృత్యన్తరే భార్యాయాం రజస్వలాయాం మృతేఽహని శ్రాద్ధనిషే
ధవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ మృతేఽహని తు సంప్రాప్తే యస్య భార్యా రజస్వలా ।
శ్రాద్ధం తత్ర న కర్తవ్యం కర్తవ్యం పఞ్చమేఽహని ॥*॥ ఇతి, యదపి మరీ
చివచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ ఆబ్దికే సమనుప్రాప్తే యస్య భార్యా రజస్వలా । ప
ఞ్చమేఽహని తచ్ఛ్రాద్ధం న తత్కుర్యాన్మృతేఽహని ॥ * ॥ ఇతి, ఏతా
దృశస్య వచనస్యాయం విషయః, అపుత్రాయాః పత్న్యా ఏవ పత్యుర్మృ
తాహశ్రాద్ధేఽధికారాద్యదా సా రజస్వలా స్యాత్తదా మృతేఽహని శ్రాద్ధం
న కర్తవ్యమ్ ; కింతు పఞ్చమేఽహని కర్తవ్యమితి । తథా చ శ్లోకగౌతమః —
॥ శ్లో ॥ అపుత్రా తు యదా భార్యా సంప్రాప్తే భర్తురాబ్దికే । రజస్వలా

భవేత్స్నాతు తత్కుర్యాత్పఞ్చమేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । ప్రభాసఖణ్డేఽపి —
॥శ్లో॥ సాశుద్ధాప్యాచ్చతుర్థేఽహ్ని స్నానాన్నారీరజస్వలా । దైవేకర్మ
ణిపిత్ర్యేచ పఞ్చమేఽహనిశుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । మాధవీయాదావిశేషాఽభి
హితః "అన్యేతు — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధీయేఽహనిసంప్రాప్తే యస్యభార్యా ర
జస్వలా । శ్రాద్ధం తత్రనకర్తవ్యం కర్తవ్యం పఞ్చమేఽహని ॥ * ॥ ఇతి
శ్లోకగౌతమవచనమన్యథాపరిత్వా శ్రాద్ధాదౌకర్మణి భార్యయాసహైవా
ధికారశ్రవణాత్తస్యాం రజోదర్శనదూషితాయామధికారేనివృత్తేముఖ్యకా
లమతిక్రమ్యపఞ్చమేఽహనిశ్రాద్ధం కర్తవ్యమితిమన్యన్తే , తత్రైకభా
ర్యేణ మృతాహశ్రాద్ధం రజోదర్శనరూపవిఘ్నాపరమకాలఏవ కర్తవ్య
మ్, భార్యాన్తరయుక్తేనత్వధికారానపాయాన్ముఖ్యఏవ కాలే కర్తవ్యమి
తిచ , యదత్రయుక్తం తద్గ్రాహ్యమ్ " ఇతి । " ॥ శ్లో ॥ రజస్వలా
యాం భార్యాయాం క్షయాహం యఃపరిత్యజేత్ । సవై నరకమాప్నోతి
యావదాభూతసంప్లవమ్ ॥ పిత్రోర్మృతదినేప్రాప్తే యస్యభార్యారజస్వ
లా । అగ్నింసన్ధాయవిధివచ్ఛ్రాద్ధంకృత్వా విసర్జయేత్ ॥ " ఇత్యాదిస్మ
రణాదేకపత్నీకోఽపి " భార్యాయాం రజస్వలాయాం పిత్రోర్మృతాహ
ఏవాన్నేన సాంవత్సరికంకుర్యాత్ " ఇతి యుక్తమిత్యాహుః । ఆపదాది
నావిఘ్నేసతి విశేషమాహమరీచిః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధవిఘ్నేసముత్పన్నే
చావిజ్ఞాతేమృతేఽహని । కుర్యాదన్నేన కృష్ణాయామేకాదశ్యాం విధుక్ష
యే ॥ * ॥ ఇతి । విధుక్షయే - అమావాస్యాయామ్ । కార్ష్ణాజినిరపి —
॥శ్లో॥ ఆపన్నోఽప్యాబ్దికంనైవకుర్యాదామేన కర్హిచిత్ । అన్నేన తద
మాయాంతు కృష్ణేవా హరివాసరే ॥ * ॥ ఇతి.। కాలాదర్శేఽపి —
॥ శ్లో ॥ ఆపద్యపిచనామేన తన్మాసిహరివాసరే । కృష్ణఇన్దుక్షయేవాఽపికు
ర్యాదన్నేనవార్షికమ్ ॥ * ॥ ఇతి .

ఆశౌచాన్తరితశ్రాద్ధవిశేషః

ఆశౌచేనవిఘ్నితేసతి విశేషమాహదేవలః — ॥ శ్లో ॥ దేయేప్ర
త్యాబ్దికేశ్రాద్ధే త్వన్తరామృతసూతకే । ఆశౌచానన్తరంకుర్యాత్తన్మాసీ
న్దుక్షయేఽపివా ॥ * ॥ ఇతి । ఆశౌచానన్తరకరణాసమ్భవే దర్శేవా కుర్యా

దిత్యర్థః । అత ఏవ ఋష్యశృఙ్గః — ॥ శ్లో ॥ శుచీభూతేన దాతవ్యం యా తిథిః ప్రతిపద్యతే । సా తిథిస్తత్ర కర్తవ్యా న త్వన్యా వై కదాచన ॥ * ॥ ఇతి । శుచినా తావచ్ఛ్రాద్ధం కర్తవ్యమ్, తత్ర ముఖ్యకాలే కర్తుశ్శుద్ధ్యభావే శుద్ధ్యనన్తరం యా తిథిః, ప్రతిపద్యతే - లభ్యతే, సా గ్రాహ్యా, ఆశౌచమస్తీతి న గ్రాహ్యేత్యర్థః । ఏతదేవాభిప్రేత్య వ్యాసోఽపి — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధవిఘ్నే సముత్పన్నే త్వన్తరా మృతసూతకే । అమాయాం వా ప్రకుర్వీత శుద్ధావేకే మనీషిణః ॥ * ॥ ఇతి । అమాయామితి కృష్ణైకాదశ్యా అప్యుపలక్షణమ్ । తథా చ " శ్రాద్ధవిఘ్నే సముత్పన్నే " ఇతి పూర్వోక్తమరీచివచనం ద్రష్టవ్యమ్ । ఋష్యశృఙ్గః — ॥ శ్లో ॥ ఆబ్దికే చైవ సంప్రాప్తే త్వాశౌచం జాయతే యది । ఆశౌచే తు వ్యతిక్రాన్తే తేభ్యశ్శ్రాద్ధం ప్రదీయతామ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆబ్దికే చైవ సంప్రాప్త ఇతి విశేషణాద్దర్శాదిశ్రాద్ధస్య నిత్యత్వేఽపి కాలాన్తరే విధానాభావేన లోప ఏవ । యత్తు " ॥ శ్లో ॥ వర్షశ్రాద్ధే తు సంప్రాప్తే పిత్రోరాశౌచసమ్భవే । తదానీమశుచిర్న స్యాత్కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధం మృతేఽహని ॥ " ఇతి, తచ్ఛ్రాద్ధోపక్రమానన్తరమాగతాశౌచవిషయమ్, " ॥ శ్లో ॥ నిమన్త్రితేషు విప్రేషు ప్రారబ్ధే శ్రాద్ధకర్మణి । దేహే పితృషు తిష్ఠత్సు నాశౌచం విద్యతే క్వచిత్ ॥ " ఇతి స్మరణాత్ । శ్రాద్ధోపక్రమశ్చ కుతపకాలే ద్వితీయవరణమ్, " ॥ శ్లో ॥ ప్రారమ్భో వరణం యజ్ఞే సఙ్కల్పో వ్రతసత్రయోః । నాన్దీముఖం వివాహాదౌ శ్రాద్ధే పాకపరిక్రియా ॥ " ఇతి వచనం కుతపకాలవరణాదూర్ధ్వమారబ్ధపాకక్రియావిషయమిత్యేతత్సర్వమధస్తాన్నిరూపితమ్ .

గ్రహణాదిసమ్భవే సాంవత్సరికశ్రాద్ధవిధిః

సాంవత్సరికశ్రాద్ధే చన్ద్రగ్రహణాదిసమ్భవే సంగ్రహకారః— ॥ శ్లో ॥ చన్ద్రసూర్యోపరాగే తు పిత్రోశ్శ్రాద్ధ ఉపస్థితే । హేమ్నా వాఽఽమేన వా కృత్వా శ్రాద్ధం కుర్యాత్పరేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే తు — ॥ శ్లో ॥ ఆబ్దికే సమనుప్రాప్తే గ్రహణే చన్ద్రసూర్యయోః । ఉపోష్య తద్దినం సమ్యక్పరేఽహ్ని శ్రాద్ధమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । వసిష్ఠశ్చ— ॥ శ్లో ॥ దర్శే రవిగ్రహే పిత్రోః ప్రత్యాబ్దికముపస్థితమ్ । ఆమశ్రాద్ధం తు

కర్తవ్యం హేమశ్రాద్ధమథాపివా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥
గ్రహణేతు ద్వితీయేఽహ్ని రజోదృష్టౌతు పఞ్చమే ॥ * ॥ ఇతి । తథా—
॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధవిఘ్నే సముత్పన్నే సూతకాన్మృతకాదపి । సోమసూర్యోప
రాగాభ్యాం శ్రాద్ధం కుర్యాత్పరేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । అత్రవిశేషమాహ
సంగ్రహకారః — ॥ శ్లో ॥ భుజేర్నిషేధకాలేతు శ్రాద్ధకాలోభవేత్తదా ।
ఆమశ్రాద్ధంతు కర్తవ్యం హేమశ్రాద్ధమథాపివా ॥ * ॥ ఇతి । భోజనని
షేధకాలశ్చ వృద్ధవసిష్ఠేనోక్తః — ॥ శ్లో ॥ సూర్యగ్రహేతు నాశ్నీయా
త్పూర్వం యామచతుష్టయమ్ । చన్ద్రగ్రహేతు యామాంస్త్రీన్ బాల
వృద్ధాతురైర్వినా ॥ సన్ధ్యాకాలే యదా రాహుర్గ్రసతే శశిభాస్కరౌ ।
తదహర్నైవభుఞ్జీత రాత్రావపి కదాచన ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చ సవిస్తరం
ప్రతిపాదితమధస్తాత్ । యత్తు స్మృత్యన్తరవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ దర్శే ర
విగ్రహేపిత్రోః ప్రత్యాబ్దికముపస్థితమ్ । అన్నేనాసమ్భవే హేమ్నా కు
ర్యాదామేనవాసుతః ॥ * ॥ ఇతి । తస్యాఽప్యయమర్థః - నిషేధాదన్నే
నాసమ్భవేసతి హేమ్నా ఆమేనవా కుర్యాదితి । ఏవంచ కర్మకాలా
త్ప్రాగేవ ముక్తేసూర్యగ్రహణే అపరాహ్ణే శ్రాద్ధమన్నేన కార్యమిత్యు
క్తం భవతి । ఏతమేవవిషయమభిప్రేత్య కాలాదర్శకారః — ॥ శ్లో ॥ ప్ర
త్యాబ్దికస్యచాలభ్యయోగేషువిహితస్యచ । సమ్ప్రాప్తే దేవతాభేదాచ్ఛ్రా
ద్ధయుగ్మం సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । గ్రహణార్ధోదయాదిరలభ్యయోగః ।
గ్రహణనిమిత్తశ్రాద్ధమాహ మనుః — ॥ శ్లో ॥ సన్ధ్యారాత్ర్యోర్నక
ర్తవ్యం శ్రాద్ధంఖలువిచక్షణైః । తయోరపిచకర్తవ్యం యదిస్యాద్రాహు
దర్శనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మహాభారతే — ॥ శ్లో ॥ సర్వస్వేనాపికర్తవ్యం
శ్రాద్ధంవై రాహుదర్శనే । అకుర్వాణస్తు నాస్తిక్యాత్పఙ్కే గౌరివ సీద
తి ॥ * ॥ ఇతి । అఙ్గిరాః — ॥ శ్లో ॥ సర్వే వర్ణాస్సూతకేచ మృతకేరా
హుదర్శనే । స్నాత్వాశ్రాద్ధంప్రకుర్వీత విత్తశాఠ్యవివర్జితమ్ ॥ * ॥ ఇ
తి । అత్ర రాహుదర్శనగ్రహణాత్సంక్రాన్త్యాదిష్వాశౌచే శ్రాద్ధం నక
ర్తవ్యమిత్యుక్తం భతి । ఇదం గ్రహణాదిశ్రాద్ధమామేనకర్తవ్యమ్ । తథా
బోధాయనః — ॥ శ్లో ॥ సఙ్క్రాన్తేఽన్నద్విజాభావేప్రవాసే పుత్రజన్మని ।

ఆమశ్రాద్ధం సంగ్రహే చ ద్విజశ్శూద్రవదాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సఙ్కటే చ అన్నాభావే చ ప్రవాసాదౌ చేత్యర్థః.

శ్రాద్ధోద్దేశ్యనిరూపణమ్

పితుర్మృతాహే పితృపితామహప్రపితామహాస్త్రయ ఏవోద్దేశ్యాః, మాతుర్మృతాహే మాతృపితామహీప్రపితామహ్య ఏవ దేవతాః । తదుక్తం సాయణీయే — ॥ శ్లో ॥ పితుః ప్రత్యాబ్దికం కార్యముద్దిశ్యైవ త్రిపూరుషమ్ । వర్గాన్తరం న వృణుయాద్వృతం చేన్నిష్ఫలం భవేత్ ॥ పుంసాం మృతాహే పురుషా ఏవ భోజ్యా న తు స్త్రియః । ఏవం స్త్రీణాం మృతాహేఽపి స్త్రియ ఏవ న చాపరే ॥ * ॥ ఇతి । ప్రయోగసారే — ॥ శ్లో ॥ పితురేవ పితుః కుర్యాన్మాతురేవ మృతేఽహని । మోహాచ్చేదన్యథా కుర్యాద్రౌరవం నరకం వ్రజేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పాద్మేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పితురేవ పితుః కుర్యాన్మాతురేవ మృతేఽహని । యది కుర్యాత్సపత్నీకం తచ్ఛ్రాద్ధమసురాలయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పితృమృతాహే పిత్రాదీనామేవ కుర్యాన్న సపత్నీకానామ్, మాతుర్మృతాహే మాత్రాదీనామేవ కుర్యాదిత్యర్థః । తథా చ శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ పిత్రాదిత్రయపత్నీనాం భోజ్యా మాతౄః ప్రతి ద్విజాః । స్త్రీణామేవ తు తస్మాత్తు మాతృశ్రాద్ధమిహోచ్యతే ॥ * ॥ ఇతి । మాతౄః ప్రతి-మాతృపితామహీప్రపితామహీరుద్దిశ్య, భోజ్యా ద్విజాః, పిత్రాదిత్రయపత్నీనాం స్త్రీణామిహ పృథగేవైతచ్ఛ్రాద్ధం యస్మాత్తస్మాన్మాతృశ్రాద్ధముచ్యత ఇత్యన్వయః । శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం కృత్వా కుర్యాత్పార్వణవత్సదా । ప్రతిసంవత్సరం విద్వాంఛాగలేయోదితో విధిః ॥ నాన్దీముఖేఽష్టకాశ్రాద్ధే గయాయాం చ మృతేఽహని । పితామహ్యాదిభిస్సార్ధం మాతుశ్శ్రాద్ధం సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యమః — ॥ శ్లో ॥ అన్వారోహే తు భర్త్రైవ మాతుస్సహ సపిణ్డనమ్ । సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం పితామహ్యాదిభిస్సహ ॥ * ॥ ఇతి । హారీతః — ॥ శ్లో ॥ అనుయానే తు సాపిణ్డ్యం జనకేన సహాత్మజః । పితామహ్యాదిభిస్సార్ధమాబ్దికశ్రాద్ధమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ మాతుర్మృతాహే పిత్రాదీన్ భోజయేద్యది శాతయేత్ । తథా పితుర్మృతాహే తు న పూజ్యా మాతరః స్మృతాః ॥ * ॥ ఇతి ।

అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ మాతుర్మృతాహేపిత్రాదీన్నాశయేద్ద్విజసత్తమః । తథాపితుర్మృతాహేఽపి నభోజ్యాస్తత్ స్త్రియఃస్మృతాః ॥ * ॥ ఇతి । నాశయేత్ - నభోజయేదిత్యర్థః । పారిజాతే — ॥ శ్లో ॥ పితోశ్శ్రాద్ధే సమాయాతేతత్తద్వర్గంనిమన్త్రయేత్ । వర్గాన్తరంనవృణుయాద్వృతం చేన్నిష్ఫలంభవేత్ ॥ మాతృశ్రాద్ధంచామాతృవర్గవరణేనైవకారయేత్ । తత్రపిత్రాదివర్గస్యవరణేమాతృహాభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యబ్దాఙ్గంతిలందద్యాన్నిషిద్ధేఽపిపరేఽహని । వర్గైకస్య వచోయేషామన్యేషాంతువివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యేషామ్ - పితృపితామహప్రపితామహానాంమాతృపితామహీప్రపితామహీనాంవా, వచః - ఉద్దేశ్యతోక్తిః , తేషామేకస్యవర్గస్యనిషిద్ధేఽపిపరదినేతిలోదకందద్యాత్ , అన్యేషామ్ - అనుద్దిష్టానామ్ , వర్జయేదిత్యర్థః । తతశ్చైకస్యవర్గస్యతిలోదకవిధానాత్ , “ ॥ శ్లో ॥ యానుద్దిశ్యభవేచ్ఛ్రాద్ధం తేభ్యస్తర్పయతిద్విజః ॥ ” ఇతివిష్ణుస్మరణాచ్చ , “ ॥ శ్లో ॥ కర్షూసమన్వితం ముక్త్వాతథాఽఽద్యశ్రాద్ధషోడశ । ప్రత్యాబ్దికంచశేషేషుపిణ్డాస్స్యుష్షడితిస్థితిః ॥ ” ఇతికాత్యాయనేనప్రత్యాబ్దికపర్యుదాసేనషట్పిణ్డవిధానాచ్చైకస్యైవవర్గస్యోద్దేశ్యత్వమ్ । అత్రపితృమేధసారకృత్ — ॥ వా ॥ మాతృమృతాహేమాత్రాదయఏవభోజ్యానపిత్రాదయః , నిషేధాదయుగ్మత్వవిరోధాతాపర్వణత్వభఙ్గాదాచారాభావాచ్చ ॥ * ॥ ఇతి । “ నిమన్త్రయేతత్ర్యవరాన్సమ్యగ్విప్రాన్యథోదితాన్ ॥ ” “ అయుగ్మాంస్త్ర్యవరాననర్థాపైత్ర్యేభోజయేత్ ” ఇతిమన్వాపస్తమ్బాదిభిరయుగ్మబ్రాహ్మణభోజనంవిహితమ్ , తత్రపిత్రాదీనామపిభోజనేఅయుగ్మత్వవిరోధఇత్యర్థః । తత్రవిజ్ఞానేశ్వరః — ॥ వా ॥ యేనకేనాపిమాతుస్సాపిణ్డ్యేయత్రాష్టకాదిషుమాతృశ్రాద్ధంపృథగ్విహితమ్, “ ॥ శ్లో ॥ అష్టకాదిషు వృద్ధౌచగయాయాంచమృతేఽహని । మాతృశ్రాద్ధంపృథక్కుర్యాదన్యత్రపతినాసహ ॥ ” ఇతి , తత్రపితామహ్యాదిభిరేవపార్వణశ్రాద్ధంకర్తవ్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంపితృశ్రాద్ధేపిత్రాదయఏవభోజ్యానమాత్రాదయః , అత్రతాత్పర్యదర్శనమ్ — ॥ వా ॥ యద్యపిమాతృభ్యః పృ

ధగేవపిణ్డదానదర్శనమ్, తథాఽపితాసాం పృథగ్బ్రాహ్మణభోజనం న భవతి, హోమాభిమర్శనయోః పృథక్త్వదర్శనాత్పితృమాత్రర్థబ్రాహ్మణసఙ్ఖ్యాసఙ్కలనేన తత్త్వయుక్తత్వవిరోధాదాచారాభావాచ్చ। అపి చ “అష్టకాదిషు వృద్ధౌ చ” ఇతి వచనాదష్టకాదిభ్యోఽన్యత్ర మాసిశ్రాద్ధాదౌ పృథక్త్వాభావస్స్పష్టమేవావగమ్యతే ॥ * ॥ ఇతి। “పృథగుద్దేశాభావేఽపి మాతృవర్గస్యాపి తత్తృప్తిర్భవతి ॥” ఇత్యుక్తం చన్ద్రికాయామ్। బృహస్పతిరపి — ॥ శ్లో ॥ స్వేన భర్త్రా సమం శ్రాద్ధం మాతా భుఙ్క్తే స్వదైవతమ్। పితామహీ తథా స్వేన స్వేనైవ ప్రపితామహీ ॥ * ॥ ఇతి। స్వదైవతమ్ - పార్వణశ్రాద్ధమిత్యర్థః। శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ ఏకమూర్తిత్వమాయాతి సపిణ్డీకరణే కృతే। పత్నీ పతిపితౄణాం తు తస్మాదంశేషు భాగినీ ॥ * ॥ ఇతి। స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం యత్పితృభ్యః ప్రదీయతే। సర్వత్రాంశహరా మాతా ఇతి ధర్మేషు నిశ్చయః ॥*॥ ఇతి। మనుః — ॥ శ్లో ॥ స్నేహాద్భర్త్రా సమం శ్రాద్ధం మాతా భుఙ్క్తే స్వధాశనమ్। పితామహీ స్వధాం స్వేన తథైవ ప్రపితామహీ ॥ * ॥ ఇతి। చన్ద్రికాయామ్ — ॥ వా ॥ ఏభిర్వచనైస్సపిణ్డీకరణోత్తరకాలం పత్యాదిదైవత్యే శ్రాద్ధే పృథగుద్దేశాభావేఽపి మాతౄణాం సహభావేన దేవతాత్వం భవతీత్యేతావన్మాత్రమభిధీయతే, న తు యేన సహ సపిణ్డీకరణం కృతం తద్దైవత్యే శ్రాద్ధే సహభావేన దేవతాత్వమ్, ఏషు వచనేషు తథావిధవిశేషానవగమాత్। తతశ్చ పితామహ్యాదిభిస్సహ సపిణ్డీకృతాయామష్టకాదిభ్యోఽన్యత్ర మాతుర్న పృథక్ఛ్రాద్ధమ్ ॥ * ॥ ఇతి। పితృమేధసారేఽపి — ॥ వా ॥ శ్వశ్రాదిసాపిణ్డ్యేఽపి దర్శమాసిశ్రాద్ధాదౌ పిత్రాదిభిరేవ సహ మాత్రాదయో భుఞ్జతే, అర్ఘ్యసంసర్గేణ భర్తృసాహిత్యాత్స్నేహాచ్చ, తదర్థం హి పిత్రర్ఘ్యేషు మాత్రర్ఘ్యసంసర్గం కుర్వన్తి ॥ * ॥ ఇతి। ఏవం చాష్టకాదిష్వేవ పృథక్త్వవిధానాత్తద్వ్యతిరిక్తేషు యుగాదిమన్వాదిదర్శమాసిశ్రాద్ధాదిషు పృథగుద్దేశాభావోఽవగమ్యతే। యత్తు చతుర్వింశతిమతేఽభిహితమ్ — ॥ శ్లో ॥ కేచిదిచ్ఛన్తి నారీణాం పృథక్ఛ్రాద్ధం మహర్షయః ॥ * ॥ ఇతి, తదష్టకాదివిషయమ్, అత్ర “అష్టకాదిషు వృద్ధౌ చ” ఇ

తివచనం పూర్వముక్తమ్ । తథాజాతుకర్ణిః ॥ శ్లో ॥ అన్వష్టక్యం త థావృద్ధౌ మాతుశ్శ్రాద్ధం మృతేఽహని । ఏకోద్దిష్టం తథాముక్త్వా స్త్రీణాం నాస్తి పృథక్క్రియా ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ అన్వష్టకాసు వృద్ధౌ చ ప్రతిసంవత్సరే తథా । అత్ర మాతుః పృథక్ శ్రాద్ధమన్యత్ర పతినా సహ ॥ * ॥ ఇతి । తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ క్షయాహం వర్జయిత్వైకం స్త్రీణాం నాస్తి పృథక్క్రియా ॥ * ॥ ఇతి । — ॥ శ్లో ॥ కేచిదిచ్ఛన్తి నారీణామన్యత్రాపి మహర్షయః ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్ర-అష్టకాదిషు । పారిజాతే — ॥ శ్లో ॥ అన్వష్టకాసు వృద్ధౌ చ ప్రతిసంవత్సరే తథా । మహాలయే గయాయాం చ సపిణ్డీకరణాత్పురా ॥ ఏషు మాతుః పృథక్కుర్యాదన్యత్ర పతినా సహ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అన్వష్టకాసు వృద్ధౌ చ గయాయాం చ మహాలయే । చన్ద్రసూర్యోపరాగే చ వ్యతీపాతే మృతేఽహని ॥ మాతృశ్రాద్ధం పృథక్కుర్యాదన్యత్ర పతినా సహ ॥ * ॥ ఇతి। అన్వష్టకాదౌ మాతృపితామహీప్రపితామహ్యః పృథక్తత్ర విహితదేవతాభిస్సహోద్దేశ్యాః, మాతృశ్రాద్ధే తు తా ఏవోద్దేశ్యాః, అష్టకాదివృద్ధిమహాలయోపరాగవ్యతీపాతవ్యతిరిక్తేషు పతిభోజనేన తాసాం సహ తృప్తిరిత్యర్థః । శాతాతపోఽపి — ॥ శ్లో ॥ మాసికే చాబ్దికే శ్రాద్ధే మాతుః కుర్యాత్పృథగ్విధిమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు — ॥ శ్లో ॥ సపత్నీకత్వహానేఽపి పితుర్దార్యం సమాచరేత్ । పితామహాదిషు తథా సపత్నీకత్వసమ్భవాత్ ॥ * ॥ ఇతి, తస్యార్థః - మాతరిస్థితాయామపి పితామహ్యాదీనాం దార్శం పిణ్డం తిలోదకం చ సమాచరేదితి । ఏవం చ పితృమృతాహే పితృపితామహప్రపితామహానామేవోద్దేశ్యత్వం మాతృమృతాహే మాతృపితామహీప్రపితామహీనామేవోద్దేశ్యత్వం న పిత్రాదీనామితి స్థితమ్ । నను మాభూత్పితృమృతాహే మాతురుద్దేశ్యతా తద్విధాయకవచనాభావాత్ । మాతుర్మృతాహే తు “ ॥ శ్లో ॥ మాతుర్మృతాహే సంప్రాప్తే పితరం తత్ర భోజయేత్ । అపూజితే తు పితరి మాత్రా పిణ్డో న గృహ్యతే ॥ ” ఇతి విధిబలేన పితురుద్దేశ్యతా స్యాదితి చేత్, అత్ర కేచిదాహుః “ వచనమేతదాపస్తమ్బినాం మాతృమృతాహే పిత్రాదేశ్చాపి మపిణ్డదానవిధిపరమ్, అత ఏవ

" మాత్రా పిణ్డో న గృహ్యతే " ఇత్యుక్తమ్ । తథా చ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ స్త్రీమృతాహే స్త్రియో భోజ్యాః పితరః స్త్రీసపిణ్డనే । పిత్రాదేరేవ పార్వణః స్యాత్పిణ్డదానం తు వర్గయోః ॥ * ॥ ఇతి । మాతృమృతాహే పిత్రాదేరేవ పార్వణో మాత్రాదేరేవ భోజనమ్ , స్త్రీసపిణ్డనే పిత్రాదేరేవ భోజనమ్ , ఉభయత్ర వర్గద్వయస్యాపి పిణ్డదానమిత్యర్థః । ఏతచ్చాపస్తమ్బినామ్ , అన్యేషాం తు యథాసూత్రం ద్రష్టవ్యమ్ । విష్ణుః — ॥ శ్లో ॥ మాతుర్మృతాహే పిత్రాదీన్ పార్వణపిణ్డైః ప్రపూజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మాతుః శ్రాద్ధే తు పిత్రాదీన్ పార్వణపిణ్డైః ప్రపూజయేత్ । పిణ్డపార్వణమపరిత్యజ్య శ్రాద్ధం చ కురుతే యది ॥ సన్తతేస్తు వినాశాయ సమ్పదో హరణాయ చ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ పితా జీవేన్మృతా మాతా తద్దినే పార్వణదేవతాః । పితామహాదయో హ్యేవ తదుద్దేశాత్ప్రకృతార్థతా ॥ మన్త్రేష్వముష్మా ఇతి బలాత్పితరో పార్వణదేవతాః । యే చ త్వామనుయాంశ్చేతి బలాత్పిణ్డాంస్తు వర్గయోః ॥ పత్నీపతీనాం శ్రుత్యుక్తభేదరాహిత్యవైభవాత్ । సప్తాహుతీనాం పిత్రాదేరుద్దేశాచ్చరితార్థతా ॥ పిత్రోశ్శ్రాద్ధసమాయాతే పార్థక్యేనాథవా సహ । సప్తాహుతీస్తు జుహుయాన్నోద్దేశో మాతురిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । అపరే పునరాహుః " ॥ శ్లో ॥ మాతుర్మృతాహే సంప్రాప్తే పితరం తత్ర పూజయేత్ ॥ " ఇతి వచనం పార్వణపిణ్డదానమాత్రవిధానపరం న భవతి , కిం తు పిత్రాద్యుద్దేశేన భోజనమపి తేన విధీయతే । తథా చ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ మాతుర్మృతేఽహ్ని సంప్రాప్తే పితరం భోజయేత్పురా । మాతరం భోజయేత్పశ్చాద్ద్వయోః పిణ్డాన్ పృథక్పృథక్ ॥ * ॥ ఇతి । శివధర్మోత్తరే — ॥ శ్లో ॥ మాసికే చాబ్దికే వాఽపి మాతుర్మరణసమ్భవే । పిత్రా సహైవ యద్భుక్తం తస్యాస్తృప్తికరం భవేత్ ॥ పిత్రాహీనా జనన్యాస్తు మాసికాదీన్ కరోతి యః । తత్ఫలస్య చ నాశః స్యాత్తస్యాస్తృప్తిర్న జాతయే ॥ * ॥ హారీతః — ॥ శ్లో ॥ పిత్ర్యం తూభయసామాన్యం మాతుర్మృతదినే సతి । భర్తురాధిక్యభావేన హవ్యభావే చ పరిపూజయేత్ ॥ గరీయసీ తు పుత్రస్య హి మాతా సన్ధారణాద్యథా । పాలనాద్భరణాద్భర్తా గరీయాంస్సర్వదా తథా ॥ * ॥ నార

దః — ॥ శ్లో ॥ భర్తురాధిక్యభావేన తస్యాస్తృప్తిర్హి శాశ్వతీ । మాతృ
ప్రీతిం సమన్విచ్ఛన్ పితృప్రీతిం తథాఽఽచరేత్ ॥ * ॥ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ మా
తరం పితరం చైవ సమత్వేనైవ పూజయేత్ । న్యూనాతిరేకం కుర్వాణస్తా
మసీం గతిమాశ్రయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పితుర్మృతా
హే పితరో హి భోజ్యాః పిణ్డప్రదానం తు సహైవ మాత్రా । మాతుర్మృతా
హే పితృవర్గపూర్వం భోజ్యాః స్త్రియః పిణ్డవిధౌ షడత్ర ॥ * ॥ ఇతి । జీవ
పితృకస్య మాతృశ్రాద్ధవిశేషమాహతుః శఙ్ఖలిఖితౌ — ॥ శ్లో ॥ క్రియ
మాణే తు పితరి మాతా చేన్నిధనం గతా । పితృస్థానే స్వపితరం తత్స్థానేఽన్యం
నియోజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అస్యార్థః “ ॥ శ్లో ॥ వర్గాద్వర్యదిజీవేత్తు తం వ
ర్గం పరివర్జయేత్ ॥ ” ఇతి వచనాత్పితరి జీవతి సతి మాతృశ్రాద్ధే పితృవర
ణం కృత్వా తత్స్థానే స్వపితరం తూష్ణీం భోజయేత్ , మాతృస్థానే చ వ
రణపూర్వకమన్యం భోజయేదితి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ క్రియ
మాణే తు పితరి పూర్వేషామేవ నిర్వపేత్ । విప్రవద్వాపి తం శ్రాద్ధే స్వకం
పితరమాశయేత్ ॥ పితా యస్య తు వృత్తః స్యాజ్జీవేచ్చాపి పితామహః । పి
తామహో వా తచ్ఛ్రాద్ధం భుఞ్జీతేత్యబ్రవీన్మనుః ॥ * ॥ తథా చ స్మృ
త్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ జీవితస్తు పితా యస్య మాతా చేన్నిధనం గతా । తూ
ష్ణీం నివేశ్య పితరం వరయేన్మాతృవర్గజాః ॥ హోమానుకార్యం తదా తాసాం
నాస్త్యేవ పితృవర్గతః । పిణ్డప్రదానమూహేన వర్గయోరుభయోరపి ॥ * ॥
ఇతి । హోమకార్యం తాసాం నాస్తి పితృవర్గస్యైవ హోమః , “ ॥ శ్లో ॥
పితా జీవేన్మృతా మాతా తద్దినే హోమదేవతాః । పితామహాదయో హ్యే
వ తముద్దేశాత్కృతార్థతా ॥ ” ఇతి స్మరణాత్ । నిగమేఽపి — ॥ వా ॥ మో
వా జీవతి పిత్ర్యాణాం తం భోజయేత్ , పితృస్థాన ఇత్యేకే , జీవతా వా జీవతాం
వాదేయమేవేతి హిరణ్యకేశః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతదేవాభిప్రేత్యోక్తం పా
ద్మే — ॥ శ్లో ॥ మాతుర్మృతాహే సంప్రాప్తే పితరం తత్ర పూజయేత్ । న
జీవన్తమితి ప్రాహుర్గార్గ్యగౌతమభార్గవాః ॥ * ॥ ఇతి । జీవన్తం పితరం న
వరణపూర్వకం పూజయేదిత్యర్థః । యత్తు కైశ్చిదుక్తమ్ “ జీవపితృ
కస్య పిత్రాదీనాం హోమపిణ్డదాననిషేధపరమేతత్ ” ఇతి , త

త్, “ పితాజీవేన్మృతామాతా, పిణ్డప్రదానమూహేన ” ఇతిపూర్వోక్త వచనవిరోధాదుపేక్ష్యమ్ । తథాచపితృమేధసారకృత్ — ॥ వా ॥ జీవ పితృకస్యమాతుశ్శ్రాద్ధేపితుః పిత్రాదిభ్యో హోమోవర్గద్వయస్యపిణ్డ దానం కార్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అపరేతు “ పితరంతత్రపూజయేత్ ” ఇ త్యాదివచనానాం జీవపితృకమాతృశ్రాద్ధవిషయత్వాత్ “ యోనిగోత్ర మాత్రాసమ్బన్ధాః ” ఇతిసగోత్రస్యనిమన్త్రణనిషేధాత్, అనిమన్త్రి తస్యశ్రాద్ధపఙ్క్తౌ భోజనదానే “ శ్రాద్ధకర్తావ్రతానాంతు ” ఇత్యా దివాదోషాభిధానాత్, “ నజీవన్తమితిప్రాహుః గార్గ్యగౌతమభార్గవాః ” ఇతిపాద్మపురాణవచనాత్, “ ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యక్షమర్చనం శ్రాద్ధేనిషిద్ధంమను రబ్రవీత్ ॥ ” ఇతిభవిష్యత్పురాణవచనాత్, “ పితృస్థానేస్వపితరమ్ ” ఇత్యాద్యశిష్టాచారాభావేనోపేక్ష్యత్వాత్, జీవపితృకస్యమాతృ శ్రాద్ధేమాతృపితామహీప్రపితామహీనామేవభోజనమ్, హోమః పి తామహాదేః పితృవర్గస్య, పిణ్డదానముభయోరిత్యాహుః । సామసూత్ర ప్రయోగవృత్తౌతు — ॥ శ్లో ॥ మాతుర్మృతాహేసంప్రాప్తేసామతిత్తిరి శాఖినామ్ । పితరంభోజయేదగ్రేసహతన్త్రేణమాతరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏ వంచ “ ॥ శ్లో ॥ పితురేవపితుః కుర్యాన్మాతురేవమృతేఽహని ॥ ” ఇత్యాశ్వలా యనస్మరణాదాశ్వలాయనానాంమాతృశ్రాద్ధేమాత్రాదీనామేవోద్దేశ్య త్వమ్ । “ ॥ శ్లో ॥ మాతుర్మృతాహేసంప్రాప్తేపితరంతత్రపూజయేత్ ॥ ” ఇతిభరద్వాజస్మరణాద్యజుశ్శాఖినాం భరద్వాజీయానాంపిత్రాదీనాంమా త్రాదీనాంచోద్దేశ్యత్వమ్ । తథాసామశాఖినామపి । ఇతరేషాంస్వకు లాచారాద్వ్యవస్థా.

అనుమరణాదికవిషయే భృగుః — ॥ శ్లో ॥ యాసమారోహణం కుర్యాద్భర్తృచితాయాంపతివ్రతా । తాంమృతేఽహనిసంప్రాప్తేపృథక్పి ణ్డేనియోజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పృథక్పిణ్డనియోజనమ్ - పృథక్ఛ్రాద్ధకర ణమ్ । అతఏవస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఏకచితాయాంసమారూఢౌ దమ్పతీ నిధనంగతౌ । పృథక్ఛ్రాద్ధం తయోః కుర్యాదోదనంచపృథక్పృథక్ ॥ * ॥ ఇతి । ఓదనమాత్రపిణ్డదానమ్, సహపాకస్యపూర్వమేవోక్తత్వాత్,

“ ॥ శ్లో ॥ కుర్యాత్సమానతన్త్రేణ సాంవత్సరికమేవ చ ॥ ” ఇతి సఙ్గ్రహకా
నుమృతోర్య్యస్యాస్సాంవత్సరికస్య సమానతన్త్రేణ స్మరణమాపద్విషయమితి పూ
ర్వమేవోక్తమ్ । యత్తు వచనమ్, “ ॥ శ్లో ॥ పత్యా స్వసహ సపిణ్డత్వే తత్స్త్రి
తా హి సహత్వభాక్ ॥ ” ఇతి, తస్యార్థః - భిన్నతిథ్యనుమరణవిషయే పితురా
బ్దికం పూర్వదినే కృత్వా పరదినే(ఽ)పి పితృవరణపూర్వకం మాతృశ్రాద్ధం
కుర్యాదితి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ పితృవ్యాగ్రజయోః శ్రాద్ధే తత్తత్పితృ
పితామహాన్ । స్త్రీశ్రాద్ధే వృణుయాద్భర్తా పతీన్మాతృ పితామ
హీః ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం యస్య మృతాహే పార్వణముక్తం తత్తత్పితృపి
తామహాంశ్చ తత్ర వృణుయాత్ । కారికాన్తరే — ॥ శ్లో ॥ మాతుః పి
త్రోర్మాసికాదీని దౌహిత్రస్స్వయవహిన్నా । తథా మహాలయాదీంశ్చ
కుర్యాత్పార్వణతశ్శుచిః ॥ * ॥ ఇతి — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డనస్య పశ్చాత్తు దౌహిత్ర
స్స్వయవహిన్నా । తతస్సత్రాద్వత్సరాదర్వాక్కుర్యాత్పశ్చాత్స్వసూ
త్రతః ॥ * ॥ ఇతి । సఙ్గ్రహే(ఽ)పి — ॥ శ్లో ॥ మాతుః పిత్రోర్మాసికా
ని దౌహిత్రస్స్వయవహిన్నా । తతస్సత్రాద్వత్సరాదర్వాక్కుర్యా
త్పశ్చాత్స్వసూత్రతః ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు — ॥ శ్లో ॥ మాతామహస్య
సూత్రేణ సపిణ్డీకరణాత్పురా । సూత్రాన్తరేణ యః కుర్యాచ్ఛునాం యో
నిం స గచ్ఛతి ॥ * ॥ ఇతి, తద్వత్సరాన్తసపిణ్డీకరణాభిప్రాయమ్ । సఙ్గ్ర
హే — ॥ శ్లో ॥ కర్తుస్సగోత్రిణశ్చైవ భోక్తౄణాం చ సగోత్రిణః ।
ననిమన్త్రైః కిల శ్రాద్ధే సోదకుమ్భం వినైవ తు ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర భోక్తృ
పదం భోక్తృదేవతాపరమ్, “ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధనిమన్త్రయేద్విద్వాన్పి
తౄణామసగోత్రిణః । కర్తుస్తుగోత్రిణశ్చైవ విశేషేణ వివర్జయేత్ ॥ ”
ఇతి స్మరణాత్ । పుత్రికాపుత్రస్య ధనహారిణో దౌహిత్రస్య చ మాతామహ
మృతాహశ్రాద్ధం నిత్యమ్, తచ్చ ప్రతిపాదితం విజ్ఞానేశ్వరేణ — ॥ వా ॥
మాతామహేన మాతుః సాపిణ్డ్యే మాతామహశ్రాద్ధం పితృశ్రాద్ధవన్నిత్య
మేవ, పత్న్యా పితామహ్యా వా మాతుః సాపిణ్డ్యే మాతామహశ్రాద్ధం నని
త్యం కృతే త్వభ్యుదయో(ఽ)కృతే న ప్రత్యవాయః ॥ * ॥ ఇతి । న వాచ్యమ్
“ ॥ శ్లో ॥ పితరో యత్ర పూజ్యన్తే తత్ర మాతామహా అపి । అవిశేషేణ

పూజ్యాస్సర్వవిశేషాన్నరకం వ్రజేత్ ॥ పార్వణం కురుతే యస్తు కేవలం పితృహేతుతః । మాతామహాన్న కురుతే పితృహా చాపజాయతే ॥ " ఇత్యాదివచనాత్పితుర్మృతాహే మాతామహాదీనామపి శ్రాద్ధం కార్యమితి, " ॥ శ్లో ॥ పితుర్గతస్య దేవత్వమౌరసస్య త్రిపూరుషమ్ ॥ " ఇతి విశేషస్మరణాత్ । తథాచన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ యాజ్ఞవల్క్యేన కాలస్తు హ్యమావాస్యాదినోదితః । అవిశేషేణ పిత్ర్యస్య తథా మాతామహస్య చ ॥ యుగపచ్చ స విజ్ఞేయో వచనాద్వక్ష్యమాణకాత్ । కాలభేదేన తన్త్రం స్యాదుద్దేశభేదేన నైవ హి ॥ తస్మాత్తన్త్రవిధానాత్తు యౌగపద్యం ప్రతీయతే । అమావాస్యాదికాలేషు తజ్జ్ఞేయం న మృతేఽహని ॥ అమావాస్యాదికాలేషు కాలైకత్వాత్సహక్రియా । మృతేఽహని తు తద్భేదాన్న యుజ్యేత సహక్రియా ॥ * ॥ ఇతి । అయమర్థః - అమావాస్యాదినా, " ॥ శ్లో ॥ అమావాస్యాఽష్టకా వృద్ధిః కృష్ణపక్షోఽయనద్వయమ్ ॥ " ఇత్యాదివచనేన శ్రాద్ధకాలస్సామాన్యేన పితృశ్రాద్ధస్య మాతామహశ్రాద్ధస్య చ యాజ్ఞవల్క్యేనోదితః, స చ కాలః పితృయజ్ఞశ్రాద్ధయోరివ న భాగక్రమేణ, కింతు " ॥ శ్లో ॥ మాతామహానామప్యేవం తన్త్రం వా వైశ్వదేవికమ్ ॥ " ఇతి వక్ష్యమాణాద్వచనాద్యుగపదేవావగన్తవ్యః, యౌగపద్యమేవ సమర్థయతే కాలభేద ఇత్యాదినా, సమానతన్త్రితయా విధానాత్పైతృకస్య మాతామహశ్రాద్ధస్య చ యౌగపద్యం ప్రతీతమ్, తచ్చ సమానతన్త్రిత్వమమావాస్యాదికాల ఏవ న పునర్మృతాహ ఇతి । ఏవం చ, పితృమృతాహే పిత్రాదీనామేవోద్దేశ్యత్వమితి స్థితమ్ । సఙ్కల్పవిధానేన పితృశ్రాద్ధం న కార్యమ్, " ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోర్మృతదినే సఙ్కల్పం కురుతే తు యః । సన్తతేస్తు వినాశస్స్యాత్సంపదామపి సంక్షయః ॥ " ఇతి స్మరణాత్ । ఏకాదశ్యామపి మృతాహే శ్రాద్ధముక్తం స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోః క్షయాహే చ భవేదేకాదశీ యదా । సమ్భావ్య పితృదేవాంశ్చ త్వాజిఘ్రేత్పితృసేవితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఉపవాసే యదా నిత్యం శ్రాద్ధం నైమిత్తికం భవేత్ । ఉపవాసం తదా కుర్యాదాఘ్రాయ పితృసేవితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు పురాణవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥

యేకుర్వన్తిమహీదేవాశ్శ్రాద్ధమేకాదశీదినే । త్రయస్తేనరకంయాన్తిదాతాభోక్తాపితాతథా ॥ యథాఽఽశౌచగతంశ్రాద్ధమాశౌచాన్తేవిధీయతే । తథైవైకాదశీంముక్త్వాద్వాదశ్యామేవకారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి, తత్రాన్త్రికవిషయమ్, అన్యథాకాత్యాయనాదిస్మృతివిరోధప్రసఙ్గాత్ । ప్రథమాబ్దికే శ్రాద్ధాఙ్గతర్పణంనాస్తి “ ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టేతుసర్వేషుసపిణ్డీకరణేతథా । మాసికేష్వాబ్దికేచైవనకుర్యాత్తిలతర్పణమ్ ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । ఇత్యాబ్దికనిర్ణయః.

అథమలమాసనిరూపణమ్

తస్యస్వరూపంబ్రహ్మసిద్ధాన్తేఽభిహితమ్ — ॥ శ్లో ॥ చాన్ద్రోమాసోహ్యసఙ్క్రాన్తోమలమాసః ప్రకీర్తితః ॥ * ॥ ఇతి । పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ రవిణాలఙ్ఘితోమాసశ్చాన్ద్రః ఖ్యాతోమలిమ్లుచః । తత్రయద్విహితంకర్మహ్యుత్తరేమాసికారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । లఘుహారీతోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఇన్ద్రాగ్నీయత్రహూయేతేమాసాదిస్సంప్రకీర్తితః । అగ్నీషోమౌస్థితౌమధ్యేసమాప్తౌపితృసోమకౌ ॥ తమతిక్రమ్యతు యదారవిర్గచ్ఛేత్కదాచన । ఆద్యోమలిమ్లుచోజ్ఞేయో ద్వితీయః ప్రాకృతః స్మృతః ॥ * ॥ ఇతి । అయమర్థః - దర్శపూర్ణమాసయాజినాంశుక్లప్రతిపది దర్శేష్టిదేవావిన్ద్రాగ్నీహూయేతే, కృష్ణప్రతిపది పౌర్ణమాసేష్టిదేవావగ్నీషోమౌ, అమావాస్యాయాంపిణ్డపితృయజ్ఞేదేవౌపితృసోమకౌ, తత్రైవంసతిశుక్లప్రతిపదాదిదర్శాన్తోమాసస్సఙ్క్రాన్తిరహితోమలిమ్లుచ ఇతి, మలిమ్లుచత్వంచతస్యరాక్షసైస్తస్కరైరాక్రాన్తత్వాత్ । తదాహ శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ వత్సరాన్తర్గతఃపాపోయజ్ఞానాంఫలనాశకృత్ । నైరృతైర్యాతుధానైశ్చసమాక్రాన్తోవినాశకైః ॥ మలిమ్లుచైస్సమాక్రాన్తస్సూర్యసఙ్క్రాన్తివర్జితః । మలిమ్లుచంవిజానీయాద్గర్హితంసర్వకర్మసు ॥ * ॥ ఇతి । మైత్రేయః — ॥ వా ॥ మాసద్వయేయదేకరాశింసఙ్క్రామేదాదిత్యస్తత్రాద్యోమలమాసశ్శుద్ధోఽన్యః ॥ * ॥ ఇతి । మలత్వంచకాలాధిక్యాత్ । తథాచగృహ్యపరిశిష్టే — ॥ శ్లో ॥ మలంవదన్తికాలస్యమాసంకాలవిదోఽధికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అధికంమాసంకాలస్యమ

లంవదన్తీత్యన్వయః । శ్లోకగౌతమః — ॥ శ్లో ॥ ద్వౌమాసావేకనామా
నావేకస్మిన్వత్సరేయది । తత్రాద్యేదేవకార్యాణిపితృకార్యాణిచోభ
యోః ॥ * ॥ ఇతి । రాశిద్వయనిబద్ధనాద్ద్వావిత్యుక్తమ్, చైత్రాద్యేక
సంజ్ఞత్వాదేకనామానావితి । తత్రాద్యేదేవకార్యాణీత్యస్యవ్యవస్థా వ
క్ష్యతే చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ ఏవం షష్టిదినోమాస స్తదర్ధంతుమ
లిమ్లుచః । త్యక్త్వాతముత్తరేకుర్యాత్పితృదేవాదికాః క్రియాః ॥ * ॥ ఇ
తి । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ షష్ట్యాతుదివసైర్మాసః కథితోబాదరాయణైః ।
పూర్వార్ధంతుపరిత్యాజ్యముత్తరార్ధం ప్రశస్యతే ॥ * ॥ ఇతి । గార్గ్యః —
॥ శ్లో ॥ అమావాస్యాద్వయంయత్రసూర్యసఙ్క్రాన్తివర్జితమ్ । అధి
మాసస్సవిజ్ఞేయోమాసశ్శ్రాద్ధాఖ్యఉత్తరః ॥ * ॥ ఇతి । నారదః — ॥శ్లో॥
నష్టేన్దుపర్వకాలేస్యాత్సూర్యసఙ్క్రాన్తిక్షణంయది । తస్మిన్మాసిపునః పర్వ స
మాసోఽధికమాసకః ॥ * ॥ నష్టేన్దుకలయాయుక్తదర్శకాలేదర్శాన్తకా
లఇత్యర్థః । దర్శాన్తయుక్తేతస్మిన్నేవమాసిపునరపిదర్శాన్తశ్చేత్సోఽధిక
మాసఇత్యర్థః । వసిష్ఠసిద్ధాన్తే — ॥ శ్లో ॥ ద్వాత్రింశద్భిర్గతైర్మాసైర్దినై
ష్షోడశభిస్తథా । ఘటికానాంచతుష్కేణభవత్యధికమాసకః ॥ * ॥ ఇ
తి । విష్ణుధర్మోత్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ సౌరసంవత్సరస్యాన్తే మానేనశశిజేనతు ।
ఏకాదశాతిరిచ్యన్తేదినానిభృగునన్దన ॥ సమాద్వయేసాష్టమాసైతస్మాన్మా
సోఽతిరిచ్యతే । సచాధిమాసకః ప్రోక్తః కామ్యకర్మసుగర్హితః ॥ * ॥ ఇతి ।
సౌరసంవత్సరంచాన్ద్రాద్వత్సరాదేకాదశదినైరధికమ్, తథాసతిచాన్ద్రవ
త్సరద్వయాత్సౌరసంవత్సరద్వయంద్వావింశత్యాదినైరధికంభవతి, తత
ఊర్ధ్వం సౌరమాసాష్టకంచాన్ద్రమాసాష్టకాత్సార్ధైస్సప్తభిర్దినైరతిరిచ్య
తే, అవశిష్టదినార్ధంచ యథోక్తకాలాదూర్ధ్వంపూర్వోక్తషోడశభిర్దినైస్స
మ్పద్యతే, తథాచమిళిత్వామాసోభవతి, సోయమధికోమాసఇత్యర్థః ।
స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ సౌరేవర్షేపఞ్చమేపఞ్చభిస్సాన్యైర్మాసై
ర్యుక్తేచాధిమాసద్వయంహి । ద్వాత్రింశద్భిర్మాసకైస్తత్రచైకశ్శిష్టైర్మా
సైస్సాన్యత్తత్రైవాపరోఽపి ॥ * ॥ ఇతి । జ్యోతిశ్శాస్త్రేఽపి — ॥ శ్లో ॥
అబ్దద్వయంచాష్టమాసాష్షోడశాహం త్రినాడికా । వినాడ్యః పఞ్చపఞ్చా

శదధిమాసాన్తరం స్ఫుటమ్ ॥ * ॥ ఇతి । నచ కాలాధిక్యమాత్రేణ తిథ్యాది
వృద్ధేరపిమలత్వం ప్రసజ్యేతేతి శఙ్కనీయమ్, కాలాధిక్యేసతి నపుంసక
త్వేనమలతాఙ్గీకారాత్ । నపుంసకత్వంచజ్యోతిశ్శాస్త్రేఽభిహితమ్ —
॥ శ్లో ॥ అసఙ్క్రాన్తోహియోమాసఃకదాచిత్తిథివృద్ధితః । కాలాన్తరా
త్సమాయాతిసనపుంసకఇష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । పురుషస్యసూర్యస్యతత్రా
భావాన్నపుంసకత్వమ్ । తదపితత్రైవోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ అరుణస్సూ
ర్యోభానుస్తపనశ్చన్ద్రోరవిర్గభస్తిశ్చ । అర్యమాహిరణ్యరేతాదివాకరో
మిత్రవిష్ణూచ ॥ ఏతేద్వాదశసూర్యామాఘాద్యేషూదయన్తిమాసేషు ।
నిస్సూర్యోఽధికమాసోమలిమ్లుచాఖ్యస్తతః పాపః ॥ మాసేషుద్వాదశాది
త్యాస్తపన్తిహియథాక్రమమ్ । నపుంసకేఽధికేమాసిఘణ్డలం తపతేర
విః ॥ * ॥ ఇతి । సఙ్క్రాన్తిరహితమాసవత్సఙ్క్రాన్తిద్వయయుక్తోఽపి
చాన్ద్రోమలమాసః । తథాచ కాఠకగృహ్యమ్ — ॥ శ్లో ॥ యస్మిన్మాసేన
సఙ్క్రాన్తిస్సఙ్క్రాన్తిద్వయమేవవా । మలమాసస్సవిజ్ఞేయోమాసేత్రిం
శతమేభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । "ద్వాత్రింశద్భిర్గతైర్మాసైః" ఇతిపూర్వో
క్తేన "మాసేత్రింశతమేభవేత్" ఇత్యస్యవిరోధేసతిసమాహితంమా
ధవీయే — ॥ వా ॥ జ్యోతిశ్శాస్త్రప్రసిద్ధం మధ్యమంమానమాశ్రి
త్య "ద్వాత్రింశద్భిః" ఇతివచనంప్రవృత్తమ్, "యస్మిన్మాసే" ఇతి
తుస్ఫుటమానమాశ్రిత్యప్రవృత్తమ్ ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయాంతు —
॥ వా ॥ "మాసేత్రింశతమే" ఇత్యేత్త్రింశన్మాసాదర్వాఙ్నసంభవ
తీత్యేవంపరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మహాభారతే — ॥ శ్లో ॥ పఞ్చకేపఞ్చకే
వర్షే ద్వౌమాసావధిమాసకౌ । తేషాంకాలాతిరేకేణగ్రహాణామతిచార
తః ॥ * ॥ ఇతి । మాధవీయే త్వాక్షిప్యపరిహృతమ్ — ॥ వా ॥ నన్వధి
కమాసస్యక్వచిత్త్రింశతమత్వం వ్యభిచరతి, న్యూనాధికసఙ్ఖ్యయాఅపి
దర్శనాత్, నాయందోషః, త్రింశతమత్వస్యలక్షణత్వేనానఙ్గీకారా
త్, ఉదాహరణప్రదర్శనార్థమేతదుక్తమిత్యవిరోధః ॥ * ॥ ఇతి । సత్య
వ్రతః — ॥ శ్లో ॥ రాశిద్వయంయత్రమాసేసఙ్క్రామేతదివాకరః । నా
ధిమాసోభవేదేషమలమాసస్తుకేవలమ్ ॥ * ॥ ఇతి । జ్యోతిస్సిద్ధాన్తే —

॥ శ్లో ॥ అసఙ్క్రాన్తిమాసోఽధిమాసస్స్ఫుటస్స్యాద్ద్విసఙ్క్రాన్తిమాసః క్షయాఖ్యః కదాచిత్ । క్షయః కార్త్తికాదిత్రయేనాన్యదాస్యాత్తదావర్షమధ్యేఽధిమాసద్వయంచ ॥ * ॥ ఇతి । అయమర్థః - స్ఫుటమానేనయోఽయమసఙ్క్రాన్తస్సస్ఫుటోఽధిమాసః , తేనైవమానేనయోద్విసఙ్క్రాన్తియుక్తస్సఃక్షయమాసః , సచకార్తికమార్గశీర్షపౌషమాసేష్వేవ త్రిష్వన్యతమేఽవతిష్ఠతే నాన్యేషుమాఘాదిషునవసు , ఏవంవిధక్షయమాసయుక్తే వర్షే క్షయమాసాత్పూర్వంద్విత్రిమాసేషుమధ్యేకశ్చిదధిమాసోభవతి , క్షయమాసాదూర్ధ్వమపిమాసత్రయమధ్యేఽపరోఽధిమాసః , తదేతదేవంవిధమేకవర్షస్థంమలమాసత్రయం చిరేణకాలేన యదా కదాచిదాయాతి న త్వేకాధిమాసవత్పునః పునస్సహసాసమాయాతి । ద్విసఙ్క్రాన్తియుక్తోఽయంక్షయమాసః, ఏకమాసగ్రాసిత్వాత్ , అంహసః-పాపస్యపతిరితివ్యుత్పత్యా అంహస్పతిసంజ్ఞయాపివ్యవహ్రియతే । తథాచబార్హస్పత్యే—॥శ్లో ॥ యస్మిన్మాసేనసఙ్క్రాన్తిస్సఙ్క్రాన్తిద్వయమేవవా । సంసర్పాంహస్పతీమాసావధిమాసశ్చనిన్దితాః ॥ * ॥ ఇతి । తత్రక్షయమాసాత్ప్రాచీనోయోఽసఙ్క్రాన్తస్ససంసర్పః , అసఙ్క్రాన్తత్వేనేతరాధిమాసవత్కర్మానర్హతాయాం ప్రాప్తాయాంతదపవాదేనకర్మార్హస్సన్ సమ్యక్సర్పతీతిసంసర్పః, “ ॥ శ్లో ॥ మాసద్వయేఽబ్దమధ్యేతుసఙ్క్రాన్తిర్నయదాభవేత్ । ప్రాకృతస్తత్రపూర్వస్స్యాదధిమాసస్తతోత్తరః ॥ ” ఇతిస్మరణాత్సఙ్క్రాన్తిరహితయోర్మాసయోర్మధ్యేయః పూర్వస్సప్రాకృతశ్శుక్లస్సర్వకర్మార్హఇత్యర్థః । అస్మిన్నేవార్థేజాబాలిః — ॥ శ్లో ॥ ఏకస్మిన్నపివర్షేచేద్ద్వౌమాసావధిమాసకౌ । ప్రాకృతస్తత్రపూర్వస్స్యాదధిమాసస్తథోత్తరః ॥ * ॥ ఇతి । బ్రహ్మసిద్ధాన్తేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మాసత్రయేత్రింశదూర్ధ్వంసఙ్క్రాన్తిర్నయదాభవేత్ । ప్రాకృతస్తత్రపూర్వస్స్యాదధిమాసస్తథోత్తరః ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామిదం వ్యాఖ్యాతమ్ — ॥ వా ॥ త్రింశన్మాసాదూర్ధ్వంయోఽసఙ్క్రాన్తోమాసస్సోఽధిమాసః, తతోఽర్వాగ్యోఽసఙ్క్రాన్తోమాసస్సప్రాకృతః నాధిమాసః ॥ * ॥ ఇతి । అతస్సంసర్పత్వంతస్యోపపన్నమ్ । అసఙ్క్రాన్తిమాసద్వయమధ్య

వర్తినః క్షయమాసస్యాంహస్పతిత్వాదుత్తరభావినోఽసఙ్క్రాన్తస్య కా
లాధిక్యేనాధికమాసత్వాన్మాసద్వయమేతన్నిన్దితమ్ । తత ఏతే త్రయోఽపి
జ్యోతిశ్శాస్త్రే వివాహాదౌ క్వచిన్నిన్దితాః । అత ఏవోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥
సంసర్పాంహస్పతీమాసావధిమాసశ్చ నిన్దితాః ॥ * ॥ ఇతి । యదా తు స
ఙ్క్రాన్తిద్వయయుక్తక్షయమాస ఏక ఏవ వా అసఙ్క్రాన్తిరేక ఏవ వాఽధి
మాసో భవతి తదా తముభయం వర్జ్యమిత్యుక్తం కేశవీయే — ॥ శ్లో ॥
యస్మిన్మాసి న సఙ్క్రాన్తిస్సఙ్క్రాన్తిద్వయమేవ వా । సంసర్పాంహస్పతీ
మాసౌ సర్వకర్మబహిష్కృతౌ ॥ * ॥ ఇతి । నారదశ్చ — ॥ శ్లో ॥ స
ఙ్క్రాన్తిరహితో మాసో యో వా సఙ్క్రాన్తియుగ్మయుక్ । పూర్వస్సం
సర్పమాసస్స్యాదంహస్పతిరథాపరః ॥ మలమాసావిమౌ ప్రోక్తౌ సర్వకర్మబ
హిష్కృతౌ ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ సఙ్క్రాన్తిరహి
తో మాసో మలమాసః ప్రకీర్తితః । మలిమ్లుచాపరాఖ్యశ్చ సఙ్క్రాన్తిద్వ
యయుక్తథా ॥ * ॥ ఇతి । మలిమ్లుచ ఇత్యపరాఖ్యా సంజ్ఞా యస్యేతి విగ్ర
హః, సఙ్క్రాన్తిద్వయయుగపి మాసస్తథా మలిమ్లుచో మాస ఇత్యర్థః । ఏ
వం చ యస్మిన్వత్సరే సఙ్క్రాన్తిరహితో మాసః కేవలో భవేత్తదాఽధిమాసో
వర్జ్యస్తదుత్తరో మాసశ్శుద్ధః, “ ॥ శ్లో ॥ తత్ర యద్విహితం కర్మ హ్యుత్తరే
మాసి కారయేత్ ॥ ” ఇత్యాదిస్మరణాత్ । యదా ద్విసఙ్క్రాన్తియుక్తో మా
సో భవేత్తదా క్షయమాసో వర్జనీయస్తత్పూర్వమాసశ్శుద్ధః, “ ॥ శ్లో ॥ ద
ర్శద్వయం యదైకస్మిన్ సౌరే సంసర్పకో భవేత్ । అంహస్పతిర్యదైకస్మిం
శ్చాన్ద్రే ద్వౌ సఙ్క్రమౌ తథా ॥ సంసర్పోఽంహస్పతిశ్చేతి ద్వివిధావధిమాస
కౌ । మతౌ పూర్వాపరౌ దుష్టౌ పరపూర్వౌ శుభావహౌ ॥ ” ఇతి స్మరణా
త్ । సంసర్పరూపోఽధిమాసాఖ్యః పూర్వో దుష్టస్తదుత్తరః కర్మార్హః, అ
ంహస్పతిరూపోఽధిమాసాఖ్య ఉత్తరో దుష్టస్తత్పూర్వో మాసశ్శుభావహ ఇత్య
ర్థః । సఙ్క్రాన్తిద్వయయుక్తస్య క్షయమాసస్య షష్టిదినాత్మకత్వాభా
వేన దినాధిక్యాభావేఽపి సఙ్క్రాన్తేరపి మాసవ్యపదేశప్రయోజకతయా త
దాధిక్యేనాత్రాధిమాసత్వవ్యపదేశః । పితృమేధసారే — ॥ వా ॥
చాన్ద్రాత్సౌరాతిరేకేణ సంవత్సరః కదాచిత్త్రయోదశమాసస్స్యాత్సోఽ

ధిమాసః, తత్ర ద్వౌ మాసావేకనామానౌ షష్టిదినాత్మకౌ, తత్రాద్యః కర్మసు నిన్దిత ఉత్తరస్తు శుద్ధః, చాన్ద్రమాస్యేకస్మిన్ ద్వేధా సఙ్క్రమితశ్చేదస్యాప్యతిరత్రోత్తరో దుష్టః, సౌరే చేద్ద్వౌ దర్శౌ సంసర్పో మలిమ్లుచశ్చాద్యో దుష్టః, తౌ మలమాసావాచక్షతే, వర్షే చైకస్మిన్ యది ద్వౌ మలమాసౌ పూర్వోఽసఙ్క్రాన్తోఽపి కర్మణ్యః పరో మలమాసః ॥ * ॥ ఇతి। నన్వేకాధిమాసోపేతసంవత్సరస్య త్రయోదశమాసాత్మకత్వం యథా తథా అధిమాసద్వయోపేతసంవత్సరస్య చతుర్దశమాసాత్మకత్వం ప్రాప్తమ్, న చ తద్యుక్తమ్, "అస్తి త్రయోదశో మాస ఇత్యాహుః" ఇతివచ్చతుర్దశమాసస్యాశ్రూయమాణత్వాత్। నైష దోషః, అసఙ్క్రాన్తత్వేనాధికత్వప్రసక్తియుక్తయోర్ద్వయోర్మధ్యే పూర్వస్యాధిమాసత్వనిషేధాత్। ఉక్తం హి జ్యోతిస్సిద్ధాన్తే — ॥ శ్లో ॥ యదా కన్యాగతే సూర్యే వృశ్చికే వాఽథ ధన్వని। మకరే వాఽథ కుమ్భే వా నాధిమాసో విధీయతే ॥ * ॥ ఇతి। అయమర్థః - వృశ్చికాదిచతుర్ష్వయదా మలమాసః ప్రాప్నోతి తదా సూర్యే తులాకన్యయోర్వర్తమానే సత్యసఙ్క్రాన్తోఽపి నాధిమాస ఇతి। యదా కన్యాగత ఇత్యుపలక్షణమ్। పూర్వేషు ప్రసక్తోఽసఙ్క్రాన్తో నాధిమాసః, తదుక్తం బ్రహ్మసిద్ధాన్తే — ॥ శ్లో ॥ చైత్రాదర్వాఙ్నాధిమాసః పరతస్త్వధికో భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి। చైత్రాదారభ్యోపరితనేషు మాసేషు యదా యౌ కౌచిద్ద్వౌ మాసావసఙ్క్రాన్తౌ తదా తయోరర్వాచీనః పూర్వో నాధిమాసః, ఉత్తరస్తు భవత్యధిమాస ఇత్యర్థః। స్మృత్యన్తరే చ — ॥ శ్లో ॥ ఏకత్ర మాసద్వితయం యది స్యాద్వర్షేఽధికం తత్ర పరోఽధిమాసః। త్రయోదశం తు శ్రుతిరాహ మాసం చతుర్దశః క్వాపి న చైవ దృష్టః ॥ * ॥ ఇతి। నన్వేవమపి ద్వ్యసఙ్క్రాన్తియుక్తక్షయమాసోపేతవత్సరస్యైకాదశమాసత్వం ప్రసజ్యేత, తచ్చ "ద్వాదశ మాసాస్సంవత్సరః" "అస్తి త్రయోదశో మాస ఇత్యాహుః" ఇత్యాదిశ్రుత్యా విరుద్ధమితి చేన్న, ద్వ్యసఙ్క్రాన్తియుక్తస్య క్షయస్య మాసద్వయత్వేన పరిగణనాత్। తథా చ కాలనిర్ణయే — ॥ శ్లో ॥ తిథ్యర్ధే ప్రథమే పూర్వో ద్వితీయేఽర్ధే తదుత్తరః। మాసావితి బుధైశ్చిన్త్యౌ క్షయమాసస్య మధ్యగౌ ॥ * ॥ ఇతి। క్షయమాసస్యాస్వత

న్త్రిత్వే౽పి "పరపూర్వాశుభావహా" ఇతివచనాత్తన్మాసప్రయుక్తంకర్మ
పూర్వత్రమాసే కర్తవ్యమ్ । శుద్ధమాసవత్స్వతన్త్రత్వాత్తత్రైవ కర్తవ్యమి
తి కేచిత్తదసాధు, "॥ శ్లో ॥ సంసర్పాంహస్పతీ మాసౌ సర్వకర్మబహిష్కృ
తౌ ॥" ఇతివచనాత్ । అసఙ్క్రాన్తైరధిమాసస్యతు "॥ శ్లో ॥ ఏషషష్టిది
నో మాసః పూర్వార్ధంతు మలిమ్లుచః ॥" ఇతిస్మరణేనోత్తరశేషత్వాదుత్త
రమాసఏవ కర్తవ్యమితి చన్ద్రికా కాలాదర్శ కాలనిర్ణయపితృమేధసారాదౌ
నిరూపితమ్ । మలమాసస్వరూపమభిహితమ్, అత్ర పరస్పరవిరుద్ధానివచ
నానిసన్తి, తాన్యవ్యవస్థితార్థేకథంచిద్యోజనీయాని, దుర్యోజనానిచ
త్యాజ్యానినను । శ్రీధరీయాదౌ పూర్ణిమాద్వయయోగే తదయోగే చ మలత్వా
సత్వముక్తమ్, తథాహి — ॥ శ్లో ॥ అమా చ పూర్ణిమా చైవ యన్మాసి యుగళం
భవేత్ । యస్మిన్న దృశ్యతే వాపి చౌళకర్మాదివర్జయేత్ ॥ ద్వితీయపూర్ణిమా
యుక్తం విషమాసం వదన్తిహి । పూర్ణిమా చ న దృశ్యేత మలమాసః ప్రకీ
ర్తితః ॥ ఏకమాసే ద్వే చ పూర్ణే దర్శస్యైకస్య సమ్భవే । అగ్నిజ్వాలేతి వి
ఖ్యాతా శుభకర్మవినాశినీ ॥ * ॥ అత్ర వ్యవస్థా విహితా జ్యోతిశ్శాస్త్రే —
॥ శ్లో ॥ దర్శాన్తః పూర్ణిమాన్తశ్చ చాన్ద్రో మాసో ద్విధా మతః । జాతిభేదా
ద్దేశభేదాత్తౌ చ మాసౌ వ్యవస్థితౌ ॥ దర్శాన్తమాసో యద్దేశే తత్ర తద్గ్రన్థప్రయు
క్తితః । మలమాసాదిదోషస్స్యాన్నాన్యదేశ ఇతిస్థితిః ॥ పౌర్ణమాస్యన్తమా
సో౽పి యస్మిన్దేశే ప్రవర్తతే । తత్ర తన్మలమాసాదిదోషో నాన్యత్ర విద్య
తే ॥ నర్మదాదక్షిణే భాగే దర్శాన్తో మాస ఇష్యతే । నర్మదోత్తరభాగేతు
పూర్ణిమాన్త ఇతిస్థితిః ॥ అమావాస్యాపరిచ్ఛిన్నో మాసస్స్యాద్బ్రాహ్మణ
స్యతు । సఙ్క్రాన్తిపౌర్ణమాసీభ్యాం తథైవ నృపవైశ్యయోః ॥ * ॥ ఇతి ।
యత్తు, "అంహస్పతిరవన్తీషు సంసర్పః కేకయేషు చ । అధిమాసస్తు పాఞ్చా
లే సమదృష్టిస్తు భారతే ॥" ఇతి తత్ "తస్మాదాహితాగ్నిర్నానృతం వదే
త్" ఇతివద్దోషాధిక్యప్రదర్శనపరమ్ । ఉక్తం చ కాలదీపే — ॥ శ్లో ॥ స
ర్వత్ర దోషా దోషాస్స్యుర్దేశకాలవ్యవస్థితాః । తేషాం తు తత్ర తత్రై
షాదోషాధిక్యాయ కేవలమ్ ॥ * ॥ ఇతి । దర్శాన్తే చాన్ద్రమాసానుష్ఠాతౄ
ణామేవ శ్రాద్ధాదౌ మలమాసదోషో న తు సౌరానువర్తినామ్, తత్రైకసంజ్ఞ
మాసద్వయాభావాత్ .

మలమాసేకర్తవ్యాని

మలమాసే కర్తవ్యాన్యాహ యమః — ॥ శ్లో ॥ గర్భే వార్ధుషికే భృత్యే శ్రాద్ధకర్మణి మాసికే । సపిణ్డీకరణే నిత్యే నాధిమాసం వివర్జయేత్ ॥ తీర్థస్నానం జపో హోమో యవవ్రీహితిలాదిభిః । జాతకర్మాన్త్యకర్మాణి నవశ్రాద్ధం తథైవ చ ॥ మఘాత్రయోదశీశ్రాద్ధం శ్రాద్ధాన్యపి చ షోడశ । చన్ద్రసూర్యగ్రహే స్నానం శ్రాద్ధదానజపాదికమ్ ॥ కార్యాణి మలమాసేఽపి నిత్యం నైమిత్తికం తథా ॥ * ॥ ఇతి । గర్భే - గర్భప్రయుక్తే పుంసవనసీమన్త ఇతి యావత్, వార్ధుషికే - " ॥ శ్లో ॥ అశీతిభాగో వృద్ధిస్స్యాన్మాసి మాసి సబన్ధకే । " ఇత్యాది వచనోక్త వృద్ధిగ్రహణే, భృత్యే - సంవత్సరాదిపర్యన్తకాలకృతే భృత్యే, నిత్యే - నిత్యదానే, హోమో - ఔపాసనహోమః, అన్త్యకర్మాణి - దాహోదకపిణ్డదానాస్థిసఞ్చయనాదీని । గౌతమః — ॥ శ్లో ॥ జాతకర్మణి యచ్ఛ్రాద్ధం నవశ్రాద్ధం తథైవ చ । గ్రహణే పుంసవాదౌ చ తత్పూర్వత్ర పరత్ర వా ॥ * ॥ ఇతి । నిమిత్తవశాదితి వాక్యశేషః । కాలనిర్ణయే — ॥ శ్లో ॥ జాతకర్మ చ పుంసూతిసీమన్తోన్నయనవ్రతమ్ । మలిమ్లుచేఽపి కుర్వీత నిమిత్తం యది జాయతే ॥ * ॥ ఇతి । మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ రోగే చాలభ్యయోగే చ సీమన్తే పుంసవేఽపి చ । యద్దదాతి సముద్దిష్టం పూర్వత్రాపి న దుష్యతి ॥ * ॥ ఇతి । రోగే - రోగశాన్త్యై, అలభ్యయోగే - అర్ధోదయాదివిహితశ్రాద్ధాదౌ । మత్స్యపురాణే — ॥ శ్లో ॥ చన్ద్రసూర్యగ్రహే చైవ మరణే పుత్రజన్మని । మలమాసేఽపి దేయం స్యాద్దత్తమక్షయకారకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । సత్యతపాః — ॥ శ్లో ॥ మలిమ్లుచాహ్వయే మాసే విపత్తిర్యది జాయతే । తస్మిన్నపి చ కర్తవ్యా పిణ్డదానోదకక్రియా ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ జాతకర్మణి యచ్ఛ్రాద్ధం దర్శశ్రాద్ధం తథైవ చ । ప్రతిసంవత్సరం యచ్చ పూర్వమాసే ప్రకీర్తితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధజాతకనామాని యే చ సంస్కారసంవ్రతాః । మలిమ్లుచేఽపి కర్తవ్యా ఇష్టిః కామ్యాశ్చ వర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సంస్కారాః - అన్నప్రాశనాదయః, సంవ్రతాః - చాతుర్మాస్యవ్రతాదయః । కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశాహసపిణ్డ్యన్తం కర్మా

మర్శ గ్రహణజన్మనోః । సీమన్తే పుంసవే శ్రాద్ధం ద్వావేతౌ జాతకర్మ చ ॥ రో
గశాన్తిరలభ్యేచ యోగే శ్రాద్ధం వ్రతానిచ । ప్రాయశ్చిత్తం నిమిత్తస్య వ
శాత్పూర్వే పరత్ర వా ॥ * ॥ ఇతి । ద్వాదశాహసపిణ్డ్యన్తం కర్మ - ద్వాద
శాహకాలీనం యత్సపిణ్డీకరణం తదన్తం యస్యేతి విగ్రహే మరణాదారభ్య
దహన నగ్నప్రచ్ఛాదన తిలోదక పిణ్డదాన నవశ్రాద్ధ దశాహ హోమ షో
డశశ్రాద్ధ సపిణ్డీకరణాత్మకం కర్మేతి యావత్ । గ్రహణే పుత్రాదిజన్మని
సీమన్తే పుంసవే చ విహితం శ్రాద్ధమ్ , ఏతౌ ద్వౌ - పుంసవనసీమన్తౌ , జా
తకర్మ చ - ఆహితాగ్నేరిష్టిరనాహితాగ్నేర్హోమః , ప్రాయశ్చిత్తమ్ - స
ధాత్యతిక్రమాదౌ యత్ప్రాయశ్చిత్తం తత్ , నిమిత్తస్య వశాత్ - యదా
పూర్వమాసే నిమిత్తముత్పద్యతే తదాపూర్వస్మాసే కుర్యాద్యదాపరమా
సే నిమిత్తముత్పద్యతే తదాపరత్ర యదా మాసద్వయే నిమిత్తముత్పద్యతే
తదోభయత్రేత్యర్థః । అత్ర ద్వాదశాహగ్రహణం వత్సరాన్తసపిణ్డీకరణ
స్యాప్యుపలక్షణమ్ , “ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధం సపిణ్డనం కుర్యాత్కాలదోషం న చి
న్తయేత్ । వర్షాన్తే ద్వాదశాహే వా సపిణ్డీకరణం యది ॥ గురుభార్గవయో
ర్మౌఢ్యే బాల్యే వా వార్ధకేఽపి వా । మలమాసేఽపి కర్తవ్యాః క్రియాః
పూర్వాశ్చ మధ్యమాః ॥ ” ఇత్యాదిస్మరణాత్ । అన్యేతు — ॥ శ్లో ॥
ప్రేతస్య వత్సరాదర్వాగ్యదా సంస్కారమిచ్ఛతి । న కాలనియమో జ్ఞేయో
నమౌఢ్యం గురుశుక్రయోః ॥ ” ఇతిస్మరణాత్త్రిపక్షాది సాపిణ్డ్యేఽపి నకా
లనియమ ఇత్యాహుః । ఏవం చ వత్సరాత్పూర్వం యత్కర్తవ్యం తత్ర నా
ధిమాసదోష ఇతి గమ్యతే । స్మృత్యర్థసారే — ॥ వా ॥ సపిణ్డీకరణాత్ప్రా
గేవోక్తకాలే నైమిత్తిక వృషోత్సర్గః , తత్ర నమాసాదిదోషః ॥ * ॥ ఇతి ।
యత్తు వసిష్ఠవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ అగ్న్యాధేయం ప్రతిష్ఠాం చ యజ్ఞదాన
వ్రతానిచ । వేదవ్రతం వృషోత్సర్గచూడాకరణ మేఖలాః ॥ మఙ్గళ్యమభి
షేకం చ మలమాసే వివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి తత్కామ్యమ్ , “ కార్తి
క్యాం వైశాఖ్యాం గ్రహణే సంక్రమే వా ” ఇతి బోధాయనోక్తకామ్యవృ
షోత్సర్గవిషయమ్ । తథాచ తత్ర వర్జనీయేషు మధ్యే కాలాదర్శకారేణ స
ఙ్గృహీతం — ॥ శ్లో ॥ ఆశ్రమస్స్వీకృతిః కామ్యవృషోత్సర్గశ్చ నిష్క్ర

నః ॥ * ॥ ఇతి । తథా ఆద్యైకోద్దిష్టం మలమాసే కుర్యాత్, “ ఆద్యమే కాదశేఽహని - ఏకాదశేఽహ్ని యచ్ఛ్రాద్ధం తత్సామాన్యముదాహృతమ్ - ఏకాదశేఽహని శ్రాద్ధం కుర్యాదేవావిచారయన్ ” ఇత్యాదిభిస్స్మృతాహోదేకాదశాహ ఏవాద్యైకోద్దిష్టవిధానాత్ । తథా జాబాలిః — ॥ శ్లో ॥ ఏకరాశౌ స్థితే సూర్యే యదిమాసో ద్విధా భవేత్ । ఏకోద్దిష్టంతు పూర్వత్ర న పరత్ర కదాచన ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శకారేణేదం వ్యాఖ్యాతమ్ — ॥ వా ॥ పూర్వమాసస్థనిమిత్తాధీన మేకోద్దిష్టం తత్ర కృత్వా ఉత్తరత్ర న కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంచ “ ॥ శ్లో ॥ సూతకాన్తే నరః కుర్యాదేకోద్దిష్టద్వయం బుధః । సూతకే పతితే చాపి స్వతన్త్రం నాతిలఙ్ఘయేత్ ॥ * ॥ ఇతి వ్యాసస్మరణాన్మధ్యే సూతకాన్తరాపాతే, స్వతన్త్రమ్ - మహైకోద్దిష్టమ్, ఏకాదశాహే కృత్వా, ఆశౌచాపగమానన్తరమావృత్త్యాద్యం యథా క్రియతే తద్వన్మలమాసేప్యేకాదశాహే ఆద్యశ్రాద్ధం కృత్వా శుద్ధమాసే తావృత్త్యాద్యమూనమాసికాత్పూర్వం కుర్యాత్ । తథా స్మృత్యర్థసారే — ॥ వా ॥ ఆద్యశ్రాద్ధవిఘ్నే తు భార్గవవారనన్దాచతుర్దశీత్రిజన్మానిత్యక్త్వా ఊనమాసికాత్పూర్వమనుష్ఠేయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తథాచ పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ అధిమాసమృతానాంతు ఆద్యమేకం సమాచరేత్ । శుద్ధమాసే తదన్యాద్యం శుద్ధేచైవోనమాసికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంచ షష్టిదినాత్మక మృతమాసస్థ ద్వితీయతిథౌ ద్వితీయమాసికం కర్తవ్యమ్, తదా మృతమాసాత్పూర్వమాసే ప్రథమాబ్దికం భవిష్యతి, “ ॥ శ్లో ॥ బుధశ్చాన్ద్రమసస్యైవ మామలేదివసే సతి । ఆద్యాబ్దికం ప్రకుర్వీత ” ఇతి స్మరణాత్ । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఆవృత్తిరన్యమాసానాం ద్వాదశాహే సపిణ్డనే । తథా నావర్తయేదాద్యం మలే త్వావృత్తిరిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । గభస్తిరపి — ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టంతు యచ్ఛ్రాద్ధం తన్నైమిత్తికముచ్యతే । తత్కార్యం పూర్వమాసే చ కాలాధిక్యే చ ధర్మతః ॥ * ॥ ఇతి । అస్యార్థశ్చన్ద్రికాయాముక్తః — ॥ వా ॥ ఏతత్సపిణ్డీకరణాత్ప్రాక్తనమాసికవిషయమ్, చశబ్దాదుత్తరమాసేఽపి కార్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం సపిణ్డీకరణానన్తరభావీని మాసికాన్యప్యుభయత్ర కార్యాణి । తథా హారీతః —

॥ శ్లో ॥ అథ మాసేనకర్తవ్యం శ్రాద్ధమాభ్యుదయంతథా । తత్రైవకామ్యంయత్కర్మ వత్సరాత్ప్రథమాదృతే ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వంయత్కించిచ్ఛ్రాద్ధకంభవేత్ । ఇష్టంవాప్యథవాపూర్తం తన్నకుర్యాన్మలిమ్లుచె ॥ * ॥ ఇతి । అస్యాపవ్యర్థశ్చన్ద్రికాయాముక్తః — ॥ వా ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం యత్ప్రథమవత్సరె ప్రతిమాసంక్రియమాణం త్రైపురుషికం మాసికం శ్రాద్ధం తన్మలిమ్లుచేఽపిమాసె కార్యమితివక్తుం వత్సరాత్ప్రథమాదృత ఇత్యుక్తమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అస్మిన్నేవవిషయే వసిష్ఠోఽపి — ॥ వా ॥ సంవత్సరమధ్యే యద్యధికమాసోభవేన్మాసికార్థందినమేకం వృద్ధింనయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సత్యవ్రతః — ॥ శ్లో ॥ అబ్దమధ్యేఘటందద్యాదన్నమాజ్యేన సంయుతమ్ । సంవత్సరేవివృద్ధేఽపి ప్రతిమాసంచమాసికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । గభస్తిః — ॥ శ్లో ॥ నకుర్యాన్మలమాసెతు కర్మ కించిత్కథంచన । ముక్త్వా నైమిత్తికశ్రాద్ధం తద్ధితత్రైవకీర్తితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మరీచిరపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రతిమాసంమృతాహేచ యచ్ఛ్రాద్ధం ప్రతివత్సరమ్ । మన్వాదౌచయుగాదౌచ తచ్ఛ్రాద్ధముభయత్రచ ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ యాగాదికం మాసికంచ శ్రాద్ధంచాపరపక్షికమ్ । మన్వాదికంతైర్థికంచ కుర్యాన్మాసద్వయేఽపిచ ॥ * ॥ ఇతి । తైర్థికమితిపూర్వదృష్టతీర్థవిషయమ్, అపూర్వదర్శనస్య నిషిద్ధత్వాత్ । తథా, “ ॥ శ్లో ॥ మాసికేసముత్క్రాన్తే చాన్ద్రమానేతిథిద్వయమ్ । యదిస్యాత్తత్రకుర్వీతమాసికద్వితయంక్రమాత్ ॥ ” ఇతిఏకమేవమాసికం పూర్వత్రచ పరత్రచ కుర్యాదిత్యర్థః । తథాస్మృత్యన్తరె — ॥ శ్లో ॥ అన్యమాసేప్రమీతానామధిమాససమాగమే । ఏకనామ్నాతుకర్తవ్యం మాసికద్వయమీరితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యమాసే - అధిమాసవ్యతిరిక్తమాసే । వృద్ధవసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధీయేఽహనిసంప్రాప్తె అధిమాసోభవేద్యది । మాసద్వయేఽపికుర్వీత శ్రాద్ధమేవంనముహ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ షష్టిభిర్దివసైర్మాసః కథితోబాదరాయణైః । ఉత్తరే దేవకార్యాణి పితృకార్యాణిచోభయోః ॥ * ॥ ఇతి । శ్లోకగౌతమశ్చ — ॥ శ్లో ॥ ద్వౌమాసావేకనామానావేకస్మిన్ వత్సరేయది । ఉత్తరే దేవకార్యాణి పితృకార్యాణిచోభ

రయోః ॥ * ॥ ఇతి । ఏషు శ్రాద్ధపితృకార్యశబ్దో మాసికాదిశ్రాద్ధపరః , త్రైపక్షికోనమాసికవిషయే పితృమేధసారేఽభిహితమ్— ॥ వా ॥ తత్తన్మాసవృద్ధౌ త్రైపక్షికమూనానిచ పూర్వత్రైవ, నపరత్ర పునఃకుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । సుధీవిలోచనే వ్యాఖ్యాతమేతత్ — ॥ వా ॥ ద్వితీయమాసవృద్ధౌ మృతాహాత్త్రిపక్షఏవ త్రైపక్షికంకుర్యాన్నచపరత్రమాసే, అత్రిపక్షత్వాత్ , ఏవంషష్ఠమాసవృద్ధౌ ఊనషాణ్మాసికం షష్ఠమాస ఏవ కుర్యాన్నచపరమాసే, తస్యసప్తమత్వాత్ , ఏవం ద్వాదశమాసవృద్ధావూనాబ్దికం ద్వాదశమాస ఏవకుర్యాన్నత్రయోదశమాసే, “ ॥ శ్లో ॥ మృతేఽహని తుకర్తవ్యం ప్రతిమాసంతుమాసికమ్ । ” ఇతిమృతాహవిహితమాసికస్యైవ ప్రతిమాసంకర్తవ్యత్వవిధానాత్, “ ॥ శ్లో ॥ త్రైపక్షికోనషాణ్మాస్యే ఊనాబ్దికమథాచరేత్ । ఏతేషామేవకాలేతు నపునఃకరణంభవేత్ ॥ ” ఇతి ఊనానాంపునఃకరణనిషేధాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యేతు “ షడ్భిర్దివసైః ” ఇతి షష్టిదినానామేకమాసత్వస్మరణేన ఉత్తరమాసానామపి ఆద్యషష్ఠద్వాదశమాసత్వాద్ద్విత్రిదినైరూనేషు తేషూనానాం కరణసమ్భవాత్ , “ ॥ శ్లో ॥ సంవత్సరేప్రవృద్ధేఽపిప్రతిమాసంతుమాసికమ్ । ” ఇతి మాసికమాత్రస్యప్రతిమాసంకర్తవ్యత్వవిధానాత్ , “ ॥ శ్లో ॥ మఘాత్రయోదశీశ్రాద్ధం శ్రాద్ధాన్యపిచషోడశ । కార్యాణిమలమాసేఽపి నిత్యంనైమిత్తికంతథా ॥ ” ఇతిషోడశానామపిమాసికానాముభయత్రకర్తవ్యత్వవిధానాత్, “ ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్నిమాస్యూనే ఆద్యేషష్ఠేతథాన్తిమే । ప్రతిమాసంమృతేఽహ్న్యబ్దంస్యుస్త్రిపక్షేచషోడశ ॥ ” ఇతి త్రైపక్షికోనమాసికానామపి షోడశమధ్యపాతిత్వాత్, “ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధందర్శేఽప్యహరహశ్శ్రాద్ధమూనాదిమాసికమ్ । తర్పణంచ నిమిత్తస్య నిత్యత్వాదుభయత్రచ ॥ ” ఇతికాలాదర్శకారేణ ఊనాదీనాముభయత్ర విధానాత్ , “ ॥ శ్లో ॥ త్రైపక్షికోనషాణ్మాస్యే ” ఇతిపునఃకరణనిషేధస్య “ ॥ శ్లో ॥ ఊనానాం నాపకర్షణస్యాత్పునరప్యపకర్షణే । ” ఇతివచనేన ఉత్సవార్థాపకర్షవిషయత్వప్రతీతేః , పునఃకరణమాత్రవిషయత్వే “ ॥ శ్లో ॥ అర్వాక్సంవత్సరాద్యస్య సపిణ్డీకరణంకృతమ్ । షోడశానాం ద్విరావృత్తిం

కుర్యాదిత్యాహ గౌతమః ॥ ” ఇత్యాదివచనవిరోధప్రసఙ్గాత్ , అతఆద్య
శ్రాద్ధాదీని షోడశమాసికాని మలమాసే తదుత్తరమాసే చావృత్త్యా కార్యా
ణీత్యాహుః । ప్రథమాబ్దికవిషయే హారీతః — ॥ శ్లో ॥ అసఙ్క్రాన్తే
హ్నికర్తవ్యమాబ్దికం ప్రథమం ద్విజైః ॥ * ॥ ఇతి । సఏవ — ॥ శ్లో ॥ అస
ఙ్క్రాన్తే మేతు కర్తవ్యమాబ్దికం మాసికం తథా । ఏవం సపిణ్డనాన్తంచ వత్సరో
దఘటాదికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । లఘుహారీతోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యబ్దం ద్వా
దశేమాసి కార్యా పిణ్డక్రియాసుతైః । క్వచిత్త్రయోదశేఽపిస్యాదాద్యం
ముక్త్వాతువత్సరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పిణ్డక్రియా - మృతాహశ్రాద్ధక్రియా ,
ద్వాదశేమాసిపూర్ణేసతి త్రయోదశేమాసీతియావత్ , క్వచిదధిమాస
యుక్తవత్సరే త్రయోదశేమాసి పరిపూర్ణేసతి చతుర్దశేమాసీతియావత్ ,
ఆద్యమాబ్దికంత్వధిమాసవత్యపి సంవత్సరేద్వాదశేమాసిపూర్ణేసతి కార్యం
త్రయోదశేమాసి కార్యమిత్యర్థః । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ ఆబ్దికం
ప్రథమం యత్స్యాత్తత్కుర్వీత మలిమ్లుచే । త్రయోదశేచసంప్రాప్తే కు
ర్వీతపునరాబ్దికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పునరాబ్దికమ్ - ప్రత్యాబ్దికమ్, ఉత్తరేమా
సిసంప్రాప్తేకుర్వీతేత్యర్థః । అతశ్శుద్ధమాసమృతానాం ప్రథమాబ్దికం మ
లమాసాగమేసతి తత్రకర్తవ్యమ్ , ద్వితీయాద్యాబ్దికంతు తదుత్తరే శుద్ధ
మాసేకర్తవ్యం నపూర్వత్రమలమాసే । తథాచసత్యవ్రతః — ॥ శ్లో ॥
వర్షేవర్షేతుయచ్ఛ్రాద్ధం మాతాపిత్రోర్మృతేఽహని । మలమాసే
నకర్తవ్యం వ్యాఘ్రస్యవచనంతథా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥
మాసేసంవత్సరేచైవ తిథిద్వైధంయదాభవేత్ । తత్రోత్తరాతిథిర్గ్రాహ్యా
నపూర్వాతుమలిమ్లుచా ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంచ “ ॥ శ్లో ॥ మలిమ్లుచస్తుయో
మాసస్సమాసః పాపసంజ్ఞకః । త్యక్త్వాతముత్తరేకుర్యాత్పిత్ర్యదైవాది
కాఃక్రియాః ॥ వర్జితఃపితృదేవాభ్యాం సమాసఃపాపసంజ్ఞకః ॥ ” ఇత్యాదీ
ని వచనాని శుద్ధమాసమృతానాం ప్రత్యాబ్దికవిషయతయా యోజనీయాని,
మలమాసమృతానాంతుప్రత్యాబ్దికంమలమాసాగమేసతితత్రైవకర్తవ్యమ్ ।
తథాచభృగుః — ॥ శ్లో ॥ మలమాసేమృతానాంతు యచ్ఛ్రాద్ధంప్రతి
వత్సరమ్ । మలమాసేతుతత్కార్యం నాన్యేషాంతుకథంచన ॥ * ॥ ఇతి ।

అన్యేషామ్ - శుద్ధమాసమృతానామ్, మలమాసేనకార్యమ్, కింతు శుద్ధ మాస ఏవేత్యర్థః । సత్యతపాశ్చ — ॥ శ్లో ॥ వర్షేవర్షేతుయచ్ఛ్రాద్ధం మృతాహేతు మలిమ్లుచే । కుర్యాత్తత్రప్రమీతానామన్యేషాముత్తరత్రతు ॥ * ॥ ఇతి । పైఠీనసిరపి — ॥ శ్లో ॥ మలమాసేమృతానాంతు శ్రాద్ధం యత్ప్రతివత్సరమ్ । మలమాసేతుకర్తవ్యం నాన్యేషాంతు కదాచన ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంచ “ ॥ శ్లో ॥ గర్భే వార్ధుషికే భృత్యే ప్రేతేనిత్యేఽనుమాసికే । ఆబ్దికేచతథాశ్రాద్ధే నాధిమాసం వివర్జయేత్ ॥ ప్రతిసంవత్సరశ్రాద్ధం మలమాసే నవర్జయేత్ । నిత్యాని యాని కర్మాణి నిమిత్తాఖ్యానియానిచ ॥ ఏకసంజ్ఞౌయదామాసౌ స్యాతాంసంవత్సరేక్వచిత్ । తత్రాద్యేపితృకార్యాణి దేవకార్యాణిచోత్తరే ॥ ద్వౌమాసావేకనామానౌ స్యాతాంసంవత్సరేయది । పూర్వత్రపితృకార్యాణి దేవకార్యాణిచోత్తరే ॥ ” ఇతి కాత్యాయన ప్రచేతశ్శాతపపైఠీనసివచనాని మలమాసమృతవిషయాణి । యత్తుగాలవ వచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ వర్షేవర్షేతు యచ్ఛ్రాద్ధం మాతాపిత్రోర్మృతేఽహని । మాసద్వయేఽపితత్కుర్యాద్వ్యాఘ్రస్యవచనంయథా ॥ * ॥ ఇతి । యదపి మరీచివచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ ప్రతిమాసంమృతాహేయచ్ఛ్రాద్ధంచప్రతివత్సరమ్ । మన్వాదౌచ యుగాదౌచ మాసయోరుభయత్రచ ॥ * ॥ ఇతి, యదపి కాలాదర్శవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ మలిమ్లుచాన్యమాసేషు మృతానాం శ్రాద్ధమాబ్దికమ్ । తర్పణం చ నిమిత్తస్య నిత్యత్వాదుభయత్రచ ॥ * ॥ ఇత్యేవమాదీన్యుభయత్ర సాంవత్సరికశ్రాద్ధప్రతిపాదకాని వచనాని మలమాస మృతానాంప్రత్యాబ్దికం మలమాసఏవ కర్తవ్యం, శుద్ధమాసేషుమృతానాం ప్రథమాబ్దికంమలమాసే, ద్వితీయాద్యాబ్దికంతు శుద్ధమాసఇత్యేవంపరాణి । తథాచ కాలనిర్ణయే — ॥ వా ॥ అతో మలమాసమృతానాం కదాచిత్ప్రత్యాబ్దికం మలమాసే కార్యమ్, శుద్ధమాసమృతానాంచ ప్రథమాబ్దికం తత్ర కార్యమ్, ద్వితీయాద్యాబ్దికంతు శుద్ధమాసఇత్యేతం నిర్ణయమభిప్రేత్య “ పితృకార్యాణిచోభయోః ” ఇత్యాదీనివచనాని ప్రవృత్తాని ॥ * ॥ ఇతి । అపరార్కే — ॥ శ్లో ॥ అధిమాసమృతానాంతు మృతాహస్తత్రనోత్తరే ।

అన్యేషాముత్తరెకుర్యాచ్ఛ్రాద్ధమంత్వధికేచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యాన్యపి
వర్జ్యావర్జ్యకార్యాణి కాలాదర్శకారస్సంగృహ్యాదాజహార — ॥ శ్లో ॥
అబ్దోదకుమ్భమన్వాది మహాలయయుగాదిషు । శ్రాద్ధందర్శేఽప్యహరహ
శ్శ్రాద్ధమూనాదిమాసికమ్ ॥ మలిమ్లుచాన్యమాసేషు మృతానాం శ్రాద్ధ
మాబ్దికమ్ । శ్రాద్ధంచపూర్వదృష్టేషు తీర్థేషుచ యుగాదిషు ॥ మన్వాది
షుచయచ్ఛ్రాద్ధం దానందైనందినంచయత్ । తిల గోభూహిరణ్యానాం
సన్ధ్యోపాసనయోః క్రియా ॥ పర్వహోమశ్చాగ్రయణం సాగ్నేరిష్టిశ్చ
పర్వణోః । నిత్యాగ్నిహోత్రహోమశ్చ దేవతాతిథిపూజనమ్ ॥ స్నా
నంచస్నానవిధినాచాభక్ష్యాపేయవర్జనమ్ । తర్పణంచ నిమిత్తస్య నిత్య
త్వాదుభయత్రచ ॥ అనిత్యమనిమిత్తంచ దానంచ మహాదాదికమ్ । అ
గ్న్యాధానాధ్వరాపూర్వతీర్థయాత్రామరేక్షణమ్ ॥ దేవారామ తటా
కాది ప్రతిష్ఠామౌఞ్జీబన్ధనమ్ । ఆశ్రమస్వీకృతిః కామ్యవృషోత్సర్గశ్చనిర్గ
మః ॥ రాజ్ఞోఽభిషేకః ప్రథమశ్చూడాకర్మ వ్రతానిచ । అన్నప్రాశనమా
రమ్భోగృహాణాంచప్రవేశనమ్ ॥ స్నానంవివాహానామాతిపన్నదేవ
మహోత్సవః । వ్రతారమ్భసమాప్తీచ కామ్యంకర్మ చపాప్మనః ॥ ప్రా
యశ్చిత్తంచసర్వస్య మలమాసేవివర్జయేత్ ॥ ఉపాకర్మోత్సర్జనేచ పవిత్ర
దమనార్పణమ్ । అవరోహశ్చహైమన్తస్సర్పాణాంబలిరష్టకాః ॥ ఈశా
నస్యబలిర్విష్ణోశ్శయనం పరివర్తనమ్ । దుర్గేన్ద్రస్వాపనోత్థానేధ్వజోత్థా
నంచవజ్రిణః ॥ పూర్వత్రప్రతిషిద్ధాని పరత్రాన్యచ్చదైవికమ్ ॥ * ॥ ఇతి ।
అత్రనిత్యత్వాదుభయత్రచేత్యన్తేన గ్రన్థేన కర్తవ్యసంగ్రహః, అనిత్యమ
నిమిత్తంచేత్యారభ్యవర్జయేదిత్యన్తేన వర్జనీయసంగ్రహః, ఉపాకర్మేత్యా
రభ్య పరత్రాన్యచ్చ దైవికమిత్యన్తేన మలమాసే వర్జితానాం సతాం శు
ద్ధమాసేఽవశ్యం కర్తవ్యత్వేన సంగ్రహః, అత్ర కేషుచిత్సాక్షివచనాన్యు
క్తాని అవశిష్టేష్వప్యుచ్యన్తే । ననూదాహృతే సంగ్రహవచనే భాద్రపదా
పరపక్షశ్రాద్ధస్యాప్యుభయత్ర కర్తవ్యతా ప్రతీయతే, “ మహాలయ
యుగాదిషు ” ఇతి తత్రపఠితత్వాత్ । అన్యత్రాపి “ ॥ శ్లో ॥ యుగా
దికం మాసికంచ శ్రాద్ధంచాపరపక్షికమ్ । ” ఇతిఉభయత్ర కర్తవ్యతా

ప్రతీయతే । సాచస్మృతివిరుద్ధా । తథాచకాఠకగృహ్యే — ॥ శ్లో ॥ మహాలయాష్టకాశ్రాద్ధోపాకర్మాద్యపికర్మయత్ । స్పష్టమాసవిశేషాఖ్యావిహితంవర్జయేన్మలే ॥ * ॥ ఇతి । భృగురపి — ॥ శ్లో ॥ వృద్ధిశ్రాద్ధం తథాసోమ మగ్న్యాధేయం మహాలయమ్ । రాజాభిషేకం కామ్యంచ నకుర్యాద్భానులఙ్ఘితే ॥ * ॥ ఇతి । పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ యాతుధానప్రియోమాసః కన్యార్కేజాయతేయది । పిత్ర్యం దైవం తదాకర్మహ్యుత్తరేమాసియుజ్యతే ॥ * ॥ ఇతి, యాతుధానప్రియః - అధిమాసఇత్యర్థః, పితామహశ్చ — ॥ శ్లో ॥ సోమయాగాదికర్మాణి షష్టిష్ట్యాగ్రయణంతథా । మహాలయాష్టకా శ్రాద్ధే మలమాసే విసర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి, షష్టిష్టిః - కాఠకశాఖాదౌ ప్రసిద్ధా । జ్యోతిఃపరాశరః — ॥ శ్లో ॥ సినీవాలీమతిక్రమ్య యదాకన్యాం వ్రజేద్రవిః । తదాకాలస్యవృద్ధత్వాదతీతైవ పితృక్రియా ॥ * ॥ ఇతి, అతీతైవ - పఞ్చమపక్షాతిక్రాన్తైవేత్యర్థః, నాగరఖణ్డేఽపి — ॥ శ్లో ॥ నభోవాఽథనభస్యోవా మలమాసోయదాభవేత్ । సప్తమఃపితృపక్షస్స్యాదన్యత్రైవతుపఞ్చమః ॥ * ॥ ఇతి, ఏవంచోభయత్రానుష్ఠానముక్తమ్, కాలనిర్ణయాదౌపరిహృతమేతత్, "॥ వా ॥ సంగ్రహవాక్యే మహాలయాపరపక్షశబ్దేనమఖాత్రయోదశ్యావివక్షితత్వాన్నదోషః" ఇతి, "॥ శ్లో ॥ మఘాత్రయోదశీశ్రాద్ధం శ్రాద్ధాన్యపిచషోడశ ।" ఇతితస్యోభయత్రానుష్ఠానమభిహితమ్ । యత్తుపరాశరవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ మాసఃకన్యాగతేభానావసన్ద్రిన్త్రోయదాభవేత్ । పిత్ర్యందైవం తదాకర్మ తులార్కేకర్తురక్షయమ్ ॥ * ॥ ఇతితత్పూర్వోక్తకాలే శ్రాద్ధానుష్ఠానాసమ్భవే ద్రష్టవ్యమ్, తస్యగౌణకాలత్వాత్ । దర్శశ్రాద్ధమధిమాసేఽపికర్తవ్యమ్ । "॥ శ్లో ॥ జాతకర్మణియచ్ఛ్రాద్ధం దర్శశ్రాద్ధం తథైవచ । ప్రతిసంవత్సరంయచ్చ పూర్వమాసేప్రకీర్తితమ్ ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ । యత్తు ఋశ్యశృఙ్గవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ సంవత్సరాతిరేకేణ మాసోయస్స్యాన్మలిమ్లుచః । తస్మింస్త్రయోదశేశ్రాద్ధం నకుర్యాదిన్దుసఙ్క్షయే ॥ * ॥ ఇతి । అత్రవిరోధఃపరిహృతఃకాలాదర్శే — ॥ వా ॥ నాస్తివిరోధఃకామ్యశ్రాద్ధవిషయత్వాదస్యనిషేధస్య, సంభవతి

హి దర్శే కామ్యశ్రాద్ధమ్ “ కన్యాం కన్యాదినే ” ఇత్యాదినా తిథివార న
క్షత్రవిహితమ్, తేన కామ్యశ్రాద్ధవిషయోఽయమృశ్యశృఙ్గనిషేధః ॥*॥
ఇతి । చన్ద్రికాయాంతు ఋశ్యశృఙ్గవచనమన్యథాపఠితమ్ “ ॥ శ్లో ॥ త
స్మింస్త్రయోదశే శ్రాద్ధం నకుర్యాన్నోపతిష్ఠతే । ” ఇతి । మత్స్యపురా
ణే — ॥ శ్లో ॥ దర్శే చాహరహః శ్రాద్ధం దానంచ ప్రతివత్సరమ్ । గోభూ
తిలహిరణ్యానాం మాసే చ స్యాన్మలిమ్లుచే ॥ * ॥ ఇతి । మైత్రేయసూత్రే
పి — ॥ వా ॥ మాసద్వయే యద్యేకరాశిం సఞ్చరేదాదిత్యస్తత్రా
ద్యోమలిమ్లుచశ్శుద్ధోన్యః పార్వణేష్టిరగ్నిహోత్రహోమోఽగ్నిహో
త్రాగ్రయణం సన్ధ్యోపాసనం పర్వస్థాలీపాకశ్చయాన్యన్యాని నిత్యాని
హోపి యత్నేన క్రియన్తే ॥ * ॥ ఇతి । యత్తుపైఠీనసివచనమ్ — ॥ శ్లో ॥
శ్రౌతస్మార్తక్రియాస్సర్వా ద్వాదశే మాసి కీర్తితాః । త్రయోదశే తు స
ర్వాస్తా నిష్ఫలా ఇతి కీర్తితాః ॥ తస్మాత్త్రయోదశే మాసి కుర్యాత్తాన క
థంచన । కుర్వన్ననర్థమేవాశు కుర్యాదాత్మవినాశనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర
నిష్ఫలా ఇత్యభిధానాత్సర్వం ఫలకామనయా ప్రవృత్తం కర్మ నిషిధ్యత ఇతి
గమ్యతే । తథాచ స్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ ఇష్టాద్యది సర్వకామ్యంతు
మలమాసే వివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । నచ సర్వాస్తా ఇత్యభిధానాన్నిత్యనై
మిత్తికయోరపి నిషేధశ్శఙ్కనీయః, “ ॥ శ్లో ॥ నిత్యనైమిత్తికే కుర్యా
త్ప్రయతస్తు మలిమ్లుచే । ” ఇతి బృహస్పతివచనాత్ । జాబాలినాపి తత్రై
వోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ నిత్యం నైమిత్తికం చైవ శ్రాద్ధం కుర్యాన్మలిమ్లుచే । తి
థినక్షత్రవారోక్తం కామ్యం నైవ కదాచన ॥ * ॥ ఇతి । యోఽయం మలమా
సే కామ్యనిషేధోఽసావారమ్భసమాప్తివిషయః, “ ॥ శ్లో ॥ అసూర్యా
నామ యే మాసా న తేషు మమ సంమతాః । వ్రతానాం చైవ యజ్ఞానామార
మ్భశ్చ సమాప్తయః ॥ ” ఇత్యారమ్భసమాప్త్యోరేవాధిమాసే ప్రతిషేధా
త్ । ఆరమ్భసమాప్త్యోర్మధ్యపాతిన్యధిమాసేఽపి తదారబ్ధం కామ్యమను
ష్ఠేయమ్, “ ॥ శ్లో ॥ అధిమాసే నిపతితే హ్యేషఏవవిధిక్రమః । ” ఇతిస్మర
ణాత్ । యత్తు కాఠకగృహ్యే సమాప్తిప్రతిపాదకవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ ప్రవృ
త్తం మలమాసాత్ప్రాక్కామ్యం కర్మ సమాపితమ్ । ఆగతే మలమాసేఽపి

తత్సమాప్యం నసంశయః ॥ * ॥ ఇతి తత్రానవమాసప్రవృత్తకృచ్ఛ్రచా
న్ద్రాయణాదివిషయమ్ । తత్రావశ్యకంతు యత్కామ్యకర్మ తన్మలమాసె
ప్యనుష్ఠేయమ్ । తద్యథా , ప్రక్రాన్తే మలమాసే యది కశ్చిద్బాలగ్రహ
బ్రహ్మరాక్షసాదినా గృహ్యతె, తదా "॥ శ్రు ॥ అగ్నయే రక్షోఘ్నే పురోడాశ
మష్టాకపాలం నిర్వపేత్" ఇతి విహితా రక్షోఘ్నేష్టిస్తదైవ కర్తవ్యా, మల
మాస సమాప్తిప్రతీక్షాయాం బాలాదిమరణప్రసంగాత్ । యదా వృష్ట్య
భావాత్సస్యాని శుష్యన్తి మలమాసశ్చాగతస్తదా " కారీర్యా వృష్టికా
మోయజేత " ఇతి విహితేష్టిర్న కాలవిళంబం సహతె । ఏవమన్యా ఇష్టయః
స్మార్తాన్యప్యావశ్యకాన్యుదాహరణీయాని । నిత్యనైమిత్తికయోరపి య
దనన్యగతికం యస్యాతిక్రమే ప్రాయశ్చిత్తప్రాప్తిర్యస్య చ మాసాన్తరే వి
హిత కాలాభావస్తదేవ మలమాసె కార్యమ్ । " ॥ శ్లో ॥ అనన్యగతికం ని
త్యం కుర్యాన్నైమిత్తికం తథా । " ఇతిస్మరణాత్ । కారకగృహ్యేఽ
పి — ॥ శ్లో ॥ మలేఽనన్యగతిం నిత్యాం కుర్యాన్నైమిత్తికీం క్రియా
మ్ ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ మలం వదన్తి కాలస్య కా
లం కాలవిదోఽధికమ్ । నేహ కుర్యాదశేషేజ్యామన్యత్రావశ్యకాద్వి
ధేః ॥ * ॥ ఇతి । అనన్యగతికాని చ నిత్యాని గృహ్యపరిశిష్టోదాహృతా
ని ॥ శ్లో ॥ అవషట్కారహోమశ్చ పర్వ చాగ్రయణం తథా । మలమా
సేఽపి కర్తవ్యం కామ్యా ఇష్టీస్తువర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అవషట్కారహో
మాః - అగ్నిహోత్రౌపాసనవైశ్వదేవాదయః , పర్వ - దర్శపూర్ణ
మాసౌ పార్వణస్థాలీపాకశ్చ , దర్శాదీనాం నిత్యత్వమకరణే ప్రత్యవా
యస్మరణాత్ , కాలాన్తరనిమిత్తప్రాయశ్చిత్తామ్నానాదవగన్తవ్యమ్ ।
తథా చ ఆథర్వణికా ఆమనన్తి — ॥ శ్రు ॥ యస్యాగ్నిహోత్రమదర్శపూ
ర్ణమాసమనాగ్రయణమతిథివర్జితం చాహుతమవైశ్వదేవమవిధినాహుత
మాసప్తమాంస్తస్య లోకాన్హినస్తి ॥ * ॥ ఇతి । తైత్తిరీయకేఽపి — ॥ శ్రు ॥
అగ్నయే పథికృతే పురోడాశమష్టాకపాలం నిర్వపేద్యో దర్శపూర్ణమాస
యాజీ సన్నమావాస్యాం వా పౌర్ణమాసీం వాఽతిపాతయేత్ ॥ * ॥ ఇతి ।
గత్యన్తరయుక్తానితు నిత్యాని తత్ర వర్జ్యాని । తదుక్తం కారకగృహ్యపరి

శిష్టే — ॥ శ్లో ॥ సోమయాగాదికర్మాణి నిత్యాన్యపిమలిమ్లుచే । షష్టి
ష్ట్యాగ్రయణాధానచాతుర్మాస్యాదికాన్యపి ॥ మహాలయాష్టకాశ్రాద్ధో
పాకకర్మాద్యపికర్మ యత్ । స్పష్టమాసవిశేషాఖ్యవిహితం వర్జయేన్మలే ॥*॥
ఇతి । నచాగ్రయణస్య సగతికాగతికయోరుదాహరణం విరుద్ధమితి శఙ్కనీ
యమ్, తస్యమలమాసె వికల్పితత్వాత్ । తదాహ పైఠీనసిః — ॥ శ్లో ॥
సఙ్క్రాన్తిరహితేమాసి కుర్యాదాగ్రయణంనవా ॥ * ॥ ఇతి । అనన్యగతి
కాని నైమిత్తికాని గ్రహణస్నానాదీని, తేషాం మలమాసేఽపి కర్తవ్యతా
మాహయమః — ॥ శ్లో ॥ చన్ద్రసూర్యగ్రహేస్నానంశ్రాద్ధదానజపాది
కమ్। కార్యాణిమలమాసేఽపినిత్యంనైమిత్తికంతథా ॥*॥ ఇతి । సగతికానితు
నైమిత్తికానిజాతేష్ట్యాదీని, "॥శ్రు॥ వైశ్వానరంద్వాదశకపాలంనిర్వపేత్పు
త్రేజాతే " ఇతి విహితాయాఇష్టేరాశౌచేఽవసితే యథానుష్ఠానం తద్వ
న్మలమాసేఽప్యవసితేఽనుష్ఠాతుంశక్యత్వాత్సగతికత్వమ్ । శఙ్ఖోఽపి —
॥ శ్లో ॥ సావకాశంతు యత్కార్యం నకుర్యాన్మాసిదూషితే । కుర్యాన్నిర
వకాశంతు నిత్యంనైమిత్తికంతథా ॥ * ॥ ఇతి । వర్జితాన్యాహ వృద్ధశా
తాతపః — ॥ శ్లో ॥ అస్తగేచగురౌ శుక్రే వృద్ధే బాలే మలిమ్లుచే । వ్ర
తారమ్భాపవర్గే చ నకుర్యాన్మౌఞ్జీబన్ధనమ్ ॥ * ॥ వృద్ధగార్గ్యోఽపి —
॥ శ్లో ॥ నామాన్నప్రాశనం చౌళం వివాహంమౌఞ్జిబన్ధమ్ । నిష్క్రి
మంజాతకర్మాపి కామ్యం వ్రతవిసర్జనమ్ ॥ అస్తగేచగురౌశుక్రేవృద్ధేబా
లేమలిమ్లుచే। ఉద్యాపనముపారమ్భం వ్రతానాంనైవకారయేత్ ॥*॥ ఇతి ।
జాతకర్మాదీనాంచౌళాత్పూర్వభావినాంనిషేధస్స్వకాలాతిపత్తివిషయః ।
తథా గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ నామకర్మ చ జాతేష్టిం యథాకాలం సమాచరే
త్ । అతిపాతేతుకుర్వీత ప్రశస్తేమాసి పుణ్యభే ॥ * ॥ ఇతి । అత్రిః —
॥ శ్లో ॥ మాసప్రోక్తేషు కార్యేషు మూఢత్వం జీవశుక్రయోః । అధిమా
సాదిదోషాశ్చ నస్యుఃకాలవిధేర్బలాత్ ॥ గర్భాదిప్రాశనాంతానిప్రా
ప్తకాలం నలఙ్ఘయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ బాలేవా
యదివావృద్ధే శుక్రేచాస్తంగతేగురౌ । మలమాసఇవైతాని వర్జయేద్దేవ
దర్శనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ అనాది దేవతాందృష్ట్వాఽశు

చిస్సాస్యన్నష్టభార్గవే । మలమాసేఽప్యనావృత్తతీర్థయాత్రాం వివర్జయేత్ ॥ * ॥ మాత్స్యేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఆధానంయజ్ఞకర్మాపి ప్రాయశ్చిత్తం వ్రతానిచ । నకుర్యాన్మలమాసేఽపి శుక్రగుర్వోరుపప్లవే ॥ * ॥ ఇతి। దర్శపూర్ణమాసాగ్నిహోత్రాణాం యజ్ఞత్వేఽపిప్రథమానుష్ఠానమేవ తేషాంనిషిద్ధమ్। తథాచస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఆరమ్భం దర్శపూర్ణేష్ట్యో రగ్నిహోత్రస్యచాదిమమ్ । ప్రతిష్ఠాపనకర్మాద్యం మలమాసే వివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । జ్యోతిశ్శాస్త్రేఽపి — ॥ శ్లో ॥ తత్రదత్తమదత్తం స్యాద్ధుతం నహుతమేవచ । సుజప్తమప్యజప్తం స్యాన్నోపవాసః కృతోభవేత్ ॥ నయాత్రా నవివాహశ్చ నచవాస్తునివేశనమ్ । నప్రతిష్ఠాచ దేవానాం ప్రాసాదగ్రామభూరుహామ్ ॥ నహిరణ్యంసువాసాంసి ధారయేదితి నిశ్చయః ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధవసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ వాపీకూపతటాకానాం ప్రతిష్ఠాం యజ్ఞకర్మ చ । నకుర్యాన్మలమాసేతు మహాదానవ్రతానిచ ॥ * ॥ ఇతి । మహాదానాని - తులాపురుషాదీని షోడశకనకాదీని దశ । ఏతచ్చ పూర్వం నిరూపితమ్ । హారీతః — ॥ శ్లో ॥ ఉపక్రమమథోత్సర్గం కామ్యముత్సవమష్టకాః । మాసవృద్ధౌపరాః కార్యా వర్జయిత్వా తుపైతృకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ గృహప్రవేశగోదానస్నానాశ్రమమహోత్సవాన్ । నకుర్యాన్మలమాసేతు గురౌ శుక్రే తథాస్తగే ॥ * ॥ ఇతి । శుక్రబృహస్పత్యోర్మౌఢ్యాదిప్రతిపాదనపూర్వకం మలమాసవర్జ్యాన్యతిదిశతి । తత్ర కాలాదర్శకారః — ॥ శ్లో ॥ మిహిరేణసహాత్యన్తం సన్నికర్షాద్బృహస్పతేః । కవేశ్చాదర్శనం యత్తన్మౌఢ్యమాహుర్మహర్షయః ॥ తతోర్వాగ్వార్ధకంమౌఢ్యాదూర్ధ్వంబాల్యం ప్రకీర్తితమ్ । పక్షః ప్రాగ్దిశివృద్ధత్వం పశ్చాత్పఞ్చదినం కవేః ॥ శైశవం ప్రాక్తుపఞ్చాహం పశ్చాద్దశదినం స్మృతమ్ । శైశవం వార్ధకం పక్షః ప్రాక్పశ్చాచ్చబృహస్పతేః ॥ మలిమ్లుచేనిషిద్ధాని కర్మాణ్యత్రాపి వర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । మిహిరః - సూర్యః, కవేః - శుక్రస్య, ప్రాగ్దిశివృద్ధత్వమ్, పక్షః - పఞ్చదశదినాని, పశ్చాత్ - ప్రతీచ్యాందిశి, పఞ్చదినం వృద్ధత్వం స్మృతమ్, శైశవమ్ - బాల్యమ్, ప్రాక్ - ప్రాచ్యాందిశి, ప

ష్చదినంస్మృతమ్, పశ్చాత్ - ప్రతీచ్యాందిశి, దశదినంస్మృతమ్ । ప్రాచ్యాం ప్రతీచ్యాం దిశిచ వార్ధకం శైశవంచ బృహస్పతేః పక్షః, మలిమ్లుచే నిషిద్ధాని కర్మాణి సర్వాణి గురుశుక్రయోర్మౌఢ్యే వార్ధకశైశవయోరపి వర్జయేదిత్యర్థః । మలమాసస్యైవ ద్విరాషాఢాసంజ్ఞకవిశేషమాహ వృద్ధమిహిరః — ॥ శ్లో ॥ మాధవాద్యేషు షట్స్వేకమాసిదర్శద్వయంయదా । ద్విరాషాఢస్సవిజ్ఞేయశ్శేతేకర్కటకేఽచ్యుతః ॥ మేషాది మిథునాన్తేషు యదాదర్శద్వయంభవేత్ । అబ్దాన్తరే తదావశ్యం మిథునాన్తే హరిస్స్వపేత్ ॥ కర్కటాదిత్రికేవాపి యదాదర్శద్వయంభవేత్ । అబ్దాన్తరే తదావశ్యం కర్కటాన్తే హరిస్స్వపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అధిమాసే క్షయమాసేపి వర్జ్యావర్జ్యవివేకస్సమానఇత్యుక్తం కారకగృహ్యే — ॥ శ్లో ॥ రవిసంక్రమహీనేయోవర్జ్యావర్జ్యవిధిస్స్మృతః । యఏవతద్ద్విసఙ్క్రాన్తే మలమాసేప్యుదీరితః ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మలమాసే ద్విసఙ్క్రాన్తే సఙ్క్రాన్తిగహితే తథా । కార్యవర్జ్యవివేకస్స్యాదితి శాస్త్రవిదోవిదుః ॥ * ॥ ఇతి । తదేవం కార్యాకార్యవివేకః పఞ్చధా సంపన్నః, తత్రకించిన్మలమాసఏవ కర్తవ్యం తద్యథా మలమాసమృతానాం యదాకదాచిత్ప్రవృత్తాబ్దికమన్యమాసమృతానాం ప్రథమాబ్దికంచ, కించిత్తు శుద్ధమాసఏవకర్తవ్యమ్, తద్యథోపాకర్మాది, కిచిదుభయత్రాపి కర్తవ్యం తద్యథా అబ్దోదకుమ్భాది, కించిదుభయోరన్యతరస్మిన్ నిమిత్తవశాత్కర్తవ్యం తద్యథా ద్వాదశాహసపిణ్డ్యాది, కించిన్మలమాసేకర్తవ్యం తద్యథా అనిత్యమనిమిత్తంచేత్యాది, ఇతి మలమాసనిర్ణయః.

దర్శశ్రాద్ధనిర్ణయః

అథదర్శశ్రాద్ధమ్ । తత్రలోకాక్షిః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధంకుర్యాదవశ్యంతు ప్రమీతపితృకోద్విజః । ఇన్దుక్షయే మాసిమాసి వృద్ధౌ ప్రత్యబ్దమేవచ ॥ * ॥ ఇతి । మనుః — ॥ శ్లో ॥ ప్రథితా ప్రేతకృత్యైషా పిత్ర్యం నామవిధుక్షయే । తస్మిన్యుక్తస్యైతినిత్యం ప్రేతకృత్యాహిలౌకికీ ॥ * ॥ ఇతి । విధుక్షయే - అమావాస్యాయామ్, యత్పిత్ర్యంనామకర్మక్రియతే సైషాప్రేతకృత్యేతి ప్రథితాలోకే, ప్రేతాః - పితృపితామహాదయః, తద

ర్ణం క్రియా ప్రేతకృత్యా, లౌకికీ - లోకవిదితా పైతృకృత్యా, తస్మిన్ - విధుక్షయే, యుక్తస్య - శ్రద్ధధానస్య, నిత్యమ్ - ప్రతిమాసమ్, పతి - ఆగచ్ఛతి, కర్తవ్యత్వేనోపతిష్ఠత ఇత్యర్థః । గౌతమోఽపి — ॥ వా ॥ అథ శ్రాద్ధమమావాస్యాయాం పితృభ్యో దద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । హారీతోఽపి — ॥ శ్లో ॥ యథాకథంచిన్నిత్యాని కుర్యాదిన్దుక్షయాదిషు ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుపురాణే — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధం శ్రద్ధాన్వితః కుర్వన్ ప్రీణయత్యఖిలం హి తత్ । మాసి మాస్యసితే పక్షే పఞ్చదశ్యాం నరేశ్వర ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ప్రమీతపితృకః కుర్యాద్దర్శాబ్దికమహాలయాన్ । జనన్యామపి జీవన్త్యామేష ధర్మస్సనాతనః ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాఘ్రోఽపి — ॥ శ్లో ॥ న నిర్వపతి యచ్ఛ్రాద్ధం ప్రమీతపితృకో ద్విజః । ఇన్దుక్షయే మాసి మాసి ప్రాయశ్చిత్తీయతే హి సః ॥ * ॥ ఇతి । కార్ష్ణాజినిః — ॥ శ్లో ॥ దర్శే స్నాత్వా పితృభ్యస్తు దద్యాత్కృష్ణతిలోదకమ్ । అన్నం చ విధివద్దద్యాత్సన్తతిస్తేన వర్ధతే ॥ దర్శశ్రాద్ధమతిక్రమ్య యో భుఙ్క్తే తు నరాధమః । చణ్డాలత్వమవాప్నోతి జన్మాని నవ పఞ్చ చ ॥ * ॥ ఇతి । పితామహోఽపి — ॥ శ్లో ॥ అమావాస్యా వ్యతీపాత పౌర్ణమాస్యష్టకాసు చ । విద్వాంశ్శ్రాద్ధమకుర్వాణః ప్రాయశ్చిత్తీయతే హి సః ॥ * ॥ ఇతి । వ్యతీపాతలక్షణముక్తం మాధవీయే — ॥ శ్లో ॥ శ్రవణాశ్వి ధనిష్ఠార్ద్రా నాగదైవతమస్తకైః । యద్యమా రవివారేణ వ్యతీపాతస్స ఉచ్యతే ॥ * ॥ ఇతి । నాగదైవతమ్ - ఆశ్లేషానక్షత్రమ్, మస్తకమ్ - మృగశిరః, యద్యమావాస్యా శ్రవణాదీనామన్యతమేన నక్షత్రేణ రవివారేణ చ యుక్తా స వ్యతీపాత ఇత్యర్థః । ఏతేషు వచనేషు నిత్యత్వసాధక నిత్యాదిపదశ్రవణాద్దర్శాష్టకాది శ్రాద్ధం నిత్యమ్ । నిత్యత్వసాధకాని చ కాలనిర్ణయే దర్శితాని — ॥ శ్లో ॥ నిత్యం సదా యావదాయుర్న కదాచిదతిక్రమేత్ । ఇత్యుక్త్వాతిక్రమే దోషశ్రుతేరత్యాగచోదనాత్ ॥ ఫలాశ్రుతేర్వీప్సయా చ తన్నిత్యమితి కీర్తితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర చోద్దేశ్యదేవతాః పితృపితామహప్రపితామహాః మాతామహ మాతృపితామహ మాతృప్రపితామహాశ్చ “ ॥ శ్లో ॥ దర్శశ్రాద్ధం తు యత్ప్రోక్తం పార్వణం తత్ప్రకీర్తితమ్ । సపిణ్డీకరణం

కృత్వా కుర్యాత్పార్వణవత్సదా ॥" ఇతి శాతాతపస్మరణాత్, "॥ శ్లో ॥ త్రీనుద్దిశ్య తు యత్తద్ధి పార్వణం మునయోవిదుః ।" ఇతి కణ్వస్మరణాచ్చ, దర్శశ్రాద్ధస్య పార్వణత్వేన తత్ర పిత్రాదీనాం త్రయాణాముద్దేశ్యత్వమ్ "॥ శ్లో ॥ పితౄణాం మాతామహాంశ్చైవ ద్విజశ్రాద్ధేన తర్పణమ్ । అనృణస్స్యాత్పితౄణాం తు బ్రహ్మలోకం సగచ్ఛతి ॥ కృత్వాతు పైతృకం శ్రాద్ధం పితృప్రభృతిషు త్రిషు । కుర్యాన్మాతామహానాంచ తథైవానృణ్యకారణాత్ ॥ పితరో యత్ర పూజ్యన్తే తత్ర మాతామహా అపి । అవిశేషేణ పూజ్యాస్స్యుర్విశేషాన్నరకం వ్రజేత్ ॥ పార్వణం కురుతే యస్తు కేవలం పితృహేతుతః । మాతామహాన్నకురుతే పితృహా స ప్రజాయతే ॥ యాజ్ఞవల్క్యేన కాలస్తు అమావాస్యాదినోదితః । అవిశేషేణ పిత్ర్యస్య తథా మాతామహస్య చ ॥ అమావాస్యాదికాలేషు తద్జ్ఞేయం నమృతేఽహని । అమావాస్యాదికాలేషు కాలైకత్వాత్సహక్రియా ॥ మృతేఽహని తు తద్భేదాన్నయుజ్యేత సహక్రియా । కృష్ణసమన్వితం ముక్త్వా తథాద్యశ్రాద్ధషోడశ ॥ ప్రత్యాబ్దికంచ శేషేషు పిణ్డాస్స్యుష్షడితిస్థితిః ॥" ఇత్యాదిస్మరణాద్దర్శమహాలయాదిషు మాతామహాదీనాం త్రయాణామప్యుద్దేశ్యత్వం సిద్ధమ్ । నచాత్ర మాత్రాదీనాం మాతామహ్యాదీనాంచ పృథగుద్దేశ్యత్వమస్తి, "॥ శ్లో ॥ అష్టకాసుచ వృద్ధౌచ" ఇత్యాదినా అష్టకాదిభ్యోఽన్యత్ర దర్శాదిశ్రాద్ధే తన్నిషేధస్యోక్తత్వాత్ । నచ "అన్యత్ర పతినాసహ" ఇతివచనాత్సపత్నీకత్వేన వరణం కార్యమితివాచ్యమ్, తాసాముద్దేశ్యత్వాభావేఽపి "పతిభోజనేనసహ తాసామపి తృప్తిర్భవతి" ఇతిచ చన్ద్రికాదౌ తస్య వ్యాఖ్యాతత్వాత్ । అతోఽష్టకాదిభ్యోఽన్యత్ర దర్శాదౌ పృథగుద్దేశ్యత్వం సపత్నీకత్వేననోద్దేశ్యత్వంచ నాస్తీతి నిబన్ధనేషు నిర్ణీతమ్ । యత్తుసపత్నీకత్వహానేఽపి "పితుర్దర్శం సమాచరేత్ । పితామహాదిషు తథా సపత్నీకత్వసమ్భవాత్ ॥" ఇతి । తన్మాతరి జీవన్త్యామపి పిత్రాదీనాం పితామహాదీనాం తిసౄణాంచ దర్శే పిణ్డతిలోదకదానం కార్యమిత్యేవంపరమ్ । తదుక్తం చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ నమాతృషు పృథక్ఛ్రాద్ధం మునిభిర్యత్రకీర్తితమ్ । పత్యుః పిణ్డోదకం సాధ్వీభుఞ్జీర

యాఽనపకారిణీ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తువిష్ణువచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ యాసుద్ది
శ్యభవేచ్ఛ్రాద్ధం తేభ్యస్తర్పయతిద్విజః ॥ * ॥ ఇతి తత్ప్రత్యాబ్దిక
విషయమ్ , “ ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యబ్దాఙ్గం తిలందద్యాన్నిషిద్ధేఽపి పరేఽహని ।
వర్గైకస్యవచో యేషామన్యేషాంతువివర్జయేత్ ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । యే
షాంవచః - ఉద్దేశ్యత్వోక్తిరిత్యర్థః । ఏవంచామావాస్యాయాం మాత్రాదీ
నాముద్దేశ్యత్వం నాస్తి పిత్రాదీనాం భోజనే సపత్నీకత్వేన వరణమపినా
స్తి, తిలోదకంపిణ్డదానంచాస్తి మాత్రాదీనాం మాతామహ్యాదీనాంచ, శి
ష్టాచారోఽపి తత్రైవేత్యాహుః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ స్వభర్తృప్ర
భృతిత్రిభ్యస్స్వపిత్రాదిభ్య ఏవచ । విధవాకారయేచ్ఛ్రాద్ధం నిత్యం నై
మిత్తికంతథా ॥ * ॥ ఇతి । తిలోదకం దర్శశ్రాద్ధాత్పూర్వం కార్యమ్ ,
“ ॥ శ్లో ॥ అమాష్టకాసుసఙ్క్రాన్తౌ పాతాదౌ గ్రహణేషుచ । స్నాత్వా
తిలోదకం దత్వా తతశ్శ్రాద్ధం సమాచరేత్ ॥ దర్శే తిలోదకం పూర్వం,
పశ్చాచ్చద్దద్యాన్మహాలయే । ప్రత్యబ్దేతు కృతే శ్రాద్ధే పరేఽహని తిలోదక
మ్ ॥ ” ఇత్యాదిస్మరణాత్ । దర్శప్రత్యాబ్దికే సతి విశేష ఉక్తః స్మృత్యన్త
రే — ॥ శ్లో ॥ ఆబ్దికే సమనుప్రాప్తే దర్శశ్చేత్తర్పణం నహి । బ్రాహ్మ
ణాన్ భోజయేత్పూర్వం పిణ్డాత్పూర్వంతు తర్పణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । హా
రీతః — ॥ శ్లో ॥ వసిత్వా వసనం శుష్కం స్థలఆస్తీర్ణబర్హిషి । విధి
జ్ఞస్తర్పణంకుర్యాత్సర్వాన్ పితృగణాంస్తథా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్త
రే — ॥ శ్లో ॥ దర్శే తిలోదకం దద్యాచ్ఛుష్కవాసా జలాద్బహిః । త
ర్పయేదార్ద్రవాసాశ్చేత్త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । మరీచిః —
ఉపరాగే పితృశ్రాద్ధే తీర్థేఽమాయాంచసఙ్క్రమే । నిషిద్ధేఽపిహి సర్వ
త్ర సాక్షతైస్తర్పయేత్తిలైః ॥ * ॥ కాత్యాయనః — ॥ వా ॥ సవ్యాన్వా
రబ్ధేన పాణినా తర్పయేత్తిలాభావే సువర్ణేన దర్భైర్వా యత్రాశుచిస్థలం
వా దర్భహీనం వా కామమప్సు తర్పయేత్ , తిలగ్రహణే తర్జన్యఙ్గుష్ఠయో
గం వర్జయేత్సాక్షసీముద్రా , దక్షిణాఙ్గుష్ఠేనైవాఞ్జలౌ తిలాన్ ప్రక్షి
పేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యోగయాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ ఆవాహ్యపూర్వం
తస్మిన్నాస్తీర్యచకుశాంశ్శుభాన్ । గోత్రనామస్వధాకారైస్తర్ప

యేదనుపూర్వశః ॥ * ॥ ఇతి । “ ఆయాంతుపితరః ” ఇతి పితౄనావాహ్య, “ సకృదాచ్ఛిన్నమ్ ” ఇతిదర్భానాస్తీర్య , తేషువత్సగోత్రాన్యజ్ఞశర్మణః పితౄన్ స్వధానమస్తర్పయామీతి తర్పయేదిత్యర్థః । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ సవ్యం జానుతతోన్వాచ్య పాణిభ్యాం దక్షిణాముఖః । తల్లిఙ్గైస్తర్పయేన్మన్త్రైస్సర్వాన్ పితృగణాంస్తథా ॥ ఉదీరతామఙ్గిరసఆయన్త్వితూ్యర్జమిత్యపి । పితృభ్యఇతి యేచేహ మధువాతాఇతిత్రిచమ్ ॥ పితౄన్ధ్యాయన్ప్రసిఞ్చెద్వై జపేన్మన్త్రాన్యథాక్రమమ్ । తృప్యధ్వమితిచపఠేత్తతః ప్రాఞ్జలిరానతః ॥ నమోవ ఇతి జప్త్వాచ తతోమాతామహానపి । తర్పయేదానృశంస్యార్థం పరమంధర్మమాస్థితః ॥ గోత్రనామస్వధాకారైస్తర్పయేదనుపూర్వశః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ తర్పణం తిల సంమిశ్రం పితౄనుద్దిశ్య వాగ్యతః । ఆసీనః ప్రాఙ్ముఖః కుర్యాద్దక్షిణాభిముఖోఽఞ్జలిమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర ప్రాఙ్ముఖత్వదక్షిణాముఖత్వయోర్వికల్పః । సర్వమేతన్నిరూపితమధస్తాత్ । జీవపితృకో మాతరిమృతాయామపి దర్శాదిశ్రాద్ధం తర్పణంచ నకుర్యాత్ , ప్రమీతపితృకస్తుజీవన్త్యామపి మాతరికుర్యాత్ । తత్ర లోకాక్షిః — ॥ శ్లో ॥ అమాశ్రాద్ధం గయాశ్రాద్ధం శ్రాద్ధంచాపరపక్షికమ్ । నజీవపితృకః కుర్యాత్తిలైః కృష్ణైశ్చతర్పణమ్ ॥ ప్రమీతపితృకః కుర్యాద్దర్శాబ్దికమహాలయాన్ ॥ జనన్యామపిజీవన్త్యామేషధర్మస్సనాతనః ॥ * ॥ ఇతి । క్రతుశ్చ — ॥ శ్లో ॥ అమాష్టకాసుసఙ్క్రాన్తౌ మన్వాదిషుయుగాదిషు । చన్ద్రసూర్యగ్రహోపాతే స్వేచ్ఛయాపూజ్యయోగతః ॥ జీవత్పితా నైవకుర్యాచ్ఛ్రాద్ధం కామ్యం తథాఽఖిలమ్ ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ సపితుఃపితృకృత్యేషు హ్యధికారోనవిద్యతే । నజీవన్తమతిక్రమ్య కించిద్దద్యాదితి శ్రుతిః ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ నజీవపితృకః కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధందర్శాదిచోదితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అస్యాపవాద ఉక్తస్తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ పిత్రైష్ట్యాం పితృయజ్ఞేచ వృద్ధౌమాతుర్మృతేఽహని । విప్రసంపదితీర్థేషు సోఽపిశ్రాద్ధం సమాచరేత్ ॥ పితుర్యాదేవతాః ప్రోక్తాః స్తాపవాత్ర

చ దేవతాః । మృతాహే మాతరశ్శేషే సర్వా ఏవ ప్రకీర్తితాః ॥ * ॥ ఇతి । పిత్రేష్ట్యామ్ - చాతుర్మాస్యేషు పిత్రేష్టిర్నామాస్తి తస్యామ్ , పితృయజ్ఞే - పిణ్డపితృయజ్ఞే , వృద్ధౌ - వివాహాదినిమిత్తాయామ్ , మాతృమృతాహే, విప్రసంపది - త్రిమధు త్రిసుపర్ణమిత్యాదిగుణయుక్తవిప్రసమ్భవే, తీర్థేషు - మహానదీషు స్థానేషు చ , గయాస్థానస్య తీర్థత్వేఽపి విశేషాన్నాత్ర కుర్యాత్ , సోఽపి - జీవత్పితాపి, పితృశ్రాద్ధం కుర్యాత్ । పితృకర్తృకశ్రాద్ధే యా దేవతాః ప్రోక్తాస్తా ఏవాత్ర పుత్రకర్తృకేఽపి శ్రాద్ధే దేవతాః , మాతుర్మృతాహే మాతరో దేవతాః , శేషే - పిత్రేష్ట్యాది శ్రాద్ధకర్మణి , సర్వా ఏవ దేవతా ఇత్యర్థః । తదుక్తం మైత్రేయ గృహ్య పరిశిష్టే —— ॥ శ్లో ॥ ఉద్వాహే పుత్రజననే పిత్రేష్ట్యాం సౌమికే మఖే । తీర్థే బ్రాహ్మణ ఆయాతే షడేతే జీవతః పితుః ॥ మహానదీషు సర్వాసు తీర్థేషు చ గయామృతే । జీవత్పితాపి కుర్వీత శ్రాద్ధం పార్వణధర్మవత్ ॥ * ॥ ఇతి । హారీతః —— ॥ శ్లో ॥ యేభ్య ఏవ పితా దద్యాత్తేభ్యః కుర్వీత సాగ్నికః । అనగ్నికోఽపి కుర్వీత జన్మాదౌ వృద్ధికర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాధ్యాది నిమిత్తాశక్త్యా సర్వాఙ్గయుక్తం శ్రాద్ధం కర్తుమక్షమో దర్శాదౌ సఙ్కల్పశ్రాద్ధం కుర్యాత్ । తదుక్తం కాలాదర్శే —— ॥ శ్లో ॥ అశక్త్యా పార్వణశ్రాద్ధం యథావత్కర్తుమక్షమః । పిణ్డార్ఘ్యాదివిహీనం తు సఙ్కల్పశ్రాద్ధమాచరేత్ ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే —— ॥ శ్లో ॥ అజ్ఞానియస్తు దర్శాదేర్యదా కర్తుం న శక్నుయాత్ । సఙ్కల్పశ్రాద్ధమేవాసౌ కుర్యాదర్ఘ్యాదివర్జితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆపస్తమ్బోఽపి —— ॥ వా ॥ సఙ్కల్పశ్రాద్ధే అర్ఘ్యావాహనాగ్నౌకరణ పిణ్డదానాని వర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహే —— ॥ శ్లో ॥ సఙ్కల్పం తు యదా కుర్యాన్న కుర్యాత్పాత్రపూరణమ్ । వికిరం చ న దాతవ్యం పిణ్డాంశ్చైవ న నిర్వపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శాతాతపః —— ॥ శ్లో ॥ పిణ్డనిర్వాపరహితం యత్తు శ్రాద్ధం విధీయతే । స్వధానయన లోపోఽత్ర వికిరశ్చ విలుప్యతే ॥ అక్షయ్యదక్షిణాస్వస్తి సౌమనస్యం యథాస్థితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే —— ॥ శ్లో ॥ ఆవాహనాగ్నౌకరణే స్వధానినయనం తథా । వికిరం పిణ్డదానం చ సఙ్కల్పే పఞ్చ వర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి .

దర్శశ్రాద్ధకాలనిర్ణయః

అథదర్శశ్రాద్ధకాలః । పార్వణత్వాత్తస్య కర్మకాలత్వేనాపరాహ్ణస్య, కుతపస్య ప్రారమ్భకాలత్వమిత్యేతదాబ్దికనిర్ణయే ప్రపఞ్చితమ్, తథాసత్యపరాహ్ణస్య ముఖ్యకర్మకాలత్వాత్పూర్వేద్యురేవవా పరేద్యురేవవాఽపరాహ్ణవ్యాపిన్యమావాస్యా గృహీతవ్యా, పూర్వేద్యురేవాఽపరాహ్ణవ్యాప్తౌ జాబాలిః — ॥ శ్లో ॥ పూర్వాహ్ణే చేదమావాస్యా నాపరాహ్ణే భవేద్యది । భూతవిద్ధైవసా గ్రాహ్యా పితృకార్యేషు సర్వదా ॥ * ॥ ఇతి । ప్రతిపది పూర్వాహ్ణే భవేచ్చేదపరాహ్ణే యది న భవేదిత్యర్థః । తథా — ॥ శ్లో ॥ ప్రతిపద్యప్యమావాస్యా పూర్వాహ్ణవ్యాపినీ యది । భూతవిద్ధైవసా గ్రాహ్యా పిత్ర్యకర్మణి సర్వదా ॥ * ॥ ఇతి । హారీతోఽపి — ॥ శ్లో ॥ యస్యాం సన్ధ్యాగతస్సోమో మృణాళ ఇవ దృశ్యతే । అపరాహ్ణే తదా తస్యాం పిణ్డానాం కరణం ధ్రువమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ యో యస్య విహితః కాలస్తత్కాలవ్యాపినీ తిథిః ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు కార్ష్ణాజినినోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ భూతవిద్ధామమావాస్యాం మోహాదజ్ఞానతోఽపివా । శ్రాద్ధకర్మణి యే కుర్యుస్తేషామాయుః ప్రహీయతే ॥ * ॥ ఇతి తదపరాహ్ణవ్యాప్త్యభావవిషయం ద్రష్టవ్యమ్ । అపరాహ్ణవ్యాపిన్యా ఉత్తరతిథేర్గ్రాహ్యతామాహ హారీతః — ॥ శ్లో ॥ అపరాహ్ణః పితౄణాం తు యాఽపరాహ్ణానుయాయినీ ॥ సా గ్రాహ్యా పితృకార్యే తు న పూర్వాఽస్తానుయాయినీ ॥ * ॥ ఇతి । అస్తమయకాలవ్యాపినీ పూర్వా న గ్రాహ్యేత్యర్థః । ఉభయత్రాపరాహ్ణవ్యాపిత్వం ద్వేధాభిద్యతే, ఏకదేశేన కార్త్స్న్యేన చేతి । ఏకదేశవ్యాప్తిశ్చ ద్వేధాభిద్యతే, వైషమ్యేణ సామ్యేన చేతి । తత్ర వైషమ్యేణైకదేశవ్యాప్తౌ మహత్త్వేన నిర్ణయః, “ ॥ శ్లో ॥ అపరాహ్ణద్వయవ్యాపిన్యమావాస్యా యదా భవేత్ । తత్రాల్పత్వమహత్త్వాభ్యాం నిర్ణయః పితృకర్మణి ॥ ” ఇతి స్మరణాన్మహత్యేవ గ్రాహ్యేత్యభిప్రాయః । తథా చ శివరాఘవసంవాదే — ॥ శ్లో ॥ అల్పాఽపరాహ్ణే త్యాజ్యా స్యామా గ్రాహ్యా స్యాదధికా భవేత్ ॥ * ॥ సామ్యేనోభయత్రైకదేశవ్యాప్తిస్తిథిగతైర్వృద్ధిక్షయసామ్యైస్త్రిధాభిద్యతే,

తత్ర ఖర్వాదిశాస్త్రేణ నిర్ణయః । ఖర్వాదివాక్యంచ పూర్వముక్తమ్, తచ్చసర్వతిథిసాధారణ్యేన ప్రవృత్తత్వాదమావాస్యాయామపివర్తతే । తథాఽమావాస్యాయామేవ విశేషేణ శివరాఘవసంవాదే సపవార్థో దర్శితః, “ ॥ శ్లో ॥ అమావాస్యాతుయాహిస్యాదపరాహ్ణద్వయే సమా । క్షయేపూర్వా పరావృద్ధౌ సామ్యేఽపిచపరాస్మృతా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ తిథిక్షయే సినీవాలీ తిథివృద్ధౌకుహూర్మతా । సామ్యేపిచకుహూర్జ్ఞేయా వేదవేదాఙ్గవేదిభిః ॥ * ॥ ఇతి । చతుర్దశీమిశ్రా సినీవాలీ, ప్రతిపన్మిశ్రా కుహూః । తథాచవ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ దృష్టచన్ద్రా సినీవాలీ నష్టచన్ద్రా కుహూర్మతా ॥ * ॥ ఇతి । నారదోఽపి — ॥ శ్లో ॥ అపరాహ్ణద్వయవ్యాపిన్యమావాస్యాయదాభవేత్ । క్షయే పూర్వాతుకర్తవ్యావృద్ధౌ సామ్యే తథోత్తరా ॥ * ॥ ఇతి । కార్త్స్న్యేనోభయత్ర వ్యాప్తావపి తిథివృద్ధిత్వాత్కుహూరేవ గ్రాహ్యా । యదా దినద్వయేప్యపరాహ్ణం నస్పృశతి తదా సాగ్న్యనగ్నిభేదేన వ్యవస్థా ద్రష్టవ్యా । తథాజాబాలిః — ॥ శ్లో ॥ అపరాహ్ణద్వయావ్యాపీయదిదర్శస్తిథిక్షయే । ఆహితాగ్నేస్సినీవాలీ నిరగ్న్యాదేః కుహూర్మతా ॥ * ॥ ఇతి । ఆదిశబ్దాత్ స్త్రీశూద్రయోర్గ్రహణమ్ । తథాచ లోకాక్షిః — ॥ శ్లో ॥ సినీవాలీ ద్విజైః కార్యా సాగ్నికైః పితృకర్మణి । స్త్రీశూద్రైశ్చ కుహూర్జ్ఞేయా తథాచానగ్నికైర్ద్విజైః ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం శాస్త్రార్థవ్యవస్థితేసత్యన్యాని బహువిధాని సర్వాణివచనాని ప్రోక్తేష్వమావాస్యాభేదేష్వన్యతమవిషయత్వేన యథాయోగ్యం యోజనీయాని । తథాహి - తత్ర తావద్బోధాయన ఆహ — ॥ శ్లో ॥ మధ్యాహ్నాత్పరతోయత్ర చతుర్దశ్యనువర్తతే । సినీవాలీ తుసాజ్ఞేయాపితృకార్యేతునిష్ఫలా ॥ * ॥ ఇతి । బృహస్పతిరపి — ॥ శ్లో ॥ మధ్యాహ్నాదూర్ధ్వమావాస్యాపరస్తాత్సంప్రవర్తతే । భూతవిద్ధాతుసాజ్ఞేయానసాపక్షచ్ఛిదశీభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర మధ్యాహ్నాదూర్ధ్వమపరాహ్ణమతిక్రమ్యపరస్తాదమావాస్యాప్రవర్తత ఇతి వ్యాఖ్యేయమ్ । తదేతద్వచనద్వయం పరేద్యురేవాపరాహ్ణవ్యాప్తౌ యోజనీయమ్ । యత్తు బోధాయనవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ ఘటికైకాప్యమావాస్యాప్రతిపత్సునచేత్తదా ।

భూతవిద్ధైవ సా గ్రాహ్యా దైవే పిత్ర్యే చ కర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । ప్రతిపత్సు ఘటికైకాపి కర్మకాలసమ్బన్ధినీ యది న స్యాదిత్యర్థః । తదేతద్వచనం పూర్వేద్యురపరాహ్ణావ్యాప్తౌ ద్రష్టవ్యమ్ । యచ్చ హారీతేనోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ పూర్వాహ్ణే చేదమావాస్యా హ్యపరాహ్ణే న చేత్తు సా । ప్రతిపద్యపి కర్తవ్యం శ్రాద్ధం శ్రాద్ధవిదో విదుః ॥ * ॥ ఇతి తద్దినద్వయేప్యపరాహ్ణావ్యాపిత్వాభావే సతి కుతపకాలవ్యాపిత్వేనానగ్నికేన పరదినే కర్తవ్యమిత్యేవంపరమ్ । తథా చ తేనైవోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ భూతవిద్ధాప్యమావాస్యా ప్రతిపన్మిశ్రితాపి వా । పిత్ర్యే కర్మణి విద్వద్భిః గ్రాహ్యా కుతపకాలికీ ॥ * ॥ ఇతి । శ్లోకగౌతమోఽపి — ॥ శ్లో ॥ పూర్వాహ్ణే చేత్ప్రతిపదో భూతే సాయమమా యది । ఆరభ్య కుతపే శ్రాద్ధం రౌహిణం నైవ లఙ్ఘయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । భృగురపి — ॥ శ్లో ॥ మధ్యందినం పితౄణాం యదమావాస్యాన్త్యలిప్తికా । తస్మాద్యదహ్ని పర్వాన్తస్తత్ర శ్రాద్ధం సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యత్ర మధ్యాహ్నే దర్శావసానం తత్ర శ్రాద్ధమిత్యర్థః । యత్తు భరద్వాజవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ యది సఙ్గవకాలస్పృగమావాస్యాత్త్యనాడికా । తదా తస్మిన్దినే శ్రాద్ధం కుర్యాత్పూర్వేద్యురన్యథా ॥ * ॥ ఇతి । యదపి నారదవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ సఙ్గవస్పృగమావాస్యా చేదహన్యేవ పార్వణమ్ । ఊనా చేద్ఘటికాషట్కాద్భవేత్పూర్వదినే విధిః ॥ * ॥ ఇతి తదమాశ్రాద్ధవిషయమ్ । తచ్చ వక్ష్యతే । యత్తు హారీతవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ కన్యామకరమీనేషు తులాయాం మిథునే తథా । భూతవిద్ధైవ సర్వేషాం పూజ్యా భవతి యత్నతః ॥ * ॥ ఇతి తద్వ్రతవిషయమ్ । తథా చ జాబాలిః — ॥ శ్లో ॥ తులాయాం మకరే మీనే కన్యాయాం మిథునేష్వమా । భూతవిద్ధా వ్రతే గ్రాహ్యా శేషేషు ప్రతిపద్యుతా ॥ * ॥ ఇతి । సర్వమేతత్సఙ్గృహీతం కాలనిర్ణయే — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధేఽపరాహ్ణకాలీనో దర్శ ఆబ్దికవన్మతః । దినద్వయేప్యేకదేశవృత్తౌ గ్రాహ్యో మహత్త్వతః ॥ తుల్యత్వం చేదేకదేశే క్షయే పూర్వోఽన్యథోత్తరః । కృత్స్నవ్యాప్త్యోర్ద్వయోరహ్నోరుత్తరస్థితివృద్ధితః ॥ సాగ్న్యనగ్నివ్యవస్థా స్యాన్న స్యాచ్చేదపరాహ్ణయోః । పూర్వేద్యుస్సాగ్నికః కుర్యాదుత్తరేద్యురనగ్నికః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర దినద్వయేఽప్యపరా

ష్ణాస్పర్శాభావపక్షే సాగ్న్యనగ్నివ్యవస్థాకృతా పద్ధక్ష్మీయే — ॥ శ్లో ॥ దర్శో యత్రాపరాహ్ణం స్పృశతిసదివసశ్శ్రాద్ధకాలోద్వయోశ్చేద్యత్రానల్పస్సతుస్యాద్యదిభవతిసమః క్షీయమాణేతుపూర్వః । వృద్ధౌ సామ్యేప్యనగ్నేరుభవతి వృషళయోశ్చశ్వపవాహితాగ్నేః పూర్వోనత్వాపరాహ్ణం స్పృశతిసకుతపశ్శ్రాద్ధకాలఃప్రశస్తః ॥ * ॥ ఇతి । పూర్వదినేపరదినేవాఽపరాహ్ణస్పర్శే తదేవదర్శస్పర్శయుక్తం దినంగ్రాహ్యమ్, ఉభయత్రాపరాహ్ణేదర్శస్పర్శే, అనల్పః - అధికః, తదేవదినం గ్రాహ్యమ్, ద్వయోరపరాహ్ణయోస్స్పర్శసామ్యే క్షయపక్షే సర్వైః పూర్వదినంగ్రాహ్యమ్, వృద్ధౌసామ్యేచ సాగ్నేః పూర్వం నిరగ్నేః స్త్రీశూద్రయోశ్చ పరదినం గ్రాహ్యమిత్యర్థః । ప్రకారాన్తరముక్తం కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ అమావాస్యాద్విధాశుద్ధా భూతవిద్ధాచ సాపునః। చతుర్ధా ప్రతిపద్యేవ భూతఏవాపరాహ్ణికీ ॥ తథావిధోభయత్రస్యాదుభయత్రా తథావిధా । శుద్ధా నిస్సంశయావిద్ధా ప్రథమాపరకాలికీ ॥ ద్వితీయాతుభవేత్పూర్వా తృతీయాతు తిథేఃక్షయే । సాగ్న్యనగ్నిస్త్రీశూద్రాణాం పాగ్వ్యపర్యాద్వ్యవస్థితా ॥ వృద్ధౌపరైవసర్వేషాం సైవసామ్యేఽపిసంమతా । చతుర్థ్యపిపరాగ్రాహ్యా యత్స్యాత్కుతపకాలికీ ॥*॥ ఇతి । ఉభయత్రాపరాహ్ణికీ తృతీయా సాఽమావాస్యాక్షయే ఆహితాగ్నేః పూర్వా అనగ్న్యాదీనాం పరాతిథివృద్ధౌ సామ్యేచ పరైవేత్యర్థః । అత్రకృత్స్నాఽపరాహ్ణవ్యాపిత్వే తదేకదేశవ్యాపిత్వేఽప్యయమేవ నిర్ణయ ఇతిస్పర్శాధిక్యమనాదృత్యోక్తమ్, ఏతత్, “ ॥ శ్లో ॥ తత్రాల్పత్వమహత్త్వాభ్యాం నిర్ణయఃపితృకర్మణి । ” ఇతిస్మరణాదుపేక్ష్యమ్। ఏవం చ పూర్వత్రపరత్రవా ఏకస్మిన్ దినే అపరాహ్ణే అమావాస్యాస్పర్శేసతి తదేవగ్రాహ్యమ్, దినద్వయేప్యేకదేశేవైషమ్యేణాపరాహ్ణవ్యాప్తౌ యత్రాధికవ్యాప్తిస్తదేవ గ్రాహ్యమ్, సామ్యేనైకదేశవ్యాప్తౌ అమావాస్యాక్షయేపూర్వదినమ్, వృద్ధావుత్తరదినమ్, దినద్వయేఽపికృత్స్నాఽపరాహ్ణవ్యాప్తావుత్తరదినమ్, దినద్వయేఽప్యపరాహ్ణస్పర్శాభావే ఆహితాగ్నేః పూర్వదినం అనాహితాగ్నిస్త్రీశూద్రాణాం పరదినమితి కాలనిర్ణ

యోక్త దర్శనిర్ణయశ్శిష్టసంమతః । ఆహితాగ్నేర్దర్శశ్రాద్ధమేవ మాసిశ్రాద్ధం నాపరమిత్యాహ మనుః — ॥ శ్లో ॥ పితృయజ్ఞంతు నిర్వర్త్య విప్రశ్చన్ద్రక్షయేఽగ్నిమాన్ । పిణ్డాన్వాహార్యకంశ్రాద్ధం కుర్యాన్మాసానుమాసికమ్ ॥ పిణ్డానాం మాసికం శ్రాద్ధమన్వాహార్యంవిదుర్బుధాః । నదర్శేనవినాశ్రాద్ధమాహితాగ్నేర్ద్విజన్మనః ॥ * ॥ ఇతి । అగ్నిమాన్విప్రః-ఆహితాగ్నిర్ద్విజః, చన్ద్రక్షయే - అమావాస్యాయామ్, పితృయజ్ఞమ్-శ్రౌతంపిణ్డపితృయజ్ఞమ్, నిర్వర్త్య, పిణ్డాన్వాహార్యకమ్ - పిణ్డపితృయజ్ఞాఙ్గభూతానాం పిణ్డానామనుపశ్చాదాహార్యంప్రయోజ్యమ్, ఆహార్యమేవాహార్యకమ్, మాసాఽనుమాసికమ్ - ప్రతిమాసం కుర్యాత్ , మాసికంశ్రాద్ధమ్ - మాసిశ్రాద్ధమేవ, పిణ్డానామన్వాహార్యమ్ - పశ్చాత్ప్రయోజ్యమ్, విదుర్బుధాః దర్శశ్రాద్ధేనవినా మాసిశ్రాద్ధం నాపరమిత్యర్థః । అస్యకాలమాహకాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ పిణ్డాన్వాహార్యకంశ్రాద్ధం క్షీణేరాజని శస్యతే । వాసరస్యతృతీయేంఽశే నాతిసన్ధ్యాసమీపతః ॥ అష్టమేంఽశే చతుర్దశ్యాః క్షీణోభవతిచన్ద్రమాః । అమావాస్యాష్టమాఽంశేచ పునఃకిలోభవేదణుః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర " నాతిసన్ధ్యాసమీపతః " ఇతిసాయంకాలస్య నిషేధాదపరాహ్ణః కర్మ కాలఇతి కాలనిర్ణయే వ్యాఖ్యాతమ్ । యత్తు గౌతమవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ అమావాస్యోదయేయత్ర విద్యతే తత్రవాసరే । ప్రతిపద్యపి కుర్వీత శ్రాద్ధకర్మ విశేషతః ॥ * ॥ ఇతి । యచ్చబృహస్పతివచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ అమావాస్యాకలామాత్రముదయేయత్రవిద్యతే । తత్రస్నానజపశ్రాద్ధవ్రతహోమాదికారయేత్ ॥*॥ ఇతి । తత్రశ్రాద్ధశబ్దఃపిణ్డపితృయజ్ఞపరః, అన్యథా " ॥ శ్లో ॥ సినీవాలీద్విజైగ్రాహ్యా సాగ్నికైఃపితృకర్మణి " ఇతివచనవిరోధప్రసఙ్గాత్ । ఏవంచప్రతిపద్దినే కించిదమావాస్యాసమ్బన్ధేఽపి తత్రపిణ్డపితృయజ్ఞః పూర్వదినే శ్రాద్ధం కర్తవ్యమ్ । నచైవంపితృయజ్ఞంతు నిర్వర్త్యేతి పితృయజ్ఞస్యపూర్వభావిత్వవచనం విరుధ్యేతేతి శఙ్కనీయమ్, తస్యప్రాయికాభిప్రాయత్వాత్ । నపునస్సర్వత్రకృత పిణ్డపితృయజ్ఞస్యైవాగ్నిమతశ్శ్రాద్ధాధికారఇతి మనునా నియమ్యతే । పరమార్థతస్తు పితృయజ్ఞశబ్దస్తర్పణపరః ।

తథాచమత్స్యపురాణే — ॥ శ్లో ॥ పితృయజ్ఞంతు నిర్వర్త్య తర్పణాఖ్యం
తుయో౽గ్నిమాన్ । పిణ్డాన్వాహార్యకం కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధమిన్దుక్షయే సతి ॥ * ॥
ఇతి । ఆహితాగ్నేర్బ్రాహ్మణభోజనాత్మకమపి శ్రాద్ధం నావశ్యకమ్, త
త్ఫలస్యాన్యథాసిద్ధత్వాదిత్యాహమనుః — ॥ శ్లో ॥ యదేవంతర్పయత్య
ద్భిః పితౄన్స్నాత్వాద్విజోత్తమః । తేనైవ సర్వమాప్నోతి పితృయజ్ఞక్రి
యాఫలమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తేనైవ - ఆహితాగ్నివిహితేన పిణ్డపితృయజ్ఞేనైవ,
బ్రాహ్మణభోజనాత్మకశ్రాద్ధఫలమాప్నోతీత్యర్థః । ఏవంచాహితాగ్నేస్తిలత
ర్పణం పిణ్డపితృయజ్ఞశ్చావశ్యకః, బ్రాహ్మణభోజనాత్మకం పిణ్డాన్వా
హార్యకశ్రాద్ధంతు వైకల్పికమిత్యుక్తంభవతి । పిణ్డాన్వాహార్యకశ్రాద్ధం
ప్రకృత్యజీవపితృకస్య పిణ్డదానేవిశేషమాహమనుః — ॥ శ్లో ॥ ధ్రియమా
ణేతుపితరిపూర్వేషామేవనిర్వపేత్ । విప్రవద్వాపితచ్ఛ్రాద్ధే స్వకంపి
తరమాశయేత్ ॥ పితాయస్యతువృత్తస్స్యాజ్జీవేచ్చాపిపితామహః । పితు
స్స్వనామసఙ్కీర్త్య కీర్తయేత్ప్రపితామహమ్ ॥ పితామహోవా త
చ్ఛ్రాద్ధం భుఞ్జీతేత్యబ్రవీన్మనుః । కామంవాతదనుజ్ఞాతో యుక్తమేవ స
మాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । విప్రవత్ - నిమన్త్రితవిప్రవద్వృతమ్ । మృత
పితుఃపితామహస్యవా భోజనపక్షే ద్వయోరేవ పిణ్డదానమ్, పిణ్డదానస్థా
నే భోజనవిధానాత్, “ ॥ శ్లో ॥ జీవమానేనదేయంస్యాద్యస్మాద్భరతస
త్తమ । తస్మాజ్జీవపితా కుర్యాద్ద్వాభ్యామేవనసంశయః ॥ ” ఇతి భవిష్య
త్పురాణవచనాచ్చ । “ ॥ శ్లో ॥ పితుస్స్వనామసఙ్కీర్త్య కీర్తయేత్ప్ర
పితామహమ్ । ” ఇత్యస్మిన్పక్షే ప్రపితామహపితురపి పిణ్డందద్యాత్,
“ త్రిషుపిణ్డః ప్రవర్తతే ” ఇతినియమాత్ । “ కామంవాతదనుజ్ఞాతః ” ఇ
త్యనేనపక్షాన్తరముక్తమ్, తదనుజ్ఞాతోయుక్తసమాచరణంచాత్ర పితామ
హస్యాపిపిణ్డదానం సమస్తపిణ్డవిలోపో వా, కుతః ? పక్షాన్తరస్యాసమ్భవా
దితి మానవవ్యాఖ్యానేఽభిహితమ్ । తథాచనిగమే — ॥ వా ॥ యోవా
జీవతిపితౄణాం తంభోజయేత్ । పితృస్థానఇత్యేకే । జీవతామజీవతాంవా
దేయమేవేతిహిరణ్యకేతుః ॥ * ॥ ఇతి । తతశ్చ “ ॥ శ్లో ॥ సపితుః పితృకృ
త్యేషుహ్యధికారోనవిద్యతే । నజీవన్తమతిక్రమ్యకిఞ్చిద్దద్యాదితిశ్రుతిః ॥”

ఇతికాత్యాయనవచనమ్ , ఆహితాగ్నికర్తృకపిణ్డాన్వాహార్యకశ్రాద్ధేన ప్రవర్తతే । తథాచసుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ నజీవపితృకః కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధమిష్టిమృతేద్విజః । యేభ్యఏవపితాదద్యాత్తేభ్యః కుర్వీతసాగ్నికః ॥ సాగ్నికోఽపినకుర్వీతజీవతిప్రపితామహే ॥ * ॥ ఇతి । ప్రపితామహగ్రహణం పితృపితామహయోరుపేతప్రపితామహప్రదర్శనార్థమ్ । అతఏవవిష్ణుః — ॥ వా ॥ పితరిపితామహేప్రపితామహేచజీవతినైవదద్యాత్ ॥*॥ ఇతి । సఏవ — ॥ వా ॥ పితరిజీవతిశ్రాద్ధంకుర్యాత్సర్వేషాంపితాకుర్యాత్తేషాంకుర్యాత్పితరిపితామహేచయేషాం పితామహః ॥ * ॥ ఇతి । పిత్రాదిషుద్వయోరేకస్యవామరణేఽపితేనైవోక్తమ్ — ॥ వా ॥ యస్యపితాప్రేతస్స్యాత్సపిత్రేపిణ్డంనిధాయప్రపితామహాత్పరంద్వాభ్యాం దద్యాత్ , యస్యపితామహః ప్రేతస్స్యాత్తస్మై పిణ్డం నిధాయ ప్రపితామహాత్పరంద్వాభ్యాం దద్యాత్ , యస్యపితాప్రపితామహశ్చప్రేతౌస్యాతాం సపిత్రే పిణ్డం నిధాయ పితామహాత్పరం ద్వాభ్యాందద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । పిణ్డపితృయజ్ఞేప్యాహయజ్ఞపార్శ్వకః — ॥ శ్లో ॥ హోమాన్తఃపితృయజ్ఞస్స్యాజ్జీవేపితరిజానతః । పితరం భోజయిత్వా వా పిణ్డౌనిర్వర్తయేత్పరౌ ॥ ఉభౌతస్యవ్యతీతౌతు జీవేచ్చేత్ప్రపితామహః । పిణ్డౌ నిర్వర్తయేత్పూర్వౌ ర్వా భోజయేత్ప్రపితామహమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యమోఽపివిశేషమాహ — ॥ శ్లో ॥ పిత్ర్యం జీవపితురోక్తమగ్నౌ హోమోఽపి పాక్షికః । యేభ్యో వాపి పితా తేభ్యో దద్యాద్వైతానకర్మణి ॥ దద్యాత్తేభ్యఃపరేభ్యస్తు జీవేచ్చేత్త్రితయంయది ॥ * ॥ ఇతి । పిత్ర్యమ్ - పిణ్డదానమ్ , వైతానకర్మణి - పిణ్డపితృయజ్ఞఇత్యర్థః । భవిష్యత్పురాణేతు నిషేధఃకృతః — ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యక్షమర్చనం శ్రాద్ధే నిషిద్ధం మనురబ్రవీత్ । పిణ్డనిర్వాపణం చాపి మహాపాతకసంమితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మనురత్రజ్ఞానవాన్, మనునాప్రత్యక్షార్చనస్యోక్తత్వాత్ । ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ యదిజీవపితానదద్యాద్ధోమాన్తంకృత్వావిరమేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనస్తు — ॥ వా ॥ పిణ్డాన్నిర్వర్తయేత్పరాచీనపాణిః పిత్రే పితామహాయ ప్రపితామహాయైతత్తేతతాసౌయేచత్వామన్వితి తస్మైయఏషాం ప్రేతాస్స్యురితిగౌణ

కారిః ప్రత్యక్షమితరానర్చయేత్తదర్థత్వాత్, సర్వేభ్య ఏవ నిర్వృణుయా
దితి తౌల్వలిః క్రియాగుణత్వాత్ , అపిజీవాన్తఆత్రిభ్యః ప్రేతేభ్య ఏవ ని
ర్వృణుయాదితి గౌతమః క్రియాహ్యర్థకారితా , ఉపాయవిశేషో జీవమృ
తానాం నపరేభ్యోఽనధికారాన్నప్రత్యక్షం నజీవేభ్యో నిర్వృణుయాన్న
జీవాన్తర్హి తేభ్యో జుహుయాజ్జీవేభ్యస్సర్వహుతం సర్వజీవనే ॥ * ॥
ఇతి । ఏషామ్ - పిత్రాదీనాం త్రయాణాం మధ్యే యోయః ప్రేతస్తస్మై ని
ర్వృణుయాత్పిణ్డం దద్యాదితరాంస్తుప్రత్యక్షమర్చయేత్తదర్థత్వాత్పిత్రా
దితృప్తికరపిణ్డార్థత్వాత్ప్రత్యక్షార్చనస్యేతి గౌణకారిమతమ్ , సర్వే
భ్యః పిత్రాదిభ్యస్త్రిభ్యో జీవేభ్యః ప్రేతేభ్యశ్చ నిర్వృణుయాత్క్రి
యాగుణత్వాత్క్రియాం ప్రతి తేషాం పిత్రాదీనాం గుణభూతత్వాదితి
తౌల్వలిమతమ్ , అపిజీవాన్తే పిత్రాదిషు త్రిషుమధ్యే యో జీవతి తదన్తే ఆ
త్రిభ్యః ప్రేతేభ్యో జీవావ్యవహితేభ్యో నిర్వృణుయాత్క్రియాహ్యర్థకా
రితా అర్థోఽమరణం తత్ప్రవృత్తితాయతః క్రియేతి గౌతమమతమ్ , ఉ
పాయేత్యాది జీవతాం మృతానాంచ పిణ్డదానే ఉపాయవిశేషో వక్ష్యత ఇ
త్యర్థః । అత్రోపన్యస్తేషు పక్షేషు తావద్గౌతమమతం దూషయతి నపరేభ్య ఇ
తి, పిత్రాదిభ్యస్త్రిభ్యః పరేభ్యో న నిర్వృణుయాదనధికారాత్, “పిత్రే
దదాతి పితామహాయ దదాతి ప్రపితామహాయ దదాతి” ఇతి శ్రుతేస్తేభ్యః
పరేషాం పిణ్డదానేఽనధికార ఆహితాగ్నేరిత్యర్థః , సర్వప్రతిషేధేప్యనధి
కారాదిత్యయమేవ హేతుః । గౌణకారిమతం దూషయతి నప్రత్యక్షమితి,
“ప్రేతేభ్యో దద్యాత్ ” ఇతి శ్రుతేః , “ ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యక్షమర్చనం
శ్రాద్ధే నిషిద్ధం మనురబ్రవీత్ ” ఇతి స్మృతేశ్చ । తౌల్వలిమతం దూషయ
తి నజీవేభ్య ఇతి । సర్వపక్షానుగతం దూషణమాహ నజీవాన్తర్హి తేభ్య
ఇతి । అథోపాయవిశేష ఉచ్యతే జుహుయాజ్జీవేభ్య ఇతి । పిణ్డనిర్వాప
ణమన్త్రైణస్వాహాన్తై నజీవేభ్యో జుహుయాత్ప్రేతేభ్యో నిర్వృణుయా
త్ । సర్వేజీవన్తశ్చేత్సర్వేషాం పిణ్డానాం హవనమిత్యర్థః । యథాస్వ
సూత్రమిహవ్యవస్థా .

అమాయాంయోగవిశేషః

అథాన్యాన్యప్యమావాస్యావిషయాణి వచనానిలిఖ్యన్తే । విష్ణుపురాణే — ॥ శ్లో ॥ అమావాస్యాయదా మైత్ర విశాఖాస్వాతియోగినీ । శ్రాద్ధే పితృగణస్తృప్తిమవాప్నోత్యష్టవార్షికీమ్ ॥ అమావాస్యా యదా పుష్యే రౌద్రేఽథర్క్షే పునర్వసౌ । ద్వాదశాబ్దం తదాతృప్తిం ప్రయాన్తి పితరోఽర్చితాః ॥ వాసవాజైకపాదర్క్షే పితౄణాం తృప్తిమిచ్ఛతామ్ । వారుణేచాప్యమావాస్యా దేవానామపిదుర్లభా ॥ నవస్వృక్షేష్వమావాస్యా యదైతేష్వవనీపతే ॥ * ॥ ఇతి । మైత్రమ్ - అనూరాధానక్షత్రమ్, రౌద్రమ్ - ఆర్ద్రానక్షత్రమ్ , వాసవమ్ - ధనిష్ఠానక్షత్రమ్ , అజైకపాదృక్షమ్ - పూర్వాభాద్రపదమ్ , వారుణమ్ - శతభిషఙ్నక్షత్రమ్ । తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ మాఘాసితేపఞ్చదశీ కదాచిదుపైతియోగం యదివారుణేన । ఋక్షేణకాలస్సపరఃపితౄణాం నహ్యల్పపుణ్యైర్నృపలభ్యతేఽసౌ ॥ గాయన్తి కేచిత్పితరఃకదానువర్షామఘాతృప్తిమవాప్యభూయః । మాఘాసితాన్తే శుభతీర్థతోయైర్యాస్యామతృప్తిం తనయాదిదత్తైః ॥ కాలేధనిష్ఠా యది నామతస్మిన్ భవేత్తుభూపాలతదాపితృభ్యః । దత్తంజలాన్నం ప్రదదాతితృప్తిం వర్షాయుతం తత్కులజైర్మనుష్యైః ॥ * ॥ ఇతి । తస్మిన్కాలే - మాఘాసితపఞ్చదశ్యామిత్యర్థః । మహాభారతేఽపి — ॥ శ్లో ॥ తత్రైవచేద్భాద్రపదాస్తుపూర్వాః కాలేతదా యత్క్రియతే పితృభ్యః । శ్రాద్ధంపరాం తృప్తిముపేత్యతేన యుగంసహస్రం పితరస్స్వపన్తి ॥*॥ ఇతి । తత్రైవ - మాఘాసితపఞ్చదశ్యామిత్యర్థః । మహాభారతఏవ — ॥ శ్లో ॥ శ్రవణాశ్విధనిష్ఠార్ద్రానాగదైవతమాపతేత్ । రవివారయుతామాయాం వ్యతీపాతస్సఉచ్యతే ॥ వ్యతీపాతాఖ్యయోగోఽయం శతార్కగ్రహసన్నిభః । అమార్కపాతశ్రవణైర్యుక్తాచేత్పుష్యమాఘయోః ॥ అర్ధోదయస్సవిజ్ఞేయఃకోటిసూర్యగ్రహైస్సమః । సౌమ్యవారేణయోగోఽయం మహోదయఇతిస్మృతః ॥ * ॥ ఇతి । అర్కః - ఆదిత్యవారః , పాతః - వ్యతీపాతః । సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ పాతస్యాన్తఃపూర్వపాదస్త్వమాయాశ్శ్రోణామధ్యం భాస్కరస్యోదయశ్చ । భానోర్వారేత్వేషచార్ధో

దయస్స్యాత్సౌమ్యే వారే తం మహాపూర్వమాహుః ॥ * ॥ ఇతి । ఏషః - భానువారః, అమావాస్యాతిథిర్వా, నతు భాస్కరోదయమాత్రమ్, పూర్వోక్తభారతవచనాద్భాస్కరోదయసమయే ఏతాదృశయోగశ్చేద్విశేషః, ఉదయానన్తరముహూచేదపి భారతవచనానురోధేన యోగేఽర్ధోదయ ఏవ । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ అమావై సోమవారేణ రవివారేణ సప్తమీ । చతుర్థీ భౌమవారేణ విషువైస్సదృశం ఫలమ్ ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖోఽపి — ॥ శ్లో ॥ అమావాస్యాతు సోమేన సప్తమీ భానునా సహ । చతుర్థీ భూమిపుత్రేణ సోమపుత్రేణ చాష్టమీ ॥ చతస్రస్తిథయస్త్వేతాః సూర్యగ్రహణసన్నిభాః ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శే సంగ్రహేఽప్యుక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ మైత్రేన్ద్రాగ్నిస్వాతియుక్తే దర్శే శ్రాద్ధం కరోతి యః । ప్రీతిం పితౄణామాదధ్యాత్సోఽలభ్యామష్టవార్షికీమ్ ॥ ఆదిత్యపుష్యరౌద్రర్క్షయుక్తో దర్శో యదా తదా । శ్రాద్ధదః ప్రీతిమాదధ్యాత్పితౄణాం ద్వాదశాబ్దికీమ్ ॥ వారుణాజైకపాదృక్షవాసవైర్యద్యమాయుతా । తదా చ శ్రాద్ధకృద్దద్యాత్పితౄణాం తృప్తిముత్తమామ్ ॥ పూర్వభాద్రపదం ప్రాప్తా మాఘ్యమా శ్రాద్ధదో నరః । యాగసాహస్రికీం తృప్తిం పితౄణాముపకల్పయేత్ ॥ వాసవేన యదా యుక్తా సైవాస్యామన్నమమ్బు వా । దత్తం వర్షాయుతం ప్రీతిం పితౄణాం జనయేద్ధ్రువమ్ ॥ రవివారసమేతాయామమాయాం యది వాసవమ్ । వైష్ణవం రౌద్రమాహేయమాశ్వినం చ భవేదుడు ॥ యస్మాద్వ్యతీపాతయోగశ్శతార్కగ్రహసన్నిభః । అర్కశ్రుతివ్యతీపాతయుక్తాఽమా పుష్యమాఘయోః ॥ అసావర్ధోదయో యోగః కోట్యర్కగ్రహసన్నిభః । సోమవారయుతో దర్శస్సూర్యగ్రహణసన్నిభః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అమాసోమేన భౌమేన గురుణా వా యుతా యది । సా తిథిః పుష్కలానామ సూర్యగ్రహణసన్నిభా ॥ * ॥ ఇతి. ఇత్యమావాస్యానిర్ణయః.

అష్టకాశ్రాద్ధనిరూపణమ్

అథాష్టకాః, తాశ్చతస్రః, మార్గశీర్షాది మాసచతుష్టయాపరపక్షాష్టమ్యః । తథా చ శౌనకః — ॥ వా ॥ హేమన్తశిశిరయోశ్చతుర్ణామపరపక్షాణామష్టమీష్వష్టకాః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర విశేషమాహ విష్ణుః —

॥ వా ॥ అష్టకాస్తిస్రోఽష్టమ్యోఽన్వష్టకాయాఃపూర్వేద్యుః ప్రోష్ఠపదే హే
మన్తశిశిరయోరపరపక్షేషు ॥ * ॥ ఇతి । అన్వష్టకాయాః - నవమ్యాః , పూ
ర్వేద్యుః - సప్తమ్యాః । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మార్గశీర్షేచ పౌ
షేచ మాఘే ప్రౌష్ఠేచఫాల్గునే । కృష్ణపక్షేషుపూర్వేద్యురన్వష్టక్యంత
థాఽష్టమీ ॥ ఇతితిస్రోఽష్టకాస్తాసు శ్రాద్ధం కుర్వీతపార్వణమ్ ॥ * ॥ ఇతి ।
అత్రపార్వణోక్త్యా పిత్రాదీనాం త్రయాణాముద్దేశ్యత్వమ్ , “ అష్ట
కాసుచవృద్ధౌచ ” ఇతిపూర్వోక్తవచనేన మాత్రాదీనామపి త్రయాణా
ముద్దేశ్యత్వమ్ । తథాచపితృమేధసారే — ॥ వా ॥ అష్టకాస్వష్టావిప్రా
ద్వావిప్రౌ విశ్వేదేవౌ పిత్రాదయస్త్రయో మాత్రాదయస్త్రయః ॥ * ॥
ఇతి । “ ॥ శ్లో ॥ పితరోయత్రపూజ్యన్తే తత్రమాతామహాఅపి ” ఇతివచ
నాన్మాతామహాదీనామపి త్రయపక్షోవా ఇతి కేచిత్ , తన్న , అష్టానామే
వవిధానాత్ । ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ తమష్టధాకృత్వా బ్రాహ్మణేభ్య
ఉపహరతి ॥ * ॥ ఇతి । తాత్పర్యదర్శనేవ్యాఖ్యాతమేతత్ — ॥ వా ॥
అష్టధాకృత్వేత్యష్టభ్యోబ్రాహ్మణేభ్యఇతి విధాతుమ్ , తేనేహబ్రాహ్మ
ణైకత్వబాధః ॥ * ॥ ఇతి । యత్త్వాపస్తమ్బేనోక్తమ్ — ॥ వా ॥ యా
మాఘ్యాః పౌర్ణమాస్యా ఉపరిష్టాద్వ్యష్టకాఽస్యామష్టమీ జ్యేష్ఠయా స
మ్పద్యతే తామేకాష్టకేత్యాచక్షతే ॥ * ॥ ఇతి । వ్యష్టకా - కృష్ణపక్ష
ఇత్యర్థః । ఏతత్ , అపూపం చతుశ్శరావమిత్యాదేర్వక్ష్యమాణప్రయో
గస్య మాఘకృష్ణాష్టమ్యామేవప్రాపణార్థం నత్వష్టకాన్తరాన్వష్టకాది
నిరాసార్థమ్ । తథాచ తేనైవోక్తమ్ — ॥ వా ॥ శ్వోభూతేఽన్వష్టకాత
స్యామాసిశ్రాద్ధేన కల్పోవ్యాఖ్యాతః ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనః —
॥ శ్లో ॥ హేమన్తశిశిరర్త్వోస్తు చతుర్ణామపిసత్తమైః । సమర్థైరష్టకా కా
ర్యా కృష్ణానామష్టమీషుచ ॥ * ॥ బోధాయనోఽపి — ॥ వా ॥ ఉపరిష్టా
న్మాఘ్యాఃపౌర్ణమాస్యా అపరపక్షస్యసప్తమ్యామష్టమ్యాం నవమ్యామితి
క్రియేతాపివాష్టమ్యామేవ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చాష్టకాశ్రాద్ధం నిత్యమ్ ,
“ ॥ శ్లో ॥ అమావాస్యావ్యతీపాతపౌర్ణమాస్యష్టకాసుచ । విద్వాంశ్శ్రా
ద్ధమకుర్వాణః ప్రాయశ్చిత్తీయతేహిసః ॥ ” ఇతి పితామహస్మరణాత్ ।

తథా చానుకల్పమాహాశ్వలాయనః — ॥ వా ॥ అప్యనడుహాయవసమాహరేదగ్నినా వాకక్షముపోషేదేషాఽష్టకేతి, నత్వేవానష్టకస్స్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ వా ॥ అపి వాఽనూచానేభ్య ఉదకుమ్భమాహరేదపి వా శ్రాద్ధమన్త్రాన్నదీయాత నత్వేవానష్టకస్స్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనస్మృతౌ — ॥ శ్లో ॥ తిలోదకం ప్రదాతవ్యం నిర్ధనేనాతిభక్తితః । అష్టకాశ్రాద్ధసిద్ధ్యర్థం ప్రోష్ఠపన్మాఘమాసయోః ॥ అష్టకాం యేన కుర్వన్తి సర్వశక్త్యా మాసయోస్తయోః । అనాద్యయాం మధ్యమాయాం వా సితాష్టమ్యాం యతాత్మనా ॥ తే విరూపా దరిద్రాశ్చ భవిష్యన్తి భవే భవే ॥ * ॥ ఇతి .

మహాలయశ్రాద్ధనిరూపణమ్

అథ మహాలయశ్రాద్ధం నిరూప్యతే, తత్ర వృద్ధమనుః — ॥ శ్లో ॥ నభస్యస్యాపరః పక్షో యత్ర కన్యాం వ్రజేద్రవిః । స మహాలయసంజ్ఞస్స్యాద్గజచ్ఛాయాహ్వయస్తథా ॥ * ॥ ఇతి । మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ కన్యాగతే సవితరి దినాని దశ పఞ్చ చ । పార్వణేనైవ విధినా తత్ర శ్రాద్ధం విధీయతే ॥ ప్రతిపద్ధనలాభాయ ద్వితీయా హి ప్రజాప్రదా । వరార్థినాం తృతీయా చ చతుర్థీ శత్రునాశినీ ॥ శ్రియం ప్రాప్నోతి పఞ్చమ్యాం షష్ఠ్యాం పూజ్యో భవేన్నరః । గణాధిపత్యం సప్తమ్యామష్టమ్యాం బుద్ధిముత్తమామ్ ॥ స్త్రియో నవమ్యాం ప్రాప్నోతి దశమ్యాం పూర్ణకాఙ్క్షతా । వేదాంస్తథాఽఽప్నుయాత్సర్వానేకాదశ్యాం క్రియాపరః ॥ ద్వాదశ్యాం హేమలాభం చ ప్రాప్నోతి పితృపూజకః । ప్రజాం మేధాం పశూన్పుష్టిం స్వాతన్త్ర్యం వృద్ధిముత్తమామ్ ॥ దీర్ఘమాయురథైశ్వర్యం కుర్వాణస్తు త్రయోదశీమ్ । అవాప్నోతి న సన్దేహశ్శ్రాద్ధం శ్రాద్ధపరో నరః ॥ యువానః పితరో యస్య మృతాశ్శస్త్రేణ వై హతాః । తేన కార్యం చతుర్దశ్యాం తేషాం వృద్ధిమభీప్సతా ॥ శ్రాద్ధం కుర్వన్నమావాస్యాం యత్నేన పురుషశ్శుచిః । సర్వాన్కామానవాప్నోతి స్వర్గం వాఽత్యన్తమశ్నుతే ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు శాట్యాయనోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ నభస్యస్యాపరే పక్షే తిథిషోడశకం తు తత్ । కన్యాస్థార్కాన్వితం చేత్స్యాత్స కాలశ్శ్రాద్ధకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి తత్, ఆశ్వయుక్శుక్లప్రతిపదా సహ నభస్యాపరపక్షస్య

షోడశత్వాభిప్రాయేణ, తస్యాపి క్షీణచన్ద్రత్వావిశేషేణాపరపక్షానుప్ర
వేశసమ్భవాత్ । తదాహ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ అహష్షోడశకం యత్తు శుక్లప్ర
తిపదా సహ । చన్ద్రక్షయావిశేషేణ సాపి దర్శాత్మికా స్మృతా ॥ * ॥ ఇతి ।
కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ నభస్యస్యాపరః పక్షశ్శుక్లప్రతిపదా సహ । మ
హాలయ ఇతి ప్రోక్తో గజచ్ఛాయాహ్వయస్తథా ॥ * ॥ ఇతి । శ్లోకగౌత
మః — ॥ శ్లో ॥ కన్యాగతే సవితరి యాన్యహాని తు షోడశ । క్రతుభిస్తాని తు
ల్యాని సమ్పూర్ణవరదక్షిణైః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర పఞ్చదశదివసషోడశదివసవిధ్యో
ర్వ్రీహియవవద్వికల్ప ఇతి మాధవీయేఽభిహితమ్ । నభస్యాపరపక్షస్య క
న్యాస్థార్కాన్వితత్వేన ప్రశస్తతరత్వముచ్యతే, తదభావేఽపి తస్య ప్ర
శస్తత్వాత్ । తదాహ జాబాలిః — ॥ శ్లో ॥ అగతేఽపి రవౌ కన్యాం శ్రా
ద్ధం కుర్వీత సర్వదా । ఆషాఢ్యాః పఞ్చమః పక్షః ప్రశస్తః పితృకర్మసు । పు
త్రానాయుస్తథాఽఽరోగ్యమైశ్వర్యమతులం తథా । ప్రాప్నోతి పఞ్చమే
దత్వా శ్రాద్ధం కామాంస్తథాపరాన్ ॥ * ॥ ఇతి । బృహన్మనుః — ॥ శ్లో ॥
ఆషాఢీమవధిం కృత్వా పఞ్చమం పక్షమాశ్రితాః । కాఙ్క్షన్తి పితరః క్లిష్టా అ
న్నమప్యన్వహం జలమ్ ॥ తస్మాత్తత్రైవ దాతవ్యం దత్తమన్యత్ర నిష్ఫలమ్ ।
ఆషాఢీమవధిం కృత్వా యః పక్షః పఞ్చమో భవేత్ ॥ తత్ర శ్రాద్ధం ప్రకుర్వీ
త కన్యాస్థోఽర్కో భవేన్న వా ॥ * ॥ ఇతి । జాతుకర్ణిశ్చ — ॥ శ్లో ॥ నై
ర్ఋత్యాగికీ తిథిర్హ్యేషా పక్షో వై పఞ్చమః స్మృతః । తస్మిన్ హుతం హవిర్దత్తం
పితౄణామక్షయం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । కౌత్సః — ॥ శ్లో ॥ ఉత్తరా
హస్తచిత్రాసు కన్యాయాం భాస్వతి స్థితే । కృష్ణపక్షో గజచ్ఛాయాసమా
నః పితృకర్మసు ॥ పార్వణస్యావృతా కుర్యాదక్రోధశ్శ్రాద్ధమత్వరః ॥ * ॥
ఇతి । ఆవృతా - ప్రకారేణ । ఆదిత్యపురాణే — ॥ శ్లో ॥ పక్షాన్తరేఽపి
కన్యాస్థే రవౌ శ్రాద్ధం ప్రశస్యతే । కన్యాగతే పఞ్చమే తు విశేషేణైవ
కారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శాట్యాయనిః — ॥ శ్లో ॥ పుణ్యాః కన్యాగత
సూర్యాః పుణ్యః పక్షశ్చ పఞ్చమః । కన్యాస్థార్కాన్వితః పక్షః సోఽత్య
న్తం పుణ్య ఉచ్యతే ॥ * ॥ ఇతి । ఆదిమధ్యావసానేషు యత్ర క్వచన క
న్యాస్థార్కాన్వితత్వేన కృత్స్నః పక్షః పూజ్య ఇత్యర్థః । అత ఏవ కార్ష్ణా

జనిః — ॥ శ్లో ॥ ఆషాఢ్యా మధ్యేఽవసానే వా యత్ర కన్యాం వ్రజేద్రవిః । స పక్షస్సకలః పూజ్యశ్శ్రాద్ధషోడశకం ప్రతి ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ రవేః కన్యాగతత్వేన పక్షోఽయం పూజ్య ఇష్యతే । ఆదావేవాన్తరన్తే వా శస్తః కన్యాగతే రవౌ ॥ * ॥ ఇతి । పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ సింహాన్తకృష్ణపక్షస్యాషాఢ్యా మధ్యేఽన్తే వా కన్యార్కసఙ్క్రమే కృష్ణః పక్షో మహాలయే ప్రశస్తః, పఞ్చమ్యాది దశమ్యాద్యష్టమ్యాదివా దర్శాన్తం క్వచిద్దినే వా యథాశక్తి మహాలయశ్రాద్ధం కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రతిపదాది దర్శాన్తం శుక్లప్రతిపదన్తం వా శ్రాద్ధం కర్తుమశక్తశ్చేత్ పఞ్చమ్యాది దర్శాన్తమష్టమ్యాది దర్శాన్తం దశమ్యాది దర్శాన్తం వా చతుర్థ్యా ఊర్ధ్వమనిషిద్ధే ఏకస్మిన్ దినే వా యథాశక్తి కుర్యాదిత్యర్థః । తదాహ గౌతమః — ॥ వా ॥ అపరపక్షే శ్రాద్ధం పితృభ్యో దద్యాత్పఞ్చమ్యాది దర్శాన్తమష్టమ్యాది సర్వస్మిన్వా ॥ * ॥ ఇతి । బ్రహ్మాణ్డపురాణే — ॥ శ్లో ॥ నభస్యకృష్ణపక్షే తు శ్రాద్ధం కుర్యాద్దినే దినే । త్రిభాగహీనపక్షం వా త్రిభాగం చార్ధమేవ వా ॥ * ॥ ఇతి । పఞ్చమ్యాది దశమ్యాద్యష్టమ్యాది వేత్యర్థః । తథా చ కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ పక్షాద్యాది చ దర్శాన్తం పఞ్చమ్యాది దిగాది చ । అష్టమ్యాది యథాశక్తి కుర్యాదాపరపక్షికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పక్షాదిః - ప్రతిపత్, దిగాది - దశమ్యాది । అత్ర సర్వత్ర దర్శాన్తమితి సంబధ్యతే । కాత్యాయనః — ॥ వా ॥ అపరపక్షే శ్రాద్ధం కుర్వీతోర్ధ్వం చతుర్థ్యా యదహస్సంపద్యతే సప్తమ్యా ఊర్ధ్వం యదహస్సంపద్యతే ఋతే చతుర్దశీం శాకేనాప్యపరపక్షం నాతిక్రామేత్ ॥ * ॥ ఇతి । చతుర్థ్యాస్సప్తమ్యా వా ఊర్ధ్వం యస్మిన్నహని ద్రవ్యాది సంపద్యతే తస్మిన్నేవ కుర్యాదిత్యర్థః । అనేన ఏకస్మిన్నహని శ్రాద్ధం కుర్యాదిత్యుక్తం భవతి । తథా చ గౌతమః — ॥ వా ॥ సర్వస్మిన్వా ద్రవ్యదేశసంభవే వా కాలనియమశ్శక్తితః ॥ * ॥ ఇతి । నాగరఖణ్డేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఆషాఢ్యాః పఞ్చమే పక్షే కన్యాసంస్థే దివాకరే । యో వై శ్రాద్ధం నరః కుర్యాదేకస్మిన్నపి వాసరే ॥ తస్య సంవత్సరం యావత్తృప్తాస్స్యుః పితరో ధ్రువమ్ ॥ * ॥ ఇతి । వసిష్ఠః — ॥ వా ॥ ఊర్ధ్వం చతుర్థ్యాః పితృభ్యో దద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । మ

నురపి — ॥ శ్లో ॥ కృష్ణపక్షే దశమ్యాదౌ వర్జయిత్వా చతుర్దశీమ్ । శ్రాద్ధే ప్రశస్తాస్తిథయో యథైతా న తథేతరాః ॥ * ॥ ఇతి । పక్షమహాలయే నైవ చతుర్దశ్యాదివర్జ్యమ్, " ॥ శ్లో ॥ నభస్యకృష్ణపక్షే తు శ్రాద్ధం కుర్యాద్దినే దినే । నైవ నన్దాది వర్జ్యం స్యాన్నైవ వర్జ్యా చతుర్దశీ ॥ " ఇతి కార్ష్ణాజని స్మరణాత్ । అత ఏవ మాధవీయేఽభిహితమ్ — " ॥ శ్లో ॥ ప్రతిపత్ప్రభృతిష్వేకాం వర్జయిత్వా చతుర్దశీమ్ । శస్త్రేణ తు హతా యే వై తేభ్యస్తత్ర ప్రదీయతే ॥ " ఇతి యాజ్ఞవల్క్యవచనం పఞ్చమ్యాదిపక్షవిషయమ్, అన్యథా కార్ష్ణాజనివచనస్యానర్థకత్వం ప్రసజ్యేత ॥ * ॥ ఇతి । తథా కాలాదర్శే ॥ శ్లో ॥ ముక్త్వాద్యపక్షం నన్దాది వర్జ్యమాహుర్మహర్షయః ॥ * ॥ ఇతి । ప్రతిపదాది దర్శాన్తపక్ష ఆద్యః, తం ముక్త్వా అన్యేషు పక్షేషు నన్దాశుక్రవార చతుర్దశ్యాది వర్జనీయమాహురిత్యర్థః । " అపరపక్షే యదహస్సంపద్యేతామావాస్యాయాం విశేషేణ " ఇతి వచనాద్యదామావాస్యాయాం సకృన్మహాలయః క్రియతే, యదా పక్షమహాలయాది క్రియతే తదాఽమావాస్యాశ్రాద్ధం పృథగేవ కార్యమ్, " ॥ శ్లో ॥ ఆబ్దికం ప్రథమం కుర్యాన్మాసికం తు తతః పరమ్ । దర్శశ్రాద్ధం తృతీయం స్యాచ్చతుర్థస్తు మహాలయః ॥ " ఇత్యేకస్మిన్ దినే దర్శమహాలయశ్రాద్ధయోః పౌర్వాపర్యాద్దైవతాభేదాచ్చ । తచ్చ వక్ష్యతే చన్ద్రికాయామ్ — ॥ వా ॥ యద్యేకస్మిన్నహని తదా పృథగేవామావాస్యాశ్రాద్ధం కార్యమ్, " ॥ శ్లో ॥ అమావాస్యాష్టకా వృద్ధిః కృష్ణపక్షోఽయనద్వయమ్ । " ఇతి పృథగుపాదానాత్ । అతో యత్తు కైశ్చిదుక్తమమావాస్యాశ్రాద్ధమాపరపక్షికేణ శ్రాద్ధేన వికల్ప్యేత ఇతి తదపాస్తమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తదేవమ్, కృత్స్నః పఞ్చమః పక్షః పఞ్చమ్యాదిదర్శాన్తః అష్టమ్యాదిదర్శాన్తః దశమ్యాదిదర్శాన్తః పఞ్చమీదర్శయోర్మధ్యే అనిషిద్ధమేకం వా దినం మహాలయశ్రాద్ధకాలః । అత్రాప్యసామర్థ్యే పఞ్చమపక్షస్య పఞ్చమీమారభ్యానన్తరపక్షపఞ్చమీపర్యన్తాసు తిథిష్వనిషిద్ధాయామేకస్యాం తిథౌ యథాసమ్భవం గృహీ శ్రాద్ధం కుర్యాత్ । తదాహ యమః — ॥ శ్లో ॥ హంసే వర్షాసు కన్యాస్థే శాకేనాపి గృహే వసన్ । పఞ్చమ్యోరన్తరే దద్యాదుభయోరపి పక్షయోః ॥*॥

ఇతి । అత్రాప్యశక్త్యాశ్రాద్ధాకరణే యావత్కన్యారాశౌ సూర్యస్తిష్ఠతి తావచ్ఛ్రాద్ధం దద్యాత్ , తత్రాప్యకరణే యావద్వృశ్చికదర్శనమితి । తదాహసుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ కన్యాగాశౌ మహారాజ యావత్తిష్ఠేద్విభావసుః । తస్మాత్కాలాద్భవేద్దేయం వృశ్చికం యావదాగతమ్ ॥ యేయం దీపావలీరాజన్ ఖ్యాతా పఞ్చదశీ భువి । తస్యాం దద్యాన్నచేద్దత్తం పితౄణాంవై మహాలయే ॥ * ॥ ఇతి । పురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతపక్షం ప్రతీక్షన్తే గురువాఞ్ఛాఘసమన్వితాః । ప్రేతపక్షేవ్యతిక్రాన్తే యావత్కన్యాగతోరవిః ॥ తతస్తులాగతేప్యేతే సూర్యేవాఞ్ఛన్తిపార్థివ । తస్మి పివ్యతిక్రాన్తే కాలేవృశ్చికగేరవౌ ॥ నిరాశాఃపితరోదీనాస్తతోయాన్తి నిజాలయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । నాథవీయే — ॥ శ్లో ॥ కన్యాగతేసవితరిపితరోయాన్తివైసుతాన్ । శూన్యాప్రేతపురీసర్వా యావద్వృశ్చికదర్శనమ్ ॥ తతోవృశ్చికసంప్రాప్తౌ నిరాశాఃపితరోగతాః । పునస్స్వభవనంయాన్తి శాపందత్వాసుదారుణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । కార్ష్ణాజినిః — ॥ శ్లో ॥ హస్తర్క్షస్థే దినకరే ప్రేతరాజస్యశాసనాత్ । తావత్ప్రేతపురీశూన్యా యావద్వృశ్చికదర్శనమ్ ॥ వృశ్చికే సమనుప్రాప్తే పితరోదైవతైస్సహ । నిశ్వస్యప్రతిగచ్ఛన్తి శాపందత్వాసుదారుణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ సూర్యేకన్యాగతేశ్రాద్ధం యోనకుర్యాద్గృహాశ్రమీ । ధనం పుత్రాఃకుతస్తస్య పితృనిశ్వాసపీడనాత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆదిత్యపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రావృష్యృతౌయమః ప్రేతాన్పితౄంశ్చాథయమాలయాత్ । విసర్జయిత్వామానుష్యేకృత్వాశూన్యంస్వకంపురమ్ ॥ క్షుధార్తాస్సంస్మరన్తశ్చదుష్కృతంతుస్వయంకృతమ్ । కాఙ్క్షన్తఃపుత్రపౌత్రేభ్యఃపాయసంమధుసంయుతమ్ ॥ తస్మాత్తాంస్తత్రవిధినాతర్పయేత్పాయసేనతు । మధ్వాజ్యతిలమిశ్రేణతథాశీతేనచామ్భసా ॥ గ్రాసమాత్రంపరగృహాదన్నం యఃప్రాప్నుయాన్నరః ॥ భైక్షమాత్రేణయఃప్రాణాన్సన్ధారయతివాస్వయమ్॥ యోవాసంవర్ధయేద్దేహం ప్రత్యహంస్వాత్మవిక్రయాత్ ॥ శ్రాద్ధం తేనాపికర్తవ్యం తైస్తైర్ద్రవ్యైస్సుసఞ్చితైః ॥ * ॥ ఇతి । యమాలయాద్విసర్జయిత్వాస్వకంపురంశూన్యంకృత్వా మనుష్యలోకే పితౄన్ వాసయతీతి

యోజనా, పాయసంకాఙ్క్షన్తః పితరస్తిష్ఠన్తీత్యర్థ్యాహారః । విశేషమాహ కాలాదర్శకారః — ॥ శ్లో ॥ ఆస్మిన్నాశ్యభరణీసాతు మహాభరణిరుచ్యతే । త్రయోదశీగజచ్ఛాయా గయామధ్యాష్టమీతిచ ॥ ఆసుశ్రాద్ధం గయాశ్రాద్ధసమమాహుర్మహర్షయః ॥ * ॥ ఇతి । అస్మిన్ - మహాలయపక్ష ఇత్యర్థః । తథామత్స్యపురాణే — ॥ శ్లో ॥ భరణీపితృపక్షేతు మహతీపరికీర్తితా । అస్యాం శ్రాద్ధం కృతం యేన సగయాశ్రాద్ధకృద్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । బ్రహ్మాణ్డపురాణే — ॥ శ్లో ॥ ఆషాఢ్యాః పఞ్చమేపక్షే గయామధ్యాష్టమీస్మృతా । త్రయోదశీగజచ్ఛాయా గయాతుల్యాతు పైతృకే ॥ * ॥ ఇతి । హేమాద్రౌ — ॥ శ్లో ॥ అమాపాతేభరణ్యాంచ ద్వాదశ్యాంపక్షమధ్యగే । తదాతిథించనక్షత్రం వారంచ నవిశోధయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తత్రవర్జ్యానాహ గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ నన్దాయాం భార్గవదినే త్రయోదశ్యాం త్రిజన్మని । ఏషు శ్రాద్ధం నకుర్వీత గృహీపుత్రధనక్షయాత్ ॥ * ॥ ఇతి । త్రయాణాంజన్మని - శ్రాద్ధకర్తుస్తత్పత్న్యాః జ్యేష్ఠపుత్రస్యచ జన్మ నక్షత్రే, నకుర్యాదితి కైశ్చిద్వ్యాఖ్యాతమ్ । తథాస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ కర్తుశ్చపుత్రదారాణాం జన్మర్క్షాణిచవర్జయేత్ । విపత్ప్రత్యరేచైవ వధే చన్ద్రాష్టమేతథా ॥ వైనాశికేతదంశేచ శ్రాద్ధకర్మ ప్రశస్యతే ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ వర్జ్యం పౌష్ణమఘాఙ్గనాతనయయోర్జన్మత్రయంచాత్మనః ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధగార్గ్యోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రాజాపత్యేచ పౌష్ణేచ పిత్ర్యర్క్షే భార్గవేతథా । యస్తుశ్రాద్ధం ప్రకుర్వీత తస్య పుత్రోవినశ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । ప్రాజాపత్యమ్ - రోహిణీ, పౌష్ణమ్ - రేవతీ, పిత్ర్యర్క్షమ్ - మఘానక్షత్రమ్ । యత్తుబృహన్మనువచనమ్ — “ ॥ శ్లో ॥ రేవత్యాదిషుజన్మర్క్షే స్వాత్యన్తేషుయదాశశీ । అర్కే నభస్యకన్యాస్థే శ్రాద్ధకర్మ ప్రకీర్తితమ్ ॥ ” ఇతితద్విశేషవచనేన బాధితత్వాద్రేవతీరోహిణీమఘావ్యతిరిక్తవిషయమ్ । కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ ననన్దాసుభృగోర్వారే రోహిణ్యాంచ త్రిజన్మసు । రేవత్యాంచ మఘాయాంచ కుర్యాదాపరపక్షికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అపుత్రోఽనగ్నికశ్చైవ విధవాబ్రహ్మచారిణః । దర్శే మహాలయంకుర్యుఃపుత్ర

వాన్వర్జయేద్గృహీ ॥ * ॥ ఇతి । గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ మఘాసుకుర్వత శ్శ్రాద్ధం జ్యేష్ఠపుత్త్రో వినశ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । కార్ష్ణాజినిస్తు — ॥ శ్లో ॥ ఋతే నైమిత్తికం శ్రాద్ధం కామ్యం యస్తు మఘాదినే । కుర్యాత్తజ్జ్యేష్ఠపుత్త్రస్య నాశస్స్యాదితి నిశ్చితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అఙ్గిరా అపి — ॥ శ్లో ॥ త్రయోదశ్యాం కృష్ణపక్షే యశ్శ్రాద్ధం కురుతే నరః । పఞ్చత్వం తస్య జానీయాజ్జ్యేష్ఠపుత్త్రస్య నిశ్చితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర త్రయోదశ్యాం నిషేధః కేవలపితృవర్గశ్రాద్ధవిషయః । తథాచ కార్ష్ణాజినిః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధం తు నైకవర్గస్య త్రయోదశ్యాముపక్రమేత్ । అతృప్తాస్తత్రయే చ స్యుః ప్రజాం హింసన్తి తేఽగ్రజామ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఇచ్ఛేత్త్రయోదశీశ్రాద్ధం పుత్త్రవాన్యస్సుతాయుషః । ఏకస్యైవ తు నో దద్యాత్పార్వణం స సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యః పుత్త్రవాన్ సుతాయుషోరభివృద్ధిమిచ్ఛేత్స ఏకస్య ఏకవర్గస్య శ్రాద్ధం నో దద్యాత్ , అపితు మాతామహవర్గోద్దేశేనాపి పార్వణం సమాచరేదిత్యర్థః । అత్రాక్షిప్య సమాహితం మాధవీయే — ॥ వా ॥ నను కేవల పితృవర్గోద్దేశేన శ్రాద్ధప్రాప్తౌ సత్యాం తన్నిషేధో యుక్తః , “ పితరో యత్ర పూజ్యన్తే తత్ర మాతామహా అపి ” ఇతి ధౌమ్యవచనేన కేవలైకవర్గోద్దేశేన శ్రాద్ధనిషేధాత్ప్రాప్తిరేవ నాస్తి , అతో నైవం వ్యవస్థా యుక్తా , మైవమ్ , సత్యామపి ధౌమ్యస్మృతౌ వ్యామోహాదినా ప్రాప్తస్యైకవర్గశ్రాద్ధస్య నిషేధాత్ , యథా రాగప్రాప్తస్య కలఞ్జభక్షణస్య “ న కలఞ్జం భక్షయేత్ ” ఇతి నిషేధః ॥ * ॥ ఇతి । తస్మాదేకవర్గోద్దేశేన శ్రాద్ధం న కర్తవ్యమ్ , వర్గద్వయోద్దేశేన తు శ్రాద్ధం తత్ర ప్రశస్తమ్ । వర్గద్వయోద్దేశేనాపి కేవలత్రయోదశ్యాం కేవలమఘాయాం వా శ్రాద్ధం న కర్తవ్యమితి చన్ద్రికా మాధవీయాదౌ నిర్ణీతమ్ , కాలాదర్శపితృమేధసారయోస్తు కేవలత్రయోదశ్యామపి వర్గద్వయోద్దేశేన శ్రాద్ధం ప్రశస్తమిత్యుక్తమ్ । తథాచ వృద్ధగార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ నభస్యాపరపక్షే యా తిథిస్స్యాత్తు త్రయోదశీ । గజచ్ఛాయేతి సా ప్రోక్తా పితౄణాం తృప్తికారిణీ ॥ * ॥ ఇతి । మహాభారతేఽపి — ॥ శ్లో ॥ జ్ఞాతీనాం తు భవేచ్ఛ్రేష్ఠః కుర్వం శ్రాద్ధం త్రయోదశీమ్ । నావ

శ్యంతుయువానోఽస్య ప్రమీయన్తే నరాగృహే ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ ప్రోష్ఠపద్యామతీతాయాం మఘాయుక్తాం త్రయోదశీమ్ । ప్రాప్య శ్రాద్ధంతు కర్తవ్యం మధునా పాయసేనచ ॥ ప్రజామిష్టాం యశస్స్వర్గమారోగ్యంచ ధనం తథా । నృణాంశ్రాద్ధైస్సదా ప్రీతాః ప్రయచ్ఛన్తి పితామహాః ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యోఽపి — ॥ శ్లో ॥ యద్దదాతి గయాస్థశ్చ సర్వమానన్త్యమశ్నుతే । తథావర్షాత్రయోదశ్యాం మఘాసు చవిశేషతః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రవిజ్ఞానేశ్వరః — ॥ వా ॥ తథావర్షాత్రయోదశ్యామ్ - భాద్రపదకృష్ణపక్షత్రయోదశ్యామ్, విశేషతో మఘాయుక్తాయాంయత్కిఞ్చిద్దీయతే తత్సర్వమానన్త్యమశ్నుత ఇతి గతేనసమ్బన్ధః ॥*॥ ఇతి । మనురపి — ॥ శ్లో ॥ అపినస్స్వకులే భూయాద్యోనోదద్యాత్త్రయోదశీమ్ । పాయసం మధుసర్పిర్భ్యాం ఛాయాయాంకుఞ్జరస్యచ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ యదేన్దుపితృదైవత్యే హంసశ్చైవకరేస్థితః । యామ్యాతిథిర్భవేత్సాహి గజచ్ఛాయాప్రకీర్తితా ॥ * ॥ ఇతి । పితృదైవత్యమ్ - మఘా, హంసః - సూర్యః, కరః - హస్తనక్షత్రమ్, యామ్యా - త్రయోదశీ । చన్ద్రికాయామపి — ॥ శ్లో ॥ హంసేహస్తస్థితేయాతు మఘాయుక్తాత్రయోదశీ । తిథిర్వైవస్వతీనామ సాచ్ఛాయాకుఞ్జరస్యతు ॥ * ॥ ఇతి । తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ త్రయోదశీ భాద్రపదీ కృష్ణాముఖ్యా పితృప్రియా । తృప్యన్తి పితరస్తస్యాం స్వదన్తేచ శతం సమాః ॥ మఘాయుతాయాం తస్యాంతుజలాద్యైరపితోషితాః । కృష్ణాయాంపితరస్తద్వద్వర్షాణామయుతాయుతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । హేమాద్రౌ — ॥ శ్లో ॥ అవిభక్తా విభక్తావా కుర్యుశ్శ్రాద్ధంపృథక్సుతాః । మఘాయుక్తత్రయోదశ్యాంవిభక్తా ఏవ చాన్యదా ॥ * ॥ ఇతి । అత్రమఘాత్రయోదశ్యాం శ్రాద్ధపిణ్డనిర్వాపణం నకుర్యాత్, తస్యాయుగాదిత్వేన పిణ్డదాననిషేధాత్ । తథాచ పులస్త్యః — ॥ శ్లో ॥ అయనద్వితయే శ్రాద్ధం విషువద్వితయే తథా । యుగాదిషుచ సర్వాసు పిణ్డనిర్వాపణాదృతే ॥ * ॥ కర్తవ్యమిత్యధ్యాహారః । మఘాన్వితత్వేన పిణ్డనిర్వాపణంనాస్తి । తథాచాదిత్యపురాణే — ॥ శ్లో ॥ సఙ్క్రాన్తావుపవాసేన పారణేనచ భారత । మఘాయాం పిణ్డదానేన జ్యే

స్థః పుత్రో వినశ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిరత్నే — ॥ వా ॥ అత్ర మఘాత్రయోదశ్యాం త్రయోదశీనిబన్ధన ఏకవర్గశ్రాద్ధనిషేధః, మఘానిబన్ధనః పిణ్డదాననిషేధశ్చ ద్రష్టవ్యః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతన్మఘాత్రయోదశీశ్రాద్ధం మలమాసేఽపి కర్తవ్యమ్, మహాలయశ్రాద్ధం తు మలమాసేన కర్తవ్యమితి ప్రతిపాదితమధస్తాత్ । చతుర్దశ్యాం మహాలయనిషేధోఽప్యశస్త్రహతవిషయః, అపమృత్యుహతానాం తు చతుర్దశ్యామేవ మహాలయశ్రాద్ధమేకోద్దిష్టం కార్యమ్ । యదాహ సుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ సమత్వమాగతస్యాపి పితుశ్శస్త్రహతస్య తు । ఏకోద్దిష్టం సుతైః కార్యం చతుర్దశ్యాం మహాలయే ॥ * ॥ ఇతి । సమత్వమాగతస్య - సపిణ్డీకృతస్య, ఉభయతో నియమోఽత్రాభిప్రేతః - శస్త్రాదిహతస్యైవ చతుర్దశ్యాం చతుర్దశ్యామేవ శస్త్రాదిహతస్యేతి చ । మహాలయగ్రహణాన్మహాలయవిషయ ఏవాయం నియమః । అతశ్శస్త్రహతస్య మృతాహే యథాతిథి పార్వణమేవ కార్యమ్ । శస్త్రహతస్యేతి దుర్మరణోపలక్షణమ్, " ॥ శ్లో ॥ విషశస్త్రశ్వాపదాదితిర్యగ్బ్రాహ్మణఘాతినామ్ । చతుర్దశ్యాం క్రియా కార్యా హ్యన్యేషాం తు విగర్హితా ॥ " ఇతి మరీచిస్మరణాత్ । యత్తు గర్గవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ చతుర్దశ్యాం తు యచ్ఛ్రాద్ధం సపిణ్డీకరణాత్పరమ్ । ఏకోద్దిష్టవిధానేన తత్కార్యం శస్త్రఘాతినే ॥ * ॥ ఇతి । అస్యార్థశ్చన్ద్రికాయాముక్తః — ॥ వా ॥ శస్త్రఘాతినే యదాపరపక్షికశ్రాద్ధం చతుర్దశ్యాం క్రియతే తదైవైకోద్దిష్టవిధానేన నాన్యదేత్యర్థః ॥ * ॥ ఇతి । అత ఏవ సుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ ఏకపిణ్డీకృతానాం తు పృథక్త్వం నోపపద్యతే । సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం మృతే కృష్ణచతుర్దశీమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చ సదైవతం కార్యమ్, " ॥ శ్లో ॥ ప్రేతపక్షే చతుర్దశ్యామేకోద్దిష్టం సదైవకమ్ । తచ్ఛ్రాద్ధం దైవహీనం చేత్కులక్షయకరం భవేత్ ॥ " ఇతి స్మరణాత్ । మాధవీయే — ॥ వా ॥ దినాన్తరేఽపి పితామహాదితృప్త్యర్థం మహాలయశ్రాద్ధం కార్యమ్, చతుర్దశ్యాం మహాలయశ్రాద్ధస్యైకోద్దిష్టత్వేన విహితత్వాత్తేన తత్ర పితామహాదితృప్తేరభావాత్ ॥ * ॥ ఇతి । యస్య పితృపితామహప్రపితామహాస్త్రయోఽపి శస్త్రాదినా హతాస్తేషాం మధ్యే ద్వౌ వా శస్త్రాదిహతౌ తేషాం చతుర్దశ్యాం ప్రత్యేకమేకోద్దిష్టం శ్రాద్ధం కార్యమితి పూర్వం ప్రతిపాదితమ్.

త్రిదణ్డినఏకదణ్డినో వాయతేర్మహాలయశ్రాద్ధం ద్వాదశ్యామేవపా
ర్వణవిధానేనకుర్యాన్న తిథ్యన్తరే । తదుక్తంవారాహే — ॥ శ్లో ॥ స
న్న్యాసినోఽప్యాబ్దికాదిపుత్రఃకుర్యాద్యథావిధి । మహాలయేతుయచ్ఛ్రాద్ధం
ద్వాదశ్యాంపార్వణేనతు ॥ * ॥ ఇతి । సఙ్గ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ద్వాద
శ్యాంపార్వణేనైవ శ్రాద్ధంకుర్యాన్మహాలయే । సుతస్సన్న్యాసినోఽన్యత్ర
యథాతిథిసమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సన్న్యాసినోద్వాదశ్యామేవమహాలయ
శ్రాద్ధమిత్యేవనియమోనతుద్వాదశ్యాంసన్న్యాసినఏవేతి, తేన ద్వాదశ్యా
మన్యేషామపిమహాలయశ్రాద్ధంభవతి । తథాచ, “ అమాపాతేభరణ్యాం
చ ద్వాదశ్యాంపక్షమధ్యగే ” ఇతివచనం పూర్వముదాహృతమ్ । ఇమమే
వార్థమభిప్రేత్యకాలాదర్శకారః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధంశస్త్రహతస్యైవ
చతుర్దశ్యాంమహాలయే । ద్వాదశ్యామేవకుర్వీతయతేరితివినిశ్చయః ॥ * ॥
ఇతి । తిథివిశేషాత్ఫలవిశేషమాహయాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ కన్యాంకన్యా
వేదినశ్చ పశూన్వైసత్సుతానపి । ద్యూతం కృషిం వణిజ్యాంచ ద్విశఫైక
శఫాంస్తథా ॥ బ్రహ్మవర్చసినఃపుత్రాన్ స్వర్ణరూప్యేసకుప్యకే । జ్ఞాతి
శ్రైష్ఠ్యంసర్వకామానాప్నోతిశ్రాద్ధదస్సదా ॥ ప్రతిపత్ప్రభృతిష్వే
కాం వర్జయిత్వాచతుర్దశీమ్ । శస్త్రేణతుహతాయేవై తేభ్యస్తత్రప్రదీ
యతే ॥ * ॥ ఇతి । కన్యావేదినః - జామాతరః, కుప్యమ్ - త్రపుసీసాది । ఏ
తన్న నిత్యత్వనిరాకరణార్థమ్, కింతుకాలవిశేషాత్ఫలవిశేషాభవన్తీత్యేవం
పరమ్ । అయంకృష్ణప్రతిపదాదితిథిషుశ్రాద్ధవిధిస్సర్వేష్వేవాపరపక్షేషు,
నభాద్రపదాపరపక్షఏవ । అతఏవశౌనకః — ॥ వా ॥ ప్రోష్ఠపద్యపరపక్షే
మాసిమాసిచైవమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మాసిమాసీతివీప్సయామాసిశ్రాద్ధస్య నిత్య
త్వమవగమ్యతే । ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ మాసిమాసికార్యమపరపక్షస్యా
పరాహ్ణశ్శ్రేయాంస్తథాఽపరపక్షస్యజఘన్యాన్యహాని సర్వేష్వేవాపర
పక్షస్యాహస్సుక్రియమాణేపితౄన్ప్రీణాతి కర్తుస్తుకాలనియమాత్ఫలవిశే
షః, ప్రథమేఽహనిక్రియమాణేస్త్రీప్రాయమపత్యంజాయతే ద్వితీయేఽ
స్తేనాస్తృతీయేబ్రహ్మవర్చసినశ్చతుర్థేక్షుద్రపశుమాన్పఞ్చమేపుమాం
సోబహ్వపత్యోనచాపత్యంప్రమీయతే షష్ఠేఅధ్వశీలోఽక్షశీలశ్చ సప్తమే

కృషేరాద్ధిరష్టమే పుష్టిం నవమే ఏకఖురాదశమే వ్యవహారే రాద్ధిరేకాదశే కృష్ణాయసం త్రపుసీసం ద్వాదశే పశుమాంస్త్రయోదశే బహుపుత్రా బహుమిత్రా దర్శనీయాపత్యోయువమారిణస్తు భవన్తి చతుర్దశ ఆయుధైరాద్ధిః పఞ్చదశే పుష్టిః ॥ * ॥ ఇతి, “ ॥ శ్లో ॥ అమావాస్యాష్టకా వృద్ధిః కృష్ణపక్షోఽయనద్వయమ్ । ” ఇతిస్మృతిశ్చ । అథమాసిశ్రాద్ధే పితృపితామహప్రపితామహా ఉద్దేశ్యాః, మహాలయేతు పిత్రాదయస్త్రయో మాత్రాదయస్తిస్రః, అశక్తౌ సపత్నీకాః పిత్రాదయస్త్రయో మాతామహాదయశ్చ త్రయ ఉద్దేశ్యాః । తథా కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ వర్గద్వయం సముద్దిశ్యశ్రాద్ధమాద్యన్తదైవికమ్ । కుర్యాత్పార్వణమార్గేణ నోచేద్దోషో మహాన్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । వర్గద్వయమ్ - పితృవర్గం మాతామహవర్గంచ, సముద్దిశ్య, ఆద్యన్తదైవికమ్ - ఆదౌ వైశ్వదైవికమన్తే వైష్ణవం యస్యేత్యర్థః । తదాహదేవలః — ॥ శ్లో ॥ దైవాద్యేవనకుర్వీత దైవాన్తం నైవకుత్రచిత్ । దైవాద్యన్తంహికుర్వీత శ్రాద్ధరక్షణహేతునా ॥ * ॥ ఇతి । “ పితరోయత్రపూజ్యన్తే తత్రమాతామహా అపి । ” ఇతి వచనేన మాతామహాదీనామప్యత్రోద్దేశ్యతా । “ ॥ శ్లో ॥ అన్వష్టకాసు వృద్ధౌచ ప్రతిసంవత్సరే తథా । మహాలయే గయాయాంచ సపిణ్డీకరణాత్పురా ॥ ఏషుమాతుః పృథక్కుర్యాదన్యత్ర పతినాసహ ॥ ” ఇతివచనాన్మాత్రాదీనామప్యుద్దేశ్యత్వమితి ప్రతిపాదితమధస్తాత్ । పితరిమృతే మాతరిజీవన్త్యాం పితామహ్యాదీనామత్రవరణం నాస్తి, “ ॥ శ్లో ॥ జీవేద్యదితువర్గాదిస్తద్వర్గం పరివర్జయేత్ । ” ఇతిస్మరణాత్ । పిణ్డదానంతుకర్తవ్యం తత్సద్భావాత్తిలోదకమపి కార్యమిత్యాహుః । తథాచస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ జీవన్త్యాం మాతరిశ్రాద్ధం తద్వర్గస్యనకారయేత్ । సపత్నీమాతరితథా జీవేన్మాతామహ్యపిచ ॥ * ॥ ఇత్యుభయవిధమాత్రోరపి జీవన్త్యోరయం నిషేధ ఇత్యర్థః । తథాచ పూర్ణసంగ్రహే — ॥ వా ॥ మహాలయాదిషు సపత్నీమారభ్య వరణంకర్తవ్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । కారుణికసంజ్ఞానాం పితృవ్యాదీనామత్రోద్దేశ్యత్వముక్తం స్మృత్యన్తరే. — ॥ శ్లో ॥ దైవం పితా తతోమాతా సపత్నీ జననీ తథా । మాతామహాస్సపత్నీకాః పితృవ్యాభ్రాతరస్సుతాః ॥ పితృష్వసా

మాతులాశ్చ తద్భగిన్యశ్చ జామయః । భగినీ దుహితా భార్యా శ్వశురో
భావుకస్స్నుషా ॥ స్యాలకో గురురాచార్యస్స్వామిసఖ్యాదయః క్రమాత్ ।
భోజ్యామహాలయశ్రాద్ధ ఏతే కారుణికాహ్వయాః ॥ * ॥ ఇతి । మనుః—
॥ శ్లో ॥ అపుత్రాస్స్వకులే యేచ స్త్రియో వా పురుషా మృతాః । ఏకోద్ది
ష్టేన తేభ్యోఽపి దద్యాదాపరపక్షికమ్ ॥ * ॥ అన్యచ్చ — ॥ శ్లో ॥ శ్రా
ద్ధం కుర్యాదపుత్రస్య పితృవ్యస్య మహాలయే । ఏకోద్దిష్టేనవిధినా నకుర్యా
త్పుత్రిణః క్వచిత్ ॥ * ॥ ఇతి । చతుర్వింశతిమతేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఆచార్య
గురుశిష్యేభ్యస్సఖిజ్ఞాతిభ్య ఏవ చ । తత్పత్నీభ్యశ్చ సర్వాభ్యస్తథైవ చ జ
లాఞ్జలీన్ ॥ ఏతేభ్యస్తు సదా పిణ్డాన్ దద్యాద్భాద్రపదే నరః । ఏకస్మిన్ బ్రా
హ్మణే సర్వానాచార్యాదీన్ ప్రపూజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే—
॥ శ్లో ॥ పిత్రోర్మృతదినాత్పూర్వం న తన్మాసి మహాలయమ్ । పిత్రోశ్శ్రా
ద్ధం తు నిర్వర్త్య పశ్చాత్కుర్యాన్మహాలయమ్ ॥ * ॥ తథా స్వయమకృత్వా
పరమహాలయే నాశ్నీయాత్, “ ॥ శ్లో ॥ అకృత్వాన్యత్ర నాశ్నీయాచ్ఛ్రా
ద్ధం చాపరపక్షికమ్ । పశ్చాత్కృతేఽపి శ్రాద్ధేఽస్మింస్తచ్ఛ్రాద్ధం నిష్ఫలం
భవేత్ ॥ ” ఇతి స్మృతేః । ఏతచ్చ మహాలయశ్రాద్ధం నిత్యమ్, “ శాకే
నాప్యపరపక్షం నాతిక్రమేత్ ”. “ ॥ శ్లో ॥ సూర్యే కన్యాగతే శ్రాద్ధం యో
న కుర్యాద్గృహాశ్రమీ । ధనం పుత్రాః కుతస్తస్య పితృనిశ్వాసపీడనాత్ ॥ * ॥
ఇత్యాదిస్మృతేః । తథాచ కార్ష్ణాజనిః — ॥ శ్లో ॥ మృతాహేఽహరహ
ర్దర్శే శ్రాద్ధం యచ్చ మహాలయే । తన్నిత్యముదితం సద్భిర్నిత్యవత్తద్విధా
నతః ॥ * ॥ ఇతి । అహరహః - అహన్యహని, యచ్ఛ్రాద్ధం తదపి నిత్యమి
త్యర్థః । తత్ర పారస్కరః — ॥ శ్లో ॥ అహన్యహని యచ్ఛ్రాద్ధం తన్ని
త్యమితి కీర్తితమ్ । వైశ్వదేవవిహీనం తు హ్యశక్తావుదకేన తు ॥ * ॥ ఇతి ।
అస్య పార్వణత్వేన ప్రాప్తం వైశ్వదేవం నిరస్యతి వైశ్వదేవవిహీనమితి,
అహన్యహనీత్యేతదత్యన్తశ్రద్ధాలువిషయం సుసమృద్ధివిషయం వా । య
దాహ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ ఏతేన విధినా శ్రాద్ధం కుర్యాత్సంవత్సరం సకృ
త్ । త్రిశ్చతుర్వా యథాశ్రాద్ధం మాసే మాసే దినే దినే ॥ * ॥ ఇతి । ఏతే
న విధినా - పార్వణవిధినా, ప్రతిసంవత్సరమేకవారం విశిష్టేఽహ్ని, ప్ర

తిసంవత్సరంత్రివారంవా చతుర్షుచతుర్షుమాసేషు విశిష్టేఽహ్ని, ప్రతిసం
వత్సరంచతుర్వారంవా త్రిషుత్రిషుమాసేషు విశిష్టేఽహ్ని, మాసేమాసే
వావిశిష్టేఽహ్ని, దినేదినేవా, యథాశ్రాద్ధమ్ - శ్రాద్ధానుసారేణ శక్త్య
నుసారేణచ, నిత్యశ్రాద్ధం కుర్యాదిత్యర్థః। అస్యచనిత్యశ్రాద్ధస్య కల్పః
స్సమ్యగాహ్నికే అస్మాభిః ప్రపఞ్చితః.

వృద్ధిశ్రాద్ధనిరూపణమ్

అథవృద్ధిశ్రాద్ధమ్, తచ్చనైమిత్తికమ్, "॥ శ్లో ॥ ప్రేతశ్రాద్ధంస
పిణ్డ్యన్తం సఙ్క్రాన్తిగ్రహణేషుచ। సంవత్సరోదకుమ్భేచ వృద్ధిశ్రాద్ధం
నిమిత్తతః ॥" ఇతిగాలవస్మరణాత్। కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ స్వపి
తృభ్యఃపితాదద్యాత్సుతసంస్కారకర్మసు। పిణ్డానోద్వాహనాత్తేషాం
తదభావేతుతత్క్రమాత్ ॥ * ॥ ఇతి। అయమర్థః — సుతసంస్కారకర్మ
సు - జాతకర్మాదిషు, తేషామ్ - సుతానామ్, ఓద్వాహనాత్ - వివాహ
పర్యన్తేషు, పితాస్వపితృభ్యఃపిణ్డాన్దద్యాత్ - వృద్ధిశ్రాద్ధంకుర్యాత్,
తదభావేతుతత్క్రమాత్ - "॥ శ్లో ॥ అసంస్కృతాస్తుసంస్కార్యా భ్రాతృ
భిఃపూర్వసంస్కృతైః।" ఇత్యాదివచనాత్తేషుజాతకర్మాదిషుయోగమ్య
మానకర్తుఃక్రమః తేనక్రమేణజ్యేష్ఠభ్రాత్రాదిఃకుర్యాత్, పూర్వసం
స్కృతభ్రాత్రాద్యసమ్భవే వ్రతసమావర్తనాదౌ స్వయంకుర్యాదితి ॥ శ్లో ॥
అసగోత్రస్సగోత్రోవా యఆచార్యఉపాయనే। తదోపనేయపిత్రాదీ
నుద్దిశ్యాభ్యుదయంచరేత్ ॥ కన్యకాయామయంమార్గో మునిభిఃపరికీర్తి
తః। ఉపనీతస్తుపిత్రాదేరభావేఽన్యం నియోజయేత్ ॥ ఆచార్యపితరస్త
త్రవృద్ధిశ్రాద్ధేతుదేవతాః ॥ * ॥ ఇతి। విష్ణుపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ జా
తస్యజాతకర్మాదిక్రియాకాణ్డమశేషతః। పుత్రస్యకుర్వీతపితా శ్రాద్ధం
చాభ్యుదయాత్మకమ్ ॥ * ॥ ఇతి। వసిష్ఠోఽపి — ॥ శ్లో ॥ జన్మన్యథోప
నయనే వివాహేపుత్రకస్యచ। పిత్ర్యంనాన్దీముఖంనామ తర్పయేద్విధి
పూర్వకమ్ ॥ * ॥ ఇతి। సాయణీయేఽపి — ॥ శ్లో ॥ నాన్దీశ్రాద్ధంపితా
కుర్యాదాద్యపాణిగ్రహావధి। అతఊర్ధ్వం ప్రకుర్వీత స్వయమేవతునాన్దిక
మ్ ॥ * ॥ ఇతి। పాణిగ్రహావధి - ప్రథమవివాహపర్యన్తమిత్యర్థః ॥ శ్లో ॥

నాన్దీశ్రాద్ధం పితా కుర్యాత్తు స్త్రీపుత్రవివాహయోః । ఉత్తరేషు వివాహే
షు స్వయం కుర్యాత్తు నాన్దికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ద్వితీయాదివివాహేషు జీవ
త్పిత్రాపి స్వయమేవ కుర్యాత్, " ॥ శ్లో ॥ ఉద్వాహే పుత్రజననే పిత్ర్యే
ష్ట్యాం సౌమికే మఖే । తీర్థే బ్రాహ్మణ ఆయాతే షడేతే జీవతః పితుః ॥ " ఇ
తి స్మరణాత్ । నాన్దీముఖశ్రాద్ధస్యానుష్ఠానం క్వచిదప్యేతత్తన్త్రేణ కార్య
మ్, న త్వావృత్త్యేత్యాహ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ గణశః క్రియమా
ణేషు మాతృభ్యః పూజనం సకృత్ । సకృదేవ భవేచ్ఛ్రాద్ధమాదౌ న పృథ
గాదిషు ॥ * ॥ అస్యార్థః — ఉపనయనాత్ప్రాక్స్వకాలే కథంచిదకృత
చౌలపర్యన్తసంస్కారస్య యాని జాతకర్మాదీన్యుపనయనాత్పూర్వం సం
భూయ క్రియన్తే, తథా వ్రతాని యదా సంభూయ క్రియన్తే, తథా దేశాన్త
రగతస్య మృత ఇతి బుద్ధ్యా కృతప్రేతకార్యస్య కాలాన్తరే ఆగతస్య యా
ని జాతకర్మాదీని పునస్సంభూయ క్రియన్తే, తథా పతితస్య కృతప్రాయశ్చిత్త
స్య యాని జాతకర్మాదీని పునస్సంభూయ క్రియన్తే, తేషు, గణశః - సంభూయ,
క్రియమాణేషు జాతకర్మాదిషు సంస్కారేషు ప్రథమం క్రియమాణస్య సంస్కా
రకర్మణ ఆదౌ మాతృపూజాయా నాన్దీశ్రాద్ధస్య చ, సకృత్ - తన్త్రేణాను
ష్ఠానమ్, న పృథగాదిషు - సంస్కారకర్మణామాదిషు న పృథగనుష్ఠానమితి।
స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఏకదా క్రియమాణానామనేకశుభకర్మణామ్ ।
వృద్ధ్యఙ్కురప్రతిసరాః సకృదేవ సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయ
నః — ॥ శ్లో ॥ సహైవాభ్యుదయశ్రాద్ధం స్వస్తివాచనమేవ చ । సహక
ర్మాణి కుర్యాద్వా పృథగ్వా క్రమతశ్చరేత్ ॥ నామనిష్క్రమణౌ కార్యౌ స
హాపది విజానతా । తథా పుంసవసీమన్తౌ బలిసీమన్తకౌ చ వా ॥ జాతకృత్యే
తృతీయే తు నామ్నా వా సహ సంచరేత్ । అకృతానామతీతానాం నిష్కృతి
స్స్యాద్ధి కర్మణామ్ ॥ చౌలోపనయనే చైవ సమావర్తవివాహకౌ । సహక
ర్మత్రయం జాతు నాపత్స్వపి సమాచరేత్ ॥ ఏతేభ్యోఽన్యాని కర్మాణి
ద్వావకార్యాస్సహైవ తు ॥ * ॥ యత్తు కాత్యాయనేనోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥
మాతృయాగక్రియాపూర్వం కార్యం శ్రాద్ధం తు మఙ్గలే । ఋతుత్రయే తు
కర్తవ్యం న చాన్యల్లఘుమఙ్గలమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తద్యథా కాలం క్రియమాణ

సంస్కారకర్మ విషయమ్ । మాతృపూజాపి తేనైవోక్తా — ॥ శ్లో ॥ కర్మాదిషు చ సర్వేషు మాతరస్సగణాధిపాః । పూజనీయాః ప్రయత్నేన పూజితాః పూజయన్తి తాః ॥ ప్రతిమాసు చ శుద్ధాసు లిఖితా వా పటాదిషు । గన్ధపుష్పైస్తు తైస్తైశ్చైవ నైవేద్యైశ్చ పృథగ్విధైః ॥ గౌరీ పద్మా శచీ మేధా సావిత్రీ విజయా జయా । దేవసేనా స్వధా స్వాహా మాతరో లోకమాతరః ॥ ధృతిః పుష్టిస్తథా తుష్టిరాత్మదేవతయా సహ । ఆభ్యోఽర్ఘ్యం గన్ధపుష్పం చ ధూపదీపం నివేదయేత్ ॥ ఆయుష్యాణి చ శాన్త్యర్థం జప్త్వా తత్ర సమాహితః । షడ్భ్యః పితృభ్యస్తదను శ్రాద్ధదానముపక్రమేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆత్మదేవతా - ఆత్మనోఽభీష్టదేవతా, ఆయుష్యాణి - "ఆనో భద్రాః క్రతవః" ఇత్యాదీని సూక్తాని, షడ్భ్యః పితృభ్యః - పిత్రాదిభ్యో మాతామహాదిభ్యశ్చ, మాతృశ్రాద్ధపూర్వకం శ్రాద్ధదానముపక్రమేదిత్యర్థః । తత్ర శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ మాతుశ్శ్రాద్ధం తు పూర్వం స్యాత్పితౄణాం తదనన్తరమ్ । తతో మాతామహానాం చ వృద్ధౌ శ్రాద్ధత్రయం స్మృతమ్ ॥ నానిష్ట్వా తు పితౄన్ శ్రాద్ధే కర్మ వైదికమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । మాతుః - మాతృపితామహీప్రపితామహీనామ్, పితౄణామ్ - పితృపితామహప్రపితామహానామ్, మాతామహానామ్ - మాతామహ మాతృపితామహ మాతృప్రపితామహానామ్, క్రమేణ పార్వణవిధినా శ్రాద్ధత్రయం కుర్యాదిత్యర్థః । తథా చ చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ వృద్ధౌ సమర్చయేద్విద్వాన్నిత్యం నాన్దీముఖాన్ పితౄన్ । సంపాదితో విశేషస్తు శేషం పార్వణవద్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధిశ్రాద్ధే నాన్దీముఖసంజ్ఞాన్ పితౄన్ సమర్చయేత్, విశేషః - నాన్దీముఖసంజ్ఞాస్వరూపో వైశేషికో ధర్మః, సంపాదితః - ప్రతిపాదితః, శేషమ్ - వైశేషికధర్మాదన్యద్ధర్మజాతమ్, పార్వణవదిత్యర్థః । ఉక్తశ్రాద్ధత్రయస్య కాలభేదమాహ గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ మాతృశ్రాద్ధం తు పూర్వేద్యుః కర్మాహన్యేవ పైతృకమ్ । మాతామహ్యం చోత్తరేద్యుర్వృద్ధౌ శ్రాద్ధత్రయం స్మృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర విశేషమాహ శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ పూర్వాహ్ణే మాతృకం శ్రాద్ధం మధ్యాహ్నే పైతృకం తథా । తతో మాతామహానాం తు వృద్ధౌ శ్రాద్ధత్రయం స్మృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం దినత్రయప

త్రాయదా మధ్యాహ్నస్తదా త్వాహ వృద్ధశాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ పృథక్సినేత్వ శక్తశ్చేదేకస్మిన్ పూర్వవాసరే । శ్రాద్ధత్రయం తు కుర్వీత వైశ్వదేవం తు తాన్త్రికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఫలదేశకాలద్రవ్యదేవతాసాధారణ్యాదత్ర వైశ్వదేవికం తన్త్రేణైవ కార్యమిత్యర్థః । ఏతచ్చ పూర్వాహ్ణే కర్తవ్యమ్ , " ॥ శ్లో ॥ పూర్వాహ్ణే దైవికం కార్యమపరాహ్ణే చ పైతృకమ్ । ఏకోద్దిష్టం తు మధ్యాహ్నే ప్రాతర్వృద్ధినిమిత్తకమ్ ॥ * ॥ ఇతి ప్రచేతస్స్మృతేః । ప్రాతశ్శబ్దేనాత్ర పూర్వాహ్ణ ఉచ్యతే " ॥ శ్లో ॥ పూర్వాహ్ణే వైభవేద్వృద్ధిర్వినా జన్మనిమిత్తకమ్ । " ఇతి స్మరణాత్ । తథా చ గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ లలాటసమ్మితే భానౌ ప్రథమః ప్రహరః స్మృతః । స ఏవాధ్యర్ధసంయుక్తః ప్రాతరిత్యభిధీయతే ॥ * ॥ ఇతి । భరద్వాజోఽపి — ॥ శ్లో ॥ పూర్వాహ్ణ ఏవ నాన్దీ స్యాదపరాహ్ణే తు పైతృకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అగ్న్యాధాననిమిత్తం త్వపరాహ్ణే కార్యమ్ , " ॥ శ్లో ॥ ఆమశ్రాద్ధం తు పూర్వాహ్ణే సిద్ధాన్నేన తు మధ్యతః । పార్వణం చాపరాహ్ణే తు వృద్ధిశ్రాద్ధం తథాఽఽగ్నికమ్ ॥ " ఇతి గాలవస్మరణాత్ । తత్ర నియతకాలసీమన్తాన్నప్రాశనచౌలోపనయనాదినిమిత్తకమ్ " బ్రాహ్మణానాం భోజనముపాయనవత్ " " బ్రాహ్మణాన్ భోజయిత్వా " ఇత్యాదినా కర్మాదిషు విహితం శ్రాద్ధం తస్మిన్నేవ దినే పూర్వాహ్ణేఽనుష్ఠేయమ్, వివాహాదావన్తే విహితమభ్యుదయశ్రాద్ధం పూర్వాహ్ణే వివాహోదాసతి తస్మిన్నేవ దినే పూర్వాహ్ణే కర్తవ్యమ్, రాత్రౌ వివాహోదాసతి శ్వః ప్రభాతే కర్తవ్యమ్ । అనియతనిమిత్తకం పుత్రజన్మగ్రహణాదిశ్రాద్ధం నిమిత్తానన్తరం కుర్యాత్, యదాహ లోకాక్షిః — ॥ శ్లో ॥ నియతేషు నిమిత్తేషు ప్రాతర్వృద్ధినిమిత్తకమ్ । పుత్రజన్మని కుర్వీత శ్రాద్ధం తాత్కాలికం బుధః ॥ * ॥ ఇతి । తథా కార్ష్ణాజినిః — ॥ శ్లో ॥ ప్రామర్భావే పుత్రపుత్రయోర్గ్రహణే చన్ద్రసూర్యయోః । స్నాత్వానన్తరమాత్మీయాన్ పితౄంశ్శ్రాద్ధేన తర్పయేత్ ॥ * ॥ ఇత్యుక్తమర్థమభిప్రేత్య కాలాదర్శకారః — ॥ శ్లో ॥ నైమిత్తికం తు యచ్ఛ్రాద్ధం నిమిత్తానన్తరం భవేత్ । నాన్దీముఖాహ్వయం ప్రాతరాగ్నికం త్వపరాహ్ణతః ॥ * ॥ ఇతి । నాన్దీముఖనిమిత్తాన్యాహ స ఏవ — ॥ శ్లో ॥ సీమన్తవ్రతచౌలనామకరణాన్న

ప్రాశనోపాయనస్నానాధానవివాహ యజ్ఞతనయోత్పత్తిప్రతిష్ఠాసుచ । పుంసూత్యావసథప్రవేశనసుతాద్యాస్యావలోకాశ్రమస్వీకార క్షితిపాభిషేకదయితాద్యర్తౌచ నాన్దీముఖమ్ ॥ * ॥ ఇతి । వ్రతాని - ప్రాజాపత్యాదీని, ఉపాయనమ్ - ఉపనయనమ్, స్నానమ్ - సమావర్తనమ్, ప్రతిష్ఠా- దేవతాప్రతిష్ఠా వాపీకూపతటాకాదిప్రతిష్ఠాచ, పుంసూతిః - పుంసువనమ్, ఆవసథప్రవేశనమ్ - గృహప్రవేశః, సుతాద్యాస్యావలోకనమ్ - సుతస్య సుతాయాశ్చ ఆద్యః ప్రథమః ఆస్యావలోకో ముఖప్రేక్షణమ్, దయితాయాః - భార్యాయాః, ఆద్యర్తుః - ప్రథమరజఃప్రాదుర్భావః, ఏతేషునిమిత్తేషు నాన్దీముఖం కార్యమిత్యర్థః । తత్ర లోకాక్షిః — ॥ శ్లో ॥ నామాన్నచౌలగోదాన సోమోపనయపుంసువే । స్నానాధానవివాహేషు నాన్దీశ్రాద్ధం విధీయతే ॥ * ॥ ఇతి । కార్ష్ణాజినిః — ॥ శ్లో ॥ కన్యాపుత్రవివాహేషు ప్రవేశే నవవేశ్మనః । నామకర్మణి బాలానాం చూడాకర్మాదికే తథా ॥ సీమన్తోన్నయనే చైవపుత్రాదిముఖదర్శనే । నాన్దీముఖాన్ పితృగణాన్పూజయేత్ప్రయతో గృహీ ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ పుత్రోత్పత్తిప్రతిష్ఠాసు తన్మౌఞ్జీత్యాగబన్ధయోః । చూడాయాంచ వివాహేచ వృద్ధిశ్రాద్ధం సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధగార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ అగ్న్యాధానాభిషేకాదావిష్టాపూర్తే స్త్రియాఋతౌ । వృద్ధిశ్రాద్ధంప్రకుర్వీత హర్మ్యాశ్రమగ్రహణే తథా ॥ * ॥ ఇతి । పారస్కరః — ॥ శ్లో ॥ నిషేకకాలే సోమేచ సీమన్తోన్నయనే తథా । జ్ఞేయం పుంసువనే శ్రాద్ధం కర్మాఙ్గం విధివత్కృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । నిషేకకాలే - గర్భాధానకాలే, సోమశబ్దోఽత్రాధానాగ్నిహోత్రాదికర్మణాముపలక్షణార్థః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ గర్భాధానే వివాహేచ సువనే జాతకర్మణి । నామోపాకర్మస్నానేషు వ్రతేషుచ సమాపనే ॥ బ్రాహ్మణాన్ భోజయేదాదౌ ॥ * ॥ ఇతి । తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ సీమన్తోన్నయనే చైవ అన్నప్రాశన చౌలయోః । ఉపాయనేచ గోదానే చాదావేవ సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చ కర్మాఙ్గశ్రాద్ధమసకృత్క్రియమాణాగ్నిహోత్రాదికర్మసు ప్రథమప్రయోగఏవకర్తవ్యమ్ । యతఆహ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ నానిష్ట్వా

తుపిత్ర్యాంశ్ఛ్రాద్ధే కర్మ వైదికమాచరేత్ । అసకృద్యాని కర్మాణి క్రియే
రన్కర్మకారిభిః ॥ ప్రతిప్రయోగం నైతాస్స్యుర్మాతరశ్శ్రాద్ధమేవచ ॥*॥
ఇతి । స ఏవ — ॥ శ్లో ॥ ఆధానే హోమయోశ్చైవ వైశ్వదేవే తథైవ చ ।
బలికర్మణి దర్శే చ పౌర్ణమాసే తథైవ చ ॥ నవయజ్ఞే చ యజ్ఞాదౌ వదన్త్యే
వం మనీషిణః । ఏకమేవ భవేచ్ఛ్రాద్ధమేతేషు న పృథక్పృథక్ ॥ * ॥ ఇతి ।
హోమయోరిత్యనేనాధాన సమభివ్యాహారాద్ద్వివచనాచ్చ సాయం
ప్రాతరగ్నిహోత్రహోమావుక్తౌ । అష్టకాదిశ్రాద్ధేషు ప్రథమప్ర
యోగేఽపి కర్మాఙ్గశ్రాద్ధం న కర్తవ్యమ్, యతోఽనన్తరమాహ స ఏవ —
॥ శ్లో ॥ నాష్టకాదౌ భవేచ్ఛ్రాద్ధం న శ్రాద్ధే శ్రాద్ధమిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి ।
వృద్ధశాతాతపోఽత్ర విశేషమాహ — ॥ శ్లో ॥ త్రిష్వప్యేతేషు యుగ్మాం
స్తు బ్రాహ్మణాన్నియతశ్శుచిః । ప్రదక్షిణం తు సవ్యేన భోజయేద్దైవపూర్వ
కమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అయమర్థః — దైవే ద్వౌ బ్రాహ్మణౌ మాతృశ్రాద్ధే
ద్వౌ పితృశ్రాద్ధే ద్వౌ సపత్నీకమాతామహశ్రాద్ధే ద్వౌ ఏవమష్టావరాన్
బ్రాహ్మణాన్ నిమన్త్రణాది విసర్జనాన్తం సర్వముపచారజాతం ప్రదక్షి
ణం యథా భవతి తథా కుర్వన్ సవ్యేన సవ్యాంసగతేనైవ యజ్ఞసూత్రేణో
త్తర వాససా చాన్వితశ్శ్రాద్ధకర్తా భోజయేదితి । యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥
ఏవం ప్రదక్షిణావృతో వృద్ధౌ నాన్దీముఖాన్ పితౄన్ । యజేత దధికర్కన్ధూ
మిశ్రాన్ పిణ్డాన్ యవైః క్రియాః ॥ * ॥ ఇతి । కర్కన్ధూః - బదరీఫలమ్ । ప్ర
చేతాః — ॥ శ్లో ॥ న జపేత్పైతృకం జప్యం న మాంసం తత్ర దాపయేత్ ।
ప్రాఙ్ముఖో దేవతీర్థేన క్షిప్రం దేశవిమార్జనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయ
నః — ॥ వా ॥ అథాభ్యుదయికే యుగ్మా బ్రాహ్మణా ఆమూలాదర్భాః
ప్రాఙ్ముఖా యజ్ఞోపవీతీ స్యాత్ప్రదక్షిణముపచారో యవాస్తిలార్థా గన్ధా
దిదానం చ ద్విః ఋజుదర్భావాసనే దద్యాత్, “ యవోఽసి సోమదేవత్యో
గోసవో దేవనిర్మితః । ప్రత్నవద్భిః ప్రత్తః పునరా నాన్దీముఖానిమాన్లో
కాన్ప్రీణయాహి నస్స్వాహా ” ఇతి యవవాపనమ్ ॥*॥ ఇతి । ముద్గలః —
॥ వా ॥ దేవేషు ద్వావేకో వా పితృష్వేకో ద్వౌ వా బ్రాహ్మణాంశ్ఛ్రా
ద్ధే కల్పయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనః — ॥ వా ॥ యవైస్తిలార్థః

స్తత్రయవాస్సితాస్స్యాహ్వానస్వధాం ప్రయుఞ్జీత సదాపరిచరేద్భక్త్యాపి
తృణానప్యత్ర దేవవన్నిపాతోఽపి నసవ్యస్యజానునో విద్యతేక్వచిత్ ॥ * ॥
ఇతి । స ఏవ — ॥ వా ॥ నాన్దీముఖాన్పితౄనావాహయిష్యఇతి పృచ్ఛతి
అస్తుస్వధేత్యస్యస్థానే నాన్దీముఖాః పితరః ప్రీయన్తామితి సంపన్నమితితృప్తి
ప్రశ్నే దధిబదరాక్షతమిశ్రాః పిణ్డాః ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధవసిష్ఠోఽపి — ॥ శ్లో ॥
దధికర్కన్ధుసంమిశ్రైః పిణ్డాః కార్యా యథాక్రమమ్ । ప్రాఙ్ముఖో దేవ
తీర్థేన ప్రాక్కూలేషు కుశేషు చ ॥ దత్వాపిణ్డాన్నకుర్వీత పిణ్డపాత్రమ
ధోముఖమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పిణ్డదానమత్ర భోజనశాలాయాబహిః కార్యమ్ ,
యదాహ ప్రచేతాః — ॥ వా ॥ బహిస్తు ప్రాక్కూలేషు చ దధ్యక్షతకర్కన్
ధుమిశ్రాన్ పిణ్డాన్నిధాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । చతుర్వింశతిమతే — ॥ శ్లో ॥
ఏవం నామ్నాపరంతూష్ణీం దద్యాత్పిణ్డాన్ పృథక్పృథక్ ॥ * ॥ ఇతి । పృ
థక్పృథక్ - ఏకైకస్మిన్ ద్వౌద్వౌపిణ్డౌదద్యాత్ , తత్ర ప్రథమపిణ్డం నా
మ్నా గోత్రసహితేన దద్యాద్ద్వితీయం తూష్ణీం దద్యాదిత్యర్థః । ఆశ్వలా
యనోఽపి — ॥ వా ॥ ప్రాచీనాగ్రాన్ దర్భాన్ సంస్తీర్య తేషుపృష
దాజ్యమిశ్రేణ భుక్తశేషేణైకైకస్య ద్వౌద్వౌపిణ్డౌదద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి ।
పిణ్డదానం వైకల్పికమిత్యుక్తం భవిష్యత్పురాణే — ॥ శ్లో ॥ పిణ్డనిర్వా
పణంకుర్యాన్నవాకుర్యాన్నరాధిప । వృద్ధిశ్రాద్ధేమహాబాహో కులధర్మా
నవేక్ష్యతు ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చాభ్యుదయశ్రాద్ధమాపదాది నిమిత్తేషు ఆ
మేనహేమ్నావా కుర్యాత్ , తత్రమరీచిః — ॥ శ్లో ॥ అనగ్నిశ్చప్రవా
సీచ యస్యభార్యారజస్వలా । ఆమశ్రాద్ధంప్రకుర్వీతమాతాపిత్రోః క్షయా
దృతే ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాఘ్రపాదః — ॥ శ్లో ॥ ఆర్తవేఽన్నద్విజాభా
వే గ్రహణేదేశవిప్లవే । ఆమశ్రాద్ధం ద్విజఃకుర్యాచ్ఛూద్రఃకుర్యాత్సదైవ
హి ॥ * ॥ ఇతి । గాలవః — ॥ శ్లో ॥ తీర్థేఽనగ్నావాపదిచ దేశభ్రంశే
రజస్యపి । హేమశ్రాద్ధం ద్విజైఃకార్యం శూద్రైః కార్యంసదైవహి ॥ * ॥
ఇతి । పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ అసమర్థోఽన్నదానస్య ధాన్యమామం స్వశ
క్తితః । ప్రదాస్యతిద్విజాగ్రేభ్యస్స్వల్పాల్పామపిదక్షిణామ్ ॥ * ॥ ఇ
తి । పురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఆమందదతుకౌన్తేయ దద్యాదన్నాచ్చతుర్గు

ణమ్ । సిద్ధాన్నేనతు విధిర్యస్స్యాదామశ్రాద్ధేఽప్యయంవిధిః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రవిజ్ఞానేశ్వరః — ॥ శ్లో ॥ యద్యద్దదాతి విప్రేభ్యశ్శృతం వా యది వాఽశృతమ్ । తేనాగ్నౌకరణం కుర్యాత్పిణ్డాంస్తేనైవ నిర్వపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । చతుర్వింశతిమతేతు — ॥ శ్లో ॥ ఆమశ్రాద్ధం యదా కుర్యాత్పిణ్డదానం కథం భవేత్ । గృహోదాహృత్యపక్వాన్నం పిణ్డం దద్యాత్తిలైస్సహ ॥ యేనాగ్నౌకరణం కుర్యాత్పిణ్డాంస్తేనైవ నిర్వపేత్ ॥ * ॥ ఇతి హోమపిణ్డదానయోస్సన్నిధియోగశిష్టత్వాదవధారణాచ్చ సఙ్కల్పవిధానేత్వగ్నౌహోమాభావే పిణ్డదానం నాస్తీతి గమ్యతే । తథా పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ యద్యద్విప్రేభ్యో దద్యాత్తేనైవ హోమస్తేన వా గృహోదాహృతాన్నేన వా పిణ్డం దద్యాద్యదా హోమస్తదా పిణ్డదానం హోమాభావే పిణ్డదానాభావః, ఆమశ్రాద్ధే చరోరభావాత్తద్ధర్మాణామభావో భోజనాభావాత్తత్సమ్బన్ధినాం చాభావః, సఙ్కల్పోవరణం పాదప్రక్షాలనం గన్ధపుష్పాదిదానం తణ్డులాదిప్రదానం దక్షిణేత్యామశ్రాద్ధం కార్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తద్ధర్మాణామ్ - ఉపస్తరణావదానాదీనామ్, తత్సమ్బన్ధినామ్ - పాత్రాభిమన్త్రణాదీనామిత్యర్థః । “ హిరణ్యేతూదకం పశ్చాన్మృతేఽహని పరేఽహని ” ఇతి వచనాత్తర్పణం తదైవ కార్యమ్ . ఇతి వృద్ధిశ్రాద్ధం నిరూపితమ్ .

శ్రాద్ధభేదాః

అథ శ్రాద్ధభేదాః । ప్రేతోద్దేశేన పితృద్దేశేన వా ద్రవ్యత్యాగశ్శ్రాద్ధమ్, తదాహ మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతం పితౄంశ్చ నిర్దిశ్య భోజ్యం యత్ప్రియమాత్మనః । శ్రద్ధయా క్రియతే యత్తు తచ్ఛ్రాద్ధం పరికీర్తితమ్ ॥*॥ ఇతి । బ్రహ్మాణ్డపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ దేశే కాలే చ పాత్రే చ శ్రద్ధయా విధినా చ యత్ । పితౄనుద్దిశ్య విప్రేభ్యో దత్తం శ్రాద్ధముదాహృతమ్ ॥*॥ ఇతి । తచ్చ పునః పార్వణైకోద్దిష్టభేదేన ద్వివిధమ్, త్రిపురుషోద్దేశేన యత్క్రియతే తత్పార్వణమ్, ఏకపురుషోద్దేశేన క్రియమాణమేకోద్దిష్టమ్, తదాహ కణ్వః — ॥ శ్లో ॥ ఏకముద్దిశ్య యచ్ఛ్రాద్ధమేకోద్దిష్టం ప్రకీర్తితమ్ । త్రీనుద్దిశ్య తు యత్తద్ధి పార్వణం మునయో విదుః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతద్ద్వివిధమపి శ్రాద్ధం నిత్యనైమిత్తికకామ్యభేదేన త్రిధాభిద్యతే, తదుక్తం కాలా

దర్శే — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధద్వయం తథోద్దిష్టమేకోద్దిష్టంచపార్వణమ్ । నిత్యంనైమిత్తికంకామ్యమితితచ్చపునస్త్రిధా ॥ * ॥ ఇతి । తత్ర నియతోపాధౌచోదితం నిత్యమ్, యథా అమావాస్యాదౌ విహితంశ్రాద్ధమ్ । అనియతనిమిత్తంహి నైమిత్తికమ్, యథాఉపరాగాదౌ । కామనోపాధికం కామ్యమ్, యథాతిథినక్షత్రవారాదిషు । తదుదాహరతి కార్ష్ణాజినిః — ॥ శ్లో ॥ మృతాహేఽహరహర్దర్శే శ్రాద్ధంయచ్చమహాలయే । తన్నిత్యముదితంసద్భిర్నిత్యవత్తద్విధానతః ॥ ప్రేతశ్రాద్ధం సపిణ్డత్వం సఙ్క్రాన్తిగ్రహణేషుచ । సంవత్సరోదకుమ్భంచ వృద్ధిశ్రాద్ధంనిమిత్తతః ॥ తిథ్యాదిషుచయచ్ఛ్రాద్ధం మన్వాదిషుయుగాదిషు । అలభ్యేషుచయోగేషు తత్కామ్యం సముదాహృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తువిశ్వామిత్రేణ ద్వాదశవిధత్వముక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ నిత్యంనైమిత్తికంకామ్యం వృద్ధిశ్రాద్ధం సపిణ్డనమ్ । పార్వణంచేతివిజ్ఞేయం గౌష్ఠ్యం శుద్ధ్యర్థమష్టమమ్ ॥ కర్మాఙ్గం నవమంప్రోక్తం దైవికం దశమం స్మృతమ్ । యాత్రాస్వేకాదశం ప్రోక్తం పుష్ట్యర్థం ద్వాదశంస్మృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి తత్, నిత్యనైమిత్తికకామ్యావాన్తరవివక్షయైవ, నతు తతఃపార్థక్యవివక్షయా । తథాహి వృద్ధవసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ అహన్యహనియచ్ఛ్రాద్ధం తన్నిత్యమితికీర్తితమ్ । ఏకోద్దిష్టంతు యచ్ఛ్రాద్ధంతన్నైమిత్తికముచ్యతే ॥ అభిప్రేతార్థసిద్ధ్యర్థం కామ్యంపార్వణవత్స్మృతమ్ । పుత్రజన్మవివాహాదౌ వృద్ధిశ్రాద్ధముదాహృతమ్ ॥ నవానీతార్ఘ్యపాత్రంచ పిణ్డశ్చపరికీర్త్యతే । పితృపాత్రేషుపిణ్డేషు సపిణ్డీకరణంతుతత్ ॥ ప్రతిపర్వభవేద్యస్మాత్ప్రోచ్యతేపార్వణంతుతత్ । గోష్ఠ్యాంయత్క్రియతేశ్రాద్ధం గోష్ఠీశ్రాద్ధంతదుచ్యతే ॥ బహూనాంవిదుషాం ప్రాప్తౌ సుఖార్థం పితృతృప్తయే । క్రియతేశుద్ధయేయత్తు బ్రాహ్మణానాంతు భోజనమ్ ॥ శుద్ధ్యర్థమితితత్ప్రోక్తం శ్రాద్ధం పార్వణవత్కృతమ్ । నిషేకకాలేసోమేచసీమన్తోన్నయనేతథా ॥ జ్ఞేయంపుంసవనేశ్రాద్ధంకర్మాఙ్గంవిధివత్కృతమ్ ॥ దేవానుద్దిశ్యక్రియతేయత్తద్దైవికముచ్యతే । తన్నిత్యశ్రాద్ధవత్కుర్యాద్ద్వాదశ్యాదిషుయత్నతః ॥ గచ్ఛన్దేశాన్తరంయద్ధిశ్రాద్ధం కుర్యాత్తుసర్పిషా । తద్యాత్రార్థమితిప్రోక్తం ప్రవేశేచనసంశయః ॥ * ॥ ఇతి.

శ్రాద్ధదేశాః

అథ శ్రాద్ధదేశాః । రత్నావళ్యామ్ — ॥ శ్లో ॥ దేశః కాలస్తథా పాత్రం ద్రవ్యం కర్తా పితామహాః । నిష్పత్తికారణాన్యాహుః కర్మణోఽస్య విపశ్చితః ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుః — ॥ శ్లో ॥ దక్షిణాప్రవణే దేశే తీర్థాదౌ వా గృహేఽపి వా । భూసంస్కారాది సంయుక్తే శ్రాద్ధం కుర్యాత్ప్రయత్నతః ॥ * ॥ ఇతి । తీర్థమ్ - దేవర్షిసేవితం జలమ్, ఆదిశబ్దేన పుణ్యాశ్రమాది గృహ్యతే, భూసంస్కారః - గోమయాదినోపలేపః, ఆదిశబ్దేనాశుచిద్రవ్యాపసరణమ్ । సఏవ — ॥ శ్లో ॥ గోమయేనోపలిప్తేషు వివిక్తేషు గృహేషు చ । కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధమథైతేషు నిత్యమేవ యథాతిథి ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యోఽపి — ॥ శ్లో ॥ పరిశ్రితే శుచౌ దేశే దక్షిణాప్రవణే తథా ॥ * ॥ ఇతి । పరిశ్రితే - పరితః ప్రచ్ఛాదితే, దక్షిణావనతే దేశే శ్రాద్ధం కుర్యాదిత్యర్థః । స్వతో దక్షిణాప్రవణత్వాసమ్భవే దేశస్య యత్నతో దక్షిణాప్రవణత్వం కార్యమ్ । తథా చ మనుః — ॥ శ్లో ॥ శుచిదేశం వివిక్తం తు గోమయేనోపలిప్య చ । దక్షిణాప్రవణం చైవ ప్రయత్నేనోపపాదయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుధర్మోత్తరే — ॥ శ్లో ॥ తస్మాచ్ఛ్రాద్ధాని దేయాని పుణ్యేష్వాయతనేషు చ । నదీతీరేషు తీర్థేషు స్వభూమౌ చ ప్రయత్నతః ॥*॥ ఇతి । దేవలః — ॥ శ్లో ॥ స్థలీషు గిరిపృష్ఠేషు తీర్థేష్వాయతనేషు చ । వివిక్తేషు చ తుష్యన్తి శ్రాద్ధేషు పితరస్సదా ॥ * ॥ ఇతి । స్థలీషు - అకృత్రిమభూమిష్విత్యర్థః । తథా చ శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ గోగజాశ్వాదిపృష్ఠేషు కృత్రిమాయాం తథా భువి । న కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధమేతేషు పారక్యాసు చ భూమిషు ॥ * ॥ ఇతి । కృత్రిమాయాం భువి - వేదికాదావిత్యర్థః । యమః — ॥ శ్లో ॥ పరకీయప్రదేశేషు పితౄణాం నిర్వపేత్తు యః । తద్భూమిస్వామిపితృభిశ్శ్రాద్ధకర్మ విహన్యతే ॥ * ॥ ఇతి । భారతే చ — ॥ శ్లో ॥ పారక్యే భూమిదేశే చ పితౄణాం నిర్వపేత్తు యః । తద్భూమిస్వామిపితృభిశ్శ్రాద్ధకర్మ విహన్యతే । తస్మాత్క్రీత్వా మహీం దత్వా స్వల్పామపి విచక్షణః । పిణ్డః పితృభ్యో దత్తో వై తస్యాం భవతి శాశ్వతః ॥ * ॥ ఇతి । పరకీయప్రదేశాః - పరపరిగృహీతగృహగోష్ఠారామాదయః, న పునస్తీర్థాదీని ।

తథాచాదిత్యపురాణే — ॥ శ్లో ॥ అటవీపర్వతాః పుణ్యా నదీతీరాణియా
నిచ । సర్వాణ్యస్వామికాన్యాహుర్నహి తేషుపరిగ్రహః ॥ వనానిగిరయో
నద్యస్తీర్థాన్యాయతనానిచ । దేవఖాతాశ్చ గర్తాశ్చ నస్వామీ తేషువిద్య
తే ॥ * ॥ ఇతి । కృమికీటాద్యుపహతదేశం శ్రాద్ధే వర్జయేత్ , తదాహ
యమః — ॥ శ్లో ॥ రూక్షం క్రిమిహతం క్లిన్నం సంకీర్ణానిష్టగన్ధికమ్ । దే
శం త్వనిష్టశబ్దం చ వర్జయేచ్ఛ్రాద్ధకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । క్లిన్నమ్ - సకర్ద
మమ్ , సంకీర్ణమ్ - అన్యైరాకీర్ణమ్ । మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ వ
ర్జ్యా జన్తుయుతారూక్షా క్షితిః ప్లుష్టా తథాఽగ్నినా । అనిష్టదుష్టశబ్దోగ్రా దుర్గ
న్ధా శ్రాద్ధకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । తీర్థక్షేత్రవిశేషేషు కృతం శ్రాద్ధం ఫలాతి
శయప్రదం భవతి , తదాహ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధస్య పూజితో దేశో
గయాగఙ్గా సరస్వతీ । కురుక్షేత్రం ప్రయాగశ్చ నైమిశం పుష్కరాణిచ ॥
నదీనదేషు తీర్థేషు శైలేషు పులినేషుచ । వివిధేష్వవతుష్యన్తి దత్తేనేహ పి
తామహాః ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనస్తు — ॥ శ్లో ॥ గఙ్గా గోదావరీ వే
ణ్యా గౌతమీ కౌశికీ శుభా । నర్మదా సరయూశ్చైవ కావేరీ చ సరస్వతీ ॥ గ
యా ప్రయాగశ్శ్రీశైలో గోకర్ణం పుష్కరం శుభమ్ । నైమిశం చ కురు
క్షేత్రం కేదారం సేతుబన్ధనమ్ ॥ ద్వారకా బదరీ కాఞ్చీ ముఖ్యా వారాణ
సీ తథా । పురుషోత్తమస్వామివేశ్మ సర్వోత్కృష్టో మహోదధిః ॥ ఏతేషు
తీర్థముఖ్యేషు క్షేత్రేషు చ శుభాశుభమ్ । కృతమక్షయమాప్నోతి మనుష్యా
ణాం నసంశయః ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ పుష్కరేష్వక్షయం
శ్రాద్ధం జపహోమతపాంసిచ । మహోదధౌ ప్రయాగే చ కాశ్యాం
చ కురుజాఙ్గలే ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖోఽపి — ॥ శ్లో ॥ వారాణస్యాం కురుక్షే
త్రే భృగుతుఙ్గే హిమాలయే । గఙ్గాద్వారే ప్రయాగే చ నైమిశే పుష్కరే
తథా ॥ సన్నిహత్యాం గయాయాం చ దత్తమక్షయతాం వ్రజేత్ । నదీస
ముద్రతీరే వా హ్రదే గోష్ఠేఽథ పర్వతే ॥ సముద్రగా నదీతీరే సిన్ధుసాగరసం
గమే । నద్యోర్వా సంగమే రాజన్ సాలిగ్రామశిలాన్తికే ॥ సాలిగ్రామే
చ గోకర్ణే గయాయాం చ విశేషతః । క్షేత్రేష్వేతేషు యచ్ఛ్రాద్ధం పి
తృభక్తిసమన్వితః ॥ కరోతి విధివన్మర్త్యః కృతకృత్యో విధీయతే ॥ * ॥ ఇ

తి । సపవ — ॥ వా ॥ యత్రక్వచన నర్మదాతీరే యమునాతీరే గఙ్గా
యాం విశేషతో గఙ్గాద్వారే ప్రయాగే గఙ్గాసాగరసంగమే కులావర్తే
బిల్వకే నీలపర్వతే కుబ్జాహే భృగుతున్దే కేదారే లిఙ్గాయాంసుగన్ధాయాం
ఫల్గుతీర్థే మహాగఙ్గాయాం తణ్డులికాశ్రమే కుమారధారాయాం ప్రభాసే
యత్రక్వచన సరస్వత్యాం విశేషతో నైమిశారణ్యే వారాణస్యాం అగ
స్త్యాశ్రమే కణ్వాశ్రమే కౌశిక్యాం సరయూతీరే శోణాయాభాగీరథ్యాశ్చ
సంగమే శ్రీపర్వతే కల్వోదకే ఉత్తరమానసే బడబాయాం సప్తర్షే విష్ణు
పదే స్వర్గప్రదేశే గోదావర్యాం గోమత్యాం వేత్రవత్యాం విపాశా
యాం వితస్తాయాం మరుద్వృధాయాం శతద్రుతి చన్ద్రభాగాయాం ఐ
రావత్యాం సిన్ధోస్తీరే దక్షిణే పఞ్చనదే ఔజసే చైవమాదిష్వన్యేషు తీ
ర్థేషు సరిద్వరాసు పులినేషు ప్రస్రవణేషు పర్వతేషు నికుఞ్జేషు వనే
షూపవనేషుచ గోమయేనోపలిప్తేషు మనోజ్ఞేషుచ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రపితృ
గాథా — ॥ శ్లో ॥ కులేఽస్మాకం సజన్తుస్స్యాద్యోనోదద్యాజ్జలాఞ్జలిమ్ । న
దీషుబహుతోయాసు శీతలాసువిశేషతః ॥ అపిజాయేతసోఽస్మాకం కులే క
శ్చిన్నరోత్తమః । గయాశీర్షేవటేశ్రాద్ధంయోనోదద్యాత్సమాహితః ॥
ఏష్టవ్యాబహవఃపుత్రా యద్యేకోఽపిగయాంవ్రజేత్ । యజేతవాఽశ్వ
మేధేన నీలంవా వృషముత్సృజేత్ ॥ * ॥ ఇతి । బ్రహ్మకైవర్తే — ॥ శ్లో ॥
గయాశీర్షేయదాపిణ్డం నామ్నాయేషాం ప్రకుర్వతే । నరకస్థాదివంయా
న్తి స్వర్గస్థా మోక్షమాప్నుయుః ॥ తత్రాక్షయవటోనామత్రిషులోకేషువి
శ్రుతః । పితౄణాం తత్రవైదత్తమక్షయం భవతిప్రభో ॥ వటవృక్షంసమా
సాద్యశాకేనాప్యుదకేనవా । ఏకస్మిన్భోజితేవిప్రేకోటిర్భవతిభోజితా ॥
ఆత్మనస్తుమహాబుద్ధే గయాయాంతు తిలైర్వినా । పిణ్డనిర్వాపణంకార్యం
మృతానాంతు తిలైస్సహ ॥ * ॥ ఇతి । నద్యాదిషు తీర్థశ్రాద్ధముక్తం మ
త్స్యపురాణే — ॥ శ్లో ॥ స్నాత్వానదీషు సర్వాసు పితృదేవాంశ్చ త
ర్పయేత్ । తత్రతత్రయథావిత్తం కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధాదికం తథా ॥ అకాలే
ప్యథకాలెవా తీర్థశ్రాద్ధం తథానరః । శ్రాద్ధంకృత్వాతథాతీర్థే కర్త
వ్యంపితృతర్పణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పాద్మేఽపి — ॥ శ్లో ॥ తీర్థేషుబ్రాహ్మ

ణం నైవ పరీక్షేతకథంచన । అన్నార్థినమనుప్రాప్తం భోజయేన్మనుశాసనాత్ ॥ సక్తుభిః పిణ్డదానం స్యాత్ సంయావైః పాయసేనవా । కర్తవ్యమృషిభిర్దృష్టం పిణ్యాకేనైఙ్గుదేనవా ॥ పిణ్యాకేనతిలానాంవా భక్తిమద్భిర్నరైస్సదా । శ్రాద్ధంతత్ర తుకర్తవ్యం అర్ఘ్యావాహనవర్జితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । “ తీర్థేఽనగ్న్యాపదిచ ” ఇతిపూర్వోక్తం హిరణ్యశ్రాద్ధం వాకర్తవ్యమ్, “ ॥ శ్లో ॥ క్షేత్రేస్నాత్వాశుచుర్వాసాః ప్రదాయతిలవార్యథ । భోజయేద్బ్రాహ్మణాంశ్చాపి శ్రాద్ధే హిరణ్యశ్రాద్ధమేవవా ॥ కృత్వాసూత్రవిధానేన పిణ్డాన్తైత్రపిణ్డకాన్ । అన్నేనామేనమాంసేనసక్తుభిర్ద్విజఆచరేత్ ॥ ” ఇతిస్మృతేశ్చ । గయావ్యతిరిక్తస్థానేషు జీవపితృకేనాపి తీర్థశ్రాద్ధం కర్తవ్యమిత్యర్థస్తాత్పర్యతిపాదితమ్ .

శ్రాద్ధకాలాః

అథ శ్రాద్ధకాలాః । తత్ర యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ అమావాస్యాష్టకావృద్ధిః కృష్ణపక్షోఽయనద్వయమ్ । ద్రవ్యబ్రాహ్మణసంపత్తిర్విషువత్సూర్యసఙ్క్రమః ॥ వ్యతీపాతో గజచ్ఛాయా గ్రహణంచన్ద్రసూర్యయోః । శ్రాద్ధంప్రతిరుచిశ్చైవ శ్రాద్ధకాలాః ప్రకీర్తితాః ॥ * ॥ ఇతి । ద్రవ్యమ్ - కృసరమాంసాది, బ్రాహ్మణః - శ్రుతాధ్యయనసంపన్నః, తయోస్సంపత్తిర్లాభో యస్మిన్ కాలే సతథోక్తః । అత్రహారీతః — ॥ శ్లో ॥ తీర్థద్రవ్యోపపత్తౌతు నకాలమవధారయేత్ । పాత్రంచ బ్రాహ్మణంప్రాప్యసద్యశ్శ్రాద్ధం విధీయతే ॥ * ॥ ఇతి । తీర్థమ్ - గఙ్గాది, విషువత్ - మేషతులాసఙ్క్రాన్తీ, అయనవిషువయోస్సఙ్క్రాన్తిత్వేసిద్ధేఽపి పృథగుపాదానం ఫలాతిశయజ్ఞాపనార్థమ్, గజచ్ఛాయాలక్షణమ్ “ యదేన్దుః పితృదైవత్యే ” ఇత్యాదినాపూర్వముక్తమ్, గ్రహణమ్ - ఉపరాగః, అత్రవిశేషమాహవృద్ధవసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ త్రిదశాస్స్పర్శసమయే తృప్యన్తిపితరస్తథా । మనుష్యాశ్చమధ్యకాలేతు మోక్షకాలేతు రాక్షసాః ॥ * ॥ ఇతి । శ్రాద్ధంప్రతిరుచిః - యదాశ్రాద్ధంప్రతీచ్ఛా తదైవకర్తవ్యమితి, చకారేణాన్యేఽపిశ్రాద్ధకాలాస్సఙ్గృహ్యన్తే । అత ఏవయమః — ॥ శ్లో ॥ ఆషాఢ్యామథకార్తిక్యాంమాఘ్యాం త్రీన్పఞ్చవాద్విజాన్ । తర్పయేత్పితృపూ

ర్వంతు తదస్యాకృయముచ్యతే ॥ * ॥ ఇతి । జాతుకర్ణ్యః — ॥ శ్లో ॥ గ్ర హోపరాగే విషువేచజాతే కృష్ణేనఘాయామయనద్వయేచ । నిత్యం చ శక్షేచ తథైవపష్మేదత్తంభవేన్నిష్కసహస్రతుల్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖాది స్వరూపమపి తేనైవోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ శఙ్ఖః ప్రాహురమావాస్యాంక్షీణ సోమాంద్విజోత్తమాః । అష్టకాతుభవేత్పద్మంతత్రదత్తంతథాఽక్షయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । "॥ శ్లో ॥ యదావిష్టిర్వ్యతీపాతో భానువారస్తథైవచ । పద్మకం నామతత్ప్రోక్తమయనాచ్చ చతుర్గుణమ్ ॥" ఇతి శఙ్ఖోక్తమపి పద్మం గ్రాహ్యమ్ । కాఠకశ్రుతిః — "ఏతద్ధిదేవపిత్రాణామయనంయద్ధస్తిచ్ఛా యాయాంశ్రాద్ధందద్యాత్" ఇతి । శఙ్ఖోఽపి — ॥ శ్లో ॥ హస్తిచ్ఛా యాసు యద్దత్తంయద్దత్తంరాహుదర్శనే । విషువత్యయనేచైవ సర్వమాన న్త్యముచ్యతే ॥ * ॥ ఇతి । అనేకవిధాగజచ్ఛాయాఃస్మృతిషుప్రతిపాద్య న్తే — ॥ శ్లో ॥ హంసేహస్తస్థితేయాతు మఘాయుక్తాత్రయోదశీ । తిథి ర్వైవస్వతీనామ సాచ్ఛాయా కుఞ్జరస్యతు ॥ * ॥ హంసేకరస్థితేయాతుఅ మావాస్యాకరాన్వితా । సాజ్ఞేయాకుఞ్జరచ్ఛాయా ఇతిబోధాయనోఽబ్ర వీత్ ॥ * ॥ కరః - హస్తనక్షత్రమ్, ॥ శ్లో ॥ వనస్పతిగతేసోమే యాచ్ఛా యాప్రాఙ్ముఖీభవేత్ । గజచ్ఛాయాతుసాప్రోక్తాతస్యాంశ్రాద్ధంప్రకల్ప యేత్ ॥ * ॥ అమావాస్యాయామపరాహ్ణ ఇత్యర్థః, ॥ శ్లో ॥ సైంహి కేయోయదాసూర్యం గ్రసతేపర్వసన్ధిషు । గజచ్ఛాయాతుసాప్రోక్తా త స్యాంశ్రాద్ధంప్రకల్పయేత్ ॥ * ॥ సైంహికేయః - రాహుః, ॥ శ్లో ॥ ఘృతేనభోజయేద్విప్రాన్ఘృతంభూమౌసముత్సృజేత్ । గ్రహణాఖ్య గజచ్ఛాయాశ్రాద్ధందత్వానశోచతి ॥ * ॥ ఇతి । భోక్తురపి దోషస్తత్రైవి వదమ్నితః — ॥ శ్లో ॥ కృష్ణాజినప్రతిగ్రాహీవిక్రయీవాహరేతయః । గ జచ్ఛాయాశ్రృతంభుక్త్వానభూయఃపురుషోభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । దేవలః— ॥ శ్లో ॥ తృతీయారోహిణీయుక్తావైశాఖస్యసితాతుయా । మఘాభిస్సహి తాకృష్ణానభస్యేతుత్రయోదశీ ॥ తథాశతభిషగ్యుక్తా కార్తికేనవమీతథా । ఇన్దుక్షయేగజచ్ఛాయావైధృతేషు యుగాదిషు ॥ ఏతేకాలాస్సముద్దిష్టాః పితౄణాంప్రీతివర్ధనాః ॥ * ॥ ఇతి.

యుగాదిశ్రాద్ధనిరూపణమ్

యుగాదయో మత్స్యపురాణే దర్శితాః — ॥ శ్లో ॥ వైశాఖస్య
తృతీయాతు నవమీ కార్తికస్యతు । మాఘే పఞ్చదశీ చైవ నభస్యస్య చ త్రయో
దశీ ॥ యుగాదయః స్మృతా హ్యేతా దత్తస్యాక్షయకారకాః ॥ * ॥ ఇతి ।
విష్ణుపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ వైశాఖమాసస్య సితా తృతీయా నవమ్యసౌ
కార్తికశుక్లపక్షే । నభస్యమాసస్య చ కృష్ణపక్షే త్రయోదశీ పఞ్చదశీ చ మా
ఘే ॥ పానీయమప్యత్ర తిలైర్విమిశ్రం దద్యాత్పితృభ్యః ప్రయతో మను
ష్యః । శ్రాద్ధం కృతం తేన సమాస్సహస్రం రహస్యమేతత్పితరో వదన్తి ॥*॥
ఇతి । అత్ర శుక్లపక్షే యా తృతీయా, పఞ్చదశీ కృష్ణపక్ష ఇత్యన్వయః ।
అత ఏవ నారదీయపురాణే — ॥ శ్లో ॥ ద్వే తు కృష్ణే ద్వే తు శుక్లే యుగా
ద్యాః కవయో విదుః ॥ * ॥ ఇతి । బ్రాహ్మపురాణే తు మాఘస్య పౌర్ణమా
సీ యుగాదిరిత్యుక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ వైశాఖశుక్లపక్షస్య తృతీయాయాం
కృతం యుగమ్ । కార్తికే శుక్లపక్షే చ త్రేతా తు నవమేఽహని ॥ అథ భాద్ర
పదే కృష్ణే త్రయోదశ్యాం ద్వాపరం యుగమ్ । మాఘే తు పౌర్ణమాస్యాం
తు ఘోరం కలియుగం తథా ॥ యుగారమ్భాస్తు తిథయో యుగాద్యాస్తేన వి
శ్రుతాః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర కల్పభేదేన వ్యవస్థేతి చన్ద్రికాయామ్ । పుల
స్త్యోఽత్ర విశేషమాహ — ॥ శ్లో ॥ అయనద్వితయే శ్రాద్ధం విషువద్విత
యే తథా । యుగాదిషు చ సర్వాసు పిణ్డనిర్వాపణాదృతే ॥ * ॥ ఇతి । యు
గాన్త ఏవ శ్రాద్ధముక్తం స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ సూర్యస్య సింహసఙ్క్రా
న్త్యామన్తః కృతయుగస్యతు । తథా వృశ్చికసఙ్క్రాన్త్యామన్తస్త్రేతా
యుగస్యతు ॥ జ్ఞేయస్తు వృషసఙ్క్రాన్త్యాం ద్వాపరాన్తశ్చ సఙ్ఖ్యయా ।
తథా చ కుమ్భసఙ్క్రాన్త్యామన్తః కలియుగస్యతు ॥ యుగాదిషు యుగాన్తే
షు శ్రాద్ధమక్షయముచ్యతే ॥ * ॥ ఇతి .

మన్వాదిశ్రాద్ధనిరూపణమ్

మన్వాదయోఽపి శ్రాద్ధకాలాః, " తథా మన్వన్తరాదౌ చ దేయం
శ్రాద్ధం విజానతా " ఇతిస్మరణాత్ । మన్వన్తరాదయో మత్స్యపురాణే ద
ర్శితాః — ॥ శ్లో ॥ ఆశ్వయుక్ఛుక్లనవమీ కార్తికీ ద్వాదశీ సితా । తృతీ

యాచైత్రమాసస్య సితాభాద్రపదస్యచ ॥ ఫాల్గునస్యాప్యమావాస్యా పుష్యస్యైకాదశీసితా । ఆషాఢస్యాపిదశమీ మాఘమాసస్యసప్తమీ ॥ శ్రావణస్యాష్టమీకృష్ణాతథాఽఽషాఢీచపూర్ణిమా । కార్తికీఫాల్గునీజ్యైష్ఠీ చైత్రీపఞ్చదశీసితా ॥ మన్వన్తరాదయశ్చైతే దత్తస్యాక్షయకారకాః ॥ * ॥ ఇతి । తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ కృతం శ్రాద్ధం విధానేన మన్వాదిషు యుగాదిషు । హాయనానిద్విసాహస్రం పితౄణాం తృప్తిదం భవేత్ ॥ ఆసు స్నానం జపో హోమః పుణ్యానన్త్యాయకల్పతే ॥ * ॥ ఇతి । మహాభారతేఽపి — ॥ శ్లో ॥ యామన్వాద్యాయుగాద్యాశ్చ తిథయస్తాసు మానవః । స్నాత్వాహుత్వాచదత్త్వాచ తదనన్తఫలంలభేత్ ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మన్వాద్యాసుయుగాద్యాసు ప్రదత్తస్సలిలాఞ్జలిః । సహస్రవార్షికీం తృప్తిం పితౄణామావహేత్పరామ్ ॥ ద్విసహస్రాబ్దికీంతృప్తిం కృతంశ్రాద్ధం యథావిధి । స్నానందానంజపోహోమః పుణ్యానన్త్యాయకల్పతే ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహకారః — ॥ శ్లో ॥ తిథ్యగ్నితిథిస్తిథ్యాశకృష్ణేభోఽనలోగ్రహాః । తిథ్యర్కా నశివోఽశ్వోఽమా తిథీమన్వాదయోమతాః ॥ * ॥ ఇతి । చైత్రమారభ్యద్వాదశమాసానామేకైకస్యైకైకం పదం యోజనీయమ్ , తిథిః - పూర్ణిమా , అగ్నిః - తృతీయా , చైత్రే పౌర్ణిమాశుక్లతృతీయాచేత్యర్థః; వైశాఖే , న - నాస్తి; జ్యేష్ఠే , తిథిః - పౌర్ణమాసీ; ఆషాఢే , తిథ్యాశే - పౌర్ణమాసీ శుక్లదశమీచ ; శ్రావణే , కృష్ణేభః - కృష్ణాష్టమీ, అత్రకృష్ణేతి విశేషణాదితరత్ర సర్వత్రశుక్లతిథేర్గ్రహణమ్; భాద్రపదే , అనలః - తృతీయా; ఆశ్వయుజే , గ్రహాః - నవమీ; కార్తికే , తిథ్యర్కాః - పూర్ణాద్వాదశీచ; మార్గశీర్షే , న - నాస్తి; పుష్యే , శివః - ఏకాదశీ; మాఘే , అశ్వః - సప్తమీ; ఫాల్గునే , అమాతిథీ - అమావాస్యాపౌర్ణమాసీచేత్యర్థః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అమాపాతశ్చసఙ్క్రాన్తిస్తథావైధృతిరేవచ । అష్టకాశ్చైవమన్వాదిర్యుగాదిశ్చమహాలయః ॥ చన్ద్రసూర్యోపరాగశ్చ గజచ్ఛాయాతథైవచ । ద్రవ్యబ్రాహ్మణసంపత్తిశ్శ్రాద్ధకాలాః ప్రకీర్తితాః ॥ * ॥ ఇతి । “ ॥ శ్లో ॥ అమాష్టకావ్యతీపాతమన్వాదిషు యుగాది

షు । విద్వాంశ్ఛ్రాద్ధమకుర్వాణః ప్రాయశ్చిత్తీయతే ద్విజః ॥" ఇతి వచనాన్మన్వాదియుగాదివ్యతీపాతేషు శ్రాద్ధం నిత్యమ్, "॥ శ్లో ॥ తిథ్యాదిషు చ యచ్ఛ్రాద్ధం మన్వాదిషు యుగాదిషు । అలభ్యేషు చ యోగేషు తత్కామ్యం సముదాహృతమ్ ॥" ఇతి గాలవవచనం తు ననిత్యత్వవ్యాకరణార్థమ్, వచనద్వయేనాగ్నిహోత్రాదివన్నిత్యత్వకామ్యత్వయోరవిరోధాదిత్యాహుః । ఏవమేవ "॥ శ్లో ॥ ప్రేతశ్రాద్ధం సపిణ్డత్వం సఙ్క్రాన్తిగ్రహణేషు చ ॥" ఇతి ప్రతిపాదితస్య నైమిత్తికత్వస్య చ "॥ శ్లో ॥ సఙ్క్రాన్తిర్విషువచ్చైవ విశేషేణాయనద్వయమ్ । వ్యతీపాతోఽథ జన్మర్క్షం చన్ద్రసూర్యగ్రహస్తథా ॥ ఇత్యేతాంశ్ఛ్రాద్ధకాలాంస్తు కామ్యానాహ ప్రజాపతిః । శ్రాద్ధమేతేషు యద్దత్తం తదానన్త్యాయ కల్పతే ॥" ఇతి విష్ణూక్తస్య కామ్యత్వస్య చ న విరోధః । అత ఏవ కూర్మపురాణే — ॥ శ్లో ॥ నైమిత్తికం తు కర్తవ్యం గ్రహణే చన్ద్రసూర్యయోః । బాన్ధవానాం చ మరణే నరకీ స్యాదతోఽన్యథా ॥ కామ్యాని చైవ శ్రాద్ధాని శస్యన్తే గ్రహణాదిషు ॥*॥ ఇతి । తథా చ శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ సర్వస్వేనాపి కర్తవ్యం శ్రాద్ధం వై రాహుదర్శనే । అకుర్వాణస్తు యశ్శ్రాద్ధం పఙ్కే గౌరివ సీదతి ॥ రాహుదర్శనదత్తం హి శ్రాద్ధమాచన్ద్రతారకమ్ । గుణవత్సర్వకామీయం పితౄణాముపతిష్ఠతే ॥ * ॥ ఇతి । మార్కణ్డేయోఽపి — ॥ శ్లో ॥ విశిష్టబ్రాహ్మణప్రాప్తౌ సూర్యేన్దుగ్రహణేఽయనే । విషువే రవిసఙ్క్రాన్తౌ వ్యతీపాతే చ పుత్రక ॥ శ్రాద్ధార్హద్రవ్యసమ్ప్రాప్తౌ తథా దుస్స్వప్నదర్శనే । జన్మర్క్షగ్రహపీడాసు శ్రాద్ధం కుర్వీత చేచ్ఛయా ॥ * ॥ ఇతి । యదాపి, ఇచ్ఛా - కామః, తదాపి శ్రాద్ధం కుర్వీతేత్యర్థః । ఏవం చ నిత్యనైమిత్తికయోః ఫలేచ్ఛాయాం సత్యాం కామ్యత్వం న విరుధ్యతే.

కామ్యశ్రాద్ధకాలాః

కృత్తికాదినక్షత్రాణి కామ్యశ్రాద్ధకాలాః । యదాహ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ స్వర్గం చాపత్యమోజశ్చ శౌర్యం క్షేత్రం బలం తథా । పుత్రం శ్రైష్ఠ్యం చ సౌభాగ్యం సమృద్ధిం ముఖ్యతాం శుభమ్ ॥ ప్రవృత్తచక్రతాం చైవ వాణిజ్యప్రభృతీనపి । అరోగిత్వం యశో వీతశోకతాం పర

మాంగతిమ్ ॥ ధనం వేదాన్ భిషక్సిద్ధిం కుప్యం గామప్యజావికమ్ । అశ్వా
నాయుశ్చ విధివద్యశ్శ్రాద్ధం సంప్రయచ్ఛతి ॥ కృత్తికాదిభరణ్యన్తం స కా
మానాప్నుయాదిమాన్ । ఆస్తికశ్శ్రద్దధానశ్చ వ్యపేతమదమత్సరః ॥ * ॥
ఇతి । ప్రవృత్తచక్రతా - అప్రతిహతాజ్ఞతా, కుప్యమ్ - సువర్ణరజతవ్య
తిరిక్తతామ్రాది । విష్ణురపి — ॥ వా ॥ స్వర్గం కృత్తికాస్వపత్యం రోహి
ణీషు బ్రహ్మవర్చసం సౌమ్యే కర్మణాం సిద్ధిం రౌద్రే భువం పునర్వసౌ పు
ష్టిం పుష్యే సార్పే సర్వాన్ కామాన్ శ్రైష్ఠ్యం పిత్ర్యే సౌభాగ్యం ఫల్గు
నీషు ధనమార్యమ్ణే జ్ఞాతిశ్రైష్ఠ్యం హస్తే రూపవతస్సుతాంస్త్వాష్ట్రే వా
ణిజ్యవృద్ధిం స్వాతౌ కనకం విశాఖాసు మిత్రాణి మైత్రే శాక్రే రాజ్యం కృ
షిర్మూలే సముద్రయానసిద్ధిమాప్యే సర్వాన్కామాన్వైశ్వదేవే వేదశ్రై
ష్ఠ్యమభిజితి సర్వాన్ కామాన్ శ్రవణే బలం వాసవే ఆరోగ్యం వారుణే రూప
ద్రవ్యమాజె గృహమహిర్బుధ్న్యే గాః పౌష్ణే తురఙ్గానాశ్వినే జీవితం యా
మ్యే ॥ * ॥ ఇతి । ఆదిత్యాదయో వారాశ్చ కామ్యశ్రాద్ధకాలాః । తదా
హ విష్ణుః — ॥ వా ॥ సతతమాదిత్యేఽహ్ని శ్రాద్ధం కుర్వానాఽఽరోగ్య
మాప్నోతి సౌభాగ్యం చాన్ద్రే సమరవిజయం కౌజే సర్వాన్ కామాన్ బౌధే
విద్యామభీష్టాం జీవే ధనం శౌక్రే జీవితం శనైశ్చరే ॥ * ॥ ఇతి । కూర్మ పు
రాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఆదిత్యవారే త్వారోగ్యం చాన్ద్రే సౌభాగ్యమేవ
చ । కౌజే సర్వత్ర విజయం సర్వాన్ కామాన్ బుధస్య తు ॥ విద్యాం విశి
ష్టాం చ గురౌ ధనం వై భార్గవే పునః । శనైశ్చరే భవేదాయురారోగ్యమతి
దుర్లభమ్ ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుధర్మోత్తరే — ॥ శ్లో ॥ అతః కామ్యాని వక్ష్యా
మి శ్రాద్ధాని తవ పార్థివ । ఆరోగ్యమథ సౌభాగ్యం సమరే విజయం తథా ॥
సర్వాన్ కామాంస్తథా విద్యాం ధనం జీవితమేవ చ । ఆదిత్యాది దినేష్వే
వం శ్రాద్ధం కుర్వన్ సదా నరః ॥ క్రమేణైతానవాప్నోతి నాత్ర కార్యా విచా
రణా ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర విశేషమాహ మనుః — ॥ శ్లో ॥ యుక్షు కుర్వ
న్దినర్క్షేషు సర్వాన్ కామానవాప్నుయాత్ । అయుక్షు తు పితౄనర్చన్
ప్రజాం ప్రాప్నోతి పుష్కలామ్ ॥ * ॥ ఇతి । యుక్షు - యుగ్మేషు, ది
నేషు - సూర్యాదివారేషు, ఋక్షేషు - కృత్తికాదినక్షత్రేషు, కుర్వన్

శ్రాద్ధమితి శేషః । ప్రతిపదాది తిథయోఽపి కామ్యశ్రాద్ధకాలాః । తదాహ మనుః — ॥ శ్లో ॥ కుర్వన్ ప్రతిపది శ్రాద్ధం సురూపాన్ విన్దతే సుతాన్ । కన్యకాం తు ద్వితీయాయాం తృతీయాయాం తు వన్దినః ॥ పశూన్ క్షుద్రాంశ్చతుర్థ్యాం చ పఞ్చమ్యాం శోభనాన్ సుతాన్ । షష్ఠ్యాం ద్యూతం కృషిం చాపి సప్తమ్యాం లభతే నరః ॥ అష్టమ్యామపి వాణిజ్యం లభతే శ్రాద్ధదో నరః । స్యాన్నవమ్యామేకఖురం దశమ్యాం ద్విఖురం బహు ॥ ఏకాదశ్యాం తథా రూప్యం బ్రహ్మవర్చసినస్సుతాన్ । ద్వాదశ్యాం జాతరూపం చ రజతం రూప్యమేవ చ ॥ జ్ఞాతిశ్రైష్ఠ్యం త్రయోదశ్యాం చతుర్దశ్యాం తు కుప్రజాః । ప్రీయన్తే పితరశ్చాస్య యే శస్త్రేణ రణే హతాః ॥ శ్రాద్ధదః పఞ్చదశ్యాం తు సర్వాన్ కామానవాప్నుయాత్ ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనోఽపి — ॥ వా ॥ సురూపాస్సుతాః ప్రతిపది స్త్రియోఽప్రతిరూపా ద్వితీయాయాం వన్దినస్తృతీయాయాం చతుర్థ్యాం క్షుద్రపశవః పుత్రాః పఞ్చమ్యాం ద్యూతం షష్ఠ్యాం కృషిస్సప్తమ్యాం వాణిజ్యమష్టమ్యామేకశఫా నవమ్యాం దశమ్యాం గావః పరిచారకా ఏకాదశ్యాం ద్వాదశ్యాం ధనధాన్య రూప్య జ్ఞాతిశ్రైష్ఠ్యహిరణ్యాని త్రయోదశ్యాం యువానస్తత్ర మ్రియన్తే శస్త్రహతస్య చతుర్దశ్యామమావాస్యాయాం సర్వమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చ తిథిశ్రాద్ధం కృష్ణపక్షే కర్తవ్యమ్, “ ॥ శ్లో ॥ పిత్ర్యం శ్రాద్ధం కృష్ణపక్షే దినేఽస్తమయయోగిని । ” ఇతి స్మరణాత్ । తథా చ మనుః — ॥ శ్లో ॥ యథైవ చాపరః పక్షః పూర్వపక్షాద్విశిష్యతే । తథా శ్రాద్ధస్య పూర్వాహ్ణాదపరాహ్ణో విశిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । కామ్యశ్రాద్ధం ప్రకృత్య స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ కృష్ణపక్షేఽపరాహ్ణే తు రౌహిణం తు న లఙ్ఘయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । “ అపరాహ్ణః - ద్వేధా విభక్తస్యాహ్నో ద్వితీయభాగః, రౌహిణః - అహ్నో నవమో ముహూర్తః, ఏవం చ కుతపాది ఘటికాత్రయయుక్తాయాం ప్రతిపదాదితిథౌ కామ్యశ్రాద్ధం కార్యమ్, న తు కుతపాద్యసంయుక్తాయామితి మన్తవ్యమ్ ” ఇతి చన్ద్రికాయామ్ । కామ్యశ్రాద్ధం కామ్యసిద్ధిపర్యన్తమేకసంవత్సరపర్యన్తం వా యథాకామముక్తదినేఽవశ్యమనుష్ఠేయమ్ । తథా చ దేవస్వామినా నక్షత్రశ్రాద్ధముదాహృత్యోక్త

క్తమ్ — ॥ వా ॥ నాక్షత్రేషుతు కామ్యశ్రాద్ధేషు తత్తత్కామప్రదనక్షత్ర
ప్రాప్తౌ ఆతత్తత్కామప్రాప్తేరబ్దమేకంవా తస్మిన్నృక్షే శ్రాద్ధం కుర్యా
త్ ॥ * ॥ ఇతి । హారీతః — ॥ శ్లో ॥ కామ్యశ్రాద్ధాని కామ్యార్థం సమ్య
గ్యత్నేనసాధయేత్ । శరీరారమ్భహేతుత్వాన్నముహుస్తాని కారయేత్ ॥
యథాకథంచిన్నిత్యాని కుర్యాదిన్దుక్షయాదిషు । పాత్రద్రవ్యాదిసంపత్సు
సత్సుకామ్యఫలంభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । విష్కమ్భాదియోగాశ్చ కామ్య
శ్రాద్ధకాలాః, తత్ర కృత్తికాదినక్షత్రేషూక్తంఫలం క్రమాత్ జ్ఞేయమ్ । త
దాహమరీచిః — ॥ శ్లో ॥ కృత్తికాదిషుఋక్షేషు శ్రాద్ధే యత్ఫలమీరిత
మ్ । విష్కమ్భాదిషుయోగేషు తదేవఫలమిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । రవ్యాది
వారశ్రాద్ధఫలంబవాదికరణేషు శ్రాద్ధకరణేఽపిద్రష్టవ్యమ్ । తదాహబృ
హస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ సూర్యాదివాసరేష్వేతచ్ఛ్రాద్ధకృల్లభతేఫలమ్ ।
బవాదికరణేష్వేతచ్ఛ్రాద్ధకృచ్ఛాశ్నుతేఫలమ్ ॥ * ॥ ఇతి । సంగృహ్య
దర్శయతి కాలాదర్శకారః — ॥ శ్లో ॥ పక్షాద్యాద్యాసుతిథిషు వర్జయి
త్వాచతుర్దశీమ్ । కన్యాదికామినఃకుర్యుశ్శ్రాద్ధం పార్వణరూపవత్ ॥ కృ
త్తికాదిషుఋక్షేషు భరణ్యన్తేషుపార్వణమ్ । కుర్యుశ్శ్రాద్ధం శ్రద్దధానా
స్స్వర్గాదిఫలకామినః ॥ విష్కమ్భాదిషుయోగేషు ఫలం నక్షత్రవత్ స్మృ
తమ్ । శ్రాద్ధం రవ్యాదివారేషు హ్యారోగ్యాది ఫలేప్సవః ॥ కుర్యుఃఫలమి
దం జ్ఞేయం బవాదికరణేష్వపి ॥ * ॥ ఇతి । కామ్యశ్రాద్ధస్య కాలాన్తర
మప్యాహ గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ మాససంజ్ఞయదాఋక్షే చన్ద్రస్సంపూ
ర్ణమణ్డలః । గురుణాయది సంయుక్తస్సాతిథిర్మహతీస్మృతా ॥ * ॥ ఇతి ।
పౌర్ణమాస్యాం చన్ద్రస్తన్మాసనక్షత్రే చిత్రాదౌ గురుణాయుక్తశ్చేత్సా
పౌర్ణమాసీమహాచైత్ర్యాది సంజ్ఞేత్యర్థః । సఏవ — ॥ శ్లో ॥ మేషరా
శౌయదాశౌరిస్సింహేచన్ద్రబృహస్పతీ । భాస్కరశ్శ్రవణర్క్షే చ మహా
మాఘీతిసాస్మృతా ॥ * ॥ ఇతి । సౌరిః-శనైశ్చరః, మేషేయదిస్యాత్, గు
రుశ్చన్ద్రశ్చసింహే యదిస్యాత్, భాస్కరశ్శ్రవణనక్షత్రేయదిస్యాత్త
దాపూర్ణిమామహామాఘీత్యర్థః । సఏవ — ॥ శ్లో ॥ వృషేవామిథునే
భానౌ జీవచన్ద్రౌ తథేన్ద్రభే । పౌర్ణమాసీగురోర్వారే మహాజ్యైష్ఠీ ప్రకీ

ర్తితా ॥ మహాచైత్ర్యాదిషుకృతం దానం శ్రాద్ధముపోషణమ్ । అనన్తఫ
లదం ప్రాహుర్మునయో ధర్మవేదినః ॥ * ॥ ఇతి । ఇతి శ్రాద్ధకాలాః.

శ్రాద్ధభోజనీయవర్జనీయబ్రాహ్మణనిరూపణమ్

అథ శ్రాద్ధభోజనీయవర్జనీయబ్రాహ్మణనిరూపణమ్ । తత్ర మనుః —
॥ శ్లో ॥ తత్ర యే భోజనీయాస్స్యుర్యే చ వర్జ్యా ద్విజోత్తమాః । యావన్తశ్చై
వ యైశ్చాన్నైస్తాంశ్చ వక్ష్యామ్యశేషతః ॥ * ॥ ఇతి । ద్విజోత్తమాః -
ద్విజేషు త్రైవర్ణికేషూత్తమాః, బ్రాహ్మణా ఇతి యావత్ । భోజనీ
యానభోజనీయాంశ్చ బ్రాహ్మణాన్వక్తుం గుణదోషపరీక్షణం కార్యమి
త్యాహ స ఏవ — ॥ శ్లో ॥ దూరాదేవ పరీక్షేత బ్రాహ్మణం వేదపారగమ్ । తీ
ర్థం తద్ధవ్యకవ్యానాం ప్రదానే సోఽతిథిః స్మృతః ॥ * ॥ ఇతి । పాత్రపరిగ్రహ
కాలాత్పూర్వమేవ తత్పితృపితామహపరీక్షా కార్యా । తీర్థమ్ - ఉత్తమ
పాత్రమ్, అతిథితుల్యశ్చేత్యర్థః । వేదపారగగ్రహణముపాదేయగు
ణానాముపలక్షణార్థమ్ । అత ఏవ ఛాగలేయః — ॥ శ్లో ॥ సర్వలక్షణ
సంయుక్తైర్విద్యాశీలగుణాన్వితైః । పురుషత్రయవిఖ్యాతైస్సర్వం శ్రా
ద్ధం ప్రకల్పయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యమోఽపి — ॥ శ్లో ॥ పూర్వమేవ పరీ
క్షేత బ్రాహ్మణాన్వేదపారగాన్ । శరీరప్రభవైర్దోషైశ్శుద్ధాంశ్చ చ
రిత్రవ్రతాన్ ॥ * ॥ ఇతి । శరీరప్రభవా దోషాః - కుష్ఠాపస్మారకాదయః, త
ద్రహితాన్ పితామహాదారభ్య భోజనీయబ్రాహ్మణపర్యన్తం పరీక్షే
తేత్యర్థః । అత ఏవ పితుశ్శ్రోత్రియత్వేన పుత్రస్య శ్రైష్ఠ్యమాహ మనుః —
॥ శ్లో ॥ అశ్రోత్రియః పితా యస్య పుత్రస్స్యాద్వేదపారగః । అశ్రోత్రి
యో వా పుత్రస్స్యాత్పితా స్యాద్వేదపారగః ॥ జ్యాయాంసమనయోర్విద్యా
ద్యస్య స్యాచ్ఛ్రోత్రియః పితా । మన్త్రసమ్పూజనార్థం తు సత్కారమిత
రోఽర్హతి ॥ * ॥ ఇతి । ఇతరః - అశ్రోత్రియపితృకశ్శ్రోత్రియ ఇత్యర్థః ।
స ఏవ — ॥ శ్లో ॥ న బ్రాహ్మణం పరీక్షేత దైవే కర్మణి ధర్మవిత్ । పిత్ర్యే క
ర్మణి తు ప్రాప్తే పరీక్షేత ప్రయత్నతః ॥ * ॥ ఇతి । ప్రయత్నత ఇతి దైవేఽ
ప్యపకృష్య భోజనీయమ్, దైవే కర్మణి ప్రయత్నతో న పరీక్షేత, అనేన
కిఞ్చిత్పరీక్షణం కార్యమిత్యుక్తం భవతి । తథా చ స ఏవ — ॥ శ్లో ॥ శ్రో

త్రియాణ్యైవ దేయాని హవ్యకవ్యాని దాతృభిః । అహ్నేత్తమాయ విప్రా యతస్మైదత్తం మహాఫలమ్ ॥ ఏకైకమపి విద్వాంసం దైవేపిత్ర్యేచ భోజయేత్ । పుష్కలం ఫలమాప్నోతి నామన్త్రజ్ఞాన్బహూనపి ॥ సహస్రాణి సహస్రాణామనృచాంయత్రభుఞ్జతే । ఏకస్తాంమన్త్రవిద్ప్రసన్నస్సర్వానర్హతి ధర్మతః ॥ జ్ఞానోత్కృష్టాయ దేయాని కవ్యానిచ హవీంషిచ । నహిహస్తావసృగ్దిగ్ధౌ రుధిరేణైవ శుద్ధ్యతః ॥ యత్నేన భోజయేచ్ఛ్రాద్ధే బహ్వృచం వేదపారగమ్ । శాఖాన్తరంవాప్యథ్వర్యుం ఛన్దోగంవాసమాప్తిగమ్ ॥ ఏషామన్యతమోయస్య భుఞ్జీతశ్రాద్ధమర్చితః । పితౄణాం తస్య తృప్తిస్స్యాచ్ఛాశ్వతీ సప్తపౌరుషీ ॥ బ్రాహ్మణోహ్యనధీయానస్తృణాగ్నిరివశామ్యతి । తస్మైకవ్యంనదాతవ్యం నహిభస్మనిహూయతే ॥ * ॥ ఇతి । బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ యద్యేకం భోజయేచ్ఛ్రాద్ధే ఛన్దోగం తత్ర పూజయేత్ । ఋచోయజూంషిసామాని త్రయం తత్రతువిద్యతే ॥ అటేత పృథివీంసర్వాం సశైలవనకాననామ్ । యదిలభ్యేతపిత్రర్థే సామ్నామక్షరచిన్తకః ॥ ఋచాతుతృప్యతిపితా యజుషాతుపితామహః । పితుః పితామహస్సామ్నా ఛన్దోగోహ్యధికస్తతః ॥ * ॥ ఇతి । శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ భోజయేదథ్యస్త్వథర్వాణం దైవేపిత్ర్యేచకర్మణి । అనన్తమక్షయంచైవ ఫలంతస్యేతివైశ్రుతిః ॥ * ॥ ఇతి । యమః — ॥ శ్లో ॥ వేదవిద్యావ్రతస్నాతాశ్శ్రోత్రియా వేదపారగాః । స్వధర్మనిరతాశ్శాన్తాః క్రియావన్తస్తపస్వినః ॥ తేభ్యోహవ్యంచకవ్యంచ ప్రసక్తేభ్యః ప్రదీయతే ॥ యే సోమపావిరజసో బ్రహ్మజ్ఞాశ్శాన్తబుద్ధయః । వ్రతినోనియమస్థాశ్చ ఋతుకాలాభిగామినః । పఞ్చాగ్నిరప్యధీయానో యజుర్వేదవిదేవచ ॥ బహ్వృచశ్చ త్రిసౌపర్ణస్త్రిమధుర్వాఽథవాభవేత్ । త్రిణాచికేతోవిరజాశ్ఛన్దోగో జ్యేష్ఠసామగః ॥ అథర్వశిరసోఽధ్యేతా సర్వే తేపఙ్క్తిపావనాః । శిశురప్యగ్నిహోత్రీచ న్యాయవిచ్చషడఙ్గవిత్ ॥ మన్త్రబ్రాహ్మణవిచ్చైవ యశ్చస్యాద్ధర్మపారగః । బ్రహ్మదేయాసుతశ్చైవ భావశుద్ధస్సహస్రదః ॥ చాన్ద్రాయణవ్రతచరస్సత్యవాదీపురాణవిత్ । నిష్ణాతస్సర్వవిద్యాసు శాన్తో విగతకల్మషః ॥ గురుదేవాగ్నిపూజాసుప్రసన్నోజ్ఞానతత్పరః । విముక్తస్సర్వదాధీరో బ్ర

హ్మభూతో ద్విజోత్తమః ॥ నమిత్రో నైవ చామిత్రో నైత్ర ఆత్మవిదేవ చ । స్నా
తకో జపయనిరతస్సదా పుష్పబలిప్రియః ॥ ఋజుర్ధర్మః క్షమీ దాన్తశ్శాన్త
స్సత్యవ్రతశ్శుచిః । వేదజ్ఞస్సర్వశాస్త్రజ్ఞ ఉపవాసపరాయణః ॥ గృహ
స్థో బ్రహ్మచారీ చ చతుర్వేదవిదేవ చ । వేదవిద్యావ్రతస్నాతా బ్రాహ్మణాః
పఙ్క్తిపావనాః ॥ * ॥ ఇతి । " బ్రహ్మమేతుమామ్ " ఇత్యాదయస్త్రయోఽను
వాకాః ప్రత్యేకం త్రిసుపర్ణసంజ్ఞాః, తాంస్త్రీనేకం వా యోఽధీతే స త్రి
సుపర్ణః, " మధువాతా ఋతాయతే " ఇత్యాద్యాస్తిస్ర ఋచో యోఽధీతే
స త్రిమధుః । " ఉశన్హ వై వాజశ్రవసః " ఇత్యాదిభిస్త్రిభిరనువాకైర్వి
హితానాం నాచికేతసంజ్ఞానామగ్నీనాం చేతా వేత్తా వా త్రిణాచికేతః, బ్ర
హ్మదేయాసుతః - బ్రాహ్మవివాహోఢాయాః పుత్ర ఇత్యర్థః । శఙ్ఖః —
॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మదేయానుసన్తానో బ్రహ్మదేయాప్రదాయకః । బ్రహ్మదేయా
పతిశ్చైవ బ్రాహ్మణాః పఙ్క్తిపావనాః ॥ యజుషాం పారగో యశ్చ సా
మ్నాం యశ్చాపి పారగః । అథర్వశిరసోఽధ్యేతా బ్రాహ్మణాః పఙ్క్తిపావ
నాః ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనోఽపి — ॥ వా ॥ త్రిమధుస్త్రిణాచికేత
స్త్రిసుపర్ణః పఞ్చాగ్నిష్షడఙ్గవిత్త్రిశీర్షగో జ్యేష్ఠసామగ ఇతి పఙ్క్తిపావ
నాః ॥ * ॥ ఇతి । త్రిశీర్షగః - " సహస్రశీర్షా పురుషః - అద్భ్యస్సమ్భూ
తః - సహస్రశీర్షం దేవమ్ " ఇత్యనువాకత్రయస్యాధ్యేతా । హారీతోఽ
పి — ॥ వా ॥ స్థితిరవిచ్ఛిన్నవేదవేదితా ఆర్షేయత్వం చేతకులగుణాః, వేదా
ఙ్గాని ధర్మోఽధ్యాత్మవిత్త్వం విజ్ఞానం స్మృతిశ్చేతి షడ్విధం శ్రుతమ్, బ్రహ్మణ్య
తా దేవపితృభక్తతా సముతా సౌమ్యతా అపరోపతాపితా అనసూయితా అ
నుద్ధతతా అపారుష్యం మిత్రతా ప్రియవాదిత్వం కృతజ్ఞతా శరణ్యతా
ప్రశాన్తిశ్చేతి త్రయోదశవిధం శీలమ్, " ॥ శ్లో ॥ క్షమా దమో దయా
దానమహింసా గురుపూజనమ్ । శౌచం స్నానం జపో హోమస్తపస్స్వ
ధ్యాయ ఏవ చ ॥ " సత్యవచనం సన్తోషో దృఢవ్రతత్వముపవ్రతత్వమితి షో
డశగుణం వృత్తమ్, తస్మాత్కులీనాశ్శ్రితశీలవన్తో వ్రతస్థాస్సత్యవాదినోఽ
వ్యఙ్గాః పాఙ్క్తేయాః, ద్వాదశోభయత్ర శ్రోత్రియస్త్రిణాచికేతస్త్రిసు
పర్ణస్త్రిమధుస్త్రిశీర్షగో జ్యేష్ఠసామగః పఞ్చాగ్నిష్షడఙ్గవిత్ప్రజాపత్యా

ర్ధ్వరేతా ఋతుకాలగామీ తత్త్వవిచ్చేతి పఙ్క్తిపావనా భవన్తి ॥ * ॥ ఇతి ।
స్థితిః - అవిచ్ఛిన్నసన్తానత్వమ్, అవిచ్ఛిన్న వేదవేదితేతి - హవిరాసాదనా
ర్థ- దేశవిశేషవాచీ వేదిశబ్దో హవిస్సాధ్యయాగం లక్షయతి, ఆర్షేయ
త్వమ్ - ప్రవరగత ఋషిజ్ఞాతృత్వమ్, ధర్మః - ధర్మశాస్త్రమ్, విజ్ఞా
నమ్ - వైశేషికాదిశాస్త్రజ్ఞానమ్, స్మృతిః - వేదశాస్త్రాద్యవిస్మరణమ్ ।
విష్ణురపి — ॥ శ్లో ॥ యేక్షాన్తదాన్తాశ్శ్రుతిపూర్ణకర్ణా జితేన్ద్రియాః ప్రా
ణివధేనివృత్తాః । ప్రతిగ్రహే సఙ్కుచితాగ్రహస్తాస్తే బ్రాహ్మణాస్తార
యితుం సమర్థాః ॥ * ॥ ఇతి । మత్స్యపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అర్థజ్ఞో
వేదవిత్సత్రీజ్ఞాతవంశః కులాన్వితః । పురాణవేత్తా సర్వజ్ఞస్స్వాధ్యాయజ
పతత్పరః ॥ శివభక్తః పితృపరస్సూర్యభక్తోఽథవైష్ణవః । బ్రహ్మణ్యో యో
గవిచ్ఛాన్తో విజితాత్మాఽర్థశీలవాన్ ॥ శ్రాద్ధే నియోజనీయాస్స్యుర్యదేతే ప
ఙ్క్తిపావనాః ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ అగ్ర్యాస్సర్వేషు
వేదేషు శ్రోత్రియో బ్రహ్మవిద్యువా । వేదార్థవిజ్జ్యేష్ఠసామా త్రిమధుస్త్రి
సుపర్ణకః ॥ కర్మనిష్ఠాస్తపోనిష్ఠాః పఞ్చాగ్నిబ్రహ్మచారిణః । పితృమాతృప
రాశ్చైవ బ్రాహ్మణాశ్శ్రాద్ధసంపదే ॥ * ॥ ఇతి । మనుః — ॥ శ్లో ॥ అ
పాఙ్క్త్యోపహతా పఙ్క్తిః పావ్యతే యైర్ద్విజోత్తమైః । తాన్నిబోధత కా
ర్త్స్న్యేన ద్విజాగ్ర్యాన్ పఙ్క్తిపావనాన్ ॥ అగ్ర్యాస్సర్వేషు వేదేషు
సర్వప్రవచనేషు చ । శ్రోత్రియాన్వయజాశ్చైవ విజ్ఞేయాః పఙ్క్తిపావ
నాః ॥ త్రిణాచికేతః పఞ్చాగ్నిస్త్రిసుపర్ణష్షడఙ్గవిత్ । బ్రహ్మదేయానుస
న్తానశ్ఛన్దోగో జ్యేష్ఠసామగః ॥ వేదార్థవిత్ప్రవక్తా చ బ్రహ్మచారీ సహస్ర
దః । శతాయుశ్చైవ విజ్ఞేయా బ్రాహ్మణాః పఙ్క్తిపావనాః ॥ * ॥ ఇతి । సహ
స్రదః గవాంసువర్ణానాం వా । వ్యాసోఽపి — ॥ శ్లో ॥ అగ్నిహోత్రప
రోవిద్వాన్ న్యాయవిచ్చ షడఙ్గవిత్ । మన్త్రబ్రాహ్మణవిచ్చైవ యశ్చ ధ
ర్మస్య పాలకః ॥ గురుదేవాగ్నిపూజాసు ప్రసక్తో జ్ఞానతత్పరః । మహాదే
వార్చనరతో వైష్ణవః పఙ్క్తిపావనాః ॥ * ॥ ఇతి । మనుః — ॥ శ్లో ॥ గాయ
త్రీమాత్రసారోఽపి వరం విప్రస్సుయన్త్రితః । నాయన్త్రితశ్చతుర్వేదీ
సర్వాశీ సర్వవిక్రయీ ॥ * ॥ మత్స్యః — ॥ శ్లో ॥ గాయత్రీజపనిర

తం హవ్యకవ్యేనియోజయేత్ । పాపంతిష్ఠతినోతస్మిన్నబ్బిన్దురివ పుష్క-
రే ॥ * ॥ ఇతి । పుష్కరమ్ - పద్మపత్రమ్ । ఆశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥
అవిప్లుతబ్రహ్మచర్యో పితరౌయస్యతిష్ఠతః । సన్ధ్యాగ్నిహోత్రనిష్ఠశ్చ
చాధ్రిద్ధేసోఽప్యవేదవిత్ ॥ త్యక్తాగ్నిస్త్యక్తసన్ధ్యోయో వేదవి
చ్చాపిసద్విజః । స్వపిత్రోరాత్మనశ్శుద్ధివిహీనస్తంచవర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇ
తి । వ్యాసోఽపి — ॥ శ్లో ॥ చీర్ణవ్రతాగుణైర్యుక్తాభవేయుర్యేచకర్ష-
కాః । సావిత్రీజ్ఞాః క్రియావన్తస్తేరాజన్ కేతనక్షమాః ॥ సావిత్రీంతుజపే
ద్యస్తు త్రికాలంభరతర్షభ । భైక్షవృత్తిః క్రియావాంశ్చసరాజన్ కేతనక్ష
మః ॥ * ॥ ఇతి । కేతనమ్ - నిమన్త్రణమ్, క్షమః - యోగ్యఇత్యర్థః । యు
మః — ॥ శ్లో ॥ గృహస్థోబ్రహ్మచారీచ యజుర్వేదవిదేవచ । వేదవిద్యా
వ్రతస్నాతాబ్రాహ్మణాఃపఙ్క్తిపావనాః ॥*॥ ఇతి । చశబ్దాద్యతిరప్యుక్తః ।
ఉక్తంచసాక్షాద్వసిష్ఠేన — ॥ వా ॥ యతీన్ గృహస్థాన్ సాధూన్ వా ॥*॥
ఇతి । భోజయేదితి శేషః । బ్రహ్మాణ్డపురాణే — ॥ శ్లో ॥ శిఖిభ్యో ధాతుర
క్తేభ్యస్త్రిదణ్డిభ్యశ్చదాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శిఖినః - బ్రహ్మచారిణః,
ధాతురక్తాః - ధాతురక్తవస్త్రధారిణో వానప్రస్థాః, త్రిదణ్డినః - వా
క్కాయమనోదణ్డైరుపేతాయతయః, అత్రపరఃపరశ్శ్రేష్ఠః । అతఏవ నార
దః — ॥ శ్లో ॥ యోవైయతీననాదృత్యభోజయేదితరాన్ ద్విజాన్ । విజాన
న్వసతోగ్రామే కవ్యంతద్యాతిరాక్షసాన్ ॥ * ॥ ఇతి । నాగరఖణ్డే —
॥ శ్లో ॥ ఆమన్త్రయేద్యతీన్ పూర్వం వనస్థాన్వాత్రికర్మణః । తదభావే
గృహస్థాంశ్చ బ్రహ్మజ్ఞానపరాయణాన్ ॥ * ॥ ఇతి । త్రికర్మణః - బ్రహ్మ
చారిణః । బ్రహ్మపురాణే — ॥ శ్లో ॥ అలాభేధ్యానిభిక్షూణాం భోజయే
ద్బ్రహ్మచారిణమ్ । తదలాభేప్యుదాసీనం గృహస్థమపిభోజయేత్ ॥*॥
ఇతి । ధ్యానీ - వానప్రస్థః, భిక్షుః - యతిః, ఉదాసీనః - దాతురసమ్బ
న్ధీ । తథాచాపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ బ్రాహ్మణాన్ భోజయేద్బ్రహ్మవిదో
యోనిగోత్రమన్త్రాన్తేవాస్యసమ్బద్ధాన్ ॥ * ॥ ఇతి । యోనిసమ్బద్ధాః -
మాతులాదయః, గోత్రసమ్బద్ధాః - సపిణ్డాః, మన్త్రసమ్బద్ధాః - వేదా
ధ్యాపకాదయః, అన్తేవాసిసమ్బద్ధాః - శిల్పశాస్త్రోపాధ్యాయాః, ప

వంవిధసమ్బన్ధవ్యతిరిక్తాన్ బ్రాహ్మణాన్ గృహస్థాదీన్ భోజయేదిత్యర్థః ।
చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ గృహస్థానాం సహస్రేణ వానప్రస్థశతే
నచ । బ్రహ్మచారిసహస్రేణ యోయోగీసవిశిష్యతే ॥ * ॥ పాద్మ పురా
ణే — ॥ శ్లో ॥ సాఙ్గాన్ యశ్చతురోవేదానధీతే సంస్కృతోఽర్థవిత్ ।
కర్మ వాన్ కర్మ సంశుద్ధస్సశ్రాద్ధేప్రథమో మతః ॥ తాదృశాం దయుతాచ్ఛ్రే
యానేకోయోగసమాశ్రయః ॥ * ॥ వృద్ధశాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ జ్ఞా
నీయస్యసదాశ్నాతిహవ్యుదకంవాపిబేద్యది । కృతంతేనేహతత్కృత్యం తా
రితంచకులత్రయమ్ ॥ యోగినంసమతిక్రమ్య గృహస్థంయదిభోజయేత్ ।
నతత్ఫలమవాప్నోతి స్వర్గస్థమపి పాతయేత్ ॥ యోగినంతువ్యతిక్రమ్య
పూజయన్తి పరస్పరమ్ । భోక్తారశ్చసదాతారోనరకేస్యుస్సబాన్ధవాః ॥*॥
ఇతి । తదేతత్సర్వం వ్రతస్థదృష్టతత్త్వయోగివిషయమ్ । తథాచ శాతాత
పః — ॥ శ్లో ॥ యోగినం భోజయేన్నిత్యం దృష్టతత్త్వం మనీషిణమ్। తే
షాంతు దత్తమక్షయ్యం భవతీతి నసంశయః ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయాము
పి — ॥ శ్లో ॥ భోజనీయాస్తథానిత్యం జ్ఞానినోధ్యానినస్తథా ॥ * ॥ ఇ
తి । ఏవంచ, “ ॥ శ్లో ॥ యథాకథంచిదపియో యోగధర్మం సమాశ్రి
తః । సమ్యగ్వర్ణాశ్రమస్థేభ్యస్తత్పాత్రం పరమంమతమ్ ॥ ” ఇత్యుశ
నసోవచనం యోగిప్రశంసాపరమ్ । తథాచాశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥
త్యక్తసఙ్గం మునింశాన్తం సునిర్విణ్ణమనుత్తరమ్ । శుద్ధమేకాకినం భిక్షుం
సశ్రద్ధంచనిరాశిషమ్ ॥ ఏషణాత్రయనిర్ముక్తం లోకవర్త్మావిదూషకమ్ ।
యతిమేతాదృశంయత్నాచ్ఛ్రాద్ధేసమ్యక్ప్రపూజయేత్ ॥ ఆహూతం
వాప్యనాహూతం సిద్ధంవా బ్రాహ్మణాజ్ఞయా ॥ ఆత్మనావిదితంవిప్రంయ
తిం సిద్ధంచయోగినమ్ ॥ పూజయేదేవమతిమాన్ శ్రాద్ధేనావిదితం బు
ధః । యేచాప్యవిదితాఃకాలే సిద్ధాద్యాస్స్వయమాగతాః ॥ శివబుద్ధ్యా
ర్చయేదేతాన్ సిద్ధాన్విప్రాననుమోదితాన్ ॥ * ॥ హేమాద్రౌ —
॥ శ్లో ॥ భిక్షార్థమాగతాంశ్చాపి కాలేసంయమినోయతీన్ । భోజయేత్ప్ర
ణిపాతాద్యైః ప్రసాద్యయతమానసః ॥ భిక్షుకోబ్రహ్మచారీచ భోజనా
ర్థముపస్థితః । ఉపవిష్టేష్వనుప్రాప్తః కామంతమపిభోజయేత్ ॥ * ॥

వరణానన్తరం ప్రాప్తమతిథివద్భోజయేదిత్యర్థః । భాగలేయః — ॥ శ్లో ॥ పూజయేచ్ఛ్రాద్ధకాలేఽపి యతిం సబ్రహ్మచారిణమ్ । విప్రానుద్ధరతే పాపాత్పితృమాతృగణానపి ॥ * ॥ ఇతి । ఉపవేశనస్థానవిశేషమాహ బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ అథా వైస్నాతకానాంతు వ్రతినం శ్రాద్ధకర్మణి । దైవార్థం కేతయేద్యోగ్యం న పిత్ర్యర్థం కదాచన ॥ శ్రాద్ధకాలే యతిం ప్రాప్తం పితృస్థానే తు భోజయేత్ । దైవస్థానేన వృణుయాత్ప్రథగం పరివేషయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । వ్రతినమ్ - బ్రహ్మచారిణమిత్యర్థః । యత్తు బ్రహ్మకైవర్తవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ ముణ్డాన్ జటిలకాషాయాన్ శ్రాద్ధకాలే వివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి తదాశ్రమాచారరహితవ్యర్థముణ్డివిషయమ్, “ ॥ శ్లో ॥ వర్ణాశ్రమవిరుద్ధానాం ధర్మాణాం యే తు సేవకాః । ముణ్డావసనకాషాయాంస్తాంస్తు శ్రాద్ధే వివర్జయేత్ ॥ అనాశ్రమీ తు యో విప్రో జటీ ముణ్డీ వృథా చ యః । వృథా కాషాయధారీ యశ్శ్రాద్ధే తం దూరతస్త్యజేత్ ॥ ” ఇతి స్మరణాత్ । బ్రహ్మచారిణశ్శ్రాద్ధే ఏకాన్నభోజనమనుజానాతి మనుః — ॥ శ్లో ॥ వ్రతవద్దేవదైవత్యే పిత్ర్యే కర్మణ్యథర్షివత్ । కామమభ్యర్థితోఽశ్నీయాద్వ్రతమస్య న లుప్యతే ॥ * ॥ ఇతి । దేవదైవత్యే - దైవికే కర్మణి, అభ్యర్థితో బ్రహ్మచారీ, వ్రతవత్ - వ్రతావిరోధేన మధువర్జం భుఞ్జీత, పిత్ర్యే కర్మణి, ఋషివత్ - ఋషిరివ మధుమాంసాది వర్జయన్, కామమ్ - ఇచ్ఛయా భుఞ్జీత, ఏవమస్య బ్రహ్మచర్యవ్రతం న లుప్యతే, అన్యథా లుప్యత ఇత్యర్థః । యాజ్ఞవల్క్యోఽపి — ॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మచర్యే స్థితో నైకమన్నమద్యాదనాపది । బ్రాహ్మణః కామమశ్నీయాచ్ఛ్రాద్ధే వ్రతమపీడయన్ ॥ * ॥ ఇతి । వ్రతపీడాకరం మధుమాంసాది వర్జయన్ భుఞ్జీతేత్యర్థః । పరానుగ్రహార్థం యతేరేకాన్నభోజనమనుజజ్ఞే కార్ష్ణాజినిః — ॥ శ్లో ॥ అశక్తోఽనుగ్రహార్థం వా యతిరేకాన్నభుగ్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । వసిష్ఠోఽపి — ॥ వా ॥ బ్రాహ్మణకులే అభ్యర్థితో యతిర్భుఞ్జీత ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ మధుమాంసం న దాతవ్యం యతీనాం బ్రహ్మచారిణామ్ । గన్ధం మాల్యం చ తామ్బూలమనుజ్ఞాప్యాన్యతో దిశేత్ ॥ * ॥ ఇతి । మనుః — ॥ శ్లో ॥ ఏష వై ప్రథమః కల్పః ప్రదానే హవ్యకవ్యయోః । అనుకల్పస్త్వయం జ్ఞేయస్సదా స

ద్భిరనుష్ఠితః ॥ మాతామహం మాతులంచ స్వస్రీయం శ్వశురంగురుమ్ । దౌహిత్రంవిట్పతిం బన్ధుమృత్విగ్యాజ్యౌచభోజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏష ఇతిత్రిణాచికేతః పఞ్చాగ్నిరిత్యాదిభిరుక్తస్య పరామర్శః , అయమితి మాతామహం మాతులంచేతివక్ష్యమాణస్య, ప్రథమః - శ్రేష్ఠః కల్పః, అనుకల్పః - ప్రథమకల్పాదధమః, “ ముఖ్యస్యాన్యత్ర ప్రథమః కల్పోఽనుకల్పస్తతోఽధమః । ” ఇత్యమరసింహాభిధానాత్, ప్రథమకల్పాలాభే అనుకల్పేఽప్యనుష్ఠేయ ఇత్యుక్తం సదాసద్భిరనుష్ఠితఇతి । విట్పతిః - జామాతా , భోజయితుర్మాతామహాదయఇహగృహ్యన్తే నతుభోక్తుఃపిత్రాదేః , తేషాం సమ్బన్ధిశబ్దత్వాత్ । ఆశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥ సత్పాత్రాణామలాభేతు పాత్రభూతాన్స్వబాన్ధవాన్ । కృతోపకారిణశ్చాపి శ్రాద్ధేపూజితుమర్హతి ॥ నియతైర్దోషనిర్ముక్తా గుణైశ్చోక్తైస్సమన్వితాః। అనుకల్పేఽర్చనీయాస్స్యుర్బాన్ధవాశ్చోపకారిణః ॥ ఏతాన్మోహాత్తుయశ్శ్రాద్ధే నిర్గుణాన్బాన్ధవాన్ద్విజాన్ । కృతోపకారిణశ్చార్చేచ్ఛ్రాద్ధహాసభవేన్నరః ॥ దౌహిత్రస్తుగుణైర్యుక్తో విద్వాన్ప్రేతస్యసంమతః । అర్చ్యః ప్రథమకల్పేఽపి నిర్గుణోనతుగృహ్యతే ॥ * ॥ ఇతి । సమ్భవతి ముఖ్యకల్పేఅనుకల్పోనానుష్ఠేయః , “ ॥ శ్లో ॥ ప్రభుః ప్రథమకల్పస్య యోఽనుకల్పేఽనువర్తతే । నసాంపరాయికం తస్య దుర్మతేర్విద్యతేఫలమ్ ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । సాంపరాయికమ్ - ఉత్తరకాలీనం స్వర్గాది ఫలమిత్యర్థః । యాజ్ఞవల్క్యేనాప్యనుకల్పోదర్శితః — ॥ శ్లో ॥ స్వస్రీయఋత్విగ్జామాతృ యాజ్యశ్వశురమాతులాః । త్రిణాచికేతదౌహిత్రశిష్యసమ్బన్ధిబాన్ధవాః ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనః — ॥ వా ॥ తదభావే రహస్యవిదోయజూంషి సామానీతి శ్రాద్ధస్య మహిమాతస్మాదేవంవిధం సపిణ్డమప్యాశయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । త్రిభ్యఊర్ధ్వం యస్సపిణ్డస్తద్విషయమేతత్ । తథాచసపిణ్డమిత్యనువృత్తౌ గౌతమః — ॥ వా ॥ భోజయేదూర్ధ్వం త్రిభ్యోగుణవన్తమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రిస్తు — ॥ శ్లో ॥ షడ్భ్యస్తు పరతోభోజ్యాశ్శ్రాద్ధేస్యుర్గోత్రజాఅపి । షడ్భ్యస్తుపురుషేభ్యోర్వాగ్శ్రాద్ధేయాస్తుగోత్రిణః ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు “ ॥ శ్లో ॥ పితృవ్యగురుదౌహిత్రాన్

ఋత్విక్స్వస్రీయమాతులాన్ । భోజయేద్ధవ్యకవ్యేన వృద్ధానతిథిబాన్ధ
వాన్ ॥ ” ఇతి విష్ణుపురాణే పితృవ్యస్యభోజనీయత్వముక్తమ్, తత్ తస్య
గుణవత్తరత్వే వైశ్వదేవికస్థానే భోజనీయత్వాభిప్రాయేణ । తథాచా
త్రిః — ॥ శ్లో ॥ పితా పితామహో భ్రాతా పుత్రో వాఽథ సపిణ్డకః ।
నపరస్పరమర్ఘ్యాస్స్యుర్న శ్రాద్ధే ఋత్విజస్తథా ॥ ఋత్విక్పుత్రాదయో
హ్యేతే సకుల్యాబ్రాహ్మణాద్విజాః । వైశ్వదేవే నియోక్తవ్యా యద్యేతే
గుణవత్తరాః ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంచ, “ ॥ శ్లో ॥ ఆత్మానం వా నియుఞ్జీత పు
త్రం వాపి గుణాన్వితమ్ । సోదర్యమేవ వా శ్రాద్ధే భోజయేత్తు ద్విజోత్త
మః ॥ ” ఇతి పరాశరవచనమ్, “ యోనిగోత్రసమ్బన్ధానపి కామం శ్రు
తవృత్తయే హి స్వధా నిధీయతే ” ఇతి బోధాయనవచనమ్, భోజయేద్బ్రా
హ్మణాన్ బ్రహ్మవిదో యోనిగోత్రమన్త్రాన్తేవాస్యసమ్బన్ధాన్ గుణహాన్యాం
తు పరేషాం సముదేతస్సోదరోఽపి భోజయితవ్య ఏతేనాన్తేవాసినో వ్యాఖ్యా
తాః ” ఇత్యాపస్తమ్బవచనమపి వైశ్వదేవికస్థానాభిప్రాయమ్ । అన్తేవా
సినామపి తత్ స్థానప్రవేశః । తథాచామన్త్రియా తేత్యనువృత్తౌ కాత్యా
యనః — ॥ వా ॥ అభావే శిష్యాన్ స్వాచారాన్ వైశ్వదేవార్థమ్ ॥ * ॥ ఇ
తి । సగుణానామనుకల్పానాం మాతామహాదీనామభావే నిర్గుణానామ
ప్యనుకల్పతయా గ్రహణముక్తం చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ యస్త్వాస
న్నమతిక్రమ్య బ్రాహ్మణం పతితాదృతే । దూరస్థం భోజయేన్మూర్ఖో గుణా
ఢ్యం నరకం వ్రజేత్ ॥ తస్మాత్సమ్పూజయేదేనం గుణం తస్య న చిన్తయేత్ ।
కేవలం చిన్తయేజ్జాతిం న గుణాన్వితతాం ద్విజః ॥ సన్నికృష్టం ద్విజం యస్తు
యుక్తజాతిం ప్రియంవదమ్ । మూర్ఖం వా పణ్డితం వాపి వృత్తహీనమథాపి
వా ॥ నాతిక్రామేన్నరో విద్వాన్ దారిద్ర్యాభిహతం తథా ॥ * ॥ ఇతి ।
సన్నికృష్టమ్ - శరీరతస్సన్నికృష్టమ్, దౌహిత్రాదిమిత్యర్థః । తథాచ పురా
ణే — ॥ శ్లో ॥ సమ్బన్ధినస్తథా సర్వాన్ దౌహిత్రం విట్పతిం తథా । భా
గినేయం విశేషేణ తథా బన్ధుం ఖగాధిప ॥ నాతిక్రామేన్నరస్త్వేతానమూ
ర్ఖానపి గోపతే । అతిక్రమ్య మహారౌద్రం రౌరవం నరకం వ్రజేత్ ॥ * ॥
ఇతి । మనురపి — ॥ శ్లో ॥ వ్రతస్థమపి దౌహిత్రం శ్రాద్ధే యత్నేన భో

జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । వ్రతస్థమ్ - కేవలంవ్రతస్థమ్, అధ్యయనాదిరహిత
మిత్యర్థః । శరీరతస్సన్నికృష్టదౌహిత్రాద్యభావేతు చన్ద్రికాయాముక్త
మ్ — ॥ శ్లో ॥ గాయత్రీమాత్రసారోఽపి బ్రాహ్మణఃపూజ్యతాంగతః ।
గృహాసన్నోవిశేషేణ నభవేత్పతితస్సచేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ద్వివిధసన్నికృ
ష్టవిషయేఽపి గుణాదిభిశ్శ్రేష్ఠేఽతిక్రాన్తేసతి భవత్యేవ దోషాతిశయః, త
దప్యుక్తం తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ సప్తపూర్వాన్ సప్తపరాన్ పురుషానా
త్మనాసహ । అతిక్రమ్యద్విజవరాన్నరకే పాతయేత్త్రిగ ॥ తస్మాన్నాతిక్రమే
త్ప్రాజ్ఞో బ్రాహ్మణాన్ప్రాతివేశికాన్ । సమ్బన్ధినస్తథా సర్వాన్ దౌ
హిత్రం విట్పతింతథా ॥ * ॥ ఇతి । షట్త్రింశన్మతే — ॥ శ్లో ॥ సన్ని
కృష్టమధీయానం బ్రాహ్మణంయోవ్యతిక్రమేత్ । భోజనే చైవదానేచహ
న్యాత్త్రిపురుషంకులమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యస్తుసన్నికృష్టోఽనధీయానస్తస్యా
తిక్రమే నదోషః । తథాచతత్రైవోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ యస్యత్వేకగృ
హేమూర్ఖో దూరస్థశ్చగుణాన్వితః । గుణాన్వితాయదాతవ్యం నహిమూర్ఖే
వ్యతిక్రమః ॥ * ॥ ఇతి । వ్యతిక్రమదోషో నాస్తీత్యర్థః । భవిష్యత్పురాణేఽ
పి — ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణాతిక్రమోనాస్తి మూర్ఖే మన్త్రవివర్జితే । జ్వ
లన్తమగ్నిముత్సృజ్య నహిభస్మనిహూయతే ॥ * ॥ ఇతి । మూర్ఖగ్రహణంని
ర్గుణమాత్రోపలక్షణార్థమ్ । అతఏవోక్తంతత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ అతిక్రా
న్తేనదోషోఽస్తి నిర్గుణం ప్రతికర్హిచిత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆసన్నస్యైవాతిథేర
పిగుణపరీక్షణం నకార్యమిత్యాహ శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ అవిజ్ఞాతంద్వి
జంశ్రాద్ధే నపరీక్షేత్సదాబుధః । సిద్ధాహి విప్రరూపేణచరన్తీహమహీత
లే ॥ అతిథిర్యస్య నాశ్నాతి తచ్ఛ్రాద్ధం నప్రశస్యతే ॥ * ॥ ఇతి । “అ
జ్ఞాతకులనామానం తత్కాలే సముపస్థితమ్ ।” ఇత్యుక్తలక్షణోఽతిథిః ।
అనుకల్పాన్తరమాహ వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ ఆనృశంస్యం పరోధర్మో యాచతే
యత్ప్రదీయతే । అయాచతస్సీదమానాన్ సర్వోపాయైర్నిమన్త్రయే
త్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆనృశంస్యముత్కృష్టోధర్మః, తేనసగుణానామనుకల్ప
నామభావే, అయాచతః - అయాచనశీలాన్, నిర్గుణానపి సర్వోపాయైర్ని
మన్త్రయీత, యథాతే నిమన్త్రణమఙ్గీకుర్వన్తి తాదృశైరుపాయైర్ని

మన్త్రయీత, అయాచనశీలానామభావే యాచమానాయనిర్గుణాయాపి దీయత ఇత్యర్థః । అనుకల్పాన్తరమాహ మనుః — ॥ శ్లో ॥ కామం శ్రాద్ధేఽర్చయేన్మిత్రం నాభిరూపమపి త్వరిమ్ । ద్విషతా హి హవిర్భుక్తం భవతి ప్రేత్య నిష్ఫలమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అభిరూపమ్ - విద్వాంసమపీత్యర్థః । అయం త్వనుకల్పః పూర్వోక్తానామప్యలాభే ద్రష్టవ్యః, స్వేనైవ నిషిద్ధస్య మిత్రస్య, “ కామమర్చయేత్ ” ఇతి సానుశయమేవాభ్యనుజ్ఞానాత్ । తథా హి శ్రాద్ధే మిత్రం నిషేధతి మనుః — ॥ శ్లో ॥ న శ్రాద్ధే భోజయేన్మిత్రం ధనైః కార్యోఽస్య సంగ్రహః । నారిం న మిత్రం యం విద్యాత్తం శ్రాద్ధే భోజయేద్ద్విజమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ధనైః కార్య ఇతి వచనాద్గుణవత్త్వామాత్రహేతుకస్య మిత్రభోజనస్యానుజ్ఞానమర్థాత్సిద్ధమ్ । యదాహ స ఏవ — ॥ శ్లో ॥ యస్య మిత్రప్రధానాని శ్రాద్ధాని చ హవీంషి చ । తస్య ప్రేత్య ఫలం నాస్తి శ్రాద్ధేషు చ హవిష్షు చ ॥ యస్సఙ్గతాని కురుతే మోహాచ్ఛ్రాద్ధేన మానవః । స స్వర్గాచ్చ్యవతే లోకాచ్ఛ్రాద్ధమిత్రో వినశ్యతి ॥ సమ్భోజనీ సాభిహితా పైశాచీ దక్షిణా ద్విజైః । ఇహైవాస్తే తు సా లోకే గౌరన్ధైవైకవేశ్మని ॥ * ॥ ఇతి । సా దక్షిణా, సమ్భోజనీ - బహూనామేకత్ర భోజనం సమ్భోజనం తద్రూపా, పైశాచీ - పిశాచైరుపభోజ్యేతి ద్విజైరభిహితా, ఇహైవాస్తే - ఇహలోకే మిత్రమేవ సన్తృప్ణోతి నాముత్ర పితౄన్, అన్యత్ర గమనాశక్తౌ దృష్టాన్త ఉక్తః గౌరన్ధైవైకవేశ్మనీతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ సమ్భోజనీ నామ పిశాచభిక్షా నైషా పితౄన్ గచ్ఛతి నోత దేవాన్ । ఇహైవ సా చరతి క్షీణపుణ్యా శాలాన్తరే గౌరివ నష్టవత్సా ॥ * ॥ ఇతి । అథ భోజనీయతయోక్త శ్రోత్రియాదిష్వేవ వర్జనీయాస్తే నిరూప్యన్తే, తత్ర కర్మదీపికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధే నిమన్త్రయేద్విద్వాన్ పితౄణాం న సగోత్రిణః । కర్తుస్తు గోత్రిణశ్చైవ విశేషేణ వివర్జయేత్ ॥ సహోదరాణాం పుత్రాణాం పితురేకదినే తథా । శ్రాద్ధే నిమన్త్రణం వర్జ్యం క్షురకర్మ తథైవ చ ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖలిఖితౌ — ॥ శ్లో ॥ మాతామహాదేర్జ్ఞాతీంశ్చ స్వసృజ్ఞాతీంశ్చ వర్జయేత్ । గృహేత్యయదికర్తా చ భోక్తా చ నరకం వ్రజేత్ ॥ తచ్ఛ్రాద్ధమాసురం ప్రోక్తం పితౄణాం నోపతి

ష్ఠతే ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధమనుః — ॥ శ్లో ॥ మాసికే హ్యాబ్దికే ప్రాప్తే వరణాపరివర్జయేత్ । యోనిజాన్ గోత్రజాంశ్చైవ హ్యుభయోర్వంశజాంస్తథా ॥ వర్జయేత్పితృకృత్యేషు దేవకార్యే యథామతి । మాతామహాదేర్మరణాదూర్ధ్వం జ్ఞాతీన్నియోజయేత్ ॥ * ॥ నారదః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధం దద్యాత్సగోత్రే చేత్సమానప్రవరే తథా । దాతుః ప్రతిగృహీతుశ్చ కులక్షయకరం తు తత్ ॥ * ॥ ఇతి । కారికారత్నే — ॥ శ్లో ॥ అనగ్నిం గర్భిణీనాథం పితరం పుత్రమేవ చ । శ్రాద్ధే నిమన్త్రయేన్నైకో భ్రాతౄన్నాపి చ సోదరాన్ ॥ నిత్యశ్రాద్ధే గయాశ్రాద్ధే సోదకుమ్భే తథైవ చ । సగోత్రం భోజయేత్ప్రాజ్ఞ ఇత్యువాచ బృహస్పతిః ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ రజస్వలా చ యా నారీ ప్రసూతా యాశ్చ యోషితః । దైవే కర్మణి పిత్ర్యే చ తాసాం భర్తురశుద్ధతా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ పూర్వేద్యుశ్శ్రాద్ధకర్తారం తద్భోక్తారం పరేఽహని । శవానుగామినం చైవ వర్జయేచ్ఛ్రాద్ధకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి ॥ శ్లో ॥ ఆబ్దికే త్వథ మేకాహం మాసికేషు చ షడ్దినమ్ । షాణ్మాసికే సపిణ్డే చ హ్యేకోద్దిష్టే చ వత్సరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ రోగీ హీనాతిరిక్తాఙ్గః కాణః పౌనర్భవస్తథా । అవకీర్ణీ కుణ్డగోళౌ కునఖీ శ్యావదన్తకః ॥ భృతకాధ్యాపకః క్లీబః కన్యాదూష్యభిశస్తికః । మిత్రధ్రుక్పిశునస్సోమవిక్రయీ పరివిన్దకః ॥ మాతాపితృపరిత్యాగీ కుణ్డాశీ వృషలాత్మజః । పరపూర్వాపతిః స్తేనః కర్మదుష్టాశ్చ నిన్దితాః ॥ * ॥ ఇతి । రోగీ - ఉన్మాదాదిరోగవాన్, ఉన్మాదాదిరోగాశ్చ దేవలేన దర్శితాః — ॥ వా ॥ ఉన్మాదస్త్వగ్దోషో రాజయక్ష్మా శ్వాసో మధుమేహో భగన్దరో మహోదరో అశ్మరీత్యష్టౌ పాపరోగాః ॥ * ॥ ఇతి । హీనమతిరిక్తం వాఽఙ్గం యస్యాసౌ హీనాతిరిక్తాఙ్గః, ఏకేనాక్ష్ణా యః పశ్యతి స కాణః, తేన చ బధిరమూకాన్ధాదయో లక్ష్యన్తే । ద్విరూఢా పునర్భూః, తస్యాం జాతః పౌనర్భవః । అవకీర్ణీ స్ఖలితబ్రహ్మచర్యో బ్రహ్మచారీ, “ ॥ శ్లో ॥ వ్రతీ యః స్త్రియమభ్యేతి సోఽవకీర్ణీ నిరుచ్యతే । గూఢలిఙ్గ్యవకీర్ణీ స్యాద్యశ్చ భగ్నవ్రతస్తథా ॥ ” ఇతి దేవలస్మరణాత్ । కుణ్డగోళౌ - “ ॥ శ్లో ॥ పరదారేషు జాయేతే ద్వౌ సుతౌ కుణ్డగోళకౌ । పత్యౌ జీవతి కుణ్డస్తు మృతే భర్త

రిగోళకః ॥ ” ఇత్యుక్తలక్షణౌ । కునఖీ - దుష్టనఖః । శ్యావదన్తః - స్వభా
వకృష్ణదన్తః, “ ॥ శ్లో ॥ స్వర్ణచోరస్తు కునఖీ సురాపశ్శ్యావదన్తకః । ”
ఇతి పూర్వజన్మని మహాపాతకిత్వాత్తయోః ప్రతిషేధః । వేతనం గృహీ
త్వా యోఽధ్యాపయతి స భృతకాధ్యాపకః, తేన భృతకాధ్యాపితోఽపి లక్ష్య
తే తావుపపాతకినౌ, “ ॥ శ్లో ॥ భృతకాధ్యాపకో యశ్చ భృతకాధ్యా
పితశ్చ యః । ఉపపాతకినౌ ద్వౌ చ స్వాధ్యాయక్రయవిక్రయాత్ ॥ ” ఇ
తి దేవలస్మరణాత్ । సతాఽసతా వా దోషేణ కన్యాం దూషయితా కన్యా
దూషీ । మహాపాతకాభిశస్తోఽభిశస్తకః । మిత్రద్రోహీ మిత్రధ్రుక్ । ప
రదోషసఙ్కీర్తనశీలః పిశునః । పరివిన్దకః - పరివేత్తా । కుణ్డస్యాన్నం యోఽ
శ్నాతి కుణ్డాశీ, ఏవం గోళకస్యాపి, “ ॥ శ్లో ॥ యస్తయోరన్నమశ్నాతి కుణ్డాశీ
పరికీర్తితః । ” ఇతి వచనాత్ । విహితకర్మపరిత్యాగీ వృషళః, తత్సుతో వృ
షళాత్మజః । పరపూర్వాపతిః పునర్భూపతిః । అదత్తాదాయీ స్తేనః । క
ర్మదుష్టాశ్శాస్త్రవిరుద్ధకారిణః । ఏతే శ్రాద్ధే నిన్దితాః - వర్జ్యా ఇత్యర్థః ।
మనురపి — ॥ శ్లో ॥ యే స్తేనాః పతితా విప్రాః యే చ నాస్తికవృత్తయః ।
తాన్ హవ్యకవ్యయోర్విప్రాననర్హాన్మనురబ్రవీత్ ॥ జటిలం చానధీయా
నం దుర్వాలం కితవం తథా । యాజయన్తి చ యే పూగాన్ తాంశ్చ శ్రాద్ధే
న భోజయేత్ ॥ చికిత్సకాన్ దేవలకాన్ మాంసవిక్రయిణస్తథా । విపణేన చ జీ
వన్తో వర్జ్యాస్స్యుర్హవ్యకవ్యయోః ॥ ప్రేష్యో గ్రామస్య రాజ్ఞశ్చ కునఖీ
శ్యావదన్తకః । ప్రతిరోద్ధా గురోశ్చైవ త్యక్తాగ్నిర్వార్ధుషిస్తథా ॥ యక్ష్మీ చ
పశుపాలశ్చ పరివేత్తా నిరాకృతిః । బ్రహ్మద్విట్ పరివిత్తిశ్చ గణాభ్యన్తర ఏవ చ ॥
కుశీలవోఽవకీర్ణీ చ వృషలీపతిరేవ చ । పౌనర్భవశ్చ కాణశ్చ యస్య చోపపతిర్గృ
హే ॥ భృతకాధ్యాపకో యశ్చ భృతకాధ్యాపితస్తథా । శూద్రశిష్యో గురుశ్చై
షాం వాగ్దుష్టః కుణ్డగోళకౌ ॥ అకారణే పరిత్యక్తా మాతాపిత్రోర్గురోస్తథా ।
బ్రాహ్మైర్యౌనైశ్చ సమ్బన్ధైస్సంయోగం పతితైర్గతః ॥ అగారదాహీ గర
దః కుణ్డాశీ సోమవిక్రయీ । సముద్రయాయీ వన్దీ చ తైలికః కూటకారకః ॥
పిత్రా వివదమానశ్చ కేకరో మద్యపస్తథా । పాపరోగ్యభిశస్తశ్చ దామ్భి
కో రసవిక్రయీ ॥ ధనుశ్శరాణాం కర్తా చ యశ్చాగ్రేదిధిషూపతిః । మిత్రధ్రు

గ్ధ్యాతవృత్తిశ్చ పుత్రాచార్యస్తథైవచ ॥ భ్రమరీగణ్డమాలీచ శ్విత్ర్యథో
పిశునస్తథా। ఉన్మత్తోఽన్ధశ్చ వర్జ్యాస్స్యుర్వేదనిన్దక ఏవచ॥ హస్తిగోశ్వోష్ట్ర
దమకో నక్షత్రైర్యశ్చ జీవతి । పక్షిణాం పోషకో యశ్చ యుద్ధాచార్యస్త
థైవచ ॥ స్రోతసాం భేదకశ్చైవ తేషామావరణే రతః । గృహసంవేశకో
దూతో వృక్షారోహక ఏవచ ॥ శ్వక్రీడీ శ్యేనజీవీచ కన్యాదూషక ఏవచ ।
హింస్రో వృషళపుత్రశ్చ గణానాంచైవ యాజకః ॥ ఆచారహీనః క్లీబశ్చ ని
త్యయాచనకస్తథా । కృషిజీవీ శిల్పజీవీ సద్భిర్నిన్దిత ఏవచ ॥ ఔరభ్రకో
మాహిషికః పరపూర్వాపతిస్తథా । ప్రేతనిర్యాతకశ్చైవ వర్జనీయాః ప్రయ
త్నతః ॥ ఏతాన్విగర్హితాచారానపాఙ్క్తేయాన్నరాధమాన్ । ద్విజా
తిప్రవరో విద్వానుభయత్ర వివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యద్యద్వ్యాఖ్యాగ
మ్యం తత్తద్వ్యాఖ్యాయతే । పారలౌకికఫలదం కర్మ నాస్తీతి మన్యమానా నా
స్తికాః, తేభ్యో వృత్తిర్జీవికా యేషాం శ్రోత్రియాదీనాం తే నాస్తికవృత్త
యః । జటిలః - బ్రహ్మచారీ, అనధీయాన ఇతి తస్య విశేషణమ్ । నచ, అధ్య
యనరహితస్య బ్రహ్మచారిణోఽశ్రోత్రియత్వేన శ్రాద్ధే ప్రసక్త్యభావా
త్ప్రతిషేధోఽనుపపన్న ఇతి మన్తవ్యమ్, యతః, “ ॥ శ్లో ॥ వ్రతస్థమపి దౌహి
త్రం శ్రాద్ధే యత్నేన భోజయేత్ ” ఇత్యనధీయానస్యాపి దౌహిత్రస్య బ్ర
హ్మచారిణో భోజనీయత్వప్రసక్తౌ ప్రతిషేధ ఇతి । దుర్వాలః - ఖల్వాటః
కపిలకేశః అత్యన్తకోపనశ్చ, తదుక్తం సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ ఖల్వాటక
శ్చ దుర్వాలః కపిలశ్చణ్డ ఏవచ ॥ * ॥ ఇతి । కితవః - ద్యూతాసక్తః । పూ
గయాజకాః - గణయాజకాః । చికిత్సకాః - జీవనార్థం దృష్టార్థంచ భైషజ్య
కారిణః, “ తస్మాద్బ్రాహ్మణేన భేషజం న కార్యమపూతో హ్యేషోఽమేధ్యో
యో భిషక్ ” ఇతి నిన్దార్థవాదదర్శనాత్ । దేవలకస్వరూపం దేవలేనదర్శి
తమ్ — ॥ శ్లో ॥ దేవార్చనపరో విప్రో విత్తార్థీ వత్సరత్రయమ్ । అసౌ
దేవలకో నామ హవ్యకవ్యేషు వర్జితః ॥ దేవకోశోపజీవీచ నామ్నా దేవలకో
భవేత్ । అపాఙ్క్తేయస్స విజ్ఞేయస్సర్వకర్మసు సర్వదా ॥ * ॥ ఇతి । అ
నాపది వాణిజ్యేన జీవన్తో విపణజీవినః, నత్వాపద్యపి, “ ॥ శ్లో ॥ క్షాత్రే
ణకర్మణా జీవేద్విశాం వా ప్యాపది ద్విజః । ” ఇతి వాణిజ్యస్యాపత్కల్పత

యా విహితత్వాత్ । గురోః ప్రతిరోద్ధా - గురుస్పర్ధీ । త్యక్తాగ్నిః - విహితత్యాగకారణంవినా శ్రౌతస్మార్తాగ్నిపరిత్యక్తా । అల్పవృద్ధ్యాధనంస్వీకృత్యాధికవృద్ధ్యాధనప్రయోజకో వార్ధుషిః, తథాచయమః — ॥ శ్లో ॥ సమార్ఘంధనముద్ధృత్యమహార్ఘం యః ప్రయచ్ఛతి । సవై వార్ధుషికో నామ బ్రహ్మవాదిషుగర్హితః ॥ యశ్చనిన్ద్యాత్పరంజీవన్ ప్రశంసత్యాత్మనోగుణాన్ । సచ వార్ధుషికోనామ బ్రహ్మవాదిషుగర్హితః ॥ * ॥ ఇతి । యక్ష్మీ - క్షయరోగీ, “ బ్రహ్మహా క్షయరోగీస్యాత్ ” ఇతితస్య పూర్వజన్మని బ్రహ్మహన్తృత్వాత్ప్రతిషేధః । అనాపదివృద్ధ్యర్థం యః పశూన్ పాలయతి సపశుపాలః । పరివేత్తృపరివిత్తిస్వరూపముక్తం మనునైవ — ॥ శ్లో ॥ దారాగ్నిహోత్రసంయోగంకురుతే యోఽగ్రజేస్థితే । పరివేత్తా సవిజ్ఞేయః పరివిత్తిస్తుపూర్వజః ॥ పరివిత్తిః పరివేత్తా యయాచపరివిద్యతే । సర్వేతే నరకం యాన్తి దాతృయాజకపఞ్చమాః ॥ * ॥ ఇతి । పరివిత్త్యాదయః పఞ్చవర్జనీయా ఇత్యర్థః । అధీతవిస్మృతవేదో నిరాకృతిః, తథా చ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ అధీత్యవిస్మృతే వేదే భవేద్విప్రో నిరాకృతిః ॥ * ॥ ఇతి, కాత్యాయనస్తు — ॥ శ్లో ॥ యస్త్వాధాయాగ్నిమాలస్యాద్దేవాదీన్యస్తు నేష్టవాన్ । నిరాకర్తాఽమరాదీనాం సవిజ్ఞేయో నిరాకృతిః ॥ * ॥ ఇతి । గణాభ్యన్తరః - గణస్య నేతా । కుశీలవః - గాయకాదిః । వృషలీపతిస్తు రజస్వలాయాః కన్యాయాః పతిః, తదుక్తం దేవలేన — ॥ శ్లో ॥ వన్ధ్యాతు వృషలీజ్ఞేయా వృషలీచ మృతప్రజా । అపరా వృషలీజ్ఞేయా కుమారీయా రజస్వలా ॥ యస్త్వేనాముద్వహేత్కన్యాం బ్రాహ్మణో జ్ఞానదుర్బలః । అశ్రాద్ధేయమపాఙ్క్తేయం తంవిద్యాద్వృషలీపతిమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఉపపతిస్వరూపముక్తం దేవలేన — ॥ శ్లో ॥ పరదారాభిగో మోహాత్పురుషో జార ఉచ్యతే । సఏవోపపతిర్జ్ఞేయో యస్సదా సంవసేద్గృహే ॥ * ॥ ఇతి । వాగ్దుష్టః - నిష్ఠురవాక్ । అగారదాహీ ద్వేధా దేవలేనదర్శితః — ॥ శ్లో ॥ అగారదాహీ సజ్ఞేయః ప్రేతదగ్ధా ధనేనయః । సచాప్యగారదాహీస్యాద్ద్వేషాద్యో వేశ్మదాహకః ॥ * ॥ ఇతి । తైలికః - చక్రీ । కూటకారకః - తులామానాదిషు వఞ్చనాకారకః । కేకరః - అధ్యూర్ధ్వదృష్టిః । అగ్రే దిధి

ష్వాః పతిరగ్రేదిధిషూపతిః , జ్యేష్ఠాయామనూఢాయా మూఢా యా క
నిష్ఠా కాసాఽగ్రేదిధిషూః , తదుక్తం దేవలేన — ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠాయాం య
ద్యనూఢాయాం కన్యాయాముహ్యతేఽనుజా । సాచాగ్రేదిధిషూర్జ్ఞే-
యాపూర్వాతుదిధిషూర్మతా ॥ * ॥ ఇతి । పుత్రాచార్యః - అక్షరపా
ఠకః పుత్రాద్గృహీతవిద్యో వా, తథాచన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ పుత్రా
చార్యస్సవిజ్ఞేయో గ్రామేయోఽక్షరపాఠకః । పుత్రాదవాప్తవిద్యో వా
పుత్రాచార్యోనిగద్యతే ॥ * ॥ ఇతి । భ్రమరీ - వృత్త్యర్థమేవ భ్రమరవద
ర్థార్జకః , అపస్మారీత్యన్యే । గణ్డమాలీ - గణ్డమాలాఖ్యరోగవాన్ । శ్వి
త్రీ - శ్వేతత్వక్ । హస్త్యాదిదమకశ్శిక్షకః । గృహసంవేశకః - గృహాణాం
నిర్మాతా । నానాజాతీయా అనియతవృత్తయస్సంహతాగణాః , తేషాం
యోజకః - యోజయితా । ఔరభ్రకః - అవీనాంపాలకః । మాహిషకః -
వ్యభిచారిణీపుత్రః , తదాహ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ మహిషీత్యుచ్యతే భా
ర్యా సాచైవవ్యభిచారిణీ । తస్యాం యోజాయతేపుత్రస్సవై మాహిషకః
స్మృతః ॥ * ॥ ఇతి । పతితాన్ - పూర్వోక్తాన్ , ఉభయత్ర - దైవే పిత్ర్యే
చ , వర్జయేదిత్యర్థః । మనురేవ — ॥ శ్లో ॥ అపాఙ్క్త్యదానే యోదా
తుర్భవత్యూర్ధ్వఫలోదయః । దైవేకర్మణిపిత్ర్యే వా తం ప్రవక్ష్యామ్యశే
షతః ॥ అవ్రతైర్యద్ద్విజైర్భుక్తం పరివేత్రాదిభిస్తథా । అపాఙ్క్త్యైర్యద
న్యైశ్చ తద్వై రక్షాంసి భుఞ్జతే ॥ అపాఙ్క్త్యో యావతః పాఙ్క్త్యాన్
భుఞ్జానాననుపశ్యతి । తావతాం న ఫలం తత్ర ప్రదాతాఽఽప్నోతి బాలిశః ॥ వీ
క్ష్యాన్ధో నవతేః కాణష్షష్టేశ్శ్విత్రీశతస్యతు । పాపరోగీసహస్రస్య దాతు
ర్నాశయతే ఫలమ్ ॥ యావతస్సంస్పృశేదఙ్గైర్బ్రాహ్మణాంశ్శూద్రయాజ
కః । తావతాం న భవేద్దాతుః ఫలం దానస్య పౌర్తికమ్ ॥ * ॥ పూర్తమ్ - శ్రా
ద్ధాది , తత్రభవమిత్యర్థః । యమః — ॥ శ్లో ॥ కాణాః కుబ్జాశ్చకుణయః
కృతఘ్నాగురుతల్పగాః । బ్రహ్మఘ్నాశ్చ సురాపాశ్చ స్తేనాగోఘ్నాశ్చి
కిత్సకాః ॥ రాష్ట్రికామాస్తథోన్మత్తాః పశువిక్రయిణశ్చ యే । మానకూ
టాస్తులాకూటాశ్శిల్పినోగ్రామయాజకాః ॥ రాజభృత్యాన్ధబధిరమూకాః
ఖల్వాటపఙ్గవః । వృషళీఫేనపీతాశ్చ ఖఞ్జాశ్చశ్రేణియాజకాః ॥ కా

లోపజీవినశ్చైవ బ్రహ్మవిక్రయిణ స్తథా । దగ్ధపూజాశ్చ యే విప్రా గ్రా
మకణ్టకరాశ్చ యే ॥ అగారదాహినశ్చైవ గరదాశ్శవదాహకాః । కు
ణ్డాశినో దేవలకాః పరదారాభిమర్శకాః ॥ శ్యావదన్తాః కునఖిన శ్శిల్పినః కు
ష్ఠినశ్చయే । వణిజో మధుహర్తారో హస్త్యశ్వదమకా ద్విజాః ॥ కన్యానాం
దూషకాశ్చైవ బ్రాహ్మణానాంచ దూషకాః । సూచకాః పేషకాశ్చైవ కి
తవాశ్చ కుశీలవాః ॥ సమయానాంచ భేత్తారః ప్రదానే యే చ బాన్ధవాః । అ
జావికామాహిషకాస్సర్వవిక్రయిణశ్చ యే ॥ ధనుఃకర్తా ద్యూతవృత్తి ర్మిత్ర
ధ్రుక్శస్త్రవిక్రయీ । గణ్డమాలీ చ యక్ష్మీ చ దీర్ఘరోగీ వృథాశ్రమీ ॥ ప్రవ్ర
జ్యోపనివృత్తశ్చ వృథా ప్రవ్రజితశ్చ యః । తథా ప్రవ్రజితాజ్జాతః ప్రవ్ర
జ్యావాసితశ్చ యః ॥ తావుభౌ బ్రహ్మచణ్డాలౌ ప్రాహ వైవస్వతో యమః ।
రాజ్ఞః ప్రేష్యకరో యశ్చ గ్రామస్య నగరస్య చ ॥ సముద్రయాయీ వా
న్తాశీ కేశవిక్రయిణశ్చ యే । అవకీర్ణీ చ వీరఘ్నో గురుఘ్నః పితృదూషకః ॥
గోవిక్రయీ చ దుర్వాలః పూగానాం చైవ యాజకః । మద్యపశ్చ కదర్యశ్చ
సహ పిత్రా వివాదకృత్ ॥ డామ్భికో వర్ధకీ భర్తా త్యక్తాత్మా దారదూషకః ।
సద్భిశ్చ నిన్దితాచారస్స్వకర్మపరివర్జకః ॥ పరివిత్తిః పరీవేత్తా భృత్యాచా
రో నిరాకృతిః । శూద్రాచార్యస్సుతాచార్యశ్శూద్రశిష్యస్తు నాస్తికః ॥
ఇషుస్త్రీదారకాచార్యో మానకృత్తైలిక స్తథా । చోరా వార్ధుషికా దుష్టాః
పరస్వానాంచ దూషకాః ॥ చతురాశ్రమబాహ్యాశ్చ సర్వే తే పఙ్క్తిదూష
కాః । ఇత్యేతైర్లక్షణైర్యుక్తాం స్తాన్ ద్విజాన్న నిమన్త్రయేత్ ॥ * ॥ ఇతి ।
బ్రహ్మపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ షణ్ఢో మూకశ్చ కునఖః ఖల్వాటో దన్తరో
గవాన్ । శ్యావదన్తః పూతినాసో హీనాఙ్గశ్చాధికాఙ్గులిః ॥ గలరోగీ గణ్డమా
లీ స్ఫుటితాఙ్గశ్చ సజ్వరః । ఖఞ్జతూబరమన్దాశ్చ గడుమాన్దీర్ఘరోగవా
న్ ॥ * ॥ ఇతి । తూబరః - శ్మశ్రువిహీనః । యమోఽపి — ॥ శ్లో ॥ న
ఖైరుపయాతస్య నరక్తోల్బణవాససః । ద్వ్యఙ్గులాతీతకర్ణస్య భుఞ్జతే పి
తరో హవిః ॥ * ॥ ఇతి । కర్ణవేధస్థానే తాలపత్రాదిప్రవేశేన వివర్ధనం ద్వ్య
ఙ్గులాధికం నిషిద్ధమ్, అతః ద్వ్యఙ్గులాతీతకర్ణశ్శ్రాద్ధానర్హ ఇత్యర్థః । శ
ఙ్ఖోఽపి — ॥ శ్లో ॥ అనధ్యాయేష్వధీయానాశ్శౌచాచార వివర్జితాః ।

శూద్రాన్నరసపుష్టాఙ్గా బ్రాహ్మణాః పఙ్క్తిదూషకాః ॥ * ॥ ఇతి । ఆపస్త
మ్బః — ॥ శ్లో ॥ నీలకర్షణకారీ తు నీలవస్త్రోపధారకః । కిఞ్చిత్తస్మై న
దాతవ్యం చణ్డాలసదృశో హి సః ॥ * ॥ ఇతి । నీలీసంసర్గజదోషవాన్ వర్జ్య
ఇత్యర్థః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ స్తేనాభిశస్తనగ్నాఖుషణ్డమార్జార
కుక్కుటాః । కుణ్డగోలౌ దేవలకకాణాన్ధాశ్శిష్టగర్హితాః ॥ న వార్యపి ప్ర
యచ్ఛేత్తు బైడాలవ్రతికే ద్విజే । న బకవ్రతికే చైవ నావేదవిది ధర్మవిత్ ॥ న
భ్రాతరౌ నియుఞ్జీత శ్రాద్ధే పితృసుతావపి । పిశునం గర్భవన్తం చ విశిష్టమ
పి వర్జయేత్ ॥ మిథ్యాచారో గురుద్రోహీ నాస్తికో వేదనిన్దకః । ఏతే బ్రాహ్మ
ణచణ్డాల జాతిచణ్డాలపఞ్చమాః ॥ ప్రతిగృహ్య తు ధర్మార్థం సఞ్చయం కు
రుతే తు యః । ధర్మార్థం నోపయుఞ్జీత తస్కరం తం వివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి ।
నగ్నాదీనాం లక్షణం నిరూపితమధస్తాత్ । మనుః — ॥ శ్లో ॥ పాషణ్డినో
వికర్మస్థాన్ బైడాలవ్రతికాంశ్ఛటాన్ । హైతుకాన్ బకవృత్తీంశ్చ వాఙ్మా
త్రేణాపి నార్చయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । న కేవలం భోజయిత్రైవ జ్ఞానహీనో వ
ర్జనీయః, కింతు స్వయమేవ తేన వర్జనీయ ఇత్యాహ స ఏవ — ॥ శ్లో ॥
యావతో గ్రసతే పిణ్డాన్ హవ్యకవ్యేష్వమన్త్రవిత్ । తావతో గ్రసతే
ప్రేత్య దీప్తాంశ్శూలానయోహుళాన్ ॥ * ॥ ఇతి । దీప్తాన్ - అగ్నిమ
యాన్, హుళమ్ - ద్విఫలపత్రాగ్రమ్ । బ్రహ్మాణ్డపురాణే — ॥ శ్లో ॥
అస్మాన్వృణీష్వ శ్రాద్ధార్థం యో వదేత్స ద్విజాధమః । తం వృఞ్జేచ్ఛ్రా
ద్ధకర్తా చేత్తావుభౌ నరకాలయౌ ॥ ఏతావద్దక్షిణాం దేహి శ్రాద్ధార్థమితి యో
వదేత్ । తం వృఞ్జేచ్ఛ్రాద్ధకర్తా చేత్తావుభౌ నరకాలయౌ ॥ * ॥ ఉక్తానా
మేతేషాం విద్యాదిగుణయోగేఽపి వర్జనీయత్వముక్తం తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥
శ్రాద్ధార్హగుణయోగేఽపి నైతాం జాతు కథఞ్చన । నిమన్త్రయీత శ్రా
ద్ధేషు సమ్యక్ఫలమభీప్సతా ॥ * ॥ ఇతి । ఆపత్స్వగత్యా స్వీకృతాః కాణా
దయస్సర్వవేదాగ్ర్యాదిభిః పఙ్క్తిపావనైర్యథా మిశ్రితా భవన్తి తథా ని
యోక్తవ్యా ఇత్యాహ సుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ కాణాః కుబ్జాశ్చ ఖఞ్జాశ్చ శి
పివిష్టాః ఖలైర్వినా । సర్వే శ్రాద్ధే నియోక్తవ్యా మిశ్రితా వేదపారగైః ॥ * ॥
ఇతి । అత ఏవోక్తం మనునాఽపి — ॥ శ్లో ॥ అపాఙ్క్త్యోపహతా పఙ్క్తిః

పావ్యతేయైర్ద్విజోత్తమైః ॥ * ॥ ఇతి । మిశ్రణేవిశేషఉక్తశ్చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ కాణాదీన్భోజయేద్దైవే శ్రాద్ధేపిత్ర్యేతువర్జయేత్ ॥*॥ ఇతి । పైఠీనసిరపి — ॥ వా ॥ త్రిమధుస్త్రిసుపర్ణస్త్రిణాచికేతశ్ఛన్దోగోజ్యేష్ఠసామగోబ్రహ్మదేయానుసన్తానస్సహస్రదోరుద్రాధ్యాయీ చతుర్వేదష్షడఙ్గవిదథర్వశిరోఽధ్యాయీపఞ్చాగ్నిర్వేదజాపీతి పఙ్క్తిపావనాస్తేషామేకైకః పునాతియుక్తః పఙ్క్తిం మూర్ధ్నిసహస్రైరప్యుపహతామ్ ॥ * ॥ ఇతి । గయాశ్రాద్ధేతు జాతిమాత్రోపజీవినోపి తత్రత్యా ఏవ బ్రాహ్మణార్థైపరిగ్రాహ్యాః, తదుక్తం చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ యదిపుత్రోగయాంగచ్ఛేత్కదాచిత్కాలపర్యయాత్ । తానేవభోజయేద్విప్రాన్ బ్రాహ్మణాయేప్రకల్పితాః ॥ బ్రహ్మకారితసంస్థానావిప్రాబ్రహ్మసమాస్స్మృతాః । అమానుషాగయావిప్రాబ్రాహ్మణాయేప్రకల్పితాః ॥ తేషుతుష్టేషు సన్తుష్టాఃపితృభిస్సహదేవతాః ॥ * ॥ ఇతి .

శ్రాద్ధపూర్వదినకృత్యమ్

శ్రాద్ధదినాత్పూర్వదినకృత్యముక్తం వరాహపురాణే — ॥ శ్లో ॥ వస్త్రశౌచాదికర్తవ్యం శ్వఃకర్తాస్మీతిజానతా । స్థానోపలేపనంకృత్వా భూమిం విప్రాన్నిమన్త్రయేత్ ॥ దన్తకాష్ఠంచ విసృజేద్బ్రహ్మచారీశుచిర్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శ్రాద్ధభూమింపరిగృహ్య గోమయాదినా తత్స్థానే లేపనంకృత్వా వస్త్రశుద్ధ్యాదికమహ్నికృత్వా రాత్రౌవిప్రాన్నిమన్త్రయేదిత్యర్థః । మాధవీయేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పూర్వరాత్రౌతువిప్రాగ్ర్యాన్కృతసాయన్తనాశనాన్ । గత్వానిమన్త్రయేద్దైవ పితృదేశసమన్వితః ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ నిమన్త్రయీతపూర్వేద్యుఃపూర్వోక్తాన్ ద్విజసత్తమాన్ । దైవేనియోగేపిత్ర్యేచ తాంస్తథైవోపకల్పయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । హారీతః — ॥ వా ॥ యతేతైవంవిధాంశ్ఛ్రాద్ధమాహరిష్యన్ పూర్వేద్యుర్నిమన్త్రయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । దేవలః — ॥ శ్లో ॥ శ్వఃకర్తాస్మీతినిశ్చిత్య దాతావిప్రాన్నిమన్త్రయేత్ । నిరామిషంసకృద్భుక్త్వా సర్వభుక్తజనేగృహే ॥ * ॥ ఇతి । స్వగృహే యజ్జనజాతమస్తితస్మిన్ సర్వస్మిన్ భుక్తవతిసతి పశ్చాన్నిమన్త్రయేదిత్య

ర్థః । యమోఽపి — ॥ శ్లో ॥ జాతిక్రియావబోధాఢ్యైర్గుణైర్యుక్తానలో
లుపాన్ । ప్రార్థయేత ప్రదోషాన్తే భుక్తానశయితాన్ద్విజాన్ ॥ * ॥ ఇతి ।
నిమన్త్రణప్రకారః ప్రచేతసా దర్శితః — ॥ శ్లో ॥ కృతాపసవ్యః పూ
ర్వేద్యుః పితౄన్పూర్వం నిమన్త్రయేత్ । భవద్భిః పితృకార్యం నస్స
మ్పాద్యం చ ప్రసీదత ॥ సవ్యేన వైశ్వదేవార్థం ప్రణిపత్య నిమన్త్రయే
త్ ॥ * ॥ ఇతి । పితౄన్పూర్వం నిమన్త్రయేదిత్యత్ర పూర్వశబ్దస్య వై
శ్వదేవార్థం నిమన్త్రయేదితి వ్యవహితేనాన్వయః, “ ॥ శ్లో ॥ ఉపవీతీ
తతో భూత్వా దేవతార్థం ద్విజోత్తమాన్ । అపసవ్యేన పిత్ర్యేఽథ స్వయం
శిష్యోఽథవా సుతః ॥ ” ఇతి బృహస్పతిస్మరణాత్ । అత్ర “ శిష్యోఽథవా
సుతః ” ఇత్యుక్తత్వాత్ , “ సవర్ణం ప్రేషయేదాప్తం ద్విజానాముపమన్త్రి
ణే । ” ఇతి ప్రచేతఃస్మరణాచ్చ కదాచిన్నిమన్త్రణమన్యేనాపి కారయేత్ ।
ప్రణతిపూర్వనిమన్త్రణం శూద్రవిషయమ్ । తథా చ పురాణే — ॥ శ్లో ॥
దక్షిణం చరణం విప్రస్సవ్యం వై క్షత్రియస్తథా । పాదావాదాయ వైశ్యో
ద్వౌ శూద్రః ప్రణతిపూర్వకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । దక్షిణచరణస్పర్శో జానుప్ర
దేశే కర్తవ్యః । తథా చ మత్స్యే — ॥ శ్లో ॥ దక్షిణం జానుమాలభ్య త్వం
మయాత్ర నిమన్త్రితః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ పితృకార్యే
షు సర్వేషు పూర్వేద్యుస్స్యాన్నిమన్త్రణమ్ । ప్రేతకార్యేషు సర్వత్ర స
ద్య ఏవ నిమన్త్రణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనః — ॥ వా ॥ కృతసా
యమగ్నికార్యః కృతసాయమాశేభ్యో బ్రాహ్మణేభ్యో నివేదయేత్ ॥ * ॥
ఇతి । ఆపస్తమ్బోఽపి — ॥ వా ॥ పూర్వేద్యుర్నివేదనమపరేద్యుర్ద్వి
తీయం తృతీయమామన్త్రణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యోఽపి —
॥ శ్లో ॥ నిమన్త్రయీత పూర్వేద్యుర్బ్రాహ్మణానాత్మవాంశ్శుచిః । తైశ్చా
పి సంయతైర్భావ్యం మనోవాక్కాయకర్మభిః ॥ * ॥ ఇతి । పూర్వేద్యుః క
థఞ్చిన్నిమన్త్రణాసమ్భవే పరేద్యుర్నిమన్త్రయేత్ । తథా చ దేవలః —
॥ శ్లో ॥ అసమ్భవే పరేద్యుర్వా బ్రాహ్మణాంస్తాన్నిమన్త్రయేత్ ॥ * ॥ ఇతి ।
చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ నిమన్త్రయీత పూర్వేద్యుస్తదహర్వా ద్వి
జోత్తమాన్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ తస్మాత్తు ప్రథమం

కార్యం ప్రాజ్ఞైర్నోపనిమన్త్రణమ్ । అప్రాప్తౌ తద్దినేవాపి వర్జ్యా యోషిత్ప్రసఙ్గినః ॥ * ॥ ఇతి । మనురపి — ॥ శ్లో ॥ పూర్వేద్యురపరేద్యుర్వా శ్రాద్ధకర్మణ్యుపస్థితే । నిమన్త్రయీత త్ర్యవరాన్ సమ్యగ్విప్రాన్యథోదితాన్ ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ యుగ్మాన్ దైవే యథాశక్తి పిత్ర్యేఽయుగ్మాంస్తథైవ చ । పరిశ్రితే శుచౌ దేశే దక్షిణాప్రవణే తథా ॥*॥ ఇతి । పైఠీనసిః — ॥ వా ॥ బ్రాహ్మణాన్ పఞ్చ సప్త వా శ్రోత్రియాన్నిమన్త్రయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యదా పఞ్చ బ్రాహ్మణాస్తదా దైవే ద్వౌ పిత్ర్యే త్రయ ఇతి విభాగః, "ద్వౌ దైవే పితృకార్యే త్రీన్" ఇతి స్మరణాత్ । యదా సప్త తదా దైవే చత్వారః పిత్ర్యే త్రయః, "॥ శ్లో ॥ అయుగ్మాన్ భోజయేచ్ఛ్రాద్ధే న సమాన్ దైవికే సమాన్ ।" ఇత్యఙ్గిరఃస్మరణాత్ । నన్వేతద్వచనం దైవే ద్వౌ పిత్ర్యే పఞ్చేతి విభాగేఽప్యుపపద్యత ఇతి నైవమ్, త్రిషు పఞ్చానామయుగ్మసఙ్ఖ్యయా విభాగానుపపత్తేః, "దైవే యుగ్మానయుగ్మాన్యథాశక్తి పిత్ర్యే ఏకైకస్య" ఇతి కాత్యాయనేన పితృపితామహప్రపితామహానాం ప్రత్యేకమయుగ్మబ్రాహ్మణవిధానాత్ । నచైకత్ర త్రయ ఇతరత్రైకైక ఇతి విభాగ ఉపపద్యత ఇతి వాచ్యమ్, "సమం స్యాదశ్రుతత్వాత్" ఇతి న్యాయేన విషమభాగస్యాన్యాయ్యత్వాత్ । తస్మాదయుగ్మసఙ్ఖ్యయా సమవిభాగార్థం పిత్ర్యే త్రయ ఇత్యుక్తమ్ । పిత్రాదిస్థానేషు సతి సామర్థ్యే ఏకైకస్య త్రీన్ విప్రాన్ భోజయేత్ । తథా చ శౌనకః — ॥ వా ॥ ఏకైకమేకైకస్య ద్వౌ ద్వౌ త్రీంస్త్రీన్వా ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర ద్వౌ ద్వావితి వృద్ధిశ్రాద్ధాభిప్రాయమ్, పార్వణశ్రాద్ధే తు, "అయుగ్మాన్ భోజయేచ్ఛ్రాద్ధే న సమాన్" ఇతి సమసఙ్ఖ్యానిషేధాత్ । అత్యన్తవిభవే సత్యేకైకస్య పఞ్చ సప్త వా బ్రాహ్మణాన్ సమర్థో భోజయేత్ । తథా చ గౌతమః — ॥ వా ॥ నవావరాన్ భోజయేదయుజో వా యథోత్సాహమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అస్యార్థః — యథోత్సాహమ్ - యథావిభవమ్, పిత్రాదిస్థానేషు ప్రత్యేకమయుగ్మాన్ పఞ్చ సప్త వా బ్రాహ్మణాన్ భోజయేదితి । అయుజో భోజయేదితి సామాన్యేనోక్తావపి పిత్ర్యే సప్తస్వేవ పర్యవసానమ్, "॥ శ్లో ॥ సామర్థ్యేఽపి నవభ్యార్వాగ్భోజయీత సతి ద్వి

జాత్ । నోర్ధ్వంకర్తవ్యమిత్యాహుః కేచిత్తద్దోషదర్శినః ॥ " ఇతివచనా త్ । ఏవంశౌనకగౌతమాభ్యాముక్తోఽయం శ్రాద్ధవిస్తరః, మనునాతు స ఙ్కోచఆశ్రితః — ॥ శ్లో ॥ ద్వౌదైవేపితృకార్యేత్రీనేకైకముభయత్రవా । భోజయేత్సుసమృద్ధోఽపి నప్రసజ్యేతవిస్తరే ॥ సత్క్రియాం దేశ కాలౌ చ శౌచంబ్రాహ్మణసమ్పదమ్ । పఞ్చైతాన్విస్తరోహన్తి తస్మాన్నేహేత విస్తరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ద్వౌదైవేప్రాక్త్రి యఃపిత్ర్యేఉదగేకైకమేవవా । మాతామహానామప్యేవం తన్త్రంవా వై శ్వదేవికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రాక్ - ప్రాఙ్ముఖౌ, ఉదక్ - ఉదఙ్ముఖాఉప వేశ్యాః, ఏకైకమేవవా - వైశ్వదేవేపిత్ర్యేచఏకైకముపవేశయేత్, మా తామహశ్రాద్ధమపి, ఏవమ్ - పితృశ్రాద్ధవత్కర్తవ్యమ్ । పితృమాతామ హదైవత్యేతు శ్రాద్ధే పృథక్తన్త్రేణవా వైశ్వదేవికంకర్తవ్యమిత్యర్థః । బృహస్పతిరపి — ॥ శ్లో ॥ ఏకైకమథవాత్రీన్వాదైవేపిత్ర్యేచభోజయే త్ । సత్క్రియాకాలపాత్రాదినసమ్పద్యేతవిస్తరే ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రి కాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ దేశ కాల బలాభావాదేకైకముభయత్రవా । శే షాన్విత్తానుసారేణభోజయేదన్యవేశ్మని ॥ యస్మాద్బ్రాహ్మణబాహుల్యాద్దో షోబహుతరోభవేత్ । శ్రాద్ధనాశోమాననాశశ్శ్రాద్ధతన్త్రస్యవిస్మృతిః ॥ ఉచ్ఛిష్టోచ్ఛిష్టసంస్పర్శోనిన్దాచాప్యన్యభోక్తృషు । వితణ్డాచపరీవాదో జ ల్పాస్తేతేపృథగ్విధాః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రవ్యవస్థాకృతా తత్త్రైవ — ॥ వా ॥ సమృద్ధ్యాపి యస్య బ్రాహ్మణబాహుళ్యే సత్క్రియాదిసమ్పాదనాసామ ర్థ్యం తద్విషయం మన్వాదివచనమ్, యస్యతు సమ్పాదనసామర్థ్యమస్తి త ద్విషయంశౌనకాదివచనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు శఙ్ఖేనోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ భో జయేదథవాప్యేకం బ్రాహ్మణంపఙ్క్తిపావనమ్ ॥ * ॥ ఇతి తద్బ్రాహ్మణా లాభవిషయమ్, " ॥ శ్లో ॥ పిశాచారాక్షసాయక్షా భూతానానావిధాస్త థా । విప్రలుమ్పన్తి సహసాశ్రాద్ధమారక్షవర్జితమ్ ॥ తత్పాలనాయవి హితా విశ్వేదేవాస్స్వయంభువా । మహాలయేచాబ్దికేచ సాపిణ్డ్యేమాసికే తథా ॥ వ్యర్థంభవతితచ్ఛ్రాద్ధం వాసుదేవం వినాకృతమ్ ॥ " ఇతిస్మృతేః । యదాత్వేకఏవభోక్తాతదైవమాహవసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ యద్యేకం భోజయే

శ్రాద్ధే దైవం తత్ర కథం భవేత్ । అన్నం పాత్రే సముద్ధృత్య సర్వస్య ప్రకృతస్య తు ॥ దేవతాయతనే కృత్వా తత్ర శ్రాద్ధం ప్రకల్పయేత్ । ప్రాస్యేదగ్నౌ తదన్నం తు దద్యాద్వా బ్రహ్మచారిణే ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఏకశ్చేద్బ్రాహ్మణో లబ్ధః శ్రాద్ధం చ ప్రకృతం భవేత్ । పితరశ్చ త్రయః ప్రోక్తాః కథం తృప్యన్తి తే త్రయః ॥ ఉదరస్యాగ్నిస్తు పితరో వామభాగే పితామహాః । ప్రపితామహా దక్షిణతః పృష్ఠతస్త్వనుయాయినః ॥ * ॥ ఇతి । నిమన్త్రణే నియమాన్తరమాహ మత్స్యః — ॥ శ్లో ॥ పతన్నిమన్త్ర్య నియమాన్ శ్రావయేత్పైతృకాన్ బుధః । అక్రోధనైః శౌచపరైః సతతం బ్రహ్మచారిభిః ॥ భవితవ్యం భవద్భిశ్చ మయా చ శ్రాద్ధకారిణా ॥ * ॥ ఇతి । అత్రిరపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహ్ని నివాసస్థాన్ శ్రోత్రియాదీన్నిమన్త్రయేత్ । కథయేత్తు తదైవైషాం నియమం పితృదైవికమ్ ॥ సర్వాయాసవినిర్ముక్తైః కామక్రోధవివర్జితైః । భవితవ్యం భవద్భిర్నః శ్వోభూతే శ్రాద్ధకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । ప్రథమేఽహ్ని - పూర్వేద్యుః, నివాసస్థాన్ - నివాసస్థితానిత్యర్థః.

॥ నిమన్త్రితబ్రాహ్మణకర్తవ్యమ్ ॥

నిమన్త్రితైర్యత్కర్తవ్యం తదాహాత్రిః — ॥ శ్లో ॥ తైరపి తథేత్యవిఘ్నేన గతేయం రజనీ యది । యథాశ్రుతం ప్రతీక్షేరం శ్రాద్ధకాలమతన్ద్రితాః ॥ * ॥ ఇతి । తే - నిమన్త్రితా విప్రాః, తమ్ - నిమన్త్రయితారమ్, తథాస్తు యద్యవిఘ్నేనేయం రజనీ గతేత్యుక్త్వా ధర్మశాస్త్రే యథా నియమజాతం శ్రుతం తథైవ తన్నియమజాతమ్, ప్రతీక్షేరన్ - పరిపాలయేయుః, శ్రాద్ధకాలాస్వాదితాన్నపరిణామపర్యన్తమిత్యర్థః । తథా చ ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ స్యాదన్నపరిణామాత్తు బ్రహ్మచర్యం తయోః స్మృతమ్ । నిమన్త్రితాస్తు యే విప్రాః శ్రాద్ధకాల ఉపస్థితే ॥ వసేరన్నియతాహారా బ్రహ్మచర్యపరాయణాః । అహింసా సత్యమక్రోధోఽదూరేగమనక్రియా ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధమనుః — ॥ శ్లో ॥ నిమన్త్రితస్తు విప్రస్తదహర్వర్జయేన్మైథునక్షురే । ప్రమత్తతాం చ స్వాధ్యాయం క్రోధం శోకం తథాఽనృతమ్ ॥ అథాకోద్వహనం దాన్తిః శ్రాద్ధస్యాపఘ్నో విధిః । ఋతుకాలే నియుక్తో వా నైవ గచ్ఛేత్ స్త్రియం క్వచిత్ ॥ తత్ర గచ్ఛన్ సమా

ప్నోతి హ్యనిష్టంఫలమేవతు ॥ * ॥ నారదః — ॥ శ్లో ॥ పూర్వేద్యుశ్చప రేద్యుశ్చ వర్జయేత్ స్త్రీనిషేవణమ్ । వ్యవాయీ రేతసోగర్తే మజ్జయే దాత్మనఃపితౄన్ ॥ శ్రాద్ధే నిమన్త్రితోయశ్చ మైథునంకురుతేయది । బ్రహ్మహత్యామవాప్నోతి నాత్రకార్యావిచారణా ॥ * ॥ ఇతి । వృషలీగమనేదోషాధిక్యమాహమనుః — ॥ శ్లో ॥ నిమన్త్రితస్తుయశ్శ్రాద్ధే వృషళ్యాసహ మోదతే । దాతుర్యద్దుష్కృతంకించిత్తత్సర్వం ప్రతిపద్యతే॥*॥ యమస్తు — ॥ శ్లో ॥ ఆమన్త్రితస్తు యశ్శ్రాద్ధే వృషళ్యాసహ మోదతే । భవన్తిపితరస్తస్యమాంసాసృక్ఛ్లభోజనాః॥ * ॥ ఇతి । గౌతమః — ॥ వా ॥ సద్యశ్శ్రాద్ధీశూద్రతల్పగస్తత్పురీషే మాసంనయతిపితౄన్ ॥*॥ ఇతి । శ్రాద్ధీ - శ్రాద్ధకర్తా , సద్యః - తత్క్షణమారభ్యేత్యర్థః । యమః — ॥ శ్లో ॥ ఆమన్త్రితస్తుయశ్శ్రాద్ధే హ్యధ్వానంప్రతిపద్యతే । భవన్తి పితరస్తస్య తన్మాసంపాంసుభోజనాః ॥ ఆమన్త్రితస్తుయశ్శ్రాద్ధే కలహంకురుతేద్విజః । భవన్తిపితరస్తస్య తన్మాసంతత్వశుక్రభోజనాః ॥ ఆమన్త్రితస్తుయశ్శ్రాద్ధే భారముద్వహతేద్విజః । భవన్తిపితరస్తస్య తన్మాసం స్వేదభోజనాః ॥ ఆమన్త్రితస్తుయశ్శ్రాద్ధే హింసాంవైకురుతేద్విజః । భవన్తిపితరస్తస్య తన్మాసంరక్తభోజనాః ॥ ఆమన్త్రితస్తుయశ్శ్రాద్ధే వ్యాయాసంకురుతేద్విజః । భవన్తిపితరస్తస్య తన్మాసం పిత్తభోజనాః ॥ ఆమన్త్రితస్తుయశ్శ్రాద్ధే ద్యూతంసంసేవతేద్విజః । భవన్తిపితరస్తస్య తన్మాసం మలభోజనాః ॥ * ॥ ఇతి । మనుః — ॥ శ్లో ॥ నిమన్త్రితో ద్విజఃపిత్ర్యే నియతాత్మా భవేత్సదా । నచచ్ఛన్దాంస్యధీయీత యస్యశ్రాద్ధంచ తద్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధే నిమన్త్రితోవిప్రో మన్త్రముచ్చారయేద్యది । త్రయస్తేనరకంయాన్తిదాతా భోక్తాపితాతథా ॥*॥ ఇతి । కాత్యాయనః — ॥ వా ॥ అనిన్ద్యేనామన్త్రితో నాపక్రామేచ్ఛక్తేన నప్రత్యాఖ్యానంకర్తవ్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అనేనార్థాన్నిన్ద్యామన్త్రణేభోక్తుమసామర్థ్యేచ ప్రత్యాఖ్యానం కర్తవ్యమేవేత్యవగమ్యతే । నిమన్త్రణానన్తరం భోక్తుమసామర్థ్యేసతి ప్రత్యాఖ్యానే నదోషఇత్యాహస ఏవ — ॥ వా ॥ విధివత్కేతనంప్రతిగృహ్యాశక్తస్సన్నాపక్రామేత్ ॥*॥

ఇతి । కేతనం ప్రతిగృహ్య - ఆమన్త్రణమఙ్గీకృత్యేత్యర్థః । అనిన్ద్యేనామ
న్త్రితస్య శక్తస్యాఙ్గీకృతశ్రాద్ధాతిక్రమే దోషమాహ మనుః — ॥ శ్లో ॥
కేతితస్తు యథాన్యాయం హవ్యకవ్యే ద్విజోత్తమః । కథంచిదప్యతిక్రామే
త్పాపీ సూకరతాం వ్రజేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యమః — ॥ శ్లో ॥ ఆమన్త్రిత
స్తు యో విప్రో భోక్తుమన్యత్ర గచ్ఛతి । నరకాణాం శతం గత్వా చణ్డాలేష్వ
భిజాయతే ॥ * ॥ ఇతి । నారాయణః — ॥ శ్లో ॥ ఆమన్త్రితస్తు యశ్శ్రా
ద్ధే కుర్వీతాన్యస్య తు క్షణమ్ । సంవత్సరకృతం పుణ్యం తస్య నశ్యతి దుర్మ
తేః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ విద్యమానధనో విద్వాన్
భోజ్యాన్నేన నిమన్త్రితః । కథంచిదప్యతిక్రామన్ పాపీ సూకరతాం వ్రజే
త్ ॥ * ॥ ఇతి । విద్యమానధన ఇతి విశేషణాదాఢ్యవిషయమేతదితి కేచిద్వర్ణ
యన్తి, తదసాధు, “ ॥ శ్లో ॥ నిమన్త్రితాస్తు గుణినా నిర్ధనేనాపి సద్ద్వి
జాః । నాన్యసృష్టాన్న లోభేన తమతిక్రామయన్తి హి ॥ నిమన్త్రితాస్తు
యేనాదౌ తస్మాద్గృహ్ణంతు నాన్యతః । ” ఇతి మత్స్యస్మరణాత్ । కాత్యా
యనః — ॥ వా ॥ ఆమన్త్రితోఽన్యన్న ప్రతిగృహ్ణీయాత్ ॥ * ॥ ఇ
తి । పూర్వమన్యేన నిమన్త్రితస్తదీయాదన్నాదన్యదన్నం పశ్చాన్నిమ
న్త్రితస్య తణ్డులాది రూపమపి న ప్రతిగృహ్ణీయాదిత్యర్థః । యః పునః
ప్రతిగృహ్ణాతి తస్య దోషమాహ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ ఆమశ్రాద్ధం గృహీత్వా
తు యోఽన్యశ్రాద్ధేఽతిమోహితః । పతన్తి పితరస్తస్య లుప్తపిణ్డోదకక్రి
యాః ॥ పూర్వం నిమన్త్రితోఽన్యేన కుర్యాదన్యప్రతిగ్రహమ్ । భుక్తా
హారోఽథవాభుక్తే సుకృతం తస్య నశ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే —
॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధే నిమన్త్రితో యస్తు యది కుర్యాత్ప్రతిగ్రహమ్ । భక్షయే
త్కించిదప్యన్యత్సుకృతం తస్య నశ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం చ, “ ॥ శ్లో ॥
ఇక్షూనపః ఫలం మూలం తామ్బూలం పయ ఔషధమ్ । భక్షయిత్వాపి కర్త
వ్యాస్స్నానదానాదికాః క్రియాః ॥ ” ఇతి వచనం శ్రాద్ధవ్యతిరిక్తవిషయమ్ ।
యస్త్వామన్త్రితో విప్ర ఆహూతోఽపి శ్రాద్ధోపక్రమకాలాతిపత్తిం కరో
తి తస్య ప్రత్యవాయ ఆదిత్యపురాణేఽభిహితః — ॥ శ్లో ॥ ఆమన్త్రిత
శ్చిరం నైవ కుర్యాద్విప్రః కదాచన । దేవతానాం పితౄణాం చ దాతురన్య

స్యశ్చైవహి ॥ చిరకాలీభవేద్రోగీ పచ్యతే నరకాగ్నినా ॥ * ॥ ఇతి । నిమన్త్రితబ్రాహ్మణపరిత్యాగే ప్రత్యవాయమాహ నారాయణః — ॥ శ్లో ॥ కేతనం కారయిత్వాతు నివారయతి దుర్మతిః । బ్రహ్మహత్యామవాప్నోతి శూద్రయోనౌ చ జాయతే ॥ నివార్యమన్త్రితం కర్తా బ్రాహ్మణం నియతం శుచిమ్ । యతిచాన్ద్రాయణం కృత్వా తస్మాత్పాపాత్ప్రముచ్యతే ॥ * ॥ ఇతి । యతిచాన్ద్రాయణమ్ - చాన్ద్రాయణవిశేషః । యమః — ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణం తు ముఖం కృత్వా దేవతాః పితృభిస్సహ । తదన్నం సముపాశ్నన్తి తస్మాత్తం న వ్యతిక్రమేత్ ॥ * ॥ ఇతి । మనురపి — ॥ శ్లో ॥ నిమన్త్రితాన్హి పితర ఉపతిష్ఠన్తి తాన్ద్విజాన్ । వాయుభూతాస్తు గచ్ఛన్తి తథాసీనానుపాసతే ॥ * ॥ ఇతి.

॥ శ్రాద్ధదినకృత్యమ్ ॥

అథ శ్రాద్ధదినకృత్యమ్, తత్ర ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధభుక్ప్రాతరుత్థాయ ప్రకుర్యాద్దన్తధావనమ్ । శ్రాద్ధకర్తా న కుర్వీత దన్తధావనం బుధః ॥ * ॥ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ తత్రైవ యన్త్రితో దాతా ప్రాతస్స్నాత్వా సహాంబరః । ఆరభేత నవైః పాత్రైరన్వారమ్భం చ బాన్ధవైః ॥ * ॥ ఇతి । తత్రైవ - శ్రాద్ధకర్తురుక్తనియమానతిక్రమేణైవ, యన్త్రితః, నవైః - అనుపహతైః పాకయోగ్యైః, పాత్రైః, అన్వారమ్భమ్ - శ్రాద్ధార్థాన్నస్య పాకారమ్భమ్, పాకోపయోగిభిర్బాన్ధవైరుపేతః కుర్యాదిత్యర్థః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ పురాణపాత్రపక్వం యద్ధవిస్తు శ్రాద్ధకర్మణి । భుఞ్జతే నైవ పితరో న దేవాశ్చాసురం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ పచేదన్నాని సుస్నాతః పాత్రేషు శుచిషు స్వయమ్ । సౌవర్ణాదిధాతుజాతేషు మృణ్మయేష్వపి వా పునః ॥ నాయసేషు న భిన్నేషు దూషితేష్వపి కర్హిచిత్ । పూర్వం కృతోపయోగేషు మృణ్మయేషు న తు క్వచిత్ ॥ పచ్యమానస్తు భాణ్డేషు భక్త్యా తామ్రమయేషు చ । సముద్ధరతి వై ఘోరాత్పితౄన్దుఃఖమహార్ణవాత్ ॥ న కదాచిత్పచేదన్నమయస్స్థాలీషు పైతృకమ్ । అయసో దర్శనాద్దేవ పితరో విద్రవన్తి హి ॥ కర్తా భోక్తా చ సర్వత్ర నైకవస్త్రో ద్విజో భవేత్ । తస్మాద్వస్త్రం వినా శ్రాద్ధే సోత్తరీయస్సదా భవేత్ ॥ *

ఇతి । తథా — ॥ శ్లో ॥ పితృశేషాశనాత్పూర్వం శ్రాద్ధకర్తుశ్చకర్తృతా । ప్రత్యాబ్దికే మాసికే చ పరేఽహ్ని స్యాత్తిలోదకమ్ ॥ కర్తా వా స్యాదకర్తా వా పునర్భోజన మైథునే । వర్జయేత్కర్మసిద్ధ్యర్థం పితృద్రోహ్యన్యథా భవేత్ ॥ * ॥ తథా — ॥ శ్లో ॥ దన్తధావన తామ్బూల క్షౌరాభ్యఙ్గ బుభోజనమ్ । రత్యౌషధపరాన్నాని శ్రాద్ధకర్తాఽష్టవర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । న కేవలం తద్దినే క్షౌరనిషేధః, కింతు పూర్వమపి పక్షాభ్యన్తరే న కార్యమ్, " ॥ శ్లో ॥ యస్మిన్మాసి మృతాహస్స్యాత్తన్మాసం పక్షమేవ వా । క్షురకర్మ న కుర్వీత పరాన్నంచ రతింత్యజేత్ ॥ " ఇతి స్మరణాత్ । అశక్తో దినత్రయం పరాన్నం వర్జయేత్, " ॥ శ్లో ॥ పూర్వేద్యుశ్చ పరేద్యుశ్చ కర్తా శ్రాద్ధదినేఽపిచ । పరస్యాన్నంతు నాశ్నీయాదశ్నీయాత్పితృఘాతుకః ॥ * ॥ ఇతి । అత్యన్తాశక్తౌ సుహృదాద్యన్నభక్షణేఽపి న దోషః । తథాచాత్రిః — ॥ శ్లో ॥ సుహృదన్నం గురోరన్నం యదన్నం మాతులస్యచ । స్వసుశ్శ్వశురయో రన్నం పరాన్నం నవిదుర్బుధాః ॥ * ॥ ఇతి । శ్రాద్ధంకృత్వా పరశ్రాద్ధే నాశ్నీయాత్, " ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధంకృత్వా పరశ్రాద్ధే యస్తుభుఞ్జీత లోలుపః । పతన్తి పితరస్తస్య లుప్తపిణ్డోదకక్రియాః ॥ " ఇతి స్మరణాత్ । గోమయాలేపనేన మహానసాది భూమిశుద్ధిం ఉదకేన భాజనభాణ్డశుద్ధించ కుర్యాదిత్యాహ ఉశనా — ॥ వా ॥ గోమయోదకైర్భూమి భాజనభాణ్డశౌచం కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । మహానసాది భూమిసంస్కారానన్తర కృత్యమాహ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ తిలానవికిరేత్తత్ర సర్వతో బన్ధయేచ్ఛతాన్ । అసురోపహతం సర్వం తిలైశ్శుద్ధ్యేజ్జలేనచ ॥ తతోఽన్నం బహుసంస్కారం నైకవ్యంజనభక్ష్యవత్ । చోష్యపేయసమృద్ధంచ యథాశక్తి ప్రకల్పయేత్ ॥ * ॥ ఇతి.

——➛ శ్రీ శ్రాద్ధద్రవ్యాణి ❀ ⟵——

అత్రద్రవ్యాణ్యాహ ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ కృష్ణమాషాస్తిలాశ్చైవ శ్రేష్ఠాస్స్యుర్యవశాలయః । మహాయవా వ్రీహియవా గోధూమా ముద్గసర్షపాః ॥ కృష్ణాశ్శ్వేతా లోహితాశ్చ గ్రాహ్యాస్స్యుశ్శ్రాద్ధకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । యవాః - సితశూకాః, శాలయః - కలమాద్యాః, మహా

యవావ్రీహియవాశ్చ యవవిశేషాః, కృష్ణాః - స్థలజాః కృష్ణవర్ణా వ్రీహయః, లోహితాః - రక్తశాలయః । మార్కణ్డేయోఽపి — ॥ శ్లో ॥ యవవ్రీహి సగోధూమాస్తిలముద్గాస్ససర్షపాః । ప్రియఙ్గవః కోవిదారానిష్పావాశ్చాత్ర శోభనాః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర నిష్పావః కృష్ణేతరః । చతుర్వింశతిమతేతు — ॥ శ్లో ॥ కోద్రవాన్ రాజమాషాంశ్చ కులుత్థంచణకంతథా । నిష్పావాంస్తు విశేషేణ షట్ శ్రాద్ధే త్వేతాంస్తు వివర్జయేత్ ॥ * ॥ అత్ర నిష్పావః కృష్ణనిష్పావః, “ ॥ శ్లో ॥ కృష్ణధాన్యాని సర్వాణి వర్జయేచ్ఛ్రాద్ధకర్మణి । నవర్జయేత్తిలాంశ్చైవ ముద్గమాషాం స్తథైవచ ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । అత్రిః — ॥ శ్లో ॥ అగోధూమంచ యచ్ఛ్రాద్ధం కృతమప్యకృతం భవేత్ । వినామాషేణయచ్ఛ్రాద్ధం కృతమప్యకృతం భవేత్ ॥ క్రవ్యాదాః పితరోయస్మాదథావేపాయసాదయః ॥ * ॥ ఇతి । వాయుపురాణే — ॥ శ్లో ॥ బిల్వామలకమృద్వీకాః పనసామ్రకదాడిమాః । చవ్యపాలేయకాక్షోట ఖర్జూరాణాం ఫలానిచ ॥ కశేరుః కోవిదారశ్చ కాలకన్దస్తథాబిసమ్ । కాలేయం కాలశాకంచ సునిషణ్ణంసువర్చలా ॥ కట్ఫలంకిఙ్కిణీ ద్రాక్షా లకుచం మోచమేవచ । కర్కన్ధూ ర్గావకంచారు తిన్దుకం మధుసాహ్వయమ్ ॥ వైకఙ్కతం నాళికేరం శృఙ్గాటకవరూషకమ్ । పిప్పలీచ మరీచంచ పటోలం బృహతీఫలమ్ ॥ సుగన్ధిమత్స్యమాంసంచ కాలెయాన్సర్వ ఏవచ । ఏవమాదీనిచాన్యాని స్వాదూనిమధురాణిచ ॥ నాగరంచాత్ర వైదేయం దీర్ఘమూలకమేవచ ॥ * ॥ ఇతి । మృద్వీకా - ద్రాక్షా, లకుచః - లికుచః, మోచమ్ - కదళీఫలమ్, కర్కన్ధూః - బదరీ, బృహతీ - కణ్టకారికా, “ నిదిగ్ధికాస్పృశీవ్యాఘ్రీ బృహతీకణ్టకారికా । ” ఇత్యమరసింహాభిధానాత్, నాగరమ్ - శుణ్ఠీ, దీర్ఘమూలమ్ - తుణ్డికేరీఫలమ్, బిల్వామలకాదీని ప్రసిద్ధాని ఇతరాణ్యప్రసిద్ధాని । శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ ఆమ్రాంశ్చకదళీభేదాన్ మృద్వీకాంచవ్యదాడిమే । విదార్యాంచసురక్షాంచ శ్రాద్ధకాలేఽపి దాపయేత్ ॥ లాక్షాం మధుఘృతందద్యాత్సక్తూంశ్చర్కరయా సహ । దద్యాచ్ఛ్రాద్ధే ప్రయత్నేన శృఙ్గాటకకసేలుకాన్ ॥ * ॥ ఆదిత్యపురాణే — ॥ శ్లో ॥ మధూకంరామఠంచైవ కర్పూరంమరిచంగుడమ్ ।

శ్రాద్ధకర్మణిశస్తాని సైన్ధవం త్రపుషం తథా ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయా
మ్ — ॥ శ్లో ॥ ఉర్వారుకం కారవల్లీ పటోలం కాళపత్రికా । కదళీకన్దళీ చై
వ శ్రాద్ధే హ్యత్యన్తశోభనాః ॥ గవాం క్షీరం ఘృతం శాకం క్షౌద్రమిక్షుర
సో గుడమ్ । కాలిఙ్గం ద్రోణపుష్పీ చ తణ్డులీ చక్రవర్తికా ॥ వాలుకా చర్మ
వలయం కోశాతకీఫలం శిశుః । శ్రాద్ధే హ్యేతాని దేయాని తథా పితృరుచీని
చ ॥ నాగరం వై సదా దేయం దీర్ఘమూలకమేవ చ । ఘృతేన భోజయేద్వి
ప్రాన్ ఘృతం భూమౌ సముత్సృజేత్ ॥ శర్కరాక్షీరసంయుక్తా మధుకా ని
త్యమక్షయాః । సర్పిస్స్నాతాని సర్వాణి పాకే సంస్కృత్య యోజయేత్ ॥
మున్యన్నాని చ సర్వాణి వన్యమూలఫలాని చ । శ్రాద్ధే హ్యేతాని యో ద
ద్యాత్ పితరః ప్రీణయన్తి తమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ నిర్మా
ల్యమపి గఙ్గాయాః ఉచ్ఛిష్టమపి మాక్షికమ్ । నిర్యాసమపి వా హింగు గుగ్గులుం
న పరిత్యజేత్ ॥ ఉత్తమం చైవ గోక్షీరం మాహిషం చైవ మధ్యమమ్ । ఔష్ట్రి
మాజావికం చైవ సర్వథా పరివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుపురాణేఽపి —
॥ శ్లో ॥ ప్రశాధికాస్సనీవారాః శ్యామాకా వివిధాస్తథా । వన్యౌషధిప్ర
ధానాస్తు శ్రాద్ధార్హాః పురుషర్షభ ॥ యవాః ప్రియఙ్గవో ముద్గా గోధూ
మా వ్రీహయస్తిలాః । నిష్పావాః కోవిదారాశ్చ సర్షపాశ్చాత్ర శోభనాః ॥
సకణ్టకం చ వార్తాకం పితృభ్యో దత్తమక్షయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । వాయుః —
॥ శ్లో ॥ జీరకం మరిచం శ్రాద్ధే పటోలం బృహతీ శిశుః । కశేరుః కోవిదార
శ్చ పనసోర్వారు దాడిమాః ॥ కూశ్మాణ్డం రక్తనాళం చ ప్రదేయం శ్రాద్ధ
కర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । మనుః — ॥ శ్లో ॥ గుళాంశ్చ సూపశాకాద్యాన్ ప
యోదధిఘృతం మధు । విన్యసేత్ప్రయతస్సర్వం భూమావేవ సమాహితః ॥
భక్ష్యం భోజ్యం చ వివిధం మూలాని చ ఫలాని చ । హృద్యాని చైవ మాంసాని
పానాని సురభీణి చ ॥ యద్యద్రోచేత విప్రేభ్యస్తత్తద్దద్యాదమత్సరః ॥ * ॥
ఇతి । విజ్ఞానేశ్వరః — ॥ వా ॥ శ్రాద్ధయోగ్యం వ్రీహియవశాలిగోధూ
మముద్గమాషమున్యన్నకాళశాక శుణ్ఠీమరీచహిఙ్గు కర్పూరగుడసైన్ధవసౌరప
సస నాళికేర బదర గవ్యపయోదధిఘృత పాయసమధుప్రభృతి ॥ * ॥
ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ కదళీజాతయః పఞ్చ చూతం చ పనసద్వయమ్ ।

ఉర్వారుకంచజమ్బీరం పటోలం ద్రోణపత్రకమ్ ॥ కారవల్లీఫలంచైవశ్రా
ద్ధేహ్యత్యన్తమున్నతమ్ । అళర్కస్యఫలం పుష్పమార్ద్రికంసూరణద్వయ
మ్ ॥ ధాత్రీఫలంచాచ్చుతంచ శ్రాద్ధేచాత్యన్తమున్నతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పి
తృమేధసారేఽపి — ॥ వా ॥ కదళీజాతిభేద కారవల్లీత్రయ పనసోర్వారు
క నిష్పావ పటోలముద్గత్రయ నాళికేరఫలాని హిఙ్గు కాళశాక మహాశాక
క్షుద్రకన్దాని మున్యన్నానిచ ప్రశస్యన్తే ॥ * ॥ ఇతి । మనుః — ॥ శ్లో ॥
తిలైర్వ్రీహియవైర్మాషైరద్భిర్మూలఫలేనవా । దత్తేన మాసం ప్రీయన్తే పిత
రోవిధివన్నృణామ్ ॥ సంవత్సరంతుగవ్యేన పయసా పాయసేనవా ॥ కా
లశాకం మహాశాకం ఖడ్గలోహామిషంమధు ॥ ఆనన్త్యాయైవకల్ప్యన్తేమున్య
న్నానిచసర్వశః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అన్నేనమాసితృ
ప్తిస్స్యాన్మాంసైష్షణ్మాసమేవచ । ఆజ్యేనవత్సరంతృప్తిర్గోధూమాద్వత్సర
త్రయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ హవిష్యాన్నేనవైమా
సం పాయసేనతువత్సరమ్ । ఖడ్గామిషం మహాశల్కం మధుమున్యన్న
మేవచ ॥ లోహామిషంమహాశాకం మాంసం వార్ధ్రీణసస్యచ । యద్దదా
తిగయాస్థశ్చ సర్వమానన్త్యమశ్నుతే ॥ * ॥ ఇతి । మత్స్యపురాణే —
॥ శ్లో ॥ అన్నంతు సదధిక్షీరగోఘృతంశర్కరాన్వితమ్ । మాసం ప్రీణన్తి
సర్వాన్వై పితౄనిత్యాహ కేశవః ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనః — ॥ వా ॥
గ్రామ్యాభిరోషధీభిర్మాసం తృప్తిస్తదలాభే మూలఫలైరద్భిర్వాసహాన్నే
నోత్తరాస్తర్పయన్తి ॥ * ॥ ఇతి । ఉత్తరాః - మూలఫలాదయః, తేసహై
వ కించిదన్నేన మాంసం తర్పయన్తి నకేవలాఇత్యర్థః । మార్కణ్డేయోఽ
పి — ॥ శ్లో ॥ గోధూమైరిక్షుభిర్ముద్గైస్సతీనైశ్చణకైరపి । శ్రాద్ధేషు ద
త్తైఃప్రీయన్తే మాసమేకంపితామహాః ॥ విదార్యాచైవచూడైశ్చబిసైశ్శృ
ఙ్గాటకైస్తథా । కేబుకైశ్చతథాకన్దైః కర్కన్ధుబదరైరపి ॥ పారేవతైరా
రుచకైశ్చాక్షోటైఃపనసైస్తథా । కాకోల్యా క్షీరకాకోల్యా తథాపిణ్డాల
కైశ్శుభైః ॥ లాజాభిశ్చశలాభిశ్చ త్రపుషోర్వారుచిర్భటైః । సర్ష
పారాజశాకాభ్యామిఙ్గుదైరాజజమ్బుభిః ॥ ప్రియాలామలకైర్ముఖ్యైః
ఫల్గుభిశ్చ తిలంబకైః । వేత్రాఙ్కురైస్తాలకన్దైశ్చక్రికాక్షీరికాచవైః ॥

శాకైస్సమోచైర్లికుచైస్తథా వై బీజపూరకైః ॥ ముఞ్జాతకైః పద్మఫలైర్భక్ష్యభోజ్యైశ్చ సుసంస్కృతైః । రాగషాడబచోష్యైశ్చ త్రిజాతకసమన్వితైః ॥ దత్తైస్తు సంప్రీయన్తే శ్రాద్ధేషు పితరో నృణామ్ ॥ * ॥ ఇతి । విదారీ - కృష్ణపర్ణీ, భూకూష్మాణ్డఫలమ్, కేబుకమ్ - క్షీరాఖ్యం శాకమ్, కన్దః - సూరణః, ఉర్వారు - స్వాదుకర్కటీ, చిర్భిటః - తిక్తకర్కటీ, సర్షపా ఇతి దీర్ఘచ్ఛాన్దసః, రాజశాకమ్ - కృష్ణసర్షపః, ఇఙ్గుదీ - తాపసతరుః, ప్రియాలః - రాజాదనమ్, చక్రికా - చిఞ్చా, క్షీరికా - ఫలాధ్యక్షః, మోచా - కదలీ, లికుచః - జమ్బీరఫలతుల్యఖర్వఫలవాన్ గుల్మవిశేషః, రాగషాడబః - పానవిశేషః, త్రిజాతకమ్ - ఏలాలవఙ్గగన్ధపత్రాణి । ప్రచేతాః — ॥ వా ॥ హరితముద్గకృష్ణమాషశ్యామాకప్రియఙ్గు గోధూమేక్షు వికారాంశ్చ దద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణురపి — ॥ వా ॥ శాకశ్యామాకప్రియఙ్గునీవారముద్గైర్మాసం ప్రీయన్తే, సంవత్సరం తు పయసా తద్వికారైశ్చ ॥ * ॥ ఇతి । పయసా - గవ్యపయసా । యత్తు, ప్రీణాతీత్యనువృత్తౌ పైఠీనసినోక్తమ్ “ పాయసేన షణ్మాసాన్ ” ఇతి, తన్నీరసపయస్సిద్ధపాయసవిషయమితి చన్ద్రికాయామ్ । తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ కాలశాకం మహాశాకం మాంసం వార్ధ్రీణసస్య చ । విషాణవర్జం యే ఖడ్గా ఆసూర్యం తాంస్తు భుఞ్జతే ॥ * ॥ ఇతి । ఉక్తానాం తృప్తితారతమ్యాభిధాయకస్మృతీనాం తత్తారతమ్యానుసారేణ శ్రాద్ధకర్తుః ఫలేఽపి తారతమ్యం భవతీత్యేవం తాత్పర్యమవగన్తవ్యమ్ । అత ఏవ హారీతేనైకముదాహృత్యోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ మధునా పరమా ప్రీతా సర్వాన్ కామానాదిశన్తి చ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర వ్యవస్థామాహ పులస్త్యః — ॥ శ్లో ॥ మున్యన్నం బ్రాహ్మణస్యోక్తం మాంసం క్షత్రియవైశ్యయోః । మధుప్రధానం శూద్రస్య సర్వేషాం చావిరోధి యత్ ॥ * ॥ ఇతి । మున్యన్నమ్ - నీవారాది, మధు - మాక్షికమ్, ప్రధానమ్ - సమగ్రఫలదమ్, ఏతత్త్రితయవ్యతిరిక్తం యదవిరోధి అప్రతిషిద్ధం తత్సర్వేషామిత్యర్థః । శ్రాద్ధేషు మాంసస్య కలౌ నిషిద్ధత్వాన్నేహ తదభిధీయతే, తచ్చ కలియుగధర్మప్రకరణే ప్రతిపాదితమ్.

శ్రాద్ధే వర్జ్యద్రవ్యాణి

అథ శ్రాద్ధవర్జ్యద్రవ్యాణి । మహాభారతే మదాలసావాక్యమ్—
॥ శ్లో ॥ యచ్చోత్కోచాదినా ప్రాప్తం పతితాద్యదుపార్జితమ్ । అన్యాయకన్యాశుల్కార్థం ద్రవ్యం చాత్ర విగర్హితమ్ ॥ పిత్రర్థం మే ప్రయచ్ఛేతి హ్యుక్త్వా యచ్చాప్యుపాహృతమ్ । వర్జనీయం సదా సద్భిస్తత్తద్వై శ్రాద్ధకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసోఽపి — ॥ శ్లో ॥ వేదవిక్రయజం దుష్టం స్త్రియా యచ్చార్జితం ధనమ్ । న దేయం పితృదేవేభ్యో యచ్చ క్లీబముపార్జితమ్ ॥ అశ్రాద్ధేయాని ధాన్యాని కోద్రవాః పులకాస్తథా । హిఙ్గుద్రవ్యేషు శాకేషు కాలానలశుభాస్తథా ॥ * ॥ ఇతి । కోద్రవః - కొరదూషకః, పులకః - పులాకః, ఛాన్దసో హ్రస్వః, సంభారద్రవ్యేషు హిఙ్గ్వాఖ్యం ద్రవ్యమశ్రాద్ధేయమ్, కాలః - కృష్ణార్జకః, అనలః - చిత్రకః, శుభా-శుభాఖ్యశ్శాకవిశేషః, శాకేష్వేతాని శాకాన్యశ్రాద్ధేయానీత్యర్థః । హిఙ్గుద్రవ్యస్య విధిప్రతిషేధయోర్దర్శనాద్వికల్పః । ఏవమన్యత్రాపి యత్ర యత్ర విధిప్రతిషేధావేకస్య దృశ్యేతే తత్ర తత్ర వికల్పో వేదితవ్య ఇతి చన్ద్రికామాధవీయాదౌ వ్యవస్థాపితమ్ । భరద్వాజోఽపి — ॥ వా ॥ ముద్గాఢకీమాషవర్జం ద్విదళాని దద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । యాని పాషాణయన్త్రభ్రమణేన ప్రాయశో ద్విధా భిద్యన్తే తాని ధాన్యాని ద్విదళాని, ముద్గః - కృష్ణహరితేతరః, ఆఢకీ - తువరీ, మాషః - రాజమాషః, అలసాన్ద్రినామ్నా ప్రసిద్ధః, తథా హి "అలసాన్ద్రో రాజమాషః" ఇతి వైజయన్తీనిఘణ్టుః, ఏతైర్వినా ద్విదళాని దద్యాదిత్యర్థః । మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ కులుత్థా వరకాశ్శ్రాద్ధే న దేయాశ్చైవ కోద్రవాః । కటుకాని చ సర్వాణి విరసాని తథైవ చ ॥ యవనాళానపి తథా వర్జయన్తి విపశ్చితః ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధే న దేయాః పాలఙ్క్యస్తథా నిష్పావకోద్రవాః । మసూరక్షారవార్తాక కులుత్థశణశిగ్రవః ॥ * ॥ ఇతి । పాలఙ్క్య - గన్ధద్రవ్యవిశేషః, క్షారః - యవక్షారాదిః, వార్తాకమ్ - క్షుద్రవార్తాకీసఞ్జ్ఞికబృహతీఫలమ్, కణ్టకారికాఖ్యబృహతీఫలాత్కిఞ్చిత్ స్థూలమ్ । విష్ణురపి ॥ వా ॥ భూతృణశిగ్రు రాజసర్షప సురసార్జక కూశ్మాణ్డాలాబువార్తాక పా

లజాల్యై తణ్డులీయక కుసుమ్భ మహిషీక్షీరాణివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । భూతృణమ్ - శాకవిశేషః, సురసా - నిర్గుణ్డీ । మత్స్యేఽపి — ॥ శ్లో ॥ కుసుమ్భంబీజపూరంచకపిత్థంమధుకాఽసీ । శ్రాద్ధేనైతానిదేయానిపితృభ్యః ప్రీతిమిచ్ఛతా ॥ * ॥ ఇతి । బీజపూరః - మాతులుఙ్గః, కపిత్థమ్ - కపిత్థఫలమ్, మధుకః - యష్టిమధుకమ్ । విష్ణుపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అకృతాగ్రయణంయచ్చ ధాన్యజాతంనరేశ్వర । రాజమాషానణూంశ్చైవమసూరాంశ్చవివర్జయేత్ ॥ అలాబుంగృఞ్జనంచైవ లశునంపిణ్డమూలకమ్ । గాన్ధారికకరమ్భాణి లవణాన్యౌషరాణిచ ॥ ఆరక్తాశ్చైవనిర్యాసాః ప్రత్యక్షలవణానిచ । వర్జ్యాన్యేతానివైశ్రాద్ధే యచ్చవాచానశస్యతే ॥ క్షీరమేకశఫానాంయదౌష్ట్రమావికమేవచ । మాతఙ్గంమాహిషంచైవ వర్జయేచ్ఛ్రాద్ధకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ శీతపాకీమపిశ్రాద్ధే కృష్ణజీరకమేవచ । వర్జయేల్లవణంసర్వం తథాజమ్బూఫలానిచ ॥ * ॥ ఇతి । లవణమ్-కృతలవణమ్, “ ॥ శ్లో ॥ సైన్ధవంలవణంచైవ తథామానససమ్భవమ్ । పవిత్రేపరమేహ్యేతే ప్రత్యక్షమపినిత్యశః ॥ కృతంతులవణంసర్వంవంశాగ్రంచవివర్జయేత్ । ” ఇతితేనైవాభిధానాత్ । సుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ వర్జ్యాశ్చాభిషవానిత్యం శతపుష్పాగవేధుకా । జమ్బీరకఃఫలంవర్జ్యంకోవిదారంచనిత్యశః ॥ * ॥ అభిషవాః - శుష్కాస్సన్తఃక్లిన్నాః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ గాన్ధారికపటోలాని శ్రాద్ధకర్మణివర్జయేత్ । ఔషరంలవణంశ్రాద్ధే కూశ్మాణ్డం బృహతీఫలమ్ ॥ శ్లేష్మాతకంచశిగ్రుంచ ప్రత్యక్షలవణంత్యజేత్ । తామ్రపాత్రస్థితంగవ్యం క్షీరంచలవణాన్వితమ్ ॥ ఘృతంలవణసంయుక్తం సర్వదాపరివర్జయేత్ । పాయసేలవణైర్యోగోనదోషస్తద్వృతంపచేత్ ॥*॥ ఇతి । పాద్మేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పయసాపాచయేదన్నం లవణంతత్రయోజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పాయసేలవణసంయోగశ్శిష్టాచారవిరోధాదుపేక్ష్యఇత్యాహుః । ఉశనా — ॥ శ్లో ॥ నాళికాశణఛత్రాకకుసుమ్భాలాబువిడ్భవాః । కుమ్భీకమ్బుకవృన్తాక కోవిదారాంశ్చవర్జయేత్ ॥ వర్జయేచ్చగృహేశ్రాద్ధే కాఞ్జికాం.పిణ్డమూలకమ్ । కరఞ్జంయేఽపిచాన్యేవై రసగన్ధోత్కటాస్తథా ॥ * ॥ ఇతి । పురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ వాంశంకరీరంసురసాస

ర్జకంభూతృణాదికమ్ । అవేదోక్తాశ్చ నిర్యాసా లవణాన్యూషరాణిచ ॥ శ్రాద్ధకర్మణివర్జ్యానియాశ్చనార్యోరజస్వలాః ॥ * ॥ ఇతి । వాంశంకరీరమ్ - వంశాఙ్కురమ్ , అవేదోక్తానిర్యాసాః - వేదేగ్రాహ్యత్వేనోక్త నిర్యాసవ్యతిరిక్త నిర్యాసాః , లోహితనిర్యాసాః వ్రశ్చనప్రభవాశ్చేతి యావత్ , “ అథోఖలు యఏవలోహితోయోవా వ్రశ్చనాన్నిర్యేషతితస్య నాశ్యంకామమన్యస్య ” ఇతిశ్రుతేః । లవణాన్యూషరాణి - కృతలవణాదీనీతియావత్ । యాశ్చ నార్యోరజస్వలాః - యానార్యస్త్రిరాత్రాదూర్ధ్వమప్యనివృత్తరజసః తాశ్చ వర్జ్యాఇత్యర్థః । భరద్వాజోఽపి — ॥ శ్లో ॥ నక్తోద్ధృతంతు యత్తోయం పల్వలామ్బుతథైవచ । స్థలీకూష్మాణ్డఫలకం బ్రహ్మకన్దంచపిప్పలీ ॥ తణ్డులీయకశాకంచ మాహిషంచపయోదధి । శిమ్బికాని కరీరాణి కోవిదారంగవేధుకమ్ ॥ కులుత్థంశణజమ్బీరకరమ్భాణితథైవచ । కూష్మాణ్డమార్ద్రపుష్పంచ శిగ్రుఃక్షారంతథైవచ ॥ నీరసాని చసర్వాణి భక్ష్యభోజ్యానియానిచ । ఏతానినైవదేయానిసర్వస్మింశ్శ్రాద్ధకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । “ మాహిషంతు ఘృతం దేయం పయోదధీతి విశేషేణాభిహితత్వాత్ ” ఇతిచన్ద్రికాయామ్ । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అతిక్షారోగ్రలవణం విరసం భావదూషితమ్ । రాజసం తామసంచైవ హవ్యకవ్యేషు వర్జయేత్ ॥ * ॥ బ్రహ్మాణ్డపురాణే — ॥ శ్లో ॥ ఆసనారూఢమన్నాద్యం పాదోపహతమేవచ । అమేధ్యాదాగతైస్స్పృష్టంశుష్కంపర్యుషితంచయత్ ॥ ద్విస్స్విన్నం పరిదగ్ధంచ తథైవాగ్రేఽవలేహితమ్। శర్కరాకీటపాషాణైః కేశైర్యచ్చాప్యుపద్రుతమ్ ॥ పిణ్యాకంమథితంచైవతథాఽతి లవణంచ యత్ । సిద్ధాఃకృతాశ్చయేభక్ష్యాః ప్రత్యక్షలవణీకృతాః ॥ దద్ధావమష్టాశ్చ తథా చుష్టైశ్చోపహతాస్తథా । వాససాచావధూతాని వర్జ్యానిశ్రాద్ధకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । యదన్నమవస్రావణాన్తయా పచిక్రియయాసిద్ధంమార్దవార్థం పునరుదకంనినీయావస్రావణాన్తంపచ్యతే తదన్నం ద్విస్స్విన్నంనతుయత్సిద్ధమౌష్ణ్యార్థమగ్నావధిశ్రయతే, “ అభ్యుష్ణంసర్వమన్నంస్యాత్ ” ఇతివచనాదౌష్ణ్యార్థం పునరధిశ్రయణాభ్యనుజ్ఞానాత్ । అగ్రావలేహితమ్ - యదగ్రముత్పాదితం తన్నివర్త్తైః ప్రాగన్యై

నాస్వాదితమ్। సిద్ధాః కృతా ఇతి - భక్ష్యతయా సిద్ధా ఆమలకాదయః వటకాదిరూపేణ భక్ష్యతయా కృతాః, ప్రత్యక్షేణ లవణేన లవణీకృతాః, ఏతత్కృతభక్ష్యవిశేషణమ్, ప్రత్యక్షగ్రహణాద్దధ్యాదినా వస్త్వన్తరేణ ప్రచ్ఛాదితలవణేన లవణీకృతా గ్రాహ్యా ఇతి గమ్యతే। శ్రాద్ధే కూశ్మాణ్డాదినిషిద్ధద్రవ్యోపాదానే ప్రత్యవాయ ఉక్తః స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ కూశ్మాణ్డం మాహిషం క్షీరమాఢక్యో రాజసర్షపాః। చణకా రాజమాషాశ్చ ఘ్నన్తి శ్రాద్ధమసంశయమ్ ॥ * ॥ ఇతి। చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ పిణ్డాలుకం చ తుణ్డీరం కరమర్దాంశ్చ నాళికామ్। కూశ్మాణ్డం బహుబీజాని శ్రాద్ధే దత్వా వ్రజత్యధః ॥ * ॥ ఇతి। బహుబీజాని - మాతులుఙ్గఫలాని। షట్త్రింశన్మతే — ॥ శ్లో ॥ క్షీరాదిమాహిషం వర్జ్యమభక్ష్యం యచ్చ కీర్తితమ్ ॥*॥ ఇతి। ఆదిశబ్దేన మాహిషం దధి గృహ్యతే, అభక్ష్యం యచ్చ కీర్తితమితి - నిత్యభోజనే యదభక్ష్యం కీర్తితం తచ్చ సర్వం శ్రాద్ధకర్మణి న దేయమిత్యర్థః। నిత్యభోజనే యద్వర్జ్యం తన్నిత్యభోజనప్రకరణే ప్రతిపాదితమ్। దేవలః — ॥ శ్లో ॥ ఇష్టాపూర్తమృతాహేషు దర్శవృద్ధ్యష్టకాసు చ। పాత్రేభ్యస్తేషు కాలేషు దేయం నైవ కుభోజనమ్ ॥ * ॥ ఇతి। చశబ్దాన్మహాలయాదివిశిష్టకాలేష్వపి కుభోజనం న దేయమితి సముచ్చీయతే। ఏవం చ నిత్యశ్రాద్ధాదౌ దరిద్రకర్తృకే కుభోజనాభ్యనుజ్ఞా గమ్యతే। యమః — ॥ శ్లో ॥ భక్ష్యం భోజ్యం తథా పేయం యత్కిఞ్చిత్పచ్యతే గృహే। న భోక్తవ్యం పితౄణాం తదనివేద్య కథంచన ॥ * ॥ ఇతి। పక్వాన్నోపహతిపరిహారాయ పాకస్థానాదితో బహిష్కార్యానాహ స ఏవ — ॥ శ్లో ॥ మద్యపః స్వైరిణీ యా చ పరపూర్వాపతిస్తథా। నైవ శ్రాద్ధే నిరీక్షేరన్నావాపాత్ప్రభృతి క్వచిత్ ॥ * ॥ ఇతి। ఆవాపః - పాకం కర్తుం తణ్డులాదీనాం పిఠరాదౌ ప్రక్షేపః, తత్ప్రభృతి, క్వచిత్ - భోజనస్థానే అన్యత్ర వా, స్థితాన్ భోజ్యపదార్థాన్ భుఞ్జానాంశ్చ విప్రాన్ శ్రాద్ధకర్మణి యథా మద్యపాదయో నాభివీక్షేరంస్తథా తే దూరత ఏవాపసరణీయా ఇత్యర్థః। మనురపి — ॥ శ్లో ॥ చణ్డాలశ్చ వరాహశ్చ కుక్కుటశ్శ్వా తథైవ చ। రజస్వలా చ షణ్డశ్చ నేక్షేరన్నశ్నతో ద్విజాన్ ॥ హోమే ప్రదానే భో

జ్యేచ యదేభిరవలోకితమ్ । దైవేకర్మణి పిత్ర్యేవా తద్గచ్ఛత్యయథాత
థమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఉశనాఽపి — ॥ వా ॥ విడ్వరాహమార్జారకుక్కుట
నకులశూద్రరజస్వలాశూద్రాభర్తారశ్చదూరతోఽపనేతవ్యాః ॥ * ॥ ఇ
తి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ కుక్కుటోవిడ్వరాహశ్చ కాకశ్శ్వాచబి
డాలకః । వృషలీపతిశ్చవృషళః షణ్డో నారీరజస్వలా ॥ ఏతేతుశ్రాద్ధకా
లేవై వర్జనీయాః ప్రయత్నతః ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ కాషా
యవాసాః కుష్ఠీవా పతితోభ్రూణహాపివా । సఙ్కీర్ణయోనిర్విప్రశ్చ వ
మ్బన్ధీపతితస్యవా । వర్జనీయాస్తథైవైతే నివాపేసముపస్థితే ॥ * ॥
ఇతి । నివాపః - పితృభ్యోదానమ్, “ పితృదానం నివాపస్స్యాత్ ” ఇత్య
మరేణాభిధానాత్ । ఉపస్థితశబ్దాత్పాకోపక్రమప్రభృతి వర్జనీయా ఇ
తిగమ్యతే । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఉదక్యాసూతికాశౌచిమృతా
హారైశ్చ వీక్షితే । శ్రాద్ధేసురా నపితరో భుఞ్జతే పురుషర్షభ ॥ ఆహె
మాహిషకం దృష్ట్వా మధ్యేతు వృషలీపతిమ్ । అన్తేవార్ధుషికం దృష్ట్వా ని
రాశాః పితరోగతాః ॥ నీచైర్దృష్టం తథాస్పృష్టం పతితైః ప్రతిలోమజైః ।
ఆశౌచవద్భిరపరైశ్శూద్రాన్నంచైవవర్జయేత్ ॥ శూద్రైస్స్పృష్టంచదృ
ష్టంచ తద్ధృతం తన్నిమన్త్రితమ్ । తద్దత్తం చతదుచ్ఛిష్టం శూద్రాన్నం ష
డ్విధం స్మృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యమః — ॥ శ్లో ॥ ఖఞ్జః కాణః కుణిశ్శ్వి
త్రీ దాతుః ప్రేష్యకరోభవేత్ । న్యూనాఙ్గో వాతిరిక్తాఙ్గస్తమప్యపనయేత్త
తః ॥ * ॥ ఇతి । దేవలోఽపి — ॥ శ్లో ॥ బీభత్సుమశుచిం నగ్నంమత్తంధూ
ర్తం రజస్వలాం । నీలకాషాయవసనం ఛిన్నకర్ణంచవర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి ।
బ్రహ్మాణ్డపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ నగ్నాదయోనపశ్యేయుశ్శ్రాద్ధమేతత్కదా
చన । శ్రాద్ధేగచ్ఛన్తితైర్దృష్టేపితరోఽథపితామహాః ॥ * ॥ ఇతి । నగ్నః -
వేదపరిత్యాగీ, ఆదిశబ్దేన వైదికకర్మానుష్ఠానత్యాగినోగృహ్యన్తే । తథాచత
త్రైవోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ సర్వేషామేవవర్ణానాంత్రయీసంవరణంయతః ।
యేవైత్యజన్తితాం మోహాత్తేవైనగ్నా ఇతిస్మృతాః ॥ వృథాజటీవృథాము
ణ్డీవృథాచారశ్చ యోనరః । మహాపాతకినోయేచ తేవైనగ్నా ఇతి స్మృ
తాః ॥ * ॥ ఇతి । యదితునగ్నాదయశ్శ్రాద్ధార్థం సంపాదితమన్నాది

కం పశ్యేయుస్తదా కిం కార్యమిత్యపేక్షాయాం తత్రైవోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ అన్నం పశ్యేయురేతే తు యది వై హవ్యకవ్యయోః । ఉత్స్రష్టవ్యం ప్రధానార్థం సంస్కారస్త్వపదిస్మృతః ॥ * ॥ ఇతి । ప్రధానార్థమ్ - అగ్నౌకరణబ్రాహ్మణభోజనపిణ్డదానాత్మకప్రధానసంపాదనార్థమ్, అన్నమేతైర్వీక్షితముత్సృజ్యాన్యదన్నం సమ్పాద్యమ్, అన్నాన్తరసమ్పాదనాసామర్థ్యే తు నోత్స్రష్టవ్యమ్, కింతు నగ్నాదిదర్శనజనితదోషాపాకరణార్థం స్మృతస్సంస్కారః కర్తవ్య ఇత్యర్థః । సంస్కారోఽపి తత్రైవోక్తః — ॥ శ్లో ॥ హవిషామథ పక్వానామశక్తౌ స్యాదవర్జనమ్ । మృత్సంపృక్తాభిరద్భిశ్చ ప్రోక్షణం తు విధీయతే ॥ సిద్ధార్థకైః కృష్ణతిలైః కార్యం చాప్యవకీరణమ్ । గురుసూర్యాగ్నిబస్తానాం దర్శనం తు ప్రయత్నతః ॥ * ॥ ఇతి । శుద్ధ్యన్తరమాహ జమదగ్నిః — ॥ శ్లో ॥ శుద్ధవత్యోఽథ కూష్మాణ్డ్యః పావమాన్యస్తరత్సమాః । పూతేన వారిణా దర్భైరన్నదోషానపానుదేత్ ॥ * ॥ ఇతి । "ఏతో న్విన్ద్రం స్తవామ" ఇత్యాద్యా ఋచశ్శుద్ధవత్యః, "యద్దేవా దేవహేళనమ్" ఇత్యాద్యాః కూశ్మాణ్డ్యః, "పవమానస్సువర్జనః" ఇత్యాద్యాః పావమాన్యః, తరత్సమన్దీ ధావతి" ఇత్యాద్యాస్తరత్సమాః, శుద్ధవత్యాదిమన్త్రాభిమన్త్రితముదకం దర్భైరుపాదాయాన్నదోషాపనోదనార్థమవోక్షణం కుర్యాదిత్యర్థః । సుమన్తురపి — ॥ వా ॥ చణ్డాలాద్యవేక్షితమన్నమభోజ్యమన్యత్ర మృద్భస్మభిరస్యోదకస్పర్శనాత్ ॥ * ॥ ఇతి । కేశాద్యుపహతౌ తు నిత్యభోజనప్రకణోక్తా శుద్ధిర్ద్రష్టవ్యా । అలం ప్రసక్తానుప్రసక్త్యా.

నిమన్త్రితేభ్యో దేయద్రవ్యాణి

నిమన్త్రితేభ్యో యద్దేయం తదాహ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ తైలముద్వర్తనం స్నానం దన్తధావనమేవ చ । కృత్తరోమనఖేభ్యస్తు దద్యాత్తేభ్యః పరేహని ॥ * ॥ ఇతి । ఉత్తరేద్యుః పూర్వాహ్ణే కృత్తరోమనఖేభ్యో నిమన్త్రితేభ్యస్స్నానసాధనతైలాదికం దన్తకాష్ఠం చ దద్యాదిత్యర్థః । బోధాయనోఽపి — ॥ వా ॥ శ్వః కరిష్యామీతి బ్రాహ్మణాన్నిమన్త్రయేత తాంశ్ఛ్వోభూతే శ్మశ్రుకర్మాభ్యఙ్గనైర్యథోపపాతం సమ్పూజ్య స్వయమాప్లుత్య శుచౌ దేశే ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు ప్రచేతసోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ తైలముద్వర్తనంస్నా

నందద్యాత్పూర్వాహ్ణ ఏవతు । శ్రాద్ధభుగ్భోక్ష్యనఖశ్మశ్రుచ్ఛేదనంతు నకా
రయేత్ ॥ * ॥ ఇతి తనిషిద్ధక్షురకర్మతిథివిషయమితి చన్ద్రికామాధవీయా
దావ్యవస్థాపితమ్ । సుధీవిలోచనేతు — ॥ వా ॥ శ్మశ్రుకర్మైకోద్దిష్టవిష
యమిత్యేకే, అష్టకాయామిత్యపరే, విహితమపి శిష్టాచారాభావాన్నా
న్యశ్రాద్ధేషు వపనమితి వృద్ధాః, అనేన నిమన్త్రితస్స్వయమేవ క్షౌరీచే
చ్ఛ్రాద్ధార్హ ఏవ, “ మృతావా ఏషాత్వగమేధ్యా యత్కేశశ్మశ్రుమృ
తామేవ త్వచం మేధ్యామపహత్యయజ్ఞియో భూత్వా మేధముపైతి ” ఇతి
శ్రుతేః । త్రయోదశవారం తూష్ణీం నిమజ్య శుష్కవస్త్రం పరిధాయ విధి
వత్స్నాత్వా శుద్ధో భవతి ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనః — ॥ వా ॥ తా
మ్బూలకృసరాదీనిదత్వా అభ్యజ్య స్నాతేషు స్నాతః ॥ * ॥ ఇతి । అభ్య
జ్య - స్నాపయిత్వా, ఏతేషు నిమన్త్రితేషు స్నాతేషు కర్తా స్నాత ఇత్య
ర్థః । అభ్యఙ్గస్యావశ్యకత్వముక్తం పురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పాదశౌచం వి
నాఽభ్యఙ్గం ముద్గం మాషం వినాకృతమ్ । తత్సర్వం త్రిజటేతుభ్యాంయత్తు
శ్రాద్ధమదక్షిణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ అహ్నాష్టస్సు
మహూర్తేషు గతేషు త్వథ తాన్ ద్విజాన్ । ప్రత్యేకం ప్రేషయేత్ప్రే
ష్యాన్ ప్రదాయామలకోదకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ద్వాదశఘటికాభ్యూర్ధ్వంనిమ
న్త్రితబ్రాహ్మణానాం స్నానార్థం పరిచారకాణాం హస్తేష్వామలక క
ల్కం ప్రదాయ నిమన్త్రితబ్రాహ్మణేభ్యః ప్రత్యేకం దీయతామితి తాన్
ద్విజాన్ ప్రతి పరిచారకాన్ ప్రేషయేదిత్యర్థః । చన్ద్రికామాధవీయ
యోరత్రవ్యవస్థాకృతా — ॥ వా ॥ ఏతదామలకకల్కదానం ప్రతిషిద్ధతై
లాసు తిథిషు ద్రష్టవ్యమ్, తాస్వప్యమావాస్యావ్యతిరిక్తాసు దేయమ్,
“ ధాత్రీఫలైరమావాస్యాయాం న స్నాయాత్ ” ఇత్యామలకోదకస్నాన
నస్యాప్యమావాస్యాయాం నిషేధాత్, అనిషిద్ధతైలాయాంతు తిథౌ తై
లాదిదానమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తథాచస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ నిమన్త్రితా
నాం శ్రాద్ధేషు నిషిద్ధదివసేషుతు । అభ్యఞ్జనం నైవదద్యాద్దద్యాద్ధాత్రీఫ
లోదకమ్ ॥ తచ్చామాయాం భానువారే సప్తమ్యాం పరివర్జయేత్ ॥ * ॥
ఇతి । అత్రకేచిత్ “ ॥ శ్లో ॥ అష్టకాయామథాష్టమ్యామమాయాం శ్రా

ద్ధకర్మణి । పిత్ర్యస్య తు వికారేషు తైలాభ్యఙ్గో విధీయతే ॥ ” ఇతి వచనమనుసరన్తః శ్రాద్ధేషు నిషిద్ధదినేఽపి తైలాభ్యఙ్గమాచరన్తి, యథోచితమత్ర గ్రాహ్యమ్ । తైలాదిదానే విశేషో దేవలేన దర్శితః — ॥ శ్లో ॥ తైలముద్వర్తనం స్నానం స్నానీయం చ పృథగ్విధమ్ । పాత్రై రౌదుమ్బరైర్దద్యాద్వైశ్వదేవికపూర్వకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఉదుమ్బరమ్ - తామ్రమ్ .

శ్రాద్ధదేశే ప్రకల్ప్యద్రవ్యాణి

శ్రాద్ధదేశే ప్రకల్ప్యాని ద్రవ్యాణి పురాణేఽభిహితాని — ॥ శ్లో ॥ ఉపమూలం సకృల్లూనాన్ కుశాంస్తత్రోపకల్పయేత్ । యవాంస్తిలాన్ బ్రసీః కాంస్యమాపశ్శుద్ధైస్సమాహృతాః ॥ పార్ణరాజతతామ్రాణి పాత్రాణి స్యుస్సమిన్మధు । పుష్పధూపసుగన్ధాది క్షౌమం సూత్రం చ మేక్షణమ్ ॥*॥ ఇతి । బ్రసీః - నిమన్త్రితానాముపవేశనార్థాన్యాసనాని, “ వ్రతినామాసనం బ్రసీ ” ఇత్యమరసింహేనాభిహితత్వాత్ , కాంస్యమ్ - కాంస్యమయం భాజనమ్ , కాంస్యపార్ణతామ్రరాజత భాజనేషు యథాసామర్థ్యముపకల్పనం కార్యమ్ , సుగన్ధాదీత్యాదిగ్రహణాదక్షతదీపాదికం గృహ్యతే, మేక్షణమ్ - కాష్ఠమయీ దర్వీ, తిలా జర్తిలా గ్రాహ్యాస్తదసమ్భవే గ్రామ్యా గ్రాహ్యాః । జర్తిలలక్షణముక్తం సత్యవ్రతేన — ॥ శ్లో ॥ జర్తిలాస్తు తిలాః ప్రోక్తాః కృష్ణవర్ణా వనేభవాః ॥*॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ జర్తిలాశ్చైవ తే జ్ఞేయా అకృష్టోత్పాదితాస్తు యే ॥*॥ ఇతి । యత్త్వాపస్తమ్బేనోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ అటవ్యాం యే సముత్పన్నా అకృష్టఫలితాస్తథా । తే వై శ్రాద్ధపవిత్రాస్తు తిలాస్తేన తిలా ఇతి ॥*॥ తత్, “ అపశవో వా అన్యే గో అశ్వేభ్యః పశవః ” “ అసత్రం వా ఏతద్యదఛన్దోమమ్ ” ఇత్యాదివత్తేషాం ప్రశంసాపరమ్ । అత ఏవ బ్రహ్మాణ్డపురాణే — ॥ శ్లో ॥ యతిస్త్రిదణ్డీ కరుణా రాజతం పాత్రమేవ చ । దౌహిత్రం కుతపః కాలశ్ఛాగః కృష్ణాజినం తథా ॥ గౌరాః కృష్ణాస్తథాఽరణ్యాస్తథైవ స్త్రివిధాస్తిలాః । పితౄణాం తృప్తయే సృష్టా దశైతే బ్రహ్మణా స్వయమ్ ॥*॥ ఇతి । దౌహిత్రలక్షణముక్తం యాజ్ఞవల్క్యేన — ॥ శ్లో ॥ వనస్పతిగతే సోమే యా గౌస్సంచరతే తృణమ్ । తత్క్షీరసమ్భవ ఘృతం దౌహిత్రమితి కథ్యతే ॥ * ॥ ఇతి ।

బ్రసీషు విశేషమాహ మనుః — ॥ శ్లో ॥ కుతపం చాసనే దద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । కుతపో నేపాళదేశప్రభవో రోమాదినిర్మితః కమ్బళః । తదుక్తం స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ మధ్యాహ్నః ఖడ్గపాత్రం చ తథా నేపాళకమ్బళః । రౌప్యం దర్భాస్తిలా గావో దౌహిత్రశ్చాష్టమః స్మృతః ॥ పాపం కుత్సితమిత్యాహుస్తస్య సన్తాపకారణమ్ । అష్టావేతే యతస్తస్మాత్కుతపా ఇతి విశ్రుతాః ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ వా ॥ నేపాళకమ్బళాభావే మేషాదిలోమనిర్మితకమ్బళమాత్రమపి పీఠాద్యపేక్షయా ప్రశస్తమ్ , ఆసనావకల్పనం భోజనార్థోపవేశనస్థానేషు కార్యమ్ , ఉపక్లృప్తాసనేషు దర్భాస్తరణం కార్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తథా చ మనుః — ॥ శ్లో ॥ ఆసనేషూపక్లృప్తేషు బర్హిష్మత్సు పృథక్పృథక్ । ఉపస్పృష్టోదకాన్సమ్యగ్విప్రాంస్తేషూపవేశయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । బర్హిష్మత్సు - దర్భవత్సు । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఆసనేషు సదర్భేషు వివిక్తేషూపవేశయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । హేమాద్రౌ — ॥ శ్లో ॥ యస్త్వాసనోపయోగార్థం ప్రదద్యాత్కమ్బళం నవమ్ । అష్టాఙ్గయోగసంసిద్ధిస్తస్య పుంసోఽభిజాయతే ॥ యస్తృణైర్మృదుభిః శ్లక్ష్ణం నిర్మాయ శుభమాసనమ్ । దద్యాచ్ఛ్రాద్ధేషు తస్యాపి సుస్థిరాస్సర్వతశ్శ్రియః ॥ * ॥ ఇతి । కాంస్యపార్ణరాజతతామ్రపాత్రాణి భోజనార్థమర్ఘ్యార్థం చ ఉపకల్ప్యాని, అత్ర రాజతస్య రజతమిశ్రస్య చ వైశిష్ట్యమాహ మనుః — ॥ శ్లో ॥ రాజతైర్భాజనైరేషామపి వా రజతాన్వితైః । వార్యపి శ్రద్ధయా దత్తమక్షయాయోపకల్పతే ॥ * ॥ ఇతి । బైజావాపః — ॥ శ్లో ॥ రాజతాని ప్రశస్తాని పిత్ర్యే హైమాని దైవికే । అథవా తామ్రపాత్రాణి పిత్ర్యే హైమాని దైవికే ॥ * ॥ ఇతి । రాజతమధికృత్య మత్స్యః — ॥ శ్లో ॥ శివనేత్రోద్భవం యస్మాదతస్తత్పితృవల్లభమ్ । అమఙ్గళం తద్యత్నేన దేవకార్యేషు వర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అమఙ్గళం రుద్రనేత్రజలప్రభవత్వాదితి భావః । పార్ణేషు భోజనార్థం పలాశపత్రపాత్రాణ్యేవోపకల్ప్యాని నత్వన్యాని పర్ణపాత్రాణి । తథా చాత్రిః — ॥ శ్లో ॥ నమృణ్మయాని కుర్వీత భోజనే దైవపిత్ర్యయోః । పాలాశేభ్యో వినా నస్యుః పర్ణపాత్రాణి భోజనే ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం చ “ పలాశపద్మపత్రేషు గృహీభుక్త్వైన్దవ

వంచరేత్ ।" ఇతిపలాశపత్రనిషేధవచనం శ్రాద్ధవ్యతిరిక్తభోజనవిషయమ్, "॥ శ్లో ॥ నదణ్డం కదళీపత్రం వామభాగాగ్రమాయతమ్ । అగ్రం చేదన్యదిగ్భాగే నిరాశాః పితరో గతాః ॥ నిర్దణ్డంచ నిరగ్రంచ పశుచర్మసమంస్మృతమ్ । తస్మాదగ్రంచ దణ్డంచ శ్రాద్ధేతు నవికృన్తయేత్ ॥ శ్రాద్ధేఽహానితు సంప్రాప్తే రమ్భాపృష్ఠం నకృన్తయేత్ । కృన్తయేద్యది మూఢాత్మా నిరాశాః పితరో గతాః ॥" ఇత్యాదివచనైశ్శ్రాద్ధే కదళీపత్రభోజనాభ్యనుజ్ఞానాత్, "నజాతికుసుమాని నకదళీపత్రమ్" ఇతి ప్రచేతసా నిషేధాచ్చ కదళీపత్రభోజనం శ్రాద్ధే వైకల్పికమిత్యాహుః । అర్ఘ్యార్థం త్వన్యపర్ణపాత్రాణ్యప్యనిషిద్ధాని । అతఏవ బైజావాపః — ॥ శ్లో ॥ ఖాదిరౌదుమ్బరాణ్యర్ఘ్యపాత్రాణి శ్రాద్ధకర్మణి । అప్యశ్మమృణ్మయానిస్యురపి పర్ణపుటాస్తథా ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనః — ॥ వా ॥ సౌవర్ణరాజతౌదుమ్బరఖడ్గమణిమయానాం పాత్రాణామన్యతమేషు యానివా విద్యన్తే పర్ణపుటేషు వా ॥ * ॥ ఇతి । యాని - తైజసాదీని, తేషు వేత్యర్థః.

అత్రోపకల్పనీయాని పుష్పాణి బ్రహ్మాణ్డపురాణే దర్శితాని — ॥ శ్లో ॥ శుక్లాస్సుమనసశ్శ్రేష్ఠాస్తథా పద్మోత్పలాని చ । గన్ధరూపోపపన్నాని యాని చాన్యాని కృత్స్నశః ॥ జాతీచమ్పకలోధ్రాశ్చ మల్లికా బాణబర్బరీః । చూతాశోకాటరూషంచ తులసీం తిలకం తథా ॥ పారన్తీం శతపత్రంచ భృఙ్గరాజంచ కేతకీమ్ । యూథికామతిముక్తంచ దద్యాత్పుష్పాణ్యమూని చ ॥ * ॥ ఇతి । మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ జాత్యశ్చ సర్వా దాతవ్యా మల్లికా శ్వేతయూథికా । జలోద్భవాని సర్వాణి కుసుమాని చ చమ్పకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । జాత్యః - మాలత్యాదయః । యత్త్వఙ్గిరసోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ నజాతికుసుమాని ॥ * ॥ ఇతి । యచ్చ క్రతునోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ అసురాణాం కులే జాతా జాతిః పూర్వపరిగ్రహే । తస్యా దర్శనమాత్రేణ నిరాశాః పితరో గతాః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర జాతీకుసుమనిషేధో వైకల్పికః । సాయణీయే — ॥ శ్లో ॥ తులసీశతపత్రంచ భృఙ్గరాజం తథైవ చ । మరుకం మల్లికాచైవ పితౄణామక్షయం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ తులసీ శ్రాద్ధకాలేతు యదా శిరసి ధారితా । తదా భోక్తా పితా తస్య విష్ణులోకే మహీ

యతే ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యర్థసారే తులస్యాః వర్జ్యత్వముక్తమ్, తత్రమూలంచిన్త్యమితి చన్ద్రికాయామ్.

శ్రాద్ధవర్జనీయపుష్పాణ్యాహ శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ ఉగ్రగన్ధీన్యగన్ధీని చైత్యవృక్షోద్భవానిచ । పుష్పాణివర్జనీయాని రక్తవర్ణానియానిచ ॥ జలోద్భవానిదేయాని రక్తాన్యపి విశేషతః ॥ * ॥ ఇతి । చైత్యవృక్షః - శ్మశానవృక్షః । విష్ణురపి — ॥ వా ॥ నకణ్టకిజందద్యాత్ కణ్టకిజమపిశుక్లం సుగన్ధియత్తద్దద్యాన్నరక్తందద్యాద్రక్తమపి కుఙ్కుమం జలజంచదద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । మత్స్యః — ॥ శ్లో ॥ పద్మబిల్వార్కధుత్తూరపారిభద్రాటరూషకాః । నదేయాః పితృకార్యేషు పయశ్చైవావికంతథా ॥ * ॥ ఇతి । పారిభద్రః- మన్దారః । బ్రహ్మాణ్డపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ జపాదికుసుమం భణ్డీరూపికాసకురణ్టకా । పుష్పాణివర్జనీయాని శ్రాద్ధకర్మణి నిత్యశః ॥ * ॥ ఇతి । ఆదిగ్రహణేన జపాకుసుమవద్రక్తానాం రక్తకరవీరాదికుసుమానాం వర్జ్యత్వముక్తమ్, భణ్డీ - మఞ్జిష్టా,

ధూపద్రవ్యేషూపకల్పనీయాని విష్ణుధర్మోత్తరేదర్శితాని — ॥ శ్లో ॥ ధూపోగుగ్గులుజో దేయస్తథాచన్దనసారజః । అగురుశ్చసకర్పూర తురుష్కస్త్వక్తథైవచ ॥ * ॥ తురుష్కః - సల్లకీవృక్షః, త్వక్ - లవఙ్గమ్ । మరీచిరపి —॥ శ్లో ॥ చన్దనాగురుణీచోభే తమాలోశీరపద్మకమ్ ॥ * ॥ ఇతి .

వర్జనీయం ధూపద్రవ్యమాహ విష్ణుః — ॥ వా ॥ జీవజంచసర్వంనధూపార్థే ॥ * ॥ ఇతి । జీవజమ్ - కస్తూర్యాది.

అనులేపనార్థముపకల్పనీయద్రవ్యమాహ మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ కర్పూరకుఙ్కుమోపేతస్సుగన్ధి సితచన్దనమ్ । దైవికేఽప్యథవా పిత్ర్యే గన్ధదానే ప్రశస్యతే ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణురపి — ॥ వా ॥ చన్దనకుఙ్కుమకర్పూరాగురుపద్మకాన్యనులేపనార్థే ॥ * ॥ ఇతి । మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ చన్దనాగురుకర్పూరకుఙ్కుమాని ప్రదాపయేత్ । అశ్వమేధమవాప్నోతి పితౄణామనులేపనాత్ ॥ * ॥ ఇతి । బ్రహ్మాణ్డపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ శ్వేతచన్దనకర్పూరకుఙ్కుమాని శుభానిచ । విలేపనార్థం దద్యాత్తు ప్రీణనం పితృవల్లభమ్ ॥ * ॥ ఇతి .

వర్జ్యాన్యాహమరీచిః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధేషువినియోక్తవ్యా నగన్ధాదేవదారుజాః । కలీఙ్గాభావంసమాసాద్య నచపర్యుషితాఃక్వచిత్ ॥ నవిగన్ధాశ్చదాతవ్యా భుక్తశేషావశేషితాః । పూతించమృగనాభించ రోచనం రక్తచన్దనమ్ ॥ కాలేయంజాఙ్గకంచైవతురుష్కంచాపివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పూతిః - తృణవిశేషః , మృగనాభిః - కస్తూరీ , రోచనమ్ - గోరోచనమ్.

దీపార్థస్నేహద్రవ్యేషూపకల్పనీయమాహమరీచిః — ॥ శ్లో ॥ ఘృతాద్వాతిలతైలాద్వా నాన్యద్రవ్యాత్తుదీపకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రచాన్యద్రవ్యనిషేధోవసామేదోరూపద్రవ్యవిషయో నపునఃకౌసుమ్భాదితైలవిషయః । యతఆహశఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ ఘృతేనదీపోదాతవ్యస్త్వథవాప్యౌషధీరసైః ; వసామేదోద్భవందీపం ప్రయత్నేనవివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి .

ఆచ్ఛాదనార్థముపకల్పనీయాని చన్ద్రికాయాం దర్శితాని — ॥ శ్లో ॥ అచ్ఛాదనంతుయోదద్యాదహతం శ్రాద్ధకర్మణి । ఆయుః ప్రాకామ్యమైశ్వర్యం రూపంచలభతేశుభమ్ ॥ కౌశేయంక్షౌమకార్పాసం దుకూలమహతంతథా । శ్రాద్ధేష్వేతాని యోదద్యాత్కామానాప్నోతిపుష్కలాన్ ॥ * ॥ ఇతి । అహతలక్షణమాహప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ ఈషద్ధౌతం నవంశ్వేతం సదశంయన్నధారితమ్ । అహతంతువిజానీయాత్సర్వ కర్మసుపావనమ్ ॥ స్వయంధౌతంచదేయంస్యాత్సవర్ణైఃక్షాళితంచయత్ । ప్రదేయంపితృకార్యేషు కారుధౌతంనజాతుచిత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ వాసాంసివాససీవాసో యోనదద్యాన్మృతేఽహని । సప్తజన్మసునగ్నస్స్యాద్దరిద్రశ్చప్రజాయతే ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ యథావిభవసారేణ వస్త్రం దద్యాత్తుపైతృకే । ఉత్తరీయమభావేతు శోభనంవల్కనిర్మితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । శాతాతపః — ॥ వా ॥ " యువాసువాసాః " ఇతివస్త్రం తదభావేయజ్ఞోపవీతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ యజ్ఞోపవీతందాతవ్యం వస్త్రాభావేవిజానతా । పితౄణాంవస్త్రదానస్య ఫలంతేనాప్యతేఽఖిలమ్ ॥ యజ్ఞోపవీతదానేనవినా శ్రాద్ధంతునిష్ఫలమ్ । తస్మాద్యజ్ఞోపవీతస్యదానమావశ్యకంస్మృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం దర్భాదిమేక్షణాన్తద్రవ్యముపకల్ప్య స్నాత్వా శుక్లంవాసఃపరిదధ్యాత్ ,

" స్నాతోఽధికారీభవతి దైవేపిత్ర్యేచకర్మణి " " శ్రాద్ధకృచ్ఛుక్లవాసాస్స్యాత్ " ఇతిచస్మరణాత్.

శ్రాద్ధప్రకారః

స్నానానన్తరం యత్కర్తవ్యం తదాహ మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ స్నాతస్స్నాతాన్సమాహూతాన్స్వాగతేనార్చయేత్పృథక్ ॥ * ॥ ఇతి। పృథక్పృథక్స్వాగతమితి బ్రూయాదిత్యర్థః। శఙ్ఖశ్చ — ॥ వా ॥ ప్రయతోఽపరాహ్ణేశుచిశ్శుక్లవాసా దర్భహస్తస్స్వాగతమితిబ్రూయాత్ ॥ * ॥ ఇతి। అపరాహ్ణశబ్దోఽత్రావర్తనాదుపరితనభాగే ప్రయుక్తః, " ॥ శ్లో ॥ ఊర్ధ్వంముహూర్తాత్కుతపాద్యన్ముహూర్తచతుష్టయమ్। ముహూర్తపఞ్చకంవాపి స్వధాభవనమిష్యతే ॥ " ఇతిస్మరణాత్। యమోఽపి — ॥ శ్లో ॥ తతస్స్నాత్వా నివృత్తేభ్యః ప్రత్యుత్థాయ కృతాఞ్జలిః। పాద్యమాచమనీయంచ సంప్రయచ్ఛేద్యథాక్రమమ్ ॥ * ॥ ఇతి। స్వాగతమిత్యుక్త్వామార్గకృతోపహతి శుద్ధ్యర్థం పాదప్రక్షాళనార్థముదకమాచమనార్థముదకంచ క్రమేణప్రయచ్ఛేదిత్యర్థః। తత ఆసనందత్వా పునర్నిమన్త్రయీత, తదుక్తంమాధవీయే — ॥ వా ॥ పునరపోదత్వా నిమన్త్రయేద్దైవేక్షణఃక్రియతామ్, ఓం తథేతి విప్రోబ్రూయాత్, ప్రాప్నోతు భవానితి కర్తాపునర్బ్రూయాత్, ప్రాప్నవానీతి పునర్విప్రోబ్రూయాత్ ॥ * ॥ ఇతి। నిమన్త్రణంచ నిరఙ్గుష్ఠం హస్తంగృహీత్వా కర్తవ్యమ్, " ॥ శ్లో ॥ నిరఙ్గుష్ఠం గృహీత్వాతు విశ్వాన్దేవాన్సమాహ్వయేత్। " ఇతిస్మరణాత్.

మణ్డలకరణమ్

తదనన్తరం గృహాఙ్గణే మణ్డలద్వయం కార్యమ్, తథాచస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ సంమార్జితోపలిప్తేతు ద్వారికుర్వీతమణ్డలే। ప్రాఙ్గణేమణ్డలేకుర్యాద్దైవేపిత్ర్యేచకర్మణి ॥ అన్తరేణప్రకర్తవ్యం తయోర్మధ్యేషడఙ్గులమ్। పాదోదకస్యసంయోగాత్పితృఘాతీప్రజాయతే ॥ * ॥ ఇతి। అత్రిః — ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టేసపిణ్డేచ కుణ్డంకుర్యాద్యథావిధి। అన్యశ్రాద్ధేషుసర్వత్ర మణ్డలంతు విధీయతే ॥ * ॥ ఇతి। దక్షః — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వంమణ్డలంతువిధీయతే। యావత్కాలంప్రేతనామ తావ

తుర్ణాణ్ణం ప్రకీర్తితమ్ ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం కుణ్డేషు క్షాళితం యది । కుల క్షయకరం తత్స్యాన్నరకే పాతయేద్ధ్రువమ్ ॥ తదూర్ధ్వం క్షాళనం కుణ్డే స్త్రీపుత్రగృహనాశనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మత్స్యః — ॥ శ్లో ॥ గృహద్వార సమీపేతు భవనస్యాగ్రతో భువి । గోమయేనోపలిప్తాయాం గోమూత్రేణ తుమణ్డలే ॥ * ॥ ఇతి । గోమయసహితేన గోమూత్రేణమణ్డలే కార్యే ఇత్య ర్థః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ప్రాఙ్గణే మణ్డలం కుర్యాద్దేవానాం చతు రశ్రకమ్ । వితస్తిమాత్రం పిత్రర్థం వర్తులం దక్షిణం భవేత్ ॥ నాన్తః ప్రక్షా ళయేత్పాదౌ దైవే పిత్ర్యే చ కర్మణి । నోత్తరే దక్షిణే నైవ పశ్చిమే న గృహా న్తరే ॥ ద్వారస్య పూర్వతః కుర్యాద్గోమయైర్మణ్డలద్వయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యర్థసారే — ॥ శ్లో ॥ ప్రాదేశమాత్రం దేవానాం మణ్డలం చతుర శ్రకమ్ । వితస్తిమాత్రం పిత్రర్థం మణ్డలం వర్తులం భవేత్ ॥ దేవానాము త్తరే కార్యం పిత్రర్థం దక్షిణే తథా । అన్తరాళం తు కర్తవ్యం తయోర్మధ్యే షడఙ్గులమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర విశేషమాహ శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ ఉత్తరే ఽక్షతసంయుక్తాన్ పూర్వాగ్రాన్విన్యసేత్కుశాన్ । దక్షిణే దక్షిణాగ్రాం స్తు సతిలాన్విన్యసేద్ద్విజః ॥ * ॥ ఇతి ·

పాదప్రక్షాళనమ్

మత్స్యోఽపి — ॥ శ్లో ॥ అక్షతాభిస్సపుష్పాభిస్తదభ్యర్చ్యాపస వ్యగః । విప్రాణాం క్షాళయేత్పాదావభివాద్య పునః పునః ॥ * ॥ ఇతి । అప సవ్యగః - పూర్వముదఙ్మణ్డలం పశ్చాద్దక్షిణమణ్డలమభ్యర్చ్యేత్యర్థః । ఏ వంచ మణ్డలకరణం తదర్చనంచ పదార్థానుసమయేన కార్యమ్, నతు కాణ్డాను సమయేనేత్యుక్తం భవతి । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ అక్షతాభిస్సపుష్పాభిర్దర్భై రద్భిరేవచ । విప్రాణాం క్షాళయేత్పాదాన్ దైవే చైవ పురోముఖః ॥ త్రివైర్గర్భైస్తథా పుష్పైరద్భిర్గన్ధాదిమిశ్రితైః । పిత్ర్యాణాం క్షాళయేత్పా దాన్ తథా ప్రత్యఙ్ముఖశ్శుచిః ॥ * ॥ పురోముఖః - ప్రాఙ్ముఖ ఇత్యర్థః । అత్ర కేచిత్, “ ॥ శ్లో ॥ అప్రవాహోదకస్నానం విప్రపాదావనేజ నమ్ । గాయత్ర్యా జపమర్ఘ్యంచ హ్యాదిత్యాభిముఖం చరేత్ ॥ ” ఇతివచ నాద్దేవపిత్రోరుభయోరపి పాదప్రక్షాళనమాదిత్యాభిముఖః కుర్యాదిత్యా

హుః, అపరేతు — “ ॥శ్లో॥ దివావాయదివారాత్రౌ నకుర్యాత్ప్రాఙ్ము
ఖశ్శుచిః । ప్రత్యఙ్ముఖస్తుకుర్వీత విప్రపాదావనేజనమ్ ॥ ” ఇతివచనా
దాదిత్యాభిముఖయోర్దైవపిత్రోః పాదప్రక్షాళనం. తదభిముఖఃకుర్యాది
తి, శిష్టాచారాదిహావ్యవస్థా । ఘృతయుక్తేన గోమయేనాలిప్య పాదశౌచం
విశిష్యతే, “ ॥ శ్లో ॥ ఆజ్యంగోమయసంయుక్తం పాదయోర్లేపయేద్య
ద । పితరస్తస్యకల్పాన్తమమృతేనాభిషేచితాః ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । “ ॥శ్లో॥
పాదప్రక్షాళనజలం నిక్షిపేద్దక్షిణాముఖః । పిత్ర్యాణామితరేషాంతు నిక్షి
పేదుత్తరాముఖః ॥ ” ఇతిస్మృత్యన్తరమ్ । నపవిత్రపాణిఃప్రక్షాళయేత్,
“ ॥ శ్లో ॥ సర్వదాదర్భపాణిస్స్యాద్దైవేపిత్ర్యేచకర్మణి । పాదశౌచంగ
న్ధలేపం నకుర్యాద్దర్భపాణినా ॥ సపవిత్రేణహస్తేన విప్రపాదావనేజనా
త్ । యథావజ్రహతోవృత్రస్తథైవపితృదేవతాః ॥ ” “ ॥ శ్లో ॥ గ్రన్థిర్య
స్యపవిత్రస్య విప్రపాదావనేజనే । యథావజ్రహతోవృత్రో దేవతాఃపి
తరస్తథా ॥ ” ఇత్యాదిస్మరణాత్ । అత్రభరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ పాదా
వాజానువాజఙ్ఘం అపివాచరణద్వయమ్ । కూర్పరాన్తం కరౌసమ్యక్ప్రక్షాళ
యేత్ప్రథమంబుధః ॥ * ॥ ఇతి । పారిజాతేతు — ॥ శ్లో ॥ నాన్తఃప్ర
క్షాళయేత్పాదౌ కర్తాపిత్ర్యాదికర్మసు । అజ్ఞానాద్యదికుర్వీణ పాతయేదు
భయంకులమ్ ॥ పాదప్రక్షాళనం శ్రాద్ధే పరంగుల్ఫద్వయాద్యది । కుర్వీత
రోమసంస్పర్శాత్తత్తోయం రుధిరంభవేత్ ॥ తిష్ఠన్నక్షాళయేత్పాదౌ క్షాళ
యేత్తుతథాయది । నరశ్చణ్డాలయోనిస్స్యాద్యదిగఙ్గాంనపశ్యతి ॥ * ॥ ఇతి ।
దైవపూర్వకం పాదప్రక్షాళనంకుర్యాత్ । తథాచ బ్రహ్మనిరుక్తే —
॥ శ్లో ॥ పాద్యంచైవతథాచార్ఘ్యం దైవమాదౌప్రయోజయేత్ । శన్నో
దేవీతిమన్త్రేణ పాద్యంచైవప్రదాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పాదార్ఘ్యయో
ర్దైవపూర్వానుష్ఠానం నిమన్త్రణాదీనాం సర్వేషాం ప్రదర్శనార్థ
మ్, “ ॥ శ్లో ॥ సదైవం భోజయేచ్ఛ్రాద్ధం తత్పూర్వంచ ప్రవర్తయే
త్ । అన్యథాహ్యవలుమ్పన్తి సహైవాసురరాక్షసాః ॥ దేవకార్యాద్ద్వి
జాతీనాం పితృకార్యంవిశిష్యతే । దైవంహిపితృకార్యస్య పూర్వమాప్యా
యనంస్మృతమ్ ॥ తేషామారక్షభూతంతు దైవంపూర్వంనియోజయేత్ ।

ఉపచారానపితథా దైవార్ఘపూర్వం ప్రయోజయేత్ ॥ ” ఇతిక్రతుస్మర
ణాత్ । పాదప్రక్షాళనం కర్తాస్వయమేవకుర్యాత్ , “ ॥ శ్లో ॥ పాదప్ర
క్షాళనంకుర్యాత్స్వయమేవవినీతవత్ ।” ఇతియమస్మరణాత్ । శన్నోదే
వీరితిమన్త్రేణ పురూరవార్ద్రవ సంజ్ఞకవిశ్వేదేవాఇదంవః పాద్యమితిసా
మాన్యనామ్నా విశేషనామ్నాచనిర్దిశ్యవైశ్వదేవికబ్రాహ్మణపాదయోః
పాదోదకం ప్రక్షిప్య, “ సమస్తసంపత్సమవాప్తి ” ఇత్యాదిభిర్మన్త్రైః
పాదప్రక్షాళనంకుర్యాత్ । విశ్వేదేవాఇతి సామాన్యనామనిర్దేశః, విశే
షనామానిచ బృహస్పతినాదర్శితాని — ॥ శ్లో ॥ క్రతుర్దక్షోవసుస్సత్యః
కాలఃకామ్యస్తథైవచ । ధురిశ్చరోచనశ్చైవ తథాచైవ పురూరవాః ॥ ఆ
ర్ద్రవశ్చ దశైతేతు విశ్వేదేవాః ప్రకీర్తితాః ॥ * ॥ ఇతి । విభజ్యదర్శయ
తిశఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ ఇష్టిశ్రాద్ధే క్రతుర్దక్షస్సఙ్కీర్త్యౌవైశ్వదేవికే । నా
న్దీముఖె సత్యవసూ కామ్యేచధురిరోచనా ॥ పురూరవార్ద్రవౌచైవపార్వణే
సముదాహృతౌ । నైమిత్తికే కాలకామ్యావేవంసఙ్కీర్తయేదితి ॥ * ॥ ఇ
ష్టిశ్రాద్ధమ్ - యాగాదికర్మాఙ్గశ్రాద్ధమిత్యర్థః । ఏవం పిత్రర్థబ్రాహ్మణ
పాదప్రక్షాళనమ్, శన్నోదేవీరితి మన్త్రేణ పితరముకగోత్ర దేవదత్తశర్మ
న్నిదం తె పాద్యమ్, పితామహాముకగోత్రయజ్ఞదత్తశర్మన్నిదం తేపాద్యమ్,
ప్రపితామహాముకగోత్రవిష్ణుమిత్రశర్మన్నిదం తేపాద్యమితి , ఏకబ్రాహ్మ
ణపక్షేతు పితృపితామహప్రపితామహాఅముకగోత్రాఅముకశర్మాణఇదం
వఃపాద్యమితివావిశేషః । పాద్యాదిసమర్పణే పితౄణాం నామగోత్రంచ
వక్తవ్యమ్ । తథాచమత్స్యః — ॥ శ్లో ॥ నామగోత్రంపితౄణాంతుప్రా
పకంహవ్యకవ్యయోః ॥ * ॥ ఇతి । హవ్యకవ్యగ్రహణం పాద్యాదీనామపి
ప్రదర్శనార్థమ్, “ ॥ శ్లో ॥ ఆవాహనేఽర్ఘ్యసఙ్కల్పే పిణ్డదానేతిలో
దకే । అక్షయ్యాసనయోః పాద్యే గోత్రంనామప్రకీర్తయేత్ ॥ ” ఇతిస్మర
ణాత్ । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఆవాహనాసనెపాద్యే హ్యన్నదా
నెతథైవచ । అక్షయ్యేపిణ్డదానెచ గోత్రంనామచకీర్తయేత్ ॥ * ॥ ఇతి ।
హేమాద్రౌ — ॥ శ్లో ॥ వసురుద్రాదితిసుతాఃపితరశ్శ్రాద్ధదేవతాః । వ
స్వాదీనామపిశ్రాద్ధం యేకుర్వన్తిసమాహితాః ॥ శ్రాద్ధేపితౄన్సమభ్య

ర్చ్యతే యాస్త్రిఫలమక్షయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పైఠీనసిః — ॥ వా ॥ వసవః పిత
రో రుద్రాః పితామహా ఆదిత్యాః ప్రపితామహా య ఏవం విద్వాన్ పితౄన్ య
జతే వసవో రుద్రా ఆదిత్యాశ్చాస్య ప్రీతా భవన్తి ॥ * ॥ ఇతి । అవశ్యం నామ
గోత్రమన్త్రాద్యుచ్చారణవద్వ్యాపారాదిరూపేణ పిత్రాదయో ధ్యాతవ్యా ఇత్యు
క్తం భవతి । నిమన్త్రణప్రభృత్యాశ్రాద్ధపరిసమాప్తేర్వైశ్వదేవికం ప్రద
క్షిణం యజ్ఞోపవీతినా కార్యమ్, పిత్ర్యమపసవ్యం ప్రాచీనావీతినా కార్యమ్,
“ ॥ శ్లో ॥ యజ్ఞోపవీతీ దేవానాం కుర్యాత్సర్వం ప్రదక్షిణమ్ । అపసవ్యం త
తః కృత్వా పితౄణామప్రదక్షిణమ్ ॥ దక్షిణాగ్రాశ్చ దర్భాస్స్యుస్స చైవ ద
క్షిణాముఖః ॥ ” ఇతి స్మరణాత్ । పితృమేధసారకృత్ — ॥ వా ॥ సర్వం
దేవార్థముపచారముపవీతీ ప్రాఙ్ముఖః ప్రదక్షిణం ప్రాగగ్రైర్దర్భైర్దేవ
తీర్థేన పూర్వం కృత్వా పితృభ్యస్సర్వం దక్షిణాముఖః కుర్యాత్ప్రత్రనన్తరం
దేవవత్సర్వం విష్ణోః కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥
ఉదఙ్ముఖస్తు దేవానాం పితౄణాం దక్షిణాముఖః । ప్రదద్యాత్పార్వణే స
ర్వం దేవపూర్వం విధానతః ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనః — ॥ వా ॥ ఆచ
మనే చాగ్నిముఖే చాభిశ్రవణే చానువ్రజన ప్రదక్షిణేషు పశ్చాద్ధోమేషు య
జ్ఞోపవీతమన్యత్ర ప్రాచీనావీతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పశ్చాద్ధోమః - ప్రాయ
శ్చిత్తహోమః । అత్ర కపర్దీ — ॥ శ్లో ॥ ఆఘారదార్వగ్నిముఖాజ్యభా
గప్రదక్షిణానువ్రజనేషు తద్వత్ । ఆఘారయోస్స్విష్టకృతి ప్రసిద్ధం య
జ్ఞోపవీతం హి కపర్దినస్స్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । పితృమేధసారేఽపి — ॥ వా ॥
ఆపసమాప్తేః ప్రాచీనావీతమన్యత్ర ప్రాణాయామాఘారహోమాజ్యభా
గాగ్నిముఖస్విష్టకృద్ధోమప్రాయశ్చిత్తాహుత్యభిశ్రవణాచమన ప్రదక్షి
ణనమస్కారానువ్రజనేభ్యః ॥ * ॥ ఇతి । భాష్యకారః — ॥ వా ॥ ని
రూహోద్వాసన పరిధ్యాధాన లేఖోల్లేఖనాదికం పిత్ర్యేఽపి సమాన
మ్ ॥ * ॥ ఇతి । దైవసమానమిత్యర్థః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ సూక్త
స్తోత్రజపం త్యక్త్వా వివాచపరివేషణమ్ । విసర్జనం సౌమనస్యం స్వాగతం
ప్రార్థనం తథా ॥ విప్రప్రదక్షిణం చైవ స్వస్తివాచనకం తథా । పిణ్డాఘ్రా
ణం దక్షిణాం చ ప్రత్యుత్థానాదికం వినా ॥ పిత్ర్యమన్యత్ప్రకర్తవ్యం ప్రా

చీనావీతినాసదా ॥ * ॥ ఇతి । మనుః — ॥ శ్లో ॥ ప్రాచీనావీతినాసవ్యగపసవ్యమతన్ద్రిణా । పిత్ర్యమానిధనాత్కార్యంవిధివద్దర్భపాణినా॥*॥ ఇతి । ఆనిధనాత్ - ఆశ్రాద్ధపరిసమాప్తేరిత్యర్థః । విశేషాన్తరమాహకాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ దక్షిణంపాతయేజ్జాను దేవాన్పరిచరన్సదా । పాతయేదితరజ్జాను పిత్ౄన్పరిచరన్సదా ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనః — ॥శ్లో ॥ ప్రదక్షిణంతుదేవానాంపిత్ౄణామప్రదక్షిణమ్ । దేవానామృజవోదర్భాః పిత్ౄణాంద్విగుణాఃస్మృతాః ॥ * ॥ ఇతి । ద్విగుణాః - మధ్యభఙ్గేనద్విగుణీకృతాఇత్యర్థః । తథాచశౌనకః — ॥ వా ॥ దర్భాన్ద్విగుణభుగ్నాన్వా నాసనంప్రదాయ ॥ * ॥ ఇతి । ఆసనగ్రహణం దర్భసాధ్యపితృకర్మోపలక్షణార్థమ్ .

ఆచమనవిధిః

పాదప్రక్షాళనానన్తరంకర్తా మణ్డలస్యోత్తరభాగే ఈశానదిగ్భాగేవా పూర్వమాచామేత్ , తతోనిమన్త్రితఆచామేత్ , “ ॥ శ్లో ॥ మణ్డలస్యోత్తరేభాగే విప్రస్యాచమనం భవేత్ । అమృతంసాధ్యత్తత్తోయమన్యత్ర రుధిరంభవేత్ ॥ కుణ్డస్యోత్తరపూర్వేవాద్విజస్యాచమనంభవేత్ । దక్షిణేతుసురాతుల్యం పశ్చిమే రుధిరంభవేత్ ॥ కర్తురాచమనాత్పూర్వం భోక్తురాచమనంయది । శునోమూత్రసమం తోయమిత్యేవం మనురబ్రవీత్ ॥ కర్తురాచమనంపూర్వం కుణ్డస్యోత్తరతోభవేత్ । అపివైశానదిగ్భాగే కార్యమాచమనంతదా ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ .

ఆచమనానన్తరకర్తవ్యమ్

ఆచమనానన్తరకర్తవ్యమాహక్రతుః — ॥ శ్లో ॥ దర్భపాణిర్ద్విరాచమ్య శుక్లవాసాజితేన్ద్రియః । పరిశ్రితేశుచౌదేశే గోమయేనోపలేపితే ॥ దక్షిణాప్రవణేసమ్యగాచాన్తాన్ప్రయతాంశ్శుచీన్ ॥ ఆసనేషు సదర్భేషు వివిక్తేషూపవేశయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ అపరాహ్ణేసమభ్యర్చ్య స్వాగతేనాగతాంస్తుతాన్ । పవిత్రపాణిరాచాన్తానాసనేషూపవేశయేత్ ॥ ద్వౌదైవేప్రాక్త్రయఃపిత్ర్యఉదగేకైకమేవవా ॥ * ॥ ఇతి । దైవే - వైశ్వదేవే, ద్వౌ, ప్రాక్ - ప్రాఙ్ముఖౌ, బ్రాహ్మ

ణావుపవేశ్యౌ, పిత్ర్యే-పిత్ర్యాదిస్థానే, త్రయః, ఉదక్-ఉదఙ్ముఖాః, ఉప
వేశ్యాః, వైశ్వదేవేపిత్ర్యేచైకైకంవోపవేశయేదిత్యర్థః। చన్ద్రికాయామ్
॥ శ్లో ॥ విప్రౌతుప్రాఙ్ముఖౌదైవేద్వౌతుపూర్వంనివేశయేత్। ఉత్తరాభిముఖా
న్విప్రాంస్త్రీన్పితృభ్యశ్చసర్వదా ॥ * ॥ ఇతి। విజ్ఞానేశ్వరః — ॥ వా ॥
పిత్రాదీనాంత్రయాణామయుగ్మాన్కుశాన్ద్విగుణభుగ్నాన్ప్రదక్షిణం వా
మతోవిష్టరార్థమాసనేషూదకపూర్వకందత్వాపునరుదకందద్యాత్, “ అ
పః ప్రదాయ ద్విగుణభుగ్నాన్కుశాన్దత్వాఽపః ప్రదాయ ” ఇత్యాశ్వలా
యనస్మరణాత్। ఏతచ్చాద్యన్తయోరుదకదానం వైశ్వదేవే పిత్ర్యేచ ప్ర
తిపాదనార్థంద్రష్టవ్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి। పితృమేధసారేఽపి — ॥ వా ॥ ప్రా
ఙ్ముఖావుదగపవర్గౌ వైశ్వదేవే పిత్ర్యేతూదఙ్ముఖాన్ప్రాగపవర్గాన్
ప్రాఙ్ముఖాన్దక్షిణాపవర్గాన్వావిప్రాన్సదర్భోపక్లృప్తేష్వాసనేషూదక
దానపూర్వం ద్విగుణభుగ్నాన్దర్భాన్వామతోవిష్టరార్థందత్వా నివే
శ్యాపః ప్రదాయ ॥ * ॥ ఇతి। బోధాయనోఽపి — ॥ వా ॥ అయుగ్మాన్
బ్రాహ్మణాన్ సుప్రక్షాళితపాణిపాదానపఆచమయ్య సదర్భోపక్లృప్తేష్వాస
నేషు ప్రాఙ్ముఖానుపవేశయత్యుదఙ్ముఖాన్వా, యది ప్రాఙ్ముఖాన్దక్షిణా
పవర్గం యద్యుదఙ్ముఖాన్ప్రాగపవర్గమ్ ॥ * ॥ ఇతి। సపవ ॥ శ్లో ॥ ప్ర
దక్షిణంతుదేవానామ్ ॥ * ॥ ఇతి। దేవానాంబ్రాహ్మణాః ప్రదక్షిణం దక్షిణ
దిగుపక్రమముదగపవర్గంయథాభవతితథాఅసీరన్నిత్యర్థః। యమః —
॥ శ్లో ॥ దక్షిణాసంస్థాఆసీరన్న స్పృశన్తః పరస్పరమ్ ॥ * ॥ ఇతి। దక్షిణా
సంస్థాఇత్యస్యప్రాక్సంస్థాఇత్యప్యర్థః స్మృత్యన్తరేఽభిహితః — ॥ శ్లో ॥
పశ్చార్ధాత్సముపక్రమ్య ప్రాచ్యాంనిష్ఠాయదాభవేత్। దక్షిణాసంస్థితి
ర్హ్యేషా పిత్ర్యాణాంశ్రాద్ధకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి; నిష్ఠా - సమాప్తిః, అస్పృ
శన్తఇతి - అనుచ్ఛిష్టదశాయామపి పరస్పరస్పర్శోయథానభవతితథా అసీ
రన్నిత్యర్థః। తథాచగార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ స్వైస్స్వైర్భవేత్త్వాపమేక
పఙ్క్తిర్నియోగతః। హీనవృత్తాదిపఙ్క్త్యాంతు యుక్తంతస్మాద్వివేచనమ్ ॥ * ॥
ఇతి। చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ ఆసనేష్వాసనందద్యాన్నతుహస్తేక
దాచన। దదాతియదిమూఢాత్మా నిరాశాఃపితరోగతాః ॥ * ॥ ఇతి। ప్రచే

తాః — ॥ శ్లో ॥ దర్భాంశ్చైవాసనేదద్యాన్నతుపాదౌకదాచన ॥ * ॥ ఇతి । పురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఆసనేచాసనందద్యాద్వామేవాదక్షిణేఽపివా। పితృకర్మణివామేవై దక్షిణే దేవకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి.

ఉపవేశనక్రమః

ఉపవేశనక్రమమాహ విష్ణుః — ॥ వా ॥ విప్రాన్ స్వాగతాన్ స్వాచాన్తాన్ యథాభూయోవిద్యంకుశోత్తరేష్వాసనేషూపవేశయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యథాభూయోవిద్యమ్ - విద్యాతాకతమ్యానుసారేణ, వైశ్వదేవికబ్రాహ్మణపఙ్క్తౌ పైతృకబ్రాహ్మణపఙ్క్తౌచ ప్రథమద్వితీయాదిక్రమేణోపవేశయేదిత్యర్థః । పైఠీనసిరపి — ॥ శ్లో ॥ విద్యాతపోధికానాంవైప్రథమాసనముచ్యతే । ఏకపఙ్క్త్యుపవిష్టానాంభోజనాదిసమంస్మృతమ్ ॥ అయుక్తోఽగ్రాసనంగచ్ఛన్ పఙ్క్త్యాహరతిమప్కృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । నియుక్తఏవగచ్ఛేదిత్యర్థః । హారీతోఽపి — ॥ శ్లో ॥ సన్నిష్ఠమానేష్వర్హత్సుయోఽనర్హోఽగ్రాసనంశ్రయేత్ । గృహ్ణాతిసకలంపఙ్క్తే రాయుషాచవియుజ్యతే ॥ * ॥ ఇతి । తస్మాన్మాన్యానతిక్రమేణైవాగ్రాసనంసమాశ్రయేదిత్యభిప్రాయః । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ పాణిపాదముఖాన్ద్విప్రాశ్చస్వాచాన్తాన్సుసమాహితాః । తేష్వాసనేషుసంస్థాప్యవిప్రాస్తేనక్రమేణతు ॥ * ॥ ఇతి।యేనక్రమేణోపవేశనేకృతే మాన్యానతిక్రమస్తేనక్రమేణేత్యర్థః ।పూర్వమాసనోపక్లృప్త్యభావే స్మృత్యన్తరేఽభిహితమ్ — ॥ శ్లో ॥ తత్రాసనానిదేయాని తిలాశ్చాపి కుశైస్సహ । పృథక్పృథక్చాసనేషు తిలతైలేనదీపకాః ॥ * ॥ ఇతి । స్థాపనీయా ఇతి శేషః .

ఉపవేశనప్రకారః

ఉపవేశనప్రకారమాహయమః — ॥ వా ॥ ఆసనం సంస్పృశన్ సవ్యేనపాణినా దక్షిణేన బ్రాహ్మణముపసంగృహ్య సమాధ్వమితి చోక్త్వోపవేశయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆస్యతామిత్యుక్త్వాచోపవేశయేదిత్యర్థః , “ ఆస్యతామితి తాన్ బ్రూయాదాసనంసంస్పృశన్నపి ” ఇతిస్మృత్యన్తరేఽభిధానాత్ । ధర్మః — ॥ శ్లో ॥ జానాన్వాలభ్యతతోదేవానుపవేశ్యతతఃపితౄన్ । సమస్తాభిర్వ్యాహృతిభిరాసనేషూపవేశయేత్ ॥ * ॥ ఇతి .

ఉపవిష్టనియమాః

ఉపవిష్టబ్రాహ్మణనియమాశ్చస్మృత్యన్తరేదర్శితాః — ॥ శ్లో ॥ పవిత్రపాణయస్సర్వే తేచమౌనవ్రతాన్వితాః । ఉచ్ఛిష్టోచ్ఛిష్టసంస్పర్శం వర్జయన్తఃపరస్పరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మౌనిత్వంచబ్రహ్మోద్యకథావ్యతిరిక్తవిషయమ్ । అతఏవయమః — ॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మోద్యాశ్చకథాఃకుర్యుః పితౄణామేతదీప్సితమ్ ॥ * ॥ ఇతి .

దర్భాసనదానాత్పూర్వకృత్యమ్

కమ్బళాద్యాసనేషూపవేశనానన్తరం దర్భాసనదానాత్పూర్వకృత్యముక్తం స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధభూమింగయాంధ్యాత్వా ధ్యాత్వాదేవంగదాధరమ్ । తాభ్యాంచైవనమస్కృత్య తతఃశ్రాద్ధం ప్రవర్తయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శ్రాద్ధంకరిష్యఇత్యేవముపవిష్టాన్ బ్రాహ్మణాన్ పృచ్ఛేదిత్యర్థః । అతఏవోక్తంతత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ ఉభాభ్యాం హస్తాభ్యాంసమాకృత్వా జానుభ్యామన్తరేస్థితౌ । సప్రశ్రయశ్చోపవిష్టాన్ సర్వాన్పృచ్ఛేద్ద్విజోత్తమాన్ ॥ * ॥ ఇతి । కురుష్వేతి తైరనుజ్ఞాతః " దేవతాభ్యః పితృభ్యశ్చ " ఇతిమన్త్రంత్రిఃపఠేత్ । తదుక్తంబ్రహ్మాణ్డపురాణే — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధంకరిష్య ఇత్యేవంపృచ్ఛేద్విప్రాన్సమాహితః । కురుష్వేతి సతైరుక్తో మన్త్రమేతంత్రిరుచ్చరేత్ ॥ దేవతాభ్యఃపితృభ్యశ్చ మహాయోగిభ్య ఏవచ । నమస్స్వధాయైస్వాహాయైనిత్యమేవనమోనమః ॥ ఆద్యేఽవసానేశ్రాద్ధస్యత్రిరావృత్తంజపేత్సదా । పఠ్యమానమిమంశ్రుత్వాశ్రాద్ధకాలఉపస్థితే ॥ పితరఃక్షిప్రమాయాన్తి రాక్షసాఃప్రద్రవన్తిచ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రకర్తవ్యాన్తరమాహ నిగమః — ॥ వా ॥ అపహతా ఇతి తిలాన్వికిరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । " అపహతా అసురారక్షాంసిపిశాచాయేక్షియన్తి " ఇతిమన్త్రేణ తిలాన్వికీర్య బ్రాహ్మణానామాసనేషుపూర్వోక్తప్రకారేణ దర్భాసనందద్యాత్ , " కురుష్వేతిసతైరుక్తో దద్యాద్దర్భాసనంతతః " ఇతి స్మరణాత్ । దర్భాసనదానంచ బ్రాహ్మణహస్తే అప ఆసిచ్యకార్యమ్ , " ॥ శ్లో ॥ పాణిప్రక్షాళనం దత్వా విష్టరార్థాన్కుశానపి । ఆవాహయేదనుజ్ఞాతో విశ్వేదేవాస ఇత్యృచా ॥ " ఇతి యాజ్ఞవల్క్యస్మృతేః । దైవే

కర్మణి యవసహితదర్భాసనం దద్యాత్, "దేవానాం సయవాదర్భాః" ఇతి కారకగృహ్యేఽభిధానాత్ । కమ్బళాద్యాసనస్య దక్షిణభాగే పురూరవార్ద్రవసఞ్జ్ఞకానాం విశ్వేషాం దేవానామిదమాసనమితి, వామేతు పితృపితామహప్రపితామహానామిదమాసనమితి దర్భాసనం దద్యాత్ । తథాచ త్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ అక్షయ్యాసనయోష్షష్ఠీ ద్వితీయావాహనేస్మృతా । అన్నదానేచతుర్థీస్యాచ్ఛేషాస్సంబుద్ధయః స్మృతాః ॥ * ॥ ఇతి.

ఆసనదానానన్తరకృత్యమ్

అనన్తరకృత్యమాహయమః — ॥ శ్లో ॥ యవహస్తస్తతోదేవాన్ విజ్ఞాప్యావాహనం ప్రతి । ఆవాహయేదనుజ్ఞాతో విశ్వేదేవాస ఇత్యృచా॥ విశ్వేదేవాశ్శృణుతేతి మన్త్రం జప్త్వా తతోఽక్షతాన్ । ఓషధయఇతి మన్త్రేణ ప్రకిరేత్తుప్రదక్షిణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అస్యార్థశ్చన్ద్రికాయాముక్తః — ॥ వా ॥ శ్రాద్ధకర్తాగృహీతయవః పురూరవార్ద్రవసంజ్ఞకాన్ విశ్వాన్ దేవానావాహయామీతి విజ్ఞాప్య తైరావాహయేత్యనుజ్ఞాతః "విశ్వేదేవాసఆగత" ఇత్యనయార్చా విశ్వాన్దేవాన్ బ్రాహ్మణేష్వావాహ్య యవాన్ బ్రాహ్మణస్య దక్షిణపాదే సవ్యపాదేచ దక్షిణజానుని సవ్యజానునిచ దక్షిణాంసే వామాంసేచ శిరసిచ సమారోప్య "విశ్వేదేవాశ్శృణుతేమంహవమ్" ఇతిమన్త్రం జపిత్వా ప్రదక్షిణం దక్షిణపాదాది మస్తకాన్తమ్ "ఓషధయః ప్రతిమోదధ్వమ్" ఇతిమన్త్రేణాక్షతానారోపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి। తథాహేమాద్రౌ — ॥ శ్లో ॥ దేవార్చాదక్షిణాదిస్స్యాత్పాదజాన్వంసమూర్ధసు । శిరోంసజానుపాదేషు వామాద్యాదిషు పైతృకే ॥ * ॥ ఇతి। స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ దేవేభ్యో నిఖిలం దద్యాత్పాదజాన్వంసమూర్ధసు । శిరోంసజానుపాదేషు వామాద్యాదిషు పైతృకే । పితృభ్యోనిఖిలందద్యాత్స్వధాకారేణసర్వదా । అక్షయ్యమాసనం చైవ వర్జయిత్వార్ఘ్యమేవచ ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనస్తు — ॥ వా ॥ విశ్వాన్దేవానావాహయిష్యామీతి పృచ్ఛత్యావాహయేత్యనుజానాతి ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర క్రతుదక్షసత్యాదీనాంచ దక్షప్రజాపతేర్దుహితరివిశ్వాఖ్యాయాం లోకవిశ్రుతాయాముత్పత్తిస్సమభూదిత్యుత్పత్తిమపిజ్ఞాత్వాఽఽవా

హనంకర్తవ్యమ్, ఉత్పత్తిశ్చ తేషాంపురాణేఽభిహితా — ॥శ్లో॥ దక్షస్య దుహితాసాధ్వీ విశ్వానామపరిశ్రుతా । తస్యాఃపుత్రామహాభాగావిశ్వే దేవాఃప్రకీర్తితాః ॥ * ॥ ఇతి । ఉక్తోత్పత్తిరావాహనసమయే జ్ఞాతవ్యా, అతఏవక్రతుదక్షాదిసంజ్ఞాం దక్షదుహితర్యుత్పత్తించ యే నవిదురావాహ నకర్తారస్తేషామనుకల్పమాహశఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ నామచైవతథోత్పత్తిం న విదుర్యేద్విజాతయః । శ్లోకమేకంపఠేయుస్తే బ్రాహ్మణానాం సమీపగాః॥ ఆగచ్ఛన్తుమహాభాగా విశ్వేదేవామహాబలాః । యఅత్రవిహితా శ్రాద్ధే సావధానాభవన్తుతే ॥ * ॥ ఇతి । "విశ్వేదేవాశ్శృణుతేమంహవంమే" ఇతి మన్త్రజపానన్తరమేతంశ్లోకం జపేయురిత్యర్థః । తథాచబోధాయనే న — "విశ్వేదేవాశ్శృణుత" "ఆగచ్ఛంతు" ఇతిమన్త్రద్వయం విశ్వేదేవావాహనే విహితమ్, ఆపస్తంబినామపి బోధాయనోక్తమేవ గ్రాహ్యమ్, "బోధాయనమతంకృత్వా స్వసూత్రఫలభాగ్భవేత్ ।" ఇతిస్మరణాత్ । యత్విదంవచనమ్ "॥ శ్లో ॥ తతోమన్త్రంజపేన్మానీ విశ్వేదేవాసఆగత । విశ్వేదేవాశ్శృణుతేతి ద్వితీయం తదనన్తరమ్ ॥ తృతీయంతుజపేన్మన్త్రమాగచ్ఛన్త్విత్యతఃపరమ్ ।" ఇతితదాశ్వలాయనాది విషయమ్ । యద్యపి నక్వాపి దశ విశ్వేదేవాదేవతాత్వేనోక్తాః, కింతు ద్వౌద్వావేకస్మింశ్శ్రాద్ధే దేవతాత్వేనోక్తౌ, తథాప్యావాహనాదౌ పురూరవార్ద్రవసంజ్ఞకాన్విశ్వాన్దేవానావాహయామీత్యేవం బహువచనాన్తతయైవప్రయోగఃకార్యః, "విశ్వాన్ దేవానావాహయిష్యామీతి పృచ్ఛతి" "॥ శ్లో ॥ నిరఙ్గుష్ఠంగృహీత్వాతు విశ్వాన్దేవాన్ సమాహ్వయేత్ ।" ఇతి బహువచనాంతతయైవ ప్రయోగదర్శనాత్ । ఏవం పిత్రాదిష్వపితరః పితామహాఃప్రపితామహాఇతి సర్వోపచారేషు బహువచనాం తత్ప్రయోగో యుజ్యతే । చంద్రికాయాం — ॥ వా ॥ వైశ్వదేవిక బ్రాహ్మణానేకత్వేఽపి నప్రతిబ్రాహ్మణమావాహనావృత్తిః, సకృదావాహనేనైవానేకాధిష్ఠానే దేవతాధ్యాససమ్భవాత్ । యద్యద్దేవతారాధనార్థం క్రియతే యవారోపణాదితత్ప్రతిబ్రాహ్మణమావర్తనీయమ్, సన్నిపత్యోపకారకేష్వావృత్తింవినాబ్రాహ్మణాన్తరేకార్యాసిద్ధేః । "విశ్వే

దేవాశ్రుణుత" ఇతిమన్త్రజపస్తునావర్తతే, సకృజ్జపేనైవమన్త్రసాధ్యాదృష్టసిద్ధేః ॥ * ॥ ఇతి । పైతృకావాహనమాహాశ్వాలాయనః — ॥ వా ॥ పితౄనావాహయిష్యఇతిబ్రాహ్మణాన్పృష్ట్వాఽఽవాహయేతి తైరనుజ్ఞాత ఉశన్తస్త్వేతి మన్త్రేణావాహ్యనమోవఃపితరఇతిమన్త్రేణోపతిష్ఠేత ॥*॥ ఇతి । ప్రచేతాశ్చ — ॥ శ్లో ॥ శిరఃప్రభృతి పాదాన్తం నమోవఇతి పైతృకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ ద్విగుణాంస్తు కుశాన్దత్త్వా హ్యుశన్తస్త్వేత్యృచాపితౄన్ । ఆవాహ్యతదనుజ్ఞాతోజపేదాయన్తు నస్తతః ॥ * ॥ ఇతి । పురాణే — ॥ శ్లో ॥ జపేదాయన్తునఇతి మన్త్రంసమ్యగశేషతః । శుద్ధ్యర్థం పితృసత్రస్య త్రిఃకృత్వా సర్వతోదిశమ్ ॥ తిలాంస్తుప్రక్షిపేన్మన్త్రముచ్చార్యాపహతాఇతి ॥ * ॥ బోధాయనాదిభిరాయాన్తపితరఇతిపిత్రావాహనమూర్జంవహన్తీరితి తిలోదకప్రక్షేపణంచ విహితమ్.

అర్ఘ్యకల్పనమ్

అనన్తరకృత్యమాహ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ యవైరన్వవకీర్యాథ భాజనేసపవిత్రకే । శన్నోదేవ్యాపయఃక్షిప్త్వా యవోఽసీతి యవాంస్తథా ॥ * ॥ ఇతి । మత్స్యపురాణే — ॥ శ్లో ॥ విశ్వాన్దేవాన్ యవైఃపుష్పైరభ్యర్చ్యాసనపూర్వకమ్ । పూరయేత్పాత్రయుగ్మంతు స్థాప్యదర్భపవిత్రకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ ఏకైకస్యతువిప్రస్యత్వర్ఘ్యంపాత్రేవినిక్షిపేత్ । యవోఽసీతియవాన్నీత్వా గన్ధపుష్పైస్సుపూజితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అర్ఘ్యపవిత్రం ప్రతిపాత్రం భేదేనకార్యమ్, తదుక్తంచతుర్వింశతిమతే — ॥ శ్లో ॥ ద్వేద్వేశలాకేదేవానాం పాత్రేకృత్వాపయఃక్షిపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రతిదేవపాత్రం సాగ్రా ద్వౌద్వౌదర్భౌ నిధాయ జలంక్షిపేదిత్యర్థః । కాత్యాయనీయేతు — ॥ వా ॥ విశ్వేషాందేవానామేకమర్ఘ్యపాత్రం పితౄణాంత్రీణి ॥ * ॥ ఇతి । పవిత్రకరణప్రకారమాహ యోగయాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ పవిత్రేస్థఇతి మన్త్రేణద్వేపవిత్రేచ కారయేత్ । అన్తర్గర్భేకుశచ్ఛిన్నే కాశేప్రాదేశసంమితే ॥*॥ ఇతి । కుశచ్ఛిన్నే - కుశమన్తర్ధాయచ్ఛిన్నే, కాశే - కుశమయే ఇత్యర్థః। తథాచయజ్ఞపార్శ్వః — ॥ శ్లో ॥ ఓషధీమన్తరేకృత్వాత్వఙ్గుష్ఠాఙ్గులి ప

ర్వణోః । ఛిన్ద్యాత్ప్రాదేశమాత్రంతు పవిత్రంవిష్ణుదైవతమ్ ॥ ననఖేన న
కాష్ఠేన నలోహేన నమృణ్మయాత్ । నఖేనతుభవేద్వ్యాధిః కాష్ఠేనార్థో
నసిధ్యతి ॥ ఆయసేన భవేన్మృత్యుర్మృణ్మయే కలహో ధ్రువమ్ ॥ * ॥
ఇతి । అనన్తరమ్ “ స్వాహార్ఘ్యాః ” ఇతిమన్త్రేణ దేవతార్థ బ్రాహ్మణస
మీపేఽర్ఘ్యపాత్రంస్థాపయేత్ । తథాచగార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ స్వాహేతి
నైవదేవానాం హోమకర్మణ్యుదాహరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికామాధ
వీయయోరిదంవ్యాఖ్యాతమ్ “ దేవానాం హోమకర్మణి - అర్ఘ్యదానకర్మ
ణ్యుపస్థితే, అర్ఘ్యపాత్రంస్థాపయితుం స్వాహార్ఘ్యా ఇతిమన్త్రముచ్చా
రయేదితిప్రకరణాదవగమ్యతే ” ఇతి । పైతృకార్ఘ్యవిధిమాహవిష్ణుః —
॥ వా ॥ దక్షిణాగ్రేషు దక్షిణాపవర్గేషు చమసేషుత్రిషుపవిత్రాన్తర్హితే
ష్వప ఆసిఞ్చతి “ శన్నోదేవీః ” ఇతి ॥ * ॥ ప్రచేతా అపి — ॥ వా ॥ యజ్ఞీ
యవృక్షచమసేషు త్రిషుపవిత్రాన్తర్హితేష్వేకైకస్మిన్నప ఆసిఞ్చేత్ ॥ * ॥
ఇతి । శౌనకోఽపి — ॥ వా ॥ తైజసాశ్మమయమృణ్మయేషు పాత్రేష్వే
కద్రవ్యేష్వనేకద్రవ్యేషువా దర్భాన్తర్హితేషు “ శన్నోదేవీః ” ఇతిమన్త్రే
ణాపోనినీయ తాసు తిలానావపతి “ తిలోసి సోమదైవత్యః ” ఇతి ॥ * ॥
అత్ర పాత్రేష్వితిబహువచనం త్రిష్వేవావతిష్ఠతే, “ త్రీణ్యేవోదపాత్రా
ణి ” ఇతిప్రచేతఃస్మరణాత్ । తథాచబైజావాపః — ॥ శ్లో ॥ కీర్త్వాపిత్రా
ణాంత్రీణ్యేవకుర్యాత్పాత్రాణిధర్మవిత్ । ఏకస్మిన్వాబహుష్వా బ్రాహ్మ
ణేషుయథావిధి ॥ * ॥ ఇతి । పిత్రాదీనాంత్రయాణామేకైకస్యానేకబ్రా
హ్మణనిమన్త్రణే సర్వేషామేకబ్రాహ్మణనిమన్త్రణేఽపి త్రీణ్యేవార్ఘ్యపా
త్రాణితిలాన్కీర్త్వా ప్రక్షిప్య కుర్యాన్నతుబ్రాహ్మణ సఙ్ఖ్యయేత్యర్థః ।
“ ॥ శ్లో ॥ మృత్పాత్రేణార్ఘ్యతోయంచమృద్గన్ధైనానులేపనమ్ । ఘృతగూ
పంతు యద్దత్తం నిరాశాఃపితరోగతాః ॥ ” ఇతిస్మృత్యన్తరమ్ । స్మృత్యర్థ
సారేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ద్రవ్యాభావే ద్విజాభావే యద్యేకో బ్రాహ్మణో
భవేత్ । పాత్రాణిసాదయేత్త్రీణి నతుబ్రాహ్మణసఙ్ఖ్యయా ॥ * ॥ ఇతి ।
అత్రవిశేషమాహబోధాయనః — ॥ వా ॥ త్రీణిపిత్ర్యాణామేకమథవా ॥*॥
ఇతి । అర్ఘ్యపాత్రాణివివృతానికుర్యాన్నపునఃపూరయేన్నోద్ధరేద్దర్వా

దాయార్ఘ్యం దద్యాత్ । తథాచశౌనకః — ॥ శ్లో ॥ యదాపైవోద్ధృతంపాత్రం వివృతంవాయదాభవేత్ । అభోజ్యం తద్భవేచ్ఛ్రాద్ధం క్రుద్ధైఃపితృగణైర్గతైః ॥ నోద్ధరేత్ప్రథమం పాత్రం పిత్ర్యాణామర్ఘ్యపూరితమ్ । ఆవృతాస్తత్రతిష్ఠన్తి పితరశ్శౌనకోఽబ్రవీత్ ॥ ఆపోశనం కరేకృత్వా పాత్రేకృత్వాతిలోదకమ్ । పూరణంతుపునఃకృత్వా సురాపానసమంభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పితృమేధసారకృత్ — ॥ వా ॥ సఞ్చనేప్రణీతావన్మన్త్రవత్పునరర్ఘ్యంగృహ్ణీయాత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏకదేశసఞ్చనే నదోషఇత్యర్థః । పైతృకార్ఘ్యపవిత్రే విశేషోఽభిహితశ్చతుర్వింశతిమతే — ॥ శ్లో ॥ తిస్రస్తిస్రశ్శలాకాస్తు పితృపాత్రేషుపార్వణే ॥ * ॥ ఇతి । శలాకాః - అభిన్నాగ్రాదర్భాఇతియావత్ । అర్ఘ్యపాత్రేషు తిలప్రక్షేపణానన్తరం కర్తవ్యముక్తం బ్రాహ్మపురాణే — ॥ శ్లో ॥ అర్ఘ్యాః పుష్పైశ్చగన్ధైశ్చ తాఃప్రపూజ్యాశ్చ శాస్త్రవత్ ॥ * ॥ ఇతి । తిలమిశ్రియా అర్ఘ్యాఆపస్తాసుగన్ధపుష్పాణిప్రక్షిపేదిత్యర్థః । అనన్తర కర్తవ్యమాహశౌనకః — ॥ వా ॥ తాఃప్రతిగ్రాహయిష్యన్స్వధాఽర్ఘ్యాఇతి ॥*॥ ఇతి । తాఆపోబ్రాహ్మణైఃప్రతిగ్రాహయిష్యన్ "స్వధాఽర్ఘ్యాః" ఇతి మన్త్రేణస్థాపయేదిత్యర్థః । కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ పైతృకం ప్రథమంపాత్రం తతఃపైతామహంన్యసేత్ । ప్రపైతామహం తతోఽన్యస్య నోద్ధరేచ్చాలయేదితి ॥ * ॥

అర్ఘ్యదానమ్

అర్ఘ్యపాత్రంస్థాపయిత్వావిప్రహస్తేఽర్ఘ్యందద్యాత్, తదాహగార్గ్యః— ॥శ్లో॥దత్వాహస్తేపవిత్రంతుహస్తేష్వర్ఘ్యంవినిక్షిపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । "యా దివ్యాఆపః పయసాసంబభూవుః" ఇతిమన్త్రేణపురూరవార్ద్రవసంజ్ఞకవిశ్వేదేవాఇదంవోఽర్ఘ్యమిత్యుక్త్వా వైశ్వదేవిక బ్రాహ్మణస్యైకైకస్య దక్షిణహస్తే పవిత్రేణాన్తర్హితే ఏకైకపాత్రస్థముదకందద్యాదిత్యర్థః । పైతృకార్ఘ్యదానమాహకాత్యాయనః — ॥ వా ॥ సపవిత్రేషు హస్తేషు " యాదివ్యా " ఇతి పితరేతత్తేఅర్ఘ్యం పితామహైతత్తేఅర్ఘ్యం ప్రపితామహైతత్తేఅర్ఘ్యమితి బ్రాహ్మణాఞ్జలిషు పాత్రాణి నినీయ, " పితృభ్యోఽక్షయ్యమస్తు " ఇతి శేషందర్భేష్వవనేజయతి ॥ * ॥ ఇతి ।

పాత్రాణి - పాత్రస్థోదకానీత్యర్థః । పైఠీనసిః — ॥ వా ॥ తతో బ్రా
హ్మణహస్తేషూదకపూర్వకం దర్భాన్ ప్రదాయ ఉదకపూర్వకమర్ఘ్యోద
కం దదాతి యాదివ్యా ఇత్యుక్త్వా ఽసావేతత్తే అర్ఘ్యోదకమిత్యప ఉపస్పృ
శ్యైవమేవేతరయోః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర విశేషమాహ యమః — ॥ వా ॥
“ యాదివ్యా ఆపః ” ఇతి పాత్రం పాణిభ్యాముద్ధృత్య నామగోత్రంచ
గృహీత్వా సపవిత్రమర్ఘ్యం హస్తే దద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । పాత్రమ్ -
పాత్రస్థం జలమితి యావత్, “ ॥ శ్లో ॥ స్పృష్టముద్ధృతమన్యత్ర నీతముద్ఘాటి
తం తథా । పాత్రం దృష్ట్వా వ్రజన్త్యాశు పితరః ప్రశపన్తి చ ॥ ” ఇతి కాత్యా
యనస్మరణాత్ । ప్రచేతా అపి — ॥ శ్లో ॥ అప్రదక్షిణమేతేషామేకై
కం తు పిత్యాన్క్రమాత్ । సమ్బోధ్య నామగోత్రాభ్యామేష తేఽర్ఘ్య ఇతీ
రయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । బ్రాహ్మణహస్తే ప్రథమమపో నినీయార్ఘ్యపవిత్రం
దక్షిణాగ్రతయా క్షిప్త్వా యాదివ్యా ఇతి మన్త్రాన్తే అముకగోత్రాముకశ
ర్మన్ వసురూపాస్మత్పితరిదం తే అర్ఘ్యం రుద్రరూపాస్మత్పితామహ ఆది
త్యరూపాస్మత్ప్రపితామహ ఇదం తే అర్ఘ్యమితి దక్షిణహస్తే పితృతీర్థేనా
ర్ఘ్యం దత్వా అప ఉపస్పృశేదిత్యర్థః । శ్లోకగౌతమః — ॥ శ్లో ॥ పూర్వ
వత్పృథగేకైకమేకైకేనార్ఘ్యమేతత్క్రమాత్ ॥ * ॥ ఇతి .

అనన్తరకర్తవ్యమాహ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ దత్వార్ఘ్యం
సంస్రవాంస్తేషాం పాత్రే కృత్వా విధానతః । పితృభ్యః స్థానమసీతి న్యు
బ్జం పాత్రం కరోత్యథ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవమర్ఘ్యం దత్వా తేషామర్ఘ్యాణా
మ్, సంస్రవాన్ - బ్రాహ్మణహస్తగళితార్ఘ్యోదకాని, పితృపాత్రే
సఙ్గృహ్య “ పితృభ్యః స్థానమసి ” ఇత్యనేన మన్త్రేణ తత్పాత్రమ్, న్యు
బ్జమ్ - అధోముఖం కుర్యాదిత్యర్థః । తథా చ ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ ప్ర
థమే పితృపాత్రే తు సర్వాన్ సమ్భృత్య సంస్రవాన్ । పితృభ్యః స్థానమసీ
తి కుర్యాదుబ్జమానధోముఖమ్ ॥ * ॥ ఇతి । గోభిలస్తు — ॥ శ్లో ॥
న్యుబ్జం కుర్యాత్పవిత్రవత్ ॥ * ॥ ఇతి । అర్ఘ్యపాత్రపవిత్రాణ్యాదా
య పితృపాత్రే నిధాయ తైః సహ భూమౌ న్యుబ్జం కుర్యాదిత్యర్థః । కాత్యా
యనః — ॥ వా ॥ కుశవత్యాం భూమావధోముఖం కుర్యాత్తస్యోపరి చ కు

శమ్ ॥ * ॥ ఇతి । నిదధ్యాదితి శేషః । కుశగ్రహణం గన్ధాదేరపి ప్రదర్శనార్థమ్, న్యుబ్జం పాత్రం ప్రకృత్య "గన్ధమాల్యైః పాత్రమభ్యర్చ్య" ఇతి శౌనకస్మృతేః । న్యుబ్జకరణస్య కాలాన్తరమాహాత్రిః — ॥ శ్లో ॥ అపసవ్యం తతః కృత్వా పిణ్డపార్శ్వే సమాహితః । క్షిప్త్వా దర్భపవిత్రాణి మోచయేత్సంస్రవాం స్తతః ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం చ పిణ్డపార్శ్వే సపవిత్రసంస్రావ మోచనవిధానాన్న్యుబ్జకరణమపి పిణ్డప్రదానానన్తరమితి గమ్యతే, శిష్టాచారానుగుణో వికల్పోఽత్ర ద్రష్టవ్యః.

గన్ధాదిదానమ్

న్యుబ్జకరణానన్తరం కర్తవ్యమాహ బైజావాపః — ॥ శ్లో ॥ తస్యోపరి కుశాన్ దత్వా ప్రదద్యాద్దేవపూర్వకమ్ । గన్ధపుష్పాణి ధూపం చ దీపం వస్త్రోపవీతకే ॥ * ॥ ఇతి । తస్య - న్యుబ్జీకృతస్య, ఉపరి కుశ గన్ధపుష్పాణి దత్వా వైశ్వదేవిక బ్రాహ్మణపూర్వకం గన్ధాదిదద్యాదిత్యర్థః । అనేనైతదుక్తం భవతి - వైశ్వదేవికాసనదానానన్తరం పైతృకాసనదానమ్, వైశ్వదేవికావాహనానన్తరం పైతృకావాహనమిత్యేవం పదార్థానుసమయేనైవాసనావాహనార్ఘ్య గన్ధపుష్పధూపదీపాచ్ఛాదనాఖ్యాః పదార్థా వైశ్వదేవికాః పైతృకాశ్చానుష్ఠేయాః, నతు వైశ్వదేవికాసనాద్యాచ్ఛాదనాన్తపదార్థకాణ్డాదూర్ధ్వం పైతృకాసనాది పదార్థా ఇతి పదార్థానుసమయే నానుష్ఠానం న్యాయ్యమ్ । ఏవం హి తేషాం ప్రధానప్రత్యాసత్తిర్భవతి నవైషమ్యం చ, అన్యథా కేషాంచిత్ప్రధానభూత పైతృకపదార్థప్రత్యాసత్తిః కేషాంచిన్నేతి వైషమ్యమాపద్యేత । అత్ర కేచిదాహుః — " ॥ శ్లో ॥ అపసవ్యం తతః కృత్వా పితౄణామప్రదక్షిణమ్ । " ఇతి యాజ్ఞవల్క్యేన వైశ్వదేవిక పదార్థకాణ్డాదూర్ధ్వం పైతృకార్చన విధానాత్ కాణ్డానుసమయోఽయుక్తః ॥ * ॥ ఇతి । యథాశిష్టాచారమిహ వ్యవస్థా । విష్ణునాపి గన్ధాదిదానముక్తమ్ — ॥ వా ॥ అనులేపనవస్త్రాలఙ్కరణ పుష్పధూపదీపాది పిత్రర్థబ్రాహ్మణహస్తేఽపోనినీయ ॥ * ॥ ఇతి । విలేపనం విప్రాన్స్వయం కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధకర్తా వా, తత్ర వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ దత్వా విప్రకరే గన్ధాన్ గన్ధద్వారేతి పూజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ ప

విప్రం తు కరే కృత్వా యస్సమాలభతే ద్విజః । రాక్షసానాం భవేచ్ఛ్రాద్ధం నిరాశాః పితరో గతాః ॥ * ॥ ఇతి । సమాలమ్భనమ్ - గన్ధైర్విలేపనమ్। దేవలః — ॥ శ్లో ॥ యజ్ఞోపవీతం విప్రాణాం సగన్ధాన్నైవ ధారయేత్ । గన్ధాదిపూజాసిద్ధ్యర్థం దైవే పిత్ర్యే చ కర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ ఉపవీతం కరే కృత్వా యః కుర్యాద్గాత్రలేపనమ్ । ఏకవాసాశ్చ యోఽశ్నీయాన్నిరాశాః పితరో గతాః ॥ * ॥ ఇతి । క్రతుః — ॥ శ్లో ॥ లలాటే వర్తులం దృష్ట్వా సగన్ధే మాలాం తథైవ చ । నిరాశాః పితరో యాన్తి దృష్ట్వా చ వృషలీపతిమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం చ “ ॥ శ్లో ॥ వర్జయేత్తిలకం ఫాలే శ్రాద్ధకర్మణి సర్వదా । తిర్యగ్వాప్యూర్ధ్వపుణ్డ్రం వా ధారయేచ్ఛ్రాద్ధకర్మణి ॥ ” ఇతివతు. ఛాకారపుణ్డ్రస్య నిషేధాత్ , “ చన్దనం తు యథారుచి ” ఇతి స్మరణాదూర్ధ్వపుణ్డ్రం తిర్యక్పుణ్డ్రం వా యథారుచి కర్తవ్యమ్ । మృద్భస్మాదిధారణనిషేధస్తు పుణ్డ్రనిరూపణావసరే ప్రతిపాదితః । సగన్ధమాలాధారణే దోషస్మరణాచ్ఛిరస్యేవ విప్రేణ మాలా ధార్యా, తత్రాపి శిఖాయామేవ ధార్యా , “ న నియుక్తశ్శిఖావర్జం మాల్యం శిరసి వేష్టయేత్ । ” ఇతి వృద్ధమనుస్మరణాత్ । పుష్పదానే మన్త్రమాహ విష్ణుః — ॥ వా ॥ “ పుష్పవతీః ” ఇతి పుష్పం దద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । “ ఓషధయః ప్రతిమోదధ్వమేనం పుష్పవతీస్సుపిప్పలాః ; అయం వో గర్భ ఋత్వియః ప్రత్నం సధస్థమాసదత్ ” ఇతి మన్త్రస్య మధ్యప్రతీకోపాదానమేతత్ । ధూపదానే మన్త్రమాహ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ ధూపార్థే ధూరసీత్యుక్త్వా దద్యాత్సఘృతగుగ్గులుమ్ ॥ * ॥ ఇతి । హస్తవాతప్రదాపితో ధూపో న విప్రేణ సేవ్యః , తథా చ శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ హస్తవాతాహతం ధూపం యే పిబన్తి ద్విజోత్తమాః । వృథా భవతి తచ్ఛ్రాద్ధం తస్మాత్తం పరివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ పాదదేశే తు యద్దీపం ధూపం చ ముఖదేశతః । యో దదాతి చ మూఢాత్మా సోఽన్ధే తమసి మజ్జతి ॥ * ॥ ఇతి । హేమాద్రౌ — ॥ శ్లో ॥ ప్రతిపాత్రం ద్విజే దీపాః స్థాపనీయాః ప్రయత్నతః । పితృయానేషు మార్గేషు సదాఽఽలోకః ప్రజాయతే ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసోఽపి — ॥ శ్లో ॥ స్థాప్యాః ప్రతిద్విజం దీపాః

శ్వేతసూత్రజవర్త్తయః । గవ్యేన మాహిషేణాపి ఘృతేనకృతతేజసః ॥ అథవా తిలతైలేన పూరితావిమలార్చిషః । పితౄనుద్దిశ్య దాతవ్యాః ప్రత్యేకంచయథావిధి ॥ తేనాఽఽలోకేనపితరో దీప్యన్తేదివిసర్వతః । శ్రాద్ధభోజనకాలేతుదీపోయదివినశ్యతి ॥ పునరన్నంనభోక్తవ్యం భుక్త్వాచాన్ద్రాయణంచరేత్ । కర్తురాయుర్వ్యహానిస్స్యాత్తస్మాచ్ఛ్రాద్ధంసమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుధర్మోత్తరే — ॥ శ్లో ॥ యథానిహన్తిధ్వాన్తానిదీపః ప్రజ్వలితోఽభితః । తథైవ సర్వపాపాని శ్రాద్ధదత్తో నిహన్తిసః ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ ఆసనేస్వాసనంబ్రూయాదర్ఘ్యేస్వర్ఘ్యంద్విజోవదేత్ । సుగన్ధశ్చ సుపుష్పాణి సుమాల్యాని సుధూపకః ॥ సుజ్యోతిశ్చ సుదీపశ్చ స్వాచ్ఛాదనమితిక్రమాత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఇదంవ ఆసనమిదంవోఽర్ఘ్యం ఇత్యేవమాసనాదిషు కర్త్రా దత్తేషు స్వాసనమిత్యాదినిమన్త్రితోబ్రూయాదిత్యర్థః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అర్చయేద్బ్రాహ్మణాన్పూర్వం ప్రతిసాంవత్సరాదికే । భూమిశుద్ధిం తతః కుర్యాత్పశ్చాత్పాత్రంతు నిక్షిపేత్ ॥ పూర్వంపాత్రంతునిక్షిప్య పశ్చాదభ్యర్చనేకృతే । యదన్నంపాత్రనిక్షిప్తం సురామాంససమంహితత్ ॥ * ॥ ఇతి । గన్ధాదిభిర్బ్రాహ్మణానభ్యర్చ్యాగ్నౌకరణం కృత్వా భూమిశుద్ధింకృత్వా పశ్చాద్భోజనపాత్రం నిక్షిపేదిత్యర్థః । “ అపేతవీత ” ఇతి మన్త్రేణ భూమిశుద్ధిమాచరన్తి శిష్టాః । అన్యేతు “ అపేతవీత ” ఇతి భూశుద్ధేర్బోధాయనాదిభిరత్రానుక్తత్వాత్, “ అపహతా అసురారక్షాంసిపిశాచా యేక్షియన్తి ” ఇతి తిలప్రక్షేప ఏవభూశుద్ధిరిత్యాహుః .

అగ్నౌకరణమ్

గన్ధపుష్పాదిభిర్బ్రాహ్మణానభ్యర్చ్యాగ్నౌకరణాఖ్యంకర్మకుర్యాత్ । తదాహ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ గన్ధాన్బ్రాహ్మణసాత్కృత్వా పుష్పాణ్యృతుభవానిచ । ధూపంచైవానుపూర్వ్యేణ హ్యగ్నౌకుర్యాదతఃపరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఋతుభవాని - స్వోద్భవకాలత్వేనప్రసిద్ధవసన్తాదికాలభవానిపుష్పాణి, చశబ్దేనదీపాదికంగృహ్యతే । హారీతః — ॥ వా ॥ అథోద్ధృత్యాన్నం పఙ్క్తిమూర్ధన్యం సర్వాన్వాపృచ్ఛత్యగ్నౌకరిష్యఇతి ॥*॥

పారస్కరః — ॥ శ్లో ॥ దత్వా గన్ధాది ధూపాంశ్చ సర్పిష్మద్ధవిరుద్ధరేత్ ॥ * ॥ పైతృకైర్బ్రాహ్మణైరితి శేషః । తథాచ మనుః — ॥ శ్లో ॥ తేషాముదకమానీయ సపవిత్రం తిలోదకమ్ । అగ్నౌ కుర్యాదనుజ్ఞాతో బ్రాహ్మణో బ్రాహ్మణైస్సహ ॥ * ॥ ఇతి । సహ పైతృకైర్బ్రాహ్మణైస్సర్వైర్యుగపదనుజ్ఞాత ఇత్యర్థః । ఆశ్వలాయనః — ॥ వా ॥ ఉద్ధృత్య ఘృతాక్తమన్నం పృచ్ఛత్యగ్నౌ కరిష్యే కరవై కరవాణీతి వా ప్రత్యభ్యనుజ్ఞా క్రియతాం కురుష్వ కుర్విత్యథాగ్నౌ జుహోతి యథోక్తం పురస్తాత్ ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనః — ॥ వా ॥ ఉద్ధృత్య ఘృతాక్తమన్నం పృచ్ఛత్యగ్నౌ కరిష్య ఇతి కురుష్వేత్యనుజ్ఞాతః పిణ్డపితృయజ్ఞవద్ధుత్వా ॥ * ॥ ఇతి । ప్రచేతాః— ॥ శ్లో ॥ ఓం కురుష్వేత్యనుజ్ఞాతో హుత్వాఽగ్నౌ పితృయజ్ఞవత్ ॥ * ॥ ఇతి । ॥ వా ॥ ఉద్ధ్రియతామగ్నౌ చ క్రియతామిత్యామన్త్రితే, “ కామముద్ధ్రియతాం కామమగ్నౌ చ క్రియతామ్ ” ఇత్యతిసృష్ట ఉద్ధరేజ్జుహుయాచ్చ ॥ * ॥ ఇత్యేవం బోధాయనోఽపి । యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ అగ్నౌకరిష్యన్నాదాయ పృచ్ఛేదన్నం ఘృతాప్లుతమ్ । కురుష్వేత్యభ్యనుజ్ఞాతో హుత్వాగ్నౌ పితృయజ్ఞవత్ ॥ హుతశేషం ప్రదద్యాత్తు భాజనేషు సమాహితః । యథాలాభోపపన్నేషు రౌప్యేషు తు విశేషతః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర విజ్ఞానేశ్వరః ॥ వా ॥ అగ్నౌకరిష్యన్ - ఘృతాప్లుతమన్నమాదాయాగ్నౌ కరిష్య ఇతి బ్రాహ్మణానాపృచ్ఛేత్ , ఘృతగ్రహణం సూపశాకాది నివృత్త్యర్థమ్ , తతస్తైః కురుష్వేత్యభ్యనుజ్ఞాతస్సమిధముపసమాధాయ మేక్షణేనాదాయావదానసంపదా “ సోమాయ పితృమతే స్వధానమః , అగ్నయే కవ్యవాహనాయ స్వధానమః ” ఇతి పిణ్డపితృయజ్ఞకల్పేనాగ్నౌ జుహుయాత్తతో మేక్షణమగ్నౌ ప్రహృత్య హుతశేషం మృణ్మయవర్జం యథాలాభోపపన్నేషు విశేషతో రౌప్యేషు పిత్రాదిభాజనేషు దద్యాన్న వైశ్వదేవభాజనేష్విత్యర్థః ॥ * ॥ ఇతి । హారీతః — ॥ వా ॥ కురుష్వేత్యనుజ్ఞాతః పూర్వోద్ధృతేఽగ్నౌ సకృదాచ్ఛిన్నైరుపమూలలూనైః పరిస్తీర్ణే సమిత్తన్త్రేణ ప్రాఙ్ముఖో మేక్షణేనాహుతిద్వయం హుత్వా మేక్షణమగ్నావేవ కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । పూర్వోద్ధృతే - పరిస్తరణాత్పూర్వమేవోద్బోధితే ,

సమిత్తన్త్రేణ - ఆహుతిద్వయార్థమేకామేవ సమిధమాధాయేత్యర్థః । బైజావాపః — ॥ వా ॥ ఆజ్యమాసిచ్యోద్వాస్య యజ్ఞోపవీతీ ద్వే ఆహుతీ జుహోత్యగ్నయ ఇతి పూర్వాం సోమాయేత్యుత్తరామ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనః — ॥ వా ॥ ప్రాచీనావీతీధ్మముపసమాధాయ మేక్షణేనాదాయావదానసంపదా జుహుయాత్, "సోమాయ పితృమతే స్వధా నమః, అగ్నయే కవ్యవాహనాయ స్వధా నమః" ఇతి ॥ * ॥ అత్ర పితృయజ్ఞధర్మకాగ్నౌకరణే ప్రాచీనావీతత్వోపవీతత్వయోర్యథాస్వసూత్రం వ్యవస్థా ద్రష్టవ్యా । అత్రాహుతిత్రయమాహ మనుః — ॥ శ్లో ॥ అగ్నిసోమయమానాంచ కృత్వాప్యాయనం ద్విజః । హవిర్దానేన విధివత్పశ్చాత్సన్తర్పయేత్పితౄన్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆప్యాయనమ్ - హోమమితి యావత్ । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అన్నం నిధాయ సమిధం జుహుయాజ్జాతవేదసి । అగ్నయే కవ్యవాహనాయ స్వధా నమ ఇతి బ్రువన్ ॥ సోమాయ పితృమతే స్వధా నమ ఇతి బ్రువన్ । యమాయాఙ్గిరసాంపతే స్వధా నమ ఇతి బ్రువన్ ॥ ఇత్యేతే హోమమన్త్రాస్త్రయాణామనుపూర్వశః ॥ * ॥ ఇతి । పురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ జుహుయాద్వ్యఞ్జనక్షారవర్జమన్నం తతో ద్విజః । అనుజ్ఞాతో ద్విజైస్తైస్తు త్రిః కృత్వో భరతర్షభ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రవ్యవస్థామాహ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ స్వాహా స్వధా నమస్సవ్యమపసవ్యం తథైవచ । ఆహుతీనాంచ యా సఙ్ఖ్యా సావగమ్యా స్వసూత్రతః ॥ * ॥ ఇతి । పరాశరోఽపి — ॥ శ్లో ॥ అగ్నౌకరిష్య ఇత్యుక్త్వా తైరుక్తః క్రియతామితి । గృహ్యోక్తేనైవ విధినా హుత్వా పాత్రే ప్రదాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । హుత్వా - హుతశేషం పితృబ్రాహ్మణభోజనపాత్రేషు దద్యాన్న వైశ్వదేవికబ్రాహ్మణపాత్రేష్విత్యర్థః । తథాచ పురాణే — ॥ శ్లో ॥ హుత్వాఽవశిష్టమల్పాల్పం విప్రపాత్రేషు నిక్షిపేత్ । అగ్నౌకరణశేషంతు నదద్యాద్వైశ్వదేవికే ॥ * ॥ ఇతి । గృహ్యోక్తేనైవ విధినేత్యుక్తత్వాదాపస్తమ్బేన పార్వణప్రకృతిభూతే మాసిశ్రాద్ధే "యన్మే మాతా" ఇత్యాదిమన్త్రాణామామ్నాతత్వాత్ "అన్నస్యోత్తరాభిర్జుహోత్యాజ్యాహుతీరుత్తరాః" ఇతి చోదితత్వాచ్చాపస్తమ్బసూత్రిణామన్యసూత్రిణా

మివ పితృయజ్ఞధర్మకాగ్నౌకరణహోమోనయుక్తః। తథాచ సంగ్రహకా
రః — ॥ శ్లో ॥ అగ్నీన్ధనాదిప్రతిపాద్యకర్తృకృత్వాఽఽజ్యభాగాన్తము
ఖంవదాయ । యస్మై తిమన్త్రైః ప్రతిమన్త్రమగ్నౌ కార్యస్తథా సప్తభిర
న్నహోమః ॥ స్వాహాదిమన్త్రైరపి సర్పిషాస్యుర్హోమాస్తతస్స్విష్టకృ
తం చ హుత్వా । భస్మవ్యపోహ్యోత్తరతోఽన్నహోమో లేపేతు ద
ర్భస్య సమఞ్జనాది ॥ శేషం చ కృత్వా పరిషేచనాన్తం పాత్రేషు దద్యా
ద్ధుతశేషమన్నమ్ ॥ * ॥ ఇతి। సప్తభిరన్నహోమా ఇత్యేకవర్గోద్దేశపార్వ
ణాభిప్రాయేణోక్తమ్, దర్శమహాలయాదౌ తు ఊహితమన్త్రసాహిత్యే
త్రయోదశసఙ్ఖ్యాసమ్పత్తేః। తత్ర చ "యస్మై మాతామహీ ప్రలులోభ
తస్మై రేతో మాతామహో వృఙ్క్తామ్, అన్తరన్యం మాతామహో ద్గర్భే,
యస్మై మాతుః పితామహీ" ఇత్యేవమూహః కార్యః। అముష్మా ఇత్యత్ర మా
తామహాదేశ్చతుర్థ్యన్తతయా నామగ్రహణం కర్తవ్యమ్। మాతామహ
మాతామహ్యోర్మృతాహశ్రాద్ధే చాహేన హోమః కర్తవ్యః। తథా
చ సంగ్రహకారః — ॥ శ్లో ॥ ఊహ్యః పిత్రాదిశబ్దానాం స్థానే మాతామ
హాదికః। అనాహుతౌ తథాస్పర్శే జలపిణ్డాదిదానకే ॥ యస్మై మాతా
మహీత్యాదితత్రోదాహరణం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి। స్పర్శే - "ఏష తేత
తమధుమానూర్మిః" ఇత్యాదిభిరన్నస్పర్శే, "మార్జయన్తామ్" ఇతి జల
దానే, "ఏతత్తే తత" ఇతి పిణ్డదానే చ, పిత్రాదిశబ్దస్థానే మాతామహా
దిశబ్దఊహ్య ఇత్యర్థః। పితృసపిణ్డీకరణే జీవపితృకకర్తృకశ్రాద్ధే చ, యస్మై
పితామహీ ప్రలులోభ, పితామహో వృఙ్క్తామ్, యస్మై పితుః పితామ
హీ పితుః ప్రపితామహీ త్యేవమూహః। తస్మాత్ "ఋచాం నోహః" ఇ
త్యూహప్రతిషేధః ప్రకృతభూతమాసిశ్రాద్ధవిషయః, "న ప్రకృతా
వూహో విద్యతే" ఇతి ప్రకృతావూహనిషేధాత్। మాసిశ్రాద్ధవ్యతి
రిక్తేషు ద్విపితృకేణోహః కార్య ఇత్యేకే। ఏతదగ్నౌకరణం ప్రాచీనావీతి
నా కార్యం పైతృకత్వాత్। తథా చాపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ అపరపక్షే
పిత్ర్యే ప్రాచీనావీతినాఽపసవ్యం దక్షిణతోఽపవర్గః ॥ * ॥ ఇతి। స్మృ
త్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అకృత్వా పార్వణం హోమం శ్రాద్ధం కుర్యాద్ద్వి

జోऽస్తమః । తచ్ఛ్రాద్ధమాసురం జ్ఞేయం కర్తా చ నరకం వ్రజేత్ ॥ * ॥ ఇతి .

పరివేషణాదివిధిః

అథ పరివేషణాదివిధిః । తత్ర తావదమత్రాణి సతి సమ్భవే "భోజనే హైమరౌప్యాణి దైవే పిత్ర్యే యథాక్రమమ్ ।" ఇతి ప్రతిపాదితాని శ్రేష్ఠాని సమ్పాద్యాని, తేషామలాభే తైజసానీతి ఉపకల్పనిరూపణే ప్రతిపాదితమ్। తాని పాత్రాణి ద్విః ప్రక్షాలయేత్ । తథా చ బ్రహ్మాణ్డపురాణే — ॥ శ్లో ॥ ప్రక్షాల్య హస్తపాత్రాది పశ్చాదద్భిర్విధానవిత్ । ప్రక్షాలనజలం దర్భాం స్తిలైర్మిశ్రం క్షిపేచ్ఛుచౌ ॥ * ॥ ఇతి । హస్తనిర్మృష్టపాత్రాదీతి మధ్యమపదలోపిసమాసః, ప్రథమమపోऽనీయ హస్తేన నిర్మృజ్యానన్తరం జలేనైవ ప్రక్షాలయేదిత్యర్థః, ఆదిశబ్దేన ఘృతాదిధారణార్థాని గృహ్యన్తే । ఏవం ప్రక్షాలితేషు పాత్రేషు చతురశ్రమణ్డలస్థాపితేషు హుతశేషం కిఞ్చిత్ప్రాచీనావీతీ పితృపాత్రేషు నిధాయ సమ్పాదితాన్ పదార్థాన్ పరివేషయేత్ । తథా చ శౌనకః — ॥ శ్లో ॥ హుత్వాऽగ్నౌ పరిశిష్టం తు పితృపాత్రేష్వనన్తరమ్ । నివేశ్యైవాపసవ్యేన పరివేషణమాచరేత్ ॥*॥ ఇతి । అపసవ్యేనేతి హుతశేషనివేశనేనాన్వేతి న పరివేషణేన । తథా చ కార్ష్ణాజినిః — ॥ శ్లో ॥ అపసవ్యేన కర్తవ్యం పిత్ర్యం కర్మావిశేషతః । అన్నదానాదృతే సర్వమేవం మాతామహేష్వపి ॥ * ॥ ఇతి । అన్నదానమ్-పరివేషణమ్ । స్మృత్యన్తరేऽపి — ॥ శ్లో ॥ అపసవ్యేన యస్త్వన్నం బ్రాహ్మణేభ్యః ప్రయచ్ఛతి । విష్ఠామశ్నన్తి పితరో దాతా చ నరకం వ్రజేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్వాహాజ్యశేషేణోపస్తరణాభిఘారే కుర్యాత్ " ॥ శ్లో ॥ అగ్నౌకరణశేషేణ యదన్నమభిఘారితమ్ । నిరఙ్గుష్ఠం చ యద్దత్తం న తత్ప్రీణాతి వై పితౄన్ ॥ " ఇతి స్మరణాత్ । పరివేషణప్రకారో మనునా దర్శితః — ॥ శ్లో ॥ పాణిభ్యాముపసఙ్గృహ్య స్వయమన్నస్యవర్ధితమ్ । విప్రాన్తికే పితౄన్ ధ్యాయఞ్ఛనకైరుపనిక్షిపేత్ ॥ యేకేనైవ తు హస్తేన యదన్నముపనీయతే । తద్విప్రలుమ్పన్త్యసురాస్సహసా దుష్టచేతసః ॥ * ॥ ఇతి । అన్నస్యవర్ధితమ్ - అన్నస్యపూర్ణమ్, పరివేషణార్థపాత్రమిత్యర్థః । స్వయమితి వచనాత్స్వయం పరివేషణం ముఖ్యమ్, అత ఏవ వాయుపురాణమ్ — ॥ శ్లో ॥

ఫలస్యానన్తతాప్రోక్తా స్వయంతుపరివేషణే ॥ * ॥ ఇతి । యత్తుతత్రైవోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ పరివేషణం ప్రశస్తం భార్యయా పితృతృప్తయే । పితృదేవమనుష్యాణాం స్త్రీసహాయాయతః స్మృతా ॥ * ॥ ఇతి తదితరాపేక్షయా వేదితవ్యమ్ । భార్యయాపి సవర్ణయైవపరివేషణం కార్యమ్ । తథా చ నారాయణః — ॥ శ్లో ॥ యద్ద్రవ్యం యత్పవిత్రంచ యత్పిత్ర్యం యత్సుఖావహమ్ । ద్విజాదిభ్యస్సవర్ణాయా హస్తేనైవతుదీయతే ॥ * ॥ ఇతి । హస్తేన - హస్తద్వయేనేత్యర్థః , “ ॥ శ్లో ॥ ఉభాభ్యామపి హస్తాభ్యామాహృత్యపరివేషయేత్ । ” ఇతి స్మరణాత్ । హస్తద్వయేనాపి న సాక్షాద్దేయమ్ , కింతు దర్వ్యాదిద్వారా । అతఏవ వృద్ధశాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ హస్తదత్తాస్తుయేఽస్నేహాలవణవ్యఞ్జనాదయః । దాతారం నోపతిష్ఠన్తి భోక్తా భుఞ్జీతకిల్బిషమ్ ॥ నాపవిత్రేణహస్తేన నైకేన నవినాకుశమ్ । నాయసేనాయసేనైవ శ్రాద్ధేతుపరివేషయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆయసే - అయోమయేపాత్రే, నైవపరివేషయేదిత్యర్థః । ప్రశస్తాని పరివేషణపాత్రాణ్యాహవిష్ణుః — ॥ వా ॥ ఘృతాదిదానే తైజసాని పాత్రాణి ఫల్గుపాత్రాణివా ప్రశస్తాని । అత్రచపితృగాథాభవతి ॥ శ్లో ॥ సౌవర్ణ రాజతాభ్యాంచ ఖాడ్గేనౌదుమ్బరేణవా । దత్తమక్షయతాంయాతి ఫల్గుపాత్రేణ వాపునః ॥ * ॥ ఇతి । ఖాడ్గేన - ఖడ్గమృగశృఙ్గకృత దర్వ్యాదినా , ఫల్గుపాత్రేణ - కాకోదుమ్బరికాఖ్యదారుకృత దర్వ్యాదినా । అనిషిద్ధదర్వ్యాద్యసమ్భవే చన్ద్రికాయాముక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ కృత్వావాన్తరితం దేయం పర్ణేనాథతృణేనవా ॥ * ॥ ఇతి । హస్తేనాహృత్యదానస్య నిషిద్ధత్వాత్పర్ణాదినాఽన్తరితం కృత్వాదేయమిత్యర్థః । శౌనకః — ॥ శ్లో ॥ పాకం సర్వముపానీయ సంవేద్యచపృథక్పృథక్ । విధినాదైవపూర్వంతు పరివేషణమారభేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సంవేద్య - భోక్తౄణామన్నగుణాన్సంవేదితాన్ కృత్వేత్యర్థః , “ ॥ శ్లో ॥ భక్ష్యభోజ్యగుణానుక్త్వా భోజయేద్బ్రాహ్మణాంశ్శనైః । ” ఇతిబృహస్పతిస్మరణాత్ । పురాణే — ॥ శ్లో ॥ తప్యమానాస్తపస్తీవ్రం ప్రేషితాబ్రహ్మశాసనాత్ । విశ్వేదేవాస్తురక్షార్థం పితృయజ్ఞేషుసర్వదా ॥ అతఃపూర్వం ప్రదాతవ్యం తేభ్యోఽన్నం పితృక

ర్పణే ॥ * ॥ ఇతి । మనుః — ॥ శ్లో ॥ గుణాంశ్చసూపశాకాద్యాన్ పయోదధిఘృతంమధు । విన్యసేత్ప్రయతస్సమ్యగ్భూమావేవ సమాహితః ॥ * ॥ ఇతి । గుణాన్ - అన్నానుగ్రాహకతయాగుణభూతాన్ సూపాదీన్ , భూమావితి తేషు స్వల్పభాజనేషు ప్రక్షిపేన్నప్రధానాన్నగ్ధమహాభాజనే నిహితేష్విత్యర్థః । తథాచహారీతః — ॥ వా ॥ భూమావేవనిదధ్యాన్నోపర్యుపరిపాత్రాణి ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామిదంవ్యాఖ్యాతమ్ — ॥ వా ॥ యాన్యుపరిపాత్రాణి మహాభాజనోపరి నిధేయాని ఘృతాద్యాధారభూతాని స్వల్పపాత్రాణితాని శ్రాద్ధే భూమావేవ నిదధ్యాన్నమహాభాజనస్యోపరి ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥శ్లో॥ భోజ్యపాత్రే నాజ్యపాత్రముపపాత్రేషునిక్షిపేత్ భోజ్యేనిక్షిప్యచేన్మూఢస్తత్-సురాపానసమంహితత్ ॥ అన్నేచపాయసేచైవ సూపేచస్థాపితంఘృతమ్ । మోహాద్యదిచభుఞ్జీత సురాపాయిసమోభవేత్ ॥ సూపంచ పాయసంచాజ్యం దద్యాద్భోక్తుశ్చదక్షిణే । తైలపక్వంతథా వామే శేషేష్వనియమః స్మృతః ॥ * ॥ ఇతి .

అథ పాత్రాభిమన్త్రణాదిః

సమావదితంసర్వం పాత్రేషు ప్రక్షిప్య పాత్రాభిమన్త్రణం కుర్యాత్ । తదాహప్రచేతాః — ॥ వా.॥ సర్వంప్రకృతందత్వా పాత్రమాలభ్యజపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తత్రవిశేషమాహయాజ్ఞవల్క్యః — ॥శ్లో॥ దత్వాఽన్నం పృథివీతేపాత్రమితిపాత్రాభిమన్త్రణమ్ । కృత్వేదం విష్ణురిత్యన్నే ద్విజాఙ్గుష్ఠం నివేశయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । "పృథివీతేపాత్రమ్" ఇత్యాదినామన్త్రేణపాత్రాభిమన్త్రణంకృత్వా "ఇదంవిష్ణుః"ఇత్యనయర్చాఽన్నే ద్విజాఙ్గుష్ఠం నివేశయేదిత్యర్థః । కాత్యాయనః— ॥ వా ॥ వైష్ణవ్యర్చాయజుషాద్విజాఙ్గుష్ఠమన్నేఽవగాహ్య ॥ * ॥ ఇతి । యమస్తుసార్థవాదకమఙ్గుష్ఠనివేశనవిధిం వదన్నత్రవినియుక్తయజుర్మన్త్రస్వరూపమాహ — ॥ శ్లో ॥ అఙ్గుష్ఠమాత్రో భగవాన్ విష్ణుఃపర్యటతేమహీమ్ । రాక్షసానాంవధార్థాయ కోపవాన్ప్రహరిష్యతి ॥ తస్మాచ్ఛ్రాద్ధేషుసర్వేషు హవ్యకవ్యేష్వఙ్గుష్ఠగ్రహణంస్మృతమ్ । విష్ణోహవ్యంచకవ్యంచబ్రూయాద్రక్షేతి

చక్రమాత్ ॥ * ॥ ఇతి । తత్ర దైవేఽన్నే అఙ్గుష్ఠనివేశనాత్ప్రాక్ "విష్ణో హవ్యం రక్షస్వ" ఇతి యజుర్బ్రూయాత్, పిత్ర్యే అన్నే "విష్ణో కవ్యం రక్షస్వ" ఇతి యజుర్బ్రూయాదిత్యర్థః । అత్ర వృద్ధాచారానుసారీ ప్రయోగః । ॥ వా ॥ భోజనపాత్రేషూపస్తీర్య పిత్రాదిపాత్రేషు హుతశేషం నిధాయ సర్వేషు పాత్రేష్వన్నాని దత్వాఽభిఘార్య పాత్రస్యాధస్తాదుపరిష్టాచ్చ దర్భాన్నిక్షిపేత్ । "ఏష తే తత" ఇత్యాదిభిర్మన్త్రైః ప్రతిపురుషం క్రమాత్పిత్రాదిపాత్రదత్తపదార్థోపస్పర్శనం కేచిదిచ్ఛన్తి, అపరేతు హోమానన్తరమ్, "ఏష తే తత" ఇత్యాదిభిస్సర్వాన్నాభిమర్శనమాహుః, "సర్వముత్తరైరభిమృశేత్ కృత్స్నాన్ప్రతిపురుషమ్" ఇత్యాపస్తమ్బస్మరణాత్ । తత ఉపవీతీ దక్షిణం జాన్వాచ్య ఉదఙ్ముఖః ప్రథమం దేవార్థమన్నమభ్యుక్షణేనావోక్ష్య పాత్రమాలభ్య "పృథివీ తే పాత్రమ్" ఇత్యాభిర్మన్త్రైః "ఇదం విష్ణుర్విచక్రమే" ఇత్యృచా "విష్ణో హవ్యం రక్షస్వ" ఇతి యజుషా చ ద్విజాఙ్గుష్ఠం నివేశ్య, ప్రాచీనావీతీ సవ్యం జాన్వాచ్య దక్షిణాముఖః పిత్ర్యం పరివిష్టమన్నమభ్యుక్షణేనావోక్ష్య పాత్రమాలభ్య జపాద్యఙ్గుష్ఠనివేశనాన్తం కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఏతచ్చ దైవే పిత్ర్యే చ బ్రాహ్మణానేకత్వే ప్రతిబ్రాహ్మణపాత్రం కార్యమ్, "ఏకైకస్యాథ విప్రస్య గృహీత్వాఽఙ్గుష్ఠమాదరాత్" ఇతి స్మృతేః .

అనన్తరకర్తవ్యమాహ విష్ణుః — ॥ వా ॥ నమో విశ్వేభ్యో దేవేభ్య ఇత్యన్నమాదౌ ప్రాఙ్ముఖయోర్నివేదయేత్, పిత్రే పితామహాయ ప్రపితామహాయ చ నామగోత్రాభ్యాముదఙ్ముఖేషు ॥ * ॥ ఇతి । చతుర్వింశతిమతేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పాత్రాలమ్భం ద్విజః కుర్యాదిదం వోఽన్నమితీరయన్ ॥ * ॥ ఇతి । పాత్రాలమ్భనం వామహస్తేన కృత్వా అన్నత్యాగాత్ప్రాక్ పాత్రమనుత్సృజన్నేవ "విశ్వేదేవా ఇదం వోఽన్నమ్" ఇత్యుచ్చారయన్నన్నత్యాగం కుర్యాదిత్యర్థః । వైశ్వదేవికాన్నత్యాగప్రకారమాహాత్రిః — ॥ శ్లో ॥ హస్తేన ముక్తమన్నాద్యమిదమన్నమితీరయేత్ । స్వాహేతి చ తతః కుర్యాత్స్వసత్తావినివర్జనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పరివేషకహస్తేన ముక్తం పరివిష్టమన్నాద్యం ఇదమన్నమితి విశ్వేభ్యో దేవేభ్య ఇతి దేవతోద్దేశకశబ్దో

చ్చారణానన్తరం ఉచ్చారయేత్ , తత ఇదమన్నమిత్యుదీరణానన్తరం హవిర్దానప్రకాశకం స్వాహేతి మన్త్రముచ్చారయేత్ , తతో నమ మేతి స్వత్వపరిత్యాగం కుర్యాదిత్యర్థః । పిత్రాదిభ్యోఽన్నత్యాగప్రకారమపి సప్రవాహ — ॥ శ్లో ॥ గోత్రసమ్బన్ధనామానిఇదమన్నంతతస్స్వధా । పిత్రుక్రమాముదీర్యేతి స్వసత్తాంవినివర్తయేత్ ॥ * ॥ ఇతి ॥ పితాద్రిక్రమాద్గోత్రసంబన్ధనామోచ్చారణపూర్వకం దేవతోద్దేశంకృత్వా "ఇదమన్నమ్" ఇతి ప్రదేయద్రవ్యంనిర్దిశ్య "స్వధా" ఇతి కవ్యదానప్రకాశకమన్త్రముచ్చార్య "నమమ" ఇతి స్వత్వపరిత్యాగంకుర్యాదిత్యర్థః । సఙ్గ్రహే ॥ శ్లో ॥ అన్నంబ్రహ్మాత్మకంధ్యాత్వా ద్విజమాత్మానమేవచ । శ్రాద్ధభూమింగయాంధ్యాత్వా భోక్తారంచగదాధరమ్ ॥ ఉదీర్య గోత్రసంబద్ధ నామానిచతతఃపరమ్ । ఇదమన్నంతతస్స్వాహా స్వధాశబ్దౌయథోచితమ్ ॥ ఉదీర్యచనమశ్శబ్దం నమమేతితతోవదేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రప్రయోగశ్చన్ద్రికాదావుక్తః — ॥ వా ॥ అన్నేఽఙ్గుష్ఠనివేశనానన్తరం దక్షిణహస్తేనయవసహితముదకమాదాయ సవ్యహస్తేన పాత్రమాలభ్య ఇదమన్నంహవిర్బ్రాహ్మణఆహవనీయార్థే ఇయంభూర్గయా అయంభోక్తాబ్రాహ్మణోగదాధరఃపురూరవార్ద్రవసంజ్ఞకేభ్యో విశ్వేభ్యోదేవేభ్య ఇదంపరివిష్టమన్నమాతృప్తేఃపరివేక్ష్యమాణంచస్వాహానమమేతిత్యక్త్వా, భాజనసమీపే యవసహితముదకంనినీయ భక్త్యాప్రణామంకుర్యాత్ । తతః పైతృకబ్రాహ్మణసన్నిధౌ దక్షిణాముఖఉపవిశ్య దక్షిణహస్తేనతిలానుదకంచాదాయ వామహస్తేనపాత్రమాలభ్య బ్రాహ్మణోగదాధరఇత్యన్తముక్త్వా అస్మత్పిత్రేఅముకగోత్రాయాముకశర్మణే వసురూపాయఇదం పరివిష్టమన్నమాతృప్తేః పరివేక్ష్యమాణంచ స్వధానమోనమమేతి త్యక్త్వా భాజనసమీపే తిలసహిత జలంనినీయ ప్రణామం కుర్యాత్ , పితామహాయాముకశర్మణే రుద్రరూపాయప్రపితామహాయాముకశర్మణే ఆదిత్యరూపాయేతివిశేషః ॥ * ॥ ఇతి । "అదత్తమన్నం విప్రస్తు పాణినాస్పృశతేయది । త్రయస్తేనరకంయాన్తి దాతాభోక్తాతథాపితా ॥ " ఇతి స్మృత్యన్తరమ్ । అత్రవిష్ణుపురాణమ్ — ॥ శ్లో ॥ పితాపితామహశ్చైవ తథైవప్రపి

తామహః । తృప్తిం ప్రయాన్తు మే భక్త్యా యన్మయైతదుదాహృతమ్ ॥ యజ్ఞేశ్వరో హవ్యసమస్తకవ్యభోక్తాఽవ్యయాత్మా హరిరీశ్వరోఽత్ర । తత్సన్నిధానాదపయాన్తు సద్యో రక్షాంస్యశేషాణ్యసురాశ్చ సర్వే ॥ * ॥ ఇతి । పురాణాన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఈశానవిష్ణుకమలాసనకార్తికేయవహ్నిత్రయార్క-రజనీశగణేశ్వరాణామ్ । క్రౌఞ్చామరేన్ద్రకలశోద్భవకాశ్యపానాం పాదాన్నమామి సతతం పితృముక్తిహేతోః ॥ ఏకోఽపి సన్బహుద్భూతం పృథగ్భూతాన్యనేకశః । త్రీన్ లోకాన్ వ్యాప్య భూతాత్మా భుఙ్క్తే విశ్వభుగవ్యయః ॥ * ॥ ఇతి .

అనన్తరకృత్యమాహ యమః — ॥ శ్లో ॥ అన్నహీనం క్రియాహీనం మన్త్రహీనం చ యద్భవేత్ । సర్వమచ్ఛిద్రమిత్యుక్త్వా తతో యత్నేన భోజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । "అచ్ఛిద్రం జాయతామ్" ఇత్యేతావదేవ బోధాయనేనోక్తమ్ । ఏతచ్చ ప్రాగేవాపోశనదానాద్వక్తవ్యమ్, " ॥ శ్లో ॥ ఆపోశనకరాగ్రాణామచ్ఛిద్రస్యతు భాషణాత్ । నిరాశాః పితరో యాన్తి దేవైస్సహ న సంశయః ॥ " ఇతి ప్రచేతఃస్మరణాత్ .

అనన్తరకర్తవ్యమాహ పారస్కరః — ॥ శ్లో ॥ గాయత్రీం త్రిస్సకృద్వాపి జపేద్వ్యాహృతిపూర్వికామ్ । మధు వాతా ఇతి తృచం మధ్విత్యేతత్త్రికం తథా ॥ * ॥ ఇతి । ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ ఆపోశనం ప్రదాయాథ సావిత్రీం త్రిర్జపేదథ । మధు వాతా ఇతి తృచం మధ్విత్యేతత్త్రికం తథా ॥ * ॥ ఇతి । ఆపోశనదానవిధానాన్నిత్యభోజనాశ్రితనియమాః పరిషేచనప్రాణాహుత్యాదయో భోక్తౄణామత్రాపి సన్తీతి గమ్యతే । అత ఏవ కస్యచిద్భోజననియమస్యాత్ర ప్రతిషేధార్థమ్, తదనుష్ఠానే దోషమాహ భరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ పితౄణామన్నమాదాయ బలిం యస్తు ప్రయచ్ఛతి । స్తైమేన బ్రాహ్మణస్తేన స సర్వస్తైయకృద్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । బలిమ్ - " ॥ శ్లో ॥ భోజనాత్కిఞ్చిదన్నాగ్రం ధర్మరాజాయ వై బలిః । " ఇత్యుక్తమిత్యర్థః । అత్రిరపి — ॥ శ్లో ॥ దత్తే వాప్యథవాఽదత్తే భూమౌ యో నిక్షిపేద్బలిమ్ । తదన్నం నిష్ఫలం యాతి నిరాశైః పితృభిర్గతైః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఆపోశనే ధార్యమాణే యస్తు భూమౌ జలం

క్షిపేత్ । తదన్నమాసురం ప్రోక్తం నదాతుఃపారలౌకికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । "॥ శ్లో ॥ ఆపోశనంనగృహ్ణీయాత్స్వయమేవనృపోత్తమ । అన్యైర్దక్షిణపార్శ్వస్థైరన్నస్యోపరిగృహ్యతామ్ ॥" ఇతిబ్రహ్మాణ్డపురాణమ్.

ప్రాణాహుత్యనన్తరకర్తవ్యమాహయాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ సవ్యాహృతికాం గాయత్రీం మధువాతా ఇతితృచమ్ । జప్త్వాయథాసుఖం వాచ్యం భుఞ్జీరంస్తేపివాగ్యతాః ॥ * ॥ ఇతి । యథాసుఖమిత్యత్రజుషధ్వమిత్యధ్యాహారః । అతఏవవ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ జుషధ్వమితి తేచోక్తాస్సమ్యగ్విధృతభాజనాః । కృతమౌనాస్సమశ్నీయురాపోశానాదనన్తరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । విధృతభాజనాః - వామహస్తధృతభోజనపాత్రా ఇత్యర్థః । ఏతచ్చాన్ననివేదనప్రభృతికర్తవ్యమ్ । యదాహ వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ ఉభయోర్హస్తయోర్ముక్తం పితృభ్యోఽన్నం నివేదితమ్ । తదన్నం సంప్రతీచ్ఛన్తి హ్యసురానష్టచేతసః ॥ తస్మాదశూన్యహస్తేనకుర్యాదన్నముపస్థితమ్ । భాజనంతు సమాలభ్య తిష్ఠేదోచ్ఛేషణాద్ద్విజః ॥ * ॥ ఇతి । అఙ్గుష్ఠనివేశనప్రభృతి భోజనసమాప్తిపర్యన్తం వామహస్తేన భాజనమపరిత్యజన్నేవవర్తేత, కణ్డూయనాద్యర్థం వామహస్తవ్యాపారసమయే తు దక్షిణహస్తేన భోజనపాత్రం సమాలభ్యవర్తేతేత్యర్థః । అఙ్గుష్ఠనివేశనాత్పూర్వం భోక్త్రాఽన్నస్పర్శోనకర్తవ్యః, "అన్నస్పర్శోనకర్తవ్యః ప్రాగఙ్గుష్ఠనివేశనాత్" ఇతిస్మృతేః । విష్ణుపురాణే — ॥ శ్లో ॥ తతోఽన్నం మృష్టమత్యర్థమభీష్టమతిసత్కృతమ్ । దత్వాజుషధ్వమిచ్ఛాతో వాచ్యమేతదనిష్ఠురమ్ ॥ భోక్తవ్యంతైశ్చతచ్చిత్తైర్మౌనిభిస్సుముఖైస్సుఖమ్ । అక్రుధ్యతాచాత్వరతా దేయంతేనాపి భక్తితః ॥ * ॥ ఇతి । పారస్కరః — ॥ శ్లో ॥ సఙ్కల్ప్యపితృదేవేభ్యస్సావిత్రీమధుమజ్జపః । శ్రాద్ధంనివేద్యాపోశనం జుషిపైత్ర్యేషోఽథభోజనమ్ ॥ * ॥ ఇతి.

అభిశ్రవణమ్

భోజనోపక్రమాదనన్తరకర్తవ్యమాహకాత్యాయనః — ॥ వా ॥ అశ్నత్సుజపేద్వ్యాహృతిపూర్వాం గాయత్రీం సప్రణవాం సకృత్త్రిర్వారక్షోఘ్నీః పిత్ర్యమన్త్రాన్పురుషసూక్తమప్రతిరథమన్యానిచ పవిత్రాణి ॥ * ॥ ఇతి । రక్షోఘ్నీః - "కృణుష్వపాజః ప్రసితిన్నపృథ్వీ

మ్" ఇత్యాద్యా ఋచః, పిత్ర్యమన్త్రాః - "ఉదీరతామవర ఉత్పరా
సః" ఇత్యాదయః, అప్రతిరథమ్ "ఆశుశ్శిశానః" ఇతిసూక్తమ్ । మ
నురపి — ॥ శ్లో ॥ స్వాధ్యాయం శ్రావయేత్పిత్ర్యే ధర్మశాస్త్రాణిచైవ
హి । ఆఖ్యానానీతిహాసాంశ్చ పురాణాన్యఖిలానిచ ॥ * ॥ ఇతి । యా
జ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ అన్నమిష్టం హవిష్యంచ దద్యాదక్రోధనోఽత్వరః ।
ఆతృప్తేస్తు పవిత్రాణి జప్త్వా పూర్వజపంతథా ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర విజ్ఞా
నేశ్వరః — ॥ వ్యా ॥ ఆతృప్తేః, పవిత్రాణి - శ్రీపురుషసూక్తపవమానప్ర
భృతీని, జప్త్వా, తృప్తాన్ జ్ఞాత్వా, పూర్వోక్తజపంచ - "సవ్యాహృతి
కాంగాయత్రీం మధువాతా ఇతితృచమ్" ఇత్యుక్తంజపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సా
యణీయే — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధభోజనకాలేతు కర్తాభ్రాతా సుతోఽపివా ।
దౌహిత్రో వాఽథపౌత్రో వా సపిణ్డో వా విచక్షణః ॥ యస్త్వభిశ్రావయే
ద్భోక్తౄంస్తచ్ఛ్రాద్ధం పావనంభవేత్ । అన్యం వాఽఽహూయ తంవృ
త్వా శ్రావయేత్తన్నిరీక్షయేత్ ॥ శ్రాద్ధక్రియాసమాప్తౌతు ప్రదద్యాద్యజ్ఞ
పవక్షిణామ్ । అత్యుచ్చైరతిశీఘ్రంచ హిత్వైవ శ్రావయేద్బుధః ॥ రక్షో
ఘ్నం పైతృకంచైవ దివాకీర్త్యయుతం తథా । వైష్ణవం త్రిసుపర్ణంచ నాచి
కేతం తథాపఠేత్ ॥ రక్షోఘ్నాదిజపేఽశక్తో జపేత్పురుషసూక్తకమ్ । త
త్రాప్యశక్తో గాయత్రీ మాతృప్తేరసకృజ్జపేత్ । ఏకోద్దిష్టేచ సాపిణ్డ్యే షోడ
శేష్వనుమాసికే ॥ ఏషు న శ్రావయేత్సూక్తమన్యత్ర శ్రావయేద్బుధః ॥ * ॥
ఇతి । " ॥ శ్లో ॥ అభిశ్రవణహీనం యచ్ఛ్రాద్ధం కుర్వీతమూఢధీః । తదన్నం
మాంసతుల్యం స్యాత్తద్గేహమసురాలయమ్ ॥ " ఇతిస్మృత్యన్తరమ్ । స్మృ
త్యర్థసారే — ॥ శ్లో ॥ నాన్దీముఖే గయాశ్రాద్ధే నవశ్రాద్ధే చ మాసికే । స
పిణ్డీకరణశ్రాద్ధే నజపేత్పితృసూక్తకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । జపోయముపవీతినాక
ర్తవ్యః, అతఏవ జమదగ్నిః — ॥ శ్లో ॥ అపసవ్యేనకర్తవ్యం సర్వం శ్రా
ద్ధం యథావిధి । సూక్తస్తోత్రజపం ముక్త్వా విప్రాణాంచ విసర్జనమ్ ॥ * ॥ ఇతి.

॥ దాతృభోక్తృనియమాః ॥

దాతృభోక్తృనియమమాహ వృద్ధశాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ అపేక్షి
తం యోనదద్యాచ్ఛ్రాద్ధార్థముపకల్పితమ్ । కృపణో మన్దబుద్ధిస్తు నచశ్రా
ద్ధఫలంలభేత్ ॥ అపేక్షితం యాచితవ్యం శ్రాద్ధార్థముపకల్పితమ్ । నయా

చ తేద్విజో మూఢస్సభ వేత్పితృఘాతుకః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అపేక్షితం ద్విజో మోహాద్భుఞ్జానో యో న యాచతే । అపేక్షితం యో న దద్యాత్తావుభౌ పితృఘాతుకౌ ॥ * ॥ ఇతి । నిగమేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అవశ్యకఃర్థయేచ్ఛ్రాద్ధే పిత్రర్థముపకల్పితమ్ । నయాచతే ద్విజో మూఢస్సభ వేత్పితృఘాతుకః ॥ అపేక్షితం యో న దద్యాచ్ఛ్రాద్ధార్థముపకల్పితమ్ । అథ కృచ్ఛ్రాసు ఘోరాసు తిర్యగ్యోనిషు జాయతే ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు యమేనోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ కృచ్ఛ్రాద్ద్వాదశరాత్రేణ ముచ్యతే కర్మణస్తతః । తస్మాద్ద్విర్ద్వాన్నైవదద్యాన్నయాచేన్నచదాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి, యదప్యుక్తం వాయుపురాణే — ॥ శ్లో ॥ యాచతేయదిదాతారం బ్రాహ్మణో జ్ఞానదుర్బలః । పితరస్తస్య కుప్యన్తి దాతుర్భోక్తుర్న సంశయః ॥ * ॥ ఇతి, తచ్ఛ్రాద్ధార్థముకల్పితవస్తువిషయమ్ , సామాన్యేనాభిధానాత్ । శ్రాద్ధార్థముపకల్పిత వస్తువిషయత్వేఽపి అత్యన్తాధికం దాతా నదద్యాద్భోక్తా చ న ప్రతిగృహ్ణీయాత్ । తథా చ శఙ్ఖలిఖితౌ — ॥ వా ॥ నాత్యధికం దద్యాన్న ప్రతిగృహ్ణీయాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అనపేక్షితవస్తునో నివారణప్రకారమాహ నిగమః — ॥ శ్లో ॥ నాన్నపానాదికం శ్రాద్ధే వారయేన్ముఖతః క్వచిత్ । అశిష్టత్వాద్బహుత్వాచ్చ వారణం హస్తసంజ్ఞయా ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖలిఖితావపి — ॥ వా ॥ అన్నపానం ప్రభూతమితి న బ్రూయురన్యత్ర హస్తసంజ్ఞాయాః ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం యాచనమపి న ముఖతః కుర్యాత్ , “ ॥ శ్లో ॥ యాచనం ప్రతిషేధశ్చ కర్తవ్యం హస్తసంజ్ఞయా । ” ఇతి స్మృతేః , మౌనభఙ్గప్రసఙ్గాచ్చ । అపేక్షితం వస్తు దదామీత్యుక్త్వా న దద్యాత్ । తథా చ యమః — ॥ శ్లో ॥ యావదర్థవిష్యం భవతి యావదిష్టం ప్రదీయతే । తావదశ్నన్తి పితరో యావన్నాహ దదామ్యహమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పరివిష్టవస్తుషు యన్నిరవశేషతయా భుక్తం యచ్చ భోక్తుం పునర్గృహ్యతే తత్తస్యేష్టమిత్యనుమాయ ప్రదర్శ్య ప్రతిషేధసూచనాభావే దేయమ్ , తథా చ స ఏవ — ॥ శ్లో ॥ యద్యద్రోచేత విప్రేభ్యస్తద్దద్యాదవిమత్సరీ । న చాత్యన్తాధికం దద్యాద్దదామీతి న కీర్తయేత్ ॥ ఆనీయ దర్శయేదగ్రే జ్ఞాత్వేచ్ఛాం పరివేషయేత్ ॥ * ॥ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ అన్నపా

నకశీతోదం దద్యాదేవావలోకితః । వక్తవ్యేకారణే సంజ్ఞాం కుర్వన్భుఞ్జీత పాణినా ॥ * ॥ ఇతి । బ్రహ్మాణ్డపురాణే — ॥ శ్లో ॥ నిరాశోఽనిత్యభుగ్విప్రశ్శ్రాద్ధకర్తాఽథయాచితః । విష్ణుస్సర్వాత్మకోభుఙ్క్తే ఇతిమత్వానదోషభాక్ ॥ నచాశ్రుపాతయేజ్జాతు నశుక్తాఙ్గిరమీరయేత్ । నచోదీక్షేతభుఞ్జానం నచకుర్వీతమత్సరమ్ ॥ నదీనో నాపివాక్రుద్ధో నచైవాన్యమనానరః । ఏకాగ్రమాధాయమనశ్శ్రాద్ధంకుర్యాత్సదాబుధః ॥ * ॥ ఇతి । శుక్తామ్ - నిష్ఠురామ్ । మనుః — ॥ శ్లో ॥ నాశ్రమాపాతయేజ్జాతు నకుప్యేన్నానృతం వదేత్ । నపాదేనస్పృశేదన్నంనచైతదవధూనయేత్ ॥ అస్రంగమయతిప్రేతాన్ కోపోఽరీననృతంశునః । పాదస్పర్శస్తు రక్షాంసి దుష్కృతీరవధూననమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అస్రమ్ - బాష్పః, తదన్నమ్, ప్రేతాన్ - పిశాచాన్, గమయతి, నపితౄనిత్యర్థః । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ క్రోధేనైవచయద్దత్తం యద్దత్తం త్వరయాపునః । యాతుధానావిలుమ్పన్తి జల్పన్వాచోపపాదితమ్ ॥ స్విన్నగాత్రోనతిష్ఠేత్తు సన్నిధౌచద్విజన్మనామ్ ॥ * ॥ ఇతి । కార్ష్ణాజనిః — ॥ శ్లో ॥ భక్ష్యభోజ్యాని చోష్యాణి పేయ లేహ్యయుతానిచ । సర్వశ్రేష్ఠానిమోదద్యాత్సర్వశ్రేష్ఠ భవేన్నరః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ మృత్పాత్రగతమర్ఘ్యంచ మృత్తికాగన్ధలేపనమ్ । మార్జారోచ్ఛిష్టశేషంచ నిరాశాః పితరోగతాః ॥ నవదేన్మానుషీంవాచం నచైవాశ్రూణిపాతయేత్ । తర్జన్యాం రజతం ధృత్వా యత్పితృభ్యః ప్రదీయతే ॥ అన్యోస్తిపరమాణ్వానామస్యాన్తోనహివిద్యతే । శ్రాద్ధకర్తా వృతానాంచేత్పఙ్క్త్యావన్యంతుభోజయేత్ ॥ పితరస్తస్యషణ్మాసంచణ్డాలోచ్ఛిష్టభోజినః ॥ * ॥ ఇతి । యత్తుమనువచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణం భిక్షుకంవాపి భోజనార్థముపస్థితమ్ । బ్రాహ్మణైరభ్యనుజ్ఞాతశ్శక్తితః ప్రతిపూజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి, యదపిస్మృత్యన్తరవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ ఉపవిష్టేషువిప్రేషు యద్యాగచ్ఛేద్ద్విజోఽతిథిః । నిమన్త్రితైరనుజ్ఞాతః కామంతమపిభోజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి తత్, పఙ్క్త్యన్తరే తద్దైవభోజనీయత్వపరమ్ । అతఏవచన్ద్రికాయామ్ — ॥ వా ॥ యదాఽతిథిరోభ్జనార్థముపవిష్టస్తదాతం గన్ధపుష్పాదిభిరభ్యర్చయిత్వాపితృభ్యోఽ

న్న త్యాగానన్తరమస్మై బ్రాహ్మణాయ విష్ణురూపాయ శివరూపాయ వే
దగాన్నం పరివిష్టమాత్రమ్పైఃపరివేక్ష్యమాణంచ న మమేతి తదర్థం పరివిష్టమ
న్నం త్యజేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్నపానదాతా లవణాదిషు న్యూనాధిక్యా
భావేన హవిషస్సాద్గుణ్యంపునఃప్రదానార్థం నపృచ్ఛేదిత్యాహశఙ్ఖః —
॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధేనియుక్తాభుఞ్జానానపృచ్ఛేల్లవణాదిషు । ఉచ్ఛిష్టాఃపి
తరోయాన్తి పృచ్ఛతోనాత్రసంశయః ॥ బాహూఃపతతి దాతుర్వై జిహ్వా
భోక్తుస్తుఛిద్యతే ॥ * ॥ ఇతి .

శ్రీ భోక్తృనియమాః

భోక్తృనియమమాహప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ పీత్వాఽఽపోశనమశ్నీ
యాత్పాత్రేదత్తమగర్హితమ్ । సర్వేన్ద్రియాణాం చాపల్యం నకుర్యా
త్పాణిపాదయోః ॥ * ॥ ఇతి । భోజనార్థవ్యాపారాదధికవ్యాపారఇన్ద్రి
యాణాంచాపల్యమ్ , తత్రదోషమాహహారీతః — ॥ శ్లో ॥ ఉద్ధృత్య
పాణిం విహరేత్ సక్రోధోవిస్మయాన్వితః । శ్రాద్ధకాలేతుయద్భుఙ్క్తే న
తత్ప్రీణాతివైపితౄన్ ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనః — ॥ శ్లో ॥ పాదేన
పాదమాక్రమ్యయోభుఙ్క్తేఽనాపదిద్విజః । నైవాసౌభోజ్యతేశ్రాద్ధే ని
రాశాఃపితరోగతాః ॥ * ॥ ఇతి । నిగమేఽపి — ॥ వా ॥ తూష్ణీంభుఞ్జీర
న్నవిలోకయమానాఅనుద్ధృత్యపాత్రమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తూష్ణీమ్-వాగ్వ్యా
పారమన్తరేణ, అవిలోకయమానాదిశఇత్యర్థః । మనురపి — ॥ శ్లో ॥ అత్యు
ష్ణమన్నం సర్వంస్యాద్భుఞ్జీరంస్తేచవాగ్యతాః । నచద్విజాతయోబ్రూ
యుర్దాత్రాపృష్టాహవిర్గుణాన్ ॥ యావదుష్ణంభవత్యన్నంయావదశ్నన్తి
వాగ్యతాః । తావద్ధిపితరోఽశ్నన్తి యావన్నోక్తాహవిర్గుణాః ॥ * ॥ ఇతి।
వాగ్యమనవిధానాదేవ హవిర్గుణావచనేసిద్ధేపునర్నిషేధోహస్తసఙ్కేతేనా
పి హవిర్గుణసూచననిషేధార్థః । యదాహాత్రిః — ॥ శ్లో ॥ హుంకారేణా
పి యోబ్రూయాద్ధస్తాద్వాపి గుణాన్వదేత్ । భూతలాచ్చోద్ధరేత్పాత్రం
ముఞ్చేద్ధస్తేనవాపితత్ ॥ ప్రౌఢపాదోబహిఃకక్షోబహిర్జానుకరోఽథవా ।
అఙ్గుష్ఠేనవినాశ్నాతి ముఖశబ్దేనవాపునః ॥ పీతావశిష్టంతోయాది పునరుద్ధృ
త్యవాపిబేత్ । ఖాదితార్ధంపునఃఖాదేన్మోదకాదిఫలాదివా ॥ ముఖేనవాధ

మేదన్నం నిక్షిపేద్భాజనేఽపివా । ఇత్థమన్నం ద్విజశ్శ్రాద్ధే భుక్త్వాఽగచ్ఛత్యధోగతిమ్ ॥ * ॥ ఇతి । భూతలాత్పాత్రోద్ధరణే దోషః అన్నాధారమహాభాజనవిషయః, ప్రౌఢపాదః - ఆసనాద్యారోపితపాదః, బహిఃకక్షః - ఉత్తరవాసో బహిర్భూతకక్షః ఇత్యర్థః । వృద్ధశాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ ఆసనే పాదమారోప్య యోభుఙ్క్తే తుద్విజోత్తమః । హన్తిదైవంచపిత్ర్యం చ తదన్నంతు ప్రజాంపశూన్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ న స్పృశేద్వామహస్తేన భుఞ్జానోఽన్నం కదాచన । నపాదౌనశిరోవస్తిం న పదాభాజనంస్పృశేత్ ॥ * ॥ ఇతి । నిగమేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మాంసాపూపఫలేక్ష్వాదిదన్తచ్ఛేదైర్నభక్షయేత్ । గ్రాసశేషం నపాత్రేఽస్యేత్పీతశేషంతు నోపిబేత్ ॥ * ॥ ఇతి । గ్రాసశేషమ్ - ఆస్యార్పితగ్రాసశేషమ్, భోజనపాత్రేననిక్షిపేదిత్యర్థః । సుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ అక్రోధనోఽగర్వః సమ్యగదాద్యద్యత్సర్వస్యరోచతే । ఆతృప్తేర్భోజనం తేషాం కామతోఽనవశేషణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధేభుఞ్జన్ద్విజో యస్తు బహుభాషీమితాశనః । సపాపీనరకంయాతి శ్రాద్ధహన్తాభవేద్ధ్రువమ్ ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ నకిఞ్చిద్వర్జయేచ్ఛ్రాద్ధే నియుక్తస్తుద్విజోత్తమః । నమాంసంప్రతిషేధేతనచాన్యస్యాన్నమీక్షయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ దన్తచ్ఛేదం హస్తపానం వర్జయేచ్చాతిభోజనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । హస్తపానమ్ - హస్తేనపేయాదిపానమ్, వర్జయేత్, అపితులఘుపాత్రేణైవకుర్యాత్ । అతిభోజనమ్ - తృప్త్యాసత్యామపి భోజనమిత్యర్థః । ఉశనా — ॥ శ్లో ॥ భోజనంతు ననిశ్శేషం కుర్యాత్ప్రాజ్ఞఃకథంచన । అన్యత్రదధ్నః క్షీరాద్వా క్షౌద్రాత్సక్తుభ్యఏవ చ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తుజమదగ్నినోక్తమ్ — ॥ వా ॥ ననిన్దేయుర్నావశేషయెయుః ॥ * ॥ ఇతి, తదధికావశేషవిషయమ్ । యతోనన్తరమాహసప్రవ — ॥ వా ॥ అల్పంపునరుత్స్రష్టవ్యం తస్యాసంస్కృతప్రమీతానాం భాగధేయత్వాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అసంస్కృతప్రమీతానామ్ - అనుపనీతమృతానామిత్యర్థః । ఉచ్ఛిష్టస్యాసంస్కృతప్రమీతాది భాగధేయత్వంచ మనురాహ — ॥ శ్లో ॥ అసంస్కృతప్రమీతానాం త్యాగినాంకు

లయోషితామ్ । ఉచ్ఛిష్టం భాగధేయంస్యాద్దర్భేషు వికిరేశ్చయత్ ॥ * ॥ ఇతి । త్యాగినామ్ - సన్న్యాసినామ్, కిఞ్చిదుచ్ఛిష్టందాసవర్గతృప్తయే భూమిగతంకుర్యాత్ । యత ఆహ సఏవ — ॥ శ్లో ॥ ఉచ్ఛేషణం భూమిగతం జిహ్మస్యచ శఠస్యచ । దాసవర్గస్య తత్పిత్ర్యే భాగధేయంప్రచక్షతే ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥ శేషయేద్భోజనే భుక్త్వా సర్వాన్ కిఞ్చిత్తత స్తతః । యత్తుశిష్టంభాజనేషు తదశ్నన్త్వతిహర్షితాః ॥ దాసామృతస్య యేఽన్నాది తస్మాత్తత్పరిశేషయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రమాదాద్భోక్తౄణాం పరస్పరస్పర్శే ఉచ్ఛిష్టస్పర్శేఽపి భోజనోపరమోనకార్యఇత్యాహ శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధపఙ్క్తౌతుభుఞ్జానో బ్రాహ్మణో బ్రాహ్మణంస్పృశేత్ । తదన్నమత్యజన్ భుక్త్వా గాయత్ర్యష్టశతంజపేత్ ॥ ఉచ్ఛిష్ట లేపనస్పర్శే ప్రక్షాల్యాన్యేనవారిణా । భోజనాన్తే ద్విజస్స్నాత్వా గాయత్రీంత్రిశతంజపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పాత్రేఽన్యోచ్ఛిష్టపతనేఽపి సఏవ — ॥ శ్లో ॥ ఉచ్ఛిష్టస్పర్శనం జ్ఞాత్వా తత్పాత్రం పరిహృత్యచ । అస్పృష్ట్వా పాణినాపాత్రం భూమింసమనులిప్యచ ॥ అన్యత్పాత్రం నిధాయాత్ర సర్వాన్నం పరివేషయేత్ । పరిషిచ్యతతఃపశ్చాద్భోజయేచ్చ నదోషకృత్ ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఉచ్ఛిష్టోచ్ఛిష్టసంస్పర్శే స్పృష్టపాత్రంవిసృజ్యచ । సర్వాన్నంపూర్వవద్దత్వా భోజయేత్తు ద్విజోత్తమః ॥ * ॥ ఇతి । ఉచ్ఛిష్టస్పర్శే పాత్రద్వయం పరిత్యజ్య పాత్రాన్తరయోర్ద్వావపి భోజయేదిత్యర్థః । అత్రభోక్తురుచ్ఛిష్టస్పర్శాభావే ఉచ్ఛిష్టపాత్రంపరిత్యజ్య పాత్రాన్తరేభోజయేత్, తత్స్పర్శేతు “ భోజనాన్తే ద్విజస్స్నాత్వా గాయత్రీంత్రిశతంజపేత్ । ” ఇత్యుక్తం ప్రాయశ్చిత్తమపికుర్యాత్ । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధపఙ్క్తౌతు భుఞ్జానో విణ్మూత్రోత్సర్జనంప్రతి । వ్రజేద్యదిహమూఢాత్మా శ్రాద్ధఘాతీభవేద్ధ్రువమ్॥ ఉపోష్యతద్దినేకర్తా పరేద్యుశ్శ్రాద్ధమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పితృస్థానీయవ్యతిరిక్తస్య వమనే స్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ విశ్వేదేవాద్వితీయోవా తృతీయోవాన్తికృద్భవేత్ । ప్రాణాది పఞ్చభిర్మన్త్రైర్యావద్ద్వాత్రింశసఙ్ఖ్యకమ్ । హోమశేషంసమాప్యాథ శ్రాద్ధశేషం సమాపయేత్ ॥ * ॥

ఇతి । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ ఏకపవయదావిప్రో భోజనేఛర్దితోయది ।
తద్దైవాగ్నిం సమాధాయ హోమంకుర్యాద్యథావిధి ॥ తత్ స్థాననామ
గోత్రేణచాసనాదిభిరర్చయేత్ । అన్నత్యాగంప్రకుర్వీత తతోఽగ్నౌజు
హుయాచ్చరుమ్ ॥ ప్రాణాదిపఞ్చభిర్మన్త్రై ర్గాయత్ర్యా వ్యాత్రింశ సఙ్ఖ్యక
మ్ । హోమశేషంసమాప్యాథ శ్రాద్ధశేషంసమాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి ।
ఛర్దితబ్రాహ్మణభోజనపాత్రంత్యక్త్వా లౌకికాగ్నింసమాధాయ తత్రా
గ్నౌ తత్ స్థాన నామగోత్రోచ్చారణ పూర్వకమాసనాదిభిరభ్యర్చ్య హు
తశేషంచరుం ప్రాణాదిపఞ్చభిర్మన్త్రై ష్షడావృత్తైః పునరుదానసమానా
భ్యాంచ హుత్వా శ్రాద్ధశేషం సమాపయేదితి వ్యాఖ్యాతారః । సంగ్ర
హే — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధపఙ్క్తౌతుభుఞ్జానోబ్రాహ్మణోవమతేయది । లౌ
కికాగ్నింప్రతిష్ఠాప్య తమర్చయేచ్చహుతాశనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పిత్రర్థానీ
యస్య వమనేత్రయాణాంవా వమనేపునశ్శ్రాద్ధముక్తం తత్రైవ —
॥ శ్లో ॥ పితౄణాం తత్రసర్వేషాం పితుర్వా వమనంయది । తద్దినేచో
పవాసశ్చ పితుశ్శ్రాద్ధంపరేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చ పిణ్డదానాత్ప్రా
గ్వమనే వేదితవ్యమ్, " ॥ శ్లో ॥ అకృతే పిణ్డదానేతు పితాయదివమేత్త
దా । పునఃపాకంప్రకుర్వీత శ్రాద్ధంకుర్యాద్యథావిధి ॥ * ॥ ఇతిస్మరణా
త్ । యత్తువచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ అకృతే పిణ్డదానేతు భుఞ్జానోబ్రాహ్మ
ణోవమేత్ । పునఃపాకాత్తుకర్తవ్యం పిణ్డదానంయథావిధి ॥ * ॥ ఇత్యత్ర
ద్వితీయః పిణ్డదాన శబ్దశ్శ్రాద్ధపరః । తస్మిన్నహని పునఃపాకేన శ్రాద్ధవి
ధాయకమిదం వచనద్వయం దర్శాదిశ్రాద్ధవిషయమ్, క్షయాహశ్రాద్ధస్య
పరదినేవిహితత్వాత్ । దర్శాదౌ పునఃపాకేన శ్రాద్ధకరణాసమ్భవే ఆ
మేనవాకార్యమ్, " ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధవిఘ్నే ద్విజాతీనామామశ్రాద్ధం ప్ర
కీర్తితమ్ । అమావాస్యాదినియతం మాససంవత్సరాదృతే ॥ " ఇతి మరీ
చిస్మరణాత్ । సఙ్కల్పశ్రాద్ధేఽపి త్రయాణాంవమనే పితురేకస్యవావ
మనే పునఃకరణముక్తం స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ భుక్తిక్రియాయాః ప్రా
ధాన్యంశ్రాద్ధే సఙ్కల్పసంజ్ఞికే । అతైవం పితృవిప్రాణాముపఘాతే పు
నఃక్రియా ॥ * ॥ ఇతి । యత్తువచనమ్ " ॥ శ్లో ॥ ప్రాధాన్యంపిణ్డదానస్య

భోజనస్య తదఙ్గతా । అతో భుక్తిక్రియాహానౌ శ్రాద్ధావృత్తిం న మన్యతే ॥ " ఇతి తత్, సఙ్కల్పశ్రాద్ధవ్యతిరిక్త పార్వణశ్రాద్ధే పితృస్థానీయవ్యతిరిక్తబ్రాహ్మణభుక్తిక్రియాహానివిషయమ్ । ఋగ్విధానే తు — ॥ శ్లో ॥ ఇన్ద్రాయసోమసూక్తేన శ్రాద్ధవిఘ్నో యదా భవేత్ । అగ్న్యాదిభిర్భోజనేన శ్రాద్ధం సమ్పూర్ణమేవ హి ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర ఇన్ద్రాయసోమసూక్తజపేన హోమేన భోజనేన చేతి విధానత్రయముక్తమ్, తత్ర వ్యవస్థా వ్యాఖ్యాతృభిర్దర్శితా — ॥ వా ॥ పిణ్డదానాత్పరం వమనేన శ్రాద్ధవిఘ్నే సూక్తజపేన శ్రాద్ధం సమ్పూర్ణతామేతి, పిణ్డదానాత్ప్రాక్తు పితృవ్యతిరిక్తస్యైకస్య వమనేన శ్రాద్ధవిఘ్నే హోమేన, అనేకస్య వమనేన తద్విఘ్నే హోమసూక్తజపాభ్యామ్, పితృస్థానోపవేశితస్య వమనేన తద్విఘ్నే తు పరదినే పునః శ్రాద్ధభోజనేన ॥ * ॥ ఇతి । తథా చ శౌనక ఏవ — ॥ శ్లో ॥ భోజనోపరమాత్పూర్వం ప్రక్రమాత్పరతో యది । శ్రాద్ధవిఘ్నే పునః కార్యం జపహోమా నతృప్తిదా ॥ * ॥ ఇతి ॥ శ్లో ॥ అగ్నినాశో యదా శ్రాద్ధే జ్యోతిర్యత్ర వినశ్యతి । తద్దినే చోపవాసం చ పునః శ్రాద్ధం పరేఽహని ॥ * ॥ ఇతి స్మృత్యన్తరమ్.

అన్నవికిరణాదివిధిః

అథాన్నవికిరణాదివిధిః । తత్ర ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ తృప్తిం బుద్ధ్వాన్నమాదాయ సతిలం పూర్వవజ్జపేత్ । తృప్తిం పృచ్ఛేత్తతః పృష్టా బ్రూయుస్తృప్తాః స్మ ఇత్యపి ॥ * ॥ ఇతి । పూర్వవజ్జపేదిత్యస్యార్థః కాత్యాయనేన ప్రపఞ్చితః — ॥ వా ॥ గాయత్రీం మధుమతీం మధుమధ్వితి జప్త్వా తృప్తాః స్థేతి పృచ్ఛతి ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ తృప్తాః స్థేతి చ పృష్టాస్తే బ్రూయుస్తృప్తాః స్మ ఇత్యథ ॥ * ॥ ఇతి । అనన్తరకర్తవ్యమాహ మనుః — ॥ శ్లో ॥ సార్వవర్ణికమన్నాద్యం సన్నీయాప్లావ్య వారిణా । సముత్సృజేద్భుక్తవతామగ్రతో వికిరన్భువి ॥ * ॥ ఇతి । సన్నీయ - వ్యఞ్జనైస్సహ సంయోజ్య, సార్వవర్ణికమ్ - సర్వవర్ణహితార్థముత్సృజేదిత్యర్థః । మత్స్యపురాణే — ॥ శ్లో ॥ భుక్తవత్సు తతస్తేషు భాజనోపాన్తికే నృప । ప్రోక్ష్య భూమిమథోచ్ఛిష్టభూమౌ పితృపరాయణః ॥ తతో వికిర

ణంకుర్యాద్దర్భవిధిదృష్టేనకర్మణా ॥ * ॥ ఇతి । మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥
ఉదఙ్ముఖానాంవిప్రాణాం పురతస్సోదకంతతః । అన్నంతువికిరేద్భక్త్యా పు
నర్దద్యాత్తిలోదకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుపురాణే — ॥ శ్లో ॥ తృప్తేష్వే
తేషువికిరేదన్నం విప్రేషుభూతలే । దద్యాదాచమనార్థాయ తేభ్యోవారి
సకృత్సకృత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆచమనార్థాయ - నిత్యభోజనీయమేషూక్తం
"అమృతాపిధానమసి" ఇతిమన్త్రపూర్వకం యద్గణ్డూషం తదర్థమ్, వై
శ్వదేవికవిప్రపూర్వకం ప్రతివిప్రం సకృత్సకృజ్జలందద్యాదిత్యర్థః । యా
జ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ అన్నమాదాయతృప్తాస్స్థ శేషంచైవానుమాన్యచ ।
తదన్నం వికిరేద్భూమౌ దద్యాచ్చాపస్సకృత్సకృత్ ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాఖ్యా
తమేతద్విజ్ఞానేశ్వరేణ — ॥ వా ॥ సర్వమన్నమాదాయతృప్తాస్స్థేతి
తాన్పృష్ట్వాతృప్తాస్స్మ ఇతి తైఃప్రత్యుక్తశ్శేషమప్యస్తి కింక్రియతామితి పృ
ష్ట్వా ఇష్టైస్సహభుజ్యతామిత్యభ్యనుజ్ఞాయ తదన్నం పితృస్థానీయస్య
బ్రాహ్మణస్యపురస్తాదుచ్ఛిష్టసన్నిధౌ దక్షిణాగ్రదర్భాన్తర్హితాయాం
భూమౌతిలోదకప్రక్షేపపూర్వకం "యేఅగ్నిదగ్ధాః" ఇత్యనయర్చా
నిక్షిప్య పునస్తిలోదకంప్రక్షిపేత్, తదనన్తరం బ్రాహ్మణహస్తేషు గ
ణ్డూషార్థంసకృత్సకృదపోదద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనస్తూత్తరాపోశ
నానన్తరం వికిరదానమాహ — ॥ వా ॥ స్వధాయుక్తాని బ్రాహ్మణాన్య
భిశ్రావయన్ రక్షోఘ్నానిచ నైఋతానిచ తృప్తానవఆచమయ్యాశనేష్వ
న్నశేషాన్ ప్రకిరతి "యేఅగ్నిదగ్ధాయేఅనగ్నిదగ్ధాః" ఇతి ॥ * ॥ ప్ర
చేతాశ్చ — ॥ శ్లో ॥ యేఅగ్నీతిసహాద్భిఃక్షిపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్త
రేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పితృదేవతయోర్మధ్యే భువంప్రోక్ష్యతిలాన్క్షిపేత్ ।
తతోదర్భాన్సమాస్తీర్య తూష్ణీం దత్వాతిలోదకమ్ ॥ ఉచ్ఛిష్టం తిలమి
శ్రేణ పిణ్డందద్యాత్సమాహితః । యేఅగ్నిదగ్ధామెనేతి దద్యాదుచ్ఛిష్ట స
న్నిధౌ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర కేచిదాహుః — మను యాజ్ఞవల్క్యబోధాయ
న చన్ద్రికామాధవీయ విజ్ఞానేశ్వరాదిషు "యేఅగ్నిదగ్ధాః" ఇత్యనేనై
వ వికిరదానవిధానాదన్యస్యానుక్తేస్తావన్మాత్రేణైవ వికిరదానం కార్యమితి ।
అన్యేతుప్రతిబ్రాహ్మణముచ్ఛిష్టసన్నిధౌ మన్త్రాన్తరేణ వికిరదానం కృ

త్వా "యేఽగ్నిదగ్ధాః" ఇత్యనేనోచ్ఛిష్టపిణ్డదానంచ కార్యమిత్యాహుః । తదాహాశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥ శ్రావయిత్వాచపృష్ట్వాచ దేవానాం వికిరంచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । "మధుమతీః" "అక్షన్నమీమదన్త" ఇతిచశ్రావయిత్వా సమ్పన్నం పృష్ట్వాఽనన్తరం వైశ్వదేవికం వికిరం చరేదిత్యర్థః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ మన్త్రేణవికిరంకుర్యాన్ముఖ్యబ్రాహ్మణసన్నిధౌ । అసోమపాశ్చయేదేవాయజ్ఞభాగవివర్జితాః ॥ తేషామన్నం ప్రదాస్యామి వికిరం వైశ్వదేవికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । విశ్వేదేవార్థబ్రాహ్మణయోర్ముఖ్యః ప్రథమం వృత ఇత్యర్థః । రత్నావల్యామ్ — ॥ శ్లో ॥ ఉచ్ఛిష్టైరేవ వికిరం సదైవంప్రతిపాదయేత్ । అన్యథాకురుతేయస్తు నిరాశాస్తస్యదేవతాః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేతు — ॥ శ్లో ॥ పాత్రేయవకుశాస్తీర్ణే దేవానాంవికిరంచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పాద్మే — ॥ శ్లో ॥ అనన్తరంసుతృప్తేషు తేషువిప్రేషుభక్తితః । అన్నశేషంప్రపికిరేద్దర్భేషు పిధివన్నృప ॥ అసోమపేతిమన్త్రేణ వికిరన్వైశ్వదేవికమ్ । అసంస్కృతేతి మన్త్రేణ పైతృకం పికిరం క్షిపేత్ ॥ అసంశయోభవేద్విష్ణుమనునా వైష్ణవం క్షిపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అసంస్కృతప్రమీతాయే త్యాగిన్యోయాఃకులస్త్రియః । దాస్యామి తేభ్యోవికిరమన్నం తాభ్యశ్చపైతృకమ్ ॥ ఏతేనవికిరేత్పిత్ర్యే ముఖ్యబ్రాహ్మణసన్నిధౌ ॥ * ॥ ఇతి । తథావికిరభాగినోదర్శయతి మనుః — ॥ శ్లో ॥ అసంస్కృతప్రమీతానాంత్యాగినాంకులయోషితామ్ । ఉచ్ఛిష్టంభాగధేయంస్యాద్దర్భేషువికిరేచ్చయత్ ॥ * ॥ ఇతి । మార్కణ్డేయస్తు — ॥ శ్లో ॥ యేచాపమృత్యునాకేచిన్మృత్యుంప్రాప్తాస్స్వవంశజాః । వికిరేణప్రదత్తేనతృప్తింయాన్తిచతేఽఖిలాః ॥ యేచాదన్తాఃకులేబాలాః క్రియాయోగ్యాహ్యసంస్కృతాః । సపిణ్డాస్తేతువికిరసమ్మార్జనజలాశినః ॥ * ॥ ఇతి । వికిరదానానన్తరముపవీతీ భూత్వా ఆచామేత్ । అతఏవహారీతః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధేషువికిరందత్వా యోనాచామేన్మతిభ్రమాత్ । పితరస్తస్యషాణ్మాసం భవన్త్యుచ్ఛిష్టభోజనః ॥ * ॥ ఇతి । అనన్తరముత్తరాపోశనార్థముదకందద్యాత్ । తథాచమదాలసావాక్యమ్ — ॥ శ్లో ॥ తదన్వాచమనార్థాయ దద్యాచ్చాపస్సకృత్స

కృత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ హస్తం ప్రక్షాల్య గణ్డూషం యః పిబేదవిచక్షణః । ఆసురం తద్భవేచ్ఛ్రాద్ధం పితౄణాం నోపతిష్ఠతే ॥ * ॥ ఇతి । గణ్డూషం యః పిబేత్ - భోజనాన్తే "అమృతాపిధానమసి" ఇతిమన్త్రేణాపోశనం యః పిబేదిత్యర్థః । గణ్డూషకరణాత్పూర్వం హస్తలేపనిమార్జనం తత్ప్రక్షాలనమాసనాదుత్థానం చ న కార్యమిత్యాహాశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥ ప్రాగ్గణ్డూషజలాద్భుక్త్వా న హస్తం నిర్మృజేద్బుధః । ప్రక్షాలయేచ్చ నోత్తిష్ఠేత్పీఠాద్విప్రస్స దైవహా ॥ యో భుక్త్వోత్థాయ ఆచామతి పీఠాద్విప్రస్తదాఽశుచిః । స్నాత్వా శుచిర్భవేచ్ఛ్రాద్ధే శ్రాద్ధహా చ నరాధమః ॥ * ॥ ఇతి । అస్యార్థః ప్రయోగసారకృతాఽభిహితః — ॥ వా ॥ యో భుక్త్వా పీఠాదుత్థాయోత్తరాపోశనార్థ అపఆచామతి స తదాఽశుచిర్భవేత్, స్నాత్వైవ శ్రాద్ధే శుచిర్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । గణ్డూషకరణప్రకారశ్చ తేనైవోక్తః — ॥ శ్లో ॥ అర్ధం పిబతి గణ్డూషమర్ధం త్యజతి భూతలే । ప్రీణన్తి పితరస్సర్వే యే చాన్యే భూమిదేవతాః ॥ * ॥ ఇతి । బ్రహ్మాణ్డపురాణే — ॥ శ్లో ॥ ఉత్తరాపోశనాత్పశ్చాదుచ్ఛిష్టం సంస్పృశేద్యది । హస్తం ప్రక్షాల్య వా పేయాత్తదపేయసమం విదుః ॥ ఆపోశనం న గృహ్ణీయాత్స్వయమేవ నృపోత్తమ ॥ * ॥ ఇతి । ఉచ్ఛిష్టపిణ్డం వాయసేభ్యో దద్యాత్, " ॥ శ్లో ॥ బలిం బలిభుజో యత్ర ప్రదత్తం నైవ భుఞ్జతే । నైవ తృప్తాః ప్రయాస్యన్తి పితరస్తస్య సానుగాః ॥ " ఇతి శఙ్ఖలిఖితస్మరణాత్ । హస్తప్రక్షాలనే విశేషమాహ శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ విశ్వేదేవనివిష్టానాం చరమం హస్తధావనమ్ । విసర్జనం చ నిర్దిష్టం తేషు రక్షాయతః స్థితా ॥ దైవపూర్వం తు యో దద్యాదర్ఘ్యస్తప్రక్షాలనోదకమ్ । నిరాశాః పితరో యాన్తి దేవరక్షావివర్జితాః ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణురపి — ॥ వా ॥ ఉదఙ్ముఖేష్వాచమనమాదౌ దద్యాత్తతః ప్రాఙ్ముఖేషు తతస్సుప్రోక్షితమితి శ్రాద్ధదేశం ప్రోక్ష్య దర్భపాణిస్సర్వం కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అస్యార్థశ్చన్ద్రికాయాముక్తః — ॥ వా ॥ పైతృకబ్రాహ్మణేషు ప్రథమం హస్తప్రక్షాలనపూర్వకమాచమనార్థమపో దత్వా పశ్చాద్వైశ్వదేవికబ్రాహ్మణేషు దత్వా సుప్రోక్షితమితి మన్త్రేణ శ్రాద్ధదేశం ప్రోక్ష్య దర్భపాణిస్సర్వముపరితనం కర్మజాతం కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి .

హస్తప్రక్షాలనానన్తరవిధిః

అనన్తరకర్తవ్యమాహాఽఽగస్త్యః — ॥ శ్లో ॥ అథాచాన్తేషు చాచ
మ్య వారిదద్యాత్సకృత్సకృత్ ॥ * ॥ ఇతి । మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥
పిత్ర్యాణాం నామగోత్రేణ జలందేయమనన్తరమ్ । బ్రాహ్మణానాం ద్వి
జైశ్శ్రావ్యమిదమక్షయ్యమస్త్వితి ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ వా ॥
రోచయతఇతి వైశ్వదేవాన్వాచయిత్వా పిత్ర్యాన్స్వదితమితి వాచయే
త్ ॥ * ॥ ఇతి । మత్స్యః — ॥ శ్లో ॥ స్వస్తివాచనకందద్యాదక్షయ్యో
దకమేవచ । సలిలంనామగోత్రేణ దద్యాచ్ఛక్త్యాచదక్షిణామ్ ॥ గోభూ
హిరణ్యవాసాంసి నవాని శయనానిచ । దద్యాద్యదిష్టం విప్రాణామాత్మ
నఃపితురేవహి ॥ విత్తశాఠ్యేనరహితః పితృభ్యఃప్రీతిమాచరన్ ॥ * ॥ ఇతి ।
జమదగ్నిః — ॥ శ్లో ॥ సలిలంనామగోత్రేణ దద్యాచ్ఛక్త్యాచదక్షిణామ్ ।
హిరణ్యధాన్యవాసాంసి హర్మ్యాణిశయనానిచ ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికా
యాంతు — ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణాన్ భోజయిత్వాతు దద్యాచ్ఛక్త్యాచ
దక్షిణామ్ । యద్యదిష్టతమంలోకే యచ్చాస్యదయితంగృహే ॥ తత్తద్గుణ
వతేదేయం తదేవాక్షయ్యమిచ్ఛతా ॥ * ॥ ఇతి । పారస్కరః — ॥ వా ॥
హిరణ్యంవిశ్వేభ్యోదేవేభ్యోరజతం పితృభ్యఅన్యచ్చ గోకృష్ణాజినాది
కం యావచ్ఛక్నుయాత్ ॥ శ్లో ॥ ఏకపఙ్క్త్యుపవిష్టానాం విప్రాణాంశ్రాద్ధ
కర్మణి । భక్ష్యంభోజ్యం సమందేయం దక్షిణాత్వనుసారతః ॥ * ॥ ఇతి ।
నిమన్త్రితబ్రాహ్మణవిద్యాగుణతారతమ్యేనేత్యర్థః ॥ శ్లో ॥ దాసీందా
సంచవివిధం తథైవోష్ట్రమజావికమ్ । హస్త్యశ్వరథయానంచ శ్రాద్ధక
ర్మణినిత్యశః ॥ తిలాంశ్చవివిధాన్దత్వా లభతేఫలమక్షయమ్ । పితృక
ర్మణిదత్వాతు శాలీన్భోజనపుణ్యభాక్ ॥ ధనపుష్పఫలోపేతం దత్వా
శోభనమశ్నుతే । కూపారామతటాకాని క్షేత్రఘోషగృహాణిచ ॥ దత్వాఽ
నుమోదతేస్వర్గే నిత్యమాచన్ద్రతారకమ్ । స్వాస్తీర్ణంశయనందత్వాశ్రా
ద్ధకార్యేవిభూషితమ్ । పితరస్తస్యతుష్యన్తి స్వర్గేచానన్త్యమశ్నుతే ॥ ప
ట్టకౌశేయపత్రోర్ణం తథాప్రచ్ఛాదకమ్బలమ్ । అజినంరౌరవంపట్టం ప్ర
వేణం మృగరోమజమ్ ॥ దత్వావైతానివిప్రేభ్యో భోజయిత్వా యథావి

ధి । ప్రాప్నోతిశ్రద్ధధానస్తు వాజపేయస్యయత్ఫలమ్ ॥ కౌశేయ క్షౌమ
మార్గాణి దుకూలమహతంతథా । శ్రాద్ధేష్వేతానియోదద్యాత్కామాన్సమా
నాప్నోత్యనుత్తమాన్ ॥ భక్ష్యాణిచకరమ్భంచ మృష్టాన్నం ఘృతశర్క
రాః । కృసరంమధుపర్కంచ పయఃపాయసమేవచ ॥ స్నిగ్ధముష్ణంచయో
దద్యాత్సోఽగ్నిష్టోమఫలంలభేత్ ॥ * ॥ ఇతి । హేమాద్రౌ — ॥ శ్లో ॥
లోకేశ్రేష్ఠతమంపూర్వమాత్మనశ్చాపి యత్ప్రియమ్ । సర్వం పితౄ
ణాందాతవ్యం తేషామేవాక్షయార్థినా ॥ జామ్బూనదమయం దివ్యం వి
మానంసూర్యసన్నిభమ్ । దివ్యాప్సరోభిస్సమ్పూజ్యమన్నదోలభతేఽక్షయ
మ్ ॥ ఆచ్ఛాదనంతుయోదద్యాన్మృమలం శ్రాద్ధకర్మణి । ఆయుః ప్రకృష్ట
మైశ్వర్యం రూపంచలభతేశుభమ్ ॥ యజ్ఞోపవీతం యోదద్యాత్తాప్రమకే
శ్రాద్ధకర్మణి । పవిత్రం శోభనంయానం పాదయోస్సుఖమేవచ ॥ వ్యజ
నం తాలవృన్తంచ దత్వాపిప్రాయసంస్కృతమ్ । ప్రాప్నుయాత్తల్పసం
యుక్తం శయనీయంసుఖావహమ్ ॥ శ్రాద్ధేషూపానహౌ దత్వా బ్రాహ్మణే
షుపదాభువి । దివ్యంస లభతేచక్షుర్వాజియుక్తం రథంతథా ॥ శ్రేష్ఠంచఛ
త్రంచవిమలం పుష్పమాలాదిభూషితమ్ । శ్రాద్ధేదత్వాపితృభ్యస్తు నాక
పృష్ఠేమహీయతే ॥ ముక్తావైడూర్యవజ్రాణి రత్నానివివిధానిచ । లవణా
జ్యసువర్ణాని శ్రాద్ధపాత్రాణియోఽదదాత్ ॥ రసాస్తమనుతిష్ఠన్తిహ్యాయు
స్సౌభాగ్యమేవచ ॥ పాత్రంవైతైజసందత్వా మనోజ్ఞంశ్రాద్ధకర్మణి । పా
త్రంభవతికామానాం విద్యానాంచధనస్యచ ॥ రజతంకాఞ్చనంచైవదద్యా
చ్ఛ్రాద్ధేతుకర్మణి । ప్రభుత్వంలభతేదత్వా ప్రాకామ్యంధనమేవచ ॥
ధేనుంశ్రాద్ధేషు యోదద్యాద్గృష్టింకుమ్భోపదోహనామ్ । గావస్తమను
తిష్ఠన్తి గవాంపుష్టిస్తథైవచ ॥ గన్ధవన్తివిచిత్రాణి స్థానానిసురభీణిచ । పూ
జయిత్వాతుపాత్రాణి శ్రాద్ధేసంస్కృత్యదాపయేత్ ॥ గన్ధవాహో మహాన
ద్యస్సుఖానివివిధానిచ । దాతారముపతిష్ఠన్తి స్త్రియశ్చాపి పతివ్రతాః ॥
శయనాసనయానాని భూమిం వాహనమేవచ । శ్రాద్ధేష్వేతాని యోద
ద్యాత్సోఽశ్వమేధఫలంలభేత్ ॥ సర్పిఃపూర్ణానిపాత్రాణిశ్రాద్ధేసత్కృ
త్యదాపయేత్ । కుమ్భోపదోహినీనాంచసహస్రంలభతేగవామ్ ॥ రమ్యా

నావసథార్థం దత్వా రాజసూయఫలార్ధభాక్ । తథాఽఽభరణసమ్పూర్ణాం సో
పధానాం స్వలఙ్కృతామ్ । శయ్యాం చ సుఖదాం దత్వా ద్విజోఽగ్నిష్టోమ
భాగ్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అనిమన్త్రితవిప్రేభ్యోఽపి దక్షిణాదానమాహ బృ
హస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ జ్ఞాతయో బాన్ధవా నిస్వాస్తథైవాథ చ యేపరే । ప్ర
దద్యాద్దక్షిణాం తేషాం సర్వేషామనురూపతః ॥ * ॥ ఇతి । దేవలః — ॥ శ్లో ॥
ఆచాన్తేభ్యో ద్విజేభ్యస్తు ప్రయచ్ఛేదథ దక్షిణామ్ ॥ * ॥ ఇతి । స ఏవ —
॥ శ్లో ॥ దక్షిణాం పితృవిప్రేభ్యో దద్యాత్పూర్వం తతో§ద్వయోః । సర్వం
కర్మాపసవ్యేన దక్షిణాదానవర్జితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । జమదగ్నిస్తు — ॥ శ్లో ॥
అపసవ్యం తు తత్రాపి నేత్యేవ భగవాన్యమః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర వ్యవ
స్థా దర్శితా మాధవీయే — బ్రాహ్మణోద్దేశేన దక్షిణాదానే పితృపూర్వః క్ర
మః ఉపవీతం చ, పిత్రుద్దేశేన దక్షిణాదానం ప్రాచీనావీతినా కార్యమితి ।
బ్రహ్మాణ్డపురాణే — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధభుగ్దక్షిణాం నేచ్ఛేత్కర్తాఽదాదుక్తదక్షి
ణామ్ । తావుభౌ పూర్ణకర్మాణౌ శ్రాద్ధభుఙ్నతు దోషభాక్ ॥ శ్రాద్ధభు
క్ఛ్రాద్ధకర్త్రోర్యో నాలం మే దక్షిణేతి చ । తస్మిన్స్తన్న ప్రదాతవ్యం దత్తే
త్వానర కాలయా ॥ అదత్వా దక్షిణాం శ్రాద్ధే శ్వో దాస్యామీతి యో వదేత్ ।
దినే దినే భవేద్వృద్ధిర్దక్షిణాపరిమాణతః ॥ శ్రాద్ధభుక్ఛ్రాద్ధకర్తారం స
వృద్ధిం దక్షిణాం తతః । ఏకవారం త్రివారం వా శృణుయాద్దినపఞ్చకమ్ ॥
తతః పరం న శృణుయాత్కర్తారం హన్తి దక్షిణా । పునః శ్రాద్ధం చ రేత్కర్తా
షష్ఠేఽహ్న్యయుష్వివృద్ధయే ॥ అథవాఽఽయుష్యహోమం వా చరేత్పోప్రి
క్తం మహర్షిభిః । యతిరిచ్ఛేద్దక్షిణాకాలే స్వస్వశక్త్యనుసారతః ॥ తదక్ష
యం భవేత్తృప్తిం దదాతి స్వపితౄన్ప్రతి । లక్షం లక్షపతిర్దద్యాద్దరిద్రస్తు
వరాటికామ్ । విత్తశాఠ్యం న కుర్వీత శ్రాద్ధకాలే సమాహితః ॥ సత్యాం సంపది
లోభాద్యః శ్రాద్ధం న కురుతే ద్విజః । స విజ్ఞేయో నరపశుర్గార్దభీం యోనిమావి
శేత్ ॥ తస్యపఞ్చాన్నభోక్తవ్యం భుక్త్వా చాన్ద్రాయణం చరేత్ ॥ * ॥ ఇతి ।

⟶ స్వధావాచనాది ⟵

అనన్తరకర్తవ్యమాహ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ దత్వా తు దక్షి
ణాం శక్త్యా స్వధాకారముదాహరేత్ । వాచ్యతామిత్యనుజ్ఞాతః ప్రకృతే

§ ద్వయోః - వైశ్వదేవికబ్రాహ్మణయోః.

భృయస్స్వధోచ్యతామ్ ॥ బ్రూయురస్తుస్వధేత్యుక్తే భూమౌ సిఞ్చేత్తతోజలమ్ । విశ్వేదేవాశ్చప్రియన్తాం విప్రైశ్చోక్త ఇదం జపేత్ ॥ దాతారో నోఽభివర్ధన్తాం వేదాస్సన్తతిరేవచ । శ్రద్ధాచనోమావ్యపగాద్బహు దేయంచనోస్త్వితి ॥ ఇత్యుక్త్వాచప్రియావాచః ప్రణిపత్యవిసర్జయేత్ । వాజేవాజఇతిప్రీతః పితృపూర్వం విసర్జయేత్ ॥ ప్రదక్షిణమనువ్రజ్య భుఞ్జీతపితృసేవితమ్ । బ్రహ్మచారీభవేత్తాంతు రజనీంబ్రాహ్మణైస్సహ ॥ * ॥ ఇతి । మత్స్యః — ॥ శ్లో ॥ దక్షిణాందిశమాకాఙ్క్షన్పితౄన్యాచేతమానవః । దాతారోనోఽభివర్ధన్తాం వేదాస్సన్తతిరేవచ ॥ శ్రద్ధాచనోమావ్యపగాద్బహుదేయంచనోస్త్వితి । అన్నంచనోబహుభవేదతిథీంశ్చలభేమహి ॥ యాచితారశ్చనస్సన్తు మాచయాచిష్మకఞ్చన । ఏవమస్త్వితితైర్వాచ్యం మూర్ధ్నాగ్రాహ్యంచ తేనతత్ ॥ పశ్చాద్విసర్జయేద్దైవాన్ పూర్వం పైతామహాన్ద్విజాన్ ॥ * ॥ ఇతి .

॥ షట్పిణ్డదానవిధిః ॥

విప్రవిసర్జనానన్తరం పిణ్డదానమాహాపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ భుక్తవతోఽనువ్రజ్యప్రదక్షిణీకృత్యద్వైధందక్షిణాగ్రాన్ దర్భాన్సంస్తీర్య తేషూత్తరైరపోదత్వోత్తరైర్దక్షిణాపవర్గాన్ పిణ్డాన్దత్వాపూర్వవదుత్తరైరపోదత్వోత్తరైరుపస్థాయోత్తరయోదపాత్రేణత్రిఃప్రసవ్యంపరిషిచ్యన్యుబ్జ్యపాత్రాణ్యుత్తరంయజురనవానంత్ర్యవరార్ధ్యమావర్తయిత్వాప్రోక్ష్యపాత్రాణిద్వన్ద్వమభ్యుదాహృత్య సర్వతస్సమవదాయోత్తరేణ యజుషాశేషస్యగ్రాసవరార్ధ్యం ప్రాశ్నీయాత్ ॥ * ॥ ఇతి । “ భుక్తవతో వ్రజతోబ్రాహ్మణాన్యజ్ఞోపవీత్యాగృహసీమాన్తాదనువ్రజ్య ప్రదక్షిణీకరోతి, అథప్రత్యేత్యప్రాచీనావీతీపిణ్డదాన దేశే దక్షిణాగ్రాన్దర్భాన్ద్వైధాసంస్తృణాతి తత్ర పురస్తాత్పిత్రాద్యర్థం పశ్చాన్మాత్రాద్యర్థమ్ , తతస్తేషు మార్జయన్తాం మమపితర ఇత్యాదిభిస్త్రిభిర్మార్జయన్తాం మమమాతర ఇత్యాదిభిశ్చయథార్హం దక్షిణాపవర్గమపోదత్వాఽనన్తరముత్తరైరేతత్తేతతాసావిత్యాదిభిష్షట్పిణ్డాన్దదాతి, అథపూర్వవన్మార్జయన్తామిత్యాదిభిరేవాపోదదాతి , అథోత్తరైర్యేచవోఽత్రేత్యాదిభిష్షడ్భిర్మన్త్రైర్యథా

ళిక్షం పితౄర్మాతౄంశ్చ త్రిరుపతిష్ఠతే తృప్యతేత్యనేన త్రిరావృత్తేన ఉభయాంస్తన్త్రేణ, తత ఉత్తరయా పౌత్రానభితర్పయన్తీరి త్యుభయేషాం పిణ్డాన్యుగపదుదపాత్రేణ త్రిః ప్రసవ్యమవిచ్ఛిన్నం పరిషిఞ్చ తి, అనన్తరమ్, పాత్రాణి - చెబూచూర్ధాని పిణ్డార్ధానిచ, న్యుబ్జ్య - అధోబిలానికృత్వా, ఉత్తరం యజుస్తృప్యత తృప్యత తృప్యతేత్యామ్నా నపవ త్రిరభ్యస్తమనవానమనుచ్ఛ్వసం త్ర్యవరార్ధ్యం త్రిరభ్యావృత్తి రవమామాత్రాయస్యావర్తనస్య తత్త్ర్యవరార్ధ్యం యథా భవతి తథా ఆవ ర్తయన్తి, తతశ్చావమయాపి మాత్రయా తృప్యతేతి నవకృత్వోఽభ్యసిత వ్యం భవతి, ఏవమనవానం యావచ్ఛక్త్యావర్త్య తతః పాత్రాణి న్యగ్భూ తాని ప్రోక్ష్య ద్వన్ద్వమభ్యుదాహరతి, అథ శేషస్యాన్నస్య గ్రాసావ రార్ధ్యం సర్వేభ్యోఽన్నభేదేభ్యస్సమవదాయ ఉత్తరేణ యజుషా ప్రాణే ని విష్ట ఇత్యనేన ప్రాశ్నీయాత్, ఇదం ప్రాశనం భోజనేచ్ఛాయామసత్యా మపి కార్యం కర్మాఙ్గత్వాత్ ” ఇతి తాత్పర్యదర్శనేఽస్యార్థోఽభిహితః.

॥ కాత్యాయనాదీనాం త్రిపిణ్డదానాదివిధిః ॥

పిణ్డత్రయదానమవఘ్రాణం చాహ మనుః — ॥ శ్లో ॥ త్రీంస్తు తస్మా ద్ధవిశ్శేషాత్పిణ్డాన్ కృత్వా సమాహితః । ఔదకేనైవ విధినా నివపేద్దక్షిణా ముఖః ॥ న్యుప్య పిణ్డాంస్తతస్తాంస్తు ప్రయతో విధిపూర్వకమ్ । తేషు దర్భే షు తం హస్తం నిమృజ్యాల్లేపభాగినామ్ ॥ ఉదశేషం తు నినయేచ్ఛనైః పిణ్డా న్తికం పునః । అవజిఘ్రేచ్చ తాన్ పిణ్డాన్ యథాన్యుప్తాన్ సమాహితః ॥*॥ ఇతి । ఆచమనాత్పూర్వం పిణ్డత్రయదానమాహ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ సర్వమన్నముపాదాయ సతిలం దక్షిణాముఖః । ఉచ్ఛిష్టసన్నిధౌ పిణ్డాన్ దద్యాద్వై పితృయజ్ఞవత్ ॥ మాతామహానామప్యేవం దద్యాదాచ మనం తతః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర విజ్ఞానేశ్వరః — ॥ వా ॥ పిణ్డపితృయజ్ఞ కల్పాతిదేశేన చరుశ్రపణసద్భావే అగ్నౌకరణశిష్టచరుశేషేణ సహ సర్వ మన్నముపాదాయాగ్నిసన్నిధౌ పిణ్డం దద్యాత్తదభావే బ్రాహ్మణార్థసాధిత మన్నముపాదాయ తిలమిశ్రం దక్షిణాముఖ ఉచ్ఛిష్టసన్నిధౌ పిణ్డపితృయజ్ఞ కల్పేన పిణ్డాన్ దద్యాత్, మాతామహానామపి తచ్ఛ్రాద్ధే వైశ్వదేవానా

హనాది పిణ్డప్రదానపర్యన్తం కస్మైఽవమేవకర్తవ్యమనన్తరం బ్రాహ్మణా నాముపాచమనందద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనః — ॥ వా ॥ భుక్తవత్స్వనాచాన్తేషు పిణ్డాన్నిదధ్యాదనాచాన్తేష్విత్యేకే ॥ * ॥ ఇతి । మనుస్తు — ॥ శ్లో ॥ పిణ్డనిర్వాపణం కేచిత్పురస్తాదేవకుర్వతే ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికామాధవీయయోరిదం వ్యాఖ్యానమ్ — ॥ వ్యా ॥ భోజనాత్పూర్వగ స్తాద్బ్రాహ్మణానామర్చనానన్తరమగ్నౌకరణానన్తరంవా పిణ్డనిర్వాపణం కేచిదిచ్ఛన్తి , కేచిదితి వచనాదపరే బ్రాహ్మణభోజనానన్తరమాచమ నాదర్వాగ్వాబ్రాహ్మణవిసర్జనాత్పశ్చాద్వా పిణ్డనిర్వాపణం కుర్వతఇ త్యవగమ్యతే ॥ * ॥ ఇతి । అత్రయథాస్వశాఖంవ్యవస్థా । తథాచ స్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ మునిభిర్భిన్నకాలేషు పిణ్డదానంతుయత్స్మృతమ్। తత్స్వశాఖామతంయత్ర తత్రకుర్యాద్విచక్షణః ॥ * ॥ ఇతి । లోకాక్షిస్తు — ॥ శ్లో ॥ అప్రశస్తేషుయాగేషు పూర్వంపిణ్డావనేజనమ్ । భోజనస్యప్రశస్తేషు పశ్చాదేవోపకల్పయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అప్రశస్తేషు - సపిణ్డీకరణాత్ప్రాగ్విహితేషు శ్రాద్ధేషు , భోజనాత్పూర్వం పిణ్డనిర్వాపణం సపిణ్డీకరణాదిషు ప్రశస్తశ్రాద్ధేషు పశ్చాదేవ పిణ్డనిర్వాపణమిత్యర్థః । ఏతచ్చయేషాంస్వగృహ్యేషుపిణ్డదానకాలోనోక్తస్తద్విషయమిత్యాహుః । పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ సుతృప్తైస్తైరనుజ్ఞాతస్సర్వేణాన్నేన భూతలే । సతిలేనతతఃపిణ్డాన్ సమ్యక్కృత్వాసమాహితః ॥ పితృతీర్థేన సలిలం తత్రసిఞ్చేద్యథాక్రమమ్ । దక్షిణాగ్రేషుదర్భేషు పుష్పధూపాదిపూజితమ్ ॥ స్వపిత్రేప్రథమంపిణ్డం దద్యాదుచ్ఛిష్టసన్నిధౌ । పితామహాయచైవాన్యత్తత్పిత్రేచ తథాపరమ్ ॥ దర్భమూలే లేపభుజః ప్రీణయేల్లేపకవర్షణైః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఉపమూలాన్ సమాస్తీర్యదర్భానుచ్ఛిష్టసన్నిధౌ । కృత్వాఽవనేజనం దద్యాత్త్రీంస్త్రీన్పిణ్డాన్ యథాక్రమమ్ ॥ * ॥ ఇతి । భారతేఽపి — ॥ శ్లో ॥ సతిలేనతతోఽన్నేనపిణ్డాంస్త్రీనేవపుత్రకః । పితౄనుద్దిశ్య దర్భేషు దద్యాదుచ్ఛిష్టసన్నిధౌ ॥ * ॥ ఇతి । దేవలః — ॥ శ్లో ॥ తతస్సర్వాశనంపాత్రే గృహీత్వా విధివత్స్వయమ్ । తేషాముచ్ఛేషణస్థానే తేనపాత్రేణనిక్షిపేత్ ॥ పాత్రా

శాఙ్ఖస్యపాత్రేణ పిణ్డదానం విధీయతే । రాజతౌదుమ్బరాభ్యాం వా హస్తేనైవాథవా పునః ॥ మధుసర్పిస్తిలయుతాం స్త్రీన్ పిణ్డాన్నిర్వపేద్బుధః । జానుకృత్వా తథా సవ్యం భూమౌ పితృపరాయణః ॥ * ॥ ఇతి । యథాస్వగృహ్యం పిణ్డసఙ్ఖ్యాఽవగన్తవ్యా । ఆపస్తమ్బసూత్రిణాం తు, మాసిశ్రాద్ధకల్పేనానుష్ఠాతౄణాం పిణ్డషట్కం పిణ్డపితృయజ్ఞకల్పేనానుష్ఠాతౄణాం పిణ్డత్రయమితి వివేకః । నను, ఉచ్ఛిష్టసన్నిధిరశుచిదేశో భవతీతి తత్ర కథం పిణ్డదానం విధీయత ఇత్యాశఙ్క్య హారీతః — ॥ శ్లో ॥ పితౄణామాసనస్థానాదగ్రతస్త్రిష్వరత్నిషు । ఉచ్ఛిష్టసన్నిధానం తన్నోచ్ఛిష్టాసనసన్నిధౌ ॥ * ॥ ఇతి । త్రిష్వరత్నిష్వితి ఉచ్ఛిష్టసమ్పర్కరహితాసన్నదేశోపలక్షణార్థమ్ । అత ఏవ జాతూకర్ణిః — ॥ శ్లో ॥ వ్యాసమాత్రం సముత్సృజ్య పిణ్డాంస్తత్ర ప్రదాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । భాస్కరోఽపి — ॥ శ్లో ॥ పాత్రాణాం బాహుమాత్రే వా పిణ్డదానం విధీయతే ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసోఽపి — ॥ శ్లో ॥ అరత్నిమాత్రముత్సృజ్య పిణ్డాంస్తత్ర ప్రదాపయేత్ । యత్రోపస్పర్శనం వాపి ప్రాప్నోతి న హి పిణ్డదః ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాఘ్రః — ॥ శ్లో ॥ గన్ధపుష్పాణి ధూపం చ దీపం చైవ నివేదయేత్ । యత్కిఞ్చిత్పచ్యతే గేహే భక్ష్యం భోజ్యమగర్హితమ్ ॥ అనివేద్య న భోక్తవ్యం పిణ్డమూలే కథంచన ॥ * ॥ ఇతి ।

॥ ద్వితీయావనేజన మధ్యమపిణ్డప్రాశనాదివిధిః ॥

అనన్తరకృత్యమాహ బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ సమభ్యర్చ్యోదపాత్రం తు తేషాముపరి నిక్షిపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుః — ॥ వా ॥ పిణ్డానాం నిర్వపణం కృత్వా అర్ఘ్యపుష్పధూపానులేపనాన్నాదిభక్ష్యం నివేద్యోదపాత్రమాసిఞ్చేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చ ద్వితీయావనేజనం పిణ్డపాత్రప్రక్షాలనోదకేన కార్యమ్, “ ॥ శ్లో ॥ పాత్రనిర్ణేజనేనైవ పునః ప్రత్యవనేజయేత్ ॥ ” ఇతి స్మరణాత్ । పుత్రార్థీ మధ్యమం పిణ్డం పత్న్యై ప్రదద్యాత్ । తథా చ వాయుపురాణే — ॥ శ్లో ॥ పత్న్యై ప్రజార్థం దద్యాత్తు మధ్యమం మన్త్రపూర్వకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మధ్యమం పిణ్డమిత్యర్థః । మన్త్రాస్తు మత్స్యేన దర్శితాః — ॥ శ్లో ॥ ఆధత్త పితరో గర్భమత్ర సన్తానవర్ధన

నమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మనుః — ॥ శ్లో ॥ పతివ్రతాధర్మపత్నీపితృపూజనతత్ప
రా । మధ్యమంతు తతఃపిణ్డముద్యాత్సమ్యక్సుతార్థినీ ॥ ఆయుష్మన్తం సు
తంవిన్దేద్యశోమేధా సమన్వితమ్ । ధనవన్తం ప్రజావన్తం ధార్మికం సా
త్త్వికంతథా ॥ * ॥ ఇతి । యమః — ॥ శ్లో ॥ యత్తథామధ్యమంపిణ్డం ప
త్నీప్రాశ్నాతివాగ్యతా । పుత్రకామాసపుత్రాంతాం కుర్వన్తి ప్రపితా
మహాః ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖలిఖితౌ — ॥ వా ॥ పత్నీమధ్యమంపిణ్డమశ్నీయా
దార్తవస్నాతా ॥ * ॥ ఇతి । అగృహీతగర్భాఆర్తవస్నాతేత్యుచ్యతే । తత
శ్చగృహీతగర్భా పత్నీనాశ్నీయాత్ । అతఏవైవం విధేవిషయే మధ్యమపి
ణ్డస్య ప్రతిపత్త్యన్తరమాహబృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ అన్యదేశగతాపత్నీ
గర్భిణీరోగిణీతథా । తదాతంజీర్ణవృషభశ్ఛాగోవాభోక్తుమర్హతి ॥ * ॥
ఇతి । జీర్ణః - గతరేతాః । అతఏవవాయుపురాణే — ॥ శ్లో ॥ గతవీర్య
శ్చయోహ్యశ్వోఽనడ్వాంశ్చైవతథావిధః । తయోఃపిణ్డఃప్రదాతవ్యో
యథావీర్యం నరోహతి ॥ * ॥ ఇతి । ప్రతిపత్త్యన్తరమాహాపస్తమ్బః —
॥ శ్లో ॥ యదిపత్నీవిదేశస్థాహ్యుచ్ఛిష్టాయదివామృతా । దురాత్మాఽనను
కూలాచ తస్యపిణ్డస్య కాగతిః ॥ ఆకాశంగమయేత్పిణ్డం జలస్థో దక్షిణాము
ఖః । పితౄణాంస్థానమాకాశం దక్షిణాదిక్తథైవచ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు దేవ
లేనోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ తతఃకర్మణినిర్వృత్తే పిణ్డాంశ్చతదనన్తరమ్ । బ్రా
హ్మణోఽగ్నిరజోగావా భక్షయేదప్సువాక్షిపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తత్తుప
త్న్యర్థిత్వాభావవిషయమ్, తత్సద్భావే మధ్యమపిణ్డవ్యతిరిక్తపిణ్డాన్త
రవిషయంవా । తీర్థశ్రాద్ధే పిణ్డానామప్స్వేవ ప్రక్షేపః, తదుక్తం విష్ణుధ
ర్మోత్తరే — ॥ శ్లో ॥ తీర్థశ్రాద్ధే సదాపిణ్డాన్ క్షిపేత్తీర్థేసమాహితః । ద
క్షిణాభిముఖోభూత్వా పిత్ర్యాదిక్సాప్రకీర్తితా ॥ * ॥ ఇతి .

ఉచ్ఛిష్టసంమార్జనాది

అనన్తరముచ్ఛిష్టదేశం సంమార్జయేత్ । అతఏవయాజ్ఞవల్క్యః —
॥ శ్లో ॥ పిణ్డాంస్తు గోఽజవిప్రేభ్యోదద్యాదగ్నౌజలేఽపివా । ప్రక్షిపేత్స
త్సువిప్రేషు ద్విజోచ్ఛిష్టం నమార్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అయమర్థః — స
త్సువిప్రేషు - విప్రవిసర్జనాత్ప్రాగుచ్ఛిష్టం నమార్జయేత్ , కింతు తేషు

విసర్జితేషు పిణ్డప్రతిపత్త్యాచ కృతాయాంశోధయేదితి । యత్తువ్యాసేనోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ ఉచ్ఛిష్టం నప్రమృజ్యాత్తు యావన్నాస్తమితోరవిః ॥ * ॥ ఇతి, యచ్చవసిష్ఠేనోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధేనోద్వాసనీయానిహ్యుచ్ఛిష్టాన్యాదినక్షయాత్ । చ్యోతంతేవైస్వధాకారాస్తత్పిబన్త్యకృతోదకాః ॥ * ॥ ఇతి, తద్గృహాన్తర మ్యభావవిషయమ్ । అతఏవప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ భుక్తవత్సుతతోభుక్తే కవ్యశేషం స్వగోత్రజైః । ఆసాయంశ్రాద్ధశాలాయాం ద్విజోచ్ఛిష్టం నమార్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । బన్ధుభిస్సహపితృసేవిత శేషభోజనార్థంగృహాన్తరసద్భావే ఆసాయముచ్ఛిష్టదేశశోధనంన కార్యమ్, గృహాన్తరాభావే బ్రాహ్మణేషు విసర్జితేషు పిణ్డప్రతిపత్త్యాచకృతాయాం కర్తవ్యమిత్యుక్తంభవతి.

పాత్రచాలనాది

పాత్రచాలనమాత్రం సత్సు విప్రేషు స్వస్తివాచనాత్పూర్వమవశ్యంకర్తవ్యమ్, అన్యథాదోషస్మరణాత్ । తథాచనారాయణః — ॥శ్లో॥ అచాలయిత్వాతత్పాత్రం స్వస్తికుర్వన్తియేద్విజాః । నిరాశాః పితరస్తేషాం శప్త్వాయాన్తియథాగతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । బృహస్పతిరపి — ॥శ్లో॥ భాజనేషుచతిష్ఠత్సు స్వస్తికుర్వన్తియేద్విజాః । తదన్నమసురైర్భుక్తం నిరాశైఃపితృభిర్గతైః ॥ * ॥ ఇతి । పాత్రచాలనేవిశేషమాహజాతుకర్ణిః — ॥ శ్లో ॥ పాత్రాణిచాలయేచ్ఛ్రాద్ధే స్వయంశిష్యోఽథవాసుతః । నస్త్రీభిర్నచబాలేన నాసజాత్యాకథంచన ॥ * ॥ ఇతి । భుక్తిపాత్రాణి నిఖనేత్, “ ॥ శ్లో ॥ భుక్తిపాత్రం సముద్ధృత్య నిఖనేత్తుప్రయత్నతః । అలబ్ధప్రేతకార్యేషు తస్యత్యాగోవిధీయతే ” ఇతి స్మరణాత్ । ప్రయత్నతఇతి - యథాశ్వాదిస్పర్శాభావస్తథానిఖనేదిత్యర్థః, “ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధఉచ్ఛిష్టపాత్రాణి గర్తేనిక్షిప్యగోపయేత్ । మృద్భిరాచ్ఛాదయేచ్ఛ్వాదిర్యథానస్పృశతేతథా ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । నశూద్రాయ శ్రాద్ధశేషం దద్యాత్ “ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధం దత్వాయఉచ్ఛిష్టం వృషలాయ ప్రయచ్ఛతి । పితరస్తస్యషణ్మాసం భవన్త్యుచ్ఛిష్టభోజనాః ॥ ” ఇతిస్మృతేః । స్మృతి । పితరస్తస్యషణ్మాసం భవన్త్యుచ్ఛిష్టభోజనాః ॥ ” ఇతిస్మృతేః । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ భుక్తిపాత్రస్థముచ్ఛిష్టం బాలేభ్యోయఃప్రయ

చ్ఛతి । భృత్యేభ్యో వృషళేభ్యో వా స శ్రాద్ధం హన్త్యసంశయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥ నశూద్రం భోజయేత్తస్మిన్ గృహే యత్నేన తద్దినే । శ్రాద్ధశేషం నశూద్రేభ్యో దదాదితిఖలేవ్వపి ॥ * ॥.

॥ శ్రాద్ధదినే నిత్యశ్రాద్ధాదివిధిః ॥

శ్రాద్ధదినే నిత్యశ్రాద్ధమధికృత్య మార్కణ్డేయేనోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ పృథక్పాకేన నేత్యన్యే ॥ * ॥ ఇతి । పృథక్పాకేన నిత్యశ్రాద్ధం కార్యమ్, నేత్యన్యే - నపృథక్పాకేన కార్యం కిన్తు శ్రాద్ధశేషేణైవ కార్యమిత్యన్యే మన్యన్త ఇత్యర్థః । ఏతచ్చ నిత్యశ్రాద్ధం శ్రాద్ధాన్తరే కృతే సత్యనియతమ్ । యదాహ స ఏవ — ॥ శ్లో ॥ నిత్యక్రియాం పితౄణాంచ కేచిదిచ్ఛన్తి మానవాః । నపితౄణాం తథైవాన్యే శేషం పూర్వవదాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పితౄణామ్, నిత్యక్రియామ్ - నిత్యశ్రాద్ధమ్, కేచిదిచ్ఛన్తి, అన్యే నేచ్ఛన్తి, శేషమ్ - వైశ్వదేవాదికమ్, పూర్వవదాచరేత్ - నియమేనైవ కుర్యాదిత్యర్థః । అత్ర పైఠీనసిః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధం నిర్వర్త్య విధివద్వైశ్వదేవాదికం తతః । కుర్యాద్భిక్షాం తతో దద్యాద్ధన్తకారాదికం తథా ॥ * ॥ ఇతి । తతః - పితృపాకసముద్ధృతాదన్నాదిత్యర్థః । ఆశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥ దానాథ్యయనదేవార్చా జపహోమాదికాః క్రియాః । నకుర్యాచ్ఛ్రాద్ధదివసే ప్రాగ్విప్రాణాం విసర్జనాత్ ॥ శ్రాద్ధేఽహ్ని భోజయేద్వాస్తానబాలానపి యత్నతః । ప్రాక్పిణ్డదానాద్గన్ధాద్యైరన్నాలం కుర్యాత్స్వవిగ్రహమ్ ॥ * ॥ యత్తు పైఠీనసివచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ పితృపాకాత్సముద్ధృత్య వైశ్వదేవం కరోతి యః । ఆసురం తద్భవేచ్ఛ్రాద్ధం పితౄణాం నోపతిష్ఠతే ॥ * ॥ ఇతి, తచ్ఛ్రాద్ధస్యాదౌ పృథక్పాకాదేవ వైశ్వదేవకరణం నపితృపాకాదిత్యేవంపరమ్ । అత ఏవ శ్రాద్ధభోజనాత్పూర్వం పితృపాకాద్వైశ్వదేవకరణే దోషోఽభిహితః పురాణే — ॥ శ్లో ॥ ప్రాతివాసరికో హోమశ్శ్రాద్ధాదౌ క్రియతే యది । దేవా హవ్యం న గృహ్ణన్తి కవ్యంచ పితరస్తథా ॥ * ॥ ఇతి । ఆనుశాసనికే — ॥ శ్లో ॥ యదా శ్రాద్ధం పితృభ్యశ్చ దాతుమిచ్ఛతి మానవః । తదా పశ్చాత్ప్రకుర్వీత నివృత్తే శ్రాద్ధకర్మణి ॥ తతోఽన్నేనావశిష్టేన పూజయేదతిథీనపి ॥ * ॥ ఇతి । బ్రా

హ్మణభోజనాత్పూర్వం వైశ్వదేవకరణంచ స్మృత్యన్తరేఽభిహితమ్ — ॥ శ్లో ॥ వైశ్వదేవాహుతీరగ్నావర్వాగ్బ్రాహ్మణభోజనాత్ । జుహుయాద్భూతయజ్ఞాదిశ్రాద్ధంకృత్వాతతఃస్మృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చాహితాగ్నివిషయమ్, ఏవంచశ్రాద్ధాదౌ, అగ్నౌకరణానన్తరం వా, పృథక్పాకాదేవవైశ్వదేవహోమః, నివృత్తేతుశ్రాద్ధే పితృపాకాదితి చన్ద్రికాదౌనిర్ణీతమ్ । యత్తులోకాక్షిణోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ పిత్రర్థం నిర్వపేత్పాకం వైశ్వదేవార్థమేవచ । వైశ్వదేవం నపిత్రర్థం నదార్శంవైశ్వదేవికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అస్యార్థః — పైతృకబ్రాహ్మణభోజనార్థం వైశ్వదేవికబ్రాహ్మణభోజనార్థంచ పృథక్పృథక్పాకంకుర్యాత్, దార్శమ్ - అమావాస్యాశ్రాద్ధార్థం నిరుప్తమన్నమ్, కృతేఽపి శ్రాద్ధేనవైశ్వదేవహోమార్థం భవతీతి । అత్ర “ నదార్శంవైశ్వదేవికమ్ ” ఇత్యేతదాహితాగ్నిదర్శశ్రాద్ధవిషయమ్ , తస్యదర్శశ్రాద్ధాత్ప్రాగేవ వైశ్వదేవవిధానేన శ్రాద్ధాన్తే శ్రాద్ధశిష్టేన వైశ్వదేవాయోగాత్ । అగ్నిమతాం దర్శశ్రాద్ధాత్ప్రాగేవవైశ్వదేవవిధిశ్చ తేనైవదర్శితః — ॥ శ్లో ॥ పక్షాన్తం కర్మనివర్త్య వైశ్వదేవంచ సాగ్నికః । పిణ్డయజ్ఞంతతఃకుర్యాత్తతోఽన్వాహార్యకంబుధః ॥ * ॥ ఇతి । పక్షాన్తంకర్మ - అగ్న్యన్వాధానమ్ , అన్వాహార్యకమ్ - అమావాస్యాశ్రాద్ధమిత్యర్థః । ఏవంచసాగ్నికామావాస్యాశ్రాద్ధే వైశ్వదేవార్థం పృథగేవపాక ఇతిచన్ద్రికాయామ్ “ ॥ శ్లో ॥ ఆదౌతు సమకాలేవా నైవేద్యం యోనివేదయేత్ । తతర్త్రాశ్రాద్ధహన్తాస్యాత్తచ్ఛ్రాద్ధమసురాలయమ్ ॥ ” ఇతిస్మృత్యన్తరమ్ । అత్ర యచ్చాన్యద్వక్తవ్యం తద్వైశ్వదేవప్రకరణేఽభిహితమ్.

పితృశేషభోజనమ్

వైశ్వదేవార్థం పృథక్పాకే కృతేఽపి పితృపాకశేషాదేవ భోజనమ్, “ ॥ శ్లో ॥ ప్రదక్షిణమనువ్రజ్య భుఞ్జీతపితృసేవితమ్ । ” ఇతియాజ్ఞవల్క్యస్మరణాత్ । అభోజనేదోషమాహ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధం కృత్వాతుయోవిప్రో నభుఙ్క్తేఽథకదాచన । దేవాహవ్యంనగృహ్ణన్తి కవ్యానిపితరస్తథా ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చపితృసేవితభోజనం సర్వవిధాత్పిన్య

సేవితామపాదాయకర్తవ్యమ్, తథాచమత్స్యః — ॥ శ్లో ॥ తతశ్చవై శ్వదేవాన్తే సభృత్యసుతబాన్ధవః । భుఞ్జీతాతిథిసంయుక్తస్సర్వంపితృనిషే వితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అతిథ్యాదీనామపి శేషభోజనే దోషఇతిచన్ద్రికాదౌ వ చనపురస్సరం ప్రతిపాదితమ్ —॥ శ్లో ॥ పితృశేషంతుయోభుఙ్క్తే-సౌఽ నోఽజ్ఞాతికులోద్భవాత్ । ప్రదాయకర్త్రేఽసర్వంపుణ్యం పాపమాదా యగచ్ఛతి ॥ * ॥ ఇతి । యథాశిష్టాచారస్తథాకర్తవ్యమ్ । యదాపితుః స్నవిద్యతే తదా శేషభోజనస్యావశ్యకత్వాత్సర్వమేవ పితృసేవితం లేశ తోభోక్తవ్యమ్ । అతఏవాపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ సర్వతస్సమవదాయో త్తరేణ యజుషా శేషస్య గ్రాసవరార్ధ్యం ప్రాశ్నీయాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అ సతితు పితృశేషే పాకాన్తరంకృత్వా భోక్తవ్యమేవ, “ ॥ శ్లో ॥ భుఞ్జీతై వకృతేశ్రాద్ధే పుత్రీనోపవసేద్గృహీ । ” ఇతిస్మరణాత్ । అతఏవైకాదశ్యా దౌ భోజనప్రత్యామ్నాయఃస్మర్యతే ॥ శ్లో ॥ ఉపవాసోయదానిత్యశ్రా ద్ధం నైమిత్తికంభవేత్ । ఉపవాసంతదాకుర్యాదాఘ్రాయపితృసేవితమ్॥*॥ ఇతి । ఏతదాఘ్రాణంచజ్ఞాతివిషయమ్ । తథాచబ్రహ్మాణ్డపురాణే —॥శ్లో॥ కర్తృభ్యోఽన్యైర్నభోక్తవ్యంశ్రాద్ధేప్రాప్తే హరేర్దినే । పితృశేషంతమా ఘ్రాయహ్యుపవాసఫలాప్తయే ॥ * ॥ ఇతి, “ ॥ శ్లో ॥ కర్తానోపవసేచ్ఛ్రా ద్ధే పిత్ర్యేహ్యేకాదశీదినే । తయోరప్యధికంబ్రూయుః పితృశేషం మహర్ష యః ॥ ” ఇతిచ । ఏకాదశీవ్యతిరిక్తదినే జ్ఞాతిభిరప్యవశ్యం పితృశేషం భో క్తవ్యమిత్యాహ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ పితృశేషం నయోభుఙ్క్తే కోవాజ్ఞా తికులోద్భవః । పితృద్రోహీసవిజ్ఞేయః పుత్రపౌత్రైర్వినాకృతః ॥ అతి ఇచ్ఛనోఽపికర్తాస్యాత్స్వన్నమాదాయతద్గృహే । భోక్తవ్యమేవసతుష్టం భిః పుత్రపౌత్రాభివృద్ధయే ॥ * ॥ ఇతి । పితృసేవితభోజననియమోఽను జ్ఞాపక్షఏవ । అతఏవశాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ శేషమన్నమనుజ్ఞాతం భుఞ్జీత తదనన్తరమ్ । ఇష్టైశ్శ్రాద్ధంతువిధివత్కృత్వాతుసుసమాహితః ॥ * ॥ ఇ తి. । నిగమేఽపి — ॥ వా ॥ అనుజ్ఞాతోగృహ్యేః బాలవృద్ధాంశ్చ పరితో ష్యభుఞ్జీత ॥ * ॥ ఇతి .

శ్రాద్ధదినే దాతృభోక్తృనియమః

దాతృభోక్త్రోర్నియమమాహ బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ తాంనిశాం బ్రహ్మచారీ స్యాచ్ఛ్రాద్ధకృచ్ఛ్రాద్ధికైస్సహ । అన్యథా వర్తమానౌ తౌ స్యాతాం నిరయగామినౌ ॥ * ॥ ఇతి । మత్స్యః — ॥ శ్లో ॥ పునర్భోజనమధ్వానం యానమాసన మైథునే । శ్రాద్ధకృచ్ఛ్రాద్ధభుక్చైవ సర్వమేతద్వివర్జయేత్ ॥ స్వాధ్యాయం కలహం చైవ దివాస్వాపం చ స్వేచ్ఛయా ॥ * ॥ ఇతి । యమః — ॥ శ్లో ॥ పునర్భోజనమధ్వానం భారాధ్యయనసజ్జమార్గ । సన్ధ్యాం ప్రతిగ్రహం హోమం శ్రాద్ధభుక్త్వష్టవర్జయేత్ ॥ దన్తధావనతాంబూలక్షౌరాభ్యఙ్గముభోజనమ్ । రత్యౌషధపరాన్నాని శ్రాద్ధకర్తా వివర్జయేత్ ॥ * ॥ సన్ధ్యాహోమయోః ప్రతిషేధస్త్వకృతప్రాయశ్చిత్తస్య, కృతే ప్రాయశ్చిత్తే కుర్యాత్ । అత ఏవ భవిష్యత్పురాణమ్ — ॥ శ్లో ॥ దశకృత్వః పిబేచ్చాపో గాయత్ర్యా శ్రాద్ధభుగ్ద్విజః । తతస్సన్ధ్యాముపాసీత జపేచ్చ జుహుయాదపి ॥ * ॥ ఇతి । జుహుయాదిత్యేతదన్యస్య హోతురలాభే ద్రష్టవ్యమ్, తల్లాభే తు తేనైవ హావయేత్ । యదాహ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ సూతకే చ ప్రవాసే చ హ్యశక్తౌ శ్రాద్ధభోజనే । ఏవమాదినిమిత్తేషు హావయేద్వితి యోజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । హావయేద్వేతి యద్గోభిలాదిభిరుక్తం తదేవమాదినిమిత్తేషు యోజయేదిత్యర్థః ॥ శ్లో ॥ పరేద్యురపి తత్పిత్ర్యే బ్రాహ్మణాన్ భోజయేద్ద్విజః । అనపేక్ష్య స్థితస్యైవ శాపం దత్వా వ్రజన్తి తే ॥ * ॥ ఇతి స్మృత్యన్తరమ్.

యథాశక్తి శ్రాద్ధానుష్ఠానమ్

యథాశక్తి శ్రాద్ధానుష్ఠానమాహ శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ యథా కథంచిన్నిత్యం యత్కుర్యాద్దినసత్క్రియాదిషు । పాత్రద్రవ్యాదిసంపత్సు సకామ్యఫలం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అమావాస్యాదిషు చోదితం నిత్యశ్రాద్ధం పాత్రద్రవ్యాది సంపత్త్యభావేఽపి యథాశక్తి కుర్యాదితి పూర్వార్ధార్థః । దేవలః — ॥ శ్లో ॥ పాత్రాభావే పరం కృత్వా పితృయజ్ఞవిధిం నరః । నిర్దిశ్యాప్యన్నముద్ధృత్య యత్ర పాత్రం తతో గతః ॥ పాత్రాభావే క్షిపేదగ్నౌ గవే దద్యాదథాప్సు వా । నతు పాత్రస్యాసత్వేఽపి నైత్యకస్య

విశేషతః ॥ * ॥ ఇతి । అస్యార్థః — పాత్రాభావే - అనుకల్పతయోప్యుక్తపాత్రస్యాలాభే, పితృయజ్ఞవిధిమ్ - అగ్నౌకరణమ్, కృత్వా, అన్నంభాజనేఉద్ధృత్య, నిర్దిశ్య - చతుర్థ్యన్తేనశబ్దేన దేవాన్పితౄంశ్చోద్దిశ్య, ఉద్ధృతమన్నంత్యక్త్వా అదూరేవిప్రోఽస్తిచేత్తత్రనీత్వా తస్మైతదన్నంసమర్పయేత్, దూరస్థేతు పాత్రే నిర్దిష్టమన్నమగ్నౌక్షిపేత్, అథవా గవేభక్షణార్థం ప్రయచ్ఛేత్, నద్యామ్యుదకేవాక్షిపేత్, నతుపాత్రాభావమాత్రేణకర్మణోలోపఃకార్యఇతి .

సఙ్కల్పశ్రాద్ధవిధిః

విస్తృతపార్వణానుష్ఠానాసమ్భవేతు వ్యాసేనోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ త్యక్తాగ్నేఃపార్వణంనైవ నైకోద్దిష్టం సపిణ్డనమ్ । అత్యక్తాగ్నేస్తుపిణ్డోక్తిస్తస్మాత్సఙ్కల్పభోజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । త్యక్తాగ్నేః - అవిధానేనోత్సృష్టాగ్నేః, పార్వణైకోద్దిష్టసపిణ్డీకరణాత్మకశ్రాద్ధకర్మణినైవాధికారః, పిణ్డోక్తిః - శ్రాద్ధంకర్తవ్యమిత్యుక్తిః, అత్యక్తాగ్నేరేవ శ్రాద్ధాధికారఇతి యావత్, తస్మాదత్యక్తాగ్నేరేవాశక్తౌ సఙ్కల్పవిధానేన శ్రాద్ధంకుర్యాదిత్యర్థః । తత్స్వరూపమథస్తాత్ప్రతిపాదితమ్ .

ఆమశ్రాద్ధవిధిః

పక్వద్రవ్యసమ్పాదనాసమ్భవేతు సుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ పాకాభావేఽధికారస్స్యాద్విప్రాదీనాం నరాధిప । అపత్నీనాంచసోబాఞా విదేశగమనాదిభిః ॥ సదాచైవతుశూద్రాణామామశ్రాద్ధంవిదుర్బుధాః । అస్మనోదేశకాలాభ్యాం విప్లవేసముపాగతే ॥ ఆపద్యనగ్నౌతీర్థేచ ప్రవాసే పుత్రజన్మని । చన్ద్రసూర్యగ్రహేచైవ దద్యాదామంవిశేషతః ॥ * ॥ ఇతి । విప్రాదీనాం త్రైవర్ణికానాం. పత్నీరహితానాం విదేశగమనాదిభిశ్చ కారణైఃపాకసమ్పాదనాసమ్భవే ఆమశ్రాద్ధేఽధికారస్స్యాత్, చన్ద్రసూర్యగ్రహేఽపి యస్యపాకాసమ్భవఃభోక్తుర్బ్రాహ్మణస్యవాలాభఃసఆమందద్యాదిత్యర్థః । ఉశనా — ॥ శ్లో ॥ అపత్నీకఃప్రవాసీచ యస్యభార్యారజస్వలా । సిద్ధాన్నేన నకుర్వీతహ్యామం తస్యవిధీయతే ॥ * ॥ ఇతి। సిద్ధాన్నేన - లబ్ధక్రీతాదిపక్వాన్నేన, నకుర్వీతేతిచన్ద్రికాయాం వ్యా

ఖ్యాతమ్ । జమదగ్నిః — ॥ శ్లో ॥ నభవేద్యస్య సామగ్రీ దారా వా గృహమేవచ । ఆమశ్రాద్ధం ప్రకుర్వీత వృద్ధో బాలశ్చ యో భవేత్ ॥ యావత్తాన్యన్నాగ్నిసంయుక్త ఉత్పన్నాగ్నిరథాపివా । ఆమశ్రాద్ధం సదాకుర్యాద్ధస్తేఽగ్నౌకరణం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । హారీతః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధవిఘ్నే ద్విజాతీనామామశ్రాద్ధం ప్రకీర్తితమ్ । అమావాస్యాదినియతం మాససంవత్సరాదృతే ॥ * ॥ ఇతి । అనేన మాసికం సాంవత్సరికంచ శ్రాద్ధమవశ్యం పక్వేన కార్యమిత్యుక్తం భవతి । ఏతచ్చ ప్రతిపాదితమధస్తాత్ । యత్తుజమదగ్నినోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ ఆబ్దికం శ్రద్ధయా శ్రాద్ధం శ్రాద్ధకాలే యథావిధి । పక్వేన వాఽశృతేనాపి నూనం కుర్యాత్సుతః పితుః ॥ * ॥ ఇతి । తచ్ఛ్రాద్ధయా అవశ్యం కార్యమిత్యేవంపరమ్, అన్యథా " మాససంవత్సరాదృతే " " నతత్కుర్యాన్మృతేఽహని " " ఆపద్యపిచనామేన తస్మాసిహరివాసరే। కృష్ణఇన్దుక్షయే వాపి కుర్యాదన్నేన వార్షికమ్ ॥ " ఇత్యాదిబహుస్మృతివిరోధప్రసఙ్గః । ఆమశ్రాద్ధవిశేషమాహ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ చతుర్థస్యైవ పాథేయం సపిణ్డీకరణాత్పరమ్ । ఆమేనైవతుకర్తవ్యం పునశ్శ్రాద్ధం నసోహతి ॥ ఆమం దదతు కాన్తేయ దద్యాదన్నాచ్చతుర్గుణమ్ । సిద్ధాన్నేతు విధిర్యస్స్యాదామశ్రాద్ధేప్యసౌవిధిః ॥ ఆవాహనాదిసర్వంస్యాత్పిణ్డదానంచ భారత । దద్యాద్యచ్చద్విజాతిభ్యశ్శృతం వాఽశృతమేవవా ॥ తేనాగ్నౌకరణం కుర్యాత్పిణ్డాంస్తేనైవ నిర్వపేత్ । ఆమశ్రాద్ధం యదాకుర్యాద్విధిజ్ఞశ్శ్రాద్ధదస్సదా ॥ హస్తేఽగ్నౌకరణం కుర్యాద్బ్రాహ్మణస్య విధానతః ॥*॥ ఇతి । షట్త్రింశన్మతేతు — ॥ శ్లో ॥ ఆమశ్రాద్ధం యదాకుర్యాత్పిణ్డదానం కథం భవేత్ । గృహపాకాత్సముద్ధృత్య సక్తుభిః పాయసేన వా ॥ * ॥ ఇతి .

హిరణ్యశ్రాద్ధాదివిధిః

ఆమశ్రాద్ధాసమ్భవేతు హేమశ్రాద్ధమాహ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ ద్రవ్యాభావే ద్విజాభావే ప్రవాసే పుత్రజన్మని । హేమశ్రాద్ధం ప్రకుర్వీత యస్య భార్యా రజస్వలా ॥ * ॥ ఇతి । అత్రాప్యామశ్రాద్ధోక్తవిశేషా యథాసమ్భవమనుసంధేయః । హేమద్రవ్యాలాభేప్యుక్తం స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ తృణాని వా గవే దద్యాత్పిణ్డాన్వాథాపి నిర్వపేత్ । తిలోదకైః పిత్రా

నాప్యపి తర్పయేత్స్నానపూర్వకమ్ ॥ అగ్నినావాదహేత్కుక్షుం శ్రాద్ధకాలేసమాగతే । తస్మింశ్చోపవసేదహ్ని జపేద్వా శ్రాద్ధసంహితామ్ ॥ అజ్ఞానిపితృయజ్ఞస్య యదాకర్తుం నశక్నుయాత్ । సతదావాచయేద్విప్రాన్ సకలాసిద్ధిరస్త్వితి ॥ * ॥ ఏవమనుకల్పానుష్ఠానేఽపి శక్త్యభావేసతి ముఖ్యకల్పానుష్ఠానఫలంభవతి, “ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధానుకల్పంయఃకుర్యాజ్జాత్యవస్థాద్యపేక్షయా । శ్రాద్ధాఙ్గాంశేప్యవాప్నోతి ముఖ్యశ్రాద్ధఫలం నరః ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । శ్రాద్ధాఙ్గాంశే - యథాశక్తికతిపయాఙ్గానుష్ఠానేఽపి కృతఇత్యర్థః .

శ్రాద్ధప్రశంసా

శ్రాద్ధంప్రశంసతిసుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధాత్పరతరంనాన్యచ్ఛ్రేయస్కరముదాహృతమ్ । తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన శ్రాద్ధంకుర్యాద్విచక్షణః ॥ * ॥ ఇతి । దేవలః — ॥ శ్లో ॥ అరోగఃప్రకృతిస్థశ్చ చిరాయుఃపుత్రపౌత్రవాన్ । అర్థవానర్థకామీచ శ్రాద్ధకామోభవేదిహ ॥ పరత్రచ పరాంతుష్టిం లోకాంశ్చవివిధాంశ్శుభాన్ । శ్రాద్ధకృత్సమవాప్నోతి యశశ్చవిపులంనరః ॥ * ॥ ఇతి । యమోఽపి — ॥ శ్లో ॥ యేయజన్తిపితౄన్ దేవాన్ బ్రాహ్మణాన్సహుతాశనాన్ । సర్వభూతాన్తరాత్మానం విష్ణుమేవయజన్తితే ॥ ఆయుఃపుత్రాన్యశస్స్వర్గం కీర్తింపుష్టింబలంశ్రియమ్ । పశూన్సుఖంధనంధాన్యం ప్రాప్నుయాత్పితృపూజనాత్ ॥ * ॥ ఇతి । బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ యఏవంవేత్తిమతిమాంస్తస్యశ్రాద్ధఫలంభవేత్ । ఉపదేష్టానుమన్తాచ లోకేతుల్యఫలౌస్మృతౌ ॥ * ॥ హారీతోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఇమంశ్రాద్ధవిధింపుణ్యం కుర్యాద్వాపిపఠేత్తుయః । సర్వకామైస్సమృధ్నోతి హ్యమృతత్వంచ గచ్ఛతి ॥ * ॥ ఇతి । అకరణేఽపిదోషస్తేనైవదర్శితః — ॥ శ్లో ॥ నచతత్రవిరాజన్తే నారోగానశతాయుషః । నచశ్రేయోఽధిగచ్ఛన్తి యత్రశ్రాద్ధం వివర్జితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆదిత్యపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ నసన్తిపితరశ్చేతి కృత్వామనసియోనరః । శ్రాద్ధంనకురుతేతత్ర తస్యరక్తం పిబన్తితే ॥ * ॥ మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ అన్యాయోపార్జితద్రవ్యైర్యచ్ఛ్రాద్ధంక్రియతేనరైః । తృప్యన్తితేనచణ్డాలాః పు

లభ్యాసాదాశ్చప్రయోనయః ॥ * ॥ నను, ప్రాణిస్వకర్మానుసారేణైవ స్వర్గనరకాదిగతానాం దూరస్థకర్మభోక్తృత్వసామర్థ్యరహితానాం మనుష్యాణాం పుత్రాదిభిర్దత్తైరన్నపానాదిభిస్తృప్తిస్తత్సమ్బన్ధాభావాదేవ నేఽపి స్వయమాత్మానమప్యనీశానాః కథం స్వర్గాదిఫలం ప్రయచ్ఛన్తి తత్రాహ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ వసురుద్రాదితిసుతాః పితరః శ్రాద్ధదేవతాః । ప్రీణయన్తిమనుష్యాణాం పితౄంశ్ఛ్రాద్ధేనతర్పితాః ॥ ఆయుః ప్రజ్ఞాం ధనంవిద్యాం స్వర్గంమోక్షం సుఖానిచ । ప్రయచ్ఛన్తితథారాజ్యం ప్రీతా నృణాంపితామహాః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర విజ్ఞానేశ్వరః — ॥ వా ॥ న హ్యత్ర దేవదత్తాదయఏవ శ్రాద్ధకర్మణిసంప్రదానభూతాః పిత్రాదిశబ్దైరుచ్యన్తేకిన్త్వధిష్ఠాతృవస్వాది దేవతాసహితాఏవ, యథా దేవదత్తాదిశబ్దైర్నశరీరమాత్రం నాప్యాత్మమాత్రం కిన్తు శరీరవిశిష్టా ఆత్మాన ఉచ్యన్తే ఏవమధిష్ఠాతృదేవతాసహితాఏవ దేవదత్తాదయః పిత్రాదిశబ్దైరుచ్యన్తే, అతశ్చాధిష్ఠాతృదేవతా వస్వాదయః పుత్రాదిభిర్దత్తాన్నపానాది తృప్తాస్సన్తస్తానపి దేవదత్తాదీంస్తర్పయన్తి, కర్తౄంశ్చ పుత్రాదీన్ ఫలేన యోజయన్తి ॥ * ॥ ఇతి । శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ వసవఃపితరోజ్ఞేయా రుద్రాజ్ఞేయాఃపితామహాః । ప్రపితామహాస్తథాదిత్యాఇత్యేషావైదికీశ్రుతిః ॥ * ॥ ఇతి । పైఠీనసిః — ॥ వా ॥ వసవఃపితరోరుద్రాఃపితామహా ఆదిత్యాః ప్రపితామహా యఏవంవిద్వాన్ పితౄన్ యజతే వసవోరుద్రా ఆదిత్యాశ్చాస్యప్రీతాభవన్తి ॥ * ॥ ఇతి “ ॥ శ్లో ॥ వసూన్ వదన్తితుపితౄన్ రుద్రాన్నేవపితామహాన్ । ప్రపితామహాంస్తథాదిత్యాంశ్శ్రుతిరేషా సనాతనీ ॥ ” ఇతి । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ యథాగోషుప్రణష్టోవై వత్సో విన్దతిమాతరమ్ । ఏవంశ్రాద్ధేసముద్దిష్టంమన్త్రైఃప్రాపయతేపితౄన్ ॥ * ॥ మత్స్యేఽపి — ॥ శ్లో ॥ నామగోత్రంపితౄణాంతు ప్రాపకం హవ్యకవ్యయోః । నామమన్త్రాస్తథాఽఽదేశాభవాన్తరగతానపి ॥ ప్రాణినః ప్రీణయన్త్యేతే తదాకారత్వమాగతాన్ । దేవోయదిపితాజాతశ్శుభకర్మానుయోగతః ॥ తస్యాన్నమమృతంభూత్వా దేవత్వేప్యుపగచ్ఛతి । దేవ

నాప్యపి తర్పయేత్స్నానపూర్వకమ్ ॥ అగ్నినావాదహేత్కుక్షుం శ్రాద్ధకాలేసమాగతే । తస్మింశ్చోపవసేదహ్నిజపేద్వాశ్రాద్ధసంహితామ్ ॥ అజ్ఞానిపితృయజ్ఞస్య యదాకర్తుం నశక్నుయాత్ । సతదావాచయేద్విప్రాన్ సకలాసిద్ధిరస్త్వితి ॥ * ॥ ఏవమనుకల్పానుష్ఠానేఽపి శాఠ్యాభావేసతి ముఖ్యకల్పానుష్ఠానఫలంభవతి, “ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధానుకల్పంయఃకుర్యాజ్జాత్యవస్థాద్యపేక్షయా । శ్రాద్ధాఙ్గాంశేప్యవాప్నోతి ముఖ్యశ్రాద్ధఫలం నరః ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । శ్రాద్ధాఙ్గాంశే - యథాశక్తికతిపయాఙ్గానుష్ఠానేఽపి కృతఇత్యర్థః .

శ్రాద్ధప్రశంసా

శ్రాద్ధంప్రశంసతిసుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధాత్పరతరంనాన్యచ్ఛ్రేయస్కరముదాహృతమ్ । తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన శ్రాద్ధంకుర్యాద్విచక్షణః ॥ * ॥ ఇతి । దేవలః — ॥ శ్లో ॥ అరోగఃప్రకృతిస్థశ్చ చిరాయుఃపుత్రపౌత్రవాన్ । అర్థవానర్థకామీచ శ్రాద్ధకామోభవేదిహ ॥ పరత్రచ పరాంతుష్టిం లోకాంశ్చవివిధాంశ్శుభాన్ । శ్రాద్ధకృత్సమవాప్నోతి యశశ్చవిపులంనరః ॥ * ॥ ఇతి । యమోఽపి — ॥ శ్లో ॥ యేయజన్తిపితౄన్దేవాన్ బ్రాహ్మణాన్సహుతాశనాన్ । సర్వభూతాన్తరాత్మానం విష్ణుమేవయజన్తి తే ॥ ఆయుఃపుత్రాన్యశస్స్వర్గం కీర్తింపుష్టింబలంశ్రియమ్ । పశూన్సుఖంధనంధాన్యం ప్రాప్నుయాత్పితృపూజనాత్ ॥ * ॥ ఇతి । బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ యఏవంవేత్తిమతిమాంస్తస్యశ్రాద్ధఫలంభవేత్ । ఉపదేష్టానుమన్తాచ లోకేతుల్యఫలౌస్మృతౌ ॥ * ॥ హారీతోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఇమంశ్రాద్ధవిధింపుణ్యం కుర్యాద్వాపిపఠేత్తుయః । సర్వకామైస్సమృద్ధోఽతి హ్యమృతత్వంచ గచ్ఛతి ॥ * ॥ ఇతి । అకరణేఽపిదోషస్తేనైవదర్శితః — ॥ శ్లో ॥ నచతత్రవిరాజన్తే నారోగానశతాయుషః । నచశ్రేయోఽధిగచ్ఛన్తి యత్రశ్రాద్ధం వివర్జితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆదిత్యపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ నసన్తిపితరశ్చేతి కృత్వామనసియోనరః । శ్రాద్ధం నకురుతేతత్ర తస్యరక్తం పిబన్తి తే ॥ * ॥ మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో. ॥ అన్యాయోపార్జితద్రవ్యైర్యచ్ఛ్రాద్ధంక్రియతేనరైః । తృప్యన్తి తేనచణ్డాలాః పు

ల్క్యసాద్యాశ్చప్రయోనయః ॥ * ॥ నను, ప్రాతిస్వికశుభాశుభకర్మవశేన స్వర్గనరకాదిగతానాం దూరస్థకవ్యభోక్తృత్వసామర్థ్యరహితానాం మనుష్యాణాం పుత్రాదిభిర్దత్తైరన్నపానాదిభిస్తృప్త్యసమ్భవాత్సమ్భవేఽపి స్వయమాత్మానమప్యనీశనాః కథం స్వర్గాదిఫలం ప్రయచ్ఛన్తి తత్రాహ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ వసురుద్రాదితిసుతాః పితరశ్శ్రాద్ధదేవతాః। ప్రీణయన్తి మనుష్యాణాం పితౄంశ్శ్రాద్ధేన తర్పితాః ॥ ఆయుః ప్రజ్ఞాం ధనం విద్యాం స్వర్గం మోక్షం సుఖాని చ। ప్రయచ్ఛన్తి తథా రాజ్యం ప్రీతా నృణాం పితామహాః ॥ * ॥ ఇతి। అత్ర విజ్ఞానేశ్వరః — ॥ వా ॥ న హ్యత్ర దేవదత్తాదయ ఏవ శ్రాద్ధకర్మణి సంప్రదానభూతాః పిత్రాదిశబ్దైరుచ్యన్తే కిం త్వధిష్ఠాతృవస్వాది దేవతాసహితా ఏవ, యథా దేవదత్తాదిశబ్దైర్న శరీరమాత్రం నాప్యాత్మమాత్రం కిం తు శరీరవిశిష్టా ఆత్మాన ఉచ్యన్తే ఏవమధిష్ఠాతృదేవతాసహితా ఏవ దేవదత్తాదయః పిత్రాదిశబ్దైరుచ్యన్తే, అతశ్చాధిష్ఠాతృదేవతా వస్వాదయః పుత్రాదిభిర్దత్తాన్నపానాది తృప్తాస్సన్తస్తానపి దేవదత్తాదీంస్తర్పయన్తి, కర్తౄంశ్చ పుత్రాదీన్ ఫలేన యోజయన్తి ॥ * ॥ ఇతి। శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ వసవః పితరో జ్ఞేయా రుద్రా జ్ఞేయాః పితామహాః। ప్రపితామహాస్తథాదిత్యా ఇత్యేషా వైదికీ శ్రుతిః ॥ * ॥ ఇతి। పైఠీనసిః — ॥ వా ॥ వసవః పితరో రుద్రాః పితామహా ఆదిత్యాః ప్రపితామహా య ఏవం విద్వాన్ పితౄన్ యజతే వసవో రుద్రా ఆదిత్యాశ్చాస్య ప్రీతా భవన్తి ॥ * ॥ ఇతి " ॥ శ్లో ॥ వసూన్ వదన్తి తు పితౄన్ రుద్రానేవ పితామహాన్। ప్రపితామహాంస్తథాదిత్యాంశ్శ్రుతిరేషా సనాతనీ ॥ " ఇతి। వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ యథా గోషు ప్రణష్టాసు వై వత్సో విన్దతి మాతరమ్। ఏవం శ్రాద్ధే సముద్దిష్టం మన్త్రైః ప్రాపయతే పితౄన్ ॥ * ॥ మత్స్యేఽపి — ॥ శ్లో ॥ నామగోత్రం పితౄణాం తు ప్రాపకం హవ్యకవ్యయోః। నామమన్త్రైస్తథాఽఽదేశా భవాన్తరగతానపి ॥ ప్రాణినః ప్రీణయన్త్యేతే తదాకారత్వమాగతాన్। దేవో యది పితా జాతశ్శుభకర్మానుయోగతః ॥ తస్యాన్నమమృతం భూత్వా దేవత్వేఽప్యుపగచ్ఛతి। దేవ

త్వేభోగ్యరూపేణ పశుత్వేతు తృణం భవేత్ ॥ శ్రాద్ధాన్నం వాయురూపేణ నాగత్వేప్యుపతిష్ఠతి । పానంభవతియక్షత్వే గృధ్రత్వేచతథాఽఽమిషమ్ ॥ దనుజత్వేతథామాంసంప్రేతత్వేరుధిరోదకమ్ । మానుషత్వేఽన్నపానాది నానాభోగకరంతథా ॥ రతిశక్తిస్స్త్రియఃకాన్తా భోజ్యం భోజనశక్తతా । దానశక్తిస్సవిభవా రూపమారోగ్యమేవచ ॥ శ్రాద్ధపుష్పమిదంప్రోక్తం ఫలంబ్రహ్మసమాగమః ॥ * ॥ ఇతి । నామాని - దేవదత్తయజ్ఞదత్తాదీని , మన్త్రాః - " పృథివీతేపాత్రమ్ " ఇత్యాదయః , ఆదేశాః - ఇదమన్నాదికమముష్మై భవత్విత్యేవమాదినిర్దేశాః , పుష్పమ్ - అవాన్తరఫలమ్, బ్రహ్మప్రాప్తిఃపరమఫలంప్రోక్తమిత్యర్థః । హారీతః — ॥శ్లో॥ కాలేఽన్యథాగతంపాత్రే విధినాప్రతిపాదితమ్ । ప్రాప్నోత్యన్నంతథా దత్తం జన్తుర్యత్రోపతిష్ఠతే ॥ యన్నామ్నాపాతయేత్పిణ్డం తంనయేద్బ్రహ్మశాశ్వతమ్ ॥ * ॥ ఇతి.

ఇతి శ్రీవైద్యనాథదీక్షితవిరచితే స్మృతిముక్తాఫలే

శ్రాద్ధనిరూపణం నామ

చతుర్థఃపరిచ్ఛేదః

